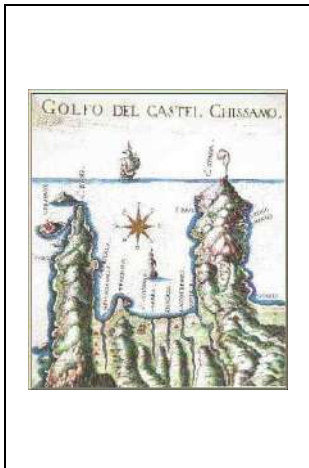

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Προγραμματική Σύμβαση Πολιτισμικής Ανάπτυξης

Δήμος Κισσάμου
Δήμος Πλατανιά
Περιφέρεια Κρήτης
Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων

Στρατηγικός Σχεδιασμός (Master Plan)

Πολιτιστικής Πολιτικής
και Βιώσιμης Ανάπτυξης
Δήμων Κισσάμου και Πλατανιά

Στάδιο I

Στόχοι, Ανάλυση Υπάρχουσας Κατάστασης, Δυναμική

Ομάδα Εργασίας

Αναστασία Στρατηγέα
Κατσώνη Βασιλική
Χατζηχρήστος Θωμάς
Λέκα Ακριβή
Παπαδοπούλου Χρυσαιΐδα-Αλίκη
Λάμπρου Μαρία

Σωμαράκης Γεώργιος

Παναγιωτοπούλου Μαρία

Αναπλ. Καθηγ. Ε.Μ.Π., Επιστημονική Υπεύθυνη
Επικ. Καθηγ., ΤΕΙ Αθηνών
Δρ. Αγρονόμος Τοπογράφος Μηχανικός Ε.Μ.Π.
Δρ. Αγρονόμος Τοπογράφος Μηχανικός Ε.Μ.Π.
Αγρον. Τοπογρ. Μηχ. Ε.Μ.Π., M.Sc. Γεωπληροφορικής
Μηχανικός Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής
Ανάπτυξης, Πολυτεχνική Σχολή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας,
M.Sc. Χωροταξία, Πολεοδομία και Ανάπτυξη
Μηχανικός Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής
Ανάπτυξης, Πολυτεχνική Σχολή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Αγρονόμος Τοπογράφος Μηχανικός Ε.Μ.Π.

Αθήνα

Ιούλιος 2016

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1	Εισαγωγή	1
2	Πολιτιστική Κληρονομιά – Πολιτιστικοί Πόροι.....	5
2.1	Πολιτιστική Κληρονομιά.....	5
2.2	Πολιτιστικοί Πόροι.....	7
2.3	Λαϊκός πολιτισμός και παράδοση	11
2.4	Οι Πολιτιστικοί Πόροι ως Μοχλός Τοπικής Ανάπτυξης.....	12
3	Προστασία Πολιτιστικών Πόρων – Κατευθύνσεις σε Διεθνές και Εθνικό Επίπεδο	17
3.1	Η Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών στην Παγκόσμια Κοινότητα – Διεθνείς Συμβάσεις.....	17
3.2	Η Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών στην Ελλάδα - Νομοθετικό Πλαίσιο	19
4	Η Αξιοποίηση των Πολιτιστικών Πόρων στα Ανώτερα Επίπεδα Σχεδιασμού.....	23
4.1	Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης της χώρας	23
4.2	Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό 24	
4.3	Υπό αναθεώρηση Περιφερειακό Χωροταξικό Σχέδιο της Περιφέρειας Κρήτης.....	27
4.4	Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Κρήτης και Νήσων Αιγαίου – Προγραμματική Περίοδος 2007 -2013.....	33
4.5	Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Κρήτης – Περίοδος 2014-2020	34
4.6	Στρατηγική Έξυπνης Ειδίκευσης Περιφέρειας Κρήτης.....	38
4.7	Συμπεράσματα.....	40
5	Στόχοι Στρατηγικού Σχεδίου Πολιτιστικής Ανάπτυξης	43
5.1	Το Ευρύτερο Περιβάλλον Χάραξης Πολιτιστικής Πολιτικής.....	43
5.2	Οριοθέτηση Στόχων στο Επίπεδο της Περιοχής Μελέτης	45
5.3	Διατύπωση Στόχων Στρατηγικού Σχεδίου Πολιτιστικής Πολιτικής.....	50
6	Ανάλυση Υπάρχουσας Κατάστασης Δήμων Κισσάμου - Πλατανιά.....	55
6.1	Οριοθέτηση Περιοχής Μελέτης	55
6.2	Δήμοι Κισσάμου και Πλατανιά – Γενικά	57
6.2.1	Τοπική οικονομία Δήμων Κισσάμου και Πλατανιά.....	59
6.2.2	Χρήσεις γης Δήμων Κισσάμου και Πλατανιά	65
6.2.3	Προστατευόμενες περιοχές.....	66
6.2.4	Τουριστική δραστηριότητα	70
6.3	Δημοτική Ενότητα Βουκολιών	73

6.3.1	Θέση	73
6.3.2	Ιστορική εξέλιξη	74
6.3.3	Διοικητική οργάνωση.....	74
6.3.4	Φυσικό περιβάλλον - Γεωμορφολογία.....	75
6.3.5	Πληθυσμιακά χαρακτηριστικά	76
6.3.6	Κοινωνικά χαρακτηριστικά.....	76
6.3.7	Γεωγραφική κατανομή – Χωροταξική οργάνωση.....	77
6.3.8	Οικιστική ανάπτυξη.....	78
6.3.9	Οικονομικό περιβάλλον	79
6.3.10	Κοινωνικός εξοπλισμός.....	80
6.3.11	Τεχνική και παραγωγική υποδομή – Δίκτυα.....	81
6.4	Δημοτική Ενότητα Κολυμβαρίου.....	83
6.4.1	Θέση	83
6.4.2	Διοικητική οργάνωση.....	83
6.4.3	Φυσικό περιβάλλον – Γεωμορφολογία	84
6.4.4	Πληθυσμιακά χαρακτηριστικά	85
6.4.5	Κοινωνικά χαρακτηριστικά.....	86
6.4.6	Οικονομικό περιβάλλον	87
6.4.7	Κοινωνικός εξοπλισμός.....	87
6.4.8	Χωροταξική οργάνωση	88
6.4.9	Τεχνική και παραγωγική υποδομή – Δίκτυα.....	88
6.5	Δημοτική Ενότητα Ιναχωρίου	91
6.5.1	Θέση	92
6.5.2	Ιστορική διαδρομή.....	92
6.5.3	Διοικητική οργάνωση.....	93
6.5.4	Φυσικό περιβάλλον - Γεωμορφολογία.....	93
6.5.5	Πληθυσμιακά χαρακτηριστικά	95
6.5.6	Κοινωνικά χαρακτηριστικά.....	96
6.5.7	Γεωγραφική κατανομή – Χωροταξική οργάνωση.....	98
6.5.8	Οικιστική ανάπτυξη.....	100
6.5.9	Οικονομικό περιβάλλον	101
6.5.10	Κοινωνικός εξοπλισμός.....	102
6.5.11	Τεχνική και παραγωγική υποδομή – Δίκτυα.....	103
6.5.12	Αναπτυξιακά Προγράμματα (Σχέδια και Προγράμματα που αφορούν στην Περιοχή Μελέτης).....	105

6.6	Δημοτική Ενότητα Κισσάμου.....	106
6.6.1	Θέση	106
6.6.2	Ιστορική εξέλιξη.....	107
6.6.3	Διοικητική οργάνωση.....	108
6.6.4	Φυσικό περιβάλλον – Γεωμορφολογία	108
6.6.5	Πληθυσμιακά χαρακτηριστικά	109
6.6.6	Κοινωνικά χαρακτηριστικά.....	111
6.6.7	Γεωγραφική κατανομή – Χωροταξική οργάνωση.....	111
6.6.8	Οικιστική ανάπτυξη.....	113
6.6.9	Οικονομικό περιβάλλον	114
6.6.10	Κοινωνικός εξοπλισμός.....	116
6.6.11	Τεχνική και παραγωγική υποδομή – Δίκτυα.....	117
6.6.12	Αναπτυξιακά προγράμματα	118
6.7	Δημοτική Ενότητα Μυθήμνης.....	119
6.7.1	Θέση	119
6.7.2	Ιστορική εξέλιξη	119
6.7.3	Διοικητική οργάνωση.....	120
6.7.4	Φυσικό Περιβάλλον - Γεωμορφολογία	120
6.7.5	Πληθυσμιακά χαρακτηριστικά	121
6.7.6	Κοινωνικά χαρακτηριστικά.....	122
6.7.7	Γεωγραφική κατανομή – Χωροταξική οργάνωση.....	123
6.7.8	Οικιστική ανάπτυξη.....	126
6.7.9	Οικονομικό περιβάλλον	127
6.7.10	Κοινωνικός εξοπλισμός.....	129
6.7.11	Τεχνική και παραγωγική υποδομή – Δίκτυα.....	130
7	Πολιτιστικοί Πόροι Δήμων Κισσάμου - Πλατανιά	131
7.1	Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά Δήμων Κισσάμου και Πλατανιά.....	131
7.1.1	Η ελαιοκαλλιέργεια - ελαιουργία στους Δήμους Κισσάμου και Πλατανιά.....	132
7.1.2	Βότανα.....	133
7.1.3	Η Κρητική Διατροφή.....	133
7.1.4	Ο χορός στους Δήμους Κισσάμου και Πλατανιά	135
7.1.5	Η Κισσαμίτικη μουσική παράδοση	138
7.1.6	Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις	140
7.1.7	Ο Κρητικός γάμος.....	141

7.1.8	Παραδοσιακές αγροτικές δραστηριότητες-γιορτές	141
7.1.9	Η οινοποιία στους Δήμους Κισσάμου και Πλατανιά	142
7.1.10	Η παραγωγή καστανίου στους Δήμους Κισσάμου και Πλατανιά	144
7.1.11	Παραδοσιακά επαγγέλματα	145
7.1.12	Η Ένωση Πολιτιστικών Φορέων Επαρχίας Κισσάμου (ΕΠΟΦΕΚ)	146
7.2	Υλική Πολιτιστική Κληρονομιά.....	147
7.2.1	Τα αγροτικά μνημεία.....	147
7.2.2	Φρούριο Καστελίου Κισσάμου.....	148
7.2.3	Οι αρχαίες πόλεις της Επαρχίας Κισσάμου	149
7.2.4	Πολιτιστικές διαδρομές.....	152
7.2.5	Τοπία Ιδιαιτέρου Φυσικού Κάλλους (ΤΙΦΚ)	153
7.2.6	Ο «Κύκλος των Φαραγγιών»	154
7.2.7	Ο «Δρόμος των Μουσείων».....	155
7.2.8	Δίκτυο αγροτουρισμού Δυτικής Κρήτης.....	156
7.2.9	Το Ευρωπαϊκό Μονοπάτι Ε4	157
7.2.10	Ενάλιες και παράκτιες αρχαιότητες.....	159
7.3	Σημαντικές Προσωπικότητες της Κισσάμου.....	160
7.4	Δημοτική Ενότητα Βουκολιών.....	161
7.4.1	Φυσική κληρονομιά.....	161
7.4.2	Υλική πολιτιστική κληρονομιά.....	163
7.4.3	Άυλη πολιτιστική κληρονομιά.....	168
7.4.4	Αγροτικοί συνεταιρισμοί.....	168
7.4.5	Πολιτιστικές υποδομές.....	169
7.4.6	Πολιτιστικοί φορείς.....	169
7.4.7	Πολιτιστικές εκδηλώσεις	170
7.4.8	Αξιόλογοι και ενδιαφέροντες οικισμοί.....	171
7.5	Δημοτική Ενότητα Κολυμβαρίου.....	172
7.5.1	Φυσική κληρονομιά.....	172
7.5.2	Υλική πολιτιστική κληρονομιά.....	175
7.5.3	Αγροτικοί συνεταιρισμοί - Αγροτική παράδοση	182
7.5.4	Πολιτιστικές υποδομές.....	183
7.5.5	Πολιτιστικοί φορείς.....	189
7.5.6	Πολιτιστικές εκδηλώσεις	189
7.5.7	Αξιόλογοι και ενδιαφέροντες οικισμοί.....	191

7.6	Δημοτική Ενότητα Ιναχωρίου	192
7.6.1	Φυσική κληρονομιά.....	192
7.6.2	Υλική πολιτιστική κληρονομιά.....	197
7.6.3	Αυλη πολιτιστική κληρονομιά.....	202
7.6.4	Αγροτικοί συνεταιρισμοί.....	203
7.6.5	Πολιτιστικές υποδομές - Πολιτιστική παραγωγή	203
7.6.6	Πολιτιστικοί φορείς και δράσεις.....	204
7.6.7	Πολιτιστικές εκδηλώσεις (θεματολογία).....	204
7.6.8	Αξιόλογοι και ενδιαφέροντες οικισμοί.....	207
7.7	Δημοτική Ενότητα Κισσάμου.....	209
7.7.1	Φυσική κληρονομιά.....	210
7.7.2	Υλική πολιτιστική κληρονομιά.....	211
7.7.3	Πολιτιστικές υποδομές	216
7.7.4	Πολιτιστικοί φορείς	217
7.7.5	Πολιτιστικές εκδηλώσεις	218
7.7.6	Αξιόλογοι και ενδιαφέροντες οικισμοί.....	219
7.8	Δημοτική Ενότητα Μυθήμνης.....	221
7.8.1	Φυσική κληρονομιά.....	221
7.8.2	Υλική πολιτιστική κληρονομιά.....	222
7.8.3	Πολιτιστικές υποδομές	225
7.8.4	Πολιτιστικοί φορείς	225
7.8.5	Πολιτιστικές εκδηλώσεις	225
7.8.6	Ενδιαφέροντες οικισμοί.....	226
8	Αξιολόγηση Πολιτιστικού Περιβάλλοντος Περιοχής Μελέτης.....	227
9	Βιβλιογραφία.....	232
	Μουσείο Μουσικών Κρήτης - Το Νέο Θεματικό Μουσείο	279

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 2-1: Οι Πολιτιστικοί Πόροι ως Στοιχείο της Μοναδικής Ταυτότητας ενός Τόπου.....	9
Διάγραμμα 2-2: Διαδικασία Παραγωγής Πολιτισμού.....	10
Διάγραμμα 5-1: Αξιοποίηση πολιτιστικών πόρων για την παραγωγή πολιτιστικών αγαθών και τη διαμόρφωση πολιτισμού – Αποδέκτες παραγόμενου πολιτισμού.....	46
Διάγραμμα 5-2: Πυλώνες Κισαμίτικης πολιτιστικής ταυτότητας.....	49

Διάγραμμα 6-1: Επισκόπηση Διαχρονικής Πορείας Πληθυσμού των ΔΕ της Οικιστικής Ενότητας Κισσάμου	65
Διάγραμμα 6-2: Ποιοτική και Ποσοτική Διαφοροποίηση Ξενοδοχειακού Δυναμικού Δ. Κισσάμου και Πλατανιά.....	72
Διάγραμμα 6-3: Μεταβολή Μόνιμου Πληθυσμού ΔΕ Βουκολιών κατά τις Δεκαετίες 1991, 2001 και 2011	76
Διάγραμμα 6-4: Μεταβολή Μόνιμου Πληθυσμού ΔΕ Κολυμβαρίου κατά τις δεκαετίες 1991, 2001 και 2011	86
Διάγραμμα 6-5: Μεταβολή Μόνιμου Πληθυσμού ΔΕ Ιναχωρίου κατά τις Δεκαετίες 1991, 2001 και 2011	96
Διάγραμμα 6-6: Μεταβολή Μόνιμου Πληθυσμού ΔΕ Κισσάμου κατά τις Δεκαετίες 1991, 2001 και 2011	110
Διάγραμμα 6-7: Μεταβολή Μόνιμου Πληθυσμού ΔΕ Μυθήμνης - Δεκαετίες 1991, 2001 και 2011	122

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 2-1: Κατηγορίες και Τύποι Πολιτιστικών Πόρων	10
Πίνακας 5-1: Αποτύπωση περιβάλλοντος χάραξης πολιτιστικής πολιτικής – Κωδικοποίηση στρατηγικής ανώτερων σχεδιαστικών επιπέδων	44
Πίνακας 5-2: Άξονες Προτεραιότητας για την Επίτευξη του Στόχου στην Περιοχή Μελέτης.....	50
Πίνακας 6-1: Ενδεικτικές Εικόνες από την Αξιόλογη Φυσική και Πολιτιστική Κληρονομιά των Δήμων Κισσάμου και Πλατανιά.....	60
Πίνακας 6-2: Απασχόληση ανά Τομέα Δραστηριότητας.....	61
Πίνακας 6-3: Παρουσίαση Βασικών Στατιστικών Στοιχείων.....	63
Πίνακας 6-4: Παρουσίαση Βασικών Στατιστικών Στοιχείων.....	64
Πίνακας 6-5: Ξενοδοχειακό Δυναμικό Δήμων Πλατανιά και Κισσάμου	70
Πίνακας 6-6: Έκταση και Τοπικών Κοινοτήτων ΔΕ Βουκολιών.....	75
Πίνακας 6-7: Έκταση Τοπικών Κοινοτήτων της ΔΕ Κολυμβαρίου	85
Πίνακας 6-8: Κατανομή Χρήσεων Γης στη ΔΕ Κισσάμου	112
Πίνακας 6-9: Χρήσεις Γης στον Εξωαστικό Χώρο της ΔΕ Κισσάμου.....	113
Πίνακας 6-10: Οικισμοί ανά ΔΚ και ΤΚ	114
Πίνακας 6-11: Κατανομή Χρήσεων Γης στη ΔΕ Μυθήμνης.....	123
Πίνακας 6-12: Χρήσεις Γης στον Εξωαστικό Χώρο της ΔΕ Μυθήμνης.....	125
Πίνακας 6-13: ΤΚ και Οικισμοί ΔΕ Μυθήμνης	126
Πίνακας 6-14: Ποσοστά Γεωργικής γης ανά Καλλιέργεια στη ΔΕ Μυθήμνης.....	127

Πίνακας 6-15: Καλλιεργούμενες Εκτάσεις στη ΔΕ Μυθήμνης	128
Πίνακας 6-16: Κτηνοτροφική Δραστηριότητα στη ΔΕ Μυθήμνης.....	128
Πίνακας 7-1: Οινοποιεία – Παραγωγοί Κρασιού Περιοχής Μελέτης.....	144
Πίνακας 7-2: Διαδρομές Ευρωπαϊκού Μονοπατιού Ε4 στην Περιοχή Μελέτης.....	158
Πίνακας 7-3: Αξιόλογα Βυζαντινά Μνημεία ΔΕ Βουκολιών.....	164
Πίνακας 7-4: Τύποι Βιοτόπων ΔΕ Ιναχωρίου	195
Πίνακας 7-5: Αντιστοιχία Τύπων Οικοτόπων ΔΕ Ιναχωρίου με την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ	196
Πίνακας 7-6: Αξιόλογα μη Κηρυγμένα Βυζαντινά Μνημεία ΔΕ Ιναχωρίου	199
Πίνακας 7-7: Αξιόλογα Βυζαντινά Μνημεία ΔΕ Ιναχωρίου	201
Πίνακας 7-8: Πολιτιστικοί Σύλλογοι ΔΕ Ιναχωρίου	204
Πίνακας 7-9: Κυριότερα Πανηγύρια ανά ΤΚ και Οικισμό της ΔΕ Ιναχωρίου	206

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

Χάρτης 4-1: Προτεινόμενο Πρότυπο Χωρικής Ανάπτυξης του υπό Αναθεώρηση Χωροταξικού Πλαισίου της Περιφέρειας Κρήτης	30
Χάρτης 4-2: Χωρική Διάρθρωση Τουριστικής Δραστηριότητας στο υπό Αναθεώρηση Χωροταξικό Πλαίσιο της Περιφέρειας Κρήτης.....	31
Χάρτης 4-3: Βιώσιμες Αναπτυξιακές Ενότητες & Υποενότητες στο υπό Αναθεώρηση Χωροταξικό Πλαίσιο της Περιφέρειας Κρήτης.....	32
Χάρτης 6-1: Η Οριοθέτηση της Πρώην Επαρχία Κισσάμου πριν την Κατάργησή της το 1997 ..	55
Χάρτης 6-2: Η Περιοχή Μελέτης με βάση την Παλαιά (Καποδιστριακοί Δήμοι) και την Τρέχουσα (Καλλικρατικοί Δήμοι) Διοικητική Διαίρεση του Ν. Χανίων	56
Χάρτης 6-3: Θέση Περιοχής Μελέτης στον Ν. Χανίων	58
Χάρτης 6-4: Κατηγορίες Κάλυψης CORINE Περιοχής Μελέτης.....	67
Χάρτης 6-5: Προστατευόμενες Περιοχές Περιοχής Μελέτης.....	68
Χάρτης 6-6: Περιοχές NATURA 2000 Δ. Κισσάμου και Πλατανιά	69
Χάρτης 6-7: ΔΕ Βουκολιών και όμορες ΔΕ	73
Χάρτης 6-8: ΔΕ Κολυμβαρίου και Όμορες ΔΕ	84
Χάρτης 6-9: ΔΕ Ιναχωρίου και Όμορες ΔΕ.....	92
Χάρτης 6-10: ΔΕ Κισσάμου και Όμορες ΔΕ.....	106
Χάρτης 6-11: Δημοτική Ενότητα Μυθήμνης	120
Χάρτης 6-12: ΔΕ Μυθήμνης και Όμορες ΔΕ	121
Χάρτης 6-13: Χρήσεις Γης – Απόσπασμα χάρτη CORINE 2000	124
Χάρτης 7-1: Περιοχή Δράσης ΕΠΟΦΕΚ.....	146

Χάρτης 7-2: Οι Θέσεις των ΤΙΦΚ της Περιοχής Μελέτης.....	154
Χάρτης 7-3: Χωρική Ανάπτυξη Ευρωπαϊκού Μονοπατιού Ε4 στην Περιφέρεια Κρήτης.....	158

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 7-1: Ο ρόλος της Ελιάς στην Κρήτη και την Περιοχή Μελέτης	132
Εικόνα 7-2: Πιστοποιημένα Προϊόντα Ποιότητας πρώην Επαρχίας Κισσάμου με το Σήμα Ποιότητας «Κρήτη».....	134
Εικόνα 7-3: Συρτός.....	137
Εικόνα 7-4: Λυράκι με Δοξάρι από μια Παρέα Κρητικών στις Αρχές του 20 ^{ου} Αιώνα	139
Εικόνα 7-5: Μάζωξη Κρητικών με Βιολιστή στις Αρχές του 19 ^{ου} Αιώνα	139
Εικόνα 7-6: Κρητικοί Μουσικοί, Αρχές 20 ^{ου} Αιώνα.....	140
Εικόνα 7-7: Δίκτυο Οινοποιών Νομών Χανίων και Ρεθύμνης.....	143
Εικόνα 7-8: Φρούριο Καστελιού Κισσάμου.....	149
Εικόνα 7-9: Ο Κύκλος των Φαραγγιών.....	155
Εικόνα 7-10: Ο Δρόμος των Μουσείων.....	157
Εικόνα 7-11: Φαράγγι Μεσαυλιών-Δελιανών – ΔΕ Βουκολιών.....	162
Εικόνα 7-12: «Δέντρο των Εθνών» στο Πάρκο «Χρήστος Πολέντας».....	167
Εικόνα 7-13: Μνημειακή Ελιά Βουβών.....	172
Εικόνα 7-14: Φαράγγι Μεσαυλιών-Δελιανών	174
Εικόνα 7-15: Η Ορθόδοξη Ακαδημία Κρήτης.....	183
Εικόνα 7-16: Μουσείο Θαλάσσιου Πλούτου και Αλιευτικής Παράδοσης – ΔΕ Κολυμβαρίου .	184
Εικόνα 7-17: Μουσείο Ελιάς.....	186
Εικόνα 7-18: Μνημειακή Ελιά Βουβών.....	186
Εικόνα 7-19: Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης «Ελαιουργείον» στο Δρομόνερο – ΔΕ Κολυμβαρίου	187
Εικόνα 7-20: Χώρος Μουσείου Κρητικών Βοτάνων στην ΟΑΚ.....	188
Εικόνα 7-21: Ελαφονήσι.....	194

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΩΝ

Β.Ο.Α.Κ.: Βόρειος Οδικός Άξονας Κρήτης

Γ.Π.Σ.: Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο

Δ.Β.Μ.: Δια Βίου Μάθηση

Δ.Ε.: Δημοτική Ενότητα

Δ.Κ.: Δημοτική Κοινότητα

ΕΛ.ΣΤΑΤ.: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Ε.Π.Α.Ε.: Επιτροπή Πολεοδομικού και Αρχιτεκτονικού Ελέγχου

Ε.Π.Μ.: Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη

ΕΠΟΦΕΚ: Ένωση Πολιτιστικών Φορέων Επαρχίας Κισσάμου

Ι.Τ.Ε.Π.: Ινστιτούτο Τουριστικής Έρευνας και Πολιτικής

Ο.Τ.Α. Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Π.Γ.Ε.: Προϊόν Γεωγραφικής Ένδειξης

ΠΕ: Περιφερειακή Ενότητα

Π.Ο.Π.: Προϊόν Ονομασίας Προέλευσης

Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π.: Σχέδιο Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοικτής Πόλης

Τ.Κ.: Τοπική Κοινότητα

Τ.Π.Ε.: Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας

Τ.Ι.Φ.Κ.: Τόπος Ιδιαιτέρου Φυσικού Κάλλους

Τ.Ο.Ε.Β.: Τοπικός Οργανισμός Εγγείων Βελτιώσεων

ΥΠ.ΠΟ.: Υπουργείο Πολιτισμού

Ε.Υ.Υ.: Ευρωπαϊκή Ένωση Ορεινής Πεζοπορίας

Ο πολιτισμός θεωρείται σήμερα ως ο **τέταρτος πυλώνας** της βιώσιμης ανάπτυξης, διαδραματίζοντας έναν οριζόντιο ρόλο στην υποστήριξη των λοιπών τριών πυλώνων, δηλαδή της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης και της περιβαλλοντικής προστασίας. Στο πλαίσιο αυτό, νοείται ότι αποτελεί το συνεκτικό στοιχείο που συνενώνει τους προαναφερόμενους τρεις πυλώνες της βιώσιμης ανάπτυξης. Η βιώσιμη αξιοποίηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς και η σύγχρονη πολιτιστική δημιουργία καλούνται να παίξουν έναν καίριο ρόλο στην εφαρμογή της Στρατηγικής για την Ευρώπη 2020 για μια «έξυπνη, διατηρήσιμη και δίκως αποκλεισμούς ανάπτυξη», θέτοντας έτσι την πολιτιστική ανάπτυξη στην καρδιά του ευρωπαϊκού αναπτυξιακού εγχειρήματος. Η αντίληψη ότι **ο πολιτισμός αποτελεί έναν τομέα που λειτουργεί ενωτικά, δημιουργικά και πολλαπλασιαστικά** για την ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών και της Ευρώπης στο σύνολό της αποτελεί πλέον συνείδηση και καταγράφεται σε σημαντικά κείμενα πολιτικής, ορίζοντας ταυτόχρονα τις κατευθύνσεις για την ενδυνάμωσή του ρόλου του και την αξιοποίησή του, μέσα από μια **ολοκληρωμένη προσέγγιση**, ως μοχλό ανάπτυξης των τοπικών κοινωνιών.

Η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και της πολιτιστικής πολυμορφίας αξιολογείται σήμερα ως «τόσο απαραίτητη για την ανθρωπότητα, όσο και η βιοποικιλότητα για τη φύση». Σύμφωνα με την «Οικουμενική Διακήρυξη της UNESCO για την Πολιτιστική Πολυμορφία», που υιοθετήθηκε από τη Γενική Διάσκεψη του 2001, η ανάδειξη και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και της πολιτιστικής πολυμορφίας αποτελεί **«ηθική επιταγή, άρρηκτα συνδεδεμένη με τον σεβασμό για την αξιοπρέπεια του ατόμου»**. Όπως εξάλλου έχει επανειλημμένως τονίσει και ο σύγχρονος ευρωπαίος διανοητής Edgar Morin, σήμερα **«μια πολιτική για την ανθρωπότητα, είναι μια πολιτική που σέβεται το άτομο στην ολότητά του, την ανάγκη για αλληλεγγύη και την ανθρώπινη πολυμορφία»** (Γενική Γραμματεία Πολιτισμού, 2013).

Στο αναπτυξιακό μοντέλο που δρομολογείται στην Ευρώπη στο πλαίσιο της νέας οικονομίας, σημαντικό ρόλο κατέχουν η γνώση και η εφαρμογή των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας, η διασυνδεδεμένη, «πράσινη», και χωρίς κοινωνικούς διαχωρισμούς και αποκλεισμούς ανάπτυξη, η απομάκρυνση φαινομένων βίας και ρατσισμού, η δημιουργία υψηλών επιπέδων απασχόλησης και κοινωνικής προόδου. **Στο μοντέλο αυτό, σημαντική θέση κατέχει ο Πολιτισμός, ως ένας τομέας που μπορεί να παράξει υψηλή προστιθέμενη αξία και να αποτελέσει τον πυρήνα της κοινωνικής ανάπτυξης και ενσωμάτωσης, αλλά και της ανάπτυξης της κοινωνικής ευθύνης.** Έτσι ο πολιτισμός και η πολιτιστική κληρονομιά αποτελούν μια στρατηγική ευκαιρία σε τοπικό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, η οποία μπορεί να αναδείξει σημαντικές προοπτικές οικονομικής ανάπτυξης, ενώ ταυτόχρονα έχει μια σημαντική αναπτυξιακή διάσταση, που εμπεριέχει την παιδεία και την αριστεία και επιδρά άμεσα και απτά στη βελτίωση του περιβάλλοντος και της ποιότητας ζωής των τοπικών κοινωνιών.

Τα παραπάνω αποκτούν ιδιαίτερη αξία για την Περιφέρεια Κρήτης, μια περιφέρεια της ελληνικής επικράτειας η διαδρομή και ανάπτυξη της οποίας είναι αιώνες τώρα στενά συνυφασμένη με την έννοια του **πολιτισμού**. Οι διαφορετικές περιοχές της Περιφέρειας Κρήτης,

με την ξεχωριστή και διακριτή φυσική, αλλά και την άυλη και υλική πολιτιστική κληρονομιά τους, μαρτυρούν τις επιρροές της μακρόχρονης ιστορικής της διαδρομής, της ιδιομορφίας του τοπικού πληθυσμού μέσα από τη διαδρομή αυτή, της παράδοσης κ.λπ. κάθε μιας από τις περιοχές αυτές. Οι διαφορετικές πτυχές της έννοιας του πολιτισμού έχουν αποτυπωθεί μέσα από την παρουσία σημαντικών πόρων τόσο πολιτιστικού ενδιαφέροντος (αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία, έθιμα και παραδόσεις της τοπικής κοινωνίας, μουσική παράδοση, χορός, πρότυπο της Κρητικής διατροφής, κ.ά.), όσο και φυσικού ενδιαφέροντος, όπως η διαμόρφωση φυσικών τοπίων και σχηματισμών από τη μακρόχρονη παράδοση του πρωτογενούς τομέα.

Η Περιφέρεια Κρήτης αποτελεί, μεταξύ άλλων, έναν υψηλής προτεραιότητας **τουριστικό προορισμό** σε παγκόσμιο επίπεδο, κυρίαρχο στοιχείο της ελκυστικότητας του οποίου αποτελεί ακριβώς η μεγάλη αυτή ποικιλία των **πολιτιστικών του πόρων**, σε συνδυασμό με το μεσογειακό της κλίμα, την Κρητική διατροφή κ.λπ. Δεδομένης της σημαντικότητας των πόρων αυτών για την περιφερειακή οικονομία, αλλά και της στενής διασύνδεσής τους, μεταξύ άλλων, με ένα ποιοτικό πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης, η ανάγκη βιώσιμης αξιοποίησής τους αποτελεί υψίστης σημασίας μέλημα, προς όφελος τόσο του τοπικού πληθυσμού όσο και των επισκεπτών της. Άλλωστε η έννοια της **βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης** αποτελεί σήμερα μια στρατηγική επιλογή σε παγκόσμιο επίπεδο, όπου η ποιότητα και η διαφοροποίηση του προϊόντος των τουριστικών προορισμών αποτελεί τον πυρήνα της ανάπτυξης αυτής.

Το παρόν ερευνητικό έργο επιχειρεί να διαχειριστεί τον πλούτο των πολιτιστικών πόρων μιας διακριτής περιοχής της Περιφερειακής Ενότητας Χανίων, και συγκεκριμένα της **πρώην Επαρχίας Κισσάμου** και νυν Οικιστικής Ενότητας Κισσάμου. Η **περιοχή μελέτης** συνιστά μια ιδιαίτερα σημαντική περιοχή της Περιφέρειας Κρήτης στη βάση του πλούτου των πολιτιστικών της πόρων (φυσικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος), που συγκροτούν σημαντικό στοιχείο της τοπικής της ταυτότητας, αλλά και της σημασίας που αποδίδεται στην ανάδειξη και προστασία των πόρων αυτών από την τοπική κοινωνία και την **ανθρωποκεντρική προσέγγιση** μέσα από την οποία βλέπει την αξιοποίηση των πόρων αυτών, όπως αυτή διατυπώνεται από τους διάφορους τοπικούς πολιτιστικούς φορείς και την Ένωση Πολιτιστικών Φορέων της Επαρχίας Κισσάμου (ΕΠΟΦΕΚ). Η περιοχή συνίσταται από ένα σύνολο **πέντε Δημοτικών Ενότητων** (ΔΕ Βουκολιών και Κολυμβαρίου, καθώς και ΔΕ Κισσάμου, Μυθήμνης και Ιναχωρίου), εκ των οποίων οι δύο πρώτες αποτελούν τμήμα του **Δήμου Πλατανιά**, ενώ οι επόμενες τρεις συνθέτουν τον **Δήμο Κισσάμου**. Οι Δημοτικές αυτές Ενότητες είναι στενά συνδεδεμένες με δεσμούς που απορρέουν από την πολιτιστική τους κληρονομιά και τη διαδρομή τους δια μέσου των αιώνων και, στο πλαίσιο του παρόντος έργου, αντιμετωπίζονται ως μια ενιαία και διακριτή χωρική και πολιτιστική ενότητα.

Ο **στόχος** του παρόντος ερευνητικού έργου είναι η χάραξη πολιτικής για την ανάδειξη των πόρων αυτών και την αξιοποίησή τους ως πυλώνα της αναπτυξιακής προοπτικής της περιοχής, στεκόμενοι με σεβασμό στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον αλλά και τις ανάγκες και επιλογές της τοπικής κοινωνίας. Δεδομένης της ιδιαιτερότητας των προς αξιοποίηση πόρων και της αξίας τους για την τοπική κοινωνία, η εξυπηρέτηση του παραπάνω στόχου προϋποθέτει τη συστηματική επικοινωνία της ερευνητικής ομάδας του έργου με την περιοχή μελέτης και τους ανθρώπους της, έτσι ώστε η όποια τεχνική προσέγγιση της ομάδας να εμπλουτιστεί με την όσο το δυνατόν καλύτερη αντίληψη της **αξίας της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς για τη συγκεκριμένη κοινωνία, ενσωματώνοντας την αξία αυτή και την ανθρωποκεντρική**

προσέγγιση που τη διαπνέει στη διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου Σχεδίου Βιώσιμης Πολιτιστικής Ανάπτυξης, που θα αποτελέσει το προϊόν του έργου.

Αθήνα

30.11.2015

Το παρόν ερευνητικό έργο με τίτλο «**Στρατηγικός Σχεδιασμός (Master Plan) Πολιτιστικής Πολιτικής και Βιώσιμης Ανάπτυξης Δήμων Κισσάμου και Πλατανιά**» εκπονείται στο πλαίσιο της **Προγραμματικής Σύμβασης** που υπεγράφη στις 13 Αυγούστου 2015 μεταξύ του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου από τη μια πλευρά και του Υπουργείου Πολιτισμού, της Περιφέρειας Κρήτης, του Δήμου Κισσάμου και του Δήμου Πλατανιά από την άλλη. Η **διάρκεια** της Προγραμματικής Σύμβασης έχει οριστεί σε έναν χρόνο, με έναρξη της ισχύος την 13^η Αυγούστου 2015.

Η υπογραφή της εν λόγω σύμβασης αποτελεί πρωτοβουλία της **Ένωσης Πολιτιστικών Φορέων Επαρχίας Κισσάμου (ΕΠΟΦΕΚ)** και πιο συγκεκριμένα του τότε προέδρου της κ. Σ. Κουνελάκη, ο οποίος με την επιστολή του της 3.01.2013 προς τους δύο εμπλεκόμενους στο έργο Δήμους εξηγήσε την αναγκαιότητα της ανάδειξης των συγκριτικών πλεονεκτημάτων του Κισσαμίτικου πολιτισμού ως μοχλού κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης και προστασίας της εν λόγω πολιτιστικής κληρονομιάς και ζητούσε την οικονομική υποστήριξη των Δήμων για την εκπόνηση σχετικού ερευνητικού προγράμματος.

Στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας αυτής, ο κ. Κουνελάκης αφού έκανε μια έρευνα σχετικά με τους φορείς που θα μπορούσαν να εκπονήσουν ένα τέτοιο έργο, ήρθε σε επικοινωνία με την νυν επιστημονική υπεύθυνη, και μετά από συζήτηση σχετικά με τους στόχους και τις ανάγκες του σχεδιαζόμενου ερευνητικού έργου, ζήτησε από αυτήν να υποβάλλει μια σχετική πρόταση προς αξιολόγηση. Ανάλογες προτάσεις ζήτησε επίσης και από άλλους δύο φορείς και συγκεκριμένα το Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου Πανεπιστημίου και το Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων και Οργανισμών του ΤΕΙ Πελοποννήσου.

Οι τρεις προτάσεις υποβλήθηκαν από τους αντίστοιχους φορείς, αξιολογήθηκαν και προκρίθηκε προς υλοποίηση η πρόταση του Ε.Μ.Π. Η εν λόγω πρόταση, αφού πέρασε τις προβλεπόμενες από το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο διαδικασίες από τους ενδιαφερόμενους φορείς (Περιφέρεια Κρήτης, Δήμους Κισσάμου και Πλατανιά, Υπ. Πολιτισμού) και διασφαλίστηκαν οι σχετικοί πόροι, υλοποιείται με την προαναφερόμενη Προγραμματική Σύμβαση.

Στο πλαίσιο των συμβατικών υποχρεώσεων της Προγραμματικής Σύμβασης, η παρούσα έκθεση αποτελεί το **πρώτο παραδοτέο** του ερευνητικού προγράμματος που εκπονείται από το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και ειδικότερα τον Τομέα Γεωγραφίας και Περιφερειακού Σχεδιασμού της Σχολής Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών, με επιστημονική υπεύθυνη την κα. Αναστασία Στρατηγέα, Αναπλ. Καθηγ. Ε.Μ.Π.

Η **ερευνητική ομάδα** του έργου φαίνεται στον πίνακα που ακολουθεί.

Αναστασία Στρατηγέα	Αναπλ. Καθηγ. Ε.Μ.Π., Επιστημονική Υπεύθυνη του Έργου
Κατσώνη Βασιλική	Επικ. Καθηγ., ΤΕΙ Αθηνών
Χατζηχρήστος Θωμάς	Δρ. Αγρονόμος Τοπογράφος Μηχανικός Ε.Μ.Π.
Λέκα Ακριβή	Δρ. Αγρονόμος Τοπογράφος Μηχανικός Ε.Μ.Π.
Παπαδοπούλου Χρυσαΐδα-Αλίκη	Αγρονόμος Τοπογράφος Μηχανικός Ε.Μ.Π., Μ.Σc. Γεωπληροφορική
Λάμπρου Μαρία	Μηχανικός Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πολυτεχνική Σχολή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Μ.Σc. Χωροταξία, Πολεοδομία και Ανάπτυξη
Σωμαράκης Γεώργιος	Μηχανικός Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πολυτεχνική Σχολή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Παναγιωτοπούλου Μαρία	Αγρονόμος Τοπογράφος Μηχανικός Ε.Μ.Π.

Ο **στόχος** της παρούσας έκθεσης είναι η **αποτύπωση της υπάρχουσας κατάστασης** σχετικά με τους υπάρχοντες πολιτιστικούς πόρους (φυσικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος) στην περιοχή μελέτης, η καταγραφή και μελέτη της χωρικής διάρθρωσης των οποίων θα αποτελέσει τη βάση για τον σχεδιασμό και τη χάραξη μακροπρόθεσμης πολιτικής βιώσιμης αξιοποίησής τους.

Η **δομή** της παρούσας έκθεσης περιλαμβάνει τις ακόλουθες ενότητες:

Στο **Κεφάλαιο 2** το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην οριοθέτηση του **εννοιολογικού περιεχομένου** της πολιτιστικής κληρονομιάς και των πολιτιστικών πόρων. Η εμβάθυνση αυτή έχει ως σκοπό την οριοθέτηση όρων όπως **πολιτιστική κληρονομιά, υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά, φυσική κληρονομιά, λαϊκός πολιτισμός και παράδοση** κ.ά., έτσι ώστε να αποτελέσει τη βάση για την αναζήτηση των αντίστοιχων πόρων στην περιοχή μελέτης. Ακόμη η ενότητα παρουσιάζει, με συνοπτικό τρόπο το ζήτημα των πολιτιστικών πόρων ως μοχλό τοπικής ανάπτυξης των τοπικών κοινωνιών.

Το **Κεφάλαιο 3** εστιάζει στα ζητήματα **προστασίας των πολιτιστικών πόρων**. Για τον σκοπό αυτό, εξετάζεται το πλαίσιο προστασίας των πόρων αυτών σε διεθνές επίπεδο, μέσα από τη διερεύνηση των εν ισχύ διεθνών συμβάσεων, καθώς και σε εθνικό επίπεδο, μέσα από τη διερεύνηση του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου. Ο στόχος της διερεύνησης αυτής είναι η οριοθέτηση ισχυόντων σήμερα κανόνων και περιορισμών που ενυπάρχουν στην αξιοποίηση των πόρων αυτών, για τη χρησιμοποίησή τους στο πλαίσιο του έργου.

Το **Κεφάλαιο 4** επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στη διερεύνηση των **κατευθύνσεων** που δίνονται σε ανώτερα επίπεδα σχεδιασμού (εθνικό, περιφερειακό κ.λπ.) σε σχέση με την αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων. Οι εν λόγω κατευθύνσεις αποτελούν το πλαίσιο εντός του οποίου θα αναπτυχθεί ένα **Στρατηγικό Σχέδιο για την Πολιτιστική Ανάπτυξη** της περιοχής μελέτης, εξειδικεύοντας τις κατευθύνσεις αυτές πολιτικής στη συγκεκριμένη περιοχή, με βάση τα ιδιαίτερα φυσικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά της και τη χωρική τους διάρθρωση.

Το **Κεφάλαιο 5**, βασιζόμενο στην ανάπτυξη των προηγούμενων κεφαλαίων, αλλά και την εμβάθυνση στα χαρακτηριστικά της περιοχής μελέτης και την επαφή και επικοινωνία με τοπικούς παράγοντες της περιοχής αυτής, οριοθετεί τους **στόχους** του Στρατηγικού Σχεδίου για την Πολιτιστική Ανάπτυξη της περιοχής μελέτης. Οι στόχοι αυτοί ενδέχεται να τροποποιηθούν, να βελτιωθούν, να εμπλουτιστούν κ.λπ. σε επόμενη επικοινωνία της ερευνητικής ομάδας με στελέχη των εμπλεκόμενων δήμων και των πολιτιστικών φορέων, έτσι ώστε η επιστημονική και σχεδιαστική οπτική και διατύπωση να εμπλουτιστεί με το αίσθημα της τοπικής κοινωνίας και τα οράματά της σχετικά με την **ολοκληρωμένη αξιοποίηση των ευαίσθητων αυτών πόρων**.

Το **Κεφάλαιο 6** εμβαθύνει στα ιδιαίτερα **χαρακτηριστικά της περιοχής μελέτης**. Πιο συγκεκριμένα, δίνει κατ' αρχάς το γενικό περίγραμμα της περιοχής (Δήμοι Κισσάμου και Πλατανιά) και κάποια κυρίαρχα στοιχεία της φυσιογνωμίας της. Στη συνέχεια εμβαθύνει στις επιμέρους Δημοτικές Ενότητες, επιχειρώντας να αποτυπώσει τα επιμέρους χαρακτηριστικά τους (πληθυσμικά, οικονομικά, κοινωνικά κ.λπ.).

Το **Κεφάλαιο 7** εξετάζει τους **πολιτιστικούς πόρους** (φυσικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος) καθεμίας Δημοτικής Ενότητας της περιοχής μελέτης ξεχωριστά, τόσο ως προς το είδος τους όσο και ως προς τη χωρική τους διάρθρωση. Η εμβάθυνση αυτή αποτελεί προϋπόθεση για την αποτύπωση και οπτικοποίηση των πόρων αυτών, η οποία θα αποτελέσει τη βάση για τη διαμόρφωση του Στρατηγικού Σχεδίου για την αξιοποίησή τους.

Τέλος, στο **Κεφάλαιο 8** γίνεται μια πρώτη **αξιολόγηση** του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, αλλά και των λοιπών χαρακτηριστικών της περιοχής μελέτης. Στο πλαίσιο αυτό, εξετάζονται τα πλεονεκτήματα και οι αδυναμίες που απορρέουν από το περιβάλλον αυτό. Ταυτόχρονα εξετάζονται οι ευκαιρίες και οι απειλές που υφίστανται για τους πολιτιστικούς πόρους και τη μελετώμενη περιοχή εν γένει, που απορρέουν από τις εξελίξεις του ευρύτερου εξωτερικού (εκτός περιοχής μελέτης) περιβάλλοντος. Η αξιολόγηση αυτή γίνεται με τη βοήθεια της μεθόδου ποιοτικής αξιολόγησης SWOT και αποσκοπεί να αποτελέσει τη βάση για εκείνη την ανάπτυξη των πολιτιστικών πόρων που αξιοποιεί τα πλεονεκτήματα και αντιμετωπίζει τις αδυναμίες της περιοχής, ενώ ακόμη αξιοποιεί τις ευκαιρίες του εξωτερικού περιβάλλοντος και θωρακίζεται απέναντι στις απειλές που απορρέουν από αυτό.

Στη συνέχεια παρατίθενται μια σειρά από ορισμοί σχετικά με τους πολιτιστικούς πόρους, όπως αυτοί απορρέουν από το υφιστάμενο νομοθετικό πλαίσιο και κυρίως από τον Ν. 3028/2002 «Για την Προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς». Η αποσαφήνιση των όρων αυτών θέτει το πλαίσιο εντός του οποίου θα αναζητηθεί και θα καταγραφεί ο πολιτιστικός πλούτος της περιοχής μελέτης (Δήμοι Κισσάμου και Πλατανιά). Η εν λόγω καταγραφή αποτελεί, μεταξύ άλλων, τη βάση για την ανάπτυξη ενός Στρατηγικού Σχεδίου Πολιτιστικής Πολιτικής για τη βιώσιμη αξιοποίηση του πλούτου αυτού και την ανάδειξή του ως πυλώνα της τοπικής ανάπτυξης.

Πολιτισμός	Το σύνολο των υλικών και πνευματικών δημιουργημάτων του ανθρώπου σε ορισμένη χώρα ή εποχή.
Πολιτιστικό Περιβάλλον	Το σύνολο των ανθρωπογενών στοιχείων πολιτισμού, όπως αυτά διαμορφώθηκαν από την παρέμβαση του ανθρώπου στο φυσικό περιβάλλον και όπου ανήκουν οι αρχαιότητες, μνημεία, ιστορικοί τόποι και γενικότερα ό,τι αποκαλούμε καλλιτεχνική και πολιτιστική κληρονομιά της χώρας (αρ. 24§1 Σ σε συνδυασμό με το αρ. 24 § 6 Σ).
Πολιτιστική Κληρονομιά	Η Πολιτιστική Κληρονομιά, ως εννοιολογικός προσδιορισμός του «πολιτιστικού περιβάλλοντος», αποτελείται από τα πολιτιστικά αγαθά που βρίσκονται εντός των ορίων της Ελληνικής Επικράτειας, συμπεριλαμβανομένων των Χωρικών Υδάτων, καθώς και άλλων Θαλάσσιων Ζωνών, στις οποίες η Ελλάδα ασκεί σχετική δικαιοδοσία σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο. Η Πολιτιστική Κληρονομιά περιλαμβάνει τα υλικά πολιτιστικά αγαθά [μνημεία (αρχαία και νεότερα – κινητά και ακίνητα), αρχαιολογικούς χώρους κ.λπ.], τα άυλα πολιτιστικά αγαθά (εκφράσεις, δραστηριότητες, γνώσεις και πληροφορίες, οι οποίες περιέχουν πολιτιστικές μαρτυρίες) και τα χωρικά σύνολα που συνίστανται σε αρχαιολογικούς χώρους και ιστορικούς τόπους (εδαφικές, θαλάσσιες, λιμναίες ή ποτάμιες εκτάσεις που απετέλεσαν τον χώρο ιστορικών ή μυθικών γεγονότων και μπορούν να οριοθετηθούν στο χώρο) (Ν. 3028/2002).
Πολιτιστικά αγαθά	Ως Πολιτιστικά Αγαθά νοούνται οι μαρτυρίες της ύπαρξης και της ατομικής και συλλογικής δραστηριότητας του ανθρώπου (Ν. 3028/2002).
Αρχαιολογικοί Χώροι	Ως "Αρχαιολογικοί Χώροι" νοούνται εκτάσεις στην ξηρά ή στη θάλασσα ή στις λίμνες ή στους ποταμούς, οι οποίες περιέχουν ή στις οποίες υπάρχουν ενδείξεις ότι περιέχονται αρχαία μνημεία ή αποτέλεσαν ή υπάρχουν ενδείξεις ότι αποτέλεσαν από τους αρχαιότετους χρόνους έως και το 1830 μνημειακά, οικιστικά ή ταφικά σύνολα. Οι αρχαιολογικοί χώροι περιλαμβάνουν και το απαραίτητο ελεύθερο περιβάλλον που επιτρέπει στα σωζόμενα μνημεία να συντίθενται σε ιστορική, αισθητική και λειτουργική ενότητα (Ν. 3028/2002). Η χρήση του όρου «Αρχαιολογικός Χώρος» προϋποθέτει απαραίτητα την έκδοση κήρυξης μέσω σχετικής Υπουργικής Απόφασης από το ΥΠ.ΠΟ., η οποία έχει δημοσιευθεί σε ΦΕΚ.
Μνημεία	Ως Μνημεία νοούνται τα πολιτιστικά αγαθά που αποτελούν υλικές μαρτυρίες και ανήκουν στην πολιτιστική κληρονομιά της χώρας και των οποίων επιβάλλεται η

	ειδικότερη προστασία.
Ακίνητα Μνημεία	Ως Ακίνητα Μνημεία νοούνται τα μνημεία που υπήρξαν συνδεδεμένα με το έδαφος και παραμένουν σε αυτό ή στο βυθό της θάλασσας ή στον πυθμένα λιμνών ή ποταμών, καθώς και τα μνημεία που βρίσκονται στο έδαφος ή στο βυθό της θάλασσας ή στον πυθμένα λιμνών ή ποταμών και δεν είναι δυνατόν να μετακινηθούν χωρίς βλάβη της αξίας τους ως μαρτυριών. Στα ακίνητα μνημεία συμπεριλαμβάνονται οι εγκαταστάσεις, οι κατασκευές και τα διακοσμητικά και λοιπά στοιχεία που αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα τους, καθώς και το άμεσο περιβάλλον τους (αρχαιοπεριβάλλον, σημερινό περιβάλλον των αρχαίων μνημείων), που επιτρέπει στα σωζόμενα μνημεία να συντίθενται σε ιστορική, αισθητική και λειτουργική ενότητα (Ν. 3028/2002). Ο χαρακτηρισμός ακινήτου μνημείου είναι δυνατόν να αφορά και κινητά που συνδέονται με ορισμένη χρήση του ακινήτου, τις χρήσεις που είναι σύμφωνες με το χαρακτήρα του ως μνημείου, καθώς και τον περιβάλλοντα χώρο ή στοιχεία αυτού.
Κινητά Μνημεία	Ως τέτοια νοούνται τα μνημεία που δεν θεωρούνται ακίνητα (Ν. 3028/2002).
Αρχαία Μνημεία	Ως Αρχαία Μνημεία ή «αρχαία» νοούνται όλα τα πολιτιστικά αγαθά που ανάγονται στους προϊστορικούς, αρχαίους, βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους και χρονολογούνται έως και το 1830, με την επιφύλαξη των διατάξεων του άρθρου 20 του Ν. 3028/2002. Στα αρχαία μνημεία συμπεριλαμβάνονται σπήλαια και παλαιοντολογικά κατάλοιπα, για τα οποία υπάρχουν ενδείξεις ότι συνδέονται με την ανθρώπινη ύπαρξη (Ν. 3028/2002).
Ιστορικοί Τόποι	Ως Ιστορικοί Τόποι νοούνται είτε γεωγραφικές εκτάσεις στην ξηρά ή στη θάλασσα ή στις λίμνες ή στους ποταμούς που αποτέλεσαν ή που υπάρχουν ενδείξεις ότι αποτέλεσαν το χώρο εξαιρετών ιστορικών ή μυθικών γεγονότων, ή εκτάσεις που περιέχουν ή στις οποίες υπάρχουν ενδείξεις ότι περιέχονται μνημεία μεταγενέστερα του 1830, είτε σύνθετα έργα του ανθρώπου και της φύσης μεταγενέστερα του 1830, τα οποία συνιστούν χαρακτηριστικούς και ομοιογενείς χώρους, που είναι δυνατόν να οριοθετηθούν τοπογραφικά, και των οποίων επιβάλλεται η προστασία λόγω της λαογραφικής, εθνολογικής, κοινωνικής, τεχνικής, αρχιτεκτονικής, βιομηχανικής ή εν γένει ιστορικής, καλλιτεχνικής ή επιστημονικής σημασίας τους (Ν. 3028/2002).
Άυλα Πολιτιστικά Αγαθά	Ως άυλα πολιτιστικά αγαθά νοούνται εκφράσεις, δραστηριότητες, γνώσεις και πληροφορίες, όπως μύθοι, έθιμα, προφορικές παραδόσεις, χοροί, δρώμενα, μουσική, τραγούδια, δεξιότητες ή τεχνικές που αποτελούν μαρτυρίες του παραδοσιακού λαϊκού και λόγιου πολιτισμού (Ν. 3028/2002).
Τοπίο Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους (ΤΙΦΚ)	Η έκταση που περιλαμβάνει σημαντικό τμήμα φυσικού περιβάλλοντος με αξιόλογη αισθητική αξία, η οποία χρήζει προστασίας και διατήρησης των φυσικών και πολιτιστικών πόρων και όπου επιβάλλονται διάφοροι περιορισμοί και απαγορεύσεις στις ανθρωπογενείς δραστηριότητες, μεταξύ των οποίων ο έλεγχος και ο περιορισμός της δόμησης, η θέσπιση ειδικών μορφολογικών στοιχείων στα κτίρια και στις διάφορες κατασκευές κ.λπ. Τα Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους προβλέπονται από τον Ν. 1465/1950, ο οποίος συμπληρώνει τον Ν. 5351/1932 «Περί αρχαιοτήτων». Η αρμοδιότητα για τα Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους (ΤΙΦΚ) περιήλθε από το Υπουργείο Πολιτισμού στη Διεύθυνση Περιβαλλοντικού Σχεδιασμού του ΥΠΕΧΩΔΕ, βάσει του ΠΔ 161/1984 (ΦΕΚ 54/Α).

<p>Περιοχές Προστασίας Πολιτιστικού Περιβάλλοντος</p>	<p>Η γενική κατηγορία γεωγραφικών εκτάσεων που περιλαμβάνει όλα τα είδη προστατευομένων περιοχών από τη νομοθεσία, με κανονιστικές διατάξεις που δημοσιεύονται από το εκάστοτε Υπουργείο που ανήκει η Γενική Γραμματεία Πολιτισμού, και από άλλους συναρμόδιους φορείς, στις οποίες ασκείται έλεγχος ή/και περιορισμός των ανθρωπογενών δραστηριοτήτων και κυρίως της δόμησης. Τέτοιες περιοχές είναι οι Αρχαιολογικοί Χώροι, οι Ζώνες Προστασίας Α' και Β', οι Ιστορικοί Τόποι, οι Περιβάλλοντες Χώροι μεμονωμένων ή συνόλων μνημείων, καθώς και οι Περιφερειακές Ζώνες Προστασίας.</p>
---	--

Πηγή: Ν. 3028/2002 και Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων
(<http://archaeocadastre.culture.gr/el/shetika-me-to-ergo/orismoι>)

Οι παραπάνω ορισμοί αποτελούν το προϊόν του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου και τα επιμέρους στοιχεία που περιγράφονται συνθέτουν το πολιτιστικό περιβάλλον, έτσι όπως αυτό οριοθετείται από τη σχετική νομοθεσία.

Σημαντικό στοιχείο, σε αρμονία με το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο, είναι η καταγραφή της αντίληψης της τοπικής κοινωνίας και του τρόπου με τον οποίο αυτή αντιλαμβάνεται και ορίζει την έννοια του πολιτισμού και την έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς της και οριοθετεί το ρόλο τους στην ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών και την κοινωνική συνοχή. Ακόμη πιο σημαντική είναι η προοπτική που η τοπική κοινωνία θέτει για την αξιοποίηση της κληρονομιάς αυτής. Η αντίληψη αυτή και οι σχετικοί ορισμοί για το πολιτιστικό περιβάλλον και την πολιτιστική κληρονομιά, όπως καταγράφονται από την Ένωση Πολιτιστικών Φορέων Επαρχίας Κισσάμου (ΕΠΟΦΕΚ), δίνονται στο Κεφάλαιο 1 και στο Κεφάλαιο 5 (ενότητα 5.2).

ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ

Οι βασικές πηγές πληροφορίας που χρησιμοποιούνται στην παρούσα έκθεση αφορούν στα κείμενα ανώτερων σχεδιαστικών επιπέδων [Εθνικό – Περιφερειακό (Περιφέρεια Κρήτης)], τα οποία δίνουν **γενικές κατευθύνσεις** για την αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων σε επίπεδο χώρας και Περιφέρειας Κρήτης, ενώ επίσης λαμβάνονται υπόψη ο **αναπτυξιακός σχεδιασμός της Περιφέρειας Κρήτης**, όπως αυτός διατυπώνεται στο πλαίσιο του ΣΕΣ 2014-2020 (υποβληθέν κείμενο), καθώς και οι κατευθύνσεις της Στρατηγικής Έξυπνης Ειδίκευσης της Περιφέρειας Κρήτης. Πιο συγκεκριμένα οι κατευθύνσεις που μελετώνται προέρχονται από:

1.	Απόφαση Αριθμ. 6876/4871 (2008), Έγκριση του Γενικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, ΦΕΚ 128/3 Ιουλίου 2008, σελ. 2253-2300.
2.	Απόφαση Αριθμ. 24208 (2009), ΦΕΚ 1138, Έγκριση Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό και της Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων αυτού, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 11 Ιουνίου 2009, σελ. 14345-14364.
3.	ΦΕΚ 3155/Β/12.12.2013, Αριθ. 67659, Έγκριση τροποποίησης Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό και της Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων αυτού, ΥΠΕΚΑ.
4.	Τρέχουσα διατύπωση του υπό αναθεώρηση και εξειδίκευση θεσμοθετημένου Περιφερειακού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Περιφέρειας Κρήτης (ΠΠΧΣΑΑ)
5.	Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Χωρικής Ενότητας Κρήτης - Νήσων Αιγαίου 2007 – 2013.
6.	Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Κρήτης 2014-20 βάσει του στόχου «Επενδύσεις για την ανάπτυξη και την απασχόληση», (2014) (υποβληθείσα πρόταση CCI2014GR16M2OP011).
7.	Αστική Διαχείριση Α.Ε. (2014), «Στρατηγική Έξυπνης Ειδίκευσης Περιφέρειας Κρήτης (RIS Crete)», Ενδιάμεση Διαχειριστική Αρχή Περιφέρειας Κρήτης, Δεκέμβριος.

Ακόμη σημαντική παράμετρο και πηγή πληροφορίας για τη διατύπωση για την περιοχή μελέτης ενός Στρατηγικού Σχεδίου Πολιτιστικής Ανάπτυξης με όρους βιωσιμότητας αποτελούν τα **Τοπικά Χωροταξικά Σχέδια** (ΓΠΣ και ΣΧΟΟΑΠ), καθώς και τα **Επιχειρησιακά Σχέδια** των εμπλεκόμενων στην περιοχή μελέτης Δήμων. Τα σχέδια αυτά, εξειδικεύοντας τις κατευθύνσεις των σχεδίων ανώτερου σχεδιαστικού επιπέδου στο τοπικό επίπεδο, αποτυπώνουν τις **αναπτυξιακές επιλογές** και τις **επιλογές χωρικής οργάνωσης** για την αποτελεσματικότερη αξιοποίηση των τοπικών φυσικών, πολιτιστικών και ανθρώπινων πόρων. Το Στρατηγικό Σχέδιο

που θα αποτελέσει προϊόν του παρόντος ερευνητικού έργου πρέπει να εναρμονίζεται με τις παραπάνω επιλογές και να εντάσσεται αρμονικά στο αναπτυξιακό προφίλ της περιοχής μελέτης.

Στο πλαίσιο αυτό, **βασική πηγή πληροφορίας** για το παρόν ερευνητικό έργο, αλλά και περιορισμό ως προς τις επιλογές που θα προταθούν, έτσι ώστε αυτές να εναρμονίζονται με το τοπικό όραμα, αποτελούν τα παρακάτω Τοπικά Σχέδια, τα οποία διατέθηκαν από τους δύο εμπλεκόμενους στην περιοχή μελέτης Δήμος Κισσάμου και Πλατανιά:

1.	«Τοπικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Επαρχίας Κισσάμου 1995-1997» (1995), Δήμοι Κισσάμου και Πλατανιά.
2.	«Σχέδιο Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοικτής Πόλης (Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π.) Δήμου Ιναχωρίου» (2010), Δήμος Ιναχωρίου, Γ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Κρήτης 2000 – 2006, Άξονας προτεραιότητας 4, Μέτρο 4.1., «ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΣ-ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ » (ΠΔΕ) 2003, ΣΑΕ 075/3, Κωδικός έργου 2003ΣΕΟ750009).
3.	«Σχέδιο Στρατηγικού Σχεδιασμού Επιχειρησιακού Προγράμματος 2012-2014 Δήμου Κισσάμου» (2011), Δήμος Κισσάμου.
4.	«Μελέτη Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Δήμου Κισσάμου» (2013), ΔΕ Κισσάμου και Μυθήμνης.
5.	«Σχέδιο Δράσης για την Αειφόρο Ενέργεια Δήμου Πλατανιά» (2014), Δήμος Πλατανιά.
6.	«Σχέδιο Στρατηγικού Σχεδιασμού Επιχειρησιακού Προγράμματος Δήμου Πλατανιά 2015-2019» (2015), Τμήμα Προγραμματισμού, Οργάνωσης και Πληροφορικής, Δήμος Πλατανιά, Γεράνι.

Πέραν των παραπάνω βασικών πηγών πληροφορίας, η ερευνητική ομάδα έχει κάνει μια διεξοδική αναζήτηση στοιχείων σε σειρά μελετών, διαδικτυακών πηγών, υλικού που διατέθηκε από την ΕΠΟΦΕΚ (παρελθούσες μελέτες, φωτογραφικό υλικό, βιβλία σχετικά με τη μουσική παράδοση της περιοχής κ.ά.), χαρτών κ.λπ.

Τέλος, δεδομένης της αξίας των μελετώμενων πόρων (φυσικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος) για την παρούσα και τις επόμενες γενεές, τίθενται μια σειρά από περιορισμοί για την αξιοποίησή τους από το **ισχύον νομοθετικό καθεστώς προστασίας τους**, το οποίο καταγράφεται συνοπτικά στην παρούσα έκθεση και θα αποτελέσει τον οδηγό αλλά και το πλαίσιο, εντός του οποίου θα διερευνηθούν και θα αξιοποιηθούν οι πόροι αυτοί.

Στρατηγικός Σχεδιασμός (Master Plan) Πολιτιστικής Πολιτικής και Βιώσιμης Ανάπτυξης Δήμων Κισσάμου και Πλατανιά

Στάδιο I

Στόχοι - Ανάλυση Υπάρχουσας Κατάστασης - Δυναμική

1 Εισαγωγή

Στο πλαίσιο της Προγραμματικής Σύμβασης με τίτλο «**Στρατηγικός Σχεδιασμός (Master Plan) Πολιτιστικής Πολιτικής και Βιώσιμης Ανάπτυξης Δήμων Κισσάμου και Πλατανιά**» επιχειρείται η καταγραφή της πολιτιστικής ταυτότητας της πρώην Επαρχίας Κισσάμου (Οικιστική Ενότητα Κισσάμου) και η ανάδειξη και αξιοποίησή της ως του βασικότερου πυλώνα της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης στους εν λόγω Δήμους της Περιφέρειας Κρήτης.

Πηγή χάρτη: <http://www.chania-citizen-guide.gr/>

Η έννοια του **πολιτιστικού περιβάλλοντος**, το οποίο αποτελεί το επίκεντρο του παρόντος ερευνητικού προγράμματος, δεν είναι σαφώς ορισμένη. Η οριοθέτησή του αποτελεί βασικό μέλημα για τον προσδιορισμό των πολιτιστικών στοιχείων, τα οποία εντάσσονται στο εν λόγω περιβάλλον.

Παρά το γεγονός ότι το Σύνταγμα δεν εμπεριέχει έναν ορισμό για το «περιβάλλον» (φυσικό ή πολιτιστικό), στο άρθρο 24 παρ. 6 δίνει κάποιες ελάχιστες κατευθύνσεις, μέσα από την αναφορά του στα «μνημεία», τις «παραδοσιακές περιοχές» και τα «παραδοσιακά στοιχεία». Το ΣτΕ φαίνεται να προσεγγίζει την έννοια του πολιτιστικού περιβάλλοντος μέσω αφενός της έννοιας της «πολιτιστικής κληρονομιάς» και αφετέρου της αναγνώρισης μιας ιστορικής, αισθητικής

κ.λπ. ενότητας μεταξύ των στοιχείων που απαρτίζουν το ανθρωπογενές και το φυσικό περιβάλλον.

Η έννοια του **πολιτιστικού περιβάλλοντος**, όπως φαίνεται από διάφορα νομικά και μη κείμενα, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με αυτή του **φυσικού περιβάλλοντος**, η σύνθεση των οποίων οριοθετεί την έννοια του **περιβάλλοντος**. Το τελευταίο ορίζεται για πρώτη φορά από το **Ν. 1650/1986** ως:

<Περιβάλλον> ... το σύνολο των φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων και στοιχείων που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και επηρεάζουν την οικολογική ισορροπία, την ποιότητα ζωής, την υγεία των κατοίκων, την ιστορική και πολιτιστική παράδοση και τις αισθητικές αξίες.

Ν. 1650/1986: σελ. 3257

Η παραπάνω αντίληψη συνάδει με τον ορισμό του περιβάλλοντος που δίνουν διάφοροι μελετητές (π.χ. Δημητρόπουλος και Εργολάβου, 2007), όπου γίνεται η διάκριση σε:

- **Φυσικό ή πρωτογενές περιβάλλον**, που διαμορφώνεται από τους φυσικούς πόρους (έδαφος, νερά, θάλασσα, αέρας, πανίδα, χλωρίδα και γενικά ότι είναι πέραν της ανθρώπινης παρέμβασης), και
- **Τεχνητό ή δευτερογενές ή ανθρωπογενές περιβάλλον**, που αποτυπώνει την ανθρώπινη παρέμβαση και διαδρομή πάνω στο φυσικό περιβάλλον και διακρίνεται σε οικιστικό και πολιτιστικό.

Το όραμα και η αντίληψη της τοπικής κοινωνίας της περιοχής μελέτης σχετικά με την έννοια του πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί μια σημαντική παράμετρο, η κατανόηση της οποίας μπορεί να κατευθύνει την εξέλιξη του παρόντος ερευνητικού προγράμματος προς επιλογές οι οποίες ενσωματώνουν την αντίληψη αυτή. Το όραμα αυτό διατυπώνεται από την **Ένωση Πολιτιστικών Φορέων Επαρχίας Κισσάμου (ΕΠΟΦΕΚ)** και βρίσκεται σε αρμονία με την τρέχουσα θεώρηση του πολιτισμού και του ρόλου του σε Ευρωπαϊκό επίπεδο. Σύμφωνα με το όραμα αυτό, δίνονται οι παρακάτω ορισμοί:

Πολιτισμός είναι το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον, τα οποία αποτελούν τη βάση για την ολοκλήρωση του ανθρώπου και της κοινωνίας στον χρόνο.

Πολιτιστική κληρονομιά είναι το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον που κληρονόμησε ο άνθρωπος και η κοινωνία.

Άρα ο πολιτισμός είναι ευρύτερη έννοια και περιλαμβάνει την πολιτιστική κληρονομιά και τον νεότερο ή σημερινό πολιτισμό.

Ένωση Πολιτιστικών Φορέων Επαρχίας Κισσάμου (ΕΠΟΦΕΚ)

Η παρούσα έκθεση υιοθετεί τον παραπάνω ορισμό και, στην προσέγγισή της, αντιμετωπίζει **το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον ως άρρηκτα συνδεδεμένα**, με το δεύτερο να αποτυπώνει την ιστορική διαδρομή και δράση του ανθρώπου πάνω στο πρώτο. Στο πλαίσιο αυτό, η ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης της περιοχής μελέτης, που αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας έκθεσης εστιάζει, μεταξύ άλλων, στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τόσο του φυσικού όσο και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, τα οποία αντιμετωπίζει ως μια ενιαία οντότητα.

Για τη διαμόρφωση ενός Στρατηγικού Σχεδίου Βιώσιμης Πολιτιστικής Ανάπτυξης ακολουθείται μια **ολοκληρωμένη προσέγγιση** της περιοχής μελέτης και των αναπτυξιακών προοπτικών της, υπό το φως του γενικότερου στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης, έτσι ώστε οι όποιες επιλογές αξιοποίησης του πολιτιστικού κεφαλαίου να υποστηρίζουν την κοινωνική και οικονομική συνοχή, την οικονομική ανάπτυξη και την προστασία των πολιτιστικών πόρων της περιοχής μελέτης. Μέσα από την ολοκληρωμένη αυτή προσέγγιση επιδιώκεται η καταγραφή και μελέτη, με συστηματικό τρόπο, του **πολιτιστικού κεφαλαίου** της πρώην Επαρχίας Κισσάμου, έτσι ώστε να αναδειχθούν:

- Τα χαρακτηριστικά αυτού του κεφαλαίου, που συνθέτουν την ιδιαίτερη **ταυτότητα** της περιοχής και αποτελούν συγκριτικό πλεονέκτημα για αυτή.
- Οι **σχέσεις αλληλεπίδρασης** και οι **συνέργειες** που αναπτύσσονται ανάμεσα στην πολιτιστική ταυτότητα από τη μια πλευρά και τους επιμέρους τομείς της κοινωνίας και της οικονομίας από την άλλη.
- Τα **οφέλη** που μπορούν να προκύψουν για την τοπική κοινωνία και την τοπική οικονομία από την αξιοποίηση, διατήρηση, ανάδειξη, προστασία και κατάλληλη προβολή της πολιτιστικής ταυτότητας της περιοχής.

Το προϊόν της παρούσας προγραμματικής σύμβασης επιχειρεί να συνδράμει τους τοπικούς φορείς διοίκησης στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και τη χάραξη πολιτικών για την αποτελεσματικότερη **αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων** της περιοχής, η οποία μπορεί σήμερα να κάνει τη 'διαφορά' και να στηρίξει την προσπάθεια της οικονομικής και κοινωνικής ανασυγκρότησης της περιοχής με όρους βιωσιμότητας, αξιοποιώντας με σεβασμό το διαθέσιμο φυσικό, πολιτιστικό και κοινωνικό κεφάλαιο.

Η **παρούσα έκθεση** αποτελεί το πρώτο παραδοτέο του ερευνητικού προγράμματος για το «Στρατηγικό Σχεδιασμό (Master Plan) Πολιτιστικής Πολιτικής και Βιώσιμης Ανάπτυξης Δήμων Κισσάμου και Πλατανιά», που εκπονείται από ερευνητική ομάδα του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Στόχος του παραδοτέου αυτού είναι η εμβάθυνση στην υπάρχουσα κατάσταση της περιοχής μελέτης, εξετάζοντας το φυσικό, κοινωνικό, οικονομικό, πολιτιστικό, κ.λπ. περιβάλλον εντός του οποίου θα επιδιωχθεί ο στόχος της βιώσιμης πολιτιστικής ανάπτυξης. Η εμβάθυνση αυτή αποσκοπεί σε μια **'διαδικασία μάθησης'** για την αποδελτίωση των χαρακτηριστικών του περιβάλλοντος, εντός του οποίου θα αναζητηθούν στρατηγικές πολιτιστικής ανάπτυξης, έτσι ώστε αυτές να συνάδουν με τον αναπτυξιακό σχεδιασμό των δήμων που περιλαμβάνονται στην περιοχή μελέτης, καθώς και τις απόψεις φορέων που δραστηριοποιούνται στον τομέα του πολιτισμού, μέσα από την εμπλοκή τους στη χάραξη προτεραιοτήτων και τις επιλογές μελλοντικής ανάπτυξης του τομέα του πολιτισμού.

2 Πολιτιστική Κληρονομιά – Πολιτιστικοί Πόροι

Η παρούσα ενότητα επικεντρώνεται στην οριοθέτηση του **ενοιολογικού περιεχομένου** των πολιτιστικών πόρων και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στόχος της είναι η εμφάθυνση στους όρους της πολιτιστικής κληρονομιάς και των πολιτιστικών πόρων, έτσι ώστε να αποσαφηνιστεί το περιεχόμενο της αναζήτησης και καταγραφής των πόρων αυτών στην περιοχή μελέτης.

2.1 Πολιτιστική Κληρονομιά

Οι έννοιες της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς ορίζονται σύμφωνα με το Ν. 1126/1981 “Περί Κυρώσεως εις Παρισίους την 23^η Νοεμβρίου 1972 Υπογραφείσης Διεθνούς Συμβάσεως δια την Προστασίαν της Παγκοσμίου Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς”.

Στο πλαίσιο αυτό, ως **πολιτιστική κληρονομιά** θεωρούνται:

- **Μνημεία:** αρχιτεκτονικά έργα, σημαντικά έργα γλυπτικής και ζωγραφικής, έργα ή κατασκευές αρχαιολογικού χαρακτήρα, επιγραφές, σπήλαια και σύνολα έργων παγκόσμιας αξίας, από την άποψη της ιστορίας, της τέχνης ή της επιστήμης.
- **Σύνολα οικοδομημάτων:** ομάδες κτιρίων μεμονωμένων ή ενοτήτων (οικισμών), τα οποία λόγω της αρχιτεκτονικής τους, της ομοιογένειάς τους ή της θέσης τους, έχουν παγκόσμια αξία από την άποψη της ιστορίας, της τέχνης ή της επιστήμης.
- **Τοπία:** έργα του ανθρώπου ή συνδυασμός έργων του ανθρώπου και της φύσης, καθώς και εκτάσεις, περιλαμβανομένων και των αρχαιολογικών χώρων, που έχουν παγκόσμια αξία από άποψη ιστορική, αισθητική, εθνολογική και ανθρωπολογική.

Ως **φυσική κληρονομιά** θεωρούνται:

- **Φυσικά μνημεία**, αποτελούμενα από φυσικούς ή βιολογικούς σχηματισμούς ή από ομάδες τέτοιων σχηματισμών παγκόσμιας αξίας, από άποψη αισθητικής ή επιστημονικής.
- **Γεωλογικοί και φυσιογραφικοί σχηματισμοί** και ακριβώς καθορισμένες εκτάσεις, οι οποίες αποτελούν την κατοικία απειλούμενων ζωικών και φυτικών ειδών, παγκόσμιας αξίας από άποψη της επιστήμης ή της ανάγκης διατήρησής τους.
- **Φυσικά τοπία** ή ακριβώς καθορισμένες φυσικές εκτάσεις παγκόσμιας αξίας από την άποψη της επιστήμης, της ανάγκης διατήρησης ή του φυσικού κάλλους.

Στα παραπάνω μπορούν να εντάσσονται τοποθεσίες φυσικού κάλλους, ακτές και παραλίες, διαμόρφωση του εδάφους, δάση και ζώνες σπάνιας βλάστησης, φαράγγια, ποτάμια, λίμνες και πηγές, ορεινοί όγκοι, χαράδρες, και οροπέδια, κ.λπ.

Σύμφωνα με τον Ν. 3521/2006 “Κύρωση της Σύμβασης για την Προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς”, ως **άυλη πολιτιστική κληρονομιά** ορίζονται “... οι πρακτικές, αναπαραστάσεις, εκφράσεις, γνώσεις και τεχνικές, καθώς και τα εργαλεία, αντικείμενα, χειροτεχνήματα και οι πολιτιστικοί χώροι που συνδέονται με αυτά και τα οποία οι κοινότητες, οι ομάδες και, περιπτώσεως δοθείσης, τα άτομα, αναγνωρίζουν ότι αποτελούν μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς τους. Αυτή η άυλη πολιτιστική κληρονομιά, που μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά,

αναδημιουργείται συνεχώς από τις κοινότητες και τις ομάδες σε συνάρτηση με το περιβάλλον τους, την αλληλεπίδρασή τους με τη φύση και την ιστορία τους και τους παρέχει μια αίσθηση ταυτότητας και συνέχειας, συμβάλλοντας έτσι στην προώθηση του σεβασμού της πολιτιστικής πολυμορφίας και της ανθρώπινης δημιουργικότητας”.

Η **άυλη πολιτιστική κληρονομιά**, όπως ορίζεται στον συγκεκριμένο Νόμο, καταγράφεται ειδικότερα στους ακόλουθους **τομείς**:

- Στις προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις, συμπεριλαμβανομένης της γλώσσας ως φορέα μετάδοσης της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Στις τέχνες του θεάματος.
- Στις κοινωνικές πρακτικές, τις τελετουργίες και τις εορταστικές εκδηλώσεις.
- Στις γνώσεις και πρακτικές που αφορούν τη φύση και το σύμπαν.
- Στην τεχνογνωσία που συνδέεται με την παραδοσιακή χειροτεχνία.

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά περιλαμβάνει γνώσεις ανεπτυγμένες από τους ανθρώπους μέσα από την αλληλεπίδρασή τους με τη φύση. Όπως επισημαίνεται και από την Σκουλά και άλλους (2010), η αλληλεπίδραση μεταξύ ανθρώπων και φύσης στο παρελθόν ήταν πολύ εντατική και δημιούργησε ένα σημαντικό **απόθεμα εμπειρικής γνώσης** σχετικά με τους τρόπους διαχείρισης των πόρων για να διατηρήσουν αυτούς ζωντανούς για τους ίδιους και τους απογόνους τους, που είναι πραγματικά άξιο η γνώση αυτή να μελετηθεί, να διασωθεί και να περάσει στις επόμενες γενεές.

Με βάση με τον **Ν. 3028/2002** για την “Προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς”, δίνονται οι παρακάτω ορισμοί:

- Ως **πολιτιστικά αγαθά** νοούνται οι μαρτυρίες της ύπαρξης και της ατομικής και συλλογικής δραστηριότητας του ανθρώπου.
- Ως **μνημεία** νοούνται τα πολιτιστικά αγαθά που αποτελούν υλικές μαρτυρίες και ανήκουν στην πολιτιστική κληρονομιά της χώρας και των οποίων επιβάλλεται η ειδικότερη προστασία βάσει των παρακάτω διακρίσεων:
 - ✓ Ως **αρχαία μνημεία** ή **αρχαία** νοούνται όλα τα πολιτιστικά αγαθά που ανάγονται στους προϊστορικούς, αρχαίους, βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους και χρονολογούνται έως και το 1830, με την επιφύλαξη των διατάξεων του άρθρου 20 του Ν. 3028/2002. Στα αρχαία μνημεία συμπεριλαμβάνονται σπήλαια και παλαιοντολογικά κατάλοιπα, για τα οποία υπάρχουν ενδείξεις ότι συνδέονται με την ανθρώπινη ύπαρξη.
 - ✓ Ως **νεότερα μνημεία** νοούνται τα πολιτιστικά αγαθά που είναι μεταγενέστερα του 1830, η προστασία των οποίων επιβάλλεται λόγω της ιστορικής, καλλιτεχνικής ή επιστημονικής σημασίας τους, κατά τις διακρίσεις των Άρθρων 6 και 20 του Ν. 3028/02.
 - ✓ Ως **ακίνητα μνημεία** νοούνται τα μνημεία που υπήρξαν συνδεδεμένα με το έδαφος και παραμένουν σε αυτό ή στον βυθό της θάλασσας ή στον πυθμένα λιμνών ή ποταμών, καθώς και τα μνημεία που βρίσκονται στο έδαφος ή στον βυθό της

θάλασσας ή στον πυθμένα λιμνών ή ποταμών και δεν είναι δυνατόν να μετακινηθούν χωρίς βλάβη της αξίας τους. Στα ακίνητα μνημεία συμπεριλαμβάνονται οι εγκαταστάσεις, οι κατασκευές και τα διακοσμητικά και λοιπά στοιχεία που αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα τους, καθώς και το άμεσο περιβάλλον τους.

- ✓ Ως **κινητά μνημεία** νοούνται τα μνημεία που δεν θεωρούνται ακίνητα. Στα αρχαία κινητά μνημεία περιλαμβάνονται:

Αυτά που χρονολογούνται έως και το 1453.

Τα μεταγενέστερα του 1453, που χρονολογούνται έως και το 1830 και αποτελούν ευρήματα ανασκαφών ή άλλης αρχαιολογικής έρευνας ή που αποσπάστηκαν από ακίνητα μνημεία, καθώς και οι θρησκευτικές εικόνες και λειτουργικά αντικείμενα της ίδιας περιόδου.

Τα μεταγενέστερα του 1453, που χρονολογούνται έως και το 1830, δεν υπάγονται στην προηγούμενη περίπτωση και χαρακτηρίζονται μνημεία λόγω της κοινωνικής, τεχνικής, λαογραφικής, εθνολογικής, καλλιτεχνικής, αρχιτεκτονικής, βιομηχανικής ή εν γένει ιστορικής ή επιστημονικής σημασίας τους. Τα αρχαία κινητά μνημεία που υπάγονται σε αυτές τις περιπτώσεις προστατεύονται από τον νόμο, χωρίς να απαιτείται η έκδοση οποιασδήποτε διοικητικής πράξης. Τα πολιτιστικά αγαθά που δεν υπάγονται σε αυτές τις περιπτώσεις, χαρακτηρίζονται ως μνημεία με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, η οποία εκδίδεται ύστερα από εισήγηση της Υπηρεσίας και γνώμη του Συμβουλίου και δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

- Ως **αρχαιολογικοί χώροι** νοούνται εκτάσεις στην ξηρά ή στη θάλασσα ή στις λίμνες ή στους ποταμούς, οι οποίες περιέχουν ή στις οποίες υπάρχουν ενδείξεις ότι περιέχονται αρχαία μνημεία ή αποτέλεσαν ή υπάρχουν ενδείξεις ότι αποτέλεσαν από τους αρχαιότετους χρόνους έως και το 1830 μνημειακά, οικιστικά ή ταφικά σύνολα. Οι αρχαιολογικοί χώροι περιλαμβάνουν και το απαραίτητο ελεύθερο περιβάλλον, που επιτρέπει στα σωζόμενα μνημεία να συντίθενται σε ιστορική, αισθητική και λειτουργική ενότητα.
- Ως **ιστορικοί τόποι** νοούνται εκτάσεις στην ξηρά ή στη θάλασσα ή στις λίμνες ή στους ποταμούς, που αποτέλεσαν ή που υπάρχουν ενδείξεις ότι αποτέλεσαν τον χώρο εξαίρετων ιστορικών ή μυθικών γεγονότων ή εκτάσεις που περιέχουν ή στις οποίες υπάρχουν ενδείξεις ότι περιέχονται μνημεία μεταγενέστερα του 1830, είτε σύνθετα έργα του ανθρώπου και της φύσης μεταγενέστερα του 1830, τα οποία συνιστούν χαρακτηριστικούς και ομοιογενείς χώρους, που είναι δυνατόν να οριοθετηθούν, και των οποίων επιβάλλεται η προστασία λόγω της λαογραφικής, εθνολογικής, κοινωνικής, τεχνικής, αρχιτεκτονικής, βιομηχανικής ή εν γένει ιστορικής, καλλιτεχνικής ή επιστημονικής σημασίας τους.

2.2 Πολιτιστικοί Πόροι

Οι πολιτιστικοί πόροι αντανakλούν τις βασικές πτυχές της κοινωνίας και τον τρόπο με τον οποίο άνθρωποι από διαφορετικές περιοχές και με διαφορετική εθνότητα ζουν, εργάζονται και διασκεδάζουν.

Στην ευρεία έννοια του όρου **πολιτιστικοί πόροι** περιλαμβάνεται τόσο το φυσικό όσο και το πολιτιστικό περιβάλλον. Πιο συγκεκριμένα, στον όρο αυτό συμπεριλαμβάνονται τοπία, ιστορικοί χώροι (π.χ. αρχαία μνημεία και ερείπια, κάστρα, φρούρια και ιστορικές οικίες), στοιχεία από τον τρόπο ζωής του παρελθόντος και του παρόντος, νοοτροπίες και κοινωνικά χαρακτηριστικά, τοποθεσίες και δομημένο περιβάλλον (κατασκευές, κτήρια, οικήματα, κ.λπ.), καθώς και η βιοποικιλότητα, οι συλλογές, οι παλιές και συνεχιζόμενες πολιτιστικές πρακτικές, η γνώση και οι ζωντανές εμπειρίες. Ακόμη περιλαμβάνονται οι θρησκευτικές δοξασίες και πεποιθήσεις, τα στοιχεία της εθνικότητας, άλλες όψεις του τρόπου ζωής ενός ιδιαίτερου πολιτισμού του τοπικού πληθυσμού, τα σπουδαία γεγονότα, οι τοποθεσίες όπου εξελίχθηκαν σημαντικά κοινωνικά ή ιστορικά γεγονότα, κ.ά.

Σύμφωνα με άλλες πηγές, οι πολιτιστικοί πόροι ορίζονται ως¹:

- Οι θεμελιώδεις πηγές για την παραγωγή - δημιουργία πολιτιστικού πλούτου - κεφαλαίου - αποθέματος.
- Η πρωταρχική πηγή δημιουργίας πολιτιστικού πλούτου.
- Οι θεμελιώδεις εισροές για την πραγμάτωση του πολιτισμού.

Οι **πολιτιστικοί πόροι** περιλαμβάνουν:

- το ανθρώπινο κεφάλαιο,
- το σύνολο των πολιτισμικών αποθεμάτων, καθώς και
- το φυσικό κεφάλαιο.

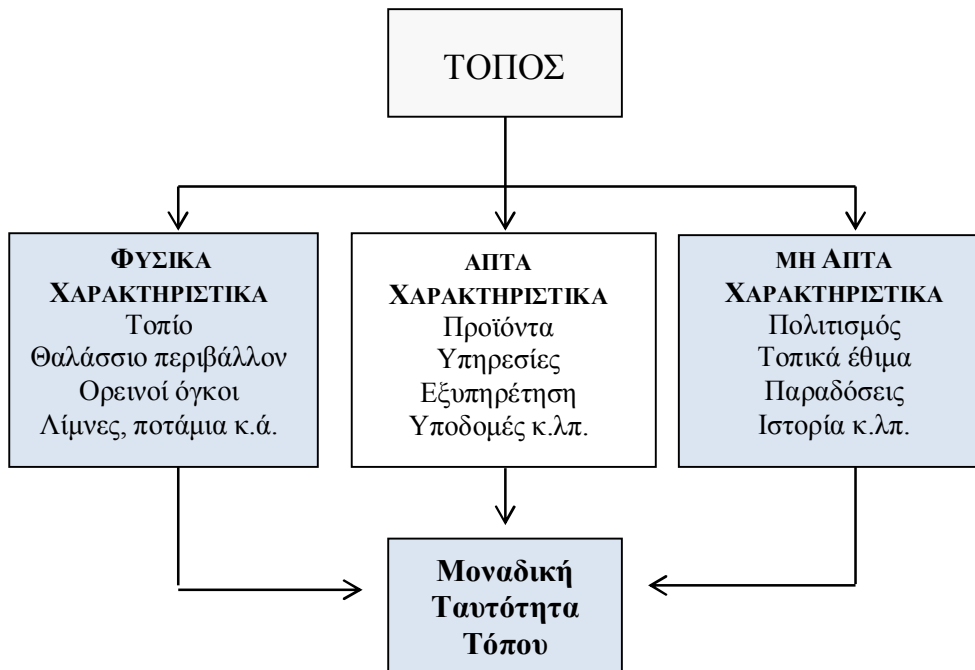
Τα περισσότερα από τα παραπάνω στοιχεία, συμπεριλαμβανομένων και των φυσικών πόρων, αποτελούν **συγκριτικά πλεονεκτήματα** των περιοχών που τα διαθέτουν και συνθέτουν την ταυτότητά τους, ενώ αποτελούν τη βάση για την ανάπτυξη και προώθηση της **εικόνας του τόπου** (βλ. Διάγραμμα 2-1). Η εικόνα αυτή αποτελεί τη βάση για την ποιότητα ζωής της τοπικής κοινωνίας, αλλά και «εργαλείο» για την αξιοποίησή της για αναπτυξιακούς σκοπούς, για παράδειγμα από τον τουριστικό τομέα, με σεβασμό στους πόρους στη βάση των οποίων αυτή επιδιώκεται.

Στην **πολιτιστική κληρονομιά** καταγράφεται και απεικονίζεται η μακρόχρονη πορεία της ιστορικής εξέλιξης του ανθρώπου, ενώ η κληρονομιά αυτή διαμορφώνει ουσιαστικά και την **ταυτότητα** κάθε έθνους, χώρας, περιοχής ή τόπου και επομένως αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της σύγχρονης ζωής. Αυτή αποτελεί ένα **δυναμικό σημείο αναφοράς** και ένα θετικό μέσο ανάπτυξης και αλλαγών.

Η ιδιαίτερη πολιτιστική κληρονομιά και η συλλογική μνήμη κάθε περιοχής ή κοινωνικού συνόλου αποτελεί αναντικατάστατο και σημαντικό υπόβαθρο για τη σύγχρονη και μελλοντική ανάπτυξή του.

¹ Πηγή: <http://www.kavalagreece.gr/wpcontent/uploads/2011/>

Διάγραμμα 2-1: Οι Πολιτιστικοί Πόροι ως Στοιχείο της Μοναδικής Ταυτότητας ενός Τόπου
 Πηγή: Επεξεργασία από Stratigea και άλλοι (2008)

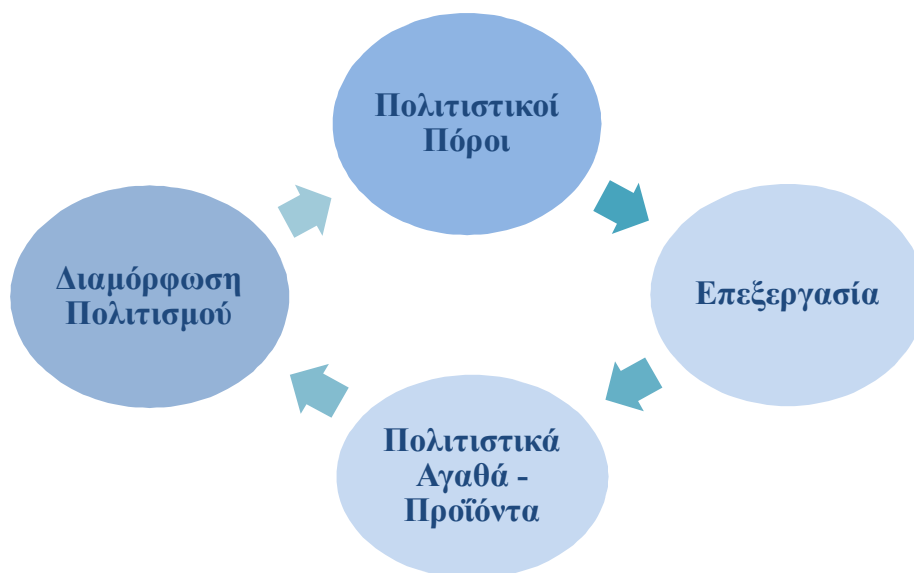

Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, η προστασία, η διατήρηση, η ερμηνεία και η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και της πολιτιστικής ποικιλομορφίας κάθε περιοχής αποτελεί μια σημαντική **πρόκληση**. Ωστόσο, η διαχείριση της κληρονομιάς αυτής, μέσα στα πλαίσια των διεθνώς αναγνωρισμένων και κατάλληλα εφαρμοσμένων κανόνων, **ανήκει συνήθως στην ευθύνη της κοινότητας όπου αυτή βρίσκεται ή της ομάδας που τη διαφυλάττει** (<http://www.international.icomos.org/>).

Η προστασία, ανάδειξη και αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων, μέσα από την κατάλληλη ‘επεξεργασία’ αυτών αποτελεί **μέλημα αλλά και δικαίωμα των τοπικών κοινωνιών**, στη βάση του οποίου δομείται η **ταυτότητά** τους. Το σύνολο αυτό των πολιτιστικών αγαθών και προϊόντων οδηγεί στη διαμόρφωση του πολιτισμού (Διάγραμμα 2-2) που χαρακτηρίζει κάθε τοπική κοινότητα.

Στον Πίνακα 2-1 παρουσιάζεται ένα σύνολο από **κατηγορίες και τύπους πολιτιστικών πόρων**, ως οδηγός για την αναζήτησή τους στην περιοχή μελέτης της παρούσας Προγραμματικής Σύμβασης (Δήμοι Κισσάμου και Πλατανιά).

Διάγραμμα 2-2: Διαδικασία Παραγωγής Πολιτισμού
 Πηγή: <http://www.kavalagreece.gr/wpcontent/uploads/2011/>

Πίνακας 2-1: Κατηγορίες και Τύποι Πολιτιστικών Πόρων
 Πηγή: Επεξεργασία από Σωπασιή (2014), ΕΠΟΦΕΚ

Κατηγορία Πολιτιστικών Πόρων	Τύπος	
Υλική Πολιτιστική Κληρονομιά	<ul style="list-style-type: none"> • Ναοί – Μοναστήρια • Παρεκκλήσια • Τάφοι • Βωμοί • Προσκυνήματα • Κάστρα • Οχυρά – Φρούρια • Ιστορικά κτήρια • Ιστορικές οικίες • Τόποι γέννησης ιστορικών προσώπων • Αγροικίες • Αρχοντικά • Χωριά – Παραδοσιακοί οικισμοί • Μαρτυρικά χωριά • Πόλεις • Λαϊκές παραδόσεις 	<ul style="list-style-type: none"> • Μουσεία αρχαιολογικά, εθνολογικά, λαογραφικά, μοντέρνας τέχνης • Αρχαιολογικοί τόποι • Φυσικά μνημεία • Τεχνολογικά μνημεία • Αρχαιολογικοί τόποι • Ερείπια παλαιών εποχών • Αρχαίες οδοί • Αρχαία μονοπάτια • Διατηρητέα κτίρια ιδιαίτερου αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος • Πέτρινα γεφύρια – μητάτα – αλώνια – ελαιοτριβεία – βρύσες – ρακοκάζανα • Ανδριάντες • Βιβλιοθήκες • Πολιτιστικές υποδομές

Κατηγορία Πολιτιστικών Πόρων	Τύπος	
<p>Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ιστορικές τοποθεσίες • Τόποι σημαντικών μαχών • Τόποι ιστορικής μνήμης • Τόποι μυθολογίας • Τόποι σημαντικών προσωπικοτήτων • Τοπικός πολιτισμός (χορός, ενδυμασία, γλώσσα, τοπική διάλεκτος, γαστρονομία, μουσική, πανηγύρια, έθιμα, προφορικός λόγος – παραμύθια της περιοχής, τοπικά προϊόντα, λαϊκή τέχνη, παραδοσιακά επαγγέλματα, οικοτεχνία, τρόποι καλλιέργειας και παραγωγής παραδοσιακών προϊόντων, χειροτεχνήματα, κουρές ζώων κ.λπ.) 	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικές γιορτές • Πανηγύρια • Λαϊκές παραδόσεις • Εκδηλώσεις • Πολιτιστικοί Σύλλογοι – Πολιτιστικοί Φορείς • Ιστορικοί δεσμοί με άλλες περιοχές • Ήθη και έθιμα • Σημαντικές προσωπικότητες
<p>Φυσική Κληρονομιά</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Πανίδα – χλωρίδα • Ποτάμια • Πηγές • Δάση • Ορεινοί όγκοι • Σπήλαια • Φαράγγια • Λίμνες 	<ul style="list-style-type: none"> • Παράκτιες περιοχές ιδιαίτερου κάλλους • Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους (ΤΙΦΚ) • Ιαματικές πηγές • Απειλούμενα είδη πανίδας – χλωρίδας • Μνημεία της φύσης • Προστατευόμενες περιοχές

2.3 Λαϊκός πολιτισμός και παράδοση

Η έννοια του **πολιτισμού**, που αναφέρεται στην υλική και πνευματική πρόοδο του ανθρώπου, εμπεριέχει σε αυτή τον **λαϊκό πολιτισμό**, ως το σύνολο των υλικών και πνευματικών δημιουργημάτων ενός λαού, αλλά και την **παράδοση**, που αφορά το πέρασμα από γενιά σε γενιά εθίμων, ηθών, παροιμιών, τραγουδιών, μουσικών προτύπων, θρύλων, παραμυθιών κ.λπ., στοιχεία που χαρακτηρίζονται από την ανωνυμία και τη συλλογικότητα.

Ο **λαϊκός πολιτισμός** αποτελεί στην πραγματικότητα το αποτύπωμα της διαδρομής και της ιστορικής πορείας των ανθρώπων σε έναν τόπο, προσδίδοντας σε αυτόν μια ξεχωριστή «ταυτότητα», το «στίγμα» του, που είναι διακριτό στον χώρο και διαφοροποιεί έναν τόπο και τον πληθυσμό του από έναν άλλο.

Οι έννοιες του λαϊκού πολιτισμού και της παράδοσης είναι στενά συνδεδεμένες. Ο **λαϊκός πολιτισμός** περιλαμβάνει όλα τα πολιτιστικά στοιχεία που πηγάζουν από έναν λαό,

χαρακτηρίζουν την ιστορική του διαδρομή και μεταφέρονται δια μέσου των αιώνων στις επόμενες γενιές με τη βοήθεια της **παράδοσης**.

Η **παράδοση**, ως λειτουργία της κοινωνίας, καθορίζει θέσεις και ρόλους, τρόπους μεταβίβασης των αξιών και των γνώσεων από την παλαιότερη στη νεότερη γενιά. Ταυτόχρονα εμπεριέχει αξίες και γνώσεις. Γίνεται ο ρυθμιστής του χρόνου, του χώρου και της δράσης των ανθρώπων μέσα σε αυτόν, δημιουργεί ασφάλεια για την προστασία της πολιτισμικής ταυτότητας και διασφαλίζει την ενότητα και τη συνέχεια της συλλογικότητας (<http://www.kavalagreece.gr/wpcontent/uploads/2011/>). Η παράδοση λειτουργεί ως μια «**αλυσίδα**» που διασυνδέει τις γενιές μεταξύ τους, το παρελθόν δηλαδή με το σήμερα και το αύριο, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί την προϋπόθεση για την ύπαρξη και τη συνέχιση του λαϊκού πολιτισμού, που βρίσκεται ριζωμένος στο έργο και τη δραστηριότητα των προηγούμενων γενεών και μεταφέρεται διαχρονικά μέσω της παράδοσης.

Η έννοια της παράδοσης έχει πολλές διαφορετικές **διαστάσεις**, καλύπτοντας ένα σημαντικό φάσμα της καθημερινότητας ενός λαού. Έτσι αφορά τη γλωσσική παράδοση, την πνευματική (ήθη, έθιμα, δημοτικό τραγούδι, παροιμίες, μυθολογία, κ.ά.), την οικιστική παράδοση (αρχιτεκτονικό πρότυπο, υλικά, κ.λπ.), την οικιακή οικονομία, τη λαϊκή οικοτεχνία, την ενδυματολογία, τους χορούς, τις τοπικές γιορτές, τα πανηγύρια κ.τ.λ. Ακόμη καλύπτει θέματα που αφορούν τον **κύκλο της ανθρώπινης ζωής** (γέννηση, γάμος, θάνατος) αλλά και τον **κύκλο του έτους**, μεταφέροντας αξίες που συνδέονται με τις δραστηριότητες των ανθρώπων και τις θρησκευτικές γιορτές στις τέσσερις εποχές του χρόνου.

Η διατήρηση και ανάδειξη του λαϊκού πολιτισμού και της παράδοσης για τη διασφάλιση της ιστορικής συνέχειας της κοινωνίας στην οποία αναφέρεται, αποτελεί σήμερα μια σημαντική **πολιτική προτεραιότητα**, η οποία αναδεικνύεται τόσο σε περιφερειακό και εθνικό όσο και (κυρίως) σε τοπικό επίπεδο. Τα δύο αυτά στοιχεία –λαϊκός πολιτισμός και παράδοση– αποτελούν σήμερα για πολλές περιοχές του πλανήτη το **συγκριτικό πλεονέκτημα** των τοπικών κοινωνιών, τον πυλώνα διατήρησης της ταυτότητας και της ιστορικής τους φυσιογνωμίας, αλλά και πυλώνα των σχετικών αναπτυξιακών πολιτικών για την αξιοποίηση, με όρους βιωσιμότητας, του τοπικού αυτού πόρου.

Ταυτόχρονα πρέπει να αποτελεί και **κοινωνική προτεραιότητα**, ως μια μορφή αντίστασης στην πολιτισμική αλλοτρίωση που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες κοινωνίες, με τον λαϊκό πολιτισμό και την παράδοση να συνιστούν τα μέσα για τη μεταλαμπάδευση της πολιτισμικής ταυτότητας στις επόμενες γενιές και την προαγωγή του πολιτισμού. Το στοιχείο αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό σήμερα, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και της τάσης που τη χαρακτηρίζει για ισοπέδωση της πολιτιστικής ταυτότητας των λαών και συμμόρφωσης σε στερεότυπες αξίες.

2.4 Οι Πολιτιστικοί Πόροι ως Μοχλός Τοπικής Ανάπτυξης

«Ο πολιτισμός αντλεί από το παρελθόν, διαμορφώνει το παρόν και ατενίζει το μέλλον»

Η **οικονομία του πολιτισμού και της δημιουργίας** αποτελεί σήμερα ένα ζήτημα προς μελέτη στη διεθνή οικονομική, ενώ σε πάρα πολλές περιοχές βρίσκεται στην καρδιά της χάραξης αναπτυξιακής στρατηγικής τόσο στις ανεπτυγμένες όσο και στις αναδυόμενες οικονομίες (Λαζαρέτου 2014, Stratigea και Katsoni 2015). Σημαντική παράμετρος προς την κατεύθυνση αυτή αποτελεί η ανθεκτικότητα που επέδειξε ο τομέας του πολιτισμού και της δημιουργίας σε συνθήκες οικονομικής κρίσης, όπως αυτή που καταγράφεται σήμερα στη διεθνή σκηνή.

Ο **πολιτισμός ως το θεμέλιο μιας τέτοιας οικονομίας** έχει αποτελέσει αντικείμενο προβληματισμού και στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στο επίπεδο αυτό, η έννοια του πολιτισμού νοείται ως η «**συγκολλητική ουσία**» των **ευρωπαϊκών λαών**, ένα συγκριτικό πλεονέκτημα του Ευρωπαϊκού χώρου που απορρέει μέσα από την ιστορική διαδρομή του, το οποίο έχει δράσει καταλυτικά για τη συνένωση των χωρών της Ευρώπης, πολύ πριν αυτές ενωθούν σε οικονομικό επίπεδο ή η Ευρώπη γίνει αντιληπτή ως χώρος οικονομικών συμφερόντων και εμπορικών συναλλαγών. Οι τέχνες, η λογοτεχνία, η μουσική κ.λπ. είναι ο συνεκτικός ιστός της Ευρώπης, ενώ το εγχείρημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης γίνεται από πολλούς αντιληπτό πρωτίστως ως **ένα καινοφανές και επιτυχημένο κοινωνικό και πολιτισμικό εγχείρημα** και στη συνέχεια ως ένα πλαίσιο οικονομικής και πολιτικής συνεργασίας. Η αντίληψη του παραπάνω συγκριτικού πλεονεκτήματος και του πολιτιστικού πλούτου και αποθέματος που αυτό έχει παράξει διαχρονικά, έχει δώσει σημαντική ώθηση προς την κατεύθυνση της **προώθησης του ευρωπαϊκού πολιτισμού ως μια κινητήριο δύναμη** για την ανάπτυξη σε Ευρωπαϊκό επίπεδο.

Η προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση αποτυπώνεται μέσα από μια σειρά **κειμένων πολιτικής**, όπου ο πολιτισμός αναδεικνύεται:

- ως ο **4^{ος} πυλώνας της βιώσιμης ανάπτυξης**, όπως αυτό αποτυπώνεται στην Ατζέντα 21 για τον πολιτισμό (Agenda 21, 1994),
- ως **καταλύτης** για τη δημιουργικότητα στο πλαίσιο της στρατηγικής της Λισαβόνας για την ανάπτυξη και την απασχόληση [Ευρωπαϊκή Ατζέντα για τον πολιτισμό, 2006, COM(2007)242 final], και
- ως πυρήνας ανάπτυξης της **οικονομίας του πολιτισμού και της δημιουργίας** (Στρατηγικό Σχέδιο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τον Πολιτισμό 2010-2014).

Επίσης, έχει ήδη τονιστεί η σημασία πολιτικών για την **προστασία και αξιοποίηση της πολυποίκιλης ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς** ως μοχλού ανάδειξης της Ευρώπης ως τον πρώτο, σε παγκόσμιο επίπεδο, τουριστικό προορισμό [COM(2010) 352 final] και η συμβολή των πολιτικών αυτών όχι μόνο στην οικονομική ανάπτυξή της αλλά και στη μεταλαμπάδευση των αρχών και αξιών του Ευρωπαϊκού πολιτισμού στους πολιτισμούς άλλων λαών.

Το **οικονομικό και στρατηγικό δυναμικό της πολιτιστικής κληρονομιάς** τονίζεται ιδιαίτερα και στην πρόσφατη Έκθεση προς μια Ολοκληρωμένη Προσέγγιση στην Πολιτιστική Κληρονομιά για την Ευρώπη [2014/2149(INI)]. Πιο συγκεκριμένα στην Έκθεση αυτή, μεταξύ άλλων, τονίζονται:

- Ο ρόλος της πολιτιστικής κληρονομιάς στη δημιουργία καινοτόμων θέσεων εργασίας, προϊόντων, υπηρεσιών και διαδικασιών και η συμβολή της ως πηγή δημιουργικών ιδεών που τροφοδοτούν τη νέα οικονομία, υπό την προϋπόθεση της βιώσιμης διαχείρισης των πολιτιστικών πόρων.
- Ο ιδιαίτερος ρόλος της πολιτιστικής κληρονομιάς σε σειρά εμβληματικών πρωτοβουλιών της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», όπως το ψηφιακό θεματολόγιο, η Ένωση καινοτομίας, η ατζέντα για νέες δεξιότητες και θέσεις εργασίας και η βιομηχανική πολιτική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, ενώ διατυπώνεται σαφώς η ανάγκη μεγαλύτερης αναγνώρισης του ρόλου της πολιτιστικής κληρονομιάς ως **στρατηγικού πόρου** για έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη.
- Η συνεισφορά του τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς στη **δημιουργία θέσεων εργασίας** υψηλής ειδίκευσης, η οποία θέτει την ανάγκη κατάρτισης του ανθρώπινου δυναμικού σε τομείς της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Η σημασία που έχουν για την ανάπτυξη του τουριστικού τομέα τα χαρακτηρισμένα από την UNESCO στοιχεία πολιτιστικής κληρονομιάς, τόσο τα υλικά όσο και τα άυλα, και τα στοιχεία της φυσικής κληρονομιάς.
- Η ανάγκη στήριξης και περαιτέρω ανάπτυξης του **πολιτιστικού τουρισμού**, που αντιπροσωπεύει σημαντικό τμήμα του ευρωπαϊκού τουρισμού (το 40%) και αποτελεί βασικό οικονομικό κλάδο από την άποψη των δυνατοτήτων που προσφέρει για την ανάπτυξη και την απασχόληση.
- Η ανάγκη ανάπτυξης μακροπεριφερειακών στρατηγικών σχεδιασμών για την στήριξη του **πολιτιστικού τουρισμού**.
- Η ανάγκη προώθησης «**ήπιων μορφών ταξιδιού**» (περπάτημα, ιππασία και εκδρομές με ποδήλατο), ως τρόπο για το άνοιγμα νέων ευκαιριών για τον πολιτιστικό τουρισμό και τον τουρισμό που βασίζεται στη φύση.
- Η ανάγκη ενθάρρυνσης και συντονισμού **περιφερειακών και τοπικών πολιτικών** με απώτερο στόχο τη μεγιστοποίηση της αξίας της πολιτιστικής κληρονομιάς στην κοινωνία και τη συμβολή της στη δημιουργία θέσεων εργασίας και την ανάπτυξη.
- Η σημασία που έχει η **διατήρηση της πολιτιστικής και της φυσικής κληρονομιάς** με την ανάπτυξη βιώσιμων, λιγότερο επεμβατικών και υψηλότερης προστιθέμενης αξίας μορφών τουρισμού.

«Ο πολιτισμός είναι το σύνολο των ονείρων και των έργων που συμβάλλουν στην πλήρη πραγμάτωση του ανθρώπου. Ο πολιτισμός απαιτεί ένα παράδοξο σύμφωνο: να αποτελέσει η πολυμορφία την αρχή της ενότητας· να τονιστούν οι διαφορές όχι για να προκύψουν διαιρέσεις, αλλά για να εμπλουτιστεί ο πολιτισμός ακόμα περισσότερο.

Η Ευρώπη υφίσταται ως πολιτισμός ή δεν υφίσταται καθόλου»

Ντενί ντε Ρουζμόν

Η δύσκολη οικονομική συγκυρία που διανύει η χώρα μας επιβάλλει την ανάληψη πρωτοβουλιών προς την κατεύθυνση, μεταξύ άλλων, μιας **καινοτόμου και βιώσιμης αξιοποίησης των διαθέσιμων πολιτιστικών πόρων** της για την επαννεκίνηση της αναπτυξιακής διαδικασίας και την έξοδο από την κρίση. Συγκριτικό πλεονέκτημα για το σκοπό αυτό αποτελεί το ιδιαίτερα

αξιόλογο και πλούσιο πολιτιστικό αλλά και φυσικό απόθεμα που διαθέτει, προϊόν του αποτυπώματος της μακρόχρονης ιστορικής διαδρομής της. Το απόθεμα αυτό αποτελεί έναν **σημαντικό στρατηγικό πόρο προς αξιοποίηση**. Η ανάδειξη και προβολή του μπορεί να ανοίξει ένα παράθυρο προς νέες ευκαιρίες επιχειρηματικής δράσης συμβάλλοντας:

- στη στήριξη των τοπικών οικονομιών και τη δημιουργία προστιθέμενης αξίας,
- στη διατήρηση της ποιότητας του αποθέματος αυτού,
- στην οικονομική και κοινωνική συνοχή και την περιφερειακή ανάπτυξη,
- στην αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των τοπικών πληθυσμών.

Προϋπόθεση για τα παραπάνω αποτελεί η στροφή προς μια πολιτική πολιτιστικής διαχείρισης η οποία, υπό όρους **βιώσιμης προσέγγισης των πολύτιμων και ευάλωτων αυτών πόρων**, να μετουσιώνει την έως τώρα **στατική προσέγγιση** στη διαχείρισή τους (κληροδότηση στις επόμενες γενεές) σε μία **δυναμική προσέγγιση**, η οποία θα εστιάζει στην ανάδειξη των πόρων αυτών ως βάση για την παραγωγή νέων, καινοτόμων πολιτιστικών προϊόντων (Λαζαρέτου, 2014).

Είναι σήμερα ευρέως αποδεκτό ότι οι πολιτιστικοί πόροι μπορούν να αποτελέσουν βασικό μοχλό οικονομικής ανάπτυξης και ευημερίας, καθώς **η ανάπτυξη και ο πολιτισμός συνδέονται με πολλούς τρόπους**. Οι πολιτιστικοί πόροι, στο πλαίσιο αυτό, αποτελούν σημαντικό πυλώνα στην αναπτυξιακή προσπάθεια των περιοχών. Παράλληλα, ο στοχευμένος στην **ολοκληρωμένη διαχείριση** των πολιτιστικών πόρων σχεδιασμός ενός τόπου, μπορεί να οδηγήσει σε σημαντική αναβάθμισή του, μέσω της κατάλληλης αξιοποίησης των ιδιαίτερων πολιτιστικών χαρακτηριστικών του και της διαμόρφωσης της **πολιτιστικής ταυτότητάς** του.

Η σύγχρονη καθημερινότητα αλλά και η αλλαγή στις διαδικασίες σχηματισμού των πόλεων και των οικισμών μεταβάλουν τα δεδομένα του σχεδιασμού και εντείνουν την ανάγκη εύρεσης νέων μορφών, δια μέσου των οποίων αναδεικνύεται η ταυτότητα του τόπου. Η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί ένα από τα βασικά στοιχεία της ταυτότητας μιας πόλης ή μιας ευρύτερης περιοχής (Deffner και Metaxas, 2007). Ο τοπικός πολιτισμός, ο οποίος στη σύγχρονη πραγματικότητα περιλαμβάνει εκτός από τις τέχνες και **τον τρόπο ζωής** (Banks, 2001), μπορεί να αποτελέσει σημαντικό πλεονέκτημα σε μια προσπάθεια ανάδειξης και προβολής μιας περιοχής.

Η ορθολογική χρήση των πολιτιστικών πόρων μιας περιοχής παρέχει επίσης δυνατότητες **εξειδίκευσης** του ανθρώπινου δυναμικού μέσω της προσπάθειας διατήρησης και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς της, ενώ παράλληλα μπορεί να συμβάλλει ευρύτερα στην ανάπτυξη της **οικονομίας του πολιτισμού και της δημιουργίας** σε τοπικό επίπεδο.

Εν κατακλείδι, ο **πολιτισμός**, ως το σύνολο των δραστηριοτήτων που αποσκοπούν στην παραγωγή πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών χρησιμοποιώντας **σπάνιους συντελεστές παραγωγής**, είναι δυνατόν να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο ακόμη και σε μικρές οικονομίες, αφού (Παχάκη και άλλοι, 2000):

- Στηρίζεται σε πόρους που μπορούν να καταγραφούν σε οποιαδήποτε κοινωνία και επίπεδο ανάπτυξης.

- Είναι **εντάσεως ανθρώπινου κεφαλαίου και τοπικών πόρων**, δηλαδή μπορεί να λειτουργήσει και σε μικρή χωρική κλίμακα.
- Χαρακτηρίζεται από την ιδιομορφία και μοναδικότητα των χαρακτηριστικών κάθε τόπου.
- Χαρακτηρίζεται από έντονη **ευελιξία** κατά την οργάνωση και προβολή του, στοιχείο που του προσδίδει αντοχή σε δύσκολες οικονομικά περιόδους.
- Μπορεί να προσφέρει **αισθητικές και πνευματικές εμπειρίες** τόσο στον τοπικό πληθυσμό όσο και στους επισκέπτες του, δημιουργώντας έτσι προστιθέμενη αξία σε μια περιοχή.
- Επηρεάζει το γενικότερο επίπεδο της δημόσιας ζωής, ως **παραγωγός δημόσιων αγαθών**, ενώ παράλληλα συμβάλλει στη βελτίωση της **αισθητικής μιας κοινωνίας**.
- Η αισθητική ανάπτυξη που τον χαρακτηρίζει επηρεάζει την ποιότητα και εμπορευσιμότητα των περισσότερων αγαθών της αγοράς.
- Ως **πολιτιστικό - καλλιτεχνικό κεφάλαιο**, αποκτά όλο και μεγαλύτερη αξία με το πέρασμα του χρόνου.

3 Προστασία Πολιτιστικών Πόρων – Κατευθύνσεις σε Διεθνές και Εθνικό Επίπεδο

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζεται συνοπτικά το θεσμικό πλαίσιο προστασίας των πολιτιστικών πόρων, όπως αυτό διαχρονικά έχει εξελιχθεί μέσα από πρωτοβουλίες της διεθνούς κοινότητας, ενώ γίνεται ακόμη αναφορά για το θέμα αυτό στην ελληνική πραγματικότητα.

3.1 Η Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών στην Παγκόσμια Κοινότητα – Διεθνείς Συμβάσεις

Το 1954, και ενώ η απειλή ενός νέου πολέμου ήταν ορατή, ψηφίστηκε από την UNESCO η **Διεθνής Σύμβαση της Χάγης**, που αφορά την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης. Η Ελλάδα έχει επικυρώσει τη συγκεκριμένη Σύμβαση με τον **N. 1114/81** (ΦΕΚ 6/Α/08-01-1981). Μέσα από το εν λόγω κείμενο, η έννοια του πολιτιστικού αγαθού διευρύνθηκε σημαντικά, καθώς παράλληλα με το καλλιτεχνικό, προστέθηκε το ιστορικό, αρχαιολογικό και ιστορικό ενδιαφέρον, ενώ το πολιτιστικό αγαθό συνδέθηκε με το έδαφος της χώρας στην οποία βρίσκεται.

Στις 14/11/1970 ψηφίστηκε στο Παρίσι η **Σύμβαση της UNESCO** που αφορά στα μέσα προστασίας και καταπολέμησης της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών. Η Σύμβαση αυτή είχε σαν στόχο την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε καιρό ειρήνης. Η Ελλάδα κύρωσε τη συγκεκριμένη σύμβαση με τον **N. 1103/1980** (ΦΕΚ 297/Α/29-12-1980).

Επιπλέον, η UNESCO έχει αναλάβει σαν κύρια αποστολή της να ενθαρρύνει την αναγνώριση, προστασία και διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, που θεωρείται ως εξέχουσας παγκόσμιας σημασίας για την ανθρωπότητα. Αυτή η αποστολή απέκτησε μορφή με τη Σύμβαση για την **Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς**, που υιοθέτησε η UNESCO το 1972.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην παραπάνω Σύμβαση, η **UNESCO συνδέει την πολιτιστική κληρονομιά με το φυσικό περιβάλλον**, αξιολογώντας και θέτοντας στο ίδιο ιεραρχικό επίπεδο τα **μνημεία της φύσης με τα μνημεία του ανθρώπινου πολιτισμού**.

Με αυτό τον τρόπο συγχωνεύονται και συνενώνονται δύο διαφορετικές πολιτικές, που αποσκοπούν στην προστασία των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, επιδιώκοντας την αποσόβηση των κινδύνων που απειλούν τα ακίνητα πολιτιστικά αγαθά και τη φυσική κληρονομιά ενός τόπου.

Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση του 1972 το 1981 με τον **N. 1126** (ΦΕΚ 32/Α/10-02-1981). Ταυτόχρονα, η θεώρηση αυτή διαπερνά την αναθεώρηση του Συντάγματος του 1975, θέτοντας ως προτεραιότητα, στο **Άρθρο 24**, την **προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος**. Κατά αυτόν τον τρόπο, η συνταγματική αυτή ρύθμιση θεωρείται **πρωτοποριακή** και βρίσκεται σε αρμονία με τη διεθνή αντίληψη.

Στο πλαίσιο της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, έχουν υπογραφεί σε διεθνές επίπεδο σειρά συμβάσεων, οι σπουδαιότερες από τις οποίες είναι οι ακόλουθες:

- Η **Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς**, που υπεγράφη στο **Λονδίνο το 1969**. Κατά τη Σύμβαση αυτή, τα συμβαλλόμενα κράτη δεσμεύονται, «στο μέτρο του δυνατού», να λαμβάνουν μέτρα προστασίας των αρχαιολογικών τόπων και συνόλων και των εφεδρικών ζωνών που κρύβουν αρχαιολογικά αγαθά (Άρθρο 2), να ρυθμίζουν τις ανασκαφές, να ελέγχουν και να διατηρούν τα ευρήματά τους και να απαγορεύουν τις λαθραίες ανασκαφές (Άρθρο 3), να εξασφαλίζουν την πληροφόρηση σχετικά με τις αρχαιολογικές ανακαλύψεις, καθώς και την απογραφή των αρχαίων ευρημάτων (Άρθρο 4). Οι υποχρεώσεις που απορρέουν από τη Σύμβαση αυτή έχουν «ελαστικό χαρακτήρα». Η Ελλάδα κύρωσε τη συγκεκριμένη Σύμβαση με τον **N. 1127/81** (ΦΕΚ 32/Α/10-02-1981).
- Η **Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τις Παραβιάσεις** που αφορούν τα πολιτιστικά αγαθά, που υπεγράφη στους **Δελφούς το 1985**. Η εν λόγω Σύμβαση εστιάζει στις ποινικές πτυχές της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών. Έχει υπογραφεί μόλις από πέντε κράτη (Ελλάδα, Ιταλία, Πορτογαλία, Λιχτενστάιν και Τουρκία).
- Το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM) - ελληνικό Τμήμα, το οποίο λειτουργεί στην Ελλάδα από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, υιοθέτησε στο Μπουένος Άιρες το 1986 τον **Κώδικα Επαγγελματικής Δεοντολογίας των Μουσείων**, που έχει αναμφισβήτητη αξία, αλλά όχι δεσμευτική ισχύ. Σύμφωνα με αυτόν, αν ένα μουσείο κατέχει πολιτιστικό αγαθό που διαπιστώθηκε ότι εξήλθε ή μεταβιβάστηκε κατά παράβαση των αρχών της Σύμβασης της UNESCO του 1970 και το αιτούν κράτος αποδείξει ότι το αντικείμενο αυτό ανήκει στην πολιτιστική του κληρονομιά, το μουσείο οφείλει, εάν έχει τη νομική δυνατότητα, να δεσμευθεί να λάβει μέτρα για την επιστροφή του εν λόγω αγαθού στη χώρα προέλευσης.
- Η Σύμβαση της UNESCO του 1970 συμπληρώθηκε από τη **Σύμβαση UNIDROIT** (Διεθνές Ινστιτούτο για την Ενοποίηση του Ιδιωτικού Δικαίου) του 1995 για τα **κλαπέντα ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά**. Η Σύμβαση αυτή επιδιώκει να διευκρινίσει τις ασάφειες και τις γενικότητες της Σύμβασης της UNESCO, ενώ επικυρώθηκε από το Ελληνικό κράτος με τον **N. 3348/2005** (ΦΕΚ 144/Α/23-06-2005).
- Η **Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς** που υπεγράφη στη **Γρανάδα το 1985**. Στην παρούσα σύμβαση, η αρχιτεκτονική κληρονομιά θεωρείται ότι περιλαμβάνει τα ακόλουθα ακίνητα αγαθά:
 - ✓ **Τα μνημεία:** κάθε κατασκευή ιδιαίτερα σημαντική λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού, καλλιτεχνικού, επιστημονικού κοινωνικού ή τεχνικού της ενδιαφέροντος, συμπεριλαμβανομένων των εγκαταστάσεων ή διακοσμητικών στοιχείων, που αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα τους.
 - ✓ **Τα αρχιτεκτονικά σύνολα:** ομοιογενή σύνολα αστικών ή αγροτικών κατασκευών, σημαντικών λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού, καλλιτεχνικού, επιστημονικού, κοινωνικού ή τεχνικού της ενδιαφέροντος, συναφή μεταξύ τους ώστε να σχηματίζουν ενότητες, που να μπορούν να οριοθετηθούν τοπογραφικά.

- ✓ **Οι τόποι:** σύνθετα έργα του ανθρώπου και της φύσης, εν μέρει κτισμένα, τα οποία αποτελούν εκτάσεις χαρακτηριστικές και ομοιογενείς, ώστε να μπορούν να οριοθετηθούν τοπογραφικά και τα οποία είναι σημαντικά λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού, καλλιτεχνικού, επιστημονικού, κοινωνικού ή τεχνικού τους ενδιαφέροντος.
- Η **Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς** (αναθεωρημένη) που υπεγράφη στη Βαλέττα της **Μάλτας το 1992** και στόχος της είναι η προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς ως πηγής της ευρωπαϊκής συλλογικής μνήμης και ως μέσου για την ιστορική και επιστημονική μελέτη. Κυρώθηκε από το Ελληνικό κράτος με τον **N. 3378/2005** (ΦΕΚ 203/A/19-08-2005).
- Στις 18 Αυγούστου 1999 στο Παρίσι, η Γενική Διάσκεψη της UNESCO κατάρτισε προσχέδιο Σύμβασης για την προστασία της **υποθαλάσσιας πολιτιστικής κληρονομιάς**. Η λογική για την κατάρτιση αυτής της διεθνούς Σύμβασης είναι ότι όπως η χερσαία, έτσι και η υποθαλάσσια πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί ένα αδιάσπαστο τμήμα της κοινής πανανθρώπινης κληρονομιάς και για αυτό αξίζει ανάλογης προσοχής και διαχείρισης. Η Ελλάδα στο σημείο αυτό, έχει πρωτοπορήσει, καθώς ήδη προστατεύεται η υποθαλάσσια πολιτιστική της κληρονομιά με βάση τον **N. 5153/32**.
- Η **Σύμβαση για την Προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (UNESCO)** που υπεγράφη στο **Παρίσι το 2003** και κυρώθηκε από το Ελληνικό κράτος με τον **N. 3521/2006** (ΦΕΚ 275/A/22-12-2006).
- Η **Σύμβαση για την Προστασία και την Προώθηση της Πολυμορφίας των Πολιτιστικών Εκφράσεων** που υπεγράφη στο **Παρίσι το 2005** και κυρώθηκε από το Ελληνικό κράτος με τον **N. 3520/2006** (ΦΕΚ 274/A/22-12-2006).

Οι παραπάνω διεθνείς Συμβάσεις δεν έχουν τόσο νομική δεσμευτική ισχύ, όσο **ηθικά δεσμευτικό χαρακτήρα** και δεν συνοδεύονται από κατάλληλη προσαρμογή του εθνικού δικαίου των κρατών που τις έχουν προσυπογράψει.

3.2 Η Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών στην Ελλάδα - Νομοθετικό Πλαίσιο

Σήμερα, η νομική κατοχύρωση για τις διάφορες κατηγορίες πολιτιστικών αγαθών της ελληνικής επικράτειας αποτυπώνεται στα εξής:

- Στο **Άρθρο 24 του Συντάγματος** ρυθμίζεται για πρώτη φορά στην ελληνική έννομη τάξη η έννοια του **πολιτιστικού περιβάλλοντος**. Πιο συγκεκριμένα ορίζεται ότι *“Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Για τη διαφύλαξή του, το Κράτος έχει την υποχρέωση να λαμβάνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα”* (παράγραφος 1). *“Τα μνημεία, οι παραδοσιακές περιοχές και τα παραδοσιακά στοιχεία προστατεύονται από το Κράτος. Νόμος θα ορίσει τα αναγκαία για την πραγματοποίηση της προστασίας αυτής περιοριστικά μέτρα της ιδιοκτησίας, καθώς και τον τρόπο και το είδος της αποζημίωσης των ιδιοκτητών”* (παράγραφος 6).

Με την αναθεώρηση του Συντάγματος το 2001, η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αναγνωρίζεται όχι πλέον μόνον ως αρμοδιότητα της Πολιτείας, αλλά και ως θεμελιώδες δικαίωμα του καθενός προσώπου και κατοχυρώνεται πλέον συνταγματικά η **αιεφόρος προσέγγιση**. Με αυτό τον τρόπο, παρέχεται προστασία σε όλα τα στοιχεία και αγαθά του φυσικού περιβάλλοντος (φυσικά οικοσυστήματα) και του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Το **πολιτιστικό περιβάλλον** καλύπτει τόσο την πολιτιστική κληρονομιά (κυρίως τη μνημειακή αλλά και την παραδοσιακή ή αρχιτεκτονική), όσο και τα οικιστικά πολιτιστικά αγαθά. Τα τελευταία (π.χ. πόλεις, οικισμοί) συγκροτούν το οικιστικό περιβάλλον, το οποίο αποτελεί τον χώρο που εξυπηρετεί κυρίως την οργανωμένη διαβίωση των ανθρώπων, αλλά και την παραγωγική δραστηριότητα. Αξιοσημείωτο είναι ότι ήδη από το πρώτο κείμενο του Ελληνικού Συντάγματος (1975), όπως και στη Σύμβαση της UNESCO για την παγκόσμια κληρονομιά, **η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς τοποθετούνται πλάι - πλάι και με αυτό τον τρόπο καταδεικνύεται η στενή συνάφειά τους**.

- Ο κωδικοποιημένος **Ν. 5153/1932 “Περί Αρχαιοτήτων”** αποτελούσε μέχρι τον Ιούλιο του 2002 το βασικό νομοθετικό κείμενο για την προστασία του μεγαλύτερου εύρους της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Με το άρθρο 1 του Νόμου διατηρείται η γενική αρχή της ιδιοκτησίας όλων των αρχαίων από το Κράτος, όπου και αν βρίσκονται. Η κυριότητα του Δημοσίου επί των αρχαίων είναι αποκλειστική και διηνεκής, ο νόμος ωστόσο αναγνωρίζει δικαίωμα κατοχής αρχαίων σε ιδιώτες. Κύριο αντικείμενο προστασίας είναι τα αρχαία μνημεία και εκείνα της αρχαιοτάτης εποχής του χριστιανισμού και του μεσαιωνικού ελληνισμού. Επίσης, τα παλαιότερα του 1830 καλλιτεχνικά και ιστορικά μνημεία και οικοδομήματα. Το αντικείμενο της προστασίας όμως διευρύνεται μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς άρχισε να γίνεται κατανοητό ότι **για τους λαούς δεν έχουν αξία μόνον τα μνημεία της τέχνης και οι αρχαιολογικοί χώροι, αλλά και κάθε αυθεντικό δείγμα της δομημένης πολιτιστικής τους κληρονομιάς, της παραδοσιακής ή της λαϊκής τους αρχιτεκτονικής**.
- Ο **Ν. 1469/1950**: “Περί προστασίας ειδικής κατηγορίας οικοδομημάτων και έργων τέχνης μετά το 1830” ο οποίος επεκτείνει την προστασία, διευρύνοντας το αντικείμενο:
 - ✓ Σε οικοδομήματα και μνημεία μεταγενέστερα του 1830, τα οποία χαρακτηρίζονται ως έργα τέχνης ή έχουν ιστορική σπουδαιότητα.
 - ✓ Σε τόπους ιστορικούς και ιδιαίτερου φυσικού κάλλους.
- Ο **Ν. 360/76 “περί Χωροταξίας και Περιβάλλοντος”**, ο οποίος αναφέρεται στην προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και καθορίζει για πρώτη φορά το περιεχόμενό τους, διευρύνοντας τόσο το αντικείμενο όσο και τις δυνατότητες προστασίας. Έτσι, προστατεύονται όλα τα ανθρωπογενή στοιχεία του πολιτισμού και γενικότερα η πολιτιστική κληρονομιά της χώρας μέσω της επιβολής, σε αρμονία με τα εγκεκριμένα Χωροταξικά και Ρυθμιστικά Σχέδια, περιορισμών ή κανόνων (ορισμένου ή αορίστου χρόνου) σχετικών με τη δημιουργία ή ανάπτυξη κάποιων δραστηριοτήτων και λειτουργιών ή ακόμα με τη χρήση του χώρου μέσα σε συγκεκριμένες περιοχές ή ζώνες.

- Ο Ν. **1103/1980** με τον οποίο η Ελλάδα κύρωσε τη σύμβαση της UNESCO στις 14/11/1970.
- Ο Ν. **1114/1981** με τον οποίο η Ελλάδα κύρωσε τη διεθνή σύμβαση της Χάγης του 1954 για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης.
- Ο Ν. **1126/1981** με τον οποίο η Ελλάδα κύρωσε τη σύμβαση για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς του 1972.
- Ο Ν. **1127/1981** με τον οποίο η Ελλάδα κύρωσε την ευρωπαϊκή σύμβαση για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς του 1969.
- Ο Ν. **2039/1992** με τον οποίο η Ελλάδα κύρωσε τη σύμβαση για την προστασία της ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς του 1985.
- Ο Ν. **3028/2002 “Περί της προστασίας των Αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς”**, που αφορά τα υλικά πολιτιστικά έργα μέχρι και τα νεώτερα χρόνια. Βασική καινοτομία του νέου αρχαιολογικού νομοθετικού πλαισίου είναι ότι υιοθετεί νέο χρονολογικό όριο για τη διάκριση των προστατευόμενων πολιτιστικών αγαθών. Πιο αναλυτικά, διαιρεί τα πολιτιστικά αγαθά σε τρεις κατηγορίες:
 - ✓ Τα αρχαία, που χρονολογούνται μέχρι το 1830.
 - ✓ Τα νεώτερα, που είναι όσα χρονολογούνται από το 1830 και είναι προγενέστερα των εκατό ετών.
 - ✓ Τα σύγχρονα, όσα είναι μεταγενέστερα των τελευταίων εκατό ετών.

Σημαντικό σημείο επίσης είναι ότι προστατεύει και τα **άυλα πολιτιστικά αγαθά**, στα οποία εντάσσει τις εκφάνσεις του παραδοσιακού και λαϊκού πολιτισμού, όπως μύθοι, έθιμα, δρώμενα, μουσική, τραγούδια, προφορικές παραδόσεις και παραδοσιακές τέχνες. Εισάγει επίσης ένα ευρύτερο πλαίσιο προστασίας των αρχαιολογικών χώρων.

- Ο Ν. **3348/2005** με τον οποίο η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση Unidroit για τα κλαπέντα ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά.
- Ο Ν. **3378/2005** με τον οποίο η Ελλάδα κύρωσε την αναθεωρημένη Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς του 1992.
- Ο Ν. **3520/2006** ο οποίος αποτελεί την κύρωση της Σύμβασης για την προστασία και την προώθηση της πολυμορφίας των πολιτιστικών εκφράσεων του 2005.
- Ο Ν. **3521/2006** με τον οποίο το Ελληνικό κράτος κύρωσε τη Σύμβαση για την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς του 2003.
- Ο Ν. **3658/2008 “Μέτρα για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών και άλλες διατάξεις”**, που προβλέπει τη συγκρότηση της “Διεύθυνσης Τεκμηρίωσης και

Προστασίας Πολιτιστικών Αγαθών”, σκοπός της οποίας είναι η προστασία των πολιτιστικών αγαθών και η καταπολέμηση της αρχαιοκαπηλίας.

4 Η Αξιοποίηση των Πολιτιστικών Πόρων στα Ανώτερα Επίπεδα Σχεδιασμού

Η μακρόχρονη παρουσία του ανθρώπου στον ελληνικό χώρο έχει συμβάλει στη δημιουργία του **πολιτιστικού περιβάλλοντος** της χώρας, το οποίο χαρακτηρίζεται από τον ιδιαίτερο πλούτο και την ποικιλομορφία του, ενώ αποτελεί έναν ανεκτίμητο και ιδιαίτερης ευαισθησίας πόρο, όπως αυτός του **φυσικού περιβάλλοντος**.

Το **πολιτιστικό περιβάλλον** της χώρας συντίθεται από:

- Έναν πολύ μεγάλο αριθμό **μνημείων και αρχαιολογικών χώρων** διαφόρων εποχών.
- Μεγάλο αριθμό αξιόλογων **παραδοσιακών οικισμών και κτισμάτων**.
- Ιδιαίτερης αξίας **πολιτιστικά τοπία**, ως προϊόν της μακραίωνης δράσης του ανθρώπου και της συνύπαρξης ανθρώπου - φύσης.
- Ένα σύνολο από **άυλα στοιχεία**, όπως η γλώσσα, η τέχνη, τα ήθη, έθιμα και οι λαϊκές παραδόσεις, κ.ά.

Τα στοιχεία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελούν κυρίαρχα χαρακτηριστικά προς προστασία, ανάδειξη και αξιοποίηση, κυρίως από τον τομέα του τουρισμού και έχουν αποτελέσει αντικείμενο μελέτης σε διάφορα πλαίσια σχεδιασμού σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Στη συνέχεια παρατίθενται τα σημεία εκείνα που σχετίζονται με τον τομέα του πολιτισμού και απορρέουν από:

- (α) το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης της χώρας,
- (β) το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό στη χώρα μας,
- (γ) το υπό αναθεώρηση Περιφερειακό Χωροταξικό Σχέδιο της Περιφέρειας Κρήτης,
- (δ) το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Κρήτης και Νήσων Αιγαίου για την Προγραμματική Περίοδο 2007 – 2013.
- (ε) το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Κρήτης (υποβληθέν – μη εγκεκριμένο ακόμη) – Περίοδος 2014-2020, και
- (στ) τη Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης της Περιφέρειας Κρήτης.

Ο στόχος της συνοπτικής αυτής παρουσίασης αφορά την αποσαφήνιση του **πλαίσιου λήψης αποφάσεων** για την περιοχή μελέτης, όπως αυτό οριοθετείται από τους στόχους που έχουν τεθεί στους σχεδιασμούς ανώτερων σχεδιαστικά επιπέδων με εστίαση στον πολιτισμό, αναδεικνύοντας τόσο τη χωρική όσο και την αναπτυξιακή του διάσταση.

4.1 Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης της χώρας

Το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης παρέχει τη στρατηγική για τη μακροπρόθεσμη χωρική ανάπτυξη της χώρας. Η έννοια του πολιτισμού, συνδυασμένη με την τουριστική αξιοποίησή του, αποτελεί μια από τις **βασικές αναπτυξιακές επιλογές** της χώρας, δεδομένου και του ιδιαίτερου φυσικού και πολιτιστικού πλούτου της. Η θεώρηση αυτή δίνεται ανάγλυφα στα παρακάτω αποσπάσματα από το Γενικό αυτό Πλαίσιο.

[...] Η ιδιαίτερη γεωμορφολογία της χώρας θέτει αναπτυξιακούς περιορισμούς (φραγμούς και ασυνέχειες στην κατανομή των δραστηριοτήτων στο χώρο). Ταυτόχρονα, όμως, αποτελεί και τον καθοριστικό παράγοντα για το, εξαιρετικής ποιότητας, φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον της. Η ανάδειξή του, με τη χρήση κατάλληλων αναπτυξιακών πολιτικών και, κυρίως, με τη δημιουργία της απαραίτητης υποδομής, μπορεί να αποτελέσει το συγκριτικό πλεονέκτημα της αναπτυξιακής πορείας της Χώρας.

Απόφαση Αριθμ. 6876/4871, ΦΕΚ 128/3.07.2008, σελ. 2256.

[...] Διαπιστώνεται, επίσης, αύξηση του ενδιαφέροντος για ειδικές μορφές τουρισμού, όπως ο αγροτουρισμός, ο αθλητικός, ο συνεδριακός, ο πολιτιστικός, ο θρησκευτικός, ο ιαματικός τουρισμός, ο καταδυτικός και ο αλιευτικός.

Απόφαση Αριθμ. 6876/4871, ΦΕΚ 128/3.07.2008, σελ. 2259.

[...] Βασικοί στόχοι – επιδιώξεις ανάπτυξης τουριστικού τομέα ... «Ορθολογική οργάνωση και ανάπτυξη του τομέα του τουρισμού στο πλαίσιο της αξιοποίησης των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της χώρας (γεωγραφική θέση, κλίμα, πολυνησιακός χαρακτήρας, μήκος και ποιότητα ακτών, ποικιλία και έντονη εναλλαγή της μορφής και του είδους των πόρων, πυκνότητα και ποικιλία περιοχών ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και πλούσιο πολιτιστικό κεφάλαιο».

Απόφαση Αριθμ. 6876/4871, ΦΕΚ 128/3.07.2008, σελ. 2286.

[...] Προβάλλεται ο προϊστορικός, ο κλασικός, ο βυζαντινός και ο νεότερος πολιτισμός, ως στοιχείο σύνδεσης με τον ευρωπαϊκό και τον Μεσογειακό χώρο, καθώς και με τη Μέση Ανατολή, και αξιοποιείται, μαζί με τις σύγχρονες πολιτιστικές δημιουργίες και το φυσικό πλούτο της χώρας, όχι μόνο για την προσέλκυση επισκεπτών, αλλά και για την ευρύτερη ακτινοβολία του τόπου.

Απόφαση Αριθμ. 6876/4871, ΦΕΚ 128/3.07.2008, σελ. 2265.

Τα παραπάνω εξειδικεύονται στα λοιπά κείμενα πολιτικής που εξετάζονται στη συνέχεια.

4.2 Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό

Η τουριστική δραστηριότητα αναπτύσσεται ραγδαία ως οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό φαινόμενο σε παγκόσμιο επίπεδο, με ρυθμούς άνω του 6% ετησίως, που αναμένεται να συνεχισθούν μεσοπρόθεσμα και αποκτά νέα ποιοτικά χαρακτηριστικά, υπό το καθεστώς ενός διαρκώς εντεινόμενου διεθνούς ανταγωνισμού.

Απόφαση Αριθμ. 24208 (2009), ΦΕΚ 1138/11.06.2009: σελ.14345

Σύμφωνα με τις επισημάνσεις του Ban Ki-Moon, Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών, στην Παγκόσμια Ημέρα Τουρισμού το 2012, «ο τουριστικός τομέας αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους οικονομικούς τομείς παγκοσμίως, αλλά και έναν τομέα ικανό να προωθήσει το στόχο της βιώσιμης ανάπτυξης, συμβάλλοντας στον περιορισμό του φαινομένου της κλιματικής αλλαγής εξαιτίας της στενής του σχέσης με τον ενεργειακό τομέα».

Η ραγδαία ανάπτυξη του τουριστικού τομέα σε παγκόσμια κλίμακα, τάση που αναμένεται να συνεχιστεί τα επόμενα χρόνια, θέτει τη χώρα σε πλεονεκτική θέση με βάση το σύνολο των **συγκριτικών πλεονεκτημάτων** της, που στηρίζονται στους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους και την ιδιαίτερη μορφολογία της. Τα πλεονεκτήματα αυτά συνδέονται ειδικότερα με:

- το πολιτισμικό της κεφάλαιο,
- το κλίμα της,
- τον πολυνησιακό της χαρακτήρα,
- το μήκος και την ποιότητα των ακτών της,
- το φυσικό της περιβάλλον,
- την ποικιλία και την έντονη εναλλαγή της μορφής και του είδους των πόρων,
- την πυκνότητα και την ποικιλία των περιοχών ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, κ.λπ.

καθιστώντας αυτή **κορυφαίο τουριστικό προορισμό στον παγκόσμιο τουριστικό χάρτη**. Στη βάση των πλεονεκτημάτων αυτών, παρέχεται η δυνατότητα ανάπτυξης των περισσότερων από τις **σύγχρονες μορφές τουρισμού** και μάλιστα υψηλών απαιτήσεων, με στόχο την προσέλκυση ποιοτικών, υψηλής τάξης, τουριστικών ροών.

Το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό χαράσσει τη **στρατηγική** της χώρας για την ανάπτυξη και τη χωρική διάρθρωση του τουριστικού τομέα, ενός σημαντικού για τη χώρα μας τομέα, για την επόμενη εικοσιπενταετία (2009 – 2024). Μέσα από το Πλαίσιο αυτό διατυπώνονται κατευθύνσεις, κανόνες και όροι για τη χωρική διάρθρωση, την οργάνωση και την ανάπτυξη του τουρισμού στον ελληνικό χώρο, καθώς και των αναγκαίων προς τούτο υποδομών.

Η **προστασία και ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος** αποτελεί τον βασικό άξονα που διατρέχει το περιεχόμενο του Ειδικού Πλαισίου, εναρμονιζόμενο με τη σύγχρονη οπτική της **βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης**, η οποία εξάλλου αποτελεί προϋπόθεση για την επιβίωση και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του τομέα. Συγκεκριμένα αναφέρει:

[...] Η διατήρηση και ανάδειξη των φυσικών και πολιτιστικών πόρων και του τοπίου, καθώς και η αντιμετώπιση των επιπτώσεων που σχετίζονται με τις κλιματικές αλλαγές αποτελούν βασική προϋπόθεση για την επίτευξη ενός αειφόρου τουρισμού, ο οποίος επιδρά με θετικό τρόπο στην απασχόληση και την ανάπτυξη.

Απόφαση Αριθμ. 24208 (2009), ΦΕΚ² 1138/11.06.2009: σελ.14346

Ταυτόχρονα, μεταξύ άλλων, αποσκοπεί στην προώθηση της αειφόρου και ισόρροπης ανάπτυξης του τουριστικού τομέα της χώρας, σύμφωνα με τις **φυσικές, πολιτιστικές, οικονομικές και κοινωνικές ιδιαιτερότητες** κάθε περιοχής, με ιδιαίτερη έμφαση στην προστασία, ανάδειξη και αποκατάσταση του περιβάλλοντος, της **πολιτιστικής κληρονομιάς** και του **τοπίου** και

² Έγκριση Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό και της Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων αυτού.

ειδικότερα στην προστασία των υδατικών πόρων και του εδάφους και στη διατήρηση της βιοποικιλότητας.

Το Ειδικό Πλαίσιο για τον τουρισμό κατηγοριοποιεί τις περιοχές του Ελλαδικού χώρου βάσει της έντασης και του είδους της τουριστικής δραστηριότητας, της γεωμορφολογίας και της ευαισθησίας των πόρων τους, κατατάσσοντας αυτές στις ακόλουθες κατηγορίες περιοχών (ΦΕΚ 1138/11.06.2009):

- (Α) Αναπτυγμένες τουριστικά περιοχές
- (Β) Αναπτυσσόμενες τουριστικά περιοχές
- (Γ) Περιοχές τουριστικού ενδιαφέροντος
- (Δ) Μητροπολιτικές περιοχές
- (Ε) Παράκτιες περιοχές και Νησιά
- (ΣΤ) Ορεινές περιοχές
- (Ζ) Πεδινές και ημιορεινές περιοχές
- (Η) Περιοχές του Δικτύου NATURA 2000 και λοιπές περιοχές περιβαλλοντικής ευαισθησίας
- (Θ) Παραδοσιακοί οικισμοί
- (Ι) Αρχαιολογικοί χώροι και μνημεία

Το Ειδικό Πλαίσιο δίνει κατευθύνσεις τουριστικής ανάπτυξης ανά κατηγορία περιοχής (άρθρο 5 Απόφασης 24208, 2009) αλλά και κατευθύνσεις σχετικά με τη χωρική οργάνωση των ειδικών μορφών τουρισμού (άρθρο 6 Απόφασης 24208, 2009). Επισημαίνει επίσης τον ρόλο του σχεδιασμού των χρήσεων γης (Γ.Π.Σ. / Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π., Ε.Χ.Μ.), τα οποία σε τοπικό επίπεδο πρέπει να διερευνούν: (α) τη σκοπιμότητα του καθορισμού ζωνών τουριστικής ανάπτυξης στις εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών περιοχές και να τις ορίζει κατά περίπτωση, και (β) τον προσδιορισμό ζωνών προστασίας της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, των φυσικών πόρων και του τοπίου, στις οποίες θα περιορίζεται ή/και θα απαγορεύεται η δυνατότητα δόμησης. Ακόμη ορίζει τις μορφές τουρισμού που μπορούν να αναπτυχθούν στις διαφορετικές περιοχές του Ελλαδικού χώρου (Άρθρο 6), δίνει κατευθύνσεις για κατηγορίες χώρου με ειδικό καθεστώς και επίλυση συγκρούσεων με άλλες χρήσεις (Άρθρο 8), παραπέμπει σε όρους/κανόνες αξιοποίησης περιοχών NATURA 2000 (Άρθρο 9), κ.λπ.

Η **Περιφέρεια Κρήτης** εντάσσεται στην **κατηγορία (Ε)** –Παράκτιες περιοχές και Νησιά– και ειδικότερα στην κατηγορία των νησιών με σημαντική τουριστική δραστηριότητα (Ομάδα ΙΙ). Στην κατηγορία αυτή έμφαση δίνεται σε δράσεις που αποσκοπούν: (α) στην αντιμετώπιση των συγκρούσεων μεταξύ των δραστηριοτήτων, (β) στον έλεγχο των περιβαλλοντικών πιέσεων και του είδους της ανάπτυξης και (γ) στην αποτροπή της μονόπλευρης εξάρτησής τους από τον τουρισμό.

Οι **ορεινές περιοχές της Περιφέρειας Κρήτης** εντάσσονται στην **κατηγορία ΣΤ**, ανάπτυξης του ορεινού τουρισμού, όπου, μεταξύ άλλων, προβλέπονται: (α) η διατήρηση της ποιότητας των φυσικών και ανθρωπογενών πόρων με μέτρα πρόληψης για την αντιμετώπιση των κινδύνων υποβάθμισής τους, (β) η δημιουργία ειδικών κατασκευαστικών προτύπων για την εκτέλεση έργων υποδομής στον ορεινό όγκο, (γ) η δημιουργία δικτύων μονοπατιών και διαδρομών

περιβαλλοντικής ευαισθησίας και εκπαίδευσης, (δ) ο περιορισμός της δόμησης νέων υποδομών φιλοξενίας, εστίασης και λοιπών σχετικών υποδομών εντός οικισμών.

Σημαντική έκταση κατέχουν οι «**περιοχές του Δικτύου Φύση 2000 και λοιπές περιοχές περιβαλλοντικής ευαισθησίας**» –κατηγορία Η–, για τις οποίες οι προβλεπόμενες δράσεις αφορούν: (α) την αξιοποίηση των εκάστοτε τοπικών πόρων που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για την ανάπτυξη ήπιων μορφών τουρισμού, (β) την ανάδειξη και προστασία περιβάλλοντος και τοπίου, (γ) τη δημιουργία δικτύων μονοπατιών περιβαλλοντικής ευαισθησίας και εκπαίδευσης, (δ) την προώθηση προγραμμάτων στήριξης αγροτικών δραστηριοτήτων φιλικών προς το περιβάλλον, (ε) τη δημιουργία υποδομών στήριξης, προώθησης προγραμμάτων εκπαίδευσης και πιστοποίησης (Eco Management and Audit Scheme –EMAS), και (στ) την οργανωτική και λειτουργική υποστήριξη των Φορέων Διαχείρισης.

Όπως είναι φυσικό, στην Περιφέρεια Κρήτης υπάρχουν περιοχές που εμπίπτουν σε περισσότερες από μια κατηγορίες και για τις οποίες πρέπει να ακολουθούνται σωρευτικά οι σχετικές κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης και ανάπτυξης του τουρισμού, οι οποίες δίδονται για κάθε διακριτή κατηγορία περιοχών.

Άλλες κατηγορίες τουρισμού προς ανάπτυξη για την Περιφέρεια Κρήτης, κατά το Ειδικό Πλαίσιο, είναι οι **Παραδοσιακοί οικισμοί –κατηγορία Θ–** και οι **Αρχαιολογικοί χώροι και Μνημεία –κατηγορία Ι–** με κύρια κατεύθυνση τη διαφύλαξη της αξίας των πόρων αυτών και την προστασία του παραδοσιακού τους χαρακτήρα.

Οι κατευθύνσεις του Ειδικού Πλαισίου σε συνδυασμό με την εξειδίκευσή τους στην Περιφέρεια Κρήτης και την Περιφερειακή Ενότητα Χανίων θα αποτελέσουν Οδηγό για τη διαμόρφωση του Στρατηγικού Σχεδίου Πολιτιστικής Πολιτικής και Βιώσιμης Ανάπτυξης των μελετώμενων Δήμων Κισσάμου και Πλατανιά.

4.3 Υπό αναθεώρηση Περιφερειακό Χωροταξικό Σχέδιο της Περιφέρειας Κρήτης

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται ζητήματα που ανακύπτουν από το **υπό αναθεώρηση Χωροταξικό Σχέδιο της Περιφέρειας Κρήτης**, καθώς οι κατευθύνσεις που αυτό ορίζει θα πρέπει να ληφθούν υπόψη στο υπό διαμόρφωση, στο πλαίσιο του παρόντος ερευνητικού έργου, Στρατηγικό Σχέδιο Πολιτιστικής Ανάπτυξης της πρώην Επαρχίας Κισάμου.

Στο υπό αναθεώρηση αυτό χωροταξικό πλαίσιο που παρουσιάζει το πρότυπο χωρικής ανάπτυξης της Περιφέρειας Κρήτης, για την περιοχή μελέτης (πρώην Επαρχία Κισσάμου) το ενδιαφέρον εστιάζεται:

- Στο πρότυπο χωρικής οργάνωσης.
- Τις προτεινόμενες βιώσιμες αναπτυξιακές ενότητες.

Ως προς το πρότυπο χωρικής οργάνωσης, στο υπό αναθεώρηση Χωροταξικό Σχέδιο της Περιφέρειας, αναφέρεται η δημιουργία **τριών ζωνών**, στις οποίες προβλέπεται η ανάπτυξη **δικτύων φυσικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος** διεθνούς, εθνικής και περιφερειακής σημασίας. Οι περιοχές αυτές εντοπίζονται στις δύο χερσονήσους που βρίσκονται στην περιοχή

μελέτης και αποτελούν σημαντικούς τόπους από φυσική (περιοχές NATURA) και πολιτιστική σκοπιά (π.χ. συγκέντρωση πόρων αρχαιολογικού ενδιαφέροντος) και στο νοτιοδυτικό τμήμα της (Χάρτης 4-1). Ακόμη οριοθετούνται δύο ζώνες ανάπτυξης του τριτογενούς τομέα στο βόρειο και δυτικό παράκτιο τμήμα της περιοχής μελέτης, με έμφαση στην ανάπτυξη του τουρισμού. Επίσης στην περιοχή εντάσσεται ένας πόλος ανάπτυξης με ειδικό και εθνικό περιφερειακό ρόλο (Κίσσαμος) και ένας δευτερεύον πόλος ανάπτυξης περιφερειακής εμβέλειας (Ελος), καθώς και μια ευρεία ζώνη ανάπτυξης της γεωργίας κατά μήκος του βόρειου παραλιακού μετώπου. Στην περιοχή μελέτης υπάρχει επίσης μια **πύλη εισόδου** στη χώρα, για την εξυπηρέτηση των αναγκών της οποίας προβλέπεται η λειτουργία της Κισάμμου ως **διαπεριφερειακής εμβέλειας λιμενικής πύλης**.

Μελετώντας τη χωρική διάρθρωση της ανάπτυξης του τουριστικού τομέα στο υπό αναθεώρηση Χωροταξικό Σχέδιο της Περιφέρειας Κρήτης, σημειώνονται τα ακόλουθα, που αφορούν στην υπό μελέτη περιοχή της πρώην Επαρχίας Κισάμμου σχετικά με τον εν λόγω τομέα (Χάρτης 4-2):

- Στο **βόρειο και δυτικό παράκτιο μέτωπο** προσδιορίζονται τουριστικά αναπτυσσόμενες περιοχές (κατηγορία Α2 – αναπτυσσόμενες τουριστικά περιοχές)
- Στο **δυτικό μέτωπο** εντάσσεται ζώνη ανάπτυξης ειδικού και εναλλακτικού τουρισμού (ζώνη Β1- προβλέπεται εντός του περιγράμματος της παράκτιας ζώνης ήπια οικιστική – τουριστική ανάπτυξη με μέριμνα για την προστασία και ανάδειξη των υπαρχόντων πολιτιστικών πόρων).
- Στο **κεντρικό τμήμα** της περιοχής μελέτης προβλέπεται ζώνη ανάπτυξης ειδικού και εναλλακτικού τουρισμού (ζώνη Β1- ήπια οικιστική – τουριστική ανάπτυξη με μέριμνα για την προστασία και ανάδειξη των υπαρχόντων πολιτιστικών πόρων).

Ο διαχωρισμός σε **βιώσιμες αναπτυξιακές ενότητες** οριοθετεί τρεις τέτοιες ενότητες:

- Την **ενότητα Χανίων** με τις δύο υποενότητες των Χανίων και του Πλατανιά.
- Την **ενότητα Βρυσών** που διακρίνεται σε δύο υποενότητες, του Αποκορώνου και των Σφακίων.
- Την **ενότητα Καστελίου** που διακρίνεται σε δύο υποενότητες, της Κισάμμου και του Καντάνου Σελίνου.

Η παραπάνω επιλογή δεν βρίσκει σύμφωνο τον Δήμο Κισάμμου, ο οποίος επιχειρηματολογώντας στο πλαίσιο της σχετικής διαβούλευσης **επισημαίνει ότι** με την επιλογή αυτή διαμορφώνονται κατ' ουσία χωρικές ενότητες δύο διαφορετικών ταχυτήτων και αναπτυξιακών δυνατοτήτων με:

- την πρώτη Ενότητα – η Ενότητα Χανίων με τις δύο υποενότητες των Χανίων και του Πλατανιά – να αποτελεί έναν εξαιρετικά ισχυρό χωρικό πόλο με τεράστιες δυνατότητες σε όλα τα επίπεδα (διοικητικό, οικονομικό, κοινωνικό, αναπτυξιακό, κ.λπ.) και
- τις άλλες δύο Ενότητες, δηλαδή των Βρυσών με τις υποενότητες Αποκορώνου και Σφακίων και του Καστελίου με τις υποενότητες Κισάμμου και Καντάνου Σελίνου, οι οποίες θα αποτελέσουν δορυφόρο της Ενότητας Χανίων και «φτωχό συγγενή» αυτής, καθώς οι Δήμοι αυτών δεν διαθέτουν τη δεδομένη στιγμή, τη διοικητική, οικονομική, τεχνική και επιχειρησιακή ικανότητα αλλά ούτε και το επιστημονικό κεφάλαιο που θα

τους επιτρέψει να ανταγωνιστούν αναπτυξιακά – και όχι μόνο - επί ίσοις όροις την Ενότητα Χανίων.

Η συγκεκριμένη επιλογή του υπό αναθεώρηση Χωροταξικού Πλαισίου της Περιφέρειας Κρήτης εμφανίζει την πρώην Επαρχία Κισάμμου διασπασμένη σε δύο χωρικές ενότητες, με ένα μέρος της να συνδέεται με την περιοχή των Χανίων (Χερσόνησος Ροδωπού και δυτικό τμήμα Δήμου Πλατανιά) και το υπόλοιπο μέρος της με αυτή της Καντάνου-Σελίνου, οριοθετώντας μια ενότητα που περιλαμβάνει το δυτικό τμήμα της Περιφέρειας Κρήτης (Χάρτης 4-3).

Χάρτης 4-1: Προτεινόμενο Πρότυπο Χωρικής Ανάπτυξης του υπό Αναθεώρηση Χωροταξικού Πλαισίου της Περιφέρειας Κρήτης
 Πηγή: Κλουτσιιώτη και άλλοι, 2014

Χάρτης Π.1: Πρότυπο χωρικής ανάπτυξης

ΥΠΟΜΝΗΜΑ				
<ul style="list-style-type: none"> Οριο Περιφερειακής Ενότητας Οριο Δήμου Οριο πρώην καποδιαριακού δήμου Ζώνη υψόμετρου > 800μ. 	<ul style="list-style-type: none"> Χερσαίοι άξονες ανάπτυξης εθνικής και διαπεριφερειακής σημασίας Επιδικασμένοι χερσαίοι άξονες ανάπτυξης διαπεριφερειακής εμβέλειας Υφιστάμενοι θαλάσσιοι άξονες σύνδεσης 	<p>Αναπτυξιακές ενότητες</p> <ul style="list-style-type: none"> Βιώσιμες αναπτυξιακές ενότητες <p>Ευρείες ζώνες και σημαντικές μονάδες ανάπτυξης δραστηριοτήτων</p> <ul style="list-style-type: none"> Ευρείες ζώνες ανάπτυξης αστικών δραστηριοτήτων Ευρείες ζώνες ανάπτυξης γεωργίας Ευρείες ζώνες αναζήτησης για ανάπτυξη δραστηριοτήτων ΑΠΕ Σημαντικές μεμονωμένες μονάδες ανάπτυξης κτηνοτροφίας Σημαντικές μεμονωμένες μονάδες ανάπτυξης δευτερογενούς τομέα Ευρείες ζώνες τριτογενούς τομέα (τουριστικής ανάπτυξης, υπηρεσιών, έρευνας, πανεπιστημίων κλπ) 	<ul style="list-style-type: none"> Πανεπιστημιακά και ερευνητικά ιδρύματα διεθνούς, ευρωπαϊκής και διαπεριφερειακής ακτινοβολίας Πανεπιστημιακά και ερευνητικά ιδρύματα ευρωπαϊκής και διαπεριφερειακής ακτινοβολίας Πανεπιστημιακά Τμήματα εθνικής ακτινοβολίας Ερευνητικά Τμήματα εθνικής ακτινοβολίας Δίκτυα Φυσικού και Παλιπτικού Περιβάλλοντος διεθνούς, εθνικής, περιφερειακής σημασίας Σημαντικά μεμονωμένα στοιχεία φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς και τοπίου Τοπόσημα διεθνούς ενδιαφέροντος Τοπόσημα εθνικού ενδιαφέροντος 	<ul style="list-style-type: none"> Κέντρο Εθνικής Περιβαλλοντικής Πληροφόρησης-Ενημέρωσης Μουσεία Φυσικής Ιστορίας <p>Σταθμοί και δίκτυα διεθνούς, εθνικής και περιφερειακής σημασίας</p> <ul style="list-style-type: none"> Ενεργειακοί κόμβοι Ενεργειακά δίκτυα διεθνούς, εθνικής και περιφερειακής σημασίας
<p>Πύλες - Πόλοι και άξονες ανάπτυξης</p> <ul style="list-style-type: none"> Πρωτεύοντες εθνικοί πόλοι διαπεριφερειακής ακτινοβολίας Δευτερεύοντες εθνικούς πόλους διαπεριφερειακής εμβέλειας Πρωτεύοντες πόλοι περιφερειακής εμβέλειας Πόλοι ανάπτυξης με ειδικό και εθνικό περιφερειακό ρόλο Δευτερεύοντες πόλοι περιφερειακής εμβέλειας και συνεργαζόμενα αστικά κέντρα 	<ul style="list-style-type: none"> Διεθνούς εμβέλειας λιμενικές πύλες Διαπεριφερειακής εμβέλειας λιμενικές πύλες Εξειδικευμένοι λιμένες εμπορευματοκιβωτίων Διεθνούς εμβέλειας αερολιμενικές πύλες Διαπεριφερειακής εμβέλειας αερολιμενικές πύλες 			

Χάρτης 4-2: Χωρική Διάρθρωση Τουριστικής Δραστηριότητας στο υπό Αναθεώρηση Χωροταξικό Πλαίσιο της Περιφέρειας Κρήτης
 Πηγή: Κλουτσιιώτη και άλλοι, 2014

Χάρτης Β.1.1.δ.3_3: Συγκριτική παρουσίαση της χωρικής οργάνωσης των τουριστικών δραστηριοτήτων κατά το Ειδικό Πλαίσιο Τουρισμού και κατά το ΠΠΧΣΑΑ Κρήτης

ΥΠΟΜΝΗΜΑ	
A. Ειδικό Πλαίσιο Τουρισμού	Β. ΠΠΧΣΑΑ Κρήτης, στο πλαίσιο της διαδικασίας ανάδρασης
■ A1 ανεπτυγμένες τουριστικά περιοχές	↔ A1 ανεπτυγμένες τουριστικά περιοχές της βόρειας ακτής (εντάσσονται εντός του περιγράμματος των παράκτιων ζωνών αστικών δραστηριοτήτων / οικιστικής και τουριστικής ανάπτυξης και ποιοτικής / περιβαλλοντικής αναβάθμισης)
■ A2 αναπτυσσόμενες τουριστικά περιοχές	↔ A2 αναπτυσσόμενες τουριστικά περιοχές της νότιας ακτής (εντάσσονται εντός του περιγράμματος των παράκτιων ζωνών ελέγχου οικιστικής / τουριστικής ανάπτυξης και ποιοτικής / περιβαλλοντικής αναβάθμισης)
■ B1 με περιθώρια ανάπτυξης ειδικού και εναλλακτικού τουρισμού	↔ B1 με περιθώρια ανάπτυξης ειδικού και εναλλακτικού τουρισμού (εντάσσονται εντός του περιγράμματος των παράκτιων ζωνών ήπιας οικιστικής / τουριστικής ανάπτυξης και προστασίας / ανάδειξης πολιτιστικών και φυσικών πόρων)
	↔ B1 με περιθώρια ανάπτυξης ειδικού και εναλλακτικού τουρισμού (εντάσσονται εντός του περιγράμματος των περιοχών οργάνωσης πολυδραστηριοτήτων / ήπιας τουριστικής ανάπτυξης και ανάδειξης πολιτιστικών και φυσικών πόρων στους ορεινούς και ημιορεινούς όγκους)

Χάρτης 4-3: Βιώσιμες Αναπτυξιακές Ενότητες & Υποενότητες στο υπό Αναθεώρηση Χωροταξικό Πλαίσιο της Περιφέρειας Κρήτης
 Πηγή: Κλουτσινώτη και άλλοι, 2014

Χάρτης Β.1.1.β.3-1: Βιώσιμες αναπτυξιακές ενότητες και υποενότητες

ΥΠΟΜΝΗΜΑ					
Διοικητική οργάνωση					
<ul style="list-style-type: none"> — Οριο Περιφερειακής Ενότητας — Οριο Δήμου --- Οριο πρώην καποδιστριακού δήμου ● Εδρα Αποκεντρωμένης Διοίκησης & Περιφέρειας ■ Εδρα Περιφερειακής Ενότητας ● Εδρα Καλλικρατικού ● Εδρα πρώην Καποδιστριακού · Λοιποί οικισμοί 					
Βιώσιμες αναπτυξιακές ενότητες και υποενότητες		Περιφερειακή Ενότητα Χανίων		Περιφερειακή Ενότητα Ρεθύμνου	
<ul style="list-style-type: none"> ● Ενότητα --- Υποενότητα 		<ul style="list-style-type: none"> 1α Χανίων 1β Πλατανιά 2α Κισσάμου 2β Παλαιόχωρας 3α Αποκορώνου 3β Σφακίων 		<ul style="list-style-type: none"> 1α Ρεθύμνου 1β Αμαρίου 2 Περάματος 3 Σπηλιού 	
		Περιφερειακή Ενότητα Ηρακλείου		Περιφερειακή Ενότητα Λασιθίου	
		<ul style="list-style-type: none"> 1α Ηρακλείου 1β Χερσονήσου 2 Αρκαλοχωρίου 3 Τυμπακίου 		<ul style="list-style-type: none"> 1α Αγίου Νικολάου 1β Οροπεδίου 2 Ιεράπετρας 3 Σητείας 	

4.4 Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Κρήτης και Νήσων Αιγαίου – Προγραμματική Περίοδος 2007 -2013

Η κοινή στρατηγική της χωρικής ενότητας Κρήτης - Νήσων Αιγαίου, για την προγραμματική περίοδο 2007-2013, εντάσσεται κατά βάση σε δύο περιοχές ανάληψης **αναπτυξιακών πρωτοβουλιών**:

- Στην ενεργό και βιώσιμη ενσωμάτωση των Περιφερειών της χωρικής ενότητας Κρήτης - Νήσων Αιγαίου στο διεθνές οικονομικό γίγνεσθαι, προωθώντας μια διακριτή και αναγνωρίσιμη **περιφερειακή ταυτότητα** που στηρίζει την ανταγωνιστικότητά τους.
- Στην αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων των νησιών, τα οποία διαμορφώνουν κοινά **αναπτυξιακά χαρακτηριστικά**, που συνοψίζονται στα ακόλουθα:
 - ✓ Ευαισθησία σχετικά με την **ανάδειξη και αξιοποίηση των περιβαλλοντικών πόρων**.
 - ✓ Σημαντική συγκέντρωση περιοχών με αξιόλογα **στοιχεία φυσικού περιβάλλοντος** σε συνδυασμό με σημαντικά **στοιχεία ιστορικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος**.
 - ✓ Ευνοϊκή στρατηγική θέση της χωρικής ενότητας Κρήτης - Νήσων Αιγαίου στον κοινωνικοοικονομικό χώρο της Μεσογείου.
 - ✓ Σημαντική συμμετοχή του τουριστικού τομέα στην οικονομία της χωρικής ενότητας και διεθνούς εμβέλειας ύπαρξη τουριστικών και **πολιτιστικών πόρων**.
 - ✓ Στην τουριστική ανάπτυξη με δυνατότητες εμπλουτισμού του τουριστικού προϊόντος, ανάδειξης νέων προϊόντων, ισόρροπης κατανομής της επισκεψιμότητας και προσέλκυσης συνδυασμένων επενδύσεων και με **αξιοποίηση νέων τεχνολογιών**.
 - ✓ Υψηλού επιπέδου **πολιτισμικό προϊόν**, στο οποίο συμπεριλαμβάνεται εκτός από τους παραδοσιακούς πολιτιστικούς πόρους και τα μουσεία, η σύγχρονη τέχνη και ο «**πολιτισμός της γένυσης**».
 - ✓ Πολυλειτουργικό δίκτυο «ζωντανών» αστικών κέντρων, με συγκροτημένη ιεράρχηση στο περιφερειακό κοινωνικοοικονομικό γίγνεσθαι και συγκεκριμένους, αλλά και αναδυόμενους πόλους ανάπτυξης.
 - ✓ Ευρεία ποικιλία και προβεβλημένα **τοπικά ποιοτικά προϊόντα**.
 - ✓ Λειτουργία σημαντικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης (Πανεπιστήμιο Κρήτης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Πολυτεχνείο Κρήτης, ΤΕΙ Κρήτης) καθώς και ερευνητικών ιδρυμάτων παραγωγής έρευνας και τεχνολογικής ανάπτυξης (ΙΤΕ, ΕΛΚΕΘΕ, ΕΘΙΑΓΕ, ΜΑΙΧ κ.λπ).
 - ✓ Φυσική αύξηση πληθυσμού, αλλά και προσέλκυση πληθυσμού από τις περιοχές εντός και εκτός της χώρας, ευέλικτες και ανοιχτές αγορές εργασίας, σε συνδυασμό με την αντιμετώπιση σημαντικών προβλημάτων κοινωνικής συνοχής.

Το γενικό **αναπτυξιακό όραμα της Χωρικής Ενότητας Κρήτης - Νήσων Αιγαίου** συνίσταται:

“... στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και στην ανάδειξη της ελκυστικότητάς της, σε συνθήκες αειφόρου ανάπτυξης”.

Το όραμα αυτό θέτει **οχτώ στρατηγικούς στόχους** ως ακολούθως:

- Βελτίωση της **προσπελασιμότητας** (ενδοπεριφερειακής και διαπεριφερειακής).
- Διασφάλιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων.
- Ενσωμάτωση της αειφορίας στις αναπτυξιακές επιλογές και παρεμβάσεις σε συνδυασμό με την προστασία του **ευαίσθητου φυσικού περιβάλλοντος** της χωρικής ενότητας.
- Ανάπτυξη της **κοινωνίας της γνώσης** και ενδυνάμωση των εξωστρεφών συνεργασιών.
- Ενίσχυση της **επιχειρηματικότητας**, καλλιέργεια της καινοτομίας, προσέλκυση επενδύσεων υψηλής προστιθέμενης αξίας και δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.
- **Συνδυασμένη αξιοποίηση των τουριστικών και πολιτιστικών πόρων.**
- Αντιμετώπιση των ενδοπεριφερειακών ανισοτήτων και των αναπτυξιακών ιδιαιτεροτήτων.
- Ενίσχυση των **τάσεων δικτύωσης** μεταξύ αστικών κέντρων της χωρικής ενότητας και ανάδειξη **πόλων ανάπτυξης**.

Πιο συγκεκριμένα, οι παραπάνω γενικοί στόχοι που αφορούν στο σύνολο της χωρικής ενότητας, εξειδικεύονται για τη διοικητική Περιφέρεια Κρήτης ως εξής:

- Ανάπτυξη και εκσυγχρονισμός των φυσικών υποδομών και των συναφών υπηρεσιών του συστήματος μεταφορών.
- Ενίσχυση των παραγωγικών επενδύσεων, προώθηση της καινοτομίας και αποτελεσματική αξιοποίηση των **Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ)**.
- Αναβάθμιση των υποδομών εκπαίδευσης, υγείας και κοινωνικής πρόνοιας, **αειφορική περιβαλλοντική διαχείριση και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς**, που θεωρούνται βασικοί πυλώνες για την ενίσχυση της χωρικής και κοινωνικής συνοχής και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων.

Οι συγκεκριμένοι γενικοί **αναπτυξιακοί στόχοι της Περιφέρειας** αναλύονται περαιτέρω σε ειδικούς στόχους ως ακολούθως:

- Δημιουργία και λειτουργία ολοκληρωμένου δικτύου συνδυασμένων μεταφορών επιβατών και φορτίων.
- Ενίσχυση της έρευνας και της χρήσης νέων τεχνολογιών και σύνδεση των ερευνητικών αποτελεσμάτων με την παραγωγική διαδικασία και επιχειρηματικότητα.
- Ανάπτυξη Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ).
- **Αναβάθμιση του τουρισμού.**
- **Προστασία - ανάδειξη φυσικού περιβάλλοντος και πολιτιστικού αποθέματος.**
- Αστική ανάπτυξη.
- **Ανάπτυξη ορεινών και αγροτικών περιοχών.**
- **Ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού.**

4.5 Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Κρήτης – Περίοδος 2014-2020

Η οικονομική κρίση που η χώρα αντιμετωπίζει δεν έχει αφήσει ανεπηρέαστη την Περιφέρεια Κρήτης, μια περιφέρεια με σημαντικούς πόρους και μια ανθούσα μέχρι πρότινος περιφερειακή οικονομία. Οι επιπτώσεις της κρίσης σε διάφορους τομείς (κατασκευές, επενδύσεις, τουρισμός,

αγροτική παραγωγή κ.λπ.), σε συνδυασμό με τις προϋπάρχουσες διαρθρωτικές αδυναμίες της περιφερειακής οικονομίας, δημιουργούν **συνθήκες κρίσης**, η οποία εκδηλώνεται με πτώση της οικονομικής δραστηριότητας και εκτίναξη της ανεργίας, που για πρώτη φορά εμφανίζει τάσεις σύγκλισης με τον εθνικό μέσο όρο (24,4% έναντι 27,3% Μ.Ο. χώρας για το 2013), με υψηλότερη ανεργία στις γυναίκες (23,9% έναντι 20,7% των ανδρών) (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Κρήτης 2014-20, 2014). Η Περιφέρεια Κρήτης, ενώ διαθέτει ισχυρά συγκριτικά πλεονεκτήματα, δεν έχει διαμορφώσει δυναμικά **ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα**. Η **ανταγωνιστικότητά** της κινείται σε χαμηλά επίπεδα, λόγω της περιορισμένης ροπής προς την καινοτομία, της αδύναμης επιχειρηματικότητας και της απουσίας κατάλληλου θεσμικού περιβάλλοντος.

Η αξιοποίηση της **φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς** ως ένας **βασικός πυλώνας του ΕΣΠΑ 2007-2013** (βλέπε προηγούμενη ενότητα), εξακολουθεί να κατέχει σημαντική θέση στον αναπτυξιακό σχεδιασμό της Περιφέρειας Κρήτης και στη **νέα περίοδο 2014-2020**. Το στοιχείο αυτό καταδεικνύει τη σημαντικότητα των φυσικών και πολιτιστικών πόρων ως πυλώνα ανάπτυξης της συγκεκριμένης περιφέρειας.

Ταυτόχρονα, η θεώρηση της αξιοποίησης των συγκεκριμένων πόρων εντάσσεται στο πλαίσιο της **εθνικής στρατηγικής της έξυπνης ειδίκευσης**, που διαπνέει τη **νέα προγραμματική περίοδο 2014-2020** και διατυπώνεται για τη συγκεκριμένη περιφέρεια μέσα από την αντίστοιχη μελέτη (βλ. Αστική Διαχείριση Α.Ε., 2014). Μέσα από τη στρατηγική αυτή, εντοπίζεται η αναγκαιότητα για την επικράτηση ενός νέου προτύπου επιχειρηματικότητας, που στηρίζεται στην καινοτομία και την αναβάθμιση των ανθρωπίνων πόρων, με στόχο τη δημιουργία ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων μεγάλης κλίμακας. Η εθνική στρατηγική εστιάζει στους τομείς της **αγροδιατροφής, τουρισμού, πολιτισμού, της ενέργειας, του περιβάλλοντος, της εφοδιαστικής αλυσίδας - μεταφορών, του φαρμάκου και της υγείας, των υλικών, καθώς και των ΤΠΕ**. Σε αυτούς τους τομείς διαφαίνεται η δυνατότητα ενίσχυσης επιλεγμένων **αλυσίδων αξίας**, που θα υποστηρίζονται από την έρευνα, την τεχνολογία και την καινοτομία (Αστική Διαχείριση Α.Ε., 2014).

Στο **Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Κρήτης 2014-20** τονίζονται οι ακόλουθοι τομείς, που εμπίπτουν στα ενδιαφέροντα του παρόντος ερευνητικού έργου του Ε.Μ.Π. για την Οικιστική Ενότητα Κισσάμου (νυν Καλλικρατικός Δήμος Κισσάμου και μέρος του Δήμου Πλατανιά) και δίνουν κατευθύνσεις για τον τρόπο διαχείρισης των θεμάτων του πολιτισμού στην περιοχή μελέτης, σε εναρμόνιση με τις επιταγές και τις πολιτικές επιλογές της περιφέρειας, στην οποία αυτή εντάσσεται:

Θεματικός στόχος 2 - «Βελτίωση της πρόσβασης, της χρήσης και της ποιότητας των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ)».

Για το νέο ΕΣΠΑ της περιόδου 2014-2020, βασικό πυλώνα αξιοποίησης των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της Κρήτης θα αποτελέσουν **καινοτόμες δράσεις**, που υποστηρίζουν, κατά οριζόντιο τρόπο, σειρά τομέων δραστηριότητας, σε εναρμόνιση με τη Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης της χώρας και τους τομείς προτεραιότητάς της για τη συγκεκριμένη περιφέρεια (RISCrete). Σημαντική είναι η

έμφαση που δίνεται, στο πλαίσιο αυτό, στις Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ – ICTs) και τις εφαρμογές τους.

Ενδεικτικά, οι τομείς ενδιαφέροντος και οι σχετικές εφαρμογές των ΤΠΕ που εμπίπτουν στο πλαίσιο των ενδιαφερόντων του παρόντος ερευνητικού έργου για τους Δήμους Κισσάμου και Πλατανιά είναι (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Κρήτης 2014-20, 2014):

- **Τουρισμός:** Εισαγωγή ΤΠΕ για την αναβάθμιση υπηρεσιών εντός των μονάδων φιλοξενίας (ξενοδοχεία), την τουριστική προβολή, τη διασύνδεση κλάδων και επιχειρήσεων που εμπλέκονται στην αλυσίδα του τουρισμού (ξενοδοχεία, τουριστικά γραφεία κ.λπ.) και το σχεδιασμό **προσωποποιημένων και διαφοροποιημένων τουριστικών υπηρεσιών**.
- **Πολιτισμός:** Ψηφιακές εφαρμογές στα Μουσεία της Κρήτης και τα μνημεία υψηλής επισκεψιμότητας, βασισμένες στη διαδραστικότητα. **Παραγωγή σύγχρονου πολιτισμού, βασισμένου σε ΤΠΕ.**
- **Περιβάλλον:** Εισαγωγή ΤΠΕ για την **προβολή στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος, την κωδικοποίηση - διαχείριση χωρικών ρυθμίσεων**, [...], την προώθηση της περιφερειακής κινητικότητας και σε σχέση με τα ΑμΕΑ.
- **Ποιότητα Ζωής:** Ολοκληρωμένες εφαρμογές ΤΠΕ στο τομέα της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, στις έξυπνες πόλεις και στη διασύνδεση απομακρυσμένων περιοχών.

Θεματικός στόχος 3: «Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και του γεωργικού τομέα (για το ΕΓΤΑΑ), καθώς και των τομέων της αλιείας και της υδατοκαλλιέργειας (για το ΕΤΘΑ)

*[...]. Στον **αγροδιατροφικό τομέα**, η Περιφέρεια Κρήτης έχει δημιουργήσει ορισμένα ισχυρά πλεονεκτήματα, αφού διαθέτει αναγνωρίσιμα ποιοτικά αγροτικά προϊόντα τα οποία διατίθενται στη χώρα και σε διεθνείς αγορές. **Η Κρητική διατροφή**, η οποία αποτελεί το πρότυπο της μεσογειακής διατροφής, αποτελεί «**άλλη πολιτισμική κληρονομιά**» με ισχυρή δυναμική προώθησης.*

Θεματικός στόχος 6: «Προστασία του περιβάλλοντος και προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων».

Α. Στον τομέα του φυσικού περιβάλλοντος, από το ΠΕΠ Κρήτης 2014-2020 προβλέπονται παρεμβάσεις για:

- την προστασία και αποτελεσματική διαχείριση των **οικοτόπων** της Κρήτης (χερσαίων και θαλάσσιων), καθώς και της **βιοποικιλότητας** εντός του Πλαισίου Δράσεων Προτεραιότητας για το Δίκτυο NATURA 2000, που εκπονήθηκε από το ΥΠΕΚΑ και τις Οδηγίες για τον θαλάσσιο χωροταξικό σχεδιασμό.
- τον καθορισμό **χρήσεων γης** μέσω της εκπόνησης χωρικών μελετών. Προτεραιότητα θα δοθεί στις περιοχές που διαπιστώνονται συγκρούσεις χρήσεων γης εξαιτίας παραγωγικών και οικιστικών δραστηριοτήτων.

Β. Στον **τομέα του πολιτισμού**, από το ΠΕΠ Κρήτης 2014-2020 επιδιώκονται:

- Η ενίσχυση και αξιοποίηση της αξιολογής και πολυεπίπεδης **μουσειακής υποδομής** της Κρήτης.
- Η ανάδειξη, αξιοποίηση και ενοποίηση των **μνημειακών συνόλων και αρχαιολογικών χώρων υψηλής επισκεψιμότητας** και η διασύνδεσή τους με την τοπική οικονομία και κοινωνία.
- Η **ενίσχυση του σύγχρονου πολιτισμού και της «πολιτιστικής δημιουργίας»** ως προοπτικής εξόδου από την κρίση.

Θεματικός στόχος 8: «Προώθηση της απασχόλησης και υποστήριξη της κινητικότητας της εργασίας» (ΕΚΤ).

Ανάμεσα στις προτεραιότητες για την **απόκτηση δεξιοτήτων** σε εδραιωμένους και αναδυόμενους κλάδους της οικονομίας, τίθενται δεξιότητες που σχετίζονται με το αντικείμενο του παρόντος ερευνητικού προγράμματος και αφορούν:

- Στην αξιοποίηση του πολιτισμικού και περιβαλλοντικού αποθέματος.
- Στην αξιοποίηση των ΤΠΕ.
- Στη διοίκηση και διαχείριση καινοτόμων και υψηλής ποιότητας επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, ειδικά στον τουρισμό και στις συναφείς δραστηριότητες.

Το **όραμα** του αναπτυξιακού σχεδίου για την Κρήτη, στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ 2014-2020, είναι: **«Δυναμική και Βιώσιμη Κρήτη»** (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Κρήτης 2014-20, 2014).

Στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος, οι έννοιες αυτές **οριοθετούνται ως ακολούθως:**

«Δυναμική» με την έννοια της ύπαρξης μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής εξόδου από την κρίση, με επενδύσεις και ενίσχυση των διασυνδέσεων και του εξαγωγικού χαρακτήρα των **«Δυναμικών Τομέων: αγροδιατροφικός, πολιτισμός, τουρισμός, περιβάλλον, οικονομία της γνώσης»**.

«Βιώσιμη» σε όρους, οικονομικούς, περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς:

- **«Βιώσιμη σε όρους οικονομικούς»:** επιδιώκεται μια διατηρήσιμη ανάπτυξη, που στηρίζεται σε χαρακτηριστικά της περιφέρειας, σταθερής διαχρονικής αξίας –**«πολιτισμός – Κρητική διατροφή»** –, όπου υπάρχει ισχυρό υπόβαθρο για την ενίσχυση της εξωστρέφειας και της αυξημένης ανταγωνιστικότητας.
- **«Βιώσιμη σε όρους περιβαλλοντικούς»:** προστασία και ανάδειξη των φυσικών και πολιτιστικών πόρων.
- **«Βιώσιμη σε όρους κοινωνικούς»:** ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς με

παράλληλη αντιμετώπιση των φαινομένων φτώχειας και ενίσχυση των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων.

Οι έννοιες της **φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς** και της **βιώσιμης αξιοποίησής της** αποτελούν σημαντικούς άξονες του αναπτυξιακού σχεδιασμού της Περιφέρειας Κρήτης, στο πλαίσιο της υλοποίησης της Περιφερειακής Στρατηγικής «Εξυπνης Εξειδίκευσης» για την περιφέρεια αυτή (Αστική Διαχείριση, 2014). **Το πολιτιστικό απόθεμα της Κρήτης αποτελεί σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι άλλων ανταγωνιστικών προορισμών.** Η στρατηγική ανάπτυξης της κληρονομιάς αυτής συνδέεται στενά με την τουριστική της αξιοποίηση, αξιοποιώντας το **σύμπλεγμα πολιτιστισμού-τουρισμού** με βάση την τεχνολογία, τη δικτύωση, την ποιότητα κ.λπ.

Η βιώσιμη αξιοποίηση και η ανάδειξη της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς θα επιδιωχθούν στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος που υλοποιεί το Ε.Μ.Π. για την Οικιστική Ενότητα Κισσάμου (Καλλικρατικός Δήμος Κισσάμου και μέρος του Δήμου Πλατανιά), εξειδικεύοντας στο επίπεδο αυτό το όραμα και τις γενικές κατευθύνσεις, όπως αυτές οριοθετούνται στο νέο Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ) 2014-2020 για την Περιφέρεια Κρήτης.

4.6 Στρατηγική Έξυπνης Ειδίκευσης Περιφέρειας Κρήτης

Η οικονομία της Περιφέρειας Κρήτης έχει έναν κατ' εξοχήν εξαγωγικό προσανατολισμό, στηριζόμενη σε δύο σημαντικούς πυλώνες, την **αγροτική παραγωγή** και τον **τουρισμό**, οι οποίοι απευθύνονται κατά κύριο λόγο στις διεθνείς αγορές. Ταυτόχρονα σημαντική θέση κατείχαν το εμπόριο και οι κατασκευές.

Η οικονομική κρίση, με βάση τη διάρθρωση της περιφερειακής οικονομίας της Κρήτης, έπληξαν σημαντικά πολλούς κλάδους, κυρίως όμως τις κατασκευές και τον αγροτικό τομέα (με την σημαντική πτώση της ελαιοπαραγωγής), ενώ ο τουρισμός επέδειξε ανθεκτικότητα και αύξησε το μερίδιό του στην περιφερειακή οικονομία (Αστική Διαχείριση Α.Ε., 2014).

Η Περιφέρεια Κρήτης, ενώ διαθέτει ισχυρά συγκριτικά πλεονεκτήματα, δεν έχει διαμορφώσει δυναμικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα, καθώς η **ανταγωνιστικότητά** της κινείται σε χαμηλά επίπεδα. Σε αναλογία με το σύνολο της χώρας, η Περιφέρεια Κρήτης χαρακτηρίζεται από χαμηλή ανταγωνιστικότητα, η οποία κυρίως οφείλεται στη περιορισμένη ροπή προς καινοτομία, στην αδύναμη επιχειρηματικότητα, καθώς και στο θεσμικό περιβάλλον (Αστική Διαχείριση Α.Ε., 2014). Έτσι, ενώ η απόσταση της Περιφέρειας Κρήτης από ομοειδείς ανταγωνιστικές περιφέρειες του Μεσογειακού Νότου είναι σχετικά περιορισμένη και μπορεί να καλυφθεί σε ένα μεσοπρόθεσμο ορίζοντα, αντίθετα η απόσταση αυτή από τις αναπτυγμένες περιφέρειες του ευρωπαϊκού βορρά είναι μεγάλη. Η κάλυψη αυτής της απόστασης προϋποθέτει την προώθηση **διαρθρωτικών αλλαγών**, ως προϊόν μακροπρόθεσμου σχεδιασμού και χάραξης κατάλληλων πολιτικών, αλλά και συστηματικής και συνεπούς εφαρμογής αυτών.

Προς την κατεύθυνση αυτή έχει σχεδιαστεί η **Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης για την Περιφέρεια Κρήτης**, με σκοπό τη στήριξη της μακροχρόνιας αναπτυξιακής προοπτικής και της ανταγωνιστικότητας της Περιφέρειας, καθώς και την ταυτόχρονη άρση των διαρθρωτικών

αδυναμιών της. Η στρατηγική αυτή δίνει έμφαση στην **καινοτομία**, στην **έρευνα και ανάπτυξη**, στην **επιχειρηματικότητα**, στην αναβάθμιση των **ανθρώπινων πόρων**, κ.λπ. ως οριζόντιες δράσεις σε σειρά παραγωγικών τομέων της Περιφέρειας.

Η σημαντική παρουσία του **πολιτιστικού αποθέματος** έχει ήδη αξιοποιηθεί προς την κατεύθυνση αυτή, κάνοντας βήματα για τη **δημιουργία δικτύων**, στη βάση συγκεκριμένων τοπικών προϊόντων. Τα σημαντικότερα δίκτυα είναι:

- των **οινοποιιών**, που περιλαμβάνει 20 οινοποιεία,
- του **ελαιολάδου**, που συνίσταται από 9 συλλογικούς φορείς, οι οποίοι εκπροσωπούν επιχειρηματίες του χώρου,
- του **Κρητικού Συμφώνου Ποιότητας**, που λειτουργεί με πρωτοβουλία της Περιφέρειας και συντονίζει την προβολή και προώθηση των τοπικών προϊόντων, και
- της **άυλης διατροφικής κληρονομιάς**.

Κεντρικό ζήτημα για την εφαρμογή της στρατηγικής έξυπνης εξειδίκευσης στην Περιφέρεια αποτελεί η στροφή προς την **ποιοτική επιχειρηματικότητα** και η δημιουργία προϋποθέσεων για τη διάχυση της γνώσης που παράγεται στα ερευνητικά κέντρα της περιφέρειας προς τις τοπικές επιχειρήσεις. Για τον σκοπό αυτό, η Στρατηγική της Έξυπνης Ειδίκευσης θέτει μια σειρά από **προτεραιότητες**, οι οποίες κρίνονται ως θεμελιώδεις για την αναπτυξιακή επανεκκίνηση της Περιφέρειας Κρήτης. Η υλοποίησή της στην Περιφέρεια Κρήτης περνά μέσα από τη δημιουργία / ανασυγκρότηση τεσσάρων **ολοκληρωμένων παραγωγικών συμπλεγμάτων** και συγκεκριμένα (Αστική Διαχείριση Α.Ε., 2014):

- Την **ανασυγκρότηση του αγροδιατροφικού συμπλέγματος**, με προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή, ανάδειξη της αξίας της Κρητικής διατροφής και ενδυνάμωση των εξαγωγικών κλάδων.
- Την **ανάδειξη του πολιτιστικού-τουριστικού συμπλέγματος ως ηγετικού σε παγκόσμια κλίμακα**.
- Την **ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων του μέλλοντος στο εκπαιδευτικό-ερευνητικό σύμπλεγμα**, με υπηρεσίες που θα απευθύνονται και στις τοπικές επιχειρήσεις, καινοτόμες εκπαιδευτικές υπηρεσίες, ανάδειξη νέων επενδυτικών δυνατοτήτων, και στο **περιβαλλοντικό σύμπλεγμα**, με έμφαση στην εξοικονόμηση ενέργειας, την «έξυπνη» διαχείριση των υδάτων, τις ΑΠΕ, την αξιοποίηση των θαλάσσιων πόρων κ.λπ.
- Την **ενίσχυση τεχνολογικών δραστηριοτήτων και εφαρμογών** σε επιχειρήσεις των επιλεγμένων συμπλεγμάτων.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο πλαίσιο του παρόντος ερευνητικού έργου αποκτούν τα δύο πρώτα συμπλέγματα, δεδομένου του αγροτικού χαρακτήρα της περιοχής μελέτης, αλλά και του πολιτιστικού αποθέματος και της τουριστικής της ανάπτυξης στο παράκτιο κυρίως τμήμα. Οι **κατευθύνσεις**, οι **στόχοι** και οι **προτεραιότητες** που δίνονται στις συγκεκριμένες ενότητες συμπλεγμάτων θα αποτελέσουν το πλαίσιο εντός του οποίου θα αναπτυχθεί το Στρατηγικό Σχέδιο Πολιτιστικής Πολιτικής της συγκεκριμένης περιοχής, θέτοντας ως **κύριους άξονες**:

- την **ολοκληρωμένη θεώρηση** των φυσικών και πολιτιστικών πόρων για την ανάπτυξη του **συμπλέγματος του αγροτικού / πολιτιστικού / τουριστικού τομέα**,

- τη **δικτύωση** μεταξύ των τοπικών δραστηριοτήτων,
- την **αξιοποίηση των ΤΠΕ** για την ανάδειξη / προώθηση μιας **ολοκληρωμένης και ποιοτικής εικόνας** του συγκεκριμένου τόπου, στη βάση των διαθέσιμων φυσικών και πολιτιστικών του πόρων.

4.7 Συμπεράσματα

Η σημασία της **ανάδειξης και βιώσιμης αξιοποίησης των πολιτιστικών πόρων** για την τοπική ανάπτυξη αναγνωρίζεται σήμερα ευρέως, αποτελεί δε μια σημαντική προτεραιότητα και σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, όπου επισημαίνεται η αφθονία, η ποικιλομορφία και η ποιότητα των πόρων αυτών στον ευρωπαϊκό χώρο και η ανάγκη βιώσιμης διαχείρισής τους για την προστασία τους, την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή [COM(2007) 621 final].

Στην Έκθεση προς μια Ολοκληρωμένη Προσέγγιση στην Πολιτιστική Κληρονομιά για την Ευρώπη [2014/2149(INI)] επισημαίνεται ότι η πολιτιστική κληρονομιά, τόσο η υλική όσο και η άυλη, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη δημιουργία, διαφύλαξη και προώθηση του ευρωπαϊκού πολιτισμού και των ευρωπαϊκών αξιών, αλλά και της εθνικής, περιφερειακής, τοπικής και ατομικής ταυτότητας, ενώ η διαφύλαξή της συνιστά υψίστης σημασίας μέλημα, καθώς αποτελεί έναν **μη ανανεώσιμο πόρο, η αυθεντικότητα του οποίου πρέπει να διατηρηθεί** μέσα από τις κατάλληλες πολιτικές. Στην προσπάθεια αυτή απαιτούνται νέα μοντέλα συμμετοχικής διακυβέρνησης για τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς, αναγνωρίζοντας αυτή ως **«κοινό αγαθό»** και ενισχύοντας τους δεσμούς και τον συντονισμό μεταξύ των τοπικών, περιφερειακών, εθνικών και ευρωπαϊκών σχεδίων και πολιτικών.

Στην Έκθεση αυτή τονίζεται ακόμη η ανάγκη μιας **ολοκληρωμένης προσέγγισης της πολιτιστικής κληρονομιάς**, με έμφαση στη βιώσιμη ανάδειξή της ως παραγωγικού πόρου, συνεκτιμώντας τις πολιτιστικές, οικονομικές, κοινωνικές, ιστορικές, εκπαιδευτικές, περιβαλλοντικές και επιστημονικές διαστάσεις μιας τέτοιας αξιοποίησης.

Η χώρα μας αποτελεί έναν ιδιαίτερα προικισμένο τόπο από την άποψη τόσο της ποικιλίας όσο και ποιότητας των διαθέσιμων φυσικών πόρων, ενώ η μακρόχρονη ιστορία της και οι πολυποίκιλες επιρροές στην ιστορική αυτή διαδρομή έχουν οδηγήσει στην ανάπτυξη μιας ιδιαίτερα σημαντικής και πλούσιας άυλης και υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η αξία της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας και η αξιοποίησή της ως ενός σημαντικού **παραγωγικού πόρου** είναι κοινή πεποίθηση και αποτυπώνεται ανάγλυφα σε διάφορα σημεία των στρατηγικών επιλογών που περιγράφονται στα κείμενα των **ανώτερων σχεδιαστικών επιπέδων**, τα οποία βρίσκονται σε αρμονία με τις κατευθύνσεις σχετικά με την πολιτιστική κληρονομιά σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Η αξία των πολιτιστικών πόρων για την ανάπτυξη της **Περιφέρειας Κρήτης** αποτυπώνεται επίσης στα σχετικά κείμενα πολιτικής των ανώτερων σχεδιαστικών επιπέδων, αξιολογώντας τον πολιτισμό ως έναν από τους αναπτυξιακούς πυλώνες στην αναζήτηση ενός βιώσιμου μέλλοντος για την εν λόγω περιφέρεια.

Ακόμη, στα κείμενα αυτά αναδεικνύονται μια σειρά από **κατευθύνσεις** ανάδειξης και αξιοποίησης της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, οι οποίες θα διερευνηθούν στην περιοχή μελέτης (Οικιστική Ενότητα Κισσάμου), με βάση την ποικιλομορφία και τη χωρική κατανομή των σχετικών πόρων.

Έμφαση δίνεται ακόμη στην αύξηση της **ευαισθητοποίησης** του τοπικού πληθυσμού για την ανάγκη προστασίας των πόρων αυτών, στοιχείο που θα αποτελέσει αντικείμενο ενδιαφέροντος στην περίπτωση της περιοχής μελέτης, καθώς και μια σειρά από άλλα ζητήματα που δίνουν τη γενική στόχευση εθνικών αλλά και τοπικών πολιτικών για τη βιώσιμη διαχείριση των σημαντικών αυτών πόρων και τη συνεπή υποστήριξη της κατεύθυνσης αυτής στα διαφορετικά χωρικά επίπεδα λήψης απόφασης.

5 Στόχοι Στρατηγικού Σχεδίου Πολιτιστικής Ανάπτυξης

Στην παρούσα ενότητα επιχειρείται η οριοθέτηση των **στόχων** του **Στρατηγικού Σχεδίου Πολιτιστικής Πολιτικής** με όρους βιωσιμότητας για την περιοχή μελέτης, δηλαδή την Οικιστική Ενότητα Κισσάμου. Για την οριοθέτηση των στόχων αυτών σημαντικός είναι ο ρόλος της γενικότερης στρατηγικής της χώρας και της εξειδίκευσής της στην Περιφέρεια Κρήτης σχετικά με την αξιοποίηση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς. Ακόμη σημαντικό είναι το πλαίσιο εντός του οποίου η στρατηγική αυτή θα υλοποιηθεί στο μεσοπρόθεσμο μέλλον, όπως αυτό διατυπώνεται από το (υποβληθέν) Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Κρήτης 2014-2020 και τη Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης της Περιφέρειας Κρήτης. Τέλος, σημαντικός είναι ο ρόλος του οράματος των τοπικών διοικήσεων που εμπλέκονται και της στρατηγικής που χαράσσουν για την υλοποίησή του, καθώς και του οράματος της τοπικής κοινωνίας και των επιδιώξεών της σε σχέση με τη διαχείριση της κληρονομιάς αυτής.

5.1 Το Ευρύτερο Περιβάλλον Χάραξης Πολιτιστικής Πολιτικής

Ένα από τα κύρια **συγκριτικά πλεονεκτήματα** της χώρας αποτελεί η σημαντική της προίκα σε αξιόλογους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους, διάσπαρτους σε όλη την επικράτειά της. Η αποτελεσματική αξιοποίηση των πόρων αυτών μπορεί να προσδώσει σημαντικά **ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα** σε σειρά τομέων της χώρας, συμβάλλοντας στην τόνωση της εξωστρέφειας και την περιφερειακή ανάπτυξη, στοιχείο κρίσιμο μέσα σε ένα περιβάλλον οικονομικής ύφεσης, με ιδιαίτερα αρνητικές επιπτώσεις για την κοινωνία και την οικονομία.

Ο **φυσικός και πολιτιστικός πλούτος της χώρας** και η ανάγκη βιώσιμης αξιοποίησής του έχει διαχρονικά αποτυπωθεί σε όλα τα **κείμενα πολιτικής**, τα σημαντικότερα εκ των οποίων, που αφορούν στο αντικείμενο του παρόντος έργου, έχουν ήδη παρουσιαστεί στο Κεφάλαιο 4. Μέσα από την εμβάθυνση στα κείμενα αυτά, γίνεται αντιληπτό ότι οι έννοιες της **φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς** και της **βιώσιμης αξιοποίησής της** αποτελούν διαχρονικά **σημαντικούς άξονες του αναπτυξιακού σχεδιασμού της χώρας και των περιφερειών της**. Η αξιοποίηση αυτή να αποκτά σήμερα μια ακόμη μεγαλύτερη αξία για την επιδίωξη στόχων οικονομικής ανάπτυξης και κοινωνικής συνοχής, μέσα από μια αειφόρο προσέγγιση της διαχείρισης των πόρων αυτών.

Η **Περιφέρεια Κρήτης** αποτελεί ένα ξεχωριστό παράδειγμα περιοχής της χώρας, ιδιαίτερα προικισμένης από τη φύση, με μια τεράστια **φυσική ποικιλομορφία**. Ταυτόχρονα, η μακρά ιστορική της διαδρομή έχει αφήσει ως αποτύπωμα ένα σημαντικό **απόθεμα πολιτιστικών πόρων**, τόσο υλικών όσο και άυλων.

Οι έννοιες της **φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς** και της **βιώσιμης αξιοποίησής της** αποτελούν σημαντικούς άξονες του αναπτυξιακού σχεδιασμού της Περιφέρειας Κρήτης στο πλαίσιο της υλοποίησης της Περιφερειακής Στρατηγικής «Έξυπνης Εξειδίκευσης» για την περιφέρεια αυτή (Αστική Διαχείριση, 2014). Το **πολιτιστικό απόθεμα της Κρήτης αποτελεί σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι άλλων ανταγωνιστικών προορισμών**. Η στρατηγική ανάπτυξης της κληρονομιάς αυτής συνδέεται στενά με την τουριστική της αξιοποίηση, αξιοποιώντας το **σύμπλεγμα πολιτισμού-τουρισμού** με βάση την τεχνολογία, τη

δικτύωση, την ποιότητα κ.λπ., και ολοκληρώνοντας σε αυτό την παράδοση της **Κρητικής διατροφής** ως μέρος της «άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς» του συγκεκριμένου τόπου.

Η στρατηγική της χώρας για την ανάπτυξη των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, όπως αυτή έχει διατυπωθεί διαχρονικά, κωδικοποιείται στον Πίνακα 5-1 και οριοθετεί το περιβάλλον εντός του οποίου επιχειρείται η διατύπωση των στόχων του σχεδιαζόμενου Στρατηγικού Σχεδίου Πολιτιστικής Πολιτικής και Βιώσιμης Ανάπτυξης της Οικιστικής Ενότητας Κισσάμου.

Πίνακας 5-1: Αποτύπωση περιβάλλοντος χάραξης πολιτιστικής πολιτικής – Κωδικοποίηση στρατηγικής ανώτερων σχεδιαστικών επιπέδων

Εθνική Στρατηγική	
Εθνικό Επίπεδο	<i>[...] Η διατήρηση και ανάδειξη των φυσικών και πολιτιστικών πόρων και του τοπίου καθώς και η αντιμετώπιση των επιπτώσεων που σχετίζονται με τις κλιματικές αλλαγές αποτελούν βασική προϋπόθεση για την επίτευξη ενός αιεφόρου τουρισμού, ο οποίος επιδρά με θετικό τρόπο στην απασχόληση και την ανάπτυξη.</i>
Εθνική στρατηγική έξυπνης ειδικευσης 2014-2020	Εστιάζει, μεταξύ άλλων, στους τομείς: <ul style="list-style-type: none"> • αγροδιατροφής, • τουρισμού, • πολιτισμού, και • περιβάλλοντος.
Περιφερειακή Στρατηγική (Περιφέρεια Κρήτης)	
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Κρήτης 2007-2013	Δημιουργία διακριτής/αναγνωρίσιμης περιφερειακής ταυτότητας μέσα από: <ul style="list-style-type: none"> • Προβολή τοπικών ποιοτικών προϊόντων. • Αειφορική περιβαλλοντική διαχείριση και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς. • Προστασία - ανάδειξη φυσικού περιβάλλοντος και πολιτιστικού αποθέματος. • Συνδυασμένη αξιοποίηση των τουριστικών και πολιτιστικών πόρων.
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Κρήτης 2014-2020	ΟΡΑΜΑ: «Δυναμική και Βιώσιμη Κρήτη» <ul style="list-style-type: none"> • Αξιοποίηση ΤΠΕ. • Αγροδιατροφικός τομέας - Κρητική διατροφή ως «άυλη πολιτισμική κληρονομιά». • Διαχείριση φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.
Στρατηγική έξυπνης ειδικευσης Περιφ. Κρήτης 2014-2020	Σημαντικοί πυλώνες: <ul style="list-style-type: none"> • Αγροτική παραγωγή • Τουρισμός <p>Ανάδειξη πολιτιστικού-τουριστικού συμπλέγματος ως ηγετικού σε παγκόσμια κλίμακα</p>

Σημαντικό κείμενο για τη διατύπωση των στόχων του παραπάνω Στρατηγικού Σχεδίου αποτελεί το **όραμα της Περιφέρειας Κρήτης** για την επόμενη περίοδο 2014-2020. Το όραμα αυτό, που διατυπώνεται στο (υποβληθέν) Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 2014-2020, ανταποκρίνεται στις **σύγχρονες προκλήσεις της παγκόσμιας κοινότητας** και συμπυκνώνεται στην ακόλουθη παράγραφο (βλ. επίσης Ενότητα 4.4, σελ. 29):

ΟΡΑΜΑ – «ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΗ ΚΡΗΤΗ»

«**Δυναμική**» με την έννοια της ύπαρξης μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής εξόδου από την κρίση, με επενδύσεις και ενίσχυση των διασυνδέσεων και του εξαγωγικού χαρακτήρα των «**Δυναμικών Τομέων: αγροδιατροφικός, πολιτισμός, τουρισμός, περιβάλλον, οικονομία της γνώσης**».

«**Βιώσιμη**» σε όρους, οικονομικούς, περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς:

- «**Βιώσιμη σε όρους οικονομικούς**»: επιδιώκεται διατηρήσιμη ανάπτυξη, που στηρίζεται σε χαρακτηριστικά της Περιφέρειας **σταθερής διαχρονικής αξίας** όπως «**πολιτισμός – Κρητική διατροφή**», όπου υπάρχει ισχυρό υπόβαθρο για την ενίσχυση της εξωστρέφειας και της αυξημένης ανταγωνιστικότητας.
- «**Βιώσιμη σε όρους περιβαλλοντικούς**»: **προστασία και ανάδειξη των φυσικών και πολιτιστικών πόρων.**
- «**Βιώσιμη σε όρους κοινωνικούς**»: ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς με παράλληλη αντιμετώπιση των φαινομένων φτώχειας και ενίσχυση των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων.

Η οριοθέτηση των στόχων του Στρατηγικού Σχεδίου Πολιτιστικής Ανάπτυξης της Οικιστικής Ενότητας Κισσάμου συνίσταται σε μια **άσκηση εξειδίκευσης του παραπάνω οράματος** στην περιοχή μελέτης, με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, καθώς και τις ιδιαιτερότητες και τα οράματα της τοπικής κοινωνίας.

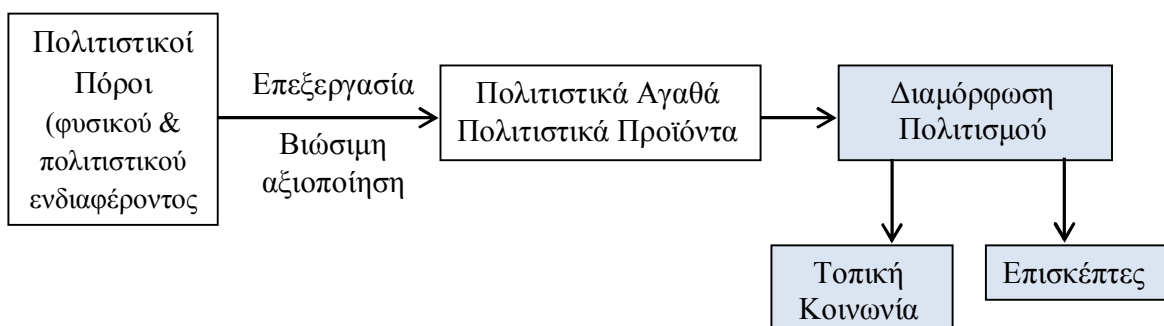
5.2 Οριοθέτηση Στόχων στο Επίπεδο της Περιοχής Μελέτης

Οι ιστορικοί και πολιτισμικοί πόροι, ο λαϊκός πολιτισμός, οι παραδοσιακοί οικισμοί, τα μνημειακά σύνολα, οι αρχαιολογικοί χώροι, τα ήθη, τα έθιμα, τα τοπικά δρώμενα, ο γαστρονομικός και λαογραφικός πλούτος, κ.λπ. συνθέτουν την **ιδιαίτερη ταυτότητα της Περιφέρειας Κρήτης** και έναν πυλώνα της αναπτυξιακής προοπτικής της. Η πολιτισμική αυτή ταυτότητα συνδυάζεται και με ένα ιδιαίτερα αξιόλογο **φυσικό περιβάλλον**, που χαρακτηρίζεται από παράκτια οικοσυστήματα και ορεινούς όγκους, με μεγάλη ποικιλία τοπίων ιδιαίτερης αισθητικής αξίας.

Η αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων μιας περιοχής, μέσα από την άσκηση της κατάλληλης πολιτιστικής πολιτικής, εξυπηρετεί ένα **διττό σκοπό**, έχοντας ως αποδέκτες (Διάγραμμα 5-1):

- Την **τοπική κοινωνία**: η αξιοποίηση των πόρων αυτών αποσκοπεί στη διαφύλαξη και προστασία της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, και τη μεταλαμπάδευση αξιών και αρχών που αυτή πρεσβεύει στις επόμενες γενεές. Ταυτόχρονα προσφέρει στην τοπική κοινωνία μια προοπτική ανάπτυξης της τοπικής οικονομίας, με βάση τη στρατηγική ολοκλήρωσης των τομέων **πολιτισμού-τουρισμού** με όρους αειφορίας, στοιχείο κρίσιμο για την πληθυσμιακή συγκράτηση και αναζωογόνηση (συγκράτηση νέων) και την τόνωση της τοπικής επιχειρηματικότητας στους τομείς-πυλώνες της τοπικής οικονομίας (αγροτικός τομέας, πολιτισμός, τουρισμός).
- Τους **επισκέπτες της περιοχής**: προσφέροντας σε αυτούς ένα «τουριστικό προϊόν», το οποίο ανταποκρίνεται στις **νέες τάσεις ζήτησης** στην τουριστική αγορά, που δίνουν έμφαση στην ποιότητα, την αυθεντικότητα, την ποικιλία, την εκπαίδευση των επισκεπτών, την αναψυχή, κ.λπ., ενώ η εικόνα αυτή που εκπέμπεται οδηγεί στην αναβάθμιση των τουριστικών ροών και τη στροφή προς ένα ποιοτικότερο πρότυπο τουριστικής αξιοποίησης της περιοχής.

Διάγραμμα 5-1: Αξιοποίηση πολιτιστικών πόρων για την παραγωγή πολιτιστικών αγαθών και τη διαμόρφωση πολιτισμού – Αποδέκτες παραγόμενου πολιτισμού

Σε **τοπικό επίπεδο**, η γενικότερη πολιτική της τοπικής διοίκησης σε σχέση με τον τομέα του πολιτισμού έχει διατυπωθεί μέσα από τα αντίστοιχα Σχέδια Στρατηγικού Σχεδιασμού Επιχειρησιακών Προγραμμάτων των δύο εμπλεκόμενων δήμων, δηλαδή του Δήμου Κισσάμου και του Δήμου Πλατανιά.

Πιο συγκεκριμένα, σταχυολογώντας τους στόχους της πολιτιστικής ανάπτυξης με βάση την αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής στο **Σχέδιο Στρατηγικού Σχεδιασμού Επιχειρησιακού Προγράμματος του Δήμου Κισσάμου (2011)**, αυτοί οριοθετούνται ως ακολούθως:

- Αναβάθμιση και προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς και των φυσικών πόρων με σεβασμό στις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης.
- Δράσεις για την κατανόηση από τους κατοίκους της αξίας του φυσικού και πολιτιστικού πλούτου ως συγκριτικά πλεονεκτήματα.
- Ισόρροπη ανάπτυξη των δημοτικών διαμερισμάτων.

- Αναζήτηση και επιλογή των αναπτυξιακών αξόνων που θα προσελκύσουν νέες επενδύσεις και θα δημιουργήσουν θέσεις απασχόλησης με προστασία του περιβάλλοντος και της αειφορίας του, κρατώντας ζωντανή την ενδοχώρα του Δήμου.
- Ανάδειξη και προστασία της ιδιαίτερης γεωμορφολογικής, πολιτιστικής και ιστορικής ταυτότητας της περιοχής, με σκοπό την τόνωση της αυτογνωσίας των κατοίκων της και τον εμπλουτισμό του πολιτιστικού και τουριστικού αποθέματός της.

Αντίστοιχα στο επίπεδο του Δήμου Πλατανιά, μέσα από το **Σχέδιο Στρατηγικού Σχεδιασμού Επιχειρησιακού Προγράμματος 2015-19** (2015), διατυπώνονται τέσσερις βασικοί άξονες μελλοντικής ανάπτυξής του, εκ των οποίων οι δύο (2^{ος} και 3^{ος} άξονας) σχετίζονται με το αντικείμενο του παρόντος έργου και αφορούν:

- Το περιβάλλον και την ποιότητα ζωής τόσο των δημοτών όσο και των επισκεπτών –**2^{ος} άξονας στρατηγικής**.
- Την τοπική οικονομία και απασχόληση, με έμφαση στο αγροτικό και τουριστικό προϊόν –**3^{ος} άξονας στρατηγικής**.

Σημαντικά σημεία που άπτονται του **2^{ου} άξονα** και αφορούν στους στόχους του παρόντος έργου είναι:

- Θέματα χωροταξικού σχεδιασμού, Χρήσεις γης
- Ανάδειξη και προστασία των φυσικών οικοσυστημάτων

Σημαντικά σημεία που άπτονται του **3^{ου} άξονα** και αφορούν στους στόχους του παρόντος έργου είναι:

- Ανάγκη περαιτέρω αποτελεσματικής ανάπτυξης της τουριστικής υποδομής, τόσο της παράκτιας όσο και της ορεινής ζώνης του Δήμου καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.
- Ανάγκη ενίσχυσης επιχειρηματικότητας.
- Ανάγκη υλοποίησης προγραμμάτων δια βίου μάθησης, με επίκεντρο την αναβάθμιση του παραγωγικού μοντέλου (ενίσχυση εναλλακτικών μορφών γεωργίας, κτηνοτροφίας - ανάπτυξη των δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού και ιδιαίτερα των δεξιοτήτων ομάδων γυναικών κ.λπ.).
- Ανάγκη ανάπτυξης των συνεργασιών με άλλους ΟΤΑ και φορείς της Περιφερειακής Ενότητας Χανίων.
- Ανάγκη υλοποίησης δράσεων για την περαιτέρω διασύνδεση του πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα με τον τριτογενή και δη τον τουρισμό.
- Ανάγκη αξιοποίησης των εδαφικών παραγωγικών πόρων και περαιτέρω προώθηση της τοπικής ταυτότητας στο τουριστικό προϊόν (ενέργειες ενημέρωσης – τεχνικής υποστήριξης για την εισαγωγή συστημάτων διασφάλισης ποιότητας στα προϊόντα και τις υπηρεσίες).
- Ανάγκη καθορισμού και ολοκληρωμένης διαχείρισης βοσκοτόπων, εκσυγχρονισμού κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων, διαχείριση κτηνοτροφικών αποβλήτων.

Η περιοχή μελέτης –**Οικιστική Κοινότητα Κισσάμου**– διαθέτει ανάλογης σημασίας και αξίας φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους με αυτούς του συνόλου της Περιφέρειας Κρήτης. Οι πόροι αυτοί παρουσιάζονται στο Κεφάλαιο 6 που ακολουθεί.

Η **χάραξη πολιτιστικής πολιτικής** για την αξιοποίηση αυτών των πόρων αποτελεί το αντικείμενο του παρόντος ερευνητικού έργου. Οι όποιες **επιλογές πολιτικής** προκύψουν από την ολοκλήρωσή του, θα πρέπει:

- να εντάσσονται κάτω από το γενικότερο **σχεδιαστικό στόχο της βιώσιμης τοπικής ανάπτυξης**,
- να διασφαλίζουν την ανάδειξη των **συγκριτικών πλεονεκτημάτων** της περιοχής στον τομέα του πολιτισμού και τη βιώσιμη αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων,
- να μετασηματίζουν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της περιοχής σε **ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα**, για τη στήριξη της οικονομικής ανάπτυξης και της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον,
- να διασφαλίζουν τη **συνέχιση της Οικιστικής αυτής Κοινότητας στη διαδρομή του χρόνου**, μεταλαμπαδεύοντας στις νεότερες γενιές τις αξίες και τα οράματα που ο πολιτισμός της πρεσβεύει και καθιστώντας τους επισκέπτες της περιοχής κοινωνούς αυτής της διαδρομής.

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθούν μια σειρά από **παράγοντες**, όπως αυτοί καταγράφονται από την Ένωση Πολιτιστικών Φορέων Επαρχίας Κισσάμου (ΕΠΟΦΕΚ) και συνιστούν **εμπόδια** στη διαμόρφωση, διατήρηση, ανάδειξη και κατάλληλη αξιοποίηση του φυσικού και πολιτιστικού αποθέματος της περιοχής μελέτης.

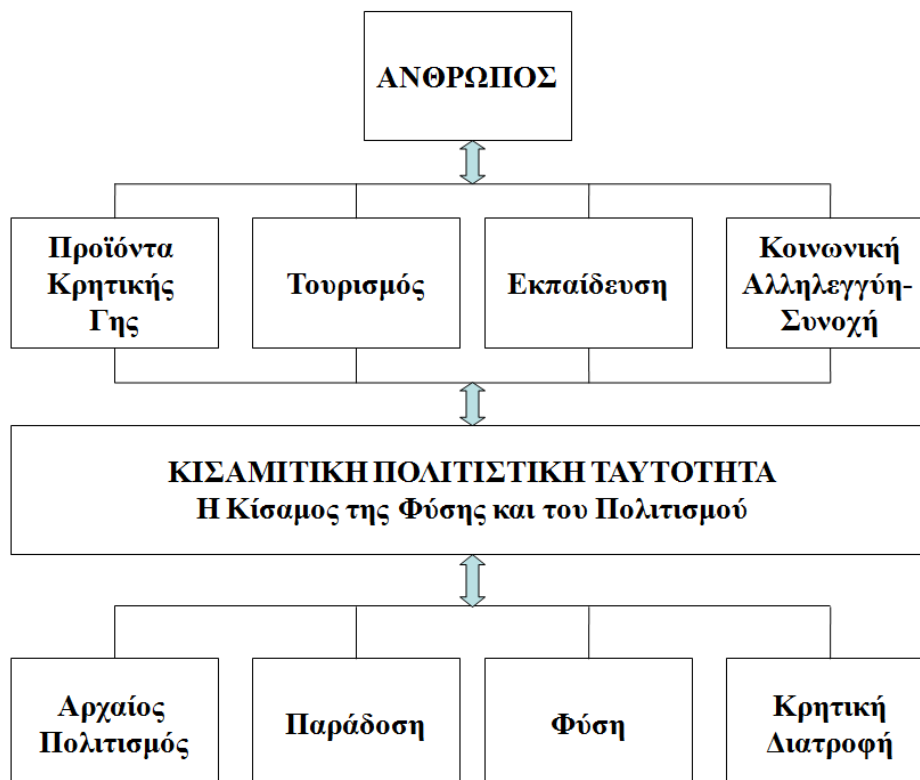
Οι παράγοντες αυτοί, οι οποίοι αποτελούν **σημεία προς προβληματισμό** στη διατύπωση των στόχων του παρόντος ερευνητικού έργου και μεταφέρουν, στο στάδιο αυτό, πολύτιμη εμπειρική γνώση από την τοπική κοινωνία, ομαδοποιούνται ως ακολούθως:

- Παράγοντες που σχετίζονται με την **αξιακή διάσταση**: στο επίπεδο αυτό εντοπίζονται αδυναμίες στη διάδοση των αξιών που μεταφέρονται από τον πολιτισμό τόσο στη νέα γενιά (πολιτισμική εκπαίδευση), όσο και στο παραγωγικό τμήμα της τοπικής κοινωνίας για τη διατήρηση και ανάδειξη των αξιών αυτών και την ενσωμάτωσή τους στην καθημερινή πρακτική (αγροτική καλλιέργεια, τουρισμός κ.λπ.).
- Παράγοντες που συνδέονται με τον **οργανωτικό τομέα**: στο επίπεδο αυτό τονίζεται ο ιδιαίτερα σημαντικός ρόλος των πολιτιστικών φορέων στην ανάδειξη θεμάτων του τοπικού πολιτισμού, η δράση των οποίων όμως χαρακτηρίζεται από **έλλειψη συντονισμού και συνεργασίας** για την ανάπτυξη **συνεργειών** και τη **σύνθεση** των επιμέρους στοιχείων του Κισσαμίτικου πολιτισμού, που κάθε ένας από τους φορείς αυτούς πρεσβεύει, αλλά και την ανάπτυξη **οικονομικών κλίμακας** στις δράσεις που υλοποιούν (π.χ. συλλογική παραγωγή έντυπου υλικού). Ως σημαντικοί παράγοντες καταγράφονται εδώ επίσης η δημιουργία πολιτιστικού ψηφιακού υλικού και η διαδικτυακή παρουσία των πολιτιστικών φορέων.

- Παράγοντες που συνδέονται με τη **θεματολογία** των δράσεων των φορέων, όπου οι όποιες δράσεις έχουν έναν **αποσπασματικό χαρακτήρα** και δεν αποτελούν τα «στηρίγματα» ενός **οράματος και ενός πλαισίου πολιτικής** που να το υπηρετεί αποτελεσματικά. Οι δράσεις δηλαδή αυτές, έτσι όπως υλοποιούνται, δεν βοηθούν στην κατεύθυνση της προώθησης μιας **ολοκληρωμένης και διακριτής εικόνας του Κισαμίτικου πολιτισμού**.
- Παράγοντες που σχετίζονται με την ανάπτυξη **ευρύτερων συνεργασιών** μεταξύ των φορέων του πολιτισμού, της τοπικής διοίκησης και της τοπικής κοινωνίας, στην υπηρεσία μιας σαφώς διατυπωμένης **στρατηγικής πολιτιστικής πολιτικής**, που να προωθεί και να στηρίζει έναν **πυλώνα αναπτυξιακό**, αυτόν του πολιτισμού.

Οι βασικοί **πυλώνες της Κισαμίτικης πολιτιστικής ταυτότητας**, όπως αυτοί διατυπώνονται Ένωση Πολιτιστικών Φορέων Επαρχίας Κισσάμου (ΕΠΟΦΕΚ), αποτυπώνονται στο Διάγραμμα 5-2.

Διάγραμμα 5-2: Πυλώνες Κισαμίτικης πολιτιστικής ταυτότητας
 Πηγή: www.epofek.gr

Η ταυτότητα αυτή έχει διαμορφωθεί στη βάση μιας **ανθρωποκεντρικής προσέγγισης**, αναδεικνύοντας τη δράση του σύγχρονου Κισαμίτικου πληθυσμού στο χώρο και τα «πατήματά» του πάνω στην ιστορική διαδρομή και το φυσικό και πολιτιστικό πλούτο της περιοχής.

Η όποια αξιοποίηση της ταυτότητας αυτής, για να εντάσσεται αποτελεσματικά στα τοπικά δεδομένα και ως εκ τούτου να είναι αποδεκτή από την τοπική κοινωνία, θα πρέπει να διατηρήσει την ανθρωποκεντρική αυτή προσέγγιση, επιχειρώντας να διατυπώσει **επιλογές μακροπρόθεσμης αξιοποίησης της ταυτότητάς της**, που να συνδυάζουν **το παρελθόν και το παρόν με το μέλλον**, λαμβάνοντας ταυτόχρονα υπόψη και εξειδικεύοντας κατάλληλα στην περιοχή αυτή:

- τις **στρατηγικές επιλογές** της Περιφέρειας Κρήτης,
- τις **επιλογές της Στρατηγικής Έξυπνης Ειδίκευσης** που αφορούν σε αυτή, και
- τις **επιλογές** που διατυπώνονται από τα διάφορα **τοπικά σχέδια** για την περιοχή και **τους φορείς** που δραστηριοποιούνται στον τομέα του πολιτισμού με την ευρεία του έννοια.

5.3 Διατύπωση Στόχων Στρατηγικού Σχεδίου Πολιτιστικής Πολιτικής

Με βάση τη συζήτηση που προηγήθηκε, ως κεντρικός **στόχος** του Στρατηγικού Σχεδίου Πολιτιστικής Ανάπτυξης για την περιοχή μελέτης τίθεται η...

..... Η ολοκλήρωση του ανθρώπου και της κοινωνίας στο χρόνο μέσα από τη βιώσιμη αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων

Ο στόχος αυτός αναλύεται σε μια σειρά από **άξονες προτεραιότητας**, οι οποίοι αποτελούν **άξονες παρέμβασης** για την επίτευξη του στόχου. Ως τέτοιοι έχουν τεθεί οι άξονες προτεραιότητας που παρουσιάζονται στον Πίνακα 5-2 και επεξηγούνται στη συνέχεια.

Πίνακας 5-2: Άξονες Προτεραιότητας για την Επίτευξη του Στόχου στην Περιοχή Μελέτης

Άξονες προτεραιότητας	
Άξονας προτεραιότητας 1	Συγκρότηση – αποτύπωση / ανάδειξη τοπικής πολιτιστικής ταυτότητας – Δημιουργία ψηφιακής υποδομής
Άξονας προτεραιότητας 2	Ολοκλήρωση/διασύνδεση φυσικών και πολιτιστικών πόρων
Άξονας προτεραιότητας 3	Ισόρροπη ανάπτυξη πολιτιστικών «προϊόντων» στη βάση των διαθέσιμων πόρων
Άξονας προτεραιότητας 4	Ολοκλήρωση τομέων πολιτισμού και τουρισμού – Ήπια αξιοποίηση πολιτιστικών πόρων
Άξονας προτεραιότητας 5	Αξιοποίηση Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) για την αποτελεσματικότερη προβολή των πολιτιστικών προϊόντων
Άξονας προτεραιότητας 6	Ανάπτυξη τοπικής επιχειρηματικότητας με έμφαση στην ανάδειξη του Κισσαμίτικου πολιτισμού
Άξονας προτεραιότητας 7	Ανάπτυξη υποδομών πρόσβασης – περιήγησης σε περιοχές φυσικού ή πολιτιστικού ενδιαφέροντος

Άξονας προτεραιότητας 8	Ευαισθητοποίηση τοπικού πληθυσμού – Εκπαίδευση – Βιωματική Μάθηση – Εθελοντισμός
Άξονας προτεραιότητας 9	Δράση τοπικών φορέων πολιτισμού
Άξονας προτεραιότητας 10	Ανάδειξη πολιτισμού ως σημαντικού πυλώνα της κοινωνικής συνοχής και ανάπτυξης του τοπικού πληθυσμού

Πιο συγκεκριμένα:

✚ Άξονας προτεραιότητας 1: Συγκρότηση – αποτύπωση / ανάδειξη τοπικής πολιτιστικής ταυτότητας

Το στοιχείο αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό και αποτελεί τον πυρήνα για το σχεδιασμό των πολιτικών, οι οποίες θα συμβάλλουν στην προώθηση των ζητημάτων του πολιτισμού στην περιοχή μελέτης. Η αποτύπωση της υπάρχουσας κατάστασης των επιμέρους Δημοτικών Ενοτήτων σχετικά με τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους τους και η χαρτογραφική τους απόδοση θα συμβάλλουν στην καλύτερη κατανόηση της φύσης και της χωρικής διάρθρωσης των πόρων αυτών για την ισχυροποίηση της Κισσαμίτικης πολιτιστικής ταυτότητας και τη διασύνδεσή της με τους βασικούς πυλώνες, όπως αυτοί καταγράφονται στο Διάγραμμα 5-2. Σημαντική είναι η αξιοποίηση των ΤΠΕ για την ανάδειξη της κληρονομιάς αυτής.

✚ Άξονας προτεραιότητας 2: Ολοκλήρωση φυσικών και πολιτιστικών πόρων

Ένας από τους παράγοντες, που έχει ήδη αναφερθεί προηγούμενα σχετικά με τη μη επαρκή ανάδειξη των τοπικών φυσικών και πολιτιστικών πόρων αφορά στην αποσπασματική αξιοποίηση αυτών και τη μη επαρκή διασύνδεσή τους. Ο υποστόχος αυτός επιχειρεί να αναδείξει τη στενή σχέση και αλληλεπίδραση ανάμεσα στους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους και να αναδείξει «επιτυχείς συνδυασμούς» αυτών ως ολοκληρωμένων «πολιτιστικών προϊόντων», που αποτυπώνουν, με χαρακτηριστικό τρόπο, τη διαδρομή του Κισσαμίτικου πολιτισμού στο χρόνο.

✚ Άξονας προτεραιότητας 3: Ισόρροπη ανάπτυξη πολιτιστικών «προϊόντων» στη βάση των διαθέσιμων πόρων

Με δεδομένη τη συνεκτικότητα της περιοχής μελέτης ως προς τον πολιτιστικό χαρακτήρα της και τη χωρική διασπορά των φυσικών και πολιτιστικών της πόρων, ο υποστόχος αυτός αποσκοπεί στην κατάλληλη αξιοποίηση των πόρων αυτών, έτσι ώστε να επιτευχθεί:

- η διάχυση και εμπέδωση της τοπικής ταυτότητας στο σύνολο της περιοχής μελέτης,
- η ανάδειξη των πολιτιστικών προϊόντων όλων των περιοχών της Οικιστικής Κοινότητας Κισσάμου,
- η αξιοποίηση των προϊόντων αυτών ως πυλώνα ανάπτυξης όλων των περιοχών της Οικιστικής Ενότητας Κισσάμου, για την επιδίωξη μακροπρόθεσμων οικονομικών και κοινωνικών στόχων (οικονομική ανάπτυξη και κοινωνική συνοχή), με όρους προστασίας της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η εν λόγω **ισόρροπη ανάπτυξη πολιτιστικών προϊόντων** προσφέρει επίσης τη δυνατότητα διανομής, με έναν πιο δίκαιο τρόπο, των ωφελειών της τοπικής κοινωνίας από την τουριστική δραστηριότητα, μεταφέροντας το κέντρο του τουριστικού ενδιαφέροντος από το παράκτιο τμήμα **και προς την ενδοχώρα**. Μια τέτοια δυνατότητα αίρει την **αναπτυξιακή μονομέρεια** (με το παράκτιο τμήμα μόνο να αποκομίζει οφέλη από την ανάπτυξη του τουριστικού τομέα), υλοποιώντας έτσι μια **στροφή προς την ενδοχώρα**, με πολλαπλασιαστικά οφέλη για όλους τους τομείς των τοπικών οικονομιών των επιμέρους περιοχών αυτής, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα την **ισόρροπη ανάπτυξη των οικισμών της Οικιστικής Κοινότητας Κισσάμου**.

✚ Άξονας προτεραιότητας 4: Ολοκλήρωση τομέων πολιτισμού και τουρισμού – Ήπια αξιοποίηση φυσικών και πολιτιστικών πόρων

Ο εν λόγω υποστόχος επιδιώκει να αναδείξει τον πολιτισμό, και την εικόνα της περιοχής που αυτός μπορεί να εκπέμψει, ως **πυλώνα ανάπτυξης ενός ποιοτικού τουριστικού τομέα, περιβαλλοντικά και πολιτισμικά ευαισθητοποιημένου και βιώσιμου σε έναν μακροπρόθεσμο ορίζοντα**.

Το **μαζικό μοντέλο ανάπτυξης του τουριστικού τομέα** αποτελεί ένα πρότυπο που ασκεί σημαντικές πιέσεις στους τοπικούς πόρους και την τοπική κοινωνία. Η δυνατότητα αξιοποίησης των φυσικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής για την ανάδειξη μιας διαφορετικής εικόνας ως τουριστικού προορισμού είναι πολύ σημαντική. Για το σκοπό αυτό, οι υπάρχοντες πόροι και τα «τουριστικά προϊόντα» που μπορούν να συντεθούν από αυτούς μπορούν να αναδείξουν ένα πλήθος από **εναλλακτικές μορφές τουρισμού**, όπως πολιτιστικός τουρισμός, οινοποιητικός τουρισμός, αγροτουρισμός, οικολογικός τουρισμός, γαστρονομικός τουρισμός, τουρισμός περιπέτειας, συνεδριακός τουρισμός, θρησκευτικός τουρισμός, αρχαιολογικός τουρισμός, συνεδριακός τουρισμός, κ.λπ.

✚ Άξονας προτεραιότητας 5: Αξιοποίηση Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) για την αποτελεσματικότερη προβολή των πολιτιστικών προϊόντων

Οι Τεχνολογίες Πληροφόρησης και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) αποτελούν σήμερα ένα εργαλείο που διατρέχει οριζόντια πάρα πολλούς τομείς της κοινωνίας και της οικονομίας και αξιοποιείται για τη διαχείριση σημαντικού όγκου πληροφορίας και της κατάλληλης επικοινωνίας αυτής σε πολλαπλούς αποδέκτες. Η αξιοποίηση των ΤΠΕ στα θέματα του πολιτισμού για την επικοινωνία του πολιτιστικού αποθέματος και των πολιτιστικών προϊόντων, αποτελεί κρίσιμη παράμετρο για την αύξηση της ελκυστικότητας αυτών και την προσέλκυση του ενδιαφέροντος πολιτών και επισκεπτών και βρίσκει σήμερα πάρα πολλές εφαρμογές διεθνώς. Μια κεντρική διαχείριση όλης αυτής της πληροφορίας είναι απαραίτητη έτσι ώστε οι επιμέρους συντελεστές (φορείς), τα πολιτιστικά προϊόντα και οι σχετικές δράσεις γύρω από αυτά να είναι **εύκολα «ανιχνεύσιμα»** από τους ενδιαφερόμενους επισκέπτες και να συνδέονται με την ταυτότητα της Οικιστικής Ενότητας του Κισσάμου και της Κισσαμίτικης πολιτιστικής κληρονομιάς. Επιτυχημένα παραδείγματα αξιοποίησης των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας και της ολοκλήρωσης σε αυτές σύγχρονων πολιτικών προώθησης αποτελούν οι φορείς διαχείρισης των προϊόντων αυτών, γνωστοί ως Destination Management Organizations (DMOs).

✚ Άξονας προτεραιότητας 6: Ανάπτυξη τοπικής επιχειρηματικότητας με έμφαση τον Κισσαμίτικο πολιτισμό

Ο Κισσαμίτικος πολιτισμός είναι στενά συνδεδεμένος με τον πολιτισμό, τη φύση και την Κρητική διατροφή. Οι τρεις αυτοί πυλώνες μπορούν να αποτελέσουν πεδίο **επιχειρηματικής δράσης**, κινητοποιώντας δυνάμεις όπως ο γυναικείος πληθυσμός, ο νεανικός πληθυσμός κ.λπ. Η ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης αναδεικνύει τέτοια παραδείγματα τα οποία, αξιοποιώντας τον πλούτο και την ποιότητα των παραγόμενων τοπικών προϊόντων, έχουν βγει με αξιώσεις στο διεθνή ανταγωνισμό και καταγράφουν μια δυναμική πορεία. Οι έννοιες των **δικτυώσεων** των επιχειρήσεων, των ευρύτερων **συνεργασιών** και της αξιοποίησης της **τεχνολογίας** μπορούν να συνεισφέρουν σημαντικά προς την κατεύθυνση αυτή, ενώ αποτελούν άλλωστε και μια στρατηγική της Περιφέρειας Κρήτης για την επερχόμενη περίοδο 2014-2020.

✚ Άξονας προτεραιότητας 7: Ανάπτυξη υποδομών πρόσβασης – περιήγησης σε περιοχές φυσικού ή πολιτιστικού ενδιαφέροντος

Η αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων για την ανάπτυξη πολιτιστικών προϊόντων προϋποθέτει την υλοποίηση κάποιων παρεμβάσεων που αναφέρονται τόσο στη δυνατότητα πρόσβασης στον όποιο πόρο αξιοποιείται όσο και περιήγησης μέσα σε αυτόν (π.χ. η χάραξη μιας πολιτιστικής διαδρομής ή η χάραξη μονοπατιών σε ένα ορεινό τμήμα ή η δημιουργία ενός μουσειακού χώρου ή μιας πολιτιστικής υποδομής γενικότερα). Ο εν λόγω υποστόχος αποσκοπεί στην οριοθέτηση των παρεμβάσεων που απαιτούνται για την ανάπτυξη συγκεκριμένων πολιτιστικών προϊόντων που θα προταθούν στην περιοχή μελέτης σε επόμενο στάδιο.

✚ Άξονας προτεραιότητας 8: Ευαισθητοποίηση τοπικού πληθυσμού – Εκπαίδευση – Βιωματική Μάθηση – Εθελοντισμός

Η όποια αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων και των εξ αυτής παραγόμενων «προϊόντων» απαιτεί την ανάληψη δράσης από τις τοπικές κοινωνίες και ομάδες και προϋποθέτει την καλή αντίληψη και κατανόηση της αξίας των πόρων που καλούνται οι ομάδες αυτές να διαχειριστούν. Δεδομένης της αλλοτρίωσης που επιφέρει η κοινωνία της παγκοσμιοποίησης και της συνεπαγόμενης υποταγής σε νέα κοινωνικά και πολιτιστικά πρότυπα, η ευαισθητοποίηση των τοπικών κοινωνιών και η μετάδοση της γνώσης από γενιά σε γενιά απαιτεί σήμερα πρόσθετη προσπάθεια. Η εκπαίδευση και οι αρχές της βιωματικής μάθησης αποτελούν εργαλείο για τη διάχυση της γνώσης αυτής στις διαφορετικές ομάδες και κυρίως στο νεανικό πληθυσμό, που θα κληθεί να συνεχίσει την παράδοση του Κισσαμίτικου πολιτισμού στη διαδρομή του χρόνου.

✚ Άξονας προτεραιότητας 9: Δράση τοπικών φορέων πολιτισμού

Η χάραξη πολιτικής για την ανάδειξη της Κισσαμίτικης πολιτιστικής ταυτότητας και κληρονομιάς ως μοχλού κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης απαιτεί τη δράση ενός συνόλου παραγόντων, αλλά και την υιοθέτηση συμμετοχικών προσεγγίσεων και συνεργασίας μεταξύ των παραγόντων αυτών (κέντρα λήψης αποφάσεων, τοπική κοινωνία, φορείς πολιτιστικού και άλλου ενδιαφέροντος κ.λπ.). Σημαντικό ρόλο στο πλαίσιο αυτό κατέχουν οι **πολιτιστικοί φορείς** ως φορείς διατήρησης και ανάδειξης του πολιτισμού. Στην περιοχή μελέτης δραστηριοποιείται ένας

σημαντικός αριθμός πρωτοβάθμιων πολιτιστικών φορέων, με πεδίο δράσης στην περιοχή την οποία αντιπροσωπεύει. Ταυτόχρονα δραστηριοποιείται και η **Ένωση Πολιτιστικών Φορέων Επαρχίας Κισσάμου (ΕΠΟΦΕΚ)**, ως δευτεροβάθμιο όργανο, με αντικείμενο την ανάδειξη του Κισσαμίτικου πολιτισμού συνολικά στην περιοχή μελέτης. Δεδομένης της ποικιλίας των δράσεων που υλοποιούνται στην περιοχή από τα πρωτοβάθμια και το δευτεροβάθμιο όργανο και της ανάγκης ολοκλήρωσης και συντονισμού του έργου τους, ο άξονας προτεραιότητας αυτός, αναγνωρίζοντας τον σημαντικό ρόλο και των δύο επιπέδων πολιτιστικής δραστηριοποίησης, επικεντρώνεται στη επιδίωξη της στενότερης συνεργασίας μεταξύ των φορέων για την ανάπτυξη οικονομιών κλίμακας, την αποτελεσματικότερη διαχείριση σπάνιων πόρων για την επίτευξη κοινών στόχων και την ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου σχεδίου δράσης για τη διατήρηση και ανάδειξη, σε τοπικό και υπερτοπικό επίπεδο, της Κισσαμίτικης ταυτότητας και του πολιτισμού που μεταφέρει διαμέσου των αιώνων.

✚ Άξονας προτεραιότητας 10: Ανάδειξη πολιτισμού ως σημαντικού πυλώνα της κοινωνικής συνοχής και ανάπτυξης του τοπικού πληθυσμού

Η **παράδοση** συνιστά μια σημαντική λειτουργία της κοινωνίας, διαμέσου της οποίας καθορίζεται ο τρόπος μεταβίβασης των αξιών και των γνώσεων που έχει συσσωρευτεί σε μια περιοχή και κοινωνία στην ιστορική της διαδρομή από την παλαιότερη στη νεότερη γενιά. Η διατήρηση και προστασία του λαϊκού πολιτισμού και της παράδοσης για τη διασφάλιση της ιστορικής συνέχειας της κοινωνίας στην οποία αναφέρεται, αποτελεί σήμερα μια σημαντική **προτεραιότητα**. Ο λαϊκός πολιτισμός και η παράδοση συνιστούν για πολλές περιοχές **ορόσημα** για την κοινωνική εξέλιξη και συνοχή, την αλληλεγγύη, τη διατήρηση της ταυτότητας και της ιστορικής μνήμης.

Ο εν λόγω άξονας προτεραιότητας αποσκοπεί στην **προστασία της πολιτιστικής ταυτότητας** και τη διασφάλιση της ενότητας και συλλογικότητας της τοπικής κοινωνίας, μέσα από την ενίσχυση των δεσμών της με την παράδοση αυτή, και ιδιαίτερα των δεσμών των νεότερων ηλικιακά ομάδων, που αποτελούν τους συνεχιστές της.

6 Ανάλυση Υπάρχουσας Κατάστασης Δήμων Κισσάμου - Πλατανιά

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζεται η υπάρχουσα κατάσταση της περιοχής μελέτης, μέσα από την εμβάθυνση στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της. Για το σκοπό αυτό αξιοποιούνται μια σειρά από μελέτες που διατέθηκαν στην ερευνητική ομάδα από τους εμπλεκόμενους Δήμους, την Ένωση Πολιτιστικών Φορέων Επαρχίας Κισσάμου (ΕΠΟΦΕΚ), κ.λπ., καθώς και άλλες βιβλιογραφικές πηγές / μελέτες που προέκυψαν από τη βιβλιογραφική αναζήτηση της ερευνητικής ομάδας.

Σε πρώτο επίπεδο γίνεται μια γενική παρουσίαση των χαρακτηριστικών σε **επίπεδο Δήμου** (Δ. Κισσάμου και Δ. Πλατανιά), ενώ σε δεύτερο επίπεδο γίνεται μια εμβάθυνση στην υπάρχουσα κατάσταση σε **επίπεδο Δημοτικής Ενότητας** (ΔΕ), έτσι ώστε να αποκτηθεί μια σε βάθος εικόνα των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των χωρικών ενότητων που εντάσσονται στους υπό μελέτη Δήμους (ΔΕ Βουκολιών και Κολυμβαρίου που εντάσσονται στον Καλλικρατικό Δ. Πλατανιά και ΔΕ Ιναχωρίου, Κισσάμου και Μυθήμνης που συνθέτουν τον Καλλικρατικό Δ. Κισσάμου) (βλ. Χάρτη 6-1 και 6-2).

6.1 Οριοθέτηση Περιοχής Μελέτης

Η περιοχή μελέτης, στην οποία η παρούσα προγραμματική σύμβαση αναφέρεται, αφορά στην **πρώην Επαρχία Κισσάμου** –νυν Οικιστική Ενότητα Κισσάμου³– (Χάρτης 6-1), που αποτελούσε μια από τις 5 επαρχίες στις οποίες ήταν χωρισμένος διοικητικά ο Ν. Χανίων μέχρι την εφαρμογή του Σχεδίου Καποδίστριας (1997). Έδρα της επαρχίας ήταν η Κίσαμος (Καστέλι Κισσάμου), μικρή παραθαλάσσια πόλη στη βόρεια ακτή του Νομού. Η επαρχία καταλάμβανε το ΒΔ τμήμα του Ν. Χανίων και στα όριά της περιλαμβάνονταν οι εξής Δήμοι: Βουκολιών, Κολυμβαρίου, Ιναχωρίου, Κισσάμου και Μυθήμνης.

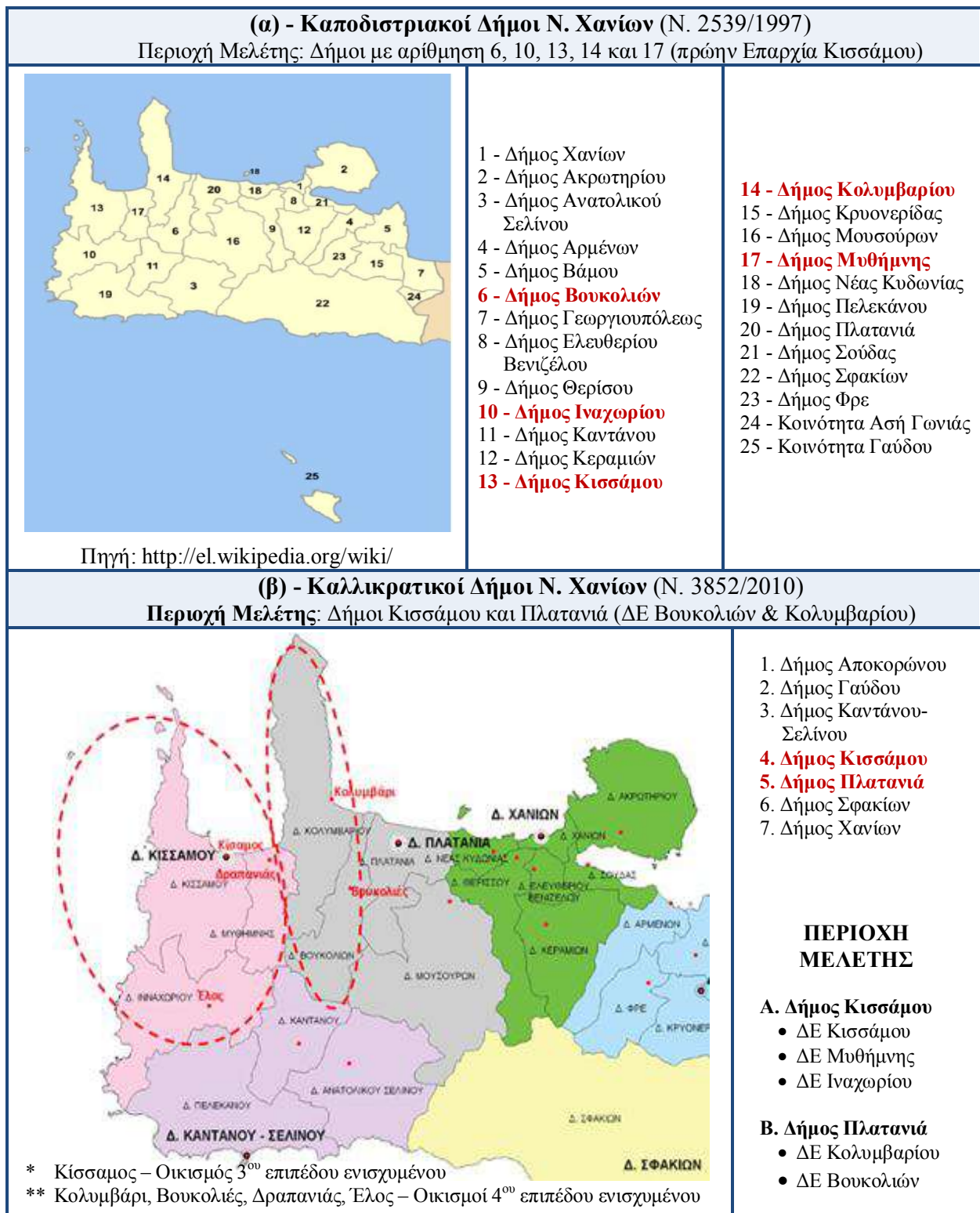
Χάρτης 6-1: Η Οριοθέτηση της Πρώην Επαρχία Κισσάμου πριν την Κατάργησή της το 1997

Πηγή: <https://el.wikipedia.org/wiki/>

³ **Οικιστική Ενότητα Κισσάμου (πρώην Επαρχία Κισσάμου):** περιλαμβάνει τις ΔΕ Βουκολιών, Κολυμβαρίου, Ιναχωρίου, Κισσάμου και Μυθήμνης και, σύμφωνα με το «Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης – Περιφέρεια Κρήτης», αποτελεί μια από τις 13 οικιστικές ενότητες, στις οποίες αρθρώνεται το οικιστικό δίκτυο στην εν λόγω Περιφέρεια.

Χάρτης 6-2: Η Περιοχή Μελέτης με βάση την Παλαιά (Καποδιστριακοί Δήμοι) και την Τρέχουσα (Καλλικρατικοί Δήμοι) Διοικητική Διαίρεση του Ν. Χανίων

Οι μεταβολές ως προς τη διοικητική διαίρεση της επαρχίας αυτής αποτυπώνονται στον Χάρτη 6-2α και 6-2β. Με βάση την τρέχουσα διοικητική διαίρεση, που προέκυψε από τον Ν. 3852/2010 (‘Καλλικράτης’), ο Ν. Χανίων αποτελείται από τους Δήμους: Αποκορώνου, Γαύδου, Καντάνου-Σελίνου, **Κισσάμου**, **Πλατανιά**, Σφακίων και Χανίων.

Η περιοχή μελέτης της παρούσας **προγραμματικής σύμβασης** (Οικιστική Ενότητα Κισσάμου – πρώην Επαρχία Κισσάμου) πλέον εντάσσεται κατά ένα μέρος στα όρια του **Δ. Κισσάμου** [πρώην Καποδιστριακοί Δ. Ιναχωρίου, Κισσάμου και Μυθήμνης και νυν ΔΕ του Δ. Κισσάμου] και κατά ένα άλλο μέρος στον **Δ. Πλατανιά** [πρώην Καποδιστριακοί Δ. Βουκολιών και Κολυμβαρίου και νυν ΔΕ Δ. Πλατανιά]. Οι πέντε αυτές ΔΕ συνιστούν την **Οικιστική Ενότητα Κισσάμου**, μια κατά βάση γεωργοκτηνοτροφική και τουριστική περιοχή, με κέντρο την Κίσαμο και 185 διάσπαρτους οικισμούς.

Η μερική θεώρηση του Δ. Πλατανιά (περιορισμός μελέτης στις ΔΕ Βουκολιών και Κολυμβαρίου) έγκειται στο γεγονός ότι οι Δημοτικές αυτές Ενότητες, μαζί με τις ΔΕ του Δ. Κισσάμου (ΔΕ Κισσάμου, Μυθήμνης και Ιναχωρίου), συνιστούν μια ξεχωριστή **διακριτή οντότητα στη βάση της παράδοσης και του πολιτισμού**, την **Οικιστική Ενότητα Κισσάμου** (πρώην Επαρχία Κισσάμου), η οποία αποτελεί και το αντικείμενο μελέτης του παρόντος ερευνητικού έργου, με σκοπό την αξιοποίηση και την ανάδειξη των παραπάνω πόρων ως σημαντικών πυλώνων της αναπτυξιακής δυναμικής των εν λόγω ΔΕ.

Στη συνέχεια δίνεται μια συνοπτική περιγραφή των κυρίαρχων χαρακτηριστικών των δύο Δήμων (Κισσάμου και Πλατανιά), με σκοπό την απόκτηση της γενικής εικόνας των περιοχών αυτών, η οποία στη συνέχεια εξειδικεύεται μέσα από την εμβάθυνση στα χαρακτηριστικά κάθε ΔΕ που εμπεριέχεται στην περιοχή μελέτης.

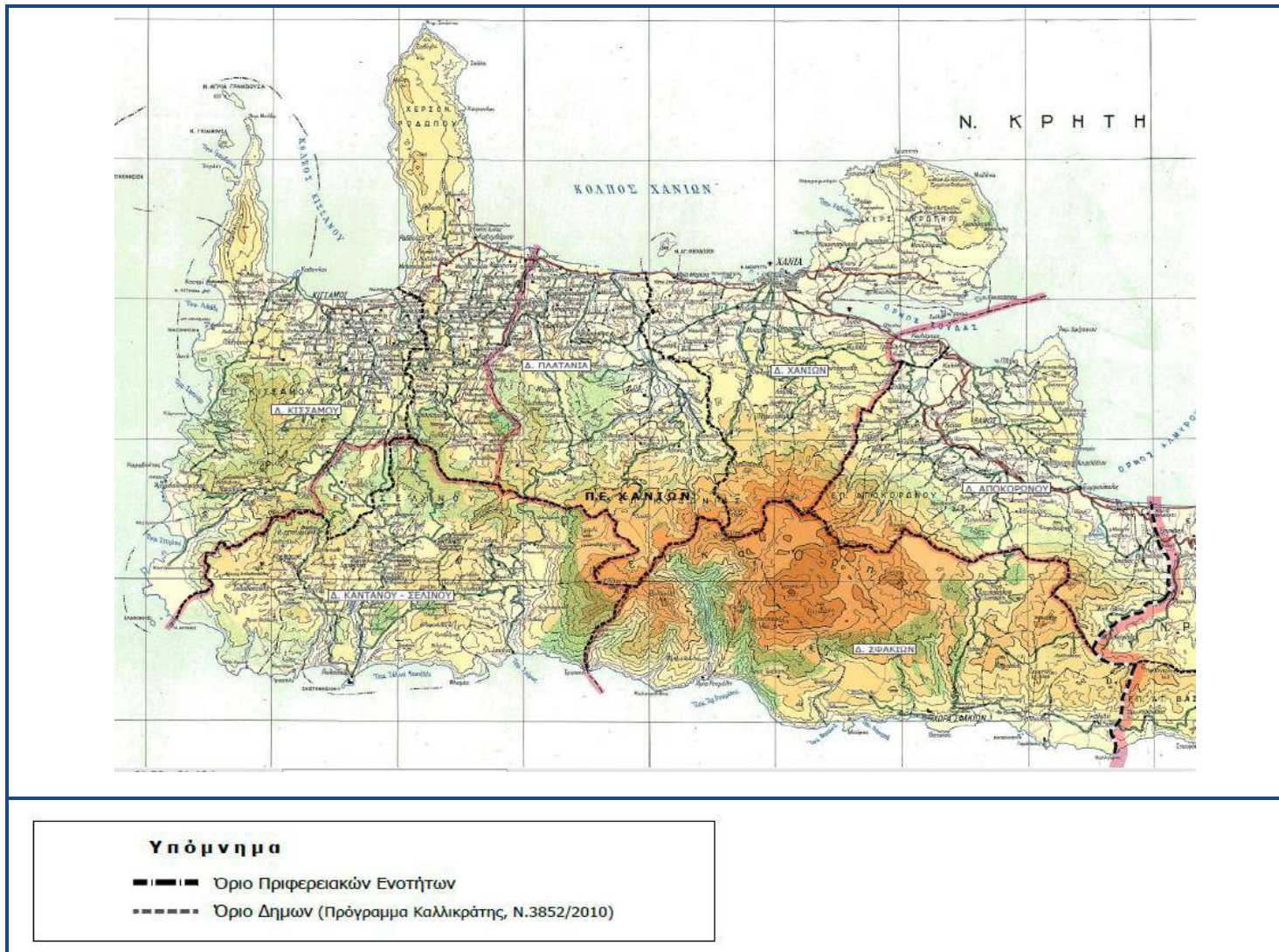
6.2 Δήμοι Κισσάμου και Πλατανιά – Γενικά

Ο **Δ. Κισσάμου** έχει έκταση 334.18 τ.χλμ (<http://www.kissamos.gr/>) και πληθυσμό **10.790 κατοίκους**, σύμφωνα με την απογραφή του 2011 (στοιχεία ΕΛ.ΣΤΑΤ.). Η περιοχή του Δήμου βρέχεται από το Κρητικό και το Λιβυκό πέλαγος στο βόρειο και δυτικό της τμήμα αντίστοιχα, ενώ συνορεύει ανατολικά με τον Δ. Πλατανιά και νότια και νοτιοανατολικά με τον Δ. Κατάντου – Σελίνου (Χάρτης 6-2β). Έδρα του Δήμου είναι η Κίσαμος, που βρίσκεται στο βόρειο τμήμα του και αποτελεί τη δυτική είσοδο της Κρήτης από την Πελοπόννησο. Χαρακτηριστικό της περιοχής αποτελούν οι δύο κάθετες προς τη βόρεια ακτή χερσόνησοι της Γραμβούσας και του Ροδώπου, που σχηματίζουν τον κόλπο της Κισσάμου.

Όσον αφορά στη **μορφολογία** του εδάφους, επικρατούν έντονες πτυχώσεις με βαθιές κοιλάδες σε διαδοχικές λοφώδεις και ορεινές μάζες. Το ανάγλυφο της περιοχής είναι κυρίως ορεινό, καταλαμβάνοντας ποσοστό 48%, ενώ το πεδινό τμήμα και οι εύφορες πεδιάδες εκτείνονται κυρίως στο βόρειο και δυτικό τμήμα, καταλαμβάνοντας το 17% της συνολικής έκτασης του Δήμου. Στο βόρειο και δυτικό τμήμα του Δήμου υπάρχει ένας αριθμός ιδιαίτερα φημισμένων **παραλιών** (κόλπος Κισσάμου, Φαλάσαρνα, Σφηνάρι, Αμυγδαλοκεφάλι, Ελαφονήσι), που αποτελούν σημαντικό πόλο έλξης επισκεπτών.

Χάρτης 6-3: Θέση Περιοχής Μελέτης στον Ν. Χανίων

Πηγή: Κλουτσινιώτη και άλλοι, 2014 (Στρατηγική Περιβαλλοντική Μελέτη – Χάρτης Προσανατολισμού)

Η μορφολογία της περιοχής συμπληρώνεται και από την ύπαρξη πληθώρας **φαραγγιών**, όπως της Μαλαθύρου, της Ρόκκας, των Πατεριανών, του Σηρικαρίου, των Τοπολίων, του Κάμπου και του Καλόγερου (<http://www.kissamos.gr/>).

Στην περιοχή του Δήμου έχουν διατηρηθεί μέχρι σήμερα **παραδοσιακές παραγωγικές δραστηριότητες**, όπως η καλλιέργεια της ελιάς, ο τρύγος και οι αποστάξεις. Οι αξιόλογες παραλίες, το πλήθος οικοτόπων μεγάλης περιβαλλοντικής σημασίας, τα παραγόμενα προϊόντα, τα ήθη, τα έθιμα, η μουσική παράδοση, το σημαντικό πολιτιστικό απόθεμα αλλά και η ιδιαίτερη κουλτούρα των κατοίκων καθιστούν την περιοχή του Δ. Κισσάμου έναν **αξιόλογο τουριστικό προορισμό** (<http://www.kissamos.gr/>).

Ο Δ. Πλατανιά έχει έκταση **495.43 τ.χλμ** και πληθυσμό **16.874 κατοίκους**, σύμφωνα με την απογραφή του 2011. Η περιοχή του Δήμου εκτείνεται από τα βόρεια παράλια μέχρι τα Λευκά όρη και το οροπέδιο του Ομαλού. Ειδικότερα, στο βόρειο τμήμα της βρέχεται από το Κρητικό Πέλαγος και συνορεύει ανατολικά με τον Δ. Χανίων, νοτιοανατολικά με τον Δ. Σφακιών, νότια και νοτιοδυτικά με τον Δ. Καντάνου – Σελίνου και δυτικά με τον Δ. Κισσάμου. Έδρα του Δήμου είναι ο οικισμός **Γεράνι**, ενώ διακρίνονται και οι πεδινοί οικισμοί Σκινές, Φουρνές, Αλικιανός, Βατόλακος, Κολυμβάρι και Βουκολίες, καθώς και οι ορεινοί γραφικοί οικισμοί Σέμπρωνας, Πρασές και Παλαιά Ρούματα.

Το φυσικό κάλλος της περιοχής του Δήμου, η ιδιαίτερη μορφολογία του με τις εναλλαγές τοπίων (παραλίες Πλατανιά, Κοντομαρίου, Γερανιού και Ταυρωνίτη, ψηλά βουνά, φαράγγια, κοιλάδες, ελαιώνες και πορτοκαλεώνες), η παραγωγή τοπικών παραδοσιακών προϊόντων και οι πολυάριθμες πολιτιστικές εκδηλώσεις και παραδόσεις αποτελούν **πόλο έλξης πλήθους επισκεπτών** (<http://www.platanias.gr/>).

6.2.1 Τοπική οικονομία Δήμων Κισσάμου και Πλατανιά

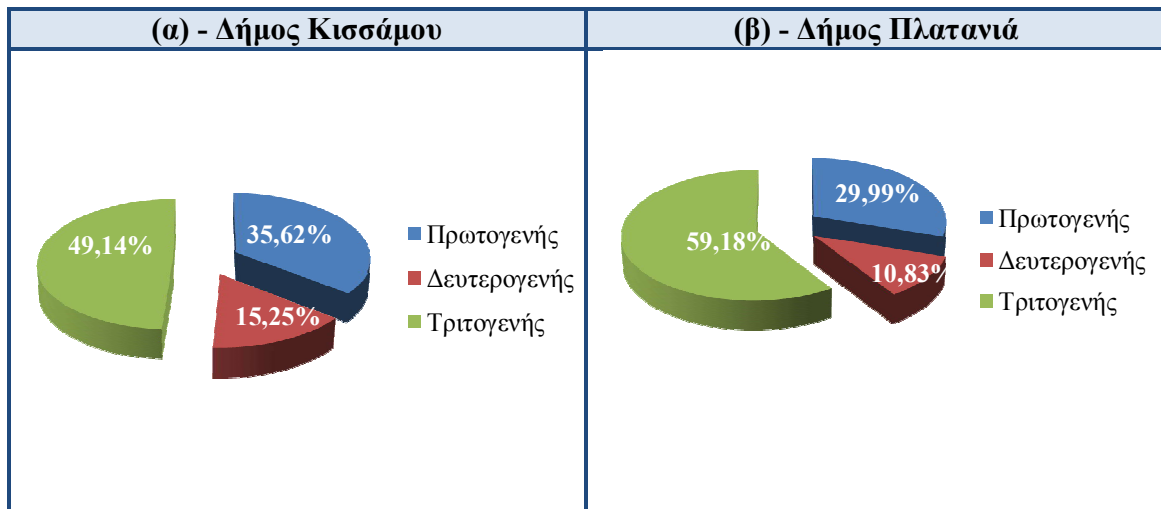
Στην **τοπική οικονομική δομή** κυριαρχούν ο πρωτογενής και ο τριτογενής τομέας. Η κυριαρχία των δύο παραπάνω τομέων αποτυπώνεται ανάγλυφα και στην απασχόληση (Πίνακας 6-2α). Από τα στοιχεία που παρουσιάζονται στον Πίνακα αυτό, αναδεικνύεται ότι οι δύο αυτοί τομείς συγκεντρώνουν το 85% περίπου της τοπικής απασχόλησης (με κυρίαρχο τον τριτογενή τομέα στο 50% περίπου, και τον πρωτογενή να ακολουθεί με περίπου 35%), ενώ τελευταίος στην ιεράρχηση βρίσκεται ο δευτερογενής τομέας, με μερίδιο απασχόλησης 15% περίπου στην τοπική οικονομία. Η σημαντική θέση του αγροτικού τομέα στην τοπική απασχόληση αποτυπώνει τη μακρά παράδοση στον αγροτικό τομέα στην περιοχή, αλλά και τη σημαντικότητα που αποδίδεται στον τομέα αυτό εν γένει στην Περιφέρεια Κρήτης, στοιχείο στενά συνδεδεμένο με την Κρητική Διατροφή και τον εξαγωγικό της προσανατολισμό. Αντίστοιχα, η σημαντική παρουσία του τριτογενούς τομέα συνδέεται στενά με το σημαντικό μερίδιο που κατέχει η Περιφέρεια Κρήτης στον τομέα του τουρισμού (τουριστικός προορισμός διεθνούς εμβέλειας, εμπόριο κ.λπ.), το οποίο δεν έχει αφήσει ανεπηρέαστη την τοπική οικονομία της περιοχής της Κισσάμου, λόγω και της αξιόλογης φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της.

Μελετώντας τη δομή της απασχόλησης στον Δ. Πλατανιά (Πίνακας 6-2β), η **εικόνα της απασχόλησης ανά τομέα δραστηριότητας** προσομοιάζει με αυτή του Δ. Κισσάμου, με μικρές διαφοροποιήσεις των σχετικών μεγεθών.

Πίνακας 6-1: Ενδεικτικές Εικόνες από την Αξιόλογη Φυσική και Πολιτιστική Κληρονομιά των Δήμων Κισσάμου και Πλατανιά

Δήμος Κισσάμου	Δήμος Πλατανιά
 <p data-bbox="411 860 501 887">Μπάλος</p>	 <p data-bbox="975 860 1174 887">Φαράγγι Σαμαριάς</p>
 <p data-bbox="336 1352 580 1379">Παραδοσιακή μουσική</p>	 <p data-bbox="879 1352 1270 1379">Ομαλός - Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς</p>
 <p data-bbox="325 1879 590 1906">Ενετικά τείχη Κισσάμου</p>	 <p data-bbox="967 1879 1179 1906">Ροτόντα Επισκοπής</p>

Πίνακας 6-2: Απασχόληση ανά Τομέα Δραστηριότητας
 Πηγή: Στοιχεία ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2011

Πιο συγκεκριμένα, και στον Δ. Πλατανιά κυριαρχούν ο τριτογενής (περίπου το 60% της απασχόλησης) και ο πρωτογενής (περίπου 30%), με το σύνολο των δύο τομέων να συγκεντρώνει το 90% της τοπικής απασχόλησης. Ο δευτερογενής τομέας υπολείπεται στην απασχόληση, με μερίδιο περίπου 10%.

Η σχετική ομοιότητα της δομής της απασχόλησης ανά τομέα δραστηριότητας, αλλά και η ομοιότητα σε σειρά άλλων χαρακτηριστικών, π.χ. ηλικιακή σύνθεση μόνιμου πληθυσμού (Πίνακας 6-3α), κατάσταση ασχολίας πληθυσμού (Πίνακας 6-4α), οικονομικά ενεργός – μη ενεργός πληθυσμός (Πίνακας 6-4β), αντικατοπτρίζουν την κοινή ταυτότητα και διαδρομή του πληθυσμού των εν λόγω Δήμων, ο συνδυαστικός κρίκος των οποίων μπορεί να αναζητηθεί στην πολιτιστική ταυτότητα και ιδιαιτερότητα δια μέσου των χρόνων, που χαρακτηρίζει τον πληθυσμό της πρώην επαρχίας Κισσάμου.

Στον Πίνακα 6-3α παρουσιάζεται η εικόνα του μόνιμου πληθυσμού ανά ηλικιακή ομάδα των Δ. Κισσάμου και Πλατανιά, όπως αυτή καταγράφεται από τα στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2011).

Επιμέρους εμβάθυνση στη διαχρονική εξέλιξη του πληθυσμού δίνεται σε επόμενες ενότητες του παρόντος κεφαλαίου, με αναφορά σε κάθε μια ΔΕ των μελετώμενων Δήμων ξεχωριστά. Αυτό που αξίζει εδώ να τονιστεί, με βάση τα πληθυσμιακά χαρακτηριστικά σε επίπεδο Δήμων είναι:

- Η σχετική ομοιότητα που παρουσιάζουν οι Δ. Κισσάμου και Πλατανιά ως προς τη σύνθεση του πληθυσμού ανά ηλικιακή ομάδα.
- Η σχετικά χαμηλή παρουσία των νεότερων ηλικιακών ομάδων.
- Η σχετικά υψηλή παρουσία πληθυσμού μεγαλύτερων ηλικιακών ομάδων.

Τα παραπάνω στοιχεία, σε μια πρώτη ανάγνωση, καταδεικνύουν **έναν πληθυσμό ο οποίος γηράσκει**, στοιχείο που πρέπει να ληφθεί υπόψη, ιδιαίτερα υπό το φως της Στρατηγικής της Έξυπνης Εξειδίκευσης της Περιφέρειας Κρήτης, και τη σημαντική έμφαση που αυτή δίνει στα ζητήματα της καινοτομίας, της τεχνολογίας, των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ), της επιχειρηματικότητας κ.λπ.

Σημαντικό στοιχείο επίσης αποτελεί η μελέτη της σύνθεσης του τοπικού πληθυσμού από την άποψη της **υψηκότητας**. Τα σχετικά στοιχεία (βλ. Πίνακα 6-3β) καταδεικνύουν μια σχετική ομοιογένεια του τοπικού πληθυσμού ως προς το χαρακτηριστικό αυτό, με τον πληθυσμό ελληνικής υψηλότητας να αποτελεί πολύ σημαντικό τμήμα και στους δύο Δήμους. Το στοιχείο αυτό είναι σημαντικό για τις όποιες επιλογές πολιτικής για την πολιτιστική ανάπτυξη της περιοχής, καθώς αυτές θα πατούν σε έναν πληθυσμό ο οποίος μοιράζεται σε σημαντικό βαθμό τις ανησυχίες, τις θρησκευτικές πεποιθήσεις, την κουλτούρα, τις παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα, κ.λπ.

Στους Πίνακες 6-4α και 6-4β παρουσιάζονται αντίστοιχα η **κατάσταση ασχολίας του τοπικού πληθυσμού** και ο **οικονομικά ενεργός και μη ενεργός πληθυσμός** (στοιχεία ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2011). Σχετικά με την εικόνα που τα στοιχεία αυτά παρουσιάζουν γίνονται οι ακόλουθες **επισημάνσεις**:

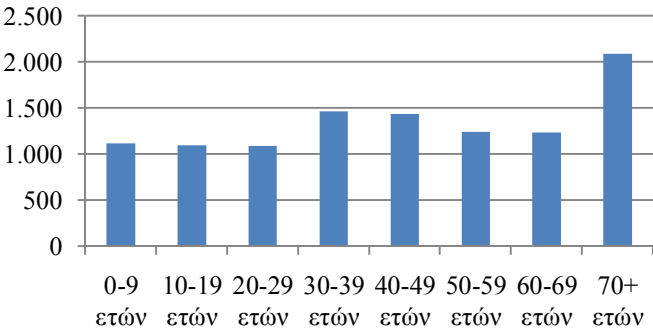
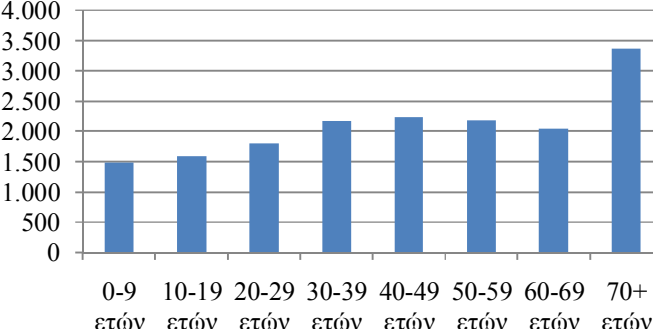
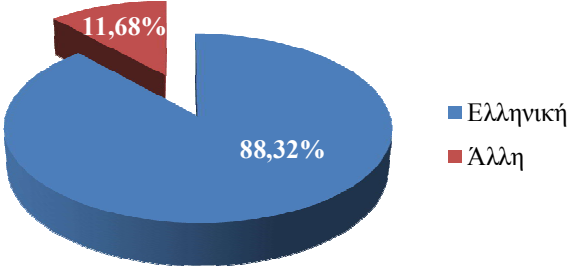
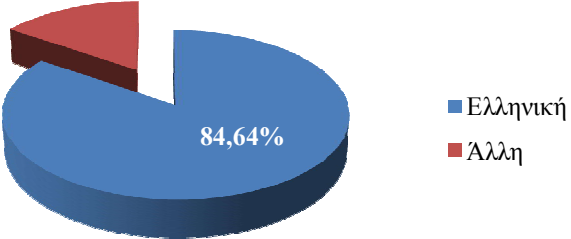
Η πρώτη επισήμανση αφορά στην **ομοιότητα** που εμφανίζεται στην **κατάσταση ασχολίας του πληθυσμού** στους δύο μελετώμενους Δήμους, στοιχείο που αποτελεί μια ακόμη ένδειξη της κοινής διαδρομής τους δια μέσου των χρόνων.

Η δεύτερη επισήμανση αφορά το **μερίδιο του οικονομικά ενεργού πληθυσμού** (απασχολούμενοι και ζητούντες εργασία) (Πίνακας 6-4α), το οποίο αποτελεί περίπου το 1/3 του πληθυσμού (36,61% και 38,54% για το Δήμο Κισσάμου και Πλατανιά αντίστοιχα), με το υπόλοιπο να αφορά σε **μη οικονομικά ενεργό πληθυσμό** στην περιοχή μελέτης. Η εικόνα επιβεβαιώνεται από τα στοιχεία του Πίνακα 6-4β.

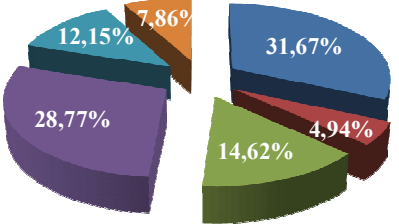
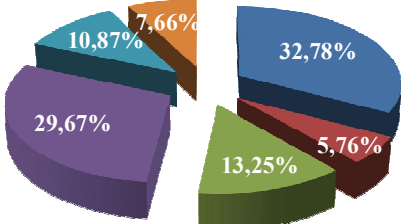
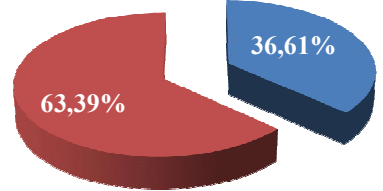
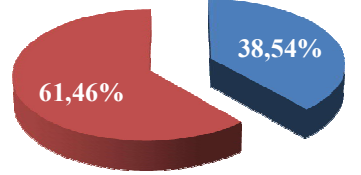
Η τρίτη επισήμανση αφορά στο **υψηλό μερίδιο των συνταξιούχων** στον τοπικό πληθυσμό (28,77% και 29,67% για τον Δ. Κισσάμου και Πλατανιά αντίστοιχα), το οποίο συνάδει με την εικόνα που αποτυπώνεται από τη μελέτη των πληθυσμιακών χαρακτηριστικών που δείχνει έναν πληθυσμό που γηράσκει.

Η επισκόπηση της διαχρονικής πορείας του πληθυσμού της Οικιστικής Ενότητας Κισσάμου ανά ΔΕ παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 6-1, όπου καταγράφονται τα διαφορετικά πληθυσμιακά μεγέθη των μελετώμενων ΔΕ που συνιστούν την οικιστική αυτή ενότητα, καθώς και η πρωτική πορεία του πληθυσμού σχεδόν σε όλες από αυτές (με πολύ μικρή μείωση της ΔΕ Βουκολιών).

Πίνακας 6-3: Παρουσίαση Βασικών Στατιστικών Στοιχείων
 Πηγή: Επεξεργασία Στοιχείων ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2011

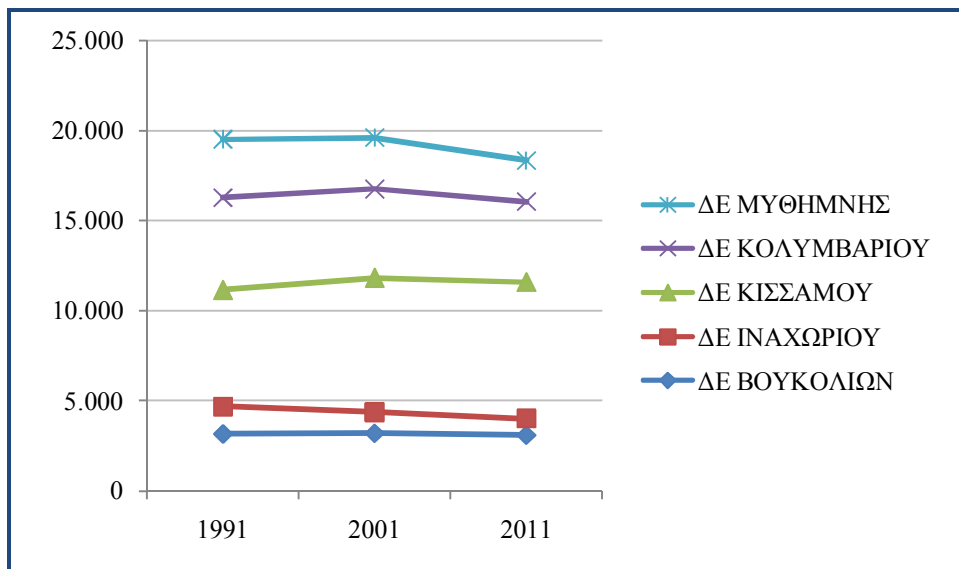
Δήμος Κισσάμου	Δήμος Πλατανιά																																				
(α) Μόνιμος πληθυσμός																																					
Μόνιμος Πληθυσμός 2011: 10.790 κάτ.	Μόνιμος Πληθυσμός 2011: 16.874 κάτ.																																				
 <table border="1"> <caption>Μόνιμος Πληθυσμός 2011: 10.790 κάτ.</caption> <thead> <tr> <th>Ετών</th> <th>Πληθυσμός</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>0-9</td><td>~1.100</td></tr> <tr><td>10-19</td><td>~1.100</td></tr> <tr><td>20-29</td><td>~1.100</td></tr> <tr><td>30-39</td><td>~1.450</td></tr> <tr><td>40-49</td><td>~1.400</td></tr> <tr><td>50-59</td><td>~1.250</td></tr> <tr><td>60-69</td><td>~1.250</td></tr> <tr><td>70+</td><td>~2.100</td></tr> </tbody> </table>	Ετών	Πληθυσμός	0-9	~1.100	10-19	~1.100	20-29	~1.100	30-39	~1.450	40-49	~1.400	50-59	~1.250	60-69	~1.250	70+	~2.100	 <table border="1"> <caption>Μόνιμος Πληθυσμός 2011: 16.874 κάτ.</caption> <thead> <tr> <th>Ετών</th> <th>Πληθυσμός</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>0-9</td><td>~1.500</td></tr> <tr><td>10-19</td><td>~1.600</td></tr> <tr><td>20-29</td><td>~1.800</td></tr> <tr><td>30-39</td><td>~2.200</td></tr> <tr><td>40-49</td><td>~2.200</td></tr> <tr><td>50-59</td><td>~2.200</td></tr> <tr><td>60-69</td><td>~2.000</td></tr> <tr><td>70+</td><td>~3.400</td></tr> </tbody> </table>	Ετών	Πληθυσμός	0-9	~1.500	10-19	~1.600	20-29	~1.800	30-39	~2.200	40-49	~2.200	50-59	~2.200	60-69	~2.000	70+	~3.400
Ετών	Πληθυσμός																																				
0-9	~1.100																																				
10-19	~1.100																																				
20-29	~1.100																																				
30-39	~1.450																																				
40-49	~1.400																																				
50-59	~1.250																																				
60-69	~1.250																																				
70+	~2.100																																				
Ετών	Πληθυσμός																																				
0-9	~1.500																																				
10-19	~1.600																																				
20-29	~1.800																																				
30-39	~2.200																																				
40-49	~2.200																																				
50-59	~2.200																																				
60-69	~2.000																																				
70+	~3.400																																				
(β) Δομή Πληθυσμού - Υπηκοότητα																																					
 <table border="1"> <caption>Δομή Πληθυσμού - Υπηκοότητα (Κισσάμος)</caption> <thead> <tr> <th>Υπηκοότητα</th> <th>Ποσοστό</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>Ελληνική</td><td>88,32%</td></tr> <tr><td>Άλλη</td><td>11,68%</td></tr> </tbody> </table>	Υπηκοότητα	Ποσοστό	Ελληνική	88,32%	Άλλη	11,68%	 <table border="1"> <caption>Δομή Πληθυσμού - Υπηκοότητα (Πλατανιά)</caption> <thead> <tr> <th>Υπηκοότητα</th> <th>Ποσοστό</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>Ελληνική</td><td>84,64%</td></tr> <tr><td>Άλλη</td><td>~15,36%</td></tr> </tbody> </table>	Υπηκοότητα	Ποσοστό	Ελληνική	84,64%	Άλλη	~15,36%																								
Υπηκοότητα	Ποσοστό																																				
Ελληνική	88,32%																																				
Άλλη	11,68%																																				
Υπηκοότητα	Ποσοστό																																				
Ελληνική	84,64%																																				
Άλλη	~15,36%																																				

Πίνακας 6-4: Παρουσίαση Βασικών Στατιστικών Στοιχείων
 Πηγή: Επεξεργασία Στοιχείων ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2011

Δήμος Κισσάμου	Δήμος Πλατανιά
(α) Κατάσταση Ασχολίας Πληθυσμού	
 <ul style="list-style-type: none"> ■ Απασχολούμενοι ■ Ζητούσαν Εργασία ■ Μαθητές-Σπουδαστές ■ Συνταξιούχοι ■ Οικιακά ■ Λοιπά 	 <ul style="list-style-type: none"> ■ Απασχολούμενοι ■ Ζητούσαν Εργασία ■ Μαθητές-Σπουδαστές ■ Συνταξιούχοι ■ Οικιακά ■ Λοιπά
(β) Οικονομικά Ενεργός – Μη Ενεργός Πληθυσμός	
<p>Μόνιμος πληθυσμός 2011: 10790 κάτ. Οικονομικά ενεργός πληθυσμός Δ. Κισσάμου: 3.950 κάτ. Οικονομικά μη ενεργός πληθυσμός Δ. Κισσάμου: 6.840 κάτ.</p>	<p>Μόνιμος πληθυσμός 2011: 16874 κάτ. Οικονομικά ενεργός πληθυσμός Δ. Πλατανιά: 6.504 κάτ. Οικονομικά μη ενεργός πληθυσμός Δ. Πλατανιά: 10.370 κάτ.</p>
 <ul style="list-style-type: none"> ■ Οικονομικά Ενεργός Πληθυσμός ■ Οικονομικά μη Ενεργός Πληθυσμός 	 <ul style="list-style-type: none"> ■ Οικονομικά Ενεργός Πληθυσμός ■ Οικονομικά μη Ενεργός Πληθυσμός

Διάγραμμα 6-1: Επισκόπηση Διαχρονικής Πορείας Πληθυσμού των ΔΕ της Οικιστικής Ενότητας Κισσάμου

Πηγή: Επεξεργασία Στοιχείων ΕΛ.ΣΤΑΤ., Απογραφές 1991, 2001 και 2011

6.2.2 Χρήσεις γης Δήμων Κισσάμου και Πλατανιά

Στον Χάρτη 6-4 παρουσιάζονται οι **κατηγορίες κάλυψης Corine** στην περιοχή μελέτης.

Με βάση την κατάταξη του CORINE Land Cover 2000, στα όρια του **Δ. Πλατανιά** διακρίνονται τα εξής:

- Στην **παραλιακή ζώνη** κυριαρχούν οι καλλιέργειες ελιάς και πορτοκαλιάς. Παρότι σε ολόκληρη σχεδόν τη ζώνη αυτή εντοπίζεται δόμηση, ο αραιοδομημένος χαρακτήρας του πολεοδομικού ιστού των οικισμών δεν επιτρέπει την κατάταξη της ζώνης αυτής σε κατηγορία αστικής οικοδόμησης.
- Στο **βόρειο/πεδινό τμήμα** καταγράφονται ελαιοκαλλιέργειες, οι οποίες καταλαμβάνουν πάνω από το 60% της έκτασης της εν λόγω περιοχής, ενώ η φυσική βλάστηση καταλαμβάνει τη μικρότερη έκταση. Οι καλλιέργειες εσπεριδοειδών ακολουθούν τις κοιλάδες και εντοπίζονται στις προστατευόμενες θέσεις αυτών.
- Στο **νότιο/ορεινό τμήμα** εμφανίζεται μεγάλη ποικιλότητα που αντανακλά το ανάγλυφο, τη γονιμότητα του εδάφους και όλους εκείνους τους παράγοντες που καθορίζουν τους τύπους και την ποιότητα των μικροπεριβαλλόντων. Η ζώνη περιλαμβάνει φυσική βλάστηση σε έντονο συνδυασμό με καλλιέργειες. Αυτή η ποικιλότητα αποτελεί και το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της περιοχής.
- Στο **βόρειο τμήμα**, στη χερσόνησο Ροδωπού, καταγράφεται η παρουσία σημαντικής έκτασης φυσικών βοσκοτόπων (ΔΕ Κολυμβαρίου).

Σχετική ομοιότητα εμφανίζεται να υπάρχει και στον **Δ. Κισσάμου**, με κυρίαρχα χαρακτηριστικά:

- Την ελαιοκαλλιέργεια σε σημαντικό τμήμα του **βόρειου μετώπου** του Δήμου.
- Τη συγκέντρωση της οικιστικής ανάπτυξης στο τμήμα αυτό, και την αραγή οικιστική ανάπτυξη στο υπόλοιπο μέρος του Δήμου, με εξαίρεση την οικιστική συγκέντρωση που παρατηρείται στο **νότιο κεντρικό τμήμα** του.
- Τη σημαντική παρουσία **φυσικών βοσκοτόπων** στο **κεντρικό και δυτικό τμήμα** του Δήμου (ΔΕ Κισσάμου και Ιναχωρίου), καθώς και στις χερσονήσους που σχηματίζουν τον κόλπο του Πλατανιά (ΔΕ Κισσάμου).

6.2.3 Προστατευόμενες περιοχές

Στον Χάρτη 6-5 παρουσιάζονται οι προστατευόμενες περιοχές σε επίπεδο Ν. Χανίων, ενώ η εξειδίκευση της πληροφορίας αυτής στο επίπεδο της περιοχής μελέτης παρουσιάζεται στο Χάρτη 6-6.

Πιο συγκεκριμένα, οι περιοχές που είναι ενταγμένες στο Δίκτυο NATURA 2000 στην **περιοχή μελέτης** έχουν ως ακολούθως:

- Ήμερη και Άγρια Γραμβούσα – Τηγάνι και Φαλάσαρνα – Ποντικονήσι – Όρμος Λιβιάδι – Βίγλια (GR4340001).
- Νήσος Ελαφώνησος και Παράκτια Θαλάσσια Ζώνη (GR4340002).
- Χερσόνησος Ροδωπού – Παραλία Μάλεμε (GR4340003).
- Έλος – Τοπόλια – Σάσαλος – Άγιος Δίκαιος (GR4340004).
- Παραλία από Χρυσοσκαλίτισσα μέχρι Ακρωτήριο Κριός (GR4340015).
- Άγιος Δίκαιος – Τσουνάρα – Βιτσιλιά Λευκών Ορέων (GR4340016).
- Η περιοχή Χερσόνησος Γραμβούσας και Νησίδες Ήμερη και Άγρια Γραμβούσα – Ποντικονήσι (GR4340017).
- Χερσόνησος Ροδωπού (GR4340021).

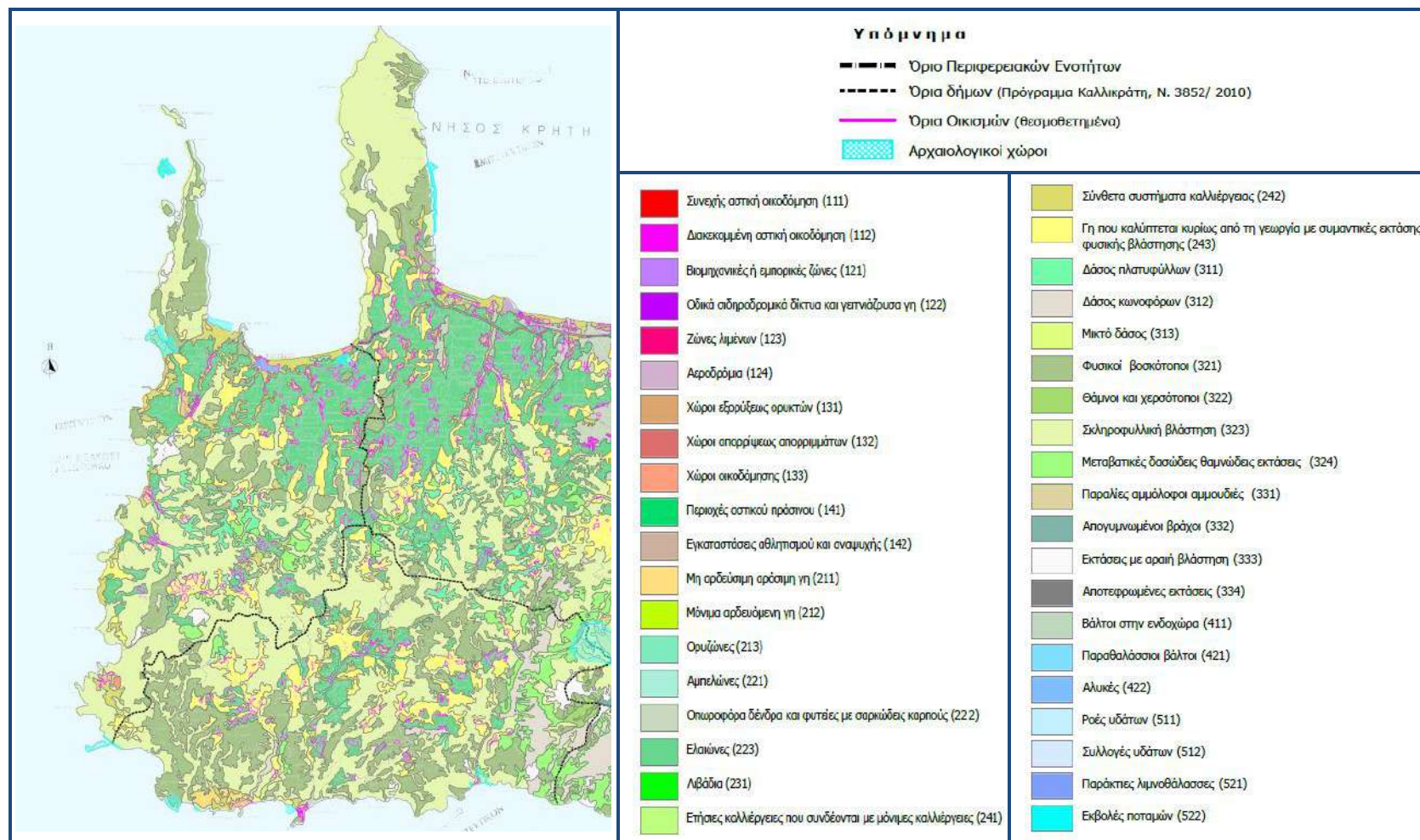
Αναλυτικότερα, στους δύο επιμέρους μελετώμενους Δήμους εντάσσονται οι ακόλουθες περιοχές του δικτύου NATURA 2000.

Δήμος Κισσάμου

Περιοχές ενταγμένες στο **δίκτυο SPA** (Special Protection Areas) – Ειδικές Ζώνες Προστασίας της Ορνιθοπανίδας:

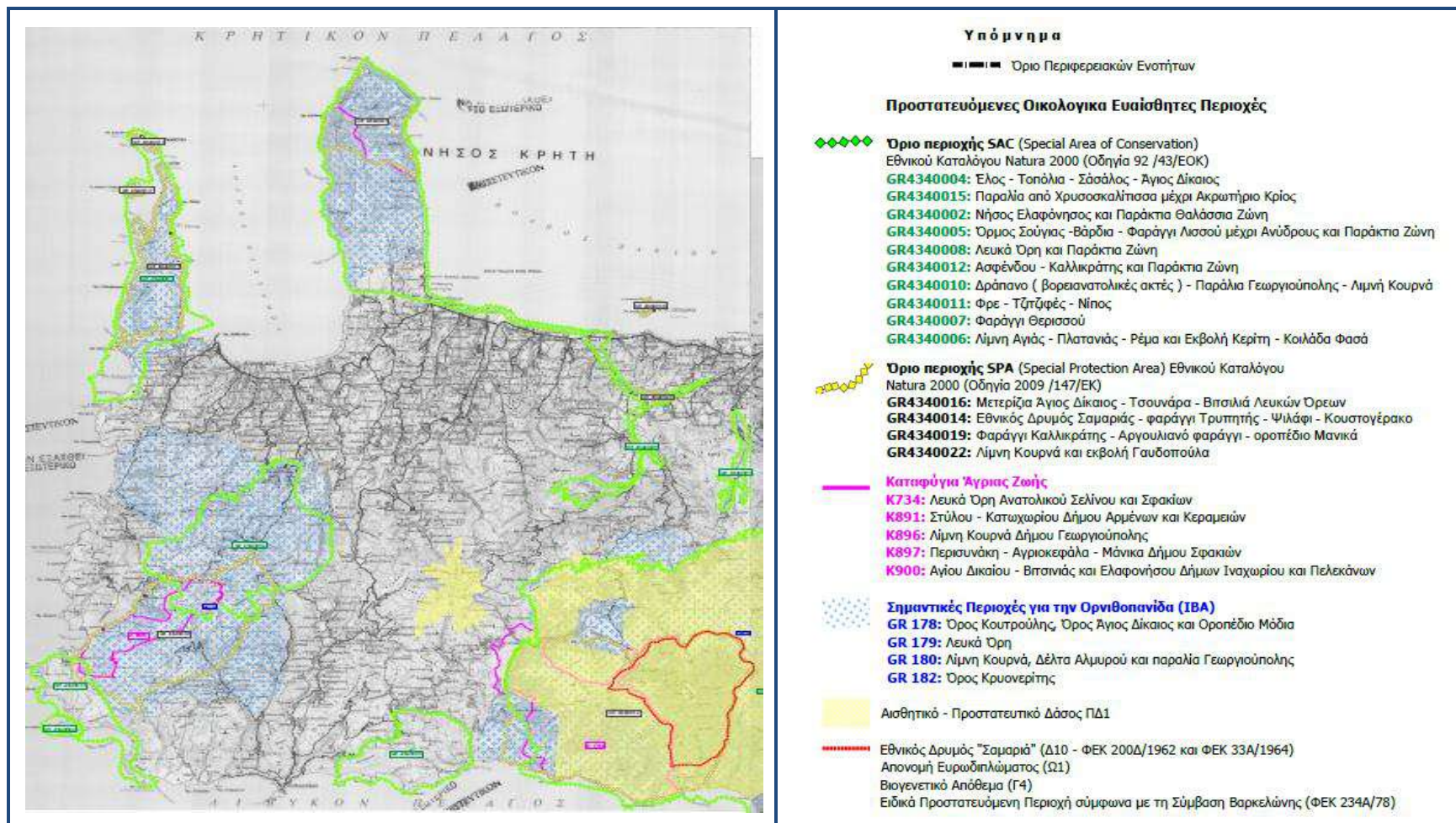
- Η περιοχή ειδικής προστασίας Μετερίζια Άγιος Δίκαιος – Τσουνάρα – Βιτσιλιά Λευκών Ορέων (GR4340016), η οποία ενώνει τις περιοχές NATURA 2000 με κωδικούς GR4340004 και GR4340015 και περιλαμβάνει και Καταφύγιο Άγριας Ζωής (ΦΕΚ 813/27-6-01).
- Η περιοχή Χερσόνησος Γραμβούσας και Νησίδες Ήμερη και Άγρια Γραμβούσα – Ποντικονήσι (GR4340017).

Χάρτης 6-4: Κατηγορίες Κάλυψης CORINE Περιοχής Μελέτης
 Πηγή: Κλουτσινώτη και άλλοι, 2014 (Κατηγορίες Καλύψεων και Χρήσεων Γης Ν. Χανίων)

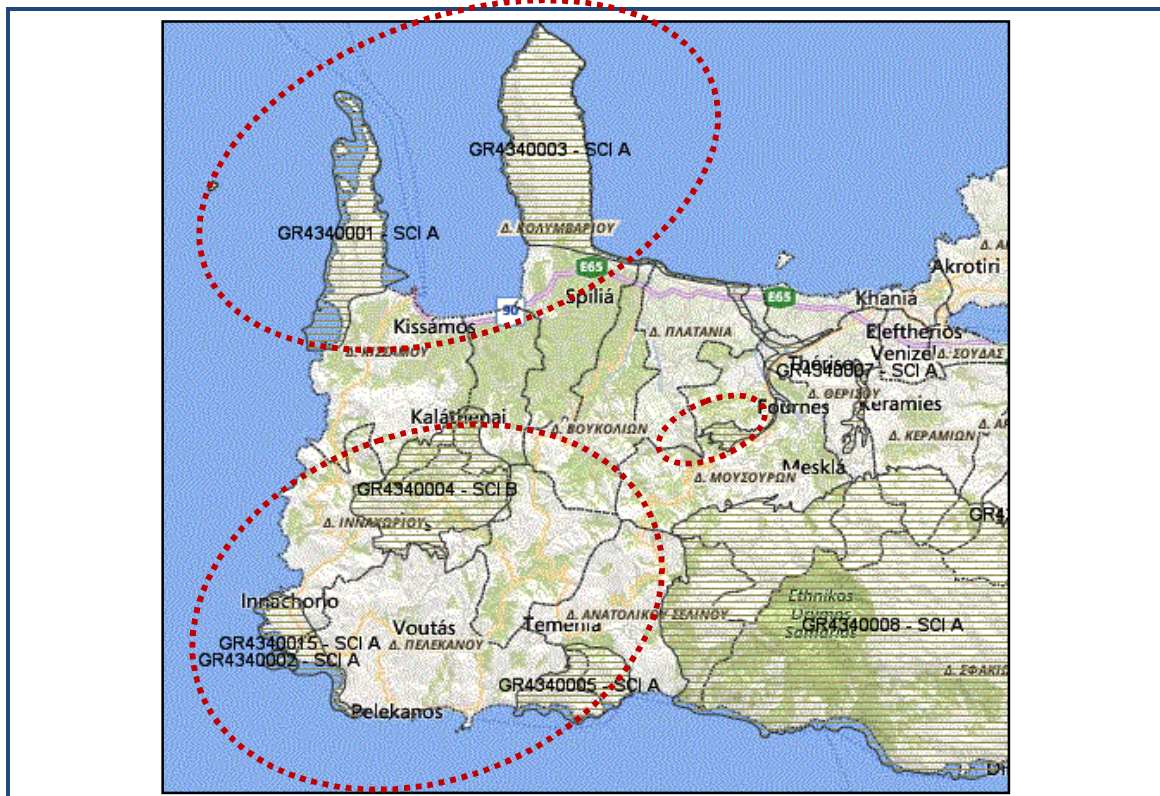

Χάρτης 6-5: Προστατευόμενες Περιοχές Περιοχής Μελέτης

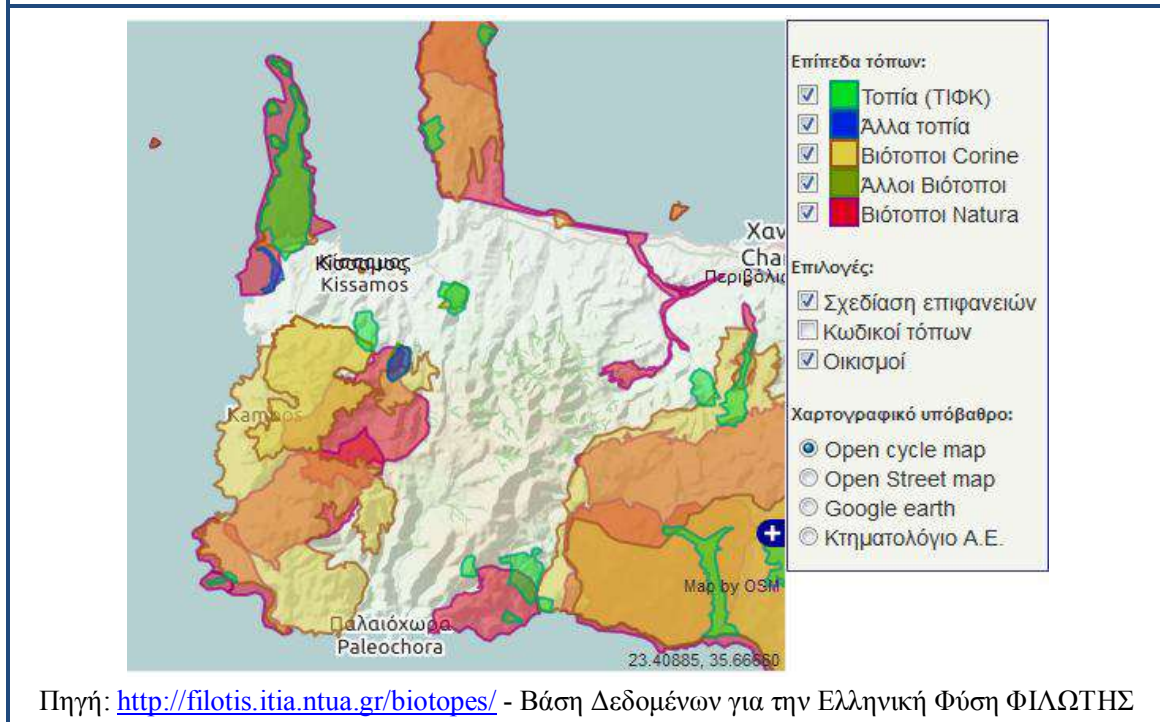
Πηγή: Κλουτσινώτη και άλλοι, 2014 (Στρατηγική Περιβαλλοντική Μελέτη – Προστατευόμενες Οικολογικά Ευαίσθητες Περιοχές Ν. Χανίων)

Χάρτης 6-6: Περιοχές NATURA 2000 Δ. Κισσάμου και Πλατανιά

Πηγή: <http://www.oikoskopio.gr>

Πηγή: <http://filotis.itia.ntua.gr/biotopes/> - Βάση Δεδομένων για την Ελληνική Φύση ΦΙΛΩΤΗΣ

Δήμος Πλατανιά

- Χερσόνησος Ροδωπού – Παραλία Μάλεμε (GR4340003).
- Λίμνη Αγιάς – Πλατανιάς – Ρέμα και Εκβολή Κεκρίτη – Κοιλιάδα Φασάς (GR4340006).
- Λευκά Όρη και Παράκτια Ζώνη (GR4340008).
- Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς – Φαράγγι Τρυπητής – Ψιλάφι – Κουστογέρακο (GR4340014), που είναι περιοχή SPA.
- Χερσόνησος Ροδωπού (GR4340021), που είναι περιοχή SPA και περιλαμβάνει και Καταφύγιο Άγριας Ζωής, το οποίο έχει δημοσιευτεί σε σχετικό ΦΕΚ (1187/12-9-02).

6.2.4 Τουριστική δραστηριότητα

Στον Πίνακα 6-5 παρουσιάζεται το **ξενοδοχειακό δυναμικό** των Δ. Πλατανιά και Κισσάμου, όπως αυτό καταγράφεται το έτος 2014 από το Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος. Από τα στοιχεία του πίνακα αυτού είναι εμφανές ότι ο Δ. Πλατανιά, συγκρινόμενος με τον Δ. Κισσάμου, διαθέτει μια πολλαπλάσια συγκέντρωση ξενοδοχειακού δυναμικού, στοιχείο που καταδεικνύει, συγκρινόμενο με τον Δ. Κισσάμου, την έντονη τουριστική ανάπτυξή του.

Πίνακας 6-5: Ξενοδοχειακό Δυναμικό Δήμων Πλατανιά και Κισσάμου
Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος, Επεξεργασία Ι.Τ.Ε.Π.⁴, 2014

		5*****	4****	3***	2**	1*	Σύνολο
ΔΗΜΟΣ ΚΙΣΣΑΜΟΥ ⁵	Μονάδες		2	8	9	5	24
	Δωμάτια		67	267	203	124	661
	Κλίνες		118	489	375	236	1.218
ΔΗΜΟΣ ΠΛΑΤΑΝΙΑ ⁶	Μονάδες	10	13	23	86	9	141
	Δωμάτια	1.079	1.118	1.695	3.570	177	7.639
	Κλίνες	2.236	2.382	3.180	6.103	326	14.227

Πράγματι ο Δ. Πλατανιά ανήκει στις αναπτυγμένες τουριστικά περιοχές, με αναγνωρίσιμη ταυτότητα με ισχυρή φήμη, υψηλή συγκέντρωση μαζικού τουρισμού, αυξημένη πιθανότητα για φθίνουσα οικονομική απόδοση και υψηλό βαθμό εξάρτησης της τοπικής οικονομίας από τον τουριστικό τομέα. Εντάσσεται στο σύμπλεγμα των τουριστικά ανεπτυγμένων περιοχών που

⁴ Ι.Τ.Ε.Π.: Ινστιτούτο Τουριστικής Έρευνας και Πολιτικής.

⁵ Σύμφωνα με στοιχεία του 2008, στον Δ. Κισσάμου λειτουργούσαν 1 ξενοδοχείο 4*, δυναμικότητας 100 κλινών και 7 ξενοδοχειακές μονάδες των λοιπών κατηγοριών, με δυναμικότητα **389** κλίνες (Σχέδιο Στρατηγικού Σχεδιασμού Επιχειρησιακού Προγράμματος Δ. Κισσάμου). Από τις μονάδες αυτές 2 είναι 3*, 3 είναι 2* και 2 είναι 1*. Η σημερινή εικόνα (2014) στον Δ. Κισσάμου σε σχέση με αυτή του 2008 (Επιχ. Πρόγραμμα Δήμου) δείχνει μια ραγδαία ανάπτυξη της ξενοδοχειακής υποδομής, η οποία από την άποψη του αριθμού των κλινών εμφανίζει αύξηση 213% στο διάστημα αυτό.

⁶ Σημειώνεται μια μικρή απόκλιση ανάμεσα στα στοιχεία του Συλλόγου Ξενοδόχων Χανίων, όπως αυτά καταγράφονται στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δ. Πλατανιά, και αυτά που παρουσιάζονται στον Πίνακα 6-7 και προέρχονται από το Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος.

εντοπίζονται κατά μήκος του βόρειου άξονα της Κρήτης, από τον Κόλπο του Μερραμπέλου έως και τον Πλατανιά.

Επίσης, στον **Δ. Πλατανιά** εμφανίζεται μια αξιόλογη συγκέντρωση σε αριθμό κλινών σε μονάδες τεσσάρων και πέντε αστέρων (περίπου το 32% ή το 1/3 του ξενοδοχειακού δυναμικού - διατιθέμενων κλινών).

Αντίθετα, ο **Δ. Κισσάμου** δεν διαθέτει κλίνες σε ξενοδοχεία πέντε αστέρων, αλλά τεσσάρων αστέρων (9.6% των διατιθέμενων κλινών), ενώ οι κατηγορίες ενός και δύο αστέρων καταλαμβάνουν περίπου το 50% των διατιθέμενων κλινών. Το στοιχείο αυτό καταδεικνύει μια **ποιοτική διαφορά** στο επίπεδο των τουριστικών ροών που προσελκύουν οι δύο Δήμοι της περιοχής μελέτης.

Η **ποιοτική και ποσοτική διαφοροποίηση του ξενοδοχειακού δυναμικού** των Δ. Κισσάμου και Πλατανιά καθίσταται εμφανής στο Διάγραμμα 6-2α, που δείχνει πως κατανέμεται ο συνολικός αριθμός των κλινών που διατίθενται στους δύο μελετώμενους Δήμους.

Από το Διάγραμμα αυτό φαίνεται η ανισοκατανομή του ξενοδοχειακού δυναμικού στους Δ. Κισσάμου και Πλατανιά, όπου:

- μόνο το **7,9%** των διαθέσιμων κλινών βρίσκεται στον Δ. Κισσάμου, ενώ
- το υπόλοιπο **92,1%** βρίσκεται στον Δ. Πλατανιά.

Αντίστοιχα στο Διάγραμμα 6-2β γίνεται μια συγκριτική παρουσίαση της **διάρθρωσης του ξενοδοχειακού δυναμικού σε κατηγορίες** στους δύο μελετώμενους Δήμους (ξενοδοχειακές μονάδες 1* έως 5*****), όπου καταδεικνύεται η ποιοτική και ποσοτική διαφοροποίηση του ξενοδοχειακού δυναμικού τους στις διαφορετικές κατηγορίες.

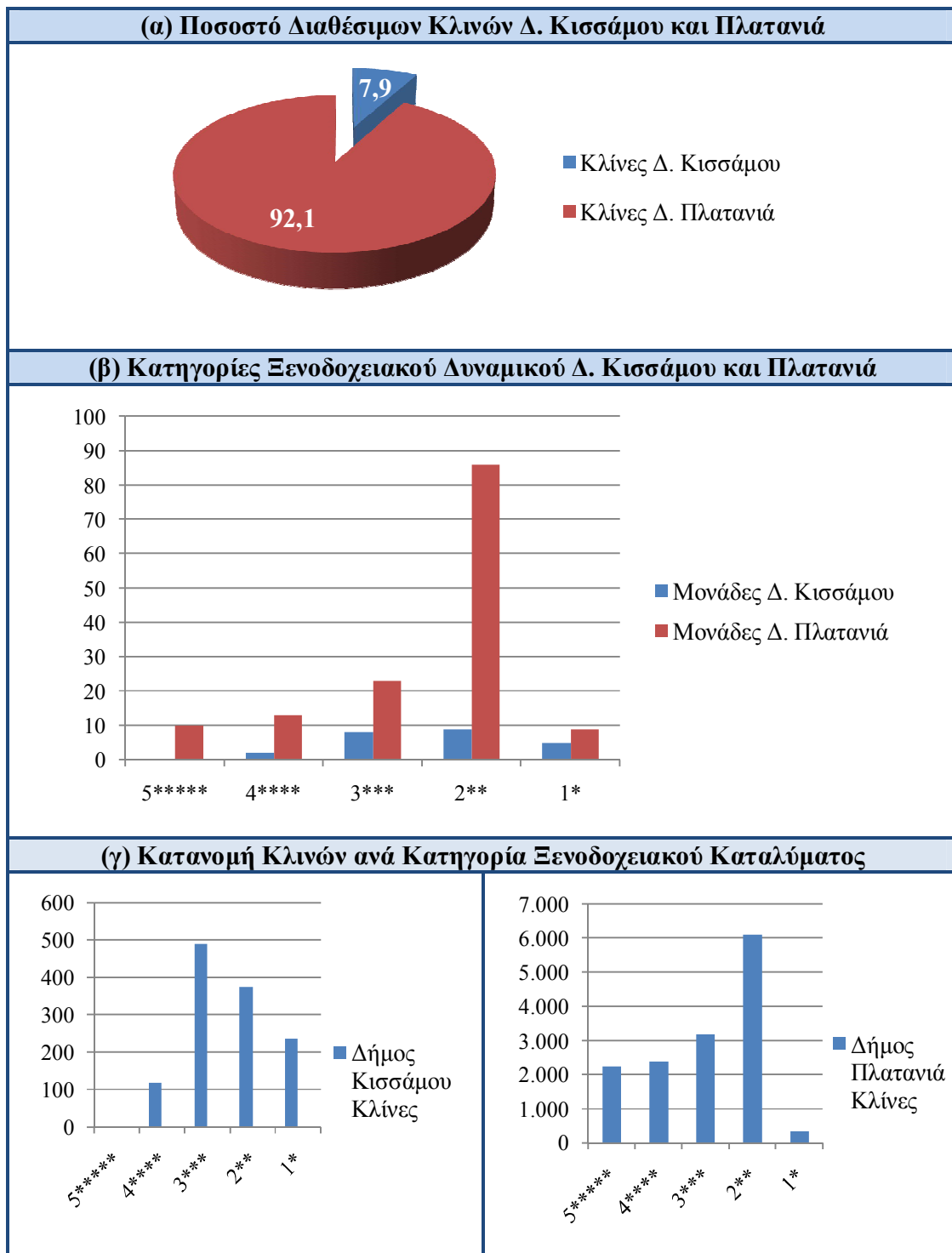
Η **διάρθρωση του ξενοδοχειακού δυναμικού σε κατηγορίες ανά Δήμο** (ξενοδοχειακές μονάδες 1* - 5*****) παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 6-2γ, όπου επιβεβαιώνεται η εικόνα που δίνεται από το Διάγραμμα 6-2β, ότι δηλαδή οι δύο Δήμοι έχουν σημαντική διαφοροποίηση ως προς τις κατηγορίες της ξενοδοχειακής τους υποδομής τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά.

Πιο συγκεκριμένα, ο **διαθέσιμος αριθμός κλινών στο Δ. Πλατανιά** (14.227 κλίνες) καλύπτει όλο το φάσμα των πιθανών προτιμήσεων και εμφανίζει μια ισορροπημένη κατανομή μεταξύ των διαφορετικών κατηγοριών ξενοδοχειακών καταλυμμάτων, διαθέτοντας 7798 κλίνες (55% περίπου) σε ξενοδοχεία 3*** - 5***** αστέρων και 6429 κλίνες σε μονάδες 1* και 2** (45% περίπου).

Ο **Δ. Κισσάμου** από την άλλη πλευρά εμφανίζει επίσης έναν ισοκατανεμημένο αριθμό κλινών (συνολικά 1218 κλίνες) μεταξύ των διαφορετικών κατηγοριών, με τις κατηγορίες 1* και 2** να διαθέτουν 611 κλίνες (50,2%), ενώ οι κατηγορίες 3*** και 4*** διαθέτουν 607 κλίνες (49,8%). Η κατηγορία 5***** δεν εμφανίζεται στην περιοχή.

Διάγραμμα 6-2: Ποιοτική και Ποσοτική Διαφοροποίηση Ξενοδοχειακού Δυναμικού Δ. Κισσάμου και Πλατανιά

Πηγή: Επεξεργασία Πρωτογενών Στοιχείων από το Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδας, 2014

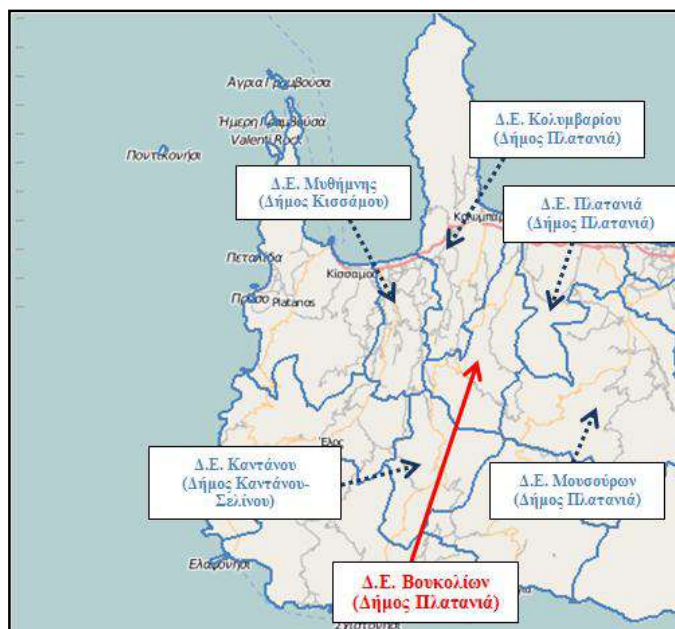

6.3 Δημοτική Ενότητα Βουκολιών

Στην παρούσα ενότητα γίνεται μια συνοπτική περιγραφή των στοιχείων εκείνων που διαμορφώνουν τη φυσιογνωμία της ΔΕ Βουκολιών του Καλλικρατικού Δ. Πλατανιά της ΠΕ Χανίων Κρήτης (βλ. Χάρτη 6-7). Ειδικότερα, επιχειρείται μια συνοπτική παρουσίαση των φυσικών, δημογραφικών, κοινωνικών και οικονομικών χαρακτηριστικών της ΔΕ, καθώς και στοιχείων σχετικών με τη χωροταξική οργάνωση, την οικιστική ανάπτυξη και τις υφιστάμενες χρήσεις γης, στο πλαίσιο μιας ολοκληρωμένης προσέγγισης, που θα επιτρέψει στον μελετητή να σχηματίσει μια συνολική εικόνα για το περιβάλλον, μέσα στο οποίο δομείται η πολιτιστική ταυτότητα της περιοχής. Τα στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν για την περιγραφή της υπάρχουσας κατάστασης της ΔΕ Βουκολιών αντλήθηκαν κυρίως από αναπτυξιακές μελέτες σχετικές με την περιοχή, καθώς και από άλλες πηγές.

Χάρτης 6-7: ΔΕ Βουκολιών και όμορες ΔΕ

Πηγή: <http://geodata.gov.gr/geodata/>

6.3.1 Θέση

Όπως φαίνεται στον Χάρτη 6-7, η ΔΕ Βουκολιών βρίσκεται στο παράκτιο τμήμα του Δ. Πλατανιά, στο βόρειο τμήμα του και συνορεύει δυτικά με τη ΔΕ Κολυμβαρίου του Καλλικρατικού Δ. Πλατανιά, νοτιοδυτικά με τη ΔΕ Μυθήμης του Καλλικρατικού Δ. Κισσάμου, νότια με τη ΔΕ Καντάνου του Καλλικρατικού Δ. Καντάνου-Σελίνου, νοτιοανατολικά με τη ΔΕ Μουσουρών του Καλλικρατικού Δ. Πλατανιά και βορειοανατολικά με τη ΔΕ Πλατανιά του Καλλικρατικού Δ. Πλατανιά.

6.3.2 Ιστορική εξέλιξη

Σύμφωνα με πληροφορίες της ιστοσελίδας της Ενορίας Μεταμόρφωσης Σωτήρος Βουκολιών⁷, το όνομα του οικισμού Βουκολιές είναι αρχαϊκό – ελληνικό. Η πρώτη αναφορά στον οικισμό γίνεται σε νοταριακό έγγραφο του 1256, ενώ απαντάται επίσης και στο κατάστιχο Φέουδων της τούρμας Κισσάμου. Κατά μια εκδοχή, ο οικισμός είναι κτισμένος στη θέση της μινωικής πόλης Λυδία ή Λυδεία. Ο οικισμός πιθανότατα δημιουργήθηκε λίγο πριν φύγουν οι Τούρκοι από την Κρήτη, ενώ κατά την Τουρκοκρατία κατοικούσαν εκεί κυρίως Τούρκοι, γεγονός που επιβεβαιώνεται από την ύπαρξη ερειπίων τούρκικων οικημάτων γύρω από τον οικισμό (συνοικία Νέμπρος).

Αξιόλογο μνημείο από την εποχή της Τουρκοκρατίας είναι ο Πύργος των Βουκολιών, ένα οχυρό με πύργο που κτίστηκε από τους Τούρκους τα τελευταία χρόνια της κυριαρχίας τους στην Κρήτη, σε στρατηγικό σημείο για την αποτελεσματική άμυνά τους από τις επιθέσεις των Κρητών επαναστατών. Κατά το 1896, σε μια από τις εξεγέρσεις με αίτημα τη αυτονομία του νησιού, χριστιανοί από τα χωριά γύρω από το Φωτακάδο ένωσαν τις δυνάμεις τους και νίκησαν τους Τούρκους. Αυτή η μάχη έμεινε στην ιστορία ως Μάχη του Δρομονέρου (<http://www.chania-info.gr/>). Κατά το 1897 δόθηκε στον Πύργο των Βουκολιών η πρώτη μάχη τακτικού στρατού για την απελευθέρωση της Κρήτης.

Κατά την περίοδο της Κατοχής, πολλοί κάτοικοι έχασαν τη ζωή τους σε ομαδικές εκτελέσεις, που ακολούθησαν αμέσως μετά τη μάχη του Μάη 1941⁸. Άλλοι εκτοπίστηκαν και χάθηκαν στα ναζιστικά στρατόπεδα της Γερμανίας. Άλλοι πέθαναν από την πείνα και τις κακουχίες. Ολόκληρες αγροτικές εκτάσεις βομβαρδίστηκαν και κάηκαν, ενώ ζώα, αγροκτήματα και εισοδήματα επιτάχτηκαν από τα στρατεύματα Κατοχής. Οι Γερμανοί επιχείρησαν να καταστρέψουν τις Βουκολιές ως αντίποινα για τη δολοφονία Γερμανών στρατιωτών. Τελικά όμως το χωριό διεσώθη, όπως λένε οι κάτοικοι, χάρη στην αντίσταση που προέβαλε ο ελληνικός στρατός καθώς αποχωρούσε. Στις μέρες μας οι κάτοικοι της περιοχής τιμούν τη μνήμη του λοχία Λαζόπουλου από τα Τεμένια Σελίνου (άγαλμα που βρίσκεται στην περιοχή των Κουλουκουθιανών), που σκοτώθηκε στην περιοχή των Κουλουκουθιανών στις 11 Μαΐου. Λέγεται ότι στην περιοχή οι Γερμανοί είχαν εγκαταστήσει έναν πλήρη στρατιωτικό καταυλισμό σε μια έκταση 100 στρεμμάτων, όπου παρέμεινε μια διλοχία. Στον καταυλισμό υπήρχαν αποθήκες βενζίνης και γενικά καυσίμων. Η είσοδος και η έξοδος από το χωριό ελέγχονταν από γερμανική ομάδα περιφρούρησης. Υπήρχε επίσης συρματοπλεγμένος χώρος για τους κρατούμενους.

6.3.3 Διοικητική οργάνωση

Ο Δ. Βουκολιών αποτελούσε αυτόνομο Δήμο του Ν. Χανίων, που συστάθηκε με το Ν. 2539/1997 (Πρόγραμμα Καποδίστριας) από τη συνένωση παλαιότερων κοινοτήτων της περιοχής, οι οποίες αποτέλεσαν στη συνέχεια τα Δημοτικά Διαμερίσματά του. Λειτούργησε με

⁷ <http://www.imks.gr/>

⁸ Εδώ αξίζει να αναφερθεί ότι το χωριό Κακόπετρος είναι ενταγμένο στο Δίκτυο Μαρτυρικών Χωριών της Ελλάδας, εξαιτίας των δεινών που πέρασαν οι κάτοικοι του κατά τη διάρκεια του Β' παγκοσμίου πολέμου (<http://www.chania-info.gr/>).

τη μορφή αυτή κατά την περίοδο 1999-2010, οπότε και καταργήθηκε με την εφαρμογή του Ν. 3852/2010 (Πρόγραμμα Καλλικράτης) και εντάχθηκε στον νέο Δ. Πλατανιά (ως ΔΕ Βουκολιών).

Με το Πρόγραμμα «Καλλικράτης», ο Δ. Βουκολιών μετονομάζεται σε **ΔΕ Βουκολιών** και τα Δημοτικά του Διαμερίσματα σε Τοπικές Κοινότητες (ΤΚ). Η ΔΕ Βουκολιών περιλαμβάνει **9 ΤΚ με συνολικά 32 οικισμούς**.

Η ΔΕ Βουκολιών βρίσκεται στο βόρειο τμήμα της ΠΕ Χανίων (πρώην Νομός) και έχει σαν έδρα της τις Βουκολιές, οικισμό με σημαντική ιστορία και παράδοση, που βρίσκεται στους πρόποδες του αναπτυσσόμενου νότιου ορεινού όγκου. Έχει έκταση ίση με **75.397 στρ.**, ενώ σύμφωνα με την απογραφή του 2011 είχε συνολικά **πληθυσμό 3.116 κατοίκους**.

6.3.4 Φυσικό περιβάλλον - Γεωμορφολογία

Η ΔΕ Βουκολιών εκτείνεται κατά μήκος της κοιλάδας του ποταμού Ταυρωνίτη καταλαμβάνοντας το ανατολικό άκρο της επαρχίας Κισσάμου. Το ανάγλυφο της περιοχής είναι πεδινό, λοφώδες και ορεινό (<http://www.platanias.gr/>), όπως φαίνεται στον Πίνακα 6-6 ανά ΤΚ.

Πίνακας 6-6: Έκταση και Τοπικών Κοινοτήτων ΔΕ Βουκολιών

Πηγή: <http://www.chania-citizen-guide.gr/>

Τοπική Κοινότητα	Έκταση (στρ.)
ΤΚ Ανώσκελης	2.651
ΤΚ Κακοπέτρου	11.004
ΤΚ Νέου Χωρίου Κυδωνίας	13.605
ΤΚ Νεριανών	1.900
ΤΚ Παλαιών Ρουμάτων	23.560
ΤΚ Βουκολιών	15.353
ΤΚ Πολεμαρχίου	2.300
ΤΚ Ταυρωνίτου	2.025
ΤΚ Χρυσουγής	2.999

Ο ποταμός Ταυρωνίτης είναι ένας ορμητικός χειμάρρος, ο μεγαλύτερος της Κρήτης, που αποτελεί το φυσικό όριο των επαρχιών Κισσάμου και Κυδωνίας. Κατά καιρούς έχει προκαλέσει πλήθος καταστροφών, γι' αυτό οι κάτοικοι τον παρομοιάζουν με μαινόμενο ταύρο, παρετυμολογώντας το όνομα Ταυρωνίτης (<http://www.imks.gr/>).

Μπροστά στην περιοχή του οικισμού Ταυρωνίτη εκτείνεται (μπροστά από το ομώνυμο χωριό) μια παραλία με βότσαλο, που αποτελεί τμήμα της αχανούς παραλίας που αρχίζει από το Κολυμβάρι και φτάνει μέχρι τα Χανιά. Είναι ιδανική για κολύμπι, ειδικά όταν δεν έχει βόρειους ανέμους. Κοντά στην παραλία υπάρχουν πολλά ξενοδοχεία, ταβέρνες και εστιατόρια, ενώ σε αυτή προσφέρονται σχεδόν όλες οι τουριστικές διευκολύνσεις⁹.

⁹ <http://www.platanias.gr/>

6.3.5 Πληθυσμιακά χαρακτηριστικά

Στον Πίνακα ΙΙ του Παραρτήματος Ι παρουσιάζονται τα πληθυσμιακά δεδομένα της απογραφής του μόνιμου πληθυσμού για τα έτη 2001 και 2011 στη ΔΕ Βουκολιών.

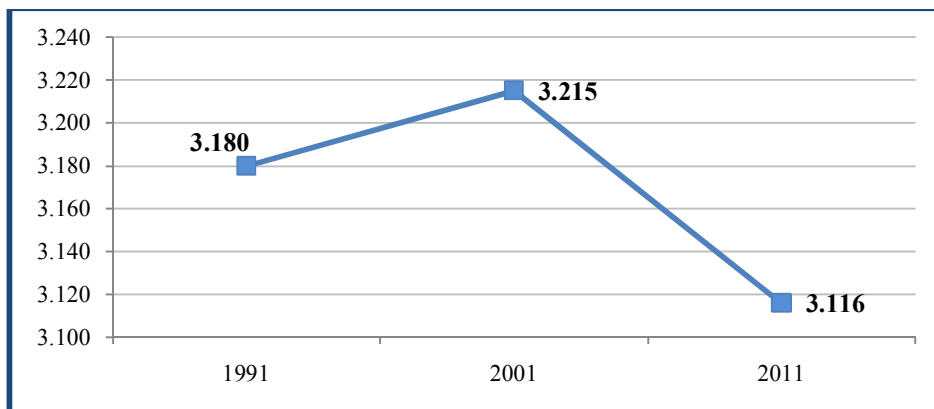
Με βάση τα στοιχεία του εν λόγω Πίνακα φαίνεται ότι ο μόνιμος πληθυσμός της ΔΕ Βουκολιών το 2011 αντιστοιχεί στο 18,47% του Δ. Πλατανιά, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού διαμένει στις ΤΚ Βουκολιών και Ταυρωνίτου, με ποσοστά 32,32% και 31,23% αντίστοιχα.

Ο οικισμός με τον μεγαλύτερο πληθυσμό είναι ο Ταυρωνίτης (888 κάτοικοι) και ακολουθεί η έδρα του Δήμου, οι Βουκολιές (733 κάτοικοι). Έπονται οι οικισμοί Πολεμάρχιον (170 κάτοικοι), Νέον Χωρίον (151 κάτοικοι), Παλαιά Ρούματα (127 κάτοικοι), Χρυσσαυγή (116 κάτοικοι), ενώ ο πληθυσμός κάθε ενός από τους υπόλοιπους οικισμούς δεν ξεπερνά τους 85 κατοίκους.

Κατά τη δεκαετία 2001-2011, σχεδόν όλες οι ΤΚ παρουσιάζουν πληθυσμιακή μείωση, κάτι που ισχύει και σε επίπεδο ΔΕ (μείωση κατά 3,08%), εκτός από την ΤΚ Ταυρωνίτου, που αυξάνει τον πληθυσμό της κατά 44,14% και την ΤΚ Πολεμαρχίου, που διατηρεί τον πληθυσμό της σταθερό.

Διάγραμμα 6-3: Μεταβολή Μόνιμου Πληθυσμού ΔΕ Βουκολιών κατά τις Δεκαετίες 1991, 2001 και 2011

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Στοιχεία Απογραφών 1991, 2001 και 2011

Από την επισκόπηση του Διαγράμματος 6-3 φαίνεται ότι κατά τη δεκαετία 1991-2001 ο μόνιμος πληθυσμός της ΔΕ Βουκολιών συνολικά εμφανίζει μια μικρή ανάκαμψη (αύξηση κατά 1,1%), ενώ κατά τη δεκαετία 2001- 2011 ο πληθυσμός εμφανίζει μείωση της τάξης του 3,08%. Η συνολική μείωση του πληθυσμού στην εικοσαετία 1991-2011 είναι της τάξης του 2,01%.

6.3.6 Κοινωνικά χαρακτηριστικά

✚ Εκπαιδευτικό επίπεδο

Στο σύνολο του πληθυσμού της ΔΕ Βουκολιών το 2001, το μεγαλύτερο ποσοστό καταλαμβάνουν οι απόφοιτοι Δημοτικού (44,12%). Ακολουθούν οι απόφοιτοι Μέσης Εκπαίδευσης με ποσοστό 16,35%, οι απόφοιτοι τριτάξιου Γυμνασίου με ποσοστό 14,68% και

όσοι εγκατέλειψαν το Δημοτικό με ποσοστό 7,5%. Οι απόφοιτοι Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης καταλαμβάνουν ένα ποσοστό της τάξης του 3,4%.

Μέγεθος νοικοκυριών

Ο συνολικός αριθμός των νοικοκυριών το 2001 στη ΔΕ Βουκολιών ήταν 1.121, από τα οποία τα περισσότερα είχαν 2 μέλη (30,68%) και ακολουθούσαν αυτά με 3, 1 και 4 μέλη (ποσοστά 21,58%, 19,89% και 18,01% αντίστοιχα), ενώ όσο ο αριθμός των μελών αυξανόταν (νοικοκυριά από 5 μέλη και άνω), τόσο μικρότερα ήταν και τα αντίστοιχα ποσοστά.

Μεταναστευτική κίνηση

Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ για το 2001, εντός της ΔΕ Βουκολιών, η σύνθεση των αλλοδαπών έχει ως ακολούθως: 33,85% Αλβανοί, 19,06% Βούλγαροι, 10,50% Γεωργιανοί, 6,2% Ουκρανοί, 5,83% από τη Ρωσ. Ομοσπονδία, ενώ το υπόλοιπο ποσοστό περιλαμβάνει μετανάστες από Αυστραλία, Αυστρία, Βέλγιο, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Γαλλία, Γερμανία, Γιουγκοσλαβία, Ηνωμένες Πολιτείες, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιταλία, Καναδά, Κύπρο, Μολδαβία, Νορβηγία, Πολωνία, Ρουμανία, Σιέρα Λεόνε και Π.Γ.Δ.Μ.

Οι κυριότεροι τομείς απασχόλησης των αλλοδαπών κατά το ίδιο έτος (2001) ήταν η γεωργία, η κτηνοτροφία, οι κατασκευές, το εμπόριο και ο τουρισμός. Κατά τα τελευταία έτη παρατηρείται μια μετατόπιση από τις οικοδομικές στις αγροτικές και τουριστικές δραστηριότητες, στοιχείο το οποίο κατά πάσα πιθανότητα αποδίδεται στην οικονομική κρίση και τις επιπτώσεις αυτής στον τομέα των κατασκευών.

6.3.7 Γεωγραφική κατανομή – Χωροταξική οργάνωση

Η ΔΕ Βουκολιών εντάσσεται διοικητικά στην ΠΕ Χανίων, με έδρα τα Χανιά, που αποτελεί μια από τις τέσσερις ΠΕ της Κρήτης και καταλαμβάνει το δυτικό τμήμα της νήσου. Η Κρήτη στο διοικητικό σχήμα της χώρας αποτελεί μια από τις 13 Περιφέρειες, με έδρα της την πόλη του Ηρακλείου. Η έκταση της ΔΕ Βουκολιών είναι 75.397 στρ. και καταλαμβάνει το 1,17% της έκτασης της ΠΕ Χανίων.

Η ΔΕ Βουκολιών εκτείνεται στο βορειοδυτικό τμήμα της ΠΕ Χανίων. Βρέχεται από το Κρητικό Πέλαγος στο βόρειό της τμήμα και συνορεύει δυτικά με τη ΔΕ Κολυμβαρίου, νοτιοδυτικά με τη ΔΕ Μυθήμνης, νότια με τη ΔΕ Καντάνου, βορειοανατολικά με τη ΔΕ Πλατανιά και νοτιοανατολικά με τη ΔΕ Μουσούρων. Έδρα της είναι ο οικισμός **Βουκολιές**, εμπορικό και διοικητικό κέντρο της ΔΕ και υποδιαιρείται σε 9 ΤΚ: Ανώσκελης, Βουκολιών, Κακοπέτρου, Νέου Χωρίου Κυδωνίας, Νερνανών, Παλαιών Ρουμάτων, Πολεμαρχίου, Ταυρωνίτου και Χρυσουγής.

Σύμφωνα με το Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης της Περιφέρειας Κρήτης, στην Οικιστική Ενότητα Κισσάμου (που περιλαμβάνει τις ΔΕ Βουκολιών, Ιναχωρίου, Κισσάμου, Κολυμβαρίου και Μυθήμνης) προβλέπονται τα εξής **οικιστικά κέντρα**:

- Η **Κίσσαμος**, οικιστικό κέντρο 3^{ου} επιπέδου ενισχυμένου.

- Το **Κολυμβάρι**, οι **Βουκολιές**, ο **Δραπανιάς** και το **Έλος** (έδρα της ΔΕ Ιναχωρίου), οικιστικά κέντρα 4^{ου} επιπέδου ενισχυμένου.
- Τα οικιστικά κέντρα 5^{ου} επιπέδου, που είναι στην ουσία οι λοιπές έδρες Ο.Τ.Α. το 1991.

Τα Χανιά αποτελούσαν και αποτελούν μέχρι και σήμερα τον κύριο κόμβο συγκοινωνιακής εξυπηρέτησης (αεροδρόμιο - λιμάνι) της ΔΕ Βουκολιών, αλλά και το πλησιέστερο ανωτέρου επιπέδου κέντρο παροχής εμπορικών, οικονομικών και λοιπών υπηρεσιών, ενώ σημαντική είναι και η συνεισφορά της πόλης της Κισσάμου, η οποία ικανοποιεί σε μεγάλο βαθμό τις συναλλακτικές ανάγκες του τοπικού πληθυσμού.

Στη ΔΕ Βουκολιών ο μεγαλύτερος οικισμός, όπου είναι συγκεντρωμένες οι περισσότερες τουριστικές δραστηριότητες είναι ο Ταυρωνίτης, στον οποίο διαμένει ένα ποσοστό 28,49% του συνολικού πληθυσμού και ακολουθεί η έδρα της ΔΕ, οι Βουκολιές, με αντίστοιχο ποσοστό 23,52%. Εκεί απαντώνται οι σημαντικότερες διοικητικές και κοινωνικές υποδομές και υπηρεσίες σε επίπεδο ΔΕ. Ακολουθούν οι οικισμοί Πολεμάρχιον, Νέον Χωρίον, Παλαιά Ρούματα και Χρυσανγή. Κάθε ένας από τους υπόλοιπους οικισμούς έχει πληθυσμό μικρότερο από 85 κατοίκους.

Η πληθυσμιακή συγκράτηση και η ανάπτυξη κάποιων οικισμών εξαρτάται από τη διάρθρωση και τη βιωσιμότητα τοπικών οικονομικών δραστηριοτήτων και τη βελτίωση των υποδομών τους. Οι τομείς ανάπτυξης της περιοχής για τους οποίους υπάρχουν **συγκριτικά πλεονεκτήματα** φαίνεται να είναι η **γεωργία** και ο **τουρισμός**. Η συνιστώμενη από το Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης στροφή προς γεωργικά προϊόντα ποιότητας και τουρισμό «με χαρακτηριστικά όχι μόνο καλύτερης περιβαλλοντικής συμβατότητας, αλλά και συμβολής σε προγράμματα ανάδειξης του περιβάλλοντος» θέτει ως κατεύθυνση την προστασία του περιβάλλοντος στην περιοχή μελέτης.

6.3.8 Οικιστική ανάπτυξη

Η περιοχή της ΔΕ Βουκολιών έχει το πλεονέκτημα της εναλλαγής στοιχείων πεδινού και παραλιακού χαρακτήρα με ημιορεινά και ορεινά χαρακτηριστικά. Πιο συγκεκριμένα, διακρίνονται δύο βασικές χωρικές ενότητες:

- **περιοχές με έντονες κλίσεις**, που περιλαμβάνουν ορεινά οικοσυστήματα που βρίσκονται σε θέσεις απομονωμένες και προστατευμένες, κυρίως από ζώνες όχλησης, και
- **περιοχές με ήπιες κλίσεις** (παραλιακές και πεδινές περιοχές), στις οποίες ευνοείται η ανάπτυξη γεωργικών δραστηριοτήτων, αλλά έχουν αρχίσει να εμφανίζονται και κάποιες πιέσεις αστικοποίησης από δραστηριότητες τουρισμού και δευτερεύουσας κατοικίας.

Κυρίαρχος άξονας ανάπτυξης οικιστικών και τουριστικών δραστηριοτήτων παραμένει ο παραλιακός, ο οποίος συγκεντρώνει τις σημαντικότερες τουριστικές δραστηριότητες της ΔΕ και συνδέει τα κύρια οικιστικά κέντρα (Ταυρωνίτης, Βουκολιές και Πολεμάρχι), καθώς και την περιοχή της ΔΕ με τα αστικά συγκροτήματα Κισσάμου και Χανίων.

Η οικονομία συνδυάζει ένα **παραδοσιακό παραγωγικό πρότυπο**, το οποίο περιστρέφεται κυρίως γύρω από την αγροτική παραγωγή (ελαιοκαλλιέργεια και κτηνοτροφία) και ορισμένες παραδοσιακές μεταποιητικές και εμπορικές δραστηριότητες, όπως η μεταποίηση της αγροτικής παραγωγής και το λιανικό, κυρίως, εμπόριο.

Στο πρότυπο αυτό, παρατηρούνται **στοιχεία εκσυγχρονισμού** με στόχο την παραγωγή παραδοσιακών, ποιοτικών προϊόντων που θα γίνουν γνωστά και σε ευρύτερες αγορές, αλλά και μια δυναμική παρουσία των θεωρούμενων ως δραστηριοτήτων εκσυγχρονισμού και ανάπτυξης, που αφορούν κυρίως τον τουρισμό και την οικιστική δραστηριότητα.

6.3.9 Οικονομικό περιβάλλον

Οι κάτοικοι της περιοχής ασχολούνται κυρίως με τη γεωργία και ειδικότερα με την καλλιέργεια ελιάς, εσπεριδοειδών και αμπελιών. Οι **ελαιοκαλλιέργειες** καταλαμβάνουν σχεδόν το **83% της έκτασης των καλλιεργήσιμων εκτάσεων** και αφορούν στην παραγωγή δύο ειδών ελιάς: της λιανοελιάς (κορωνέικη) σε ποσοστό 90% και της τσουνάτης σε ποσοστό 10%.

Η **παραγωγή ελαιολάδου** φτάνει τους 3.500 - 4.000 τόνους, με το ελαιόλαδο να είναι περίπου κατά 90% έξτρα παρθένο. Μέχρι το 1980, οι **αμπελοκαλλιέργειες** αποτελούσαν τη δεύτερη σε έκταση καλλιέργεια στη ΔΕ μετά την ελιά, καταλαμβάνοντας περίπου 1.000 στρ. με ετήσια παραγωγή 2.000 τόνων κρασοστάφυλων. Η καλλιέργεια **εσπεριδοειδών** αφορά κυρίως την παραγωγή πορτοκαλιών και καταλαμβάνει το 5,2% των γεωργικών εκτάσεων. Η συνολική έκταση των καλλιεργειών πορτοκαλιού είναι 2.000 στρ. και η παραγωγή τους είναι περίπου 4.500 τόνους / έτος. Επίσης, στο ορεινό τμήμα της περιοχής απαντώνται καστανιές και καρυδιές.

Σημαντική οικονομική δραστηριότητα για τη ΔΕ είναι η **κτηνοτροφία**, αφού υπάρχουν 13.000 αιγοπρόβατα, τα οποία χρησιμοποιούνται είτε για την παραγωγή γάλατος και κατ' επέκταση παραδοσιακών κρητικών τυροκομικών προϊόντων (ανθότυρο, μυζήθρα, κεφαλογραβιέρα) είτε για την παραγωγή κρέατος. Μια ακόμη δραστηριότητα του πρωτογενή τομέα που είναι αναπτυγμένη στην περιοχή είναι η **μελισσοκομία**, αφού υπολογίζεται ότι υπάρχουν περισσότερες από 5.000 κυψέλες, με αποτέλεσμα να παράγεται μεγάλη ποσότητα αγνού θυμαρίσιου μελιού που πωλείται τόσο στην Κρήτη (ειδικά το καλοκαίρι σε τουρίστες σε υπαίθρια καταλύματα που εγκαθίστανται στα περιθώρια των κύριων οδών), όσο και στην υπόλοιπη Ελλάδα.

Τα τελευταία χρόνια έχει αρχίσει να παρατηρείται μια ανάπτυξη δραστηριοτήτων **αγροτουρισμού** στο πλαίσιο μιας γενικότερης πρακτικής ήπιας τουριστικής ανάπτυξης φιλικής προς το περιβάλλον (Σχέδιο Δράσης για την Αειφόρο Ενέργεια Δήμου Πλατανιά, 2014). Στην περιοχή της ΔΕ παράγονται επίσης κάστανα, γαλακτοκομικά προϊόντα, κρέας, μέλι, σύκα, καρύδια, φρούτα και λαχανικά (<http://www.platanias.gr/>).

6.3.10 Κοινωνικός εξοπλισμός

Διοίκηση

Οι περισσότερες διοικητικές υπηρεσίες, υπηρεσίες δικαιοσύνης και δημόσιας τάξης συγκεντρώνονται στην Κίσσαμο και τα Χανιά, από όπου και εξυπηρετούνται οι κάτοικοι της ΔΕ Βουκολιών. Παρόλα αυτά, στην έδρα της ΔΕ, τις Βουκολιές, συγκεντρώνονται διοικητικές υπηρεσίες όπως Δήμος, Αστυνομία, ΚΕΠ, ΕΛΤΑ κ.λπ. Ο Δήμος και η Αστυνομία στεγάζονται σε εγκαταστάσεις του παλαιού παζαριού του Σαββάτου.

Υγεία – Πρόνοια

Η περιοχή υπάγεται στο Κέντρο Υγείας Κισσάμου, ενώ μπορεί να εξυπηρετηθεί και από τις υποδομές υγείας των Χανίων. Σε επίπεδο ΔΕ λειτουργούν τα Περιφερειακά Ιατρεία Βουκολιών, Παλαιών Ρουμάτων και Ταυρωνίτη.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ιστοσελίδας της Ενορίας Μεταμόρφωσης Σωτήρος Βουκολιών¹⁰ η Ιερά Μητρόπολη Κισσάμου και Σελίνου, για την κάλυψη των αναγκών των κατοίκων της περιοχής, ίδρυσε σε συνεργασία με το Ανουσάκειο Ίδρυμα Φυσικοθεραπευτήριο¹¹ το Φυσικό Θεραπευτήριο Βουκολιών¹², ως Παράρτημα του Ανουσάκειου Θεραπευτηρίου. Στον ίδιο χώρο, σε οικόπεδο της Ενορίας, κτίστηκε 2/θέσιο Αγροτικό Ιατρείο και κατοικία Ιατρού με χρήματα της Ενορίας και Δωρεά της εταιρίας ΜΑΜΙΔΟΙΛ – JETOIL, το οποίο παλαιότερα λειτουργούσε σε μισθωμένο χώρο, που εξυπηρετούσε όχι μόνο τους κατοίκους της Ενορίας, αλλά και τους κατοίκους της ευρύτερης περιοχής.

Εκπαίδευση

Σύμφωνα με στοιχεία της ιστοσελίδας της Ενορίας Μεταμόρφωσης Σωτήρος Βουκολιών, μέχρι το 1950 λειτουργούσε στο χωριό Γυμνάσιο, που εξυπηρετούσε τους κατοίκους των γύρω οικισμών και φιλοξενούσε πλήθος δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων, όπως θεατρικές παραστάσεις, συναυλίες και αθλητικές δραστηριότητες. Κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1950, μετά από αίτηση της κοινότητας Βουκολιών ιδρύθηκε κρατικό γυμνάσιο, το οποίο ξεκίνησε ως τριτάξιο και στη συνέχεια έγινε το εξατάξιο γυμνάσιο Βουκολιών.

Σήμερα, στον οικισμό Βουκολιές λειτουργούν 7/θέσιο ολόημερο Δημοτικό Σχολείο, 2/θέσιο ολόημερο Νηπιαγωγείο, Γυμνάσιο και Λύκειο¹³. Επίσης, λειτουργεί στον ίδιο οικισμό και Παιδικός Σταθμός¹⁴. Στην ιστοσελίδα του Δ. Πλατανιά αναφέρεται ότι τη φετινή σχολική χρονιά

¹⁰ <http://www.imks.gr/>

¹¹ Σύμφωνα με στοιχεία του Δ. Πλατανιά για τα πεπραγμένα της περιόδου 2011-2013, έχει υποβληθεί και είναι υπό αξιολόγηση το έργο «Βελτίωση και εκσυγχρονισμός εξοπλισμού Ανουσάκειου Ιδρύματος Ιεράς Μητρόπολης Κισσάμου και Σελίνου (αναμενόμενη χρηματοδότηση από το Ε.Π. Κρήτης και Νήσων Αιγαίου 2007-2013)».

¹² Φυσικό Θεραπευτήριο Βουκολιών - <http://www.annousakeio.gr/fysikotherapeutirio02-gr.html>

¹³ <http://www.imks.gr/>

¹⁴ <http://platanias.dev.edu.uoc>.

(2015-2016) θα λειτουργήσει και Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας (ΣΔΕ) στο σχολικό κτίριο του Γυμνασίου – Λυκείου Βουκολιών.

Επίσης, οι κάτοικοι της ΔΕ εξυπηρετούνται και από το 2/θέσιο ολοήμερο Νηπιαγωγείο Ταυρωνίτη και το 6/θέσιο ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο Ταυρωνίτη.

Παλαιότερα, το 2012, είχε συζητηθεί το κλείσιμο του Γυμνασίου Βουκολιών και του Λυκείου Κολυμβαρίου, γεγονός που θα προκαλούσε πλήθος προβλημάτων, αφού θα έπρεπε οι μαθητές να μετακινηθούν σε σχολεία γειτονικών περιοχών. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι τα μαθητικά δρομολόγια Μεσαύλια – Κακόπετρος – Παλαιά Ρούματα – Φωτακάδω – Βουκολίες και Ταυρωνίτης – Πολεμάρχι – Καλλιθέα – Χρυσανγή διαρκούν 55 και είκοσι λεπτά αντίστοιχα (<http://chania-reporter.blogspot.gr/>).

Αξίζει να αναφερθεί ότι στο πλαίσιο του Σχεδίου Δράσης για την Αειφόρο Ενέργεια στο Δ. Πλατανιά, που υλοποιήθηκε το 2014, η τεχνική υπηρεσία του Καλλικρατικού Δ. Πλατανιά έχει συμπεριλάβει στις μελέτες ενεργειακής αναβάθμισης των σχολικών κτιρίων το Γυμνάσιο και το Λύκειο Βουκολιών. Οι μελέτες έχουν ήδη συνταχθεί, προκειμένου να αναζητηθούν χρηματοδοτικά εργαλεία.

Αθλητισμός

Σε ό,τι αφορά τις αθλητικές υποδομές, οι κάτοικοι της ΔΕ εξυπηρετούνται από τις ακόλουθες υποδομές:

- Γήπεδο ποδοσφαίρου Ταυρωνίτη.
- Γήπεδο Βουκολιών.
- Γήπεδο Παλαιών Ρουμάτων.
- Κλειστό Γυμναστήριο Ταυρωνίτη

Επίσης, είναι υπό υλοποίηση η κατασκευή αθλητικού γηπέδου 5x5 στην ΤΚ Βουκολιών (χρηματοδότηση από το Πρόγραμμα Αγροτική Ανάπτυξη της Ελλάδας 2007-2013 "Αλέξανδρος Μπαλαταζής).

6.3.11 Τεχνική και παραγωγική υποδομή – Δίκτυα

Μεταφορικό δίκτυο, κυκλοφορία

Το οδικό δίκτυο διασύνδεσης των οικισμών παρέχει εύκολη και γρήγορη πρόσβαση, μέσω ασφαλτοστρωμένων δρόμων, προς την έδρα της ΔΕ, προς την Κίσσαμο και προς τα Χανιά. Το οδικό δίκτυο στον Δήμο συγκροτείται συνολικά από [Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Κισσάμου 2012-2014, Α΄ Φάση]:

- Τα τμήματα του νέου Βόρειου Οδικού Άξονα Κρήτης (ΒΟΑΚ), που συνδέει τα Χανιά με την Κίσσαμο, διασχίζοντας την παραλιακή ζώνη της ΔΕ.
- Το τμήμα της παλαιάς Εθνικής Οδού Κίσσαμος – Χανιά, που αποτελεί δευτερεύον εθνικό δίκτυο.

- Την Επαρχιακή Οδό Ταυρωνίτη – Παλαιόχωρας, που διασχίζει κάθετα την περιοχή της ΔΕ.
- Το λοιπό κύριο οδικό δίκτυο, που αποτελείται από τις υπόλοιπες συνδετήριες οδούς μεταξύ των οικισμών.
- Το λοιπό οδικό δίκτυο, που αποτελείται από το αγροτικό δίκτυο και τις τοπικές οδούς εντός των ορίων των οικισμών.

Υποδομή ανάπτυξης του αγροτικού χώρου

Σημαντική δράση για την αναβάθμιση των αγροτικών υποδομών της περιοχής της ΔΕ αποτέλεσε η υλοποίηση του Σχεδίου Δράσης για την Αειφόρο Ενέργεια στο Δ. Πλατανιά. Η υλοποίηση αυτή αναμένεται, μεταξύ άλλων, να συμβάλλει σημαντικά στη βελτίωση της διαχείρισης των υδατικών πόρων, τόσο μέσω της εφαρμογής μιας ορθής αρδευτικής πρακτικής, όσο και μέσω της προώθησης ενός συστήματος τηλε-ενημέρωσης των αγροτών.

Ύδρευση - Αποχέτευση

Στην περιοχή της ΔΕ υπάρχουν αντλιοστάσια για την ύδρευση των νοικοκυριών, την άρδευση των καλλιεργειών, καθώς και για την ανύψωση λυμάτων που βρίσκονται στους υπονόμους, ούτως ώστε να αποσταλούν προς επεξεργασία. Η γεωργική παραγωγή επιβάλλει την ύπαρξη εγκαταστάσεων για την άρδευση, ενώ οι τοπικές ανάγκες για ύδρευση και κεντρική αποχέτευση έχουν καταστήσει απαραίτητους και τους άλλους δύο τύπους αντλιοστασίων.

Ένα **πρόβλημα** που παρουσιάζεται είναι η υποβάθμιση της ποιότητας του νερού ύδρευσης, επειδή πολλές πηγές έχουν μολυσμένα νερά λόγω της ανθρωπογενούς δραστηριότητας (απόβλητα από ελαιουργεία, τυροκομεία, κτηνοτροφικές εγκαταστάσεις, βιοτεχνίες, ανεπαρκές αποχετευτικό δίκτυο κ.λπ.).

Ένα ακόμη **πρόβλημα** είναι η έλλειψη αποχετευτικών δικτύων, αφού οι περισσότεροι οικισμοί της ενδοχώρας έχουν βόθρους ενώ, στις περιπτώσεις που δεν υπάρχουν αποδέκτες, αξιοποιούνται συνήθως για την απόθεσή των λυμάτων ρέματα ή χείμαρροι της κάθε περιοχής.

Ένα μεγάλο μέρος των υφιστάμενων δικτύων χαρακτηρίζεται από **παλαιότητα**, ενώ σε λίγες περιπτώσεις έχουν πραγματοποιηθεί ολοκληρωμένες εργασίες συντήρησης και εκσυγχρονισμού του δικτύου.

Για το λόγο αυτό ο Καλλικρατικός Δ. Πλατανιά έκανε προτάσεις για χρηματοδότηση έργων αναβάθμισης του υδρευτικού, αρδευτικού και αποχετευτικού δικτύου. Ο φορέας που αναλαμβάνει την επίλυση τέτοιων ζητημάτων είναι η Διαδημοτική Επιχείρηση Ύδρευσης Αποχέτευσης του Βόρειου Άξονα (Δ.Ε.Υ.Α.Β.Α.).

Οι παραπάνω πληροφορίες προέρχονται από το Σχέδιο Δράσης για την Αειφόρο Ενέργεια στο Δ. Πλατανιά, καθώς και κάποιες παρουσιάσεις του Δ. Πλατανιά για τα πεπραγμένα 2011-2013.

Απορρίμματα

Η διαχείριση των απορριμμάτων γίνεται μέσα από τη Δ.Ε.ΔΙ.Σ.Α. Α.Ε. (ΟΤΑ), η οποία αποτελεί τον Φορέα Διαχείρισης Στερεών Αποβλήτων (ΦοΔΣΑ) και είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Το 1993 ιδρύθηκε ως διαδημοτική επιχείρηση με την επωνυμία Δ.Ε.ΔΙ.Σ.Α. και μετατράπηκε σε Ανώνυμη Εταιρία (ΟΤΑ) το 2009. Διοικείται από Γενική Συνέλευση και έχει ως μετόχους επτά Δήμους, με βασικό μέτοχο τον Δήμο Χανίων. Η συνεργασία της ΟΤΑ αφορά στο σύνολο των Δήμων του Νομού Χανίων, μέσα από τα προγράμματα ‘Διαλογή στην πηγή’ και ‘Εναλλακτική Διαχείριση’, ενώ παρέχονται υπηρεσίες τελικής διάθεσης ή αποκομιδής (http://dedisa.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=49&Itemid=28&lang=en).

Υποδομές ασφαλείας - Προστασίας από φυσικές καταστροφές (σεισμούς κ.λπ.)

Οι υποδομές ασφαλείας – προστασίας αφορούν στις περιπτώσεις πυρκαγιάς και σεισμών και συναρτώνται με την οργάνωση των πυροσβεστικών υπηρεσιών, την πυκνότητα και κατάσταση των υδροστομίων, καθώς και την ύπαρξη χώρων κατάλληλων για τη συγκέντρωση πληθυσμού στις περιπτώσεις σεισμών.

Στη ΔΕ οι περιπτώσεις πυρκαγιάς καλύπτονται από τον Πυροσβεστικό σταθμό Κισσάμου και από το Εθελοντικό Πυροσβεστικό Κλιμάκιο Παλαιών Ρουμάτων, που διαθέτει και μικρή κινητή μονάδα πυρόσβεσης¹⁵. Στην περίπτωση σεισμού, χώροι συγκέντρωσης κοινού είναι κατά κανόνα τα προαύλια των σχολείων και οι πλατείες, ενώ δεν προβλέπεται σχεδιασμός νέων.

6.4 Δημοτική Ενότητα Κολυμβαρίου

Στην παρούσα ενότητα παρατίθενται τα στοιχεία εκείνα που συνθέτουν τη φυσιογνωμία της ΔΕ Κολυμβαρίου του Δ. Πλατανιά (βλ. Χάρτη 6-8).

6.4.1 Θέση

Η ΔΕ Κολυμβαρίου ανήκει διοικητικά στον Καλλικρατικό Δ. Πλατανιά. Συνορεύει δυτικά με τη ΔΕ Μυθήμνης του Καλλικρατικού Δ. Κισσάμου, βόρεια με το Κρητικό Πέλαγος, νότια και νοτιοανατολικά με τη ΔΕ Βουκολιών του Καλλικρατικού Δ. Πλατανιά (Χάρτης 6-8). Η συνολική έκταση της ΔΕ υπολογίζεται σε **149.707 στρέμματα**, ενώ ο μόνιμος πληθυσμός της ανέρχεται σε **4.457 κατοίκους** (ΕΛ.ΣΤΑΤ., στοιχεία απογραφής 2011).

6.4.2 Διοικητική οργάνωση

Ο Δ. Κολυμβαρίου αποτελούσε έναν από τους Δήμους του Ν. Χανίων, που συστάθηκε με το πρόγραμμα Καποδίστριας από τη συνένωση παλαιότερων Κοινοτήτων της περιοχής, οι οποίες στη συνέχεια αποτέλεσαν τα Δημοτικά Διαμερίσματα του Δήμου αυτού. Λειτουργήσε με τη διοικητική αυτή υπόσταση την περίοδο 1999-2010, οπότε και καταργήθηκε με την εφαρμογή του προγράμματος Καλλικράτης.

¹⁵<http://www.fireservice.gr/pyr/site/home/LC+Secondary+Menu/Telephone+list/Regional+Administratio n/Kritis/Chanion.csp>

Χάρτης 6-8: ΔΕ Κολυμβαρίου και Όμορες ΔΕ

Πηγή: <http://geodata.gov.gr/geodata/>

Σήμερα, η ΔΕ Κολυμβαρίου ανήκει διοικητικά στον Καλλικρατικό Δ. Πλατανιά (η δεύτερη μεγαλύτερη σε έκταση ΔΕ του Δ. Πλατανιά) και προήλθε από τη συνένωση 17 ΤΚ, στις οποίες περιλαμβάνονται 49 χωριά και οικισμοί. Πιο συγκεκριμένα, στη ΔΕ Κολυμβαρίου υπάγονται οι εξής ΤΚ (<http://www.kallikratis.eu/>): Αφράτων, Βασιλοπούλου, Βουβών, Γλώσσης, Δελιανών, Δρακόνας, Επισκοπής, Ζυμπραγού, Καλυδονίας, Καμισιανών, Καρών Κισσάμου, Κολυμβαρίου, Νοχιών, Πανεθήμου, Ραβδούχας, Ροδωπού και Σπηλιάς. Βρίσκεται στα βόρεια και ανατολικά του Ν. Χανίων και έχει ως έδρα το **Κολυμβάρι**.

6.4.3 Φυσικό περιβάλλον – Γεωμορφολογία

Η μορφολογία του εδάφους της ΔΕ Κολυμβαρίου εμφανίζει ιδιαίτερη ποικιλομορφία και χαρακτηρίζεται από ίσης έκτασης πεδινών, ημιορεινών και ορεινών εκτάσεων (βλ. Πίνακα 6-7), ενώ το μεγαλύτερο μέρος αυτών βρέχεται από τη θάλασσα.

Η πλειονότητα των εδαφών της ΔΕ καταλαμβάνεται από αγροτικές εκτάσεις (βοσκότοποι και καλλιέργειες), μικρότερα τμήματα καλύπτονται από δάση και οικιστικές χρήσεις, ενώ οι εκτάσεις που καλύπτονται από νερά είναι εξίσου μεγάλες (Στρατηγικό Σχέδιο Επιχειρησιακού Προγράμματος Δήμου Πλατανιά 2015-2019, 2015).

Το **φυσικό περιβάλλον** της ΔΕ Κολυμβαρίου χαρακτηρίζεται ως πλούσιο και ποικιλόμορφο. Χιλιόμετρα ακτογραμμών, δάση, βιότοποι, φαράγγια, σπήλαια, ορεινοί όγκοι, κ.ά., συνθέτουν ένα ιδιαίτερο τοπίο όπου, σε συνδυασμό με το εύκρατο κλίμα, δημιουργούνται πολλά και διαφορετικά οικοσυστήματα.

Πίνακας 6-7: Έκταση Τοπικών Κοινοτήτων της ΔΕ Κολυμβαρίου

Πηγή: <http://www.chania.gr/>

Τοπικές Κοινότητες	Έκταση (στρ.)
TK Αφράτων	8.322
TK Βασιλοπούλου	3.650
TK Βουβών	4.299
TK Γλώσσης	3.299
TK Δελιανών	6.549
TK Δρακόνας	2.999
TK Επισκοπής	5.923
TK Ζυμπραγού	3.826
TK Καλυδονίας	7.478
TK Καμισιανών	3.074
TK Καρών Κισσάμου	3.501
TK Κολυμβαρίου	6.473
TK Νοχιών	5.374
TK Πανεθήμου	2.851
TK Ραβδούχας	7.072
TK Ροδωπού	69.594
TK Σπηλιάς	5.423

Ακτές – γαλάζιες σημαίες

Στα όρια της ΔΕ Κολυμβαρίου, για το έτος 2014, υπάρχει η ακτή του Κολυμβαρίου, η οποία βραβεύτηκε με Γαλάζια Σημαία. Άλλες αξιόλογες ακτές της ΔΕ είναι: η ακτή Αφράτα, η ακτή Μένιες ή Δίκτυνα και η ακτή Ραβδούχα (Στρατηγικό Σχέδιο Επιχειρησιακού Προγράμματος Δήμου Πλατανιά 2015-2019, 2015).

6.4.4 Πληθυσμιακά χαρακτηριστικά

Σύμφωνα με το Ν. 3852/2010 (Πρόγραμμα Καλλικράτης), η ΔΕ Κολυμβαρίου υποδιαιρείται σε **17 TK με 48 οικισμούς**. Η μεγαλύτερη πληθυσμιακά TK είναι αυτή του Κολυμβαρίου (1.109 κάτ.), ενώ ακολουθούν η TK Καμισιανών (557 κάτ.), η TK Σπηλιάς (437 κάτ.) και η TK Ροδωπού (391 κάτ.). Κάθε μια από τις λοιπές TK αριθμούν πληθυσμό μικρότερο των 300 κατοίκων. Ο μεγαλύτερος οικισμός είναι το **Κολυμβάρι** (1088 κάτ.), έδρα της ΔΕ Κολυμβαρίου.

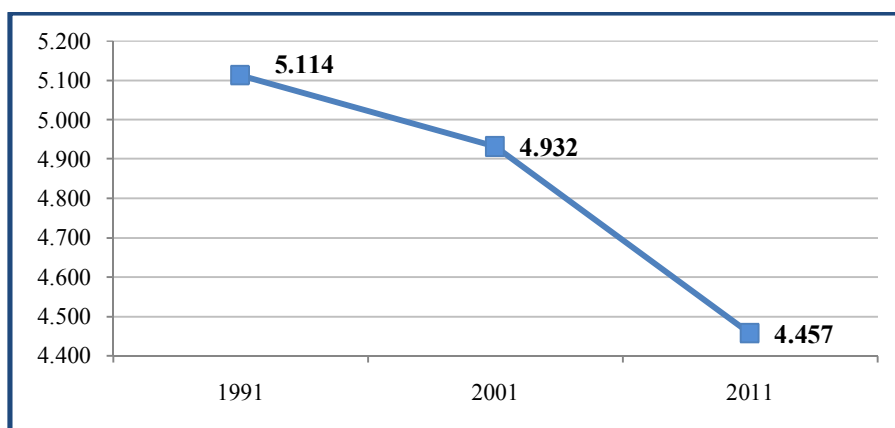
Ο μόνιμος πληθυσμός της ΔΕ Κολυμβαρίου, σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της απογραφής της ΕΛ.ΣΤΑΤ. του 2011, ανέρχεται στους **4.457 κατοίκους**, η κατανομή των οποίων, ανά TK, φαίνεται στον Πίνακα Ι-2 του Παραρτήματος Ι.

Η επισκόπηση της **εξέλιξης του πληθυσμού** κατά την εικοσαετία 1991-2011 (Διάγραμμα 6-4) καταδεικνύει μια πτωτική πορεία του πληθυσμού κατά 3,5% στο διάστημα 1991-2001 και 9,63% στο διάστημα 2001-2011. Συνολικά η μείωση του πληθυσμού στο διάστημα 1991-2011 ανέρχεται σε 12,85%.

Σε ότι αφορά την **ηλικιακή διάρθρωση** του πληθυσμού, η δημογραφική εικόνα της ΔΕ χαρακτηρίζεται από φθίνοντες ρυθμούς αύξησης στις νεαρές ηλικίες και αύξηση των ατόμων της τρίτης ηλικίας, με το **Δείκτη Γήρανσης** να διαμορφώνεται στο 5,72 (Στρατηγικό Σχέδιο Επιχειρησιακού Προγράμματος Δήμου Πλατανιά 2015-2019, 2015).

Διάγραμμα 6-4: Μεταβολή Μόνιμου Πληθυσμού ΔΕ Κολυμβαρίου κατά τις δεκαετίες 1991, 2001 και 2011

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Στοιχεία Απογραφών 1991, 2001 και 2011

6.4.5 Κοινωνικά χαρακτηριστικά

✚ Εκπαιδευτικό επίπεδο

Στο σύνολο του πληθυσμού της ΔΕ Κολυμβαρίου, το 2001 το μεγαλύτερο ποσοστό καταλαμβάνουν οι απόφοιτοι Δημοτικού (43,01%). Ακολουθούν οι απόφοιτοι Μέσης Εκπαίδευσης με ποσοστό 17,01%, οι απόφοιτοι τριτάξιου Γυμνασίου με ποσοστό 13,56% και όσοι εγκατέλειψαν το Δημοτικό με ποσοστό 8,42%. Οι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης καταλαμβάνουν ένα ποσοστό της τάξης του 2,76%.

✚ Μέγεθος Νοικοκυριών

Ο συνολικός αριθμός των νοικοκυριών στη ΔΕ Κολυμβαρίου το 2001 ήταν 1.812, από τα οποία τα περισσότερα είχαν 2 μέλη (31,40%) και ακολουθούσαν αυτά με 1, 3 και 4 μέλη (ποσοστά 24,33%, 17,99% και 16,72% αντίστοιχα), ενώ όσο ο αριθμός των μελών αυξανόταν (νοικοκυριά από 5 μέλη και άνω), τόσο μικρότερα ήταν και τα αντίστοιχα ποσοστά.

✚ Μεταναστευτική Κίνηση

Το 2001 εντός της ΔΕ Κολυμβαρίου η σύνθεση των αλλοδαπών είχε ως ακολούθως: 38,84% Βούλγαροι, 32,23% Αλβανοί, Γερμανοί, Γεωργιανοί και Ρουμάνοι με το ίδιο ποσοστό συμμετοχής (3,85%), 3,58% από τη Ρωσ. Ομοσπονδία, ενώ το υπόλοιπο ποσοστό περιελάμβανε μετανάστες από Αυστραλία, Αυστρία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ηνωμένες Πολιτείες, Ελβετία και άλλες χώρες.

Οι κυριότεροι τομείς απασχόλησης των αλλοδαπών κατά το ίδιο έτος (2001) είναι η γεωργία, η κτηνοτροφία, η αλιεία, το εμπόριο, ο τουρισμός και οι κατασκευές. Κατά τα τελευταία έτη παρατηρείται μια μετατόπιση από τις οικοδομικές στις αγροτικές και τουριστικές δραστηριότητες, στοιχείο το οποίο κατά πάσα πιθανότητα αποδίδεται στην οικονομική κρίση και τις επιπτώσεις αυτής στον τομέα των κατασκευών.

6.4.6 Οικονομικό περιβάλλον

Στα περισσότερα από τα χωριά και τους οικισμούς της ΔΕ Κολυμβαρίου οι κάτοικοι ασχολούνται κυρίως με τη γεωργία και την κτηνοτροφία (αξιόλογες καλλιέργειες ελιάς, εσπεριδοειδών, αμπελιών και κηπευτικών και υψηλής ποιότητας παραγωγή λαδιού, μελιού κρασιού, κρέατος και τυροκομικών προϊόντων), ενώ σε ό,τι αφορά τις παραθαλάσσιες περιοχές, οι κάτοικοι ασχολούνται με την αλιεία και τον τουρισμό, ο οποίος εμφανίζει ιδιαίτερη άνθηση στην περιοχή τα τελευταία χρόνια (<http://www.chania-citizen-guide.gr/>).

Αναφορικά με τη **γεωργία**, σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ. για την περίοδο 1999-2000 σχετικά με τη διάρθρωση των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, στο Κολυμβάρι υπήρχαν 1.330 εκμεταλλεύσεις **δενδρωδών καλλιεργειών**, με συνολική έκταση 31.883,3 στρ. και 502 εκμεταλλεύσεις αμπελιών, με συνολική έκταση 1.327,6 στρ. Το υπόλοιπο τμήμα των γεωργικών εκμεταλλεύσεων αφορούσε ετήσιες καλλιέργειες, αγραναπαύσεις και οικογενειακούς λαχανόκηπους (Στρατηγικό Σχέδιο Επιχειρησιακού Προγράμματος Δήμου Πλατανιά 2015-2019, 2015).

Η **αλιεία** ασκείται από τους κατοίκους που ζουν στα βόρεια παράκτια τμήματα της ΔΕ και γίνεται με τη βοήθεια μικρών ψαροκάικων ή βαρκών, οι οποίες ξεκινούν από τον λιμένα του Κολυμβαρίου και εκτείνονται από το ακρωτήριο της Σπάθας μέχρι νότια των Κυθήρων. Όσοι ασχολούνται με την αλιεία το κάνουν κυρίως για βιοποριστικούς λόγους, καθώς αλιεύονται περιορισμένες ποσότητες, οι οποίες στη συνέχεια διατίθενται στην αγορά των Χανίων ή στις τοπικές επιχειρήσεις εστίασης.

Τέλος, αναφορικά με τον **τουρισμό**, στο Κολυμβάρι, πέραν των εμπορικών καταστημάτων που εξυπηρετούν τους τουρίστες, υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός ταβερνών και εστιατορίων που λειτουργούν κατά τους θερινούς μήνες και ένας σημαντικός αριθμός ξενοδοχείων. Σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου, στην περιοχή λειτουργούν 24 ξενοδοχειακές μονάδες συνολικής χωρητικότητας 1.343 δωματίων και δυναμικότητας 2.420 κλινών. Παράλληλα, τα τελευταία χρόνια γίνονται προσπάθειες ανάπτυξης του αγροτουρισμού, με στόχο να αξιοποιηθεί το φυσικό κάλλος της περιοχής, μέρος της οποίας (η χερσόνησος της Σπάθας) είναι ενταγμένο στο **Δίκτυο NATURA 2000** (Σχέδιο Δράσης για την Αειφόρο Ενέργεια – Σ.Δ.Α.Ε. Δήμου Πλατανιά, 2014).

6.4.7 Κοινωνικός εξοπλισμός

Οι κοινωνικές υποδομές που εντοπίζονται στη ΔΕ Κολυμβαρίου είναι οι εξής (Στρατηγικό Σχέδιο Επιχειρησιακού Προγράμματος Δήμου Πλατανιά 2015-2019, 2015):

- **Εκπαίδευση:** Νηπιαγωγείο, Δημοτικό, Γυμνάσιο και Λύκειο στην ΤΚ Κολυμβαρίου και Νηπιαγωγείο στην ΤΚ Σπηλιάς (Σχέδιο Δράσης για την Αειφόρο Ενέργεια – Σ.Δ.Α.Ε. Δήμου Πλατανιά, 2014).
- **Δράση δια βίου μάθησης «Σχολές Γονέων»:** Στις 24 Ιανουαρίου 2013 ξεκίνησε το πρώτο τμήμα Σχολής Γονέων στο Κολυμβάρι. Η συγκεκριμένη δράση πραγματοποιείται σε συνεργασία με τον Δ. Πλατανιά, την Α/βάθμια, τη Β/Βάθμια εκπαίδευση Χανίων και εντάσσεται στην Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης του Επιχειρησιακού Προγράμματος Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού. Το πρόγραμμα απευθύνεται σε γονείς παιδιών όλων των ηλικιών, κάθε εθνικής προέλευσης, ηλικίας και μόρφωσης, σε μελλοντικούς γονείς, γονείς ατόμων με ειδικές ανάγκες, εκπαιδευτικούς, εργαζόμενους, άτομα τρίτης ηλικίας, ευάλωτες κοινωνικές ομάδες κ.α.
- **Υγεία – πρόνοια:** Λειτουργεί Πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι» μέσα από την Κοινοφελή Επιχείρηση του Δήμου (2 προγράμματα για 4 ΔΕ του Δήμου συνολικά). Ακόμη, η περιοχή εξυπηρετείται από το Κέντρο Υγείας Κισσάμου, ενώ λειτουργούν περιφερειακά ιατρεία.
- **Αθλητισμός:** δύο γήπεδα στη ΔΕ Κολυμβαρίου και ένα στην ΤΚ Ροδωπού.

6.4.8 Χωροταξική οργάνωση

Σύμφωνα με το Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης της Περιφέρειας Κρήτης, στην **Οικιστική Ενότητα Κισσάμου** (που περιλαμβάνει τις ΔΕ Βουκολιών, Ιναχωρίου, Κισσάμου, Κολυμβαρίου και Μυθήμνης) προβλέπονται τα εξής **οικιστικά κέντρα**:

- Η **Κίσσαμος**, οικιστικό κέντρο 3^{ου} επιπέδου ενισχυμένου .
- Το **Κολυμβάρι**, οι **Βουκολιές**, ο **Δραπανιάς** και το **Έλος** (έδρα της Δημοτικής Ενότητας Ιναχωρίου), οικιστικά κέντρα 4^{ου} επιπέδου ενισχυμένου.
- Τα οικιστικά κέντρα 5^{ου} επιπέδου, που είναι στην ουσία οι λοιπές έδρες Ο.Τ.Α. το 1991.

6.4.9 Τεχνική και παραγωγική υποδομή – Δίκτυα

Οδικό δίκτυο

Γενικά, στα όρια του Καλλικρατικού Δ. Πλατανιά, με γνώμονα την τάση πύκνωσης των κατοικιών και κατ' επέκταση την αύξηση των οχημάτων, λαμβάνονταν έως σήμερα αποφάσεις - κυρίως σε τοπικό επίπεδο - χωρίς καμία μέριμνα για την επέκταση του υφιστάμενου δικτύου, με στόχο τη μελλοντική εξυπηρέτηση των περιοίκων και των επισκεπτών. Τα αποτελέσματα αυτών των ενεργειών αντικατοπτρίζονται σε ένα ανεπαρκές οδικό δίκτυο, που αποτελείται από δρόμους που διακόπτονται, είναι στενοί, έχουν μεγάλη κλίση κ.ά. Όλα τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την παραβίαση των ορίων ταχύτητας, την παράνομη στάση και στάθμευση, την κατακόρυφη αύξηση κυκλοφορίας Ι.Χ. οχημάτων κατά τη θερινή περίοδο, καθώς και την κυκλοφορία των τουριστικών λεωφορείων, φέρνουν στην επιφάνεια το μείζον θέμα της **ασφάλειας** και **επικινδυνότητας** των οδών του Δήμου γενικότερα, αλλά και της ΔΕ Κολυμβαρίου ειδικότερα.

Τα αραιά δρομολόγια της δημόσιας συγκοινωνίας, καθώς και η ανεπαρκής σύνδεση των οικισμών και των περιχώρων με τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα του Δ. Πλατανιά, οδηγούν τους κατοίκους στην επιλογή χρήσης των Ι.Χ. οχημάτων τους, επιβαρύνοντας με αυτό τον τρόπο τον όγκο του κυκλοφοριακού φόρτου.

Επιπλέον, ο Δ. Πλατανιά δεν διαθέτει δημοτικό δίκτυο συγκοινωνίας. Η συγκοινωνία σε όλες τις ΔΕ γίνεται από την εταιρεία ΚΤΕΛ Χανίων – Ρεθύμνης Α.Ε. με τακτικά δρομολόγια, τα οποία διαμορφώνονται ανάλογα κατά τη χειμερινή και καλοκαιρινή περίοδο (Στρατηγικό Σχέδιο Επιχειρησιακού Προγράμματος Δήμου Πλατανιά 2015-2019, 2015).

Το οδικό δίκτυο στον Καλλικρατικό Δ. Πλατανιά, που διέρχεται από την ΔΕ Κολυμβαρίου, συγκροτείται συνολικά από (Στρατηγικό Σχέδιο Επιχειρησιακού Προγράμματος Δήμου Πλατανιά 2015-2019, 2015):

- Τα τμήματα του νέου **Βόρειου Οδικού Άξονα Κρήτης (ΒΟΑΚ)** που διατρέχει τον Δήμο εγκάρσια, με κατεύθυνση Χανιά – Κολυμβάρι και περιλαμβάνει τους κόμβους Πλατανιά, Ταυρωνίτη και Κολυμβαρίου.
- Το τμήμα της παλιάς **Εθνικής Οδού Κισσάμου – Χανίων** που αποτελεί δευτερεύον εθνικό δίκτυο.
- Το **πρωτεύον επαρχιακό δίκτυο** με βάση το ΦΕΚ 293/Β/17-4-1995:
 - ✓ η Ε.Ο. Νο 10 «Κολυμβάρι – Επισκοπή – Πανέθυμος δια Σπηλιάς – Δρακόννας και Δελιανών» στο τμήμα «Κολυμβάρι – Σπηλιά – Δρακόννα».
- Το **δευτερεύον επαρχιακό δίκτυο** με βάση το ΦΕΚ 293/Β/17-4-1995:
 - ✓ η Ε.Ο. Νο 10 «Κολυμβάρι – Επισκοπή – Πανέθυμος δια Σπηλιάς – Δρακόννας και Δελιανών» στο υπόλοιπο τμήμα της εκτός «Κολυμβάρι – Σπηλιά – Δρακόννα».
 - ✓ η Ε.Ο. Νο 11 «Νοχιά – Επισκοπή».
 - ✓ η Ε.Ο. Νο 12 «Άσπρα Νερά – Ροδωπού – Δίκταινα».
 - ✓ η Ε.Ο. Νο 13 «Ραπανιανά – Βούβες».
 - ✓ η Ε.Ο. Νο 15 «Νέμπρος – Δρακόννα».
 - ✓ η Ε.Ο. Νο 16 «Πολεμάρχι – Βούβες».
 - ✓ η Ε.Ο. Νο 17 «Βουκολιές – Επισκοπή».
 - ✓ η Ε.Ο. Νο 18 «Ζυμβραγού – Καρές – Επισκοπή».
 - ✓ η Ε.Ο. Νο 19 «Ζυμβραγού – Δελιανά».

Υπάρχουν επίσης ορισμένοι αγροτικές οδοί, οι οποίες αποτελούν πολύ σύντομες συνδέσεις μεταξύ των ΔΕ, αλλά και μεταξύ του Δήμου και των όμορών του, για τις οποίες θα πρέπει να εκπονηθούν μελέτες και να βρεθεί χρηματοδότηση για τη βελτίωση της βατότητάς τους, έτσι ώστε να καθίσταται δυνατή η εύκολη και ασφαλής διέλευση και η συχνή χρήση τους. Οι βασικότερες από αυτές είναι (Στρατηγικό Σχέδιο Επιχειρησιακού Προγράμματος Δήμου Πλατανιά 2015-2019, 2015):

- Η αγροτική οδός που συνδέει τον οικισμό Κακόπετρο της ΔΕ Βουκολιών με τον οικισμό Ζυμβραγού της ΔΕ Κολυμβαρίου (έχουν γίνει κάποιες παρεμβάσεις σε τμήμα αυτής της οδού).
- Η αγροτική οδός που συνδέει τον οικισμό Αστρικά της ΔΕ Κολυμβαρίου με τον οικισμό Μεσονήσι του Δ. Κισσάμου (έχουν γίνει κάποιες παρεμβάσεις σε τμήμα αυτής της οδού).

- Η αγροτική οδός που συνδέει τον οικισμό Βούβες της ΔΕ Κολυμβαρίου με τον επαρχιακό δρόμο Ταυρωνίτη – Παλαιόχωρας στο ύψος της ΤΚ Βουκολιών (έχει δημοπρατηθεί έργο για την βελτίωση αυτής της οδού από τον πρώην Δ. Κολυμβαρίου ύψους 475.000,00€, αλλά θα χρειαστούν επιπλέον πόροι για να μπορέσει να ολοκληρωθεί).

Λιμένες

Λιμένας Κολυμβαρίου: βρίσκεται στο δυτικό άκρο του Κόλπου των Χανίων, απέχει 25 χιλιόμετρα από την πόλη των Χανίων και χρησιμοποιείται κυρίως ως αλιευτικό καταφύγιο. Η κατασκευή του λιμένα έγινε σταδιακά από το 1960 με διαδοχικές χρηματοδοτήσεις, μικρού ύψους κάθε φορά. Επειδή παρουσιάζονται προβλήματα λειτουργίας του ίδιου του λιμένα, αλλά και θέματα διάβρωσης της παρακείμενης στα ανατολικά ακτής, που θέτει σε κίνδυνο μέρος του οικισμού, εκπονήθηκαν από το Λιμενικό Ταμείο Νομού Χανίων οι ακόλουθες μελέτες (Στρατηγικό Σχέδιο Επιχειρησιακού Προγράμματος Δήμου Πλατανιά 2015-2019, 2015):

- Επέκταση Προσήνεμου Μώλου Λιμένα Κολυμβαρίου Χανίων (Ιούλιος 2003).
- Λιμενικά Έργα Διαμορφώσεως Εσωτερικής Λιμενολεκάνης Λιμένα Κολυμβαρίου (Αύγουστος 2003).
- Μελέτη Ανάπλασης Χερσαίας Ζώνης Λιμένα Κολυμβαρίου Χανίων (Φεβρουάριος 2004).
- Έργα Διαμόρφωσης Εσωτερικής Λιμενολεκάνης Λιμένα Κολυμβαρίου - Επέκταση Προσήνεμου Μώλου (Φεβρουάριος 2009).
- Προστασία Παράκτιας Ζώνης Κολυμβαρίου Ταυρωνίτη (αφορά την κατασκευή κυματοθραυστών παράλληλων στην ακτή).

Επίσης από τον Δ. Πλατανιά, βάσει Προγραμματικής Σύμβασης με το Λιμενικό Ταμείο, ανατέθηκε η εκπόνηση Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ) του Λιμένα. Η μελέτη αφορά τα υφιστάμενα έργα, καθώς και νέα έργα (επέκταση προσήνεμου μώλου, διαμόρφωση εσωτερικής λιμενολεκάνης και χερσαίας ζώνης).

Μετά την έγκριση των Περιβαλλοντικών Όρων θα είναι εφικτή η υποβολή πρότασης για χρηματοδότηση των παραπάνω παρεμβάσεων από το 4^ο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Στρατηγικό Σχέδιο Επιχειρησιακού Προγράμματος Δήμου Πλατανιά 2015-2019, 2015).

Σύμφωνα με τα υπάρχοντα στοιχεία κίνησης, στο λιμάνι του Κολυμβαρίου ελλιμενίζονται μόνιμα περίπου 15-20 επαγγελματικά σκάφη παράκτια αλιείας (με ολικό μήκος έως 12μ.). Επίσης, στο λιμένα σταθμεύουν και αρκετά (περισσότερα από 25) μικρά ερασιτεχνικά αλιευτικά σκάφη.

Περιστασιακά, το αλιευτικό καταφύγιο Κολυμβαρίου, λόγω της θέσης του, εξυπηρετεί πολλά από τα σκάφη που έχουν την έδρα τους σε άλλα λιμάνια του κόλπου Χανίων. Σε ότι αφορά τα επαγγελματικά σκάφη, ο μέσος ετήσιος αριθμός κατάπλων είναι περίπου 600 (Στρατηγικό Σχέδιο Επιχειρησιακού Προγράμματος Δήμου Πλατανιά 2015-2019, 2015).

Λιμενίσκος Ραβδούχα: βρίσκεται μπροστά ακριβώς από τον οικισμό Ραβδούχα του Δ. Πλατανιά.

Τηλεπικοινωνίες

Η ΔΕ Κολυμβαρίου καλύπτεται τόσο από το δίκτυο σταθερής τηλεφωνίας του ΟΤΕ, όσο και από τα δίκτυα της κινητής τηλεφωνίας που λειτουργούν στη χώρα.

Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΠΕ)

Στη ΔΕ Κολυμβαρίου, καθώς και σε ολόκληρο το Δ. Πλατανιά, δεν έχει επεκταθεί η αξιοποίηση των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας.

Αποχέτευση λυμάτων

Η αποχέτευση των λυμάτων πραγματοποιείται από το δίκτυο αποχέτευσης λυμάτων και τον βιολογικό καθαρισμό, που λειτουργεί η Δ.Ε.Υ.Α.Β.Α. με κατασκευασμένα τμήματα του έργου (κύριος παραλιακός αγωγός μεταφοράς λυμάτων Πλατανιάς - Κολυμβάρι, με αντλιοστάσια, εγκατάσταση επεξεργασίας λυμάτων και υποθαλάσσιο αγωγό διάθεσης των επεξεργασμένων λυμάτων στη θάλασσα) (Στρατηγικό Σχέδιο Επιχειρησιακού Προγράμματος Δήμου Πλατανιά 2015-2019, 2015).

Υδρευση – άρδευση

Η υδροδότηση του Δ. Πλατανιά, στο σύνολό της, γίνεται από τη Δημοτική Επιχείρηση Ύδρευσης Αποχέτευσης Βορείου Άξονα Νομού Χανίων (Δ.Ε.Υ.Α.Β.Α.), ενώ το δίκτυο αποχέτευσης καλύπτει τις τρεις ΔΕ: Πλατανιά, Βουκολιών και Κολυμβαρίου.

Η άρδευση πραγματοποιείται κυρίως με άντληση από πηγάδια και γεωτρήσεις και λιγότερο με φυσική ροή από πηγές και υδρομαστεύσεις (Στρατηγικό Σχέδιο Επιχειρησιακού Προγράμματος Δήμου Πλατανιά 2015-2019, 2015).

6.5 Δημοτική Ενότητα Ιναχωρίου

Σε αυτή την ενότητα γίνεται μια συνοπτική περιγραφή των στοιχείων που διαμορφώνουν τη φυσιογνωμία της ΔΕ Ιναχωρίου του Καλλικρατικού Δ. Κισσάμου, ΠΕ Χανίων Κρήτης. Ειδικότερα, επιχειρείται μια συνοπτική παρουσίαση των φυσικών, δημογραφικών, κοινωνικών και οικονομικών χαρακτηριστικών της περιοχής, καθώς και στοιχείων σχετικών με τη χωροταξική οργάνωση, την οικιστική ανάπτυξη και τις υφιστάμενες χρήσεις γης. Τα στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν για την περιγραφή της υπάρχουσας κατάστασης της ΔΕ Ιναχωρίου αντλήθηκαν από το Σχέδιο Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοικτής Πόλης (Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π.) Ιναχωρίου, που εκπονήθηκε για τον πρώην Καποδιστριακό Δ. Ιναχωρίου (2010¹⁶), καθώς και από την αναζήτηση στοιχείων από άλλες πηγές.

¹⁶ Σύμφωνα με την πληροφόρηση της ερευνητικής ομάδας και τη διαδικτυακή αναζήτηση, το ΣΧΟΟΑΠ Ιναχωρίου παραδόθηκε το 2010, ενώ το 2014 δεν είχε ακόμη θεσμοθετηθεί.

6.5.1 Θέση

Όπως φαίνεται στον Χάρτη 6-9, η ΔΕ Ιναχωρίου συνορεύει δυτικά με τη θάλασσα των Κυθήρων, βόρεια με τη ΔΕ Κισσάμου του Καλλικρατικού Δ. Κισσάμου, βορειοανατολικά με τη ΔΕ Μυθήμνης του Καλλικρατικού Δ. Κισσάμου, νοτιοανατολικά με τη ΔΕ Καντάνου του Καλλικρατικού Δ. Καντάνου-Σελίνου και νότια με τη ΔΕ Πελεκάνου του Καλλικρατικού Δ. Καντάνου-Σελίνου.

Χάρτης 6-9: ΔΕ Ιναχωρίου και Όμορες ΔΕ

Πηγή: <http://geodata.gov.gr/geodata/>

6.5.2 Ιστορική διαδρομή

Η περιοχή της ΔΕ Ιναχωρίου αρχικά κατοικήθηκε κατά τη νεολιθική εποχή, με μαρτυρίες νεολιθικής κατοίκησης κυρίως στην περιοχή της Χρυσοσκαλίτισσας. Κατά την Ελληνιστική περίοδο, η περιοχή ήταν διαιρεμένη και αδύναμη, σε πλήρη πολιτιστική παρακμή, με αποτέλεσμα να δεχθεί το 69 π.Χ. επίθεση από τους Ρωμαίους. Όταν το Ρωμαϊκό κράτος διαιρέθηκε σε δυτικό και ανατολικό, η περιοχή αποτέλεσε τμήμα του ανατολικού κράτους και αργότερα βυζαντινή επαρχία. Ο Κλαύδιος Πτολεμαίος αναφέρει ότι κατά την Ελληνορωμαϊκή περίοδο στη Δυτική Κρήτη, στην περιοχή του σημερινού χωριού Σφηνάρι, υπήρχε η πόλη Ιναχώριον¹⁷.

Επίσης, στον κατάλογο των αρχαίων πόλεων της Κρήτης (Creta Sacra) αναφέρεται η πόλη Ιναχώριον κοντά στο ομώνυμο ακρωτήριο, το ονομαζόμενο σήμερα Σφηνάρι. Αναφέρεται, ακόμη, ως Ιναγοίο και σε κατάλογο των αρχαίων πόλεων της Κρήτης σε ιταλικά χειρόγραφα της Μαρκιανής Βιβλιοθήκης. Αναφορά στην πόλη Ιναχώριον γίνεται και από τον Γάλλο καθηγητή Paul Faure, που αναφέρεται στις Κρητικές πόλεις της ρωμαϊκής εποχής. Σύμφωνα με

¹⁷ Ο Ιναχος, ονομασία από τη Μυθολογία, ήταν ο γιος του Ωκεανού και της Τηθύος (αναφέρεται στα γεωγραφικά του Πτολεμαίου).

νεότερες μελέτες, τα ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής ερείπια του Ιναχωρίου βρίσκονται κάπου στα «Εννιά Χωριά», μεταξύ των χωριών Περιβόλια και Κούνεσι. Στην Αιγυπτιακή απογραφή του 1834 αναφέρεται ως Ennea – Khoria (όλα τα χωριά της περιοχής) με 286 χριστιανικές και 45 τούρκικες οικογένειες (Pasley, Travels in Crete, τομ. II, σελ. 308), ενώ κατά την απογραφή του 1881 μ.Χ. η περιοχή ονομάστηκε Δήμος Εννέα Χωριών, περιλαμβάνοντας τα χωριά Βαράδω, Μελισσιάς, Σφηνάρι, Κάμπος, Κεραμωτή, Αμυγδαλοκεφάλι, Περιβόλια, Κούνεσι (Βάθη), Τζιτζιφιά, Αερινός, Κεφάλι, Λούχι, Έλος, Λίμνη, Ρογδιά, Βλάτος και μερικούς μικρούς οικισμούς¹⁸.

Το 824 μ.Χ. ολόκληρη η περιοχή περιήλθε στην κυριαρχία των Αράβων, που επέβαλαν την κυριαρχία τους μέχρι το 981 μ.Χ., όταν απελευθερώθηκε από τον Νικηφόρο Φωκά, ο οποίος επανέφερε το καθεστώς της Βυζαντινής Επαρχίας. Στο μεταβατικό στάδιο της κυριαρχίας Βυζαντινών και Αράβων καταγράφεται η μεγαλύτερη καταστροφή, υποβάθμιση και μετατόπιση των κέντρων του εμπορίου και των ισχυρών χωριών που προαναφέρθηκαν. Αυτή είναι η λεγόμενη δεύτερη περίοδος της βυζαντινής κυριαρχίας στην Κρήτη, που διήρκεσε μέχρι το 1204 μ.Χ., όταν το νησί έπεσε στα χέρια των Γενοβέζων, οι οποίοι στη συνέχεια το πούλησαν στους Βενετούς. Η Βενετοκρατία κράτησε μέχρι το 1645 μ.Χ., όταν αποβιβάστηκαν οι Τούρκοι, έως την πτώση του Χάνδακα (Ηράκλειο) το 1669 μ.Χ. Η τουρκοκρατία διήρκεσε μέχρι το 1898 μ.Χ., οπότε ιδρύθηκε η αυτόνομη κρητική πολιτεία μέχρι το 1913 μ.Χ., που η Κρήτη ενώθηκε με την υπόλοιπη Ελλάδα.

6.5.3 Διοικητική οργάνωση

Ο Δ. Ιναχωρίου αποτελούσε αυτόνομο Δήμο του Ν. Χανίων, που συστάθηκε με τον Ν. 2539/1997 (Πρόγραμμα Καποδίστριας) από τη συνένωση παλαιότερων κοινοτήτων της περιοχής, οι οποίες αποτέλεσαν στη συνέχεια τα Δημοτικά Διαμερίσματά του. Λειτουργήσε με τη μορφή αυτή κατά την περίοδο 1999-2010, οπότε και καταργήθηκε με την εφαρμογή του Ν. 3852/2010 (Πρόγραμμα Καλλικράτης¹⁹) και εντάχθηκε στον νέο Δ. Κισσάμου ως ΔΕ Ιναχωρίου.

Η ΔΕ Ιναχωρίου βρίσκεται στο δυτικό τμήμα της ΠΕ Χανίων (πρώην Νομός) και έχει σαν έδρα της το Έλος. Η περιοχή της παρούσας ΔΕ είναι παραθαλάσσια στο δυτικό της τμήμα. Έχει έκταση **136.716 στρ.**, ενώ σύμφωνα με την απογραφή του 2011 είχε συνολικά πληθυσμό **912 κατοίκους**.

6.5.4 Φυσικό περιβάλλον - Γεωμορφολογία

Από γεωμορφολογική άποψη, η περιοχή της ΔΕ Ιναχωρίου χαρακτηρίζεται από σχετικά έντονο ανάγλυφο. Η ανάπτυξη του υδρογραφικού δικτύου είναι τέτοια, ώστε τελικός αποδέκτης

¹⁸ Η λέξη «χωρίον» χρησιμοποιείται κυρίως με την έννοια του οικισμού, αλλά και ως τοπωνύμιο μη κατοικημένου χώρου. Το όνομα Ίνα χόριον του Πτολεμαίου παραποίησαν από άγνοια της σημασίας του, σε Εννέα Χωριά, γι' αυτό το λόγο γίνεται η αναφορά τους σε επίσημες απογραφές. Τέλος, αναφορές για το Ιναχώριο γίνονται και από τον Ιερώνυμο Σεμιτέκολο, το 1639.

¹⁹ Με το Πρόγραμμα «Καλλικράτης», ο Δήμος Ιναχωρίου μετονομάζεται σε Δημοτική Ενότητα Ιναχωρίου και τα Δημοτικά του Διαμερίσματα σε Τοπικές Κοινότητες. Περιλαμβάνει 8 Τοπικές Ενότητες με συνολικά 24 οικισμούς.

του να είναι η θάλασσα, νοτιοδυτικά της περιοχής. Στο ανατολικό τμήμα, η ΔΕ εμφανίζει υψηλές κλίσεις (υψηλά βουνά, απότομες χαραδρώσεις), ενώ χαμηλότερες κλίσεις επικρατούν στο πεδινό και, με ηπιότερο ανάγλυφο, δυτικό τμήμα, που καλύπτεται κατά κύριο λόγο από αλλουβιακές και ποταμοχειμάρριες αποθέσεις. Βαθιά **φαράγγια** και μεγάλης κλίμακας απότομες κλιτύες έχουν δημιουργηθεί από τη δράση των ρηγμάτων, σε συνδυασμό με τη διάβρωση των πετρωμάτων.

Η περιοχή μελέτης διαθέτει πλούσιο **φυσικό περιβάλλον** με όχι μεγάλης έκτασης, μέχρι στιγμής, αρνητικές παρεμβάσεις από τον ανθρώπινο παράγοντα, με εξαίρεση τα γυψορυχεία και το εργοστάσιο γύψου που λειτουργούσαν χωρίς άδεια, δημιουργώντας σημαντική περιβαλλοντική επιβάρυνση στην περιοχή. Κρίνεται απαραίτητη η **προστασία των φαραγγιών και του τοπίου**, που θα περιορίζει τις οικοδομικές και άλλες δραστηριότητες στις ζώνες προστασίας.

Το νότιο τμήμα της ζώνης αυτής περιλαμβάνει πευκοδάση από τραχεία πεύκη, φρύγανα και συστάδες από αρκεύθους. Κυριαρχεί ο φρυγανικός τύπος βλάστησης, που όμως εμπεριέχει διάφορους **οικοτόπους ιδιαίτερης αξίας**, όπως τα μεσογειακά εποχιακά τέλματα, οι αμμοθίνες, κ.λπ.

Βάσει της γεωμορφολογίας, του κλίματος και των οικοσυστημάτων που απαντώνται, η περιοχή διακρίνεται στα ακόλουθα τρία τμήματα (Χουρδάκης και άλλοι, 2010):

Την υψηλή ζώνη (υψόμετρο από 600μ. και άνω)

Στην περιοχή αυτή περιλαμβάνονται οι κορυφές των ορεινών όγκων με τις μεγαλύτερες βροχοπτώσεις, με την παρέμβαση του ανθρώπου να περιορίζεται κυρίως στην άσκηση της κτηνοτροφίας. Η βλάστηση σε αυτή τη ζώνη έχει διαμορφωθεί κυρίως από τη βόσκηση. Αν δεν υπήρχαν ανθρώπινες παρεμβάσεις θα κυριαρχούσε μακία βλάστηση, αποτελούμενη κυρίως από κουμαριές και δάση δρυών και καστανιάς. Η έντονη πίεση που προήλθε από την κτηνοτροφία έχει διαμορφώσει τη σημερινή κατάσταση (φρύγανα, μακία βλάστηση, τμήματα αζωνικών διαπλάσεων, λίγα παλαιά χωράφια, ορθοπλαγιές και καστανοδάση). Τα καστανοδάση αφορούν καλλιεργημένες καστανιές και λειτουργούν όπως τα φυσικά καστανοδάση. Σε θέσεις που εμφανίζονται πηγές, καθώς και στα ρέματα, η βλάστηση είναι πιο πυκνή, περιλαμβάνοντας πλατάνια, καστανιές, πικροδάφνες και ρείκια. Γενικώς όμως κυριαρχούν τα φρύγανα και έχουμε σημαντική διάβρωση του εδάφους. Η ζώνη αυτή φιλοξενεί το μεγαλύτερο τμήμα της πανίδας της περιοχής της ΔΕ, αφού αποτελεί τον βιότοπο του Γυπαετού (σημαντικότερο είδος πανίδας).

Τη χαμηλή ζώνη (υψόμετρο 100 μ. έως 600 μ.)

Στην περιοχή αυτή αναπτύσσονται οι περισσότερες ανθρώπινες δραστηριότητες, αφού περιλαμβάνει τους περισσότερους οικισμούς και το μεγαλύτερο τμήμα των καλλιεργειών της ΔΕ. Στα σημεία που η βλάστηση έχει παραμείνει φυσική, κυριαρχούν τα φρυγανικά οικοσυστήματα. Η βλάστηση διαφοροποιείται στα ρέματα, όπου παρουσιάζεται πυκνή βλάστηση (πλατάνια και καστανιές, που υποκαθιστούν τα δάση που θα υπήρχαν σε περίπτωση απουσίας των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, πικροδάφνες, μυρτιές, κ.λπ.) και στις ζώνες

φυσικής βλάστησης, που διαμορφώνονται στα όρια των παλαιών χωραφιών. Το τοπίο της περιοχής παρουσιάζει ιδιαίτερη ποικιλομορφία, αντίστοιχη με αυτή των οικολογικών φωλιών.

Ο σημαντικότερος **παράγοντας περιβαλλοντικής υποβάθμισης** της περιοχής είναι η **υιοθέτηση σύγχρονων μεθόδων καλλιέργειας** (εκχερσώσεις και χρήση πρόσθετων), με μη αναστρέψιμες επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον. Ωστόσο οι ανθρώπινες δραστηριότητες δεν έχουν, εκ προοιμίου, αρνητική επίδραση στο περιβάλλον. Πιο συγκεκριμένα, οι παλιές αναβαθμίδες και η παλαιού τύπου καλλιέργεια της ελιάς, της καστανιάς, των αμπελιών και των σπαρτών συμβάλλουν στη δημιουργία πλήθους διαδοχικών μικροπεριβαλλόντων, κρίσιμων για τη διατήρηση της υπάρχουσας χλωρίδας και πανίδας. **Μαζί με τους διάσπαρτους οικισμούς αποτελούν το συγκριτικό πλεονέκτημα της Δημοτικής Ενότητας για μια ανάπτυξη με βάση τις αρχές της αειφορίας.**

 Την παραλιακή ζώνη (υψόμετρο 100 μ. και κάτω, έως τις ακτές και τμήμα της θάλασσας).

Στην περιοχή αυτή περιλαμβάνονται οι επίπεδες εκτάσεις του κάμπου της Χρυσοσκαλίτισσας και μια στενή, σχετικά, ζώνη στο δυτικό τμήμα της περιοχής της ΔΕ. Λόγω της γειτνίασης με τη θάλασσα, αποτελεί τη ζώνη που δέχεται τη **μεγαλύτερη πίεση από ανθρώπινες δραστηριότητες** (εντατικό καλλιεργητικό πρότυπο που περιλαμβάνει ελαιώνες και θερμοκήπια, ενώ έντονα αναπτύσσεται και ο τουριστικός τομέας). Κατά τις προηγούμενες δεκαετίες, η πρόσβαση στην περιοχή ήταν ιδιαίτερα δύσκολη, αφού για λόγους προστασίας των οικοτόπων σπάνιας περιβαλλοντικής αξίας πανευρωπαϊκού επιπέδου δεν είχε αναπτυχθεί το οδικό δίκτυο στην περιοχή. Ωστόσο, η διάνοιξη οδών και η δημιουργία υποδομών άρδευσης συνετέλεσε στη δημιουργία πλήθους παραθεριστικών κατοικιών και στην εγκατάσταση αρχικά ελαιώνων και αργότερα θερμοκηπίων, ενώ τα τελευταία χρόνια οι επισκέψεις παραθεριστών αυξήθηκαν σε τέτοιο βαθμό, ώστε να ξεπερνούν τη **φέρουσα ικανότητα του φυσικού περιβάλλοντος** της περιοχής.

Σε επόμενη ενότητα (βλ. Κεφάλαιο 7) θα γίνει αναφορά στα αξιολογικά φυσικά οικοσυστήματα της περιοχής της ΔΕ Ιναχωρίου, τα οποία χρήζουν ιδιαίτερης προστασίας και ανάδειξης (π.χ. περιοχές ενταγμένες στο δίκτυο **NATURA 2000**, αξιολογικοί βιότοποι, τοπία ιδιαίτερης σημασίας, μονοπάτια, πολιτιστικές διαδρομές).

6.5.5 Πληθυσμιακά χαρακτηριστικά

Σύμφωνα με το Ν. 3852/2010 (Πρόγραμμα Καλλικράτης), η ΔΕ Ιναχωρίου υποδιαιρείται σε **8 ΤΚ με 24 οικισμούς**. Ο μεγαλύτερος οικισμός, που αποτελεί το διοικητικό και κοινωνικό κέντρο του Δήμου, είναι το **Έλος**, ενώ ο επόμενος σημαντικότερος οικισμός από άποψη πληθυσμιακού μεγέθους είναι το **Βλάτος**.

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, ο πληθυσμός της ΔΕ Ιναχωρίου ακολουθεί **πτωτική πορεία** (Διάγραμμα 6-5). Η πτώση αυτή κατά τη δεκαετία 1991-2001 είναι της τάξης του -13,75%, λίγο μικρότερη από αυτή της προηγούμενης δεκαετίας (1981-1991, -14,29%). Κατά τη δεκαετία 1991-2001, μια μικρή αύξηση του πληθυσμού καταγράφεται μόνο στην ΤΚ Κεφαλίου, ενώ ο πληθυσμός της ΤΚ Στροβλών παραμένει σταθερός. Οι περισσότεροι οικισμοί παρουσιάζουν μείωση πληθυσμού μεταξύ των απογραφών 1991-2001, με τη μεγαλύτερη μείωση να

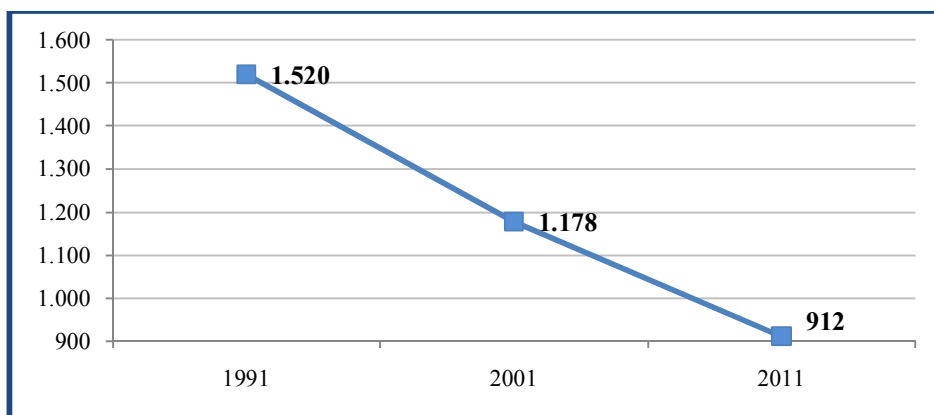
καταγράφεται στον οικισμό του Αμυγδαλοκεφαλίου (-67,35%), ενώ ακολουθεί το Λούχι(ον), με μείωση της τάξης του -54,05%. Την ίδια περίοδο, αύξηση στον πληθυσμό τους εμφανίζουν μόλις 8 από τους 24 οικισμούς της ΔΕ, ενώ ο **Δείκτης Γήρανσης**²⁰ (222,87%) υπερβαίνει κατά πολύ αυτόν της Περιφέρειας Κρήτης (95,87%) και της ΠΕ Χανίων (97,69%), με την ΤΚ Περιβολίων να παρουσιάζει τη λιγότερο αρνητική εικόνα. Επίσης, η **πληθυσμιακή πυκνότητα** της ΔΕ είναι χαμηλή, σε σχέση με αυτή της ΠΕ και της Περιφέρειας.

Τα πληθυσμιακά δεδομένα της απογραφής του μόνιμου πληθυσμού για το έτος 2011 στη ΔΕ Ιναχωρίου παρουσιάζονται στον Πίνακα Ι-3 του Παραρτήματος Ι.

Με βάση τα στοιχεία του εν λόγω Πίνακα, ο μόνιμος πληθυσμός της ΔΕ Ιναχωρίου το 2011 αντιστοιχεί στο 8,45% του Δ. Κισσάμου, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού διαμένει στις ΤΚ Έλους (223 κάτ.) και Βλάτους (159 κάτ.), με ποσοστά 24,45% και 17,43% αντίστοιχα. Ο οικισμός με τον μεγαλύτερο πληθυσμό είναι η έδρα του Δήμου, το Έλος (130 κάτ.) και ακολουθούν το Βλάτος (99 κάτ.) και η Λίμνη (90 κάτ.). Ο πληθυσμός κάθε ενός εκ των υπολοίπων οικισμών δεν ξεπερνά τους 80 κατοίκους. Κατά τη δεκαετία 2001-2011 σχεδόν σε όλες τις ΤΚ παρουσιάζεται πληθυσμιακή μείωση, εκτός από την ΤΚ Περιβολίων, που διατηρεί τον πληθυσμό της σταθερό. **Η συνολική μείωση του πληθυσμού της ΔΕ τη δεκαετία 2001-2011 αγγίζει το 22,6%.**

Διάγραμμα 6-5: Μεταβολή Μόνιμου Πληθυσμού ΔΕ Ιναχωρίου κατά τις Δεκαετίες 1991, 2001 και 2011

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Στοιχεία Απογραφών 1991, 2001 και 2011

6.5.6 Κοινωνικά χαρακτηριστικά

Εκπαιδευτικό επίπεδο

Σε γενικές γραμμές, σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής 2001, τόσο στο σύνολο της ΔΕ Ιναχωρίου, όσο και στο επίπεδο των επιμέρους ΤΚ που περιλαμβάνει, το εκπαιδευτικό επίπεδο είναι σχετικά χαμηλό. Εντούτοις, συγκρίνοντας τα στοιχεία αυτά με τα αντίστοιχα της

²⁰ Ο δείκτης γήρανσης πληθυσμού είναι ένας δείκτης μέτρησης της δημογραφικής γήρανσης και δίνεται από το μαθηματική σχέση: Μόνιμος πληθυσμός ηλικίας 65 ετών και άνω * 100 / Μόνιμος πληθυσμός ηλικίας 0-14 ετών.

απογραφής 1991, παρατηρείται εμφανής **βελτίωση του μορφωτικού επιπέδου**, τόσο στη ΔΕ συνολικά, όσο και σε επίπεδο ΤΚ.

Ειδικότερα, σύμφωνα με τα στοιχεία απογραφής του 1991, στο σύνολο της ΔΕ ο πληθυσμός ηλικίας άνω των 10 ετών με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (απόφοιτοι στοιχειώδους εκπαίδευσης, εκείνοι που δεν τελείωσαν το Δημοτικό, αλλά γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση και οι αγράμματοι) καταλαμβάνει ποσοστό 77,52% στον συνολικό πληθυσμό, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό το 2001 μειώνεται σε 68,6%. Τα ποσοστά αυτά είναι μεγαλύτερα από τα αντίστοιχα της ΠΕ Χανίων (59,19%) και της Περιφέρειας Κρήτης (63%).

Τέλος, η ανάλυση του μορφωτικού επιπέδου των κατοίκων της ΔΕ Ιναχωρίου το 2001 κατά φύλο, καταδεικνύει ότι ο αριθμός των γυναικών με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο είναι μεγαλύτερος αυτού των ανδρών, ενώ υπάρχει σχετική ισορροπία μεταξύ των δύο φύλων στην κατηγορία των πτυχιούχων ΑΕΙ και ΤΕΙ.

Μέγεθος νοικοκυριών

Ο συνολικός αριθμός των νοικοκυριών στη ΔΕ Ιναχωρίου ήταν 480 το 2001, από τα οποία τα περισσότερα είχαν 2 μέλη (37,08%) και ακολουθούσαν αυτά με 1, 3 και 4 μέλη (ποσοστά 30,83%, 16,25% και 8,54% αντίστοιχα), ενώ όσο ο αριθμός των μελών αυξανόταν (νοικοκυριά από 5 μέλη και άνω), τόσο μικρότερα ήταν και τα αντίστοιχα ποσοστά.

Μεταναστευτική κίνηση

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 καταγράφονται ισχυρές μεταναστευτικές ροές προς την Ελλάδα, κυρίως λόγω της κατάρρευσης των καθεστώτων στις πρώην Ανατολικές χώρες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να επέλθουν σημαντικές αλλαγές στη σύνθεση του πληθυσμού, καθώς και στη διάρθρωση του παραγωγικού δυναμικού της χώρας, αφού αυξήθηκε σημαντικά η προσφορά ανειδίκευτων εργατών.

Σύμφωνα με την απογραφή του μόνιμου πληθυσμού για το **2001**, το 7,57% των κατοίκων στην Περιφέρεια Κρήτης είναι αλλοδαποί, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για την ΠΕ Χανίων ανέρχεται στο 8,84%. Αναφορικά με την υπηκοότητα των αλλοδαπών που έχουν εγκατασταθεί στην ΠΕ Χανίων, παρατηρείται ότι το 32,6% των αλλοδαπών προέρχονται από την Αλβανία, ενώ οι υπόλοιπες χώρες προέλευσης συγκεντρώνουν μικρότερα ποσοστά. Πιο συγκεκριμένα, το 10,8% των αλλοδαπών προέρχεται από τη Βουλγαρία, το 9,72% από τη Γεωργία και το 7,1% από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, ενώ μικρότερα ποσοστά συγκεντρώνουν άλλες χώρες της Ασίας, Ευρώπης και Αφρικής.

Εντός της ΔΕ Ιναχωρίου, η **σύνθεση των αλλοδαπών** έχει ως ακολούθως: 60% Αλβανοί και 20% Ρουμάνοι, ενώ το υπόλοιπο ποσοστό περιλαμβάνει μετανάστες από τη Βουλγαρία και τη Γεωργία. Ο μεγαλύτερος αριθμός μεταναστών **συγκεντρώνεται στην ΤΚ Βάθης**.

6.5.7 Γεωγραφική κατανομή – Χωροταξική οργάνωση

Η ΔΕ Ιναχωρίου εντάσσεται διοικητικά στην ΠΕ Χανίων, με έδρα τα Χανιά, που αποτελεί μια από τις τέσσερις ΠΕ της Κρήτης και καταλαμβάνει το δυτικό τμήμα της νήσου. Η Κρήτη στο διοικητικό σχήμα της χώρας αποτελεί μια από τις 13 Περιφέρειες, με έδρα της Περιφέρειας την πόλη του Ηρακλείου.

Η ΔΕ **Ιναχωρίου** καταλαμβάνει το νοτιοδυτικό τμήμα της ΠΕ Χανίων και συνορεύει βόρεια με τις ΔΕ Κισσάμου και Μυθήμνης, ανατολικά με τις ΔΕ Καντάνου και Πελεκάνου, νότια με τη ΔΕ Πελεκάνου και τη θάλασσα και δυτικά με τη θάλασσα και τη ΔΕ Κισσάμου.

Έδρα της είναι ο οικισμός Έλος και υποδιαιρείται σε **8 ΤΚ**: Αμυγδαλοκεφαλίου, Βάθης, Βλάτους, Έλους, Κάμπου, Κεφαλίου, Περιβολίων Κισσάμου και Στροβλών.

Η έκταση της ΔΕ Ιναχωρίου είναι **136.716 στρ.** και καταλαμβάνει το **5,75% της έκτασης της ΠΕ Χανίων**, ενώ η θέση της βρίσκεται σε μεγάλη απόσταση από τα Χανιά. Ο εκτεταμένος ορεινός όγκος και η αμμώδης παραλία στο νοτιοδυτικό τμήμα του Ελαφονησιού είναι οι κύριοι παράγοντες που επηρέασαν την εικόνα της περιοχής την τελευταία εικοσαετία.

Σύμφωνα με το Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης της Περιφέρειας Κρήτης, στην **Οικιστική Ενότητα Κισσάμου** (που περιλαμβάνει τις ΔΕ Βουκολιών, Κολυμβαρίου, Ιναχωρίου, Κισσάμου και Μυθήμνης) προβλέπονται τα εξής **οικιστικά κέντρα**:

- Η **Κίσσαμος**, οικιστικό κέντρο 3^{ου} επιπέδου ενισχυμένου.
- Το **Κολυμβάρι**, οι **Βουκολιές**, ο **Δραπανιάς** και το **Έλος** (έδρα της Δημοτικής Ενότητας Ιναχωρίου), οικιστικά κέντρα 4^{ου} επιπέδου ενισχυμένου.
- Τα οικιστικά κέντρα 5^{ου} επιπέδου, που είναι στην ουσία οι λοιπές έδρες Ο.Τ.Α. το 1991.

Τα Χανιά αποτελούσαν και αποτελούν μέχρι και σήμερα τον κύριο κόμβο συγκοινωνιακής εξυπηρέτησης (αεροδρόμιο - λιμάνι) της ΔΕ Ιναχωρίου, αλλά και το πλησιέστερο ανωτέρου επιπέδου κέντρο παροχής εμπορικών, οικονομικών και λοιπών υπηρεσιών, ενώ σημαντική είναι και η συνεισφορά της πόλης της Κισσάμου, η οποία ικανοποιεί σε μεγάλο βαθμό τις συναλλακτικές ανάγκες του τοπικού πληθυσμού.

Στη ΔΕ Ιναχωρίου δεν υπάρχει ένα μεγάλο οικιστικό κέντρο που να λειτουργεί ως πόλος ανάπτυξης της περιοχής. Ο μεγαλύτερος οικισμός, όπου είναι συγκεντρωμένες οι διοικητικές και κοινωνικές υποδομές της ΔΕ είναι το Έλος (130 κάτ. το 2011). Επόμενοι σε μέγεθος σημαντικοί οικισμοί (άνω των 70 κατοίκων το 2011) είναι το Βλάτος (99 κάτ.), η Λίμνη (90 κάτ.) και τα Λιβιάδια (παραλιακός οικισμός, 76 κάτ.) (στοιχεία ΕΛ.ΣΤΑΤ.).

Η συγκράτηση του πληθυσμού και η πληθυσμιακή ανάπτυξη κάποιων οικισμών εξαρτάται από την ανάπτυξη βιώσιμων οικονομικών δραστηριοτήτων και τη βελτίωση των υποδομών τους. Οι τομείς ανάπτυξης της περιοχής για τους οποίους υπάρχουν **συγκριτικά πλεονεκτήματα** φαίνεται να είναι η **γεωργία** και ο **τουρισμός**. Η συνιστώμενη από το Περιφερειακό Πλαίσιο

Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης στροφή προς τα γεωργικά προϊόντα ποιότητας και τον τουρισμό «με χαρακτηριστικά όχι μόνο καλύτερης περιβαλλοντικής συμβατότητας, αλλά και συμβολής σε προγράμματα ανάδειξης του περιβάλλοντος» επιβάλλει την προστασία του περιβάλλοντος στην περιοχή μελέτης.

Η **αναπτυξιακή προοπτική** της περιοχής εμποδίζεται από τους ακόλουθους παράγοντες:

- Μέτριο επαρχιακό οδικό δίκτυο.
- Συγκρούσεις μεταξύ ανταγωνιστικών χρήσεων γης (θερμοκήπια και κατοικία – τουρισμός – αναψυχή, δραστηριότητες εξόρυξης γύψου).
- Αδυναμία της διοίκησης να υλοποιήσει έγκαιρα χωροταξικές και πολεοδομικές παρεμβάσεις [π.χ. μεγάλη καθυστέρηση στην έγκριση των Ειδικών χωροταξικών Μελετών (η EXM Δυτικών Ακτών Ν. Χανίων έχει ανατεθεί από το 1992) και των πολεοδομικών μελετών (μέσος χρόνος έγκρισης πολεοδομικών μελετών 15 χρόνια από την ανάθεσή τους)].

✚ Περιοχές Ειδικά Ρυθμιζόμενης Πολεοδόμησης (Π.Ε.Ρ.Π.Ο.)

Με την υπ' αριθμόν 32063/2006 Απόφαση του Υφυπουργού ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. (ΦΕΚ 42/ΑΑΠ/2006) εγκρίθηκαν οι γενικές κατευθύνσεις για Περιοχές Ειδικά Ρυθμιζόμενης Πολεοδόμησης (Π.Ε.Ρ.Π.Ο.) στον τότε Ν. Χανίων. Όσον αφορά στη **ΔΕ Ιναχωρίου**, με την απόφαση αυτή εγκρίθηκε ως «έκταση ευρύτερης περιοχής αναζήτησης Π.Ε.Ρ.Π.Ο.» η περιοχή με αριθμό 7, με όρια: δυτικά την παραλία από Στόμιο έως τα όρια του οικισμού Λιβάδια, βόρεια τη νοητή γραμμή που συνδέει τους οικισμούς Λιβάδια – Αμυγδαλοκεφάλι – θέση Προφήτης Ηλίας – Πλοκαμιανά και νοτιοανατολικά το δρόμο που συνδέει τα Πλοκαμιανά με το Στόμιο. Η συνολική έκταση της περιοχής αυτής είναι 11.536,55 στρ. και το σύνολο των εκτάσεων προς πολεοδόμηση μέσα σε αυτή την περιοχή (μέγιστο εμβαδόν εκτάσεων που επιτρέπεται να πολεοδομηθούν ως Π.Ε.Ρ.Π.Ο.) ορίζεται σε 190 στρ. για μια χρονική περίοδο 10 ετών.

✚ Εντοπισμός κυρίων συγκρούσεων χρήσεων γης

- Έχει καταγραφεί **σημαντικός αριθμός αρχαιολογικών χώρων και μνημείων** (κηρυγμένων ή μη), τόσο εντός όσο και εκτός οικισμών της ΔΕ Ιναχωρίου, χωρίς όμως, για τα κηρυγμένα, να καθορίζεται η ευρύτερη θεσμοθετημένη περιοχή προστασίας τους (έκταση γύρω από τα μνημεία). Τα εκτός οικισμών μνημεία εντοπίζονται συχνά σε εκτάσεις όπου καλλιεργείται η ελιά. Θα πρέπει, βέβαια, να σημειωθεί ότι οι δύο χρήσεις δεν είναι κατ' ανάγκη ασύμβατες.
- Στο ορεινό τμήμα της ενδοχώρας της ΔΕ υπάρχει ζώνη προστασίας **NATURA 2000**. Το τμήμα αυτό, που καλύπτεται σημαντικά από θαμνώδεις εκτάσεις και εκτάσεις με αραιή βλάστηση, χρησιμοποιείται για βοσκή ζώων, ενώ καταγράφονται μέσα σε αυτό και ποιμνιοστάσια (στάνες).
- Η **μεταποιητική δραστηριότητα** συγκεντρώνεται τόσο εντός όσο και εκτός των οικισμών, κατά μήκος των δύο βασικών οδικών αξόνων.
- Η **γεωργική δραστηριότητα** που αναπτύσσεται κυρίως στις περιμετρικές ζώνες άρδευσης του Τοπικού Οργανισμού Εγγείων Βελτιώσεων (Τ.Ο.Ε.Β.) Χρυσοσκαλίτισσας συναντά προβλήματα ακόμα χωροθέτησης, αφού ένα τμήμα της ζώνης έχει θεσμική

απαγόρευση γεωργικής χρήσης ως «αναδασωτέα έκταση». Έτσι, ο αγρότης της περιοχής αναγκάζεται να εγκαθιστά υπό κάλυψη καλλιέργειες εκτός των οριοθετημένων ζωνών, με αποτέλεσμα την υποβάθμιση συνολικά της ευρύτερης περιοχής.

- Στο παραλιακό μέτωπο παρουσιάζεται **τουριστική ανάπτυξη** με τα ξενοδοχεία, τα σχετικά εμπορικά καταστήματα και την αναψυχή (εστιατόρια, bar κ.λπ.) να καταγράφονται εντός και εκτός των οικισμών και κυρίως κατά μήκος του υφιστάμενου οδικού δικτύου.
- Κατά τους θερινούς μήνες παρατηρούνται **προβλήματα στάθμευσης** κατά μήκος του οδικού δικτύου, καθώς και προβλήματα κυκλοφορίας στο κεντρικό τμήμα των οικισμών λόγω στενότητας δρόμων.
- Οριακές τάσεις δόμησης πέραν των ορίων των οικισμών καταγράφονται στο παραλιακό μέτωπο σε βάρος της γεωργικής γης.
- Σε ορισμένους οικισμούς τα νεκροταφεία βρίσκονται είτε εντός, είτε πολύ κοντά στα όρια οικισμών.

Σε γενικές γραμμές, στην περιοχή της ΔΕ δεν εμφανίζονται ιδιαίτερα σημαντικές συγκρούσεις χρήσεων γης, πέραν αυτών που περιγράφονται στην αρδευόμενη ζώνη του Τ.Ο.Ε.Β. Χρυσοσκαλίτισσας (γεωργική γη - αναδασωτέες εκτάσεις), ενώ κίνδυνος μπορεί να υπάρξει στο μέλλον από τη μετατροπή της γεωργικής γης για οικιστική επέκταση με άξονα την παραθεριστική κατοικία. Αν και οι ανάγκες αυτές εκδηλώνονται περιστασιακά, είναι εξαιρετικά πιθανόν ότι οι αξιόλογες συνθήκες φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος της περιοχής της ΔΕ Ιναχωρίου θα προσελκύσουν το ενδιαφέρον επενδυτών για οργανωμένη ανάπτυξη Β' κατοικίας και τουριστικών υποδομών.

6.5.8 Οικιστική ανάπτυξη

Σύμφωνα με τη Μελέτη Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π. της ΔΕ Ιναχωρίου (Χουρδάκης κ.ά, 2010²¹), διακρίνονται **δύο πολυεδομικές ενότητες**:

- A.** Το ανατολικό τμήμα της ΔΕ, που περιλαμβάνει τις ΤΚ της ενδοχώρας (Ελους, όπου βρίσκεται η έδρα του Δήμου, Βλάτους, Περιβολίων και Στροβλών) και
- B.** Το δυτικό τμήμα του Δήμου, που περιλαμβάνει τις παραλιακές ΤΚ (Βάθης, Κεφαλίου, Αμυγδαλοκεφαλίου και Κάμπου). Στο τμήμα αυτό εντάσσονται:
 - B.1.** Η παραλιακή περιοχή, που εμφανίζει τάσεις τουριστικής ανάπτυξης και δέχεται τις μεγαλύτερες περιβαλλοντικές πιέσεις.
 - B.2.** Η περιοχή που περιλαμβάνει τους οικισμούς της ενδοχώρας. Το τμήμα αυτό παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά με το ανατολικό τμήμα (ενότητα Α).

Ο τουρισμός έχει αναπτυχθεί στην περιοχή κυρίως λόγω του **παραθαλάσσιου** χαρακτήρα του νοτιοδυτικού τμήματός της (ΤΚ Βάθης και Αμυγδαλοκεφαλίου) και λόγω **πρότυπων μονάδων αγροτουρισμού** στις ΤΚ Βλάτους και Κεφαλίου. Η συντριπτική πλειοψηφία των τουριστικών κλινών της ΔΕ Ιναχωρίου λειτουργούν εντός της ΤΚ Βάθης, στην περιοχή της

²¹ Σύμφωνα με την πληροφόρηση της ερευνητικής ομάδας και τη διαδικτυακή αναζήτηση, το ΣΧΟΟΑΠ Ιναχωρίου παραδόθηκε το 2010, ενώ το 2014 δεν είχε ακόμη θεσμοθετηθεί.

Χρυσοσκαλίτισσας, ενώ μικρότερες σε δυναμικότητα μονάδες λειτουργούν στις ΤΚ Αμυγδαλοκεφαλίου στην περιοχή Λιβάδια και στον ορεινό οικισμό Μηλιά. Όσον αφορά τους παραλιακούς οικισμούς Χρυσοσκαλίτισσα και Λιβάδια, που εμφανίζουν ανάπτυξης τόσο Α΄ και Β΄ κατοικίας, όσο και τουριστικών καταλυμάτων, θα απαιτηθεί πολεοδομικός σχεδιασμός εντός των ορίων τους, ενώ είναι πιθανόν να προκύψει ανάγκη επέκτασής τους μακροπρόθεσμα. Στην περιοχή Ελαφονήσου έχει εκδηλωθεί ενδιαφέρον αγοράς μεγάλων εκτάσεων για τουριστική ανάπτυξη και ανάπτυξη Β΄ κατοικίας.

Στις περισσότερες ΤΚ έχουν γίνει αγορές παλαιών σπιτιών για παραθεριστική κατοικία και άλλες συναφείς δραστηριότητες. Η τάση αγοράς υφιστάμενων κατοικιών από ξένους και Έλληνες για χρήση Β΄ κατοικίας και διαμονή μακράς διάρκειας αναμένεται να επεκταθεί και στα ακολουθούσα φθίνουσα πορεία και εγκαταλειμμένα χωριά της ΔΕ, με την προϋπόθεση της εξασφάλισης ικανοποιητικής πρόσβασης και των αναγκαίων υποδομών. Στους κύριους οικισμούς της ενδοχώρας αναμένεται σταδιακή σταθεροποίηση του πληθυσμού τους, που θα εξαρτηθεί και από τη βελτίωση των μεταφορικών υποδομών και των υπηρεσιών.

Σε γενικές γραμμές, στις οριοθετήσεις των οικισμών της ΔΕ έχουν συμπεριληφθεί επαρκείς εκτάσεις πέραν από τα συνεκτικά τους τμήματα και δεν προβλέπεται, εκτός απροόπτων εξελίξεων, να απαιτηθούν επεκτάσεις τους, τουλάχιστον στο άμεσο μέλλον (δεκαετία). Ωστόσο, κρίνεται αναγκαία η προώθηση παρεμβάσεων σχετικών με τη λειτουργική αναμόρφωση των οικισμών, αλλά και με την προσβασιμότητά τους στο αυτοκίνητο, κάτι που θα ενισχύσει περαιτέρω και τις τάσεις ανάπτυξής τους.

6.5.9 Οικονομικό περιβάλλον

Οι βασικές οικονομικές δραστηριότητες που έχουν αναπτυχθεί στην περιοχή της ΔΕ είναι η καλλιέργεια της ελιάς, οι καλλιέργειες υπό κάλυψη, η κτηνοτροφία, η αλιεία και ο τουρισμός στο παραλιακό μέτωπο, ενώ η μεταποιητική δραστηριότητα περιορίζεται κυρίως σε μονάδες επεξεργασίας της ελιάς και υποστήριξης του τομέα των κατασκευών.

Αν και οι αγροτικές δραστηριότητες είναι κατά κύριο λόγο παραδοσιακές, έχουν γίνει βήματα εκσυγχρονισμού του αγροτικού τομέα (πρώιμα κηπευτικά – τυποποίηση και προώθηση προϊόντων), ενώ στον τουριστικό τομέα παρατηρείται αύξηση επενδυτικών σχεδίων και μεγάλη κίνηση παραθεριστών σε ημερήσια βάση, κυρίως στην περιοχή του Ελαφονησιού.

Ο **δευτερογενής τομέας** οριοθετείται κυρίως από τις λίγες μεταποιητικές μονάδες, που λειτουργούν στην περιοχή και αφορούν την ελαιουργία και τα οικοδομικά υλικά, με την πλειοψηφία αυτών να απαντώνται στις ΤΚ Βάθης και Έλους.

Όσον αφορά τον **τριτογενή τομέα**, δεν παρατηρούνται καθόλου επιχειρήσεις χονδρικού εμπορίου, ενώ το λιανικό εμπόριο περιορίζεται στα πρατήρια καυσίμων και τα καταστήματα ψιλικών. Οι επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών κατά κύριο λόγο αφορούν σε εστιατόρια και καφενεία – καφετέριες και χωματουργικά έργα, που συγκεντρώνονται κυρίως στις ΤΚ Βάθης και Έλους και λιγότερο στις ΤΚ Κάμπου, Βλάτους, Στροβλών και Κεφαλίου.

Ο **τουρισμός** είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένος στο νοτιοδυτικό τμήμα της ΔΕ Ιναχωρίου, λόγω του παραθαλάσσιου χαρακτήρα του (ΤΚ Βάθης, ΤΚ Αμυγδαλοκεφαλίου και ΤΚ Κάμπου), αλλά και

στην ΤΚ Βλάτους (ύπαρξη πρότυπων μονάδων **αγροτουρισμού**) και στις ΤΚ Κεφαλίου και Κάμπου, όπου έχουν αναπτυχθεί **πρότυπες τουριστικές μονάδες**. Η συντριπτική πλειονότητα των τουριστικών κλινών που καταγράφονται εντός της ΔΕ Ιναχωρίου λειτουργούν εντός της ΤΚ Βάθης, στην περιοχή της Χρυσοσκαλίτισσας, ενώ μικρότερες σε δυναμικότητα μονάδες λειτουργούν στην ΤΚ Αμυγδαλοκεφαλίου, στην περιοχή Λιβάδια.

Σε ό,τι αφορά την ένταξη της οικονομίας της περιοχής στον ευρύτερο χώρο (Κρήτη) παρατηρείται ότι στον αγροτικό τομέα εμφανίζει σημαντικό βαθμό καθετοποίησης και ολοκλήρωσης, ενώ στους άλλους τομείς υστερεί.

Το 2001, η **δομή της απασχόλησης** χαρακτηρίζεται από:

- κυριαρχία του πρωτογενή τομέα οικονομικής δραστηριότητας (65,80%),
- σημαντικό ποσοστό απασχολούμενων στον τριτογενή τομέα (18,80%), και
- μικρότερη συμμετοχή (11,20%) στο δευτερογενή τομέα οικονομικής δραστηριότητας.

Η παραπάνω εικόνα εμφανίζεται σε όλες τις ΤΚ, με αυτές του Κάμπου, Αμυγδαλοκεφαλίου και Έλους να εμφανίζουν τα μεγαλύτερα ποσοστά συγκέντρωσης στον κυρίαρχο πρωτογενή τομέα. Η ανεργία (4,58% το 2001) είναι λίγο χαμηλότερη από αυτή της ΠΕ Χανίων (5,95%) και της Περιφέρειας Κρήτης (6,57%), παρουσιάζοντας αύξηση κατά τη δεκαετία 1991-2001, ακολουθώντας τις τάσεις τόσο της ΠΕ όσο και της Περιφέρειας.

Κυρίαρχο προϊόν είναι το ελαιόλαδο, ενώ μεγάλη είναι και η παραγωγή από κάστανα, γαλακτοκομικά προϊόντα, κρέας, κρασί, μέλι, οπωροκηπευτικά, σύκα, καρύδια, φρούτα και λαχανικά. Η μεγαλύτερη παραγωγή ελαιόλαδου λαμβάνει χώρα στην ΤΚ Στροβλών, ενώ στο δυτικό τμήμα της ΔΕ αναπτύσσονται οι υπό κάλυψη καλλιέργειες κηπευτικών. Η κτηνοτροφία αφορά κυρίως την προβατοτροφία και την αιγοτροφία. Η παραγωγή σε αιγοπρόβιο κρέας παραμένει σταθερή στη ΔΕ Ιναχωρίου, ενώ η παραγωγή χοιρινού εμφανίζει σημαντική αύξηση. Αντίθετα, πτωτικές τάσεις εμφανίζονται στην παραγωγή κρέατος πουλερικών και κουνελιών. Τέλος, μικρή αύξηση παρουσιάζει και η παραγωγή μελιού στο σύνολο της ΔΕ.

6.5.10 Κοινωνικός εξοπλισμός

✚ Διοίκηση

Οι περισσότερες διοικητικές υπηρεσίες, υπηρεσίες δικαιοσύνης και δημόσιας τάξης συγκεντρώνονται στην Κίσαμο και τα Χανιά, από όπου και εξυπηρετούνται οι κάτοικοι της ΔΕ Ιναχωρίου. Παρόλα αυτά, διοικητικές υπηρεσίες καταγράφονται και εντός της ΔΕ Ιναχωρίου: Δημαρχείο με Οικονομική, Διοικητική και Τεχνική Υπηρεσία (Έλος) και Γραφεία ΤΚ (Αμυγδαλοκεφαλίου, Βάθης, Βλάτους, Κάμπου, Κεφαλίου, Περιβολίων, Στροβλών), ΕΛΤΑ (Βάθη), ΚΕΠ (Έλος).

Υγεία – Πρόνοια

Η περιοχή υπάγεται στο Κέντρο Υγείας Κισσάμου και μέσα στον Δήμο λειτουργούν δύο αγροτικά ιατρεία, με έδρες τους οικισμούς Έλος και Κεφάλι. Τα ιατρεία δεν εφημερεύουν και εκτελούν πρωτοβάθμια περίθαλψη. Τις εφημερίες καλύπτει το Κέντρο Υγείας Κισσάμου.

Σε ό,τι αφορά την πρόνοια, η ΔΕ καλύπτεται μόνο από το πρόγραμμα «Βοήθεια στο σπίτι», που εκτελεί η αμιγής Δημοτική Επιχείρηση.

Εκπαίδευση

Η εκπαιδευτική υποδομή συνίσταται σε: 1 Νηπιαγωγείο και 1 Δημοτικό Σχολείο στο Έλος, που εξυπηρετούν όλους τους οικισμούς της ΔΕ. Τα παιδιά μετακινούνται με ενοικιαζόμενα αυτοκίνητα. Οι εκπαιδευτικές ανάγκες του Δήμου σε επίπεδο Γυμνασίου και Λυκείου καλύπτονται από το Καστέλι, την πρωτεύουσα της ΔΕ Κισσάμου. Εντός της ΔΕ δεν υπάρχουν φροντιστήρια ξένων γλωσσών.

Αθλητισμός

Στον τομέα των αθλητικών υποδομών παρατηρούνται ελλείψεις, καθώς υπάρχουν τέτοιες υποδομές μόνο στην ΤΚ Αμυγδαλοκεφαλίου, στην περιοχή Λιβάδια (γήπεδα καλαθοσφαίρισης και πετοσφαίρισης).

6.5.11 Τεχνική και παραγωγική υποδομή – Δίκτυα

Μεταφορικό δίκτυο, κυκλοφορία

Η συγκοινωνιακή σύνδεση των ΤΚ γίνεται με λεωφορεία του ΚΤΕΛ. Το δρομολόγιο κατά τους χειμερινούς μήνες είναι ένα ημερησίως, με διαδρομή από την ΤΚ Κάμπου έως την ΤΚ Κεφαλίου κατά μήκος του επαρχιακού δρόμου, με επιστροφή στην ίδια πορεία και ένα ημερησίως με διαδρομή από την ΤΚ Έλους-Βλάτους-Περβολίων έως την ΤΚ Βάθης. Κατά τους θερινούς μήνες υπάρχει ένα ακόμα δρομολόγιο με κατεύθυνση προς το Ελαφονήσι κατά μήκος των ΤΚ Έλους και Βάθης. Σε γενικές γραμμές και με δεδομένη τη μικρή σχετικά κίνηση που παρουσιάζει το εντός οικισμών οδικό δίκτυο στη ΔΕ κατά τους χειμερινούς μήνες, η εικόνα που παρουσιάζει η συγκοινωνιακή σύνδεση είναι ικανοποιητική.

Έντονη κυκλοφοριακή κίνηση παρουσιάζεται σε όλους οικισμούς κατά τη θερινή περίοδο, η οποία οφείλεται στην αυξημένη τουριστική κίνηση. Το οδικό δίκτυο που συνδέει τους οικισμούς είναι ασφαλτοστρωμένο, δεν υπάρχουν σημαντικά προβλήματα ποιότητας της ασφάλτου και, όταν υπάρξουν, επιλύονται έγκαιρα από τα συνεργεία της ΔΕ. Καταγράφεται, όμως, **έλλειψη οργανωμένων χώρων στάθμευσης**, που είναι απαραίτητοι για τις ανάγκες στάθμευσης που παρουσιάζονται τη θερινή περίοδο. Οι ανάγκες για στάθμευση των οχημάτων ως επί το πλείστον καλύπτονται από τις αυλές κατοικιών, τους δρόμους και τις πλατείες των οικισμών.

Υποδομή ανάπτυξης του αγροτικού χώρου

Η υποδομή που υπάρχει δεν μπορεί να καλύψει τις ανάγκες για ολοκληρωμένη ανάπτυξη του αγροτικού χώρου και αξιοποίηση επί τόπου της αγροτικής παραγωγής, ιδιαίτερα στην ορεινή περιοχή της ΔΕ. παρατηρείται έλλειμμα αρδευτικών έργων για αποτελεσματική και ορθολογική άρδευση των καλλιεργειών σε όλη την έκταση της ΔΕ Ιναχωρίου.

Το δίκτυο αγροτικής οδοποιίας είναι σε μέτρια κατάσταση, ιδιαίτερα στην ορεινή περιοχή, που χρήζει τεχνικών βελτιώσεων και επαρκεί για την εξυπηρέτηση των αναγκών της υφιστάμενης γεωργικής γης (εκμηχάνιση της παραγωγής και εξυπηρέτηση των μεταφορών των αγροτικών προϊόντων, των αγροτικών εφοδίων και μετακινήσεις των εργαζομένων).

Η υποδομή επεξεργασίας και αξιοποίησης της αγροτικής παραγωγής επί τόπου χρήζει αναβάθμισης και βελτιώσεων για να καλύψει τόσο τις υπάρχουσες, όσο και τις μελλοντικές ανάγκες προς την κατεύθυνση μιας ολοκληρωμένης αειφορικής ανάπτυξης του αγροτικού χώρου, που περιλαμβάνει εκτός των άλλων και την προστασία των φυσικών και πολιτιστικών πόρων.

Τα σημαντικότερα έργα αξιοποίησης της αγροτικής παραγωγής είναι τα **ελαιουργεία** επεξεργασίας ελαιοκάρπου και παραγωγής ελαιολάδου, που είναι 4 φυγοκεντρικού τύπου (3 ιδιωτικά και ένα συνεταιριστικό στη Βάθη) και καλύπτουν επαρκώς τις υπάρχουσες ανάγκες λόγω της καλής χωροταξικής τους κατανομής. Τα ελαιουργεία βρίσκονται στους Μύλους Μαρακάκη, στους Αλιγούς Μυλωνάκη, στο Κεφάλι Θεοδωράκη και στη Βάθη (συνεταιριστικό).

Ύδρευση

Σε ό,τι αφορά το υδρευτικό καθεστώς της ΔΕ Ιναχωρίου, σε γενικές γραμμές υπάρχουν πολυάριθμα σημεία υδρομάστευσης, τα οποία εξυπηρετούν τις ανάγκες ύδρευσης των επιμέρους οικισμών, είναι όμως υψηλής παροχής και αποδοτικότητας, δεδομένου ότι λιθολογικά βρίσκονται μέσα στους κατ' εξοχήν ημιπερατούς έως αδιαπέρατους φυλλιτικούς σχηματισμούς. Πιο συγκεκριμένα, οι παροχές των εν λόγω υδρομαστεύσεων είναι της τάξεως των 15m³/h κατά μέσο όρο. Κατά τα λοιπά, το νερό των υδρομαστεύσεων οδηγείται σε δεξαμενές και από εκεί στους οικισμούς.

Αποχέτευση – Απορρίμματα

Τα αστικά λύματα που παράγονται από τους οικισμούς δεν διατίθενται σε κεντρική μονάδα επεξεργασίας, αλλά η συλλογή τους γίνεται σε βόθρους. Έχει εκπονηθεί η μελέτη για τον βιολογικό καθαρισμό στον οικισμό Έλους, ενώ εκπονείται και η μελέτη για τους Βιολογικούς καθαρισμούς στους οικισμούς Χρυσοσκαλίτισσας και Λιβαδίων (Χουρδάκης και άλλοι, 2010).

Όσον αφορά τη διαχείριση των απορριμμάτων, η ΔΕ Ιναχωρίου συμμετέχει στον «Ενιαίο Σύνδεσμο Διαχείρισης Απορριμμάτων Κρήτης» (Ε.Σ.Δ.Α.Κ.). Η συλλογή των απορριμμάτων εντός των οικισμών γίνεται με τη χρήση κάδων. Για τη συλλογή και μεταφορά των απορριμμάτων προς διάθεση, η ΔΕ έχει αναθέσει σε εργολάβο την εκτέλεση δρομολογίων αποκομιδής σε όλες τις ΤΚ. Η συχνότητα αποκομιδής εξαρτάται από τον όγκο των απορριμμάτων που παράγονται σε κάθε οικισμό και από τη χρονική περίοδο (χειμώνας -

καλοκαίρι). Κυμαίνεται από δύο φορές την εβδομάδα στις ΤΚ Έλους και Βάθης (κατά τους θερινούς μήνες) και μια φορά την εβδομάδα σε όλη την περιοχή της ΔΕ (θερινοί - χειμερινοί μήνες). Τα απορρίμματα τελικά διατίθενται στον θεσμοθετημένο ΧΥΤΑ, που βρίσκεται στην περιοχή του Ακρωτηρίου της ΠΕ Χανίων.

✚ Υποδομές ασφαλείας - Προστασίας από φυσικές καταστροφές (σεισμούς κ.λπ.)

Οι υποδομές ασφαλείας – προστασίας αφορούν στις περιπτώσεις πυρκαγιάς και σεισμών και συναρτώνται με την οργάνωση των πυροσβεστικών υπηρεσιών, την πυκνότητα και κατάσταση των υδροστομίων, καθώς και την ύπαρξη χώρων κατάλληλων για τη συγκέντρωση πληθυσμού στις περιπτώσεις σεισμών.

Στη ΔΕ Ιναχωρίου, οι περιπτώσεις πυρκαγιάς καλύπτονται από τον Πυροσβεστικό σταθμό Κισσάμου, που βρίσκεται σε απόσταση 22 χλμ. από το Έλος και από το εθελοντικό πυροσβεστικό κλιμάκιο του Δήμου, που διαθέτει και μικρή κινητή μονάδα πυρόσβεσης (όχημα 4Χ4 με εξοπλισμό πυρόσβεσης). Υπάρχει αρκετά πυκνό δίκτυο πυροσβεστικών κρουνών, που συμπληρώνεται με 20 τουλάχιστον σημεία υδροληψίας (δεξαμενές νερού).

Στην περίπτωση σεισμού, χώροι συγκέντρωσης κοινού είναι κατά κανόνα τα προαύλια των σχολείων και οι πλατείες, ενώ δεν προβλέπεται σχεδιασμός νέων.

6.5.12 Αναπτυξιακά Προγράμματα (Σχέδια και Προγράμματα που αφορούν στην Περιοχή Μελέτης)

Αν και η περιοχή έχει μελετηθεί στο πλαίσιο κεντρικών, περιφερειακών και νομαρχιακών προγραμμάτων και στον σχετικό αναπτυξιακό σχεδιασμό (Τομεακά Προγράμματα – Κ.Π.Σ. – Περιφέρεια – Επιχειρησιακά Προγράμματα), ωστόσο δεν υπάρχουν ολοκληρωμένες επιχειρησιακές μελέτες και συγκεκριμένες προτάσεις για την αξιοποίηση και την αιεφόρο ανάπτυξη της ευαίσθητης αυτής περιοχής, που αποτελεί σήμερα μια από τις πλέον τουριστικά αναπτυσσόμενες περιοχές της ΠΕ Χανίων.

Σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στην Κοινοτική Οδηγία 75/268 της Ε.Ε. «Περί Ορεινών και Μειονεκτικών Περιοχών», το σύνολο της έκτασης της ΔΕ Ιναχωρίου χαρακτηρίζεται ως ορεινή περιοχή κατηγορίας 3/3 και απολαμβάνει όλων των ευνοϊκών διατάξεων όσον αφορά την εφαρμογή των αναπτυξιακών προγραμμάτων της Ε.Ε. στον αγροτικό τομέα.

✚ Ειδική Χωροταξική Μελέτη

Η Ε.Χ.Μ. από τον Όρμο «Κόκκινος Γκρεμός» μέχρι το Ακρωτήρι Κριός προσεγγίζει, καταγράφει και οριοθετεί στην Α' φάση τις περιοχές προστασίας της περιοχής. Εντοπίζει, αξιολογεί και οριοθετεί τις παραλίες, καθώς και τις περιοχές με ορυκτό πλούτο. Διατυπώνει εναλλακτικές προτάσεις χρήσεων γης, ώστε να επέλθει ανάπτυξη των επί μέρους τομέων χωρίς την πρόκληση συγκρούσεων και να προστατευθούν τα φυσικά οικοσυστήματα. Τέλος, προτείνει τη θεσμοθέτηση χρήσεων γης μέσω ΖΟΕ στις περιοχές, που επιβάλλεται από τη δυναμική των συγκρουόμενων χρήσεων. Στη συνέχεια, ακολουθεί η Β' φάση που περιλαμβάνει την τελική πρόταση στην περιοχή παρέμβασης, την οριστική μελέτη των ΖΟΕ με τους όρους και περιορισμούς δόμησης και κατάτμησης και τις προτεινόμενες χρήσεις γης.

6.6 Δημοτική Ενότητα Κισσάμου

Σε αυτή την ενότητα γίνεται μια συνοπτική περιγραφή των στοιχείων που διαμορφώνουν τη φυσιογνωμία της ΔΕ Κισσάμου του ομώνυμου Καλλικρατικού Δ. Κισσάμου, ΠΕ Χανίων Κρήτης. Ειδικότερα, επιχειρείται μια συνοπτική παρουσίαση των φυσικών, δημογραφικών, κοινωνικών και οικονομικών χαρακτηριστικών της περιοχής, καθώς και στοιχείων σχετικών με τη χωροταξική οργάνωση, την οικιστική ανάπτυξη και τις υφιστάμενες χρήσεις γης. Τα στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν για την περιγραφή της υπάρχουσας κατάστασης της ΔΕ Κισσάμου αντλήθηκαν από το «Τοπικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Επαρχίας Κισσάμου 1995-1997» (1995), τη «Μελέτη Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Δήμου Κισσάμου» (2013), το «Σχέδιο Στρατηγικού Σχεδιασμού Επιχειρησιακού Προγράμματος 2012-2014 Δήμου Κισσάμου» (2011), καθώς και από την αναζήτηση στοιχείων από άλλες πηγές.

6.6.1 Θέση

Η ΔΕ Κισσάμου ανήκει διοικητικά στον ομώνυμο Καλλικρατικό Δ. Κισσάμου. Συνορεύει δυτικά με τη θάλασσα Κυθήρων, ανατολικά με τη ΔΕ Μυθήμνης του Καλλικρατικού Δ. Κισσάμου, νότια με τη ΔΕ Ιναχωρίου του Καλλικρατικού Δ. Κισσάμου, ενώ η βόρεια πλευρά της βρέχεται από το Κρητικό Πέλαγος (Χάρτης 6-10). Η έκταση της ΔΕ Κισσάμου είναι **148.900 στρ.** και αντιστοιχεί στο **5,37% της έκτασης της ΠΕ Χανίων** (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

Χάρτης 6-10: ΔΕ Κισσάμου και Όμορες ΔΕ

Πηγή: <http://geodata.gov.gr/geodata/>

6.6.2 Ιστορική εξέλιξη

Η ιστορία της περιοχής χάνεται στα βάθη των αιώνων και συνδέεται άμεσα με την ιστορία όχι μόνο του νομού Χανίων, αλλά και της Κρήτης γενικότερα. Μαρτυρίες νεολιθικής κατοίκησης καταγράφονται στο σπήλαιο της Αγίας Σοφίας στα Τοπόλια, ενώ στοιχεία για την ύπαρξη οργανωμένων οικισμών κατά τη Μινωϊκή εποχή έχουμε στα Νωπήγεια, στην περιοχή της Χρυσοσκαλίτισσας, νότια των Φαλασαρνών, στα Βιγλιά Γραμβούσας και στην Κίσσαμο. Σε όλη την ιστορική της πορεία, η Κίσσαμος αναπτύσσει πλούσια εμπορική και οικονομική δραστηριότητα. Σε αυτήν συμβάλει καθοριστικά η πλεονεκτική γεωγραφική της θέση: περιοχή παραθαλάσσια, αλλά και βορειοδυτική πύλη της Κρήτης. Τη γεωγραφική της θέση, όπως άλλωστε και της Κρήτης συνολικά, επιβουλεύονται πολλοί λαοί (Αχαιοί, Ρωμαίοι, Βυζαντινοί, Ενετοί, Τούρκοι) και πολεμικές συγκρούσεις ξεσπούν συχνά με σκοπό την κατάκτησή της.

Στην ελληνική αρχαιότητα (μέχρι το 69 π.Χ.) η δυτική Κρήτη κατέχει πρωτεύουσα θέση και παρουσιάζει σημαντική εποικιστική δραστηριότητα. Από αρχαίους συγγραφείς αναφέρονται περισσότερες από 40 πόλεις στην περιοχή, ανάμεσα στις οποίες περιλαμβάνονται και οι ακόλουθες, που γεωγραφικά ανήκουν στην ευρύτερη περιοχή: Ιναχώριο, Φαλάσαρνα, Κίσσαμος, Μύθημα, Πολυρρήνια, Ρόκκα. Από τις σημαντικότερες και ισχυρότατες ανεξάρτητες πόλεις της δυτικής Κρήτης ήταν η Πολυρρήνια μαζί με το επίνειό της και τα Φαλάσαρνα. Λείψανα από τις πόλεις αυτές, αλλά και από άλλες λιγότερο σημαντικές είναι ορατά σήμερα, ενώ πραγματοποιούνται σημαντικές ανασκαφές για να έρθουν στο φως και άλλα ευρήματα και να φωτιστεί περισσότερο η τοπική ιστορία.

Ανάπτυξη παρατηρείται στην περιοχή και στη ρωμαϊκή αρχαιότητα. Με την επικράτηση των Ρωμαίων στο νησί (69 π.Χ.) σταματούν οι εσωτερικοί εμφύλιοι πόλεμοι και δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για οικονομική ανάπτυξη. Η Κίσσαμος γνωρίζει τη μεγαλύτερη ανάπτυξή της την περίοδο αυτή. Η Πολυρρήνια αναπτύσσεται επίσης, ενώ ευνοείται από τους Ρωμαίους για τη στάση που κράτησε, μη συμμετέχοντας στον κοινό αγώνα που διεξήγαγαν οι κρητικές πόλεις εναντίον των Ρωμαίων (www.kissamos.gr).

Η ιστορική παρουσία της επαρχίας συνεχίζεται και στα βυζαντινά χρόνια (330 μ.Χ. – 1204 μ.χ.). Η πόλη της Κισσάμου εξακολούθησε να υπάρχει και να ευημερεί κατά την Α΄ βυζαντινή περίοδο (330 μ.Χ.-963 μ.Χ.). Από τους πρώτους αιώνες ιδρύεται η Επισκοπή Κισσάμου. Επίσκοπος Κισσάμου αναφέρεται στη Σύνοδο της Σαρδικής το 342/3. Μετά την ανάκτηση της Κρήτης από τον Νικηφόρο Φωκά, ιδρύθηκε ξανά η Επισκοπή και αναφέρεται στο τακτικό του 980. Ίχνη του καθεδρικού ναού της Α΄ βυζαντινής περιόδου δεν σώζονται. Κατά τη Β΄ βυζαντινή περίοδο, η Επισκοπή μεταφέρθηκε στο χωριό Επισκοπή για περισσότερη ασφάλεια από τους κουρσάρους.

Η παρουσία της Ενετοκρατίας άφησε δείγματα οχυρωματικών έργων, όπως στο νησί της Γραμβούσας, λαϊκά αρχιτεκτονήματα, όπως το Βενετσιάνικο τείχος και το διοικητήριο στην πόλη της Κισσάμου, αλλά και επαύλεις, δείγματα μοναδικού πολιτισμού, όπως η Βενετσιάνικη έπαυλη (villa Trevisan), κτίσμα του 14ου αιώνα και η Ροτόντα στις Καλάθενες.

Μετά την κατάκτηση από τους Οθωμανούς το 1669, η επαρχία της Κισσάμου ακολουθεί την κοινή μοίρα όχι μόνο του νησιού, αλλά ολόκληρου του ελληνικού έθνους.

Στον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο και συγκεκριμένα το 1941, ο κόλπος της Κισσάμου γίνεται πεδίο αερομαχιών, αλλά και ναυμαχίας του αγγλικού πολεμικού με το Ιταλικό καταδρομικό Coltroni, που το καταβύθισε. Επίσης, αλεξιπτωτιστές Γερμανοί έπεσαν στην πεδιάδα Κισσάμου (<http://clubs.pathfinder.gr/kissamoslive/1000940>).

6.6.3 Διοικητική οργάνωση

Η ΔΕ Κισσάμου αποτέλεσε για πολλά χρόνια, σύμφωνα με τον Ν. 2539/1997, ξεχωριστό Δήμο του Ν. Χανίων. Από το 2010, με την αλλαγή της διοικητικής οργάνωσης της χώρας βάσει του Ν. 3852/2010 (Πρόγραμμα Καλλικράτης), ο πρώην Δ. Κισσάμου αποτελεί πλέον ΔΕ με μια ΔΚ (Κισσάμου) και οκτώ ΤΚ (Γραμβούσης, Καλαθενών, Καλλεργιανών, Κουκουναρά, Λουσακιών, Πλατάνου, Πολυρρήνιας και Σηρικαρίου) και, μαζί με τις ΔΕ Μυθήμνης και Ιναχωρίου, συγκροτούν τον νέο Δήμο Κισσάμου, με έδρα την **Κίσσαμο**. Ο Δ. Κισσάμου με άλλους έξι Δήμους συγκροτεί την ΠΕ Χανίων της Περιφέρειας Κρήτης.

6.6.4 Φυσικό περιβάλλον – Γεωμορφολογία

Η ΔΕ Κισσάμου παρουσιάζει πολυποίκλη γεωμορφολογία και ενδιαφέρον φυσικό περιβάλλον. Η **γεωμορφολογία** της περιοχής είναι αποτέλεσμα διάφορων γεωτεκτονικών διεργασιών (κυρίως νεοτεκτονικών και ανυψωτικών κινήσεων). Το ανάγλυφο παρουσιάζει διακυμάνσεις με υψόμετρο από 0 (παραθαλάσσια ζώνη) έως 1.035 μ. (νότια ορεινή περιοχή). Συγκεκριμένα, στην περιοχή διακρίνονται δύο μορφολογικές ζώνες:

- βόρεια και δυτική **χαμηλή** (εύρος υψομέτρων από 0 έως 300 μ.) και
- **ημιορεινή – ορεινή** (νότιο τμήμα και χερσόνησος Γραμβούσας - εύρος υψομέτρων από 0 έως 1.035 μ.).

Ειδικότερα, πεδινές περιοχές με λοφώδεις εκτάσεις παρατηρούνται στο βορειοανατολικό και δυτικό τμήμα της περιοχής, ενώ στην υπόλοιπη έκταση κυριαρχούν ημιορεινές και ορεινές εκτάσεις.

Ακόμη, το **κλίμα** είναι μεσογειακό και ξεχωρίζει για το ξηρό καλοκαίρι (χωρίς βροχοπτώσεις και πολύ υψηλές θερμοκρασίες) και τον ήπιο χειμώνα (χωρίς ιδιαίτερα χαμηλές θερμοκρασίες και αρκετές βροχές).

Όσον αφορά στην **υδρολογία** της περιοχής, διακρίνονται επτά λεκάνες επιφανειακής απορροής (Μπάλου με έκταση 31,08 τ.χλμ., Γραμβούσας με έκταση 14,52 τ.χλμ., Φαλάσαρνων με έκταση 16,56 τ.χλμ., Κισσάμου με έκταση 26,65 τ.χλμ., Σφηναρίου με έκταση 23,03 τ.χλμ., Σηρικαρίου με έκταση 31,96 τ.χλμ. και Καλάθενων με έκταση 17,51 τ.χλμ.). Το υπόγειο και επιφανειακό δυναμικό, αν και καλύπτει τις ανάγκες ύδρευσης, δεν καλύπτει αυτές της άρδευσης εξαιτίας των σχετικών υδρογεωλογικών συνθηκών και της θάλασσας.

Η **χλωρίδα** της ΔΕ, όπως και ολόκληρου του Δ. Κισσάμου, αλλά και της Κρήτης (1.742 είδη, από τα οποία 177 ενδημικά) και γενικότερα της Ελλάδας (6.000 είδη, από τα οποία 1.100 ενδημικά), παρουσιάζει πολύ μεγάλο ενδιαφέρον. Στην ΠΕ Χανίων σημαντικό ρόλο στη χλωριδική σύνθεση κατέχει ο ορεινός όγκος των Λευκών Ορέων, διαμορφώνοντας ένα

ορεινό/ημιορεινό περιβάλλον. Στο περιβάλλον αυτό κυριαρχεί η αυτοφυής φυσική βλάστηση μεσογειακού τύπου, ενώ σε υψηλό υψόμετρο κυριαρχεί η κάλυψη από πολύ αραιή βλάστηση. Οι ομάδες ειδών της χλωρίδας που απαντώνται (100 περίπου ενδημικά είδη και 2 από αυτά υπό εξαφάνιση) είναι τα φρύγανα (θυμάρι, φασκόμηλο, κ.ά.), η μακία βλάστηση (σχοίνοι, κουμαριές, κ.ά.), τα υγρόφιλα (πλατάνια, λεύκες, κ.ά.) και τα νιτρόφιλα (τσουκνίδες, κ.ά.) και άλλα αγριόχορτα. Από αυτά, τα πιο φημισμένα είναι τα **αρωματικά φυτά και βότανα**, όπως το δίκταμο, το φασκόμηλο, η μαντζουράνα, η μαλοτύρα, η ρίγανη, το θυμάρι και η θρούμπη. Στη ΔΕ Κισσάμου και στην ευρύτερη περιοχή συναντώνται 183 διαφορετικά είδη χλωρίδας.

Η **πανίδα** στην ευρύτερη περιοχή της ΠΕ Χανίων, όπως και στο σύνολο του νησιού, δεν είναι τόσο πλούσια όσο η χλωρίδα. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι η ορνιθοπανίδα παρουσιάζει σημαντική ποικιλία (114 είδη, μεταξύ των οποίων και σπάνια μεγάλα αρπακτικά) και τα ενδημικά είδη καταλαμβάνουν μεγάλο ποσοστό του συνόλου των ειδών. Σημαντικό ενδημικό είδος αποτελεί ο κρητικός αίγαγρος ή αγρίμι, ο οποίος ζει στην ευρύτερη περιοχή του ορεινού όγκου των Λευκών Ορέων, με πληθυσμό άνω των 500 ζώων. Άλλες ενδιαφέρουσες ομάδες ειδών πανίδας είναι τα χερσαία μαλάκια με σημαντικό ενδημισμό και τα θηλαστικά (αγκαθοποντικός, κουνάβι, νυφίτσα, κ.ά.) (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

Τέλος, σημαντική παράμετρος για την κατάσταση του περιβάλλοντος είναι η ρύπανση από τις ανθρωπογενείς δραστηριότητες. Στη ΔΕ Κισσάμου, η ρύπανση αυτή μπορεί να προκληθεί από τη λειτουργία μικρών βιομηχανιών (σε περίπτωση που δεν ακολουθούνται οι περιβαλλοντικοί όροι λειτουργίας τους), την απουσία αποχετευτικού συστήματος και τη λειτουργία ελαιουργείων και μικρών κτηνοτροφικών μονάδων. Επιπλέον, πίεση στο περιβάλλον ασκείται και από τις παρακάτω δραστηριότητες: κοιμητήρια, οικιστικές συγκεντρώσεις, καλλιέργειες, κυκλοφορία σε μεγάλους οδικούς άξονες, κ.ά. (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

6.6.5 Πληθυσμιακά χαρακτηριστικά

Σύμφωνα με τον Ν. 3852/2010 (Πρόγραμμα Καλλικράτης), η ΔΕ Κισσάμου υποδιαιρείται σε μια Δημοτική Κοινότητα (ΔΚ Κισσάμου) και **8 ΤΚ με 43 οικισμούς**. Ο μεγαλύτερος και πληθυσμιακότερος οικισμός, που αποτελεί το διοικητικό και κοινωνικό κέντρο του Δήμου, είναι η **Κίσσαμος** (4.236 κάτ.), και ακολουθεί ο **Πλάτανος** με μεγάλη διαφορά (975 κάτ.), ενώ κάθε ένας από τους υπόλοιπους οικισμούς δεν ξεπερνά τους 300 κατοίκους.

Για τα πληθυσμιακά χαρακτηριστικά, σημαντική καταγραφή αποτελεί ο **μόνιμος πληθυσμός**, δηλαδή ο πληθυσμός Ελλήνων και αλλοδαπών κατοίκων που διαμένουν μόνιμα σε μια περιοχή. Ο μόνιμος πληθυσμός της ΔΕ Κισσάμου αντιστοιχεί στο 70% περίπου του μόνιμου πληθυσμού του Δ. Κισσάμου και το 56,41% αυτού συγκεντρώνεται στη ΔΚ Κισσάμου (επεξεργασία στοιχείων Πίνακα Ι-4 Παραρτήματος Ι).

Εξετάζοντας τη διαχρονική εξέλιξη των τελευταίων 20 ετών του μόνιμου πληθυσμού για τη ΔΕ Κισσάμου, τη ΔΚ Κισσάμου, τις ΤΚ και τους οικισμούς τους, σημειώνονται ενδιαφέροντα αποτελέσματα. Διαχρονικά, η ΔΕ Κισσάμου παρουσιάζει αύξηση, αν και στην τελευταία δεκαετία η αύξηση αυτή παρουσιάζει κάμψη. Όσον αφορά τις ΔΚ και τους οικισμούς της ΔΕ, η ΔΚ Κισσάμου και ειδικότερα ο οικισμός της Κισσάμου παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη αύξηση στη ΔΕ. Οι υπόλοιπες ΤΚ παρουσιάζουν μείωση του μόνιμου πληθυσμού την τελευταία

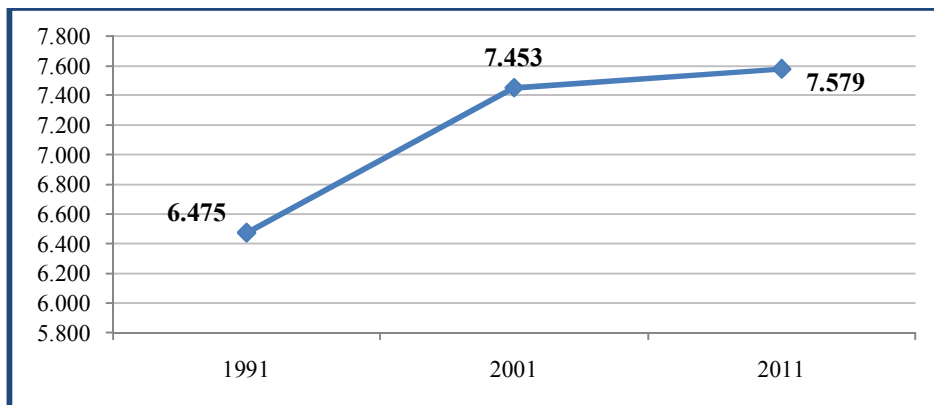
δεκαετία (εξαιρέση αποτελεί μόνο η ΤΚ Καλλεργιανών και ειδικότερα ο Άγιος Αντώνιος), αν και το διάστημα 1991-2001 υπήρξαν αυξήσεις σε κάποιες από τις ΤΚ, όπως στην ΤΚ Πλατάνου. Η εξέλιξη αυτή οφείλεται στην αστικοποίηση του τοπικού πληθυσμού, ο οποίος εγκαταλείπει τους αγροτικούς οικισμούς και καταφεύγει στην Κίσσαμο (τοπικό διοικητικό κέντρο). Συνεπώς, η ΔΚ Κισσάμου κατέχει σημαντικό ρόλο στην αναπτυξιακή προοπτική της ΔΕ Κισσάμου.

Συνολικά για την πληθυσμιακή εξέλιξη της ΔΕ Κισσάμου μπορούν να εξαχθούν τα ακόλουθα συμπεράσματα (Διάγραμμα 6-6):

- Στο διάστημα 1991-2001 ο πληθυσμός της ΔΕ Κισσάμου εμφανίζει αύξηση της τάξης του 15,1%.
- Στο διάστημα 2001-2011 εμφανίζει σταθεροποιητικές τάσεις με μια μικρή αύξηση (1,7 %).
- Τέλος, στο διάστημα της εικοσαετίας 1991-2011 εμφανίζει αύξηση της τάξης του 17,05%.

Διάγραμμα 6-6: Μεταβολή Μόνιμου Πληθυσμού ΔΕ Κισσάμου κατά τις Δεκαετίες 1991, 2001 και 2011

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ. (Στοιχεία Απογραφών 1991, 2001 και 2011)

Ένα άλλο σημαντικό πληθυσμιακό στοιχείο είναι η **φυσική κίνηση πληθυσμού**, δηλαδή η διαφορά μεταξύ γεννήσεων και θανάτων. Η φυσική κίνηση πληθυσμού αναδεικνύει τη δημογραφική κατάσταση μιας περιοχής και τη δυναμική της. Το στοιχείο αυτό για την περίοδο 2000-2007 παρουσιάζει αρνητικές τιμές για τον Δ. Κισσάμου, εξαιτίας της παρατηρούμενης υπογεννητικότητας, στοιχείο που αναμένεται να επιδεινωθεί τα επόμενα χρόνια λόγω της εισοδηματικής δυσχέρειας πολλών νοικοκυριών.

Αναλύοντας τον πληθυσμό κατά ηλικία και φύλο στον Δήμο, παρατηρείται η τάση της αύξησης των πληθυσμιακών ποσοστών μόνο για τις παραγωγικές ηλικίες 15-64 ετών (για τις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες παρατηρείται μείωση των ποσοστών), ενώ οι άντρες υπερτερούν οριακά των γυναικών (αντίστροφη τάση σε επίπεδο χώρας). Τέλος, για την περίοδο 2011-2021, προβλέπεται αύξηση του πληθυσμού τόσο του Δ. Κισσάμου, όσο και της ομώνυμης ΔΕ (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

6.6.6 Κοινωνικά χαρακτηριστικά

Στα κοινωνικά χαρακτηριστικά λαμβάνονται υπόψη χαρακτηριστικά και μεγέθη του πληθυσμού της ΔΕ, όπως (στοιχεία απογραφής 2001) (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013):

- **Μετανάστες / αλλοδαποί:** Σε επίπεδο Δ. Κισσάμου, οι μετανάστες / αλλοδαποί αποτελούσαν το 7,9% του πληθυσμού και το ποσοστό αυτό αναμένεται να έχει αυξηθεί. Οι περισσότεροι από αυτούς ήταν αλβανικής (περίπου 35%) ή κάποιας άλλης ευρωπαϊκής υπηκοότητας. Επίσης, οι περισσότεροι απασχολούνταν σε δραστηριότητες του πρωτογενούς τομέα παραγωγής (46,02%), των κατασκευών (20,93%) και της μεταποίησης (15,22%). Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια η απασχόλησή τους εκτιμάται να έχει μετατοπισθεί από τις οικοδομικές στις αγροτικές και τουριστικές δραστηριότητες.
- **Νοικοκυριά:** Ο συνολικός αριθμός των νοικοκυριών στη ΔΕ Κισσάμου ήταν 2.509, από τα οποία τα περισσότερα είχαν 2 μέλη (29,06%) και ακολουθούσαν αυτά με τα 4, 3 και 1 μέλος, ενώ όσο ο αριθμός των μελών αυξανόταν (νοικοκυριά από 5 μέλη και άνω) τόσο περιορίζονταν και τα αντίστοιχα ποσοστά. Η κατάσταση αυτή αναμένεται ότι δεν έχει αλλάξει σημαντικά την περίοδο 2001-2011.
- **Οικογενειακή κατάσταση:** Στη ΔΕ Κισσάμου, οι έγγαμοι αποτελούσαν την πλειοψηφία (51,82%) στο σύνολο του πληθυσμού και ακολουθούσαν οι άγαμοι (38,19%). Αξίζει να σημειωθεί ότι η οικογενειακή κατάσταση ως προς το κάθε φύλο παρουσιάζει διαφοροποιήσεις σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού. Συγκεκριμένα, η πλειοψηφία των χηρών (82,68%) είναι γυναίκες και η πλειοψηφία των άγαμων (60,22%) είναι άντρες.
- **Επίπεδο εκπαίδευσης:** Στο σύνολο του πληθυσμού της ΔΕ Κισσάμου, μόνο το 6,69% ήταν απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Επιπλέον, το μεγαλύτερο ποσοστό παρουσιαζόταν στους απόφοιτους δημοτικού (41,70%).

6.6.7 Γεωγραφική κατανομή – Χωροταξική οργάνωση

Η ΔΕ μπορεί να χαρακτηριστεί ως πεδινή – ημιορεινή – ορεινή με αγροτικά χαρακτηριστικά. Από την έκταση αυτή, μόνο τα 800 στρ. αποτελούν τον δομημένο χώρο για οικιστική χρήση (οικιστικές συγκεντρώσεις Κισσάμου και οκτώ άλλων ΤΚ χωρίς ομοιόμορφη κατανομή των κτισμάτων), ενώ η υπόλοιπη έκταση συγκροτεί τον εξωαστικό και εξωοικιστικό χώρο. Συγκεκριμένα, ο χώρος αυτός αποτελείται κυρίως από τις χρήσεις γης των καλλιεργούμενων εκτάσεων και των αγραναπαύσεων (59.400 στρ.), καθώς και των βοσκοτόπων (52.800 στρ.), οι οποίες καταλαμβάνουν περίπου το 75% της συνολικής έκτασης, αναδεικνύοντας τον **αγροτικό χαρακτήρα** της περιοχής, η εικόνα δε συμπληρώνεται από θαμνώδεις περιοχές, δασικές εκτάσεις και άλλες χρήσεις (Πίνακας 6-8).

Πίνακας 6-8: Κατανομή Χρήσεων Γης στη ΔΕ Κισσάμου
 Πηγή: Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013

Χρήσεις Γης	ΔΕ Κισσάμου		ΠΕ Χανίων	
	Έκταση (στρ.)	Έκταση (%)	Έκταση (στρ.)	Έκταση (%)
Καλλιεργήσιμες εκτάσεις (και αγροναπαύσεις)	59.400	39,89	765.600	32,59
Βοσκότοποι	52.800	35,46	498.900	21,23
Δάση	29.500	19,81	882.300	37,55
Εκτάσεις που καλύπτονται από νερά	0	0,00	700	0,03
Εκτάσεις οικισμών	800	0,54	34.100	1,45
Άλλες εκτάσεις	6.400	4,30	167.900	7,15
Σύνολο έκτασης	148.900	100,00	2.349.500	100,00

Επίσης, ξεχωρίζουν **παραθεριστικές / τουριστικές συγκεντρώσεις δραστηριοτήτων**, εντοπισμένες χωρικά στο βόρειο (Κίσαμος) και δυτικό (Φαλάσαρνα) παράκτιο μέτωπο, χωρίς ωστόσο να καταλαμβάνουν σημαντικές εκτάσεις. Επιπλέον, στην περιοχή της Φαλάσαρνας, όπως και σε αυτή της Κισσάμου (αν και σε μικρότερο βαθμό), παρατηρείται αισθητή συγκέντρωση θερμοκηπίων, εντείνοντας τον ανταγωνισμό μεταξύ αυτών των χρήσεων γης. Ακόμη σχετικά με τις λοιπές οικονομικές δραστηριότητες, στον εξωαστικό και εξωοικιστικό χώρο εντοπίζονται εγκαταστάσεις όπως βιοτεχνίες, επαγγελματικά εργαστήρια, αποθήκες, ελαιοτριβεία, μάνδρες οικοδομικών υλικών, μαντριά, εγκαταστάσεις εξόρυξης και παραγωγής δομικών υλικών και λιμενικές υποδομές (λιμάνι Κισσάμου και τα τρία αλιευτικά καταφύγια) (Πίνακας 6-9). Τέλος, για τη διαχείριση των απορριμμάτων και των λυμάτων καταγράφεται βιολογικός καθαρισμός, ενώ οι Χώροι Ανεξέλεγκτης Διάθεσης Απορριμμάτων (ΧΑΔΑ) έχουν αποκατασταθεί.

Γενικά, παρά τον σχετικό ανταγωνισμό μεταξύ τουριστικών και άλλων οικονομικών δραστηριοτήτων, στη ΔΕ Κισσάμου **δεν καταγράφονται ιδιαίτερες τάσεις συγκρούσεων χρήσεων γης**. Οι λόγοι είναι ότι δεν καταγράφεται ιδιαίτερη ανοικοδόμηση κατά μήκος του οδικού δικτύου και στην παραλιακή ζώνη και ο εξωαστικός / εξωοικιστικός χώρος διατηρεί τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του.

Βασικά συστατικά στοιχεία της χωροταξικής οργάνωσης αποτελούν οι **θεσμοθετημένες χρήσεις γης** (εξωαστικού / εξωοικιστικού χώρου) και οι περιοχές προστασίας. Το ρυθμιστικό πλαίσιο για τις χρήσεις γης εκτός ορίων οικισμών καθορίζεται από το Π.Δ. 24/1985 [αρτιότητα γηπέδου 4 στρ., πρόσωπο (σε κοινόχρηστο δρόμο) 25 μ., μέγιστο ποσοστό κάλυψης 10% επιφάνειας γηπέδου και μέγιστο συντελεστή δόμησης 0,2] και από το ΓΠΣ Καστελίου (ΦΕΚ 196/Δ/4.3.1988), το οποίο οριοθετεί Ζώνη Οικιστικού Ελέγχου (ΖΟΕ), εντός της οποίας προβλέπονται αναπτυξιακή ζώνη βιοτεχνίας μη οχλούσας και χονδρεμπορίου, καθώς και χρήσεις περιαστικού πρασίνου και αθλητισμού. Εντός των ορίων των οικισμών ισχύουν ρυθμίσεις

δόμησης, σύμφωνα με τις σχετικές αποφάσεις και τα διατάγματα (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

Πίνακας 6-9: Χρήσεις Γης στον Εξωαστικό Χώρο της ΔΕ Κισσάμου
Πηγή: Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013

ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ ΕΞΩΑΣΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ		
Μεταποιητικές Βιομηχανίες / Βιομηχανίες Τροφίμων – Ποτών <ul style="list-style-type: none"> • Βιοτεχνίες ξυλείας και επίπλου • Βιομηχανία (ελαιοτριβεία / πυρηνε-λαιουργεία, τροφίμων) • Εξόρυξη πέτρας • Επεξεργασία μάρμαρου • Παραγωγή τσιμέντου 	Επαγγελματικά Εργαστήρια <ul style="list-style-type: none"> • Επαγγελματικά εργαστήρια επίπλων • Εργαστήρια παραγωγής αρτοποιευσμάτων 	Χονδρικό και Λιανικό Εμπόριο <ul style="list-style-type: none"> • Πρατήρια καυσίμων • Μάνδρες Υλικών • Αποθήκες
Ξενοδοχειακά Καταλύματα <ul style="list-style-type: none"> • Ξενοδοχεία • Ενοικιαζόμενα δωμάτια • Τουριστικές κατοικίες 	Χώροι Λατρείας και Πολιτισμού <ul style="list-style-type: none"> • Ιεροί ναοί • Αρχαιολογικοί χώροι / μνημεία • Βυζαντινά μνημεία 	Γεωργία, Κτηνοτροφία / Βοηθητικές Δραστηριότητες <ul style="list-style-type: none"> • Ελαιώνες • Θερμοκήπια • Μαντριά
Ειδικές Χρήσεις <ul style="list-style-type: none"> • Νεκροταφεία • ΧΑΔΑ • Βιολογικός Καθαρισμός 		

6.6.8 Οικιστική ανάπτυξη

Η οικιστική ανάπτυξη της περιοχής μελέτης είναι περιορισμένη, καθώς από τα 7.198,29 στρ. οριοθετημένου οικιστικού χώρου χρησιμοποιούνται μόνο τα 800 στρ. (περίπου 11%) για οικιστικούς σκοπούς. Το οικιστικό δίκτυο της ΔΕ Κισσάμου αποτελείται από ένα ισχυρό κέντρο (Κίσαμος), ένα μεσαίο κέντρο (Πλάτανος) και 40 μικρές οικιστικές ενότητες διάσπαρτες στην προσπελάσιμη επικράτεια της περιοχής. Λεπτομερέστερα, οι οικισμοί ανά ΔΚ και ΤΚ παρουσιάζονται στον Πίνακα 6-10.

Σχετικά με τον **μόνιμο πληθυσμό**, σύμφωνα με την τελευταία απογραφή, μόνο οι οικισμοί Κίσαμος και Πλάτανος αριθμούν περισσότερους από 500 κατοίκους και μπορούν να χαρακτηριστούν ως δυναμικοί, ενώ κάθε ένας από τους υπόλοιπους έχει πληθυσμό που δεν ξεπερνά τους 300 κατοίκους. Όπως γίνεται λοιπόν αντιληπτό, η Κίσαμος είναι ο πολυπληθέστερος οικισμός, συγκεντρώνοντας πάνω από το μισό μόνιμο πληθυσμό της περιοχής και διοικητικές, εμπορικές και άλλες κεντρικές λειτουργίες και δραστηριότητες. Όσον αφορά

την οικιστική οργάνωση, μόνο η Κίσσαμος διαθέτει ΓΠΣ (ΦΕΚ 196/Δ/1988), ενώ σχεδόν όλοι (εκτός από τρεις) διαθέτουν θεσμοθετημένα όρια.

Πίνακας 6-10: Οικισμοί ανά ΔΚ και ΤΚ

Πηγή: Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013

ΔΚ και ΤΚ	Οικισμοί
ΔΚ Κισσάμου	Κίσσαμος, Κουνουπίτσα
ΤΚ Γραμβούσης	Άγιος Γεώργιος, Αζογυράς, Γραμβούσα, Ζερβιανά, Καλυβιανή, Καρεφιλιάνα, Νέον Χωρίον, Πιπεριανά, Τράχηλος, Φουνάδος
ΤΚ Καλαθενών	Καλάθενες
ΤΚ Καλλεργιανών	Άγιος Αντώνιος, Βαρδιανά, Δάφνη, Καλλεργιανά, Κάμπος, Μαρεδιανά
ΤΚ Κουκουναρά	Κουκουναρά, Τσικαλαριά, Χαρχαλιανά, Χορευτιανά
ΤΚ Λουσακιών	Γαλουβάς, Ζαχαριανά, Λουσακιά, Μεράδα, Μετόχιον, Φτερόλακκα
ΤΚ Πλατάνου	Άνω Σφηνάριον, Καβούσιον, Λιμενίσκος, Πλάτανος, Σφηνάριον, Φαλάσαρνα
ΤΚ Πολυρρήνιας	Γρηγοριανά, Κάτω Παλαιόκαστρον, Πολυρρήνια
ΤΚ Σηρικαρίου	Κιολιανά, Κωστογιάννηδες, Σηρικάριον, Σινενιανά

Ακόμα, σημαντικό χαρακτηριστικό της οικιστικής ανάπτυξης της ΔΕ είναι ότι σε αρκετές περιπτώσεις δεν γίνεται αντιληπτή η χωρική διαφοροποίηση μεταξύ των οικισμών, καθώς βρίσκονται σε γειτνίαση και είναι αραιοκατοικημένοι (η πυκνότητα στις περισσότερες περιπτώσεις δεν ξεπερνά τον ένα κάτοικο ανά στρέμμα). Επίσης, στον εξωαστικό / εξωοικιστικό χώρο απαντώνται πολλά **κενά κτίσματα ή ερείπια κτισμάτων** –με μερικά από αυτά να έχουν αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον–, τα οποία εγκαταλείφθηκαν από τους χρήστες τους λόγω της μετεγκατάστασής τους εντός των θεσμοθετημένων ορίων των οικισμών. Επιπρόσθετα, στον χώρο αυτόν παρατηρούνται και κάποιες περιορισμένες αδιαβάθμητες περιοχές (περιοχές Τράχηλου και Αγίου Αντωνίου – Κάμπου), στην έκταση των οποίων αναπτύσσονται χωρίς οργάνωση διαφορετικές χρήσεις γης (εμπορικές, τουριστικές, βιοτεχνικές κ.ά.). Τέλος, στο βόρειο και δυτικό μέρος παρατηρούνται **παραθεριστικές και τουριστικές ζώνες** (παραλιακό μέτωπο Κισσάμου, σύμπλεγμα Καλυβιανής, Τραχήλου και Μετοχιού και περιοχή από Φαλάσαρνα έως Λιμενίσκο) (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

6.6.9 Οικονομικό περιβάλλον

Εξαιτίας της έλλειψης στατιστικών στοιχείων για το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε επίπεδο Δήμου και ΔΕ, το μέγεθος αυτό δεν σχολιάζεται περαιτέρω. Επιπλέον, τα στοιχεία που αφορούν στην απασχόληση σε τοπικό επίπεδο (ΔΕ) προέρχονται από την απογραφή του 2001 και παρουσιάζουν σημαντική διάσταση με την πραγματικότητα, καθώς δεν εμπεριέχουν τις επιπτώσεις από την οικονομική κρίση των τελευταίων ετών. Ενδεικτικά, το ποσοστό ανεργίας (ποσοστό ανέργων επί των οικονομικά ενεργών) περιοριζόταν το 2001 στο 8,4% (6,65% για τους άντρες και 11,97% για τις γυναίκες), στοιχείο το οποίο λόγω της οικονομικής κρίσης

μπορεί να έχει δραματικά ανατραπεί. Ακόμη, το 47,7% των απασχολούμενων απασχολούνταν σε χειρωνακτικές εργασίες (34,53% στον πρωτογενή τομέα παραγωγής και 13,17% ως τεχνίτες και τεχνικοί) (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

Ωστόσο, μπορεί να ειπωθεί ότι σε σχέση με τις λοιπές ΔΕ του Δ. Κισσάμου, η ΔΕ Κισσάμου προσφέρει περισσότερες δυνατότητες απασχόλησης. Βάσει των στοιχείων απασχόλησης, είναι εμφανές ότι οι οικονομικές δραστηριότητες της περιοχής αφορούν και τους τρεις τομείς παραγωγής, αν και η **έμφαση δίνεται στον πρωτογενή τομέα** (κυρίως οργανωμένη γεωργική παραγωγή). Χαρακτηριστικό γνώρισμα του οικονομικού περιβάλλοντος που έχει διαμορφωθεί είναι η διάχυση των δραστηριοτήτων στο χώρο, χωρίς οργάνωση.

Ο αγροτικός τομέας στη ΔΕ Κισσάμου περιλαμβάνει τόσο τη **γεωργία** (83.139,2 στρ. καλλιεργούμενων εκτάσεων) όσο και την **κτηνοτροφία**. Όσον αφορά τη γεωργία, στην περιοχή δραστηριοποιούνται επαγγελματικά ή ερασιτεχνικά πλήθος αγροτών κυρίως σε **ελαιοκαλλιέργειες** (33.860 στρ. – 72% αγροτικής γης) και λιγότερο σε **αμπελοκαλλιέργειες** (730 στρ.) (παλαιότερα καλλιεργούνταν όσπρια και σιτηρά) (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013). Σε μικρότερο βαθμό καταγράφονται η **μελισσοκομική δραστηριότητα**, καθώς και καλλιέργειες **καστανιών και κηπευτικών** (κυρίως υπό κάλυψη σε θερμοκήπια).

Ωστόσο, την τελευταία περίοδο αναπτύσσεται η **βιολογική καλλιέργεια** και έχουν εμφανιστεί και οι καλλιέργειες του σταμαναγκαθιού και του ασκόλιμπρου. Περίπου το 74% των παραπάνω γεωργικών εκμεταλλεύσεων είναι αρδευόμενες ή αρδευθείσες, γεγονός στο οποίο έχουν συμβάλει τα μεγάλα αρδευτικά έργα στην περιοχή του Πλατάνου και τα μικρότερα σε άλλες ΤΚ.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο είναι ο **γεωργικός κλήρος**, ο οποίος λόγω του πολυτεμαχισμού έχει περιορισμένο μέγεθος (ο μέσος κλήρος της ΔΕ είναι 10,15 στρ. ανά γεωργική εκμετάλλευση) και αποτελεί, όπως και οι ξηροθερμικές συνθήκες (εκμεταλλεύσεις δίχως άρδευση), ανασταλτικό παράγοντα για την ανάπτυξη της γεωργικής δραστηριότητας.

Όσον αφορά στην **κτηνοτροφία**, σημαντική δραστηριότητα παρουσιάζεται στα πουλερικά και ακολουθούν τα αιγοειδή, τα χοιροειδή και τα κουνέλια. Οι εγκαταστάσεις που χρησιμοποιούνται για την κτηνοτροφία είναι κυρίως στάβλοι και μαντριά (έλλειψη οργανωμένων μονάδων). Επιπλέον, οι **εξορυκτικές δραστηριότητες** είναι ελάχιστες και περιλαμβάνουν μόνο την εξόρυξη πέτρας.

Τέλος, περιορισμένος είναι ο αριθμός των επαγγελματιών που ασχολούνται με την **αλιεία**, αν και λειτουργούν τρία αλιευτικά καταφύγια στην περιοχή (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

Σχετικά με τον **δευτερογενή τομέα**, στην περιοχή μελέτης δεν καταγράφεται σημαντικό πλήθος μονάδων, αν και υπάρχει σχετική προσπάθεια ανάπτυξης του κλάδου. Τα κυριότερα προβλήματα που εντοπίζονται στον τομέα αυτό είναι η εσωστρέφεια, η ελλιπής επιχειρηματική συνεργασία, το ανειδίκευτο προσωπικό και στελεχειακό δυναμικό και η απουσία κινήτρων.

Οι υφιστάμενες μονάδες αφορούν πυρηνελαιουργείο (μοναδικό στο Δ. Κισσάμου), ελαιοτριβεία, παραγωγή οίνου, βιοτεχνίες επίπλου, επαγγελματικά εργαστήρια και μάντρες οικοδομικών υλικών (τομέας κατασκευών). Ειδικότερα, η μεταποίηση προϊόντων ελιάς, σε συνδυασμό με την ελαιοπαραγωγή, αποτελεί τη σημαντικότερη οικονομική δραστηριότητα και τα τελευταία χρόνια

παρατηρούνται προσπάθειες εκσυγχρονισμού μερικών ελαιουργείων και πιστοποίησης της ποιότητας του παραγόμενου ελαιολάδου.

Επίσης, στη ΔΕ Κισσάμου παράγονται **οίνοι Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης (ΠΓΕ) Κισσάμου** και υπάρχουν περιθώρια ανάπτυξης της δραστηριότητας αυτής.

Στον τομέα των **Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας** εντοπίζεται παραγωγή ενέργειας μέσω δύο αιολικών πάρκων, στα οποία έχουν εγκατασταθεί 14 ανεμογεννήτριες και, λόγω της γεωμορφολογίας της περιοχής, υπάρχει η δυνατότητα περαιτέρω ανάπτυξης.

Στον τριτογενή τομέα ξεχωρίζουν το **εμπόριο** (κυρίως στην οδό Σκαλίδη όπου απλώνεται η κεντρική αγορά Κισσάμου) και ακόμη περισσότερο ο **τουρισμός, χωρίς ωστόσο να έχουν αξιοποιηθεί ιδιαίτερα τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της ΔΕ Κισσάμου (φυσικό περιβάλλον και πολιτιστικό απόθεμα)**. Η τουριστική δραστηριότητα βρίσκεται κατά κύριο λόγο συγκεντρωμένη σε τμήματα του βόρειου και δυτικού παραλιακού μετώπου της ΔΕ, στα οποία εντοπίζεται ανάπτυξη τουριστικών καταλυμάτων (συνολικά 37 καταλύματα: ενοικιαζόμενα δωμάτια, τουριστικές κατοικίες και ξενοδοχεία) και δεύτερης κατοικίας (ισχυρή τάση λόγω αγορών από πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης).

Επίσης, υπάρχουν σημαντικά περιθώρια ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού, όπως ο αγροτουρισμός (αμπελώνες Κισσάμου), ο αρχαιολογικός τουρισμός (μνημεία αρχαιολογικού ενδιαφέροντος), ορειβατικός και περπατητικός τουρισμός (φαράγγια κ.ά.), εκπαιδευτικός – πολιτιστικός τουρισμός (βιομηχανικό και αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον), παράκτιος και θαλάσσιος τουρισμός (παραθερισμός) και θρησκευτικός τουρισμός (ναοί και μοναστήρια).

Οι εμπορικές δραστηριότητες της ΔΕ Κισσάμου συγκεντρώνονται κυρίως στον οικισμό της Κισσάμου και δευτερευόντως του Πλάτανου, εξυπηρετούνται από μικρού μεγέθους οικογενειακές επιχειρήσεις και απευθύνονται κυρίως στους κατοίκους της περιοχής. Μάλιστα, ακόμη και στις τουριστικές / παραθεριστικές περιοχές, τα υπάρχοντα εμπορικά καταστήματα δεν καλύπτουν επαρκώς τις ανάγκες των επισκεπτών. Συγκεκριμένα, οι εμπορικές δραστηριότητες περιορίζονται στους τομείς λιανικού εμπορίου και αφορούν κατά κύριο λόγο προϊόντα διατροφής και οικιακά είδη (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

6.6.10 Κοινωνικός εξοπλισμός

Οι κοινωνικές υποδομές είναι κρίσιμος παράγοντας για την ποιότητα διαβίωσης του πληθυσμού. Στη ΔΕ Κισσάμου οι υποδομές αυτές αφορούν τους εξής τομείς (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013):

- **Εκπαίδευση:** Λειτουργία επτά Νηπιαγωγείων με 212 μαθητές (πέντε στην Κίσσαμο, ένα στον Πλάτανο και ένα στη Γραμβούσα), πέντε Δημοτικών με 579 μαθητές (τρία στην Κίσσαμο, ένα στον Πλάτανο και ένα στη Γραμβούσα), δύο Γυμνασίων στην Κίσσαμο με 310 μαθητές και ενός Γενικού (190 μαθητές) και ενός Επαγγελματικού (140 μαθητές) Λυκείου στην Κίσσαμο.

- **Υγεία-πρόνοια:** Λειτουργία του Κέντρου Υγείας Κισσάμου από το 1986, εξυπηρετώντας ΔΕ πέραν από αυτή της Κισσάμου. Σε αυτό υπάγονται περιφερειακά ιατρεία που λειτουργούν σε αρκετούς από τους οικισμούς της ΔΕ (Πύργος, Καλάθηνες, Κουκουναράς, Πλάτανος, Χαρχαλιανά, Σηρικάριον, Κιολιανά και Καλλεργιανά). Σχετικά με την πρόνοια, λειτουργούν τρεις βρεφονηπιακοί σταθμοί σε Κίσσαμο, Πλάτανο και Γραμβούσα, εξυπηρετώντας 100 παιδιά και το Αννουσάκειο Θεραπευτήριο Κισσάμου, προσφέροντας υπηρεσίες στις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού.
- **Αθλητισμός:** Δημοτικό Στάδιο Κισσάμου (μαζικός αθλητισμός) και Θεοχαράκειο (μπάσκετ και τένις) σε Κίσσαμο και Γήπεδο Ποδοσφαίρου σε Πλάτανο.

6.6.11 Τεχνική και παραγωγική υποδομή – Δίκτυα

Το οδικό δίκτυο της ΔΕ Κισσάμου συγκροτείται από το εθνικό, το επαρχιακό, το κύριο δημοτικό και το λοιπό οδικό δίκτυο. Μέρος του εθνικού οδικού δικτύου και πιο συγκεκριμένα της Νέας Εθνικής Οδού 'Βόρειος Οδικός Άξονας Κρήτης' (συνολική διαδρομή: Κίσσαμος – Χανιά – Ρέθυμνο – Ηράκλειο – Άγιος Νικόλαος) διέρχεται από την περιοχή μελέτης και χαρακτηρίζεται ως δευτερεύον. Το τμήμα αυτό οδικού δικτύου (με πλάτος 10 μ.) συγκεντρώνει μεγάλο μέρος της κίνησης προς την Κίσσαμο και υποστηρίζεται από παράλληλους δρόμους. Εκτός από το παραπάνω δευτερεύον, από την περιοχή μελέτης διέρχεται και τριτεύον εθνικό οδικό δίκτυο (τμήμα Παλαιάς Εθνικής Οδού Κισσάμου – Χανίων), το οποίο λειτουργεί ως συλλεκτήριος των επαρχιακών οδών. Οι επαρχιακές οδοί, οι οποίες κατατάσσονται ως πρωτεύουσες, είναι κάθετοι ως προς τις εθνικές οδούς και συνδέουν σε μεγάλο βαθμό τους οικισμούς της ΔΕ Κισσάμου με το εθνικό οδικό δίκτυο. Στο επαρχιακό οδικό δίκτυο διακρίνονται και δευτερεύουσες επαρχιακές οδοί (ασφαλτοστρωμένοι δρόμοι κακής ποιότητας). Το οδικό δίκτυο συμπληρώνεται από κύριους δημοτικούς, δημοτικούς και αγροτικούς οδούς. Επίσης, υπό κατασκευή είναι υποστηρικτικά έργα στο επαρχιακό οδικό δίκτυο και έχουν μελετηθεί δύο ακόμη οδικά έργα (παράκαμψη Κισσάμου και επαρχιακή οδός Πλατάνου – Σφηναρίου).

Το παραπάνω οδικό δίκτυο εξυπηρετεί τις σχετικές μεταφορές με τη χρήση ιδιωτικών αυτοκινήτων, ταξί και λεωφορείων (πραγματοποιούμενα δρομολόγια: Χανιά – Κίσσαμος / Πλάτανος και Κίσσαμος – Πλάτανος / Λουσακιές / Σάσαλος / Καλάθηνες / Καλυβιανή / Κάμπος). Οι μεταφορές στην περιοχή μελέτης περιλαμβάνουν και τις θαλάσσιες μέσω του Λιμένα Κισσάμου, ο οποίος συνδέει ακτοπλοϊκά την Κρήτη με την Πελοπόννησο και εξυπηρετεί την επιβατική κίνηση και τη διακίνηση εμπορευμάτων. Επιπλέον, ο Λιμένας Κισσάμου εξυπηρετεί τουριστικά πλοία, ερασιτεχνικά και επαγγελματικά αλιευτικά σκάφη και σκάφη αναψυχής.

Οι **ενεργειακές ανάγκες** της ΔΕ Κισσάμου καλύπτονται από υποσταθμούς μετατροπής της τάσης από μέση σε χαμηλή, οι οποίοι λειτουργούν σε τοπικό επίπεδο. Επίσης, από την άποψη των **τηλεπικοινωνιακών υποδομών**, η περιοχή καλύπτεται από δίκτυα σταθερής (λειτουργία τηλεπικοινωνιακού κέντρου) και κινητής τηλεφωνίας.

Οι **ανάγκες ύδρευσης** των οικισμών της παραλιακής ζώνης καλύπτονται από γεωτρήσεις στην υπόγεια λεκάνη του χειμάρρου Κωλένη, ενώ οι οικισμοί της ενδοχώρας καλύπτονται από αποθέματα τοπικών υδατικών πόρων, τα οποία προέρχονται εκτός από γεωτρήσεις και από

πηγές. Ακόμη, για το επόμενο διάστημα έχουν προγραμματιστεί έργα επεκτάσεων και βελτιώσεων των υφιστάμενων δικτύων ύδρευσης (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

Άλλα σημαντικά δίκτυα είναι αυτά της διαχείρισης υγρών (λυμάτων και όμβριων) και στερεών αποβλήτων. Όσον αφορά τη διαχείριση των απορριμμάτων της ΔΕ Κισσάμου, η επεξεργασία και η διάθεση αυτών πραγματοποιείται εκτός της περιοχής μελέτης σε Εργοστάσιο Μηχανικής Διαλογής και Κομποστοποίησης και σε Χώρο Υγειονομικής Ταφής Υπολειμμάτων στο Δ. Χανίων. Μελλοντικά, προβλέπεται η ενίσχυση του **προγράμματος ανακύκλωσης** και η λειτουργία Σταθμού Μεταφόρτωσης Απορριμμάτων στη ΔΕ Κισσάμου. Η διαχείριση των λυμάτων πραγματοποιείται μόνο για την Κίσαμο και τους γειτονικούς της οικισμούς στην παραλιακή περιοχή του κόλπου Κισσάμου. Στην περιοχή αυτή λειτουργεί δίκτυο συλλογής, μεταφοράς και επεξεργασίας λυμάτων (βιολογικός καθαρισμός), το οποίο αναμένεται να επεκταθεί (υπό κατασκευή) για την επίτευξη ασφαλούς διάθεσης των οικιακών λυμάτων και την αντιμετώπιση σχετικών περιβαλλοντικών προβλημάτων. Επίσης, στον οικισμό της Κισσάμου λειτουργεί και αναμένεται να επεκταθεί αποχέτευση ομβρίων, η οποία αποτελείται από ένα βασικό δίκτυο (επιμέρους δίκτυα μικρού μήκους) και εξυπηρετεί τα χαμηλά τμήματα του οικισμού, αποχετεύοντας μέσω φρεατίων (ελεύθερου στομίου ή με σχάρα υδροσυλλογής) τα βρόχινα νερά στη θάλασσα, στα ρέματα και στους χείμαρρους (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

Επιπρόσθετα, έχουν δημιουργηθεί και προβλέπεται να δημιουργηθούν έργα αντιπλημμυρικής προστασίας στην Κίσαμο και στην περιαστική της περιοχή, καθώς διασχίζεται από διάφορα ρέματα (Μαύρου Μώλου, Επισκοπής κ.ά.) και χείμαρρους (Πυργιανός, Καμαριανός κ.ά.) (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

6.6.12 Αναπτυξιακά προγράμματα

Στο επίπεδο της ΔΕ Κισσάμου, τα προγράμματα που δίνουν κατευθύνσεις ανάπτυξης της περιοχής είναι μόνο το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Κισσάμου, καθώς το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο Δήμου Κισσάμου είναι ακόμη υπό μελέτη.

Αξίζει εδώ να σημειωθούν πρωτοβουλίες των τοπικών πολιτιστικών φορέων, οι οποίοι έχουν σημαντική δράση στη διατήρηση και ανάδειξη της άυλης κληρονομιάς. Για παράδειγμα μπορεί να αναφερθούν οι σχετικές προσπάθειες που έχουν υλοποιηθεί στο πλαίσιο της δράσης του Πολιτιστικού Συλλόγου Λουσακιών της ΔΕ Κισσάμου όπως (<http://lousakies.gr/ereyna-exwstrefeia/eyrwpaika-programmata>):

- «**Η ανάδειξη μουσικής και χορευτικής κληρονομιάς της Κισσάμου**» με την ένταξη της πρότασης αυτής στο πρόγραμμα LEADER II.
- «**Η ίδρυση Λαογραφικού Μουσείου στις Λουσακιές - Πρόταση στο Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης για τη δημιουργία Κέντρου Έρευνας και Τεκμηρίωσης Τοπικού και ευρύτερου λαϊκού πολιτισμού**» με την ένταξη της πρότασης αυτής στο πρόγραμμα LEADER II.
- «**Ίδρυση Λαογραφικού Μουσείου**» (τοπική συλλογή): Έργο που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος INTERREG II – Μέτρο 4.1 – Ενέργεια 2 – Προϋπολογισμού 20.000.000 δρχ. (28.6.2001). Σε αυτό εκτίθεται συλλογή που

αποτελείται από 500 περίπου αντικείμενα (αγροτικά εργαλεία, οικιακά σκεύη και ενδύματα) που περισυνελέγησαν από προσφορές των κατοίκων των Λουσακιών. Το μουσείο στεγάστηκε σε κτίριο που δωρήθηκε για το σκοπό αυτό.

- **«Ανιχνεύοντας το χορό στις Λουσακίες»:** έρευνα που αποσκοπεί στη μελέτη της κρητικής μουσικοχορευτικής και παράδοσης, με στόχο τη δημιουργία ενός αρχείου, προκειμένου στη συνέχεια να παραδοθεί στην επιστημονική κοινότητα. Η έρευνα χρηματοδοτείται αποκλειστικά από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Λουσακιών, με αρωγό τους κατοίκους της κοινότητας Λουσακιών.

Τα παραπάνω, εκτός του ότι αποτελούν πραγματικά αξιόλογες προσπάθειες για την καταγραφή, οργάνωση και διάσωση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, στοιχείο ιδιαίτερα σημαντικό στην εποχή της πολιτιστικής ισοπέδωσης, συμβάλλουν επίσης στην εξωστρέφεια και την αξιοποίηση του σημαντικού αυτού πόρου ως μοχλού ανάπτυξης για τις τοπικές κοινωνίες.

6.7 Δημοτική Ενότητα Μυθήμνης

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται στοιχεία που αφορούν το φυσικό, κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον της ΔΕ Μυθήμνης, τα πληθυσμιακά της χαρακτηριστικά, καθώς και στοιχεία που αφορούν τη χωροταξική οργάνωση, την οικιστική ανάπτυξη και τις υφιστάμενες χρήσεις γης. Η περιγραφή της υπάρχουσας κατάστασης για τη ΔΕ Μυθήμνης στηρίχθηκε κατά βάση στην πληροφορία που περιλαμβάνεται στο ΓΠΣ που εκπονήθηκε για τον Καλλικρατικό Δ. Κισσάμου και αφορά τις ΔΕ Κισσάμου και Μυθήμνης (2013), καθώς και σε πληροφορία από άλλες πηγές και μελέτες.

6.7.1 Θέση

Η ΔΕ Μυθήμνης ανήκει διοικητικά στον Καλλικρατικό Δ. Κισσάμου. Συνορεύει δυτικά με τη ΔΕ Κισσάμου, ανατολικά με τις ΔΕ Κολυμβαρίου και Βουκολιών του Καλλικρατικού Δ. Πλατανιά, νότια με τις ΔΕ Ιναχωρίου του Καλλικρατικού Δ. Κισσάμου και Καντάνου του Καλλικρατικού Δ.υ Καντάνου-Σελίνου, ενώ η βόρεια πλευρά της βρέχεται από το Κρητικό Πέλαγος (Χάρτης 6-11). Η έκταση της ΔΕ Μυθήμνης είναι ίση με **54.900 στρ.** και αντιστοιχεί στο 2,34% περίπου της έκτασης της ΠΕ Χανίων (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

6.7.2 Ιστορική εξέλιξη

Η περιοχή μελέτης, σύμφωνα με τα στοιχεία που δημοσιεύονται στην επίσημη ιστοσελίδα του Δ. Κισσάμου, κατοικείται από τα νεολιθικά χρόνια, ενώ βάσει των δεδομένων της αρχαιολογικής έρευνας, οργανωμένοι οικισμοί υπήρχαν και κατά τη Μινωική εποχή. Η τοπική οικονομία στηριζόταν κατά κύριο λόγο στις εμπορικές δραστηριότητες. Η περιοχή αντιμετώπισε κατά της διάρκεια των αιώνων επιδρομές με στόχο την κατάκτησή της, κυρίως από τους Αχαιούς, τους Ρωμαίους, τους Βυζαντινούς, τους Ενετούς και τους Τούρκους. Οι οικισμοί Ιναχώριο, Φαλάσαρνα, Κίσσαμος, Μύθημα, Πολυρρήνια και Ρόκκα αναφέρονται σε γραπτά κείμενα αρχαίων συγγραφέων, με τα Φαλάσαρνα και την Πολυρρήνια να καταγράφονται ως δύο από τις πιο σημαντικές και ισχυρές αρχαίες πόλεις της Δυτικής Κρήτης. Η Κίσσαμος υπήρξε το επίνειο της Πολυρρήνιας. Οι αρχαιολογικές ανασκαφές έχουν φέρει στο φως σημαντικά ευρήματα που αναδεικνύουν την τοπική ιστορία και την ιστορική πορεία της περιοχής μελέτης ανά τους

αιώνες. Η περιοχή αναπτύχθηκε και κατά τη διάρκεια των ρωμαϊκών χρόνων, με τις πόλεις της Κισσάμου και της Πολυρρήνιας να αποτελούν σημαντικά οικονομικά κέντρα στην περίοδο αυτή (<http://www.kissamos.gr/>).

Χάρτης 6-11: Δημοτική Ενότητα Μυθήμνης

Πηγή: <https://www.google.gr/maps/>

6.7.3 Διοικητική οργάνωση

Η ΔΕ Μυθήμνης (πρώην Καποδιστριακός Δ. Μυθήμνης) αποτελείται από τις ακόλουθες ΤΚ: Δραπανιά, Βουλγάρω, Καλουδιανών, Μαλαθύρου, Περβολακίων, Ποταμίδας, Ρόκκας, Σασάλου, Σφακοπηγαδίου, Τοπολίων, Φαλενιανών, Χαιρεθιανών (ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2011). Επιπλέον, σύμφωνα με το Πρόγραμμα Καλλικράτης (Ν. 3852/2010), ανήκει διοικητικά στον Δ. Κισσάμου και την ΠΕ Χανίων της Περιφέρειας Κρήτης (Χάρτης 6-12).

6.7.4 Φυσικό Περιβάλλον - Γεωμορφολογία

Η περιοχή είναι κατά βάση **πεδινή – ημιορεινή**, ενώ δεν υπάρχουν πολύ μεγάλα υψόμετρα εντός της έκτασής της. Η ημιορεινή – ορεινή ζώνη βρίσκεται στην ενδοχώρα της ΔΕ, την οποία διασχίζει **τμήμα του ορειβατικού μονοπατιού Ε4**. Η περιοχή χαρακτηρίζεται από πλούσια βλάστηση, αλλά υπάρχουν και αρκετές ακάλυπτες και θαμνώδεις εκτάσεις.

Όσον αφορά τους **υδατικούς πόρους**, δεν υπάρχουν μεγάλες εκτάσεις επιφανειακών υδάτων (λίμνες και ποτάμια). Το υδρογραφικό δίκτυο συνθέτουν κατά βάση μικροί χειμαρροί και ρέματα, όπως το Δραπανιανό ρέμα, το ρέμα στα Νωπήγεια και ο Τυφλός ποταμός στον Κορφαλώνα. Οι λεκάνες απορροής της περιοχής είναι:

- Η Λεκάνη Δραπανιά (έκταση: 4,21 km²)
- Η Λεκάνη Ποταμίδας (έκταση: 75,86 km²)
- Η Λεκάνη Κολένης (έκταση: 42,24 km²)

Χάρτης 6-12: ΔΕ Μυθήμνης και Όμορες ΔΕ

Πηγή: <http://geodata.gov.gr/geodata/>

Παράλληλα αξιοποιείται και το **υπόγειο υδατικό δυναμικό** μέσω γεωτρήσεων για την άρδευση καλλιεργειών κ.λπ.

Το **κλίμα** είναι μεσογειακό, με ξηρό καλοκαίρι χωρίς όμως ιδιαίτερα υψηλές θερμοκρασίες και ήπιο βροχερό χειμώνα. Στην περιοχή δεν παρατηρούνται θερμοκρασιακές εξάρσεις, ενώ η θάλασσα συνιστά εξισορροπητικό παράγοντα για το κλίμα, συμβάλλοντας στη δημιουργία ήπιων κλιματολογικών συνθηκών κατά τη διάρκεια τόσο των χειμερινών όσο και των θερινών μηνών.

Οι σημαντικότερες **πίεσεις** που δέχεται το φυσικό περιβάλλον της περιοχής σχετίζονται κυρίως με την υπερβόσκηση, την ανεξέλεγκτη υλοτομία, τη διάνοιξη νέων δρόμων, τις δασικές πυρκαγιές, τη διάβρωση των εδαφών και τον μειωμένο ρυθμό αναγέννησης των δασών. Παράλληλα, η μη λειτουργία του αποχετευτικού δικτύου, η Μονάδα Επεξεργασίας Λυμάτων και η χρήση λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων προκαλούν ρύπανση του εδάφους, των επιφανειακών και υπόγειων αλλά και των θαλάσσιων υδάτων. Ρύπανση, μικρότερου όμως βαθμού, προκαλείται και από τη λειτουργία ελαιοτριβείων και μικρών κτηνοτροφικών μονάδων (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

6.7.5 Πληθυσμιακά χαρακτηριστικά

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ. για το 2011, ο μόνιμος πληθυσμός της ΔΕ Μυθήμνης ανέρχεται στους **2.299 κατοίκους**. Η ΔΕ απορροφά το 21,31% του μόνιμου πληθυσμού του Δ.

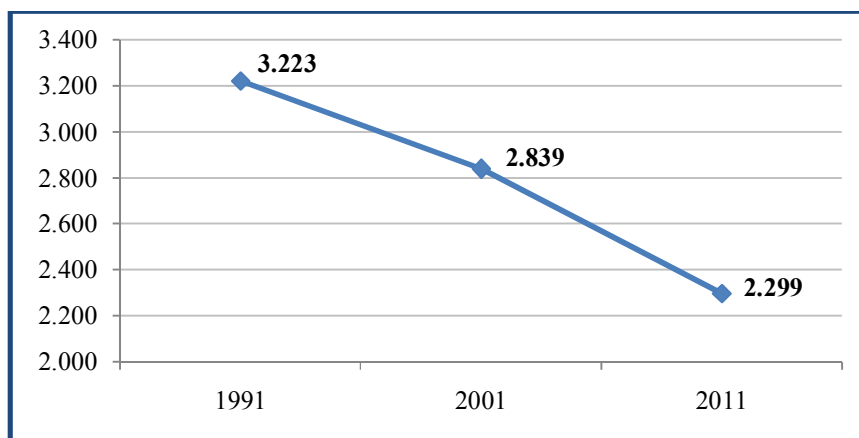
Κισσάμου. Αναλυτικά, ο μόνιμος πληθυσμός ανά ΤΚ και οικισμό παρουσιάζεται στον Πίνακα I-5 του Παραρτήματος I.

Με βάση τα στοιχεία του Πίνακα αυτού, είναι σαφές ότι η ΔΕ Μυθήμνης αποτελείται από μικρού μεγέθους οικισμούς, με μικρές πληθυσμιακές συγκεντρώσεις. Ο μόνιμος πληθυσμός αυξήθηκε σε επίπεδο Δήμου από το 2001 στο 2011 κατά 752 κατοίκους (ποσοστιαία αύξηση 6,36%). Ωστόσο, ο μόνιμος πληθυσμός της ΔΕ Μυθήμνης μειώθηκε για την ίδια δεκαετία κατά 540 κατοίκους. Ο μόνιμος πληθυσμός είχε μειωθεί και κατά τη δεκαετία του 1990 κατά 384 κατοίκους. Η μείωση του πληθυσμού παρατηρήθηκε στο σύνολο των ΤΚ της ΔΕ, με τη μεγαλύτερη να καταγράφεται στις ΤΚ Μαλαθύρου και Τοπολίων.

Συμπερασματικά, με βάση τα στοιχεία των απογραφών, παρατηρείται διαχρονικά μια σημαντική τάση μείωσης του πληθυσμού της ΔΕ Μυθήμνης (Διάγραμμα 6-7). Η μείωση αυτή πιθανώς να οφείλεται σε μετακινήσεις του πληθυσμού προς τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα της ευρύτερης περιοχής ή προς το παράκτιο μέτωπο του νησιού, όπου υπάρχει μεγαλύτερη δυνατότητα απασχόλησης σε υπηρεσίες του τριτογενούς τομέα ή στον τομέα του τουρισμού. Συνεπώς, η πληθυσμιακή μείωση πιθανώς να μπορεί να σχετισθεί και με την αντίστοιχη τάση 'εγκατάλειψης' του πρωτογενούς τομέα παραγωγής ο οποίος αποτελεί τη βασική πηγή στήριξης της τοπικής οικονομίας των περιοχών της ενδοχώρας (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

Διάγραμμα 6-7: Μεταβολή Μόνιμου Πληθυσμού ΔΕ Μυθήμνης - Δεκαετίες 1991, 2001 και 2011

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Στοιχεία Απογραφών 1991, 2001 και 2011

6.7.6 Κοινωνικά χαρακτηριστικά

Στα κοινωνικά χαρακτηριστικά λαμβάνονται υπόψη χαρακτηριστικά και μεγέθη του πληθυσμού της ΔΕ, όπως (στοιχεία απογραφής 2001) (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013):

- **Μετανάστες / αλλοδαποί:** βλ. Ενότητα 6.6.6.
- **Νοικοκυριά:** Ο συνολικός αριθμός των νοικοκυριών στη ΔΕ Μυθήμνης ήταν 1.043, από τα οποία τα περισσότερα είχαν 2 μέλη (32,12%) και ακολουθούσαν αυτά με τα 1, 3 και 4 μέλη, ενώ όσο ο αριθμός των μελών αυξανόταν (νοικοκυριά από 5 μέλη και άνω), τόσο

περιορίζονταν και τα αντίστοιχα ποσοστά. Η κατάσταση αυτή αναμένεται ότι δεν έχει αλλάξει σημαντικά την περίοδο 2001-2011.

- **Οικογενειακή κατάσταση:** Στη ΔΕ Μυθήμνης, οι έγγαμοι αποτελούσαν την πλειοψηφία (52,77%) στο σύνολο του πληθυσμού και ακολουθούσαν οι άγαμοι (34,17%). Αξίζει να σημειωθεί ότι η οικογενειακή κατάσταση ως προς το κάθε φύλο παρουσιάζει διαφοροποιήσεις σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού. Συγκεκριμένα, η πλειοψηφία των χηρών (80,76%) είναι γυναίκες και η πλειοψηφία των άγαμων (63,20%) είναι άντρες.
- **Επίπεδο εκπαίδευσης:** Στο σύνολο του πληθυσμού της ΔΕ Μυθήμνης, μόνο το 4,45% ήταν απόφοιτοι Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Επιπλέον, το μεγαλύτερο ποσοστό παρουσιαζόταν στους απόφοιτους Δημοτικού (49,55%).

6.7.7 Γεωγραφική κατανομή – Χωροταξική οργάνωση

Αναφορικά με τις χρήσεις γης που υφίστανται στη ΔΕ Μυθήμνης, πλην του οδικού δικτύου και των οικιστικών τμημάτων, οι βασικές χρήσεις γης περιλαμβάνουν γεωργική γη, βοσκοτόπους, δασικές εκτάσεις, θαμνώδεις περιοχές, ιδιαίτερες χρήσεις γης, ενώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι η οικιστική χρήση είναι πολύ περιορισμένη (Πίνακας 6-11).

Πίνακας 6-11: Κατανομή Χρήσεων Γης στη ΔΕ Μυθήμνης

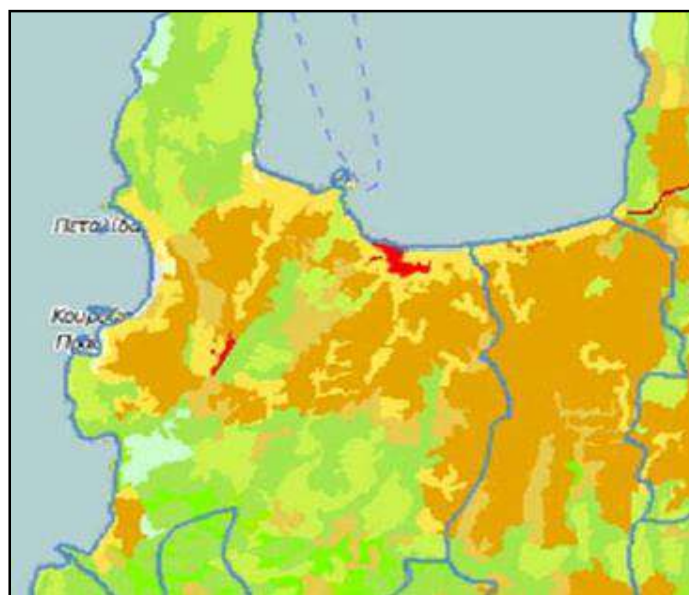
Πηγή: Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013

Χρήσεις Γης	ΔΕ Μυθήμνης		ΠΕ Χανίων	
	Έκταση (στρ.)	Έκταση (%)	Έκταση (στρ.)	Έκταση (%)
Καλλιεργήσιμες εκτάσεις (και αγραναπούσεις)	41.600,00	75,77	765.600,00	32,59
Βοσκότοποι	6.600,00	12,02	498.900,00	21,23
Δάση	6.200,00	11,29	882.300,00	37,55
Εκτάσεις που καλύπτονται με νερά	0,00	0,00	700,00	0,03
Εκτάσεις οικισμών	300,00	0,73	34.100,00	1,45
Άλλες εκτάσεις	200,00	0,36	167.900,00	7,15
Σύνολο έκτασης	54.900,00	100,00	2.349.500,00	100,00

Ο δομημένος χώρος καταλαμβάνει 300 στρ. της συνολικής έκτασης της ΔΕ, ενώ ο εξωαστικός χώρος 54.600 στρ. Μεγάλο τμήμα της ΔΕ καταλαμβάνουν οι **γεωργικές εκτάσεις**, ενώ στο βόρειο παράκτιο μέτωπο υπάρχει μια παραθεριστική / τουριστική ζώνη, όπου βρίσκονται χωροθετημένες τουριστικές εγκαταστάσεις και περιοχές Β' κατοικίας, κυρίως από την περιοχή των Νωπηγείων μέχρι τα όρια με τη ΔΕ Κισσάμου. Στην περιοχή αυτή, απαραίτητος κρίνεται ο καθορισμός χρήσεων γης για τουρισμό και αναψυχή. Στην περιοχή του Κορφαλώνα, εκτός της τουριστικής χρήσης βρίσκεται σε λειτουργία ένα μεγάλο **παλιό ελαιουργείο / πυρηνελαιουργείο** χωροθετημένο πλησίον της ακτογραμμής.

Επίσης, στην περιοχή υπάρχουν διάσπαρτοι **μικροί οικιστικοί πυρήνες**, ενώ το ποσοστό των μη αστικών χρήσεων γης είναι ιδιαίτερα υψηλό. Οι καλλιεργούμενες εκτάσεις και οι αγροναπαύσεις καταλαμβάνουν έκταση περίπου ίση με 41.600 στρ., οι βοσκότοποι έκταση περίπου ίση με 6.600 στρ. και τα δάση έκταση περίπου ίση με 6.200 στρ. Οι αγροναπαύσεις μαζί με τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις καλύπτουν το 75,77% της συνολικής έκτασης της περιοχής. Η αγροτική γη είναι **πολυτεμαχισμένη**, καθώς η **μέση έκταση ανά αγροτεμάχιο είναι 4,65 στρ.** Τον μεγαλύτερο τεμαχισμό παρουσιάζει η ΤΚ Δραπανιά με 2,49 στρ. ανά αγροτεμάχιο, ενώ η μεγαλύτερη έκταση ανά αγροτεμάχιο παρατηρείται στις ΤΚ Ρόκκας (11,62 στρ.), Περβολακίων (9,03 στρ.) και Σασάλου (7,63 στρ.) (ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

Χάρτης 6-13: Χρήσεις Γης – Απόσπασμα χάρτη CORINE 2000
 Πηγή: <http://geodata.gov.gr/geodata/>

Αγροτικές περιοχές	Ετερογενείς αγροτικές εκτάσεις	Συμπλέγματα καλλιεργειών	
		Αγροτικές εκτάσεις με σημαντικό ποσοστό φυσικής βλάστησης	
	Μόνιμες καλλιέργειες	Ελαιώνες	
		Αμπελώνες	
	Αρώσιμες εκτάσεις	Μη αρδευόμενες αρώσιμες εκτάσεις	
Δάση και φυσικές περιοχές	Δάση	Δάση πλατύφυλλων	
	Θάμνοι και χορτολιβάδα	Ποολιβάδα	
		Σκληρόφυλλη βλάστηση	
		Ζώνες αναγεννησης / υποβάθμισης δασικής βλάστησης	

Με βάση τα στοιχεία που προκύπτουν από την κατηγοριοποίηση χρήσεων γης του CORINE (Χάρτης 6-13), διαπιστώνεται ότι η κυρίαρχη χρήση γης στον εξωαστικό χώρο είναι οι

γεωργικές εκτάσεις (μόνιμες καλλιέργειες, λιβάδια, βοσκότοποι, αγραναπαύσεις κ.λπ.), ενώ το μεγαλύτερο τμήμα των γεωργικών εκτάσεων καταλαμβάνουν οι μόνιμες καλλιέργειες. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι ελάχιστοι δημότες είναι ακτήμονες.

Από τα στοιχεία του Πίνακα 6-12 είναι σαφές ότι η περιοχή είναι **καθαρά αγροτική** και η τοπική οικονομία στηρίζεται κατά βάση στον **πρωτογενή τομέα παραγωγής**. Οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις και οι αγραναπαύσεις καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο ποσοστό της συνολικής έκτασης της ΔΕ Μυθήμνης, ενώ απουσιάζουν οι εκτάσεις που καλύπτονται από ύδατα. Μικρότερη έκταση καταλαμβάνουν οι δασικές εκτάσεις και οι βοσκότοποι, ενώ το 57,35% των δασικών εκτάσεων είναι περιοχές θαμνώδους ή / και ποώδους βλάστησης. Οι οικιστικές περιοχές καλύπτουν το 0,73% της συνολικής έκτασης της ΔΕ, γεγονός που σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στο ότι σημαντικό τμήμα της έκτασης της περιοχής καλύπτεται από τον ορεινό όγκο των Λευκών Ορέων, ενώ παράλληλα αρκετοί κάτοικοι έχουν μετοικήσει στα αστικά κέντρα της ευρύτερης περιοχής (Χανιά και Κίσσαμος).

Πίνακας 6-12: Χρήσεις Γης στον Εξωαστικό Χώρο της ΔΕ Μυθήμνης
Πηγή: Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013

<p>Μεταποιητικές Βιομηχανίες / Βιομηχανίες Τροφίμων – Ποτών</p> <ul style="list-style-type: none"> • Βιοτεχνίες ξυλείας και επίπλου • Βιομηχανία (ελαιοτριβεία / πυρηνελαιουργεία, τρόφιμα, ποτά) • Εξόρυξη πέτρας • Παραγωγή κάρβουνου 	<p>Επαγγελματικά Εργαστήρια</p> <ul style="list-style-type: none"> • Επαγγελματικά εργαστήρια • Συνεργεία 	<p>Χονδρικό και Λιανικό Εμπόριο</p> <ul style="list-style-type: none"> • Πρατήρια καυσίμων • Τοπικό εμπόριο
<p>Ξενοδοχειακά Καταλύματα</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ξενοδοχεία • Ενοικιαζόμενα δωμάτια • Ξενώνες • Camping 	<p>Χώροι Λατρείας και Πολιτισμού</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ιεροί ναοί • Αρχαιολογικοί χώροι / μνημεία • Βυζαντινά μνημεία 	<p>Γεωργία, Κτηνοτροφία / Βοηθητικές Δραστηριότητες</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ελαιώνες • Αμπέλια • Μελισσοκομία • Μαντριά
<p>Ειδικές Χρήσεις</p> <ul style="list-style-type: none"> • Νεκροταφεία • ΧΑΔΑ • Λιμενοδεξαμενές ΤΟΕΒ 		

Οι **τουριστικές υποδομές** (ξενοδοχεία, ενοικιαζόμενα δωμάτια, camping) είναι χωροθετημένες κυρίως στο **παρالياκό μέτωπο** της περιοχής. Παράλληλα, υπάρχουν κάποιες μικρές βιοτεχνίες, ελαιοτριβεία / πυρηνελαιουργεία, επαγγελματικά εργαστήρια, συνεργεία και κάποιες θέσεις εξόρυξης πέτρας και παραγωγής κάρβουνου. Υπάρχουν επίσης δύο θέσεις απόθεσης πυρήνα (Ποταμίδα και Παπαγιαννάκηδες), ενώ απογράφηκαν και θρησκευτικοί χώροι (ιεροί ναοί, παρεκκλήσια, κοιμητήρια) (Πίνακας 6-12) (ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

6.7.8 Οικιστική ανάπτυξη

Η ΔΕ Μυθήμνης αποτελείται από 12 ΤΚ. Οι δύο μεγαλύτερες σε πληθυσμό είναι η ΤΚ Δραπανιά, με μόνιμο πληθυσμό 427 κατοίκους και η ΤΚ Καλουδιανών, με μόνιμο πληθυσμό 385 κατοίκους. Στον Πίνακα 6-13 παρουσιάζεται το σύνολο των οικισμών της ΔΕ Μυθήμνης κατανεμημένων με βάση την ΤΚ στην οποία ανήκουν.

Πίνακας 6-13: ΤΚ και Οικισμοί ΔΕ Μυθήμνης

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Στοιχεία Απογραφής 2011

Επίπεδο	Περιγραφή	Επίπεδο	Περιγραφή
6	ΔΕ Μυθήμνης		
7	ΤΚ Δραπανιά	7	ΤΚ Ρόκκας
8	Δραπανιάς	8	Ρόκκα
8	Άνω Δραπανιάς	8	Κερά
8	Κόκκινον Μετόχιον	7	ΤΚ Σασάλου
8	Νωπήγεια	8	Σάσαλος
7	ΤΚ Βουλγάρω	8	Κοντουδιανά
8	Βουλγάρω	8	Μανεριανά
8	Δερμιζιανά	7	ΤΚ Σφακοπηγαδίου
8	Λατζιανά	8	Σφακοπηγάδιον
8	Μάκρωνας	8	Αρμενοχώριον
8	Μουρίον	8	Τριαλώνια
8	Χουδαλιανά	7	ΤΚ Τοπολίων
7	ΤΚ Καλουδιανών	8	Τοπόλια
8	Καλουδιανά	8	Αϊκυργιάννης
8	Κορφαλώνας	8	Καψασιανά
8	Κουρθιανά	8	Κουτσοματάδος
7	ΤΚ Μαλαθύρου	8	Τσουρουσιανά
8	Μαλάθυρος	7	ΤΚ Φαλελιανών
7	ΤΚ Περβολακίων	8	Φαλελιανά
8	Περβολάκια	8	Κολένη
8	Παπαγιαννάκηδες	8	Κοτσιανά
8	Χαραυγή	8	Λυριδιανά
7	ΤΚ Ποταμίδας	7	ΤΚ Χαιρεθιανών
8	Ποταμίδα	8	Χαιρεθιανά

Οι οικισμοί της ΔΕ Μυθήμνης είναι διάσπαρτοι (μικρές οικιστικές ενότητες) σε όλη την έκταση της ΔΕ. Στον εξωοικιστικό χώρο υπάρχει μεγάλο ποσοστό **κενών κτισμάτων – ερειπίων**, αρκετά από τα οποία παρουσιάζουν αξιόλογο αρχιτεκτονικό χαρακτήρα. Η εγκατάλειψη των

κτισμάτων αυτών οφείλεται σε ορισμένες περιπτώσεις στη μετοίκιση των κατοίκων και τη δημιουργία νέων κατοικιών, εντός των οριοθετημένων εκτάσεων της περιοχής.

Με βάση την απογραφή του 2011, πληθυσμό άνω των 250 κατοίκων διαθέτουν μόνο οι οικισμοί των Καλουδιανών και του Δραπανιά και ως εκ τούτου μπορούν να θεωρηθούν ως σχετικά δυναμικοί οικισμοί, ενώ από το σύνολο των οικισμών μόνο 35 είναι οριοθετημένοι. Στην περιοχή υφίστανται και οι αδιαβάθμητες περιοχές (πολύ περιορισμένες) στις οποίες αναπτύσσονται ποικίλες χρήσεις γης, όπως εμπορικές, τουριστικές, βιοτεχνικές, οικιστικές εκτός σχεδίου, περιοχές παραθεριστικής κατοικίας κ.λπ. Οι περιοχές αυτές εντοπίζονται κατά βάση στο παραλιακό μέτωπο και κατά μήκος της Εθνικής οδού (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

6.7.9 Οικονομικό περιβάλλον

Πρωτογενής τομέας παραγωγής

Ο **αγροτικός τομέας** συνιστά βασικό πυλώνα στήριξης της τοπικής οικονομίας στη ΔΕ Μυθήμης, με την **ελαιοκαλλιέργεια** να καταλαμβάνει το 68% της αγροτικής γης. Παρόλα αυτά, ο μέσος κλήρος χαρακτηρίζεται από έντονο πολυτεμαχισμό, με μέση έκταση 4,65 στρ. Κυρίαρχη είναι η **καλλιέργεια της ελιάς** (Πίνακας 6-14), για την οποία διατίθενται 27.726,2 στρ. (δύο ποικιλίες για παραγωγή ελαιολάδου και μια ποικιλία βρώσιμης ελιάς) και ακολουθεί η **αμπελοκαλλιέργεια** (635,1 στρ.). Υπάρχουν εκτάσεις αμπελώνων διαφόρων ποικιλιών, από τις οποίες παράγονται οι **οίνοι ΠΓΕ Κίσαμος** (Τοπικός Οίνος Κισσάμου). Παράλληλα, καλλιεργούνται διάφορα είδη κηπευτικών, ενώ υπάρχουν και εκτάσεις με θερμοκηπιακές καλλιέργειες. Ο μεγαλύτερος όγκος νερού για την κάλυψη των αναγκών άρδευσης προέρχεται από τις πηγές στην Κολένη, ενώ μικρά αρδευτικά έργα λειτουργούν σε πολλές ΤΚ.

Πίνακας 6-14: Ποσοστά Γεωργικής γης ανά Καλλιέργεια στη ΔΕ Μυθήμης
Πηγή: Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013

Τύπος Καλλιέργειας	Καλλιεργούμενες Εκτάσεις (%)
Ελαιόδενδρα	68,27
Θερμοκηπιακές καλλιέργειες	0,10
Υπαίθρια κηπευτικά	2,02
Σταμναγκάθι	0,01
Πεπονοειδή	0,21
Πατάτες	1,17
Αμπέλια	1,00
Εσπεριδοειδή	2,68
Εσπεριδοειδή διάσπαρτα	9,80
Λοιπά δένδρα	0,05
Λοιπά δένδρα διάσπαρτα	12,60
Φυτά μεγ. καλλιέργειας	2,09
Αγρανάπαυση	0,00

Πίνακας 6-15: Καλλιεργούμενες Εκτάσεις στη ΔΕ Μυθήμνης
 Πηγή: Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013

Τύπος Καλλιέργειας	Επιλέξιμη Έκταση (ha)
Ελαιώνες πιστοποιημένης ελαιοκαλλιέργειας	2.772,36
Εσπεριδοειδή προς μεταποίηση	1,03
Εκτάσεις σε καλή γεωργική κατάσταση που προσμετρώνται στα εκτατικά δικαιώματα	2,87
Παραδοσιακοί ελαιώνες στα μικρά νησιά του Αιγαίου	0,26
Αμπελώνες για παραγωγή οίνων ποιότητας στα μικρά νησιά του Αιγαίου	9,14
Μέλι – Εκτάσεις με μελίσσια	0,14
Αμπελώνες - Αναδιάρθρωση	1,92
Λοιποί αμπελώνες για παραγωγή οίνου	52,45
Οριστική εγκατάλειψη οινοποιήσιμων ποικιλιών - Εκρίζωση	0,62
Λοιπά εσπεριδοειδή	0,48
Κηπευτικά μακράς διάρκειας	0,32
Λοιπές καλλιέργειες	5,47
Ζωοτροφές	0,05
Βοσκότοποι	1.160,92
ΣΥΝΟΛΟ	4.008,03

Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΟΠΕΚΕΠΕ για το φυτικό κεφάλαιο του έτους ενίσχυσης 2010, οι **καλλιεργούμενες εκτάσεις στη ΔΕ Μυθήμνης** διαμορφώνονται όπως φαίνεται στον Πίνακα 6-15.

Η **κτηνοτροφία** χαρακτηρίζεται από σχετικά μικρές παραγωγές προϊόντων, οικογενειακού χαρακτήρα εκμεταλλεύσεις και μικρό αριθμό ζωϊκού κεφαλαίου (Πίνακας 6-16), ενώ αναπτύσσεται και ο τομέας της μελισσοκομίας. Η κτηνοτροφία είναι κατά κύριο λόγο σταβλισμένη (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

Πίνακας 6-16: Κτηνοτροφική Δραστηριότητα στη ΔΕ Μυθήμνης
 Πηγή: Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013

Τύπος παραγωγής	Αριθμός εκμεταλλεύσεων	Αριθμός Ζώων
Πουλερικά	619 εκμεταλλεύσεις	17.787
Αιγοειδή	514 εκμεταλλεύσεις	4.084
Κουνελοειδή	375 εκμεταλλεύσεις	5.941
Προβατοειδή	275 εκμεταλλεύσεις	6.423

Δευτερογενής τομέας παραγωγής

Στη ΔΕ Μυθήμνης υπάρχουν σημειακές μονάδες του τομέα **τροφίμων, αναψυκτικών και ποτών** (τυροκομείο, μονάδα παραγωγής αναψυκτικών, οινοποιεία), ενώ σημειώνεται και εξορυκτική δραστηριότητα στην περιοχή των Κοτσιανών (εξόρυξη πέτρας). Στην ΤΚ

Βουλγάρω, μεταξύ Μακρόνα και Μουρίου, αναπτύσσονται δραστηριότητες παραγωγής κάρβουνου.

Από αναπτυξιακής πλευράς, το μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα **ελαιοτριβεία**, λόγω του σημαντικού ρόλου που διαδραματίζει η ελαιοπαραγωγή στην περιοχή.

Τα βασικότερα **προβλήματα** που αντιμετωπίζει ο δευτερογενής τομέας εντοπίζονται στην εσωστρέφεια του τοπικού πληθυσμού και στον αντίστοιχο προσανατολισμό των επιχειρηματιών, στην έλλειψη επιχειρηματικής συνεργασίας, στην έλλειψη εξειδικευμένου και στελεχιακού δυναμικού και στην έλλειψη αποτελεσματικού θεσμικού πλαισίου κινήτρων. Όσον αφορά τον τομέα των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (ΑΠΕ), στην περιοχή καταγράφεται ένα μικρό φωτοβολταϊκό πάρκο, που είναι ιδιωτική επένδυση (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

Τριτογενής τομέας παραγωγής

Οι βασικές εμπορικές λειτουργίες είναι κατά κύριο λόγο συγκεντρωμένες στον οικισμό της Κισσάμου. Στη ΔΕ Μυθήμνης είναι εγκατεστημένες 145 επιχειρήσεις, οι οποίες συνιστούν το 14,0% του συνόλου των επιχειρήσεων του Δ. Κισσάμου. Οι εμπορικές δραστηριότητες αναπτύσσονται κυρίως στους οικισμούς του Δραπανιά και των Καλουδιανών. Πρόκειται για μικρού μεγέθους οικογενειακές επιχειρήσεις, που εξυπηρετούν τον τοπικό πληθυσμό. Οι επιχειρήσεις αυτές εντάσσονται κατά βάση στον κλάδο του λιανικού εμπορίου – παντοπωλεία, κρεοπωλεία, αρτοποιεία, πρατήρια καυσίμων κ.λπ. Πιο αναλυτικά:

- το 14,5% των επιχειρήσεων αφορούν τη μεταποίηση και επεξεργασία αγροτικών προϊόντων,
- το 12,4% δραστηριότητες εστίασης,
- το 15,2% λιανικό εμπόριο,
- το 9,7% χονδρικό εμπόριο, και
- το 6,2% κατασκευαστικές δραστηριότητες.

Η **τουριστική δραστηριότητα** εντοπίζεται κυρίως στο βόρειο παραλιακό τμήμα της περιοχής (τουριστικές δραστηριότητες και περιοχές Β' κατοικίας), όπου βρίσκονται χωροθετημένες και οι αντίστοιχες υποδομές (ξενοδοχεία, ενοικιαζόμενα δωμάτια, camping) (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

Ωστόσο, η περιοχή διαθέτει και ένα πλήθος συγκριτικών πλεονεκτημάτων – οικότοποι, φαράγγια, περιοχές NATURA 2000, αρχαιολογικοί χώροι, μοναστήρια, μουσεία, λαογραφία κ.λπ. – που μπορούν να αξιοποιηθούν προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουριστικών δραστηριοτήτων.

6.7.10 Κοινωνικός εξοπλισμός

Στη ΔΕ Μυθήμνης ο κοινωνικός εξοπλισμός είναι περιορισμένος και περιλαμβάνει τις εξής υποδομές (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013):

- **Εκπαίδευση:** Λειτουργία δύο Νηπιαγωγείων (Καλουδιανά και Σφακοπηγάδι) με 28 μαθητές και δύο Δημοτικών (Δραπανιάς και Σφακοπηγάδι) με 108 μαθητές.
- **Υγεία:** Λειτουργία περιφερειακών ιατρείων στους εξής οικισμούς της ΔΕ: Σφακοπηγάδι, Ρόκκα, Κερά, Περβολάκια, Σάσαλος, Μαλάθυρος, Τριαλώνια, Χαραυγή, Αρμενοχώρι, Καλουδιανά, Βουλγάρω, Ποταμίδα, Τοπόλια, Δραπανιάς, Κολένη και Χαιρεθιανά.

6.7.11 Τεχνική και παραγωγική υποδομή – Δίκτυα

Από το βόρειο τμήμα της ΔΕ Μυθήμνης διέρχεται ο Βόρειος Οδικός Άξονας Κρήτης (ΒΟΑΚ). Το υπόλοιπο τμήμα της ΔΕ εξυπηρετείται από το λοιπό επαρχιακό και τοπικό οδικό δίκτυο. Σχετικά με την **ηλεκτροδότηση**, ο υποσταθμός του Δραπανιά καλύπτει της ανάγκες σε ηλεκτρισμό για όλη την περιοχή στο βόρειο τμήμα του Δήμου Κισσάμου.

Όσον αφορά τις **τηλεπικοινωνίες**, η περιοχή μελέτης καλύπτεται από το δίκτυο σταθερής τηλεφωνίας του ΟΤΕ και από τα δίκτυα κινητής τηλεφωνίας που λειτουργούν στη χώρα.

Τέλος, οι ανάγκες **ύδρευσης** καλύπτονται από τους διαθέσιμους τοπικούς υδατικούς πόρους, που προέρχονται κυρίως από γεωτρήσεις ή από πηγές (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

7 Πολιτιστικοί Πόροι Δήμων Κισσάμου - Πλατανιά

Η ενότητα αυτή αποσκοπεί στην αποτύπωση των πολιτιστικών πόρων φυσικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος των Δ. Κισσάμου και Πλατανιά. Πιο συγκεκριμένα έχει ως στόχο της την καταγραφή των πόρων αυτών, τη μελέτη της χωρικής διάρθρωσής τους, αλλά και τη συλλογή ποιοτικής πληροφορίας για την καλύτερη κατανόησή τους. Η κατανόηση αυτή θα αποτελέσει τη βάση για την ανάπτυξη ενός Στρατηγικού Σχεδίου Βιώσιμης Αξιοποίησης των εν λόγω πόρων στην περιοχή μελέτης.

Η πληροφορία που αξιοποιείται για τον σκοπό αυτό απορρέει από στοιχεία που παρασχέθηκαν στην ερευνητική ομάδα από τους Δ. Κισσάμου και Πλατανιά και τον ΕΠΟΦΕΚ, αλλά και τη διαδικτυακή και άλλη αναζήτηση της ομάδας σε διάφορες πηγές και μελέτες. Ακόμη αξιοποιείται πληροφορία η οποία συνελέγη από τη συνεργασία της ερευνητικής ομάδας με τοπικούς φορείς, στο πλαίσιο δύο επισκέψεων μελών της ομάδας στην περιοχή μελέτης τον Οκτώβριο και Νοέμβριο του 2015.

Η υπάρχουσα κατάσταση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, αλλά και των φορέων που δραστηριοποιούνται στον τομέα του πολιτισμού παρουσιάζονται στη συνέχεια. Η δομή της ενότητας αυτής περιλαμβάνει:

- σε **πρώτο επίπεδο** την παρουσίαση πολιτιστικών πόρων που σχετίζονται με την άυλη και υλική πολιτιστική κληρονομιά και αφορούν στο σύνολο της περιοχής μελέτης,
- σε **δεύτερο επίπεδο** την καταγραφή των πολιτιστικών πόρων ανά ΔΕτων Δ. Κισσάμου και Πλατανιά, με στόχο τη διερεύνηση της χωρικής κατανομής τους και της αποτύπωσης αυτών ανά ΔΕ. Πιο συγκεκριμένα, η παρουσίαση αφορά τις ΔΕ Βουκολιών και Κολυμβαρίου, καθώς και τις ΔΕ Ιναχωρίου, Κισσάμου και Μυθήμνης.

7.1 Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά Δήμων Κισσάμου και Πλατανιά

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί το σύνολο των γνώσεων, των πρακτικών, των τεχνικών και των εκφράσεων που αναπτύσσονται από τις ανθρώπινες κοινότητες στο πλαίσιο της αλληλεπίδρασής τους με τη φύση και τον πολιτισμό (Σκουλά και άλλοι, 2010). Τα παραπάνω συνιστούν πολιτιστικό απόθεμα και κληρονομιά, η οποία σχετίζεται με ένα σύνολο από τομείς, όπως η διατροφή, η ένδυση, η προστασία, τα εργαλεία και τα αντικείμενα για αποθήκευση, οι μεταφορές, η στέγαση, οι τελετουργίες, τα μουσικά όργανα, η παραγωγική διαδικασία, κ.ά.

Το σύνολο της γνώσης αυτής βρίσκεται στον ανθρώπινο προφορικό πολιτισμό, συμβάλλει στην εμπέδωση της αίσθησης της ταυτότητας και της συνέχειας στην κοινότητα, προωθεί τον σεβασμό προς τη φύση και τον πολιτισμό και μοιράζεται στην κοινότητα, αλλά μεταβιβάζεται επίσης από γενιά σε γενιά, μέσα από τον λόγο ή εκφράζεται συλλογικά μέσω διάφορων πρακτικών. Σήμερα η κληρονομιά αυτή διαβρώνεται και σταδιακά χάνεται εξαιτίας εξελίξεων του εξωτερικού περιβάλλοντος (π.χ. παγκοσμιοποίηση, αλλαγή παραγωγικών και καταναλωτικών προτύπων, τρόπος ζωής), οι οποίες δρουν καταλυτικά στη μείωση της εκτίμησης της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς ως αξίας και πυλώνα διατήρησης της ταυτότητας και της κοινωνικής συνοχής.

Στη συνέχεια επιχειρείται η παρουσίαση των **κύριων χαρακτηριστικών της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς** της περιοχής μελέτης – Οικιστική Ενότητα Κισσάμου – τα οποία αποτελούν τους βασικούς άξονες δημιουργίας της.

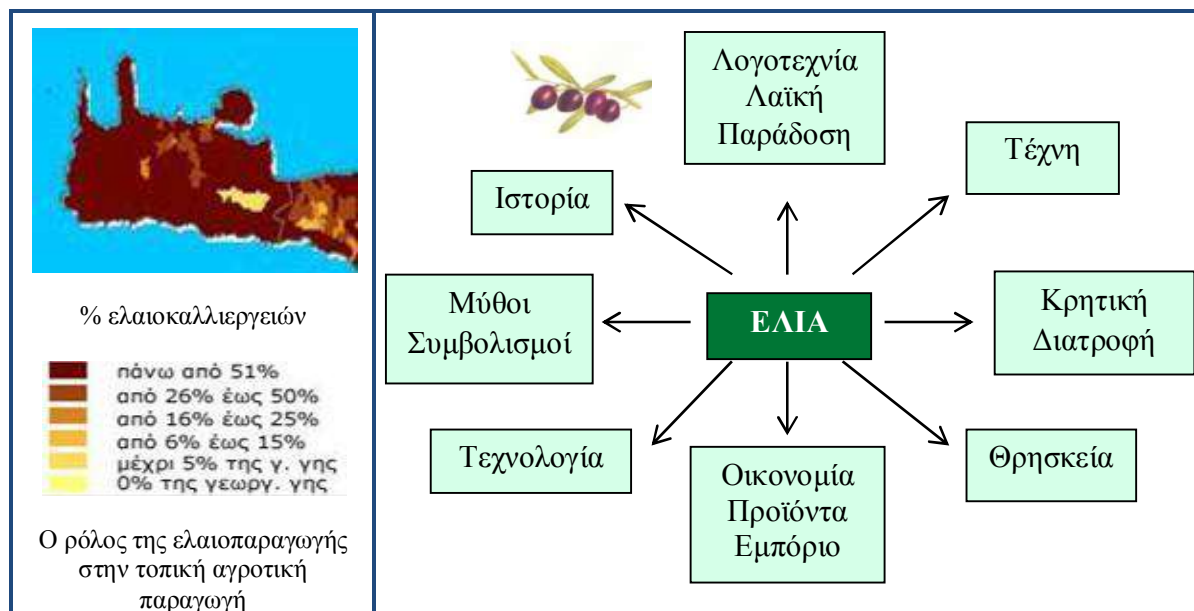
7.1.1 Η ελαιοκαλλιέργεια - ελαιουργία στους Δήμους Κισσάμου και Πλατανιά

Η **ελαιοκαλλιέργεια – ελαιουργία** αποτελεί το βασικό πυλώνα της τοπικής οικονομίας και παράδοσης, αλλά και πυλώνα της, παγκόσμια γνωστής για τις ευεργετικές της ιδιότητες για τον άνθρωπο, Κρητική διατροφής.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί στην ενότητα των χρήσεων γης στην περιοχή μελέτης, η ελαιοκαλλιέργεια αποτελεί μια **διαχρονική καλλιέργεια** της περιοχής, που καταλαμβάνει σημαντικό μερίδιο των καλλιεργούμενων εκτάσεων της, αλλά και της τοπικής απασχόλησης. Πάνω σε αυτή έχει χτιστεί όχι μόνον η επιβίωση και το εισόδημα του τοπικού πληθυσμού, αλλά και η τοπική παράδοση και το απόθεμα της γνώσης που έχει συσσωρευτεί από τη μακρόχρονη αυτή ενασχόληση.

Η **ελιά και τα προϊόντα της είναι ταυτόσημα με την περιοχή μελέτης** και το φυσικό περιβάλλον της και έχουν συμβάλει στην εξέλιξη και διαμόρφωση του πολιτισμού της. Χαρακτηριστική είναι η θέση της ελαιοκαλλιέργειας στην τοπική συνείδηση στην περιοχή μελέτης, που αποτυπώνεται μέσα από δράσεις όπως το Μουσείο Ελιάς, ο χαρακτηρισμός ελαιοδέντρων ως μνημείων της φύσης, οι γιορτές λαδιού κ.λπ. Η ελαιοκαλλιέργεια συνιστά, στο πλαίσιο αυτό, σημαντικό μέρος της φυσικής κληρονομιάς αλλά και της πολιτιστικής ταυτότητας της περιοχής μελέτης.

Εικόνα 7-1: Ο ρόλος της Ελιάς στην Κρήτη και την Περιοχή Μελέτης

Το ελαιόλαδο, σε συνδυασμό με σειρά άλλων Κρητικών προϊόντων, αποτελεί το σήμα κατατεθέν της **Κρητικής Διατροφής**, ενός τομέα ο οποίος αποτελεί σημαντική αξία για την Περιφέρεια Κρήτης γενικότερα αλλά και την περιοχή μελέτης ειδικότερα, καθώς έχει πολλαπλές διασυνδέσεις με τομείς της τοπικής οικονομικής και κοινωνικής δομής (Εικόνα 7-1).

Σημαντικά στοιχεία της ελαιουργικής παράδοσης, που συνιστούν επίσης στοιχείο της πολιτιστικής παράδοσης αποτελούν τα **ελαιουργεία** της περιοχής, κάποια από τα οποία, με την πάροδο του χρόνου, έχουν αξιοποιηθεί και αναδειχθεί μέσα από άλλες χρήσεις στην περιοχή μελέτης που συνδέονται με την άυλη κληρονομιά της.

7.1.2 Βότανα

Η Κρήτη έχει μια από τις αρχαιότερες και πιο εύγευστες γαστρονομικές παραδόσεις στον κόσμο, με ποικιλία γεύσεων, αρωμάτων, υλικών και τεχνοτροπιών. Βάσει ερευνών, η κρητική κουζίνα αποτελεί ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα μεσογειακής διατροφής υψηλής ποιότητας, που περιλαμβάνει τοπικά προϊόντα παραγωγής (κηπευτικά, χόρτα και λαχανικά, όσπρια και φρούτα, αρωματικά φυτά και βότανα που φυτρώνουν στις ορεινές περιοχές του νησιού, κρασί και παραδοσιακά αρτοσκευάσματα). Το σημαντικότερο προϊόν που αποτελεί τη βάση της κρητικής διατροφής είναι το ελαιόλαδο, το πιο ισχυρό αντιοξειδωτικό της φύσης, ενώ σύμφωνα με έρευνες τα βρώσιμα χόρτα και τα αρωματικά βότανα που χρησιμοποιούνται στην κρητική διατροφή περιέχουν συστατικά υψηλής βιολογικής αξίας για τη διατήρηση της υγείας και της μακροζωίας.

Το ήπιο κλίμα, η ύπαρξη πολλών βουνών που χωρίζονται μεταξύ τους από κοιλάδες ή μικρές πεδιάδες, καθώς και πολλών φαραγγιών είναι οι βασικοί παράγοντες που έχουν συντελέσει στην ανάπτυξη της πλούσιας χλωρίδας της Κρήτης, που περιλαμβάνει περίπου 1800 είδη ή υποείδη φυτών, από τα οποία τα 93 είναι ενδημικά. Σύμφωνα με αρχαιολογικές ανακαλύψεις, η σχέση των Κρητικών με τα βρώσιμα φυτά είχε αρχίσει να αναπτύσσεται από τη μινωική εποχή, με τα όσπρια, τα λαχανικά, τις αγριαγκινάρες, τα πικροράδικα, τα μάραθα, τις μολόχες να αποτελούν τη βάση της διατροφής τους. Ο παράγοντας όμως που στάθηκε αφορμή για την ευρεία κατανάλωσή τους ήταν η ποσότητα και η ποιότητα του λαδιού που χρησιμοποιούσαν, αφού τα χόρτα που είτε βράζονται είτε μαγειρεύονται τσιγαριστά χρειάζονται άφθονο λάδι για να νοστιμίσουν.

Στον Πίνακα II.1 του Παραρτήματος II παρουσιάζονται τα σημαντικότερα άγρια βρώσιμα φυτά της Κρήτης, (πολλά από τα οποία υπάρχουν στην περιοχή), αρωματικά και θεραπευτικά, που κυριαρχούν στην κρητική διατροφή.

7.1.3 Η Κρητική Διατροφή

Η σύγχρονη διαιτολογία θεωρεί σήμερα τη μεσογειακή διαίτα ως τρόπο ζωής που χαρίζει μακροζωία και καλή υγεία. Οι περισσότερες από τις έρευνες όμως που έχουν γίνει διεθνώς, φέρουν την Κρήτη ως το καλύτερο και πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα μεσογειακής διατροφής. Η διαπίστωση ότι οι κάτοικοι του νησιού έχουν τους μικρότερους δείκτες θνησιμότητας, τα πιο μικρά σε παγκόσμια κλίμακα ποσοστά θνησιμότητας από καρδιαγγειακά νοσήματα και

καρκίνους, οδήγησε στην αναζήτηση της **ταυτότητας της Κρητικής διατροφής** που αποδίδει στον Κρητικό πληθυσμό τα εξαιρετικά αυτά προνόμια υγείας.

Η διερεύνηση αυτή οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η ιστορία της Κρητικής διατροφής συνδέεται με μια παράδοση και ιστορία η οποία χάνεται στα βάθη του χρόνου. Δεν αποτελεί δηλαδή το αποτέλεσμα μιας επιστημονικής μελέτης, αλλά ένα βιολογικό πείραμα που διαρκεί μερικές χιλιάδες χρόνια.

Θεμέλια της Κρητικής διατροφής, που απαντώνται και στην περιοχή μελέτης του παρόντος έργου, είναι η **τοπική παραγωγή**. Η καλλιέργεια ή η διαθεσιμότητα της παραγωγής αυτής συνδέεται με τις κλιματικές και οικολογικές συνθήκες του τόπου, και έχουν οδηγήσει στο ιδιαίτερο αυτό διατροφικό πρότυπο που χαρακτηρίζεται ως Κρητική διατροφή. Ταυτόχρονα συνδέεται με **κοινωνικο-οικονομικούς, θρησκευτικούς και πολιτισμικούς παράγοντες** που κυριαρχούν στην συγκεκριμένη περιοχή. Η κρητική διατροφή κρύβει μέσα της μια φιλοσοφία ζωής, αναφέρεται στον τρόπο ζωής των Κρητικών, όπου το φαγητό περικλείει ολόκληρο πολιτισμό. Ταυτόχρονα είναι στενά συνδεδεμένη με την κρητική φιλοξενία, που για τον Κρητικό πληθυσμό δεν είναι απλά μια συνήθεια, αλλά προσφορά και ανάπτυξη ευρύτερων κοινωνικών αλληλεπιδράσεων και εμπειριών.

Αποτελεί μια διατροφή υγιεινή και γευστική, με συνταγές που φτάνουν στις μέρες μας από τα βάθη των αιώνων, αλλά και με σύγχρονες δημιουργικές παρεμβάσεις, φτιαγμένες όμως πάντα με υψηλής ποιότητας αγνά προϊόντα της κρητικής γης. Περιλαμβάνει ελαιόλαδο, φρούτα, λαχανικά, χόρτα, κηπευτικά, όσπρια, τυριά και ψωμί, θαυμάσια αρωματικά φυτά, γλυκίσματα με φυσικές γλυκαντικές ύλες (μέλι και πετιμέζι), τσικουδιά και εξαιρετικό κρητικό κρασί.

Εικόνα 7-2: Πιστοποιημένα Προϊόντα Ποιότητας πρώην Επαρχίας Κισσάμου με το Σήμα Ποιότητας «Κρήτη»

Πηγή: Κρητικό Σύμφωνο Ποιότητας (http://www.cretan-nutrition.gr/wp/?page_id=8400&lang=el)

Τα κύρια προϊόντα της **Κισσαμίτικης Κρητικής διατροφής** είναι το ελαιόλαδο, τα όσπρια, τα λαχανικά και τα χορταρικά της περιοχής, καθώς και τα τοπικά γαλακτοκομικά προϊόντα, τα

ψάρια, το κρέας (από αιγοπρόβατα, κοτόπουλα, κουνέλια ελευθέρως βοσκής), τα αρτοποιηθέντα, τα ντόπια ζυμαρικά και τα ιδιαίτερα γλυκίσματα.

7.1.4 Ο χορός στους Δήμους Κισσάμου και Πλατανιά

Δύο πολύ σημαντικά στοιχεία της παράδοσης που συνδέονται με την **πολιτιστική κληρονομιά** της περιοχής μελέτης αποτελούν η **χορευτική και η μουσική παράδοσή** της. Στην παράδοση αυτή παρατηρούνται αρκετές διαφοροποιήσεις σε σχέση με την αντίστοιχη της υπόλοιπης Κρήτης, ενώ έχει δεχτεί επιρροές από τη Μικρά Ασία, την Πελοπόννησο και άλλους μακρινούς τόπους.

Οι χοροί της Κρήτης εκφράζουν τον πλούσιο εσωτερικό κόσμο του λαού. Με τον χορό και το τραγούδι ετοιμάζεται για τις μάχες του, με τον χορό ερωτεύεται, εκφράζει τον ενθουσιασμό, τη χαρά και τη λύπη του.

Παρ' όλο που όλοι οι κρητικοί χοροί χορεύονται σε ολόκληρο το νησί και έχουν τις ρίζες τους στις αρχαίες μινωικές τελετές, κάθε χορός έχει και κάτι ξεχωριστό. Υπάρχει δε μια άγραφη παράδοση που τους κατατάσσει κατά επαρχίες. Έτσι ο συρτός θεωρείται χορός της Δ. Κρήτης (Ν.Χανίων), η σούστα της Κεντρικής και Δυτικής (Ν. Ρεθύμνου, Ν. Ηρακλείου), ο μαλεβιζιώτης της Κεντρικής (Ν. Ηρακλείου) και το πεντοζάλι της Ανατολικής Κρήτης (Ν. Λασιθίου).

Ο **χορός** έχει αφήσει το στίγμα του στη συγκεκριμένη μορφή τέχνης στην Κρητική γη. Σύμφωνα με τα κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, ο χορός²² πρωτοεμφανίστηκε στην Κρήτη, όπου αναπτύχθηκε ως τέχνη και από εκεί διαδόθηκε στον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο. Οι αρχαίοι συγγραφείς αναφέρονται στη γέννηση του χορού, αποδίδοντας την πατρότητά του στη Μητέρα των Θεών (Ρέα ή Κυβέλη), η οποία τον δίδαξε στους Κρήτες και συγκεκριμένα στους Κουρήτες, κάποια αρχαιότατη φυλή ή υποδιαίρεση του κρητικού λαού, που εκτελούσαν χαρακτηριστικούς χορούς προκειμένου να επιτύχουν τον εξαγνισμό. Γι' αυτό και θεωρείται ότι οι περισσότεροι χοροί της κλασικής αρχαιότητας ανάγονται στην Κρήτη.

Στη **ζωντανή χορευτική κληρονομιά της Κρήτης** περιλαμβάνονται είκοσι πέντε, περίπου, παραδοσιακοί χοροί. Μέχρι πριν μερικά μόλις χρόνια οι περισσότεροι από αυτούς ήταν περιορισμένης διάδοσης. Γνωστοί σε όλη την Κρήτη ήταν μόνο: η σούστα, ο σιγανός, ο μαλεβιζιώτης, **ο χανιώτικος (συρτός)** και το πεντοζάλι. Λιγότερο γνωστοί χοροί είναι: **η γιτσικιά σούστα, η γλυκομηλίτσα και το ρόδο, που χορεύονται στην επαρχία Κισσάμου**, ο φτερωτός συρτός (παραλλαγή του χανιώτικου με διαφοροποιημένη τη χορογραφία του), που ήταν γνωστός σε μερικά χωριά των νομών Χανίων και Ρεθύμνου, κ.ά.

Στη συνέχεια δίνεται μια συνοπτική περιγραφή της **χορευτικής παράδοσης της περιοχής μελέτης**, ως ένα ιδιαίτερο και ιδιαίτερα σημαντικό χαρακτηριστικό της άυλης πολιτιστικής της κληρονομιάς.

²² Οι πληροφορίες για τους χορούς της Κρήτης αποτελούν αποσπάσματα από το βιβλίο του Τσουχλαράκη, Ι. (2000) «Οι χοροί της Κρήτης, μύθος, ιστορία, παράδοση», Αθήνα.

➤ *Συρτός*

Η παλαιότερη μορφή χορού εντοπίζεται στην **επαρχία Κισσάμου Χανίων** και ανήκει στην κατηγορία των συρτών χορών, ενώ τις τελευταίες δεκαετίες ακούγεται περισσότερο ως **χανιώτικος συρτός**. Ο χορός αυτός χορεύεται από άνδρες και γυναίκες σε κύκλο, το μουσικό μέτρο του είναι 5/8, τα βήματα του 11 και η λαβή από τις παλάμες στο ύψος των ώμων.

Με βάση την προφορική παράδοση, ο χορός αυτός διαμορφώθηκε στα μέσα του 18ου αιώνα στην **επαρχία Κισσάμου Χανίων**, πιθανόν μετασηματίζοντας τα βήματα κάποιου παλαιότερου συρτού χορού. Κατά τη λαϊκή πίστη, η παλαιότερη μελωδία του χανιώτικου, «ο πρώτος», δημιουργήθηκε με βάση δύο μελωδίες, που είχαν συνθέσει οι Κρήτες εθελοντές μαχητές της Κωνσταντινούπολης στα 1453. Οι μελωδίες αυτές, που όσοι από τους αγωνιστές σώθηκαν επιστρέφοντας τις έφεραν στην Κρήτη, διατηρήθηκαν για δύο αιώνες ως τραγούδια.

Σύμφωνα πάντα με τη λαϊκή μαρτυρία, η πρώτη οργανική εκτέλεση της μουσικής του χορού αποδίδεται στον Κισσαμίτη βιολάτορα Στέφανο Τριανταφυλλάκη ή Κιόρο (18ο αιώνα) και η πρώτη (Α') **βηματική απόδοσή του** από Κισσαμίτες στο χωριό Πατεριανά Λουσακιών Κισσάμου. Ο χανιώτικος έγινε ευρέως γνωστός στην υπόλοιπη Κρήτη την περίοδο του Μεσοπολέμου, αποκτώντας στη συνέχεια παραλλαγές στο ύφος και την έκφραση της μουσικής, του βηματισμού και της φόρμας του.

Είναι χορός μοναδικός και παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, λόγω:

- του ξεχωριστού **χορευτικού τρόπου απόδοσης** της παλαιότερης μορφής του, που διατηρείται στην επαρχία Κισσάμου, καθώς στον κύκλο του χορού χορεύουν πάντα οι εκάστοτε δύο πρώτοι, ενώ οι υπόλοιποι περπατάνε, αλλά και
- του πολύ **μεγάλου αριθμού συνοδευτικών μελωδιών** (μουσικών σκοπών), που οι περισσότερες είναι δημιουργίες σπουδαίων μουσικών του 19ου και του 20ού αιώνα.

Η σημασία του χορού αυτού για την περιοχή μελέτης αναδεικνύεται από την ποικιλία των μελωδιών συρτών που τον συνοδεύουν, οι οποίες συνδέονται με τις επιμέρους περιοχές της πρώην Επαρχίας Κισσάμου και φέρουν ονομασίες τοπωνυμίων. Για παράδειγμα υπάρχουν οι ακόλουθες μορφές συρτών χορών στην περιοχή μελέτης:

- Τυλιφιανός συρτός (Τύλιφος Κισσάμου).
- Παλιοκαστρινός συρτός (Παλαιόκαστρο Κισσάμου).
- Β' και Γ' Λουσακιανός (Λουσακιές Κισσάμου).
- Μεραδιανός συρτός (Μεράδα Κισσάμου).
- Μαλαθυριανός συρτός (Μαλάθυρος Κισσάμου).
- κ.ο.κ.

Οι περισσότεροι από αυτούς τους συρτούς πρωτοπαίχθηκαν σε τοπικά γλέντια, όπου ο συνθέτης-μουσικός, ως «δώρο», αφιέρωνε στο εκάστοτε χωριό τον «σκοπό» που είχε συνθέσει. Η παράδοση αυτή συνεχίστηκε και από τις επόμενες γενιές Χανιωτών μουσικών, ακόμα και μέχρι τις μέρες μας. Για την παράδοση αυτή ο Μίκης Θεοδωράκης είχε πολύ εύστοχα

παρατηρήσει ότι «κάθε χωριό της Κισσάμου και γενικά των Χανίων, έχει τον συρτό του» (<http://clubs.pathfinder.gr/kissamoslive/1000937>).

➤ *Ρόδο*

Είδος συρτού χορού, που γεννήθηκε επίσης στην επαρχία Κισσάμου Χανίων, στις **Λουσακιές**. Στις μέρες μας αποδίδεται κυρίως από γυναίκες, παλαιότερα όμως ήταν μικτός χορός. Το μουσικό μέτρο του είναι 2/4, τα βήματά του 17 και η λαβή από τις παλάμες στο ύψος των ώμων. Χορεύεται σε κύκλο.

Το όνομά του συνδέεται με τις πάμπολλες μαντινάδες, με αναφορά στο ρόδο, που τραγουδιούνται κατά την εκτέλεση του χορού.

Εικόνα 7-3: Συρτός

Πηγή: Αρχείο Μουσείου Μπενάκη

➤ *Γλυκομηλίτσα*

Είναι και αυτός χορός της επαρχίας Κισσάμου Χανίων και ανήκει στην κατηγορία των συρτών χορών. Χορεύεται από άνδρες και γυναίκες σε κύκλο. Το μουσικό μέτρο του χορού είναι 2/4, τα βήματά του 12 και η λαβή από τις παλάμες στο ύψος των ώμων.

Ο χορός παίρνει το όνομά του από το ριζίτικο τραγούδι «Το μήλον όσο κρέμεται εις τη γλυκομηλίτσα», με το οποίο μοιράζεται και την ίδια μελωδία.

Η αναβίωση του χορού, η οποία είναι εξαιρετικά πρόσφατη, είναι αποτέλεσμα της ερευνητικής προσπάθειας του πολιτισμολόγου Θρασύβουλου Τσουχλαράκη.

7.1.5 Η Κισσαμίτικη μουσική παράδοση

«...οι Κρήτες τους παιδιάς μανθάνειν τους νόμους εκέλευον μετά τινος μελωδίας, ίνα εκ της μουσικής ψυχαγωγούνται και ευκολώτερον τη μνήμη διαλαμβάνουσιν...»

Αιμιλιανός

Η Κρήτη διαθέτει ιδιαίτερη **μουσική παράδοση**, από την οποία ξεχωρίζουν αναμφίβολα τα **ριζίτικα**, τραγούδια από τις «ρίζες» (=τις υπώρειες) των Λευκών Ορέων, που χωρίζονται σε **ριζίτικα της τάβλας** και **ριζίτικα της στράτας**. Τα πρώτα εκτελούνται χωρίς όργανα από δύο αντιφωνικές ομάδες ανδρών τραγουδιστών, ενώ τα δεύτερα τραγουδιούνται καθ' οδόν με τη συνοδεία οργάνων.

Οι μελετητές της σύγχρονης Κρητικής μουσικής έχουν διαπιστώσει τις επιδράσεις από πολύ παλιές παραδόσεις, ακόμη και από τη βυζαντινή μουσική. Επιπλέον, η Κρητική μουσική, σε αντίθεση με τη δημοτική παράδοση άλλων περιοχών της Ελλάδας, **εξακολουθεί να είναι ζωντανή και να εμπλουτίζεται**. Αυτό οφείλεται και στην ιδιαίτερη σημασία που έχει ο στίχος, είτε πρόκειται για μεγάλη ρίμα, είτε για σύντομη δίστιχη μαντινάδα, ο οποίος εξακολουθεί να εξελίσσεται και μέσω του αυτοσχεδιασμού, που άλλωστε θεωρείται βασικό προσόν ενός καλού Κρητικού λυράρη. Δεν είναι τυχαίο, επομένως, ότι έχουν καταγραφεί και κρητικά τραγούδια που αναφέρονται σε πολύ πρόσφατα ιστορικά γεγονότα, όπως τη Μάχη της Κρήτης, τη δικτατορία ή την εξέγερση του Πολυτεχνείου. Ο αυτοσχεδιασμός είναι αναπόσπαστο στοιχείο της κρητικής μουσικής, αφού ποτέ ο οργανοπαίκτης κατά τη διάρκεια του χορού (του συρτού, του χανιώτη, του πεντοζάλι, της σούστας, κ.ά.) δεν περιορίζεται στην τυπική αναπαραγωγή της βασικής μελωδίας αλλά, ανάλογα και με την ψυχική του διάθεση, αυτοσχεδιάζει με βάση τις διάφορες μελωδίες (τις κοντυλιές) (https://el.wikipedia.org/wiki/Κρητική_μουσική).

Οι σύγχρονοι παραδοσιακοί Κρητικοί λυράρηδες, αν και παίζουν όλες τις μελωδίες και σκοπούς, ακολουθούν ο καθένας με σεβασμό μια από τις παραδοσιακές «σχολές» της Κρητικής μουσικής στο ύφος, στο ήθος, στον τρόπο παιξίματος, στο ρεπερτόριο κ.λπ. Το στοιχείο αυτό αναδεικνύει τη θέση της μουσικής παράδοσης στην Κρήτη, η οποία, πέραν του μουσικού σκέλους ως μια μορφή τέχνης, είναι στενά συνδεδεμένη με τον πολιτισμό, τις ηθικές αξίες, τους καύμους και την καθημερινότητα των ανθρώπων.

Σχετικά με τα **μουσικά όργανα της Κρητικής μουσικής**, περίοπτη θέση στη «ζυγιά» (συγκρότημα οργάνων) κατέχει το **βιολί**, το οποίο στο παρελθόν συνοδευόταν συνήθως μόνο από λαούτο, ενώ πλέον είναι πιθανό να συνοδεύεται από λαούτο και κιθάρα. Εκτός από το βιολί, ζυγιά καταγράφεται να δημιουργούν και άλλα όργανα, όπως η **λύρα**.

Στην **περιοχή μελέτης** υπερτερεί το **βιολί**, με σπουδαίους δημιουργούς, όπως ο Στέφανος Τριανταφυλλάκης ή 'Κιώρος', με καταγωγή από το Γαλουβά Λουσακιών Κισσάμου, στον οποίο αποδίδεται η πρώτη οργανική εκτέλεση του συρτού και η σύνθεση του πεντοζάλι.

Εικόνα 7-4: Λυράκι με Δοξάρι από μια Παρέα Κρητικών στις Αρχές του 20^{ου} Αιώνα
Πηγή: Συλλογή Ελευθερίας Ρανούτσου

Εικόνα 7-5: Μάζωξη Κρητικών με Βιολιστή στις Αρχές του 19^{ου} Αιώνα
Πηγή: <http://agonaskritis.gr/>

Σημαντική παράμετρος για τη διατήρηση, ανάδειξη και εξέλιξη της παραδοσιακής μουσικής στην περιοχή μελέτης, αλλά και γενικότερα, αποτελεί η **καταγραφή και διάδοση πληροφορίας** γύρω από τον σημαντικό αυτό άυλο πολιτιστικό πόρο. Η **ψηφιοποίηση** και η δημιουργία του σχετικού **ψηφιακού υλικού** αποτελεί θεμελιώδες ζήτημα για τη διάσωση, μελέτη και συνέχιση της **Κισσαμίτικης μουσικής** παράδοσης, η οποία αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της πολιτιστικής της κληρονομιάς. Η ψηφιακή αυτή καταγραφή θα αποτελέσει τη βάση έτσι ώστε ο νέος ακροατής ή μουσικός να μπορεί να ακούσει και να μελετήσει τον αυθεντικό τρόπο παιξίματος των μουσικών οργάνων, τις γνήσιες μελωδίες – σκοπούς, καθώς και τον παραδοσιακό τρόπο με τον οποίο τραγουδιούνται οι μαντινάδες και τα τραγούδια, τα ριζίτικα, τα ταμπαχανιώτικα, τα τραγούδια του γάμου και άλλα.

Μια τέτοια αξιόλογη προσπάθεια βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη στην περιοχή μελέτης με σκοπό να εντάξει υπάρχον και αναπτυσσόμενο ψηφιακό υλικό σε ένα **Μουσείο Μουσικής**.

Εικόνα 7-6: Κρητικοί Μουσικοί, Αρχές 20^{ου} Αιώνα

Πηγή: <http://agonaskritis.gr/wp-content/uploads/2015/10/Cretan-musicians-early-20th-century.jpg>

7.1.6 Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις

Οι ρίζες των σύγχρονων πολιτιστικών εκδηλώσεων πρέπει να αναζητηθούν στις εορτές και τα πανηγύρια τα οποία διοργανώνονταν στην ύπαιθρο της Κρήτης, με αφορμή κυρίως θρησκευτικές εορτές ή ιστορικές επετείους. Σε πολλά χωριά της Κρήτης, και στην περιοχή μελέτης ειδικότερα, με πρωτοβουλία των πολιτιστικών συλλόγων ή μεμονωμένα εξακολουθούν να διοργανώνονται πανηγύρια, τα οποία αποτελούν αφορμή συνέντευξης και ενδυνάμωσης των κοινωνικών σχέσεων ανάμεσα στον τοπικό πληθυσμό, ενώ παράλληλα αποτελούν ένα μέσο για

τη διατήρηση των εθίμων και των παραδόσεων του τόπου και τη μεταλαμπάδευσή τους στις νεότερες γενεές. Επίσης, πλήθος πολιτιστικών εκδηλώσεων διοργανώνονται κάθε χρόνο με αφορμή ιστορικές επετείους, όπως για παράδειγμα οι εκδηλώσεις για τη Μάχη της Κρήτης.

Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις στα αστικά κέντρα διαφέρουν ριζικά από τα πανηγύρια των χωριών. Συνήθως πραγματοποιούνται κατά τη θερινή περίοδο, ενώ η συστηματική ετήσια διοργάνωσή τους αποτελεί σχετικά φαινόμενο των τελευταίων δύο δεκαετιών. Κατά κανόνα πρόκειται για πολυθεματικές εκδηλώσεις (θέατρο, μουσική, χορός, εκθέσεις) στις οποίες συμμετέχουν τοπικοί και ξένοι καλλιτέχνες και συνήθως διαρκούν περισσότερες μέρες ή εβδομάδες.

Στην **περιοχή μελέτης –Δήμοι Κισσάμου και Πλατανιά–** δραστηριοποιείται ένας **αξιόλογος αριθμός πολιτιστικών συλλόγων**, οι οποίοι είναι δραστήριοι στην κατεύθυνση της οργάνωσης πολιτιστικών εκδηλώσεων. Κυρίαρχο χαρακτηριστικό των εκδηλώσεων αυτών αποτελεί η προσπάθεια **διασύνδεσης των πολιτιστικών, των αγροτικών και των γαστρονομικών παραδόσεων** της περιοχής σε κάθε διοργάνωση σε τοπικό επίπεδο. Το στοιχείο αυτό κρίνεται ως ιδιαίτερα σημαντικό για την αναβίωση, μελέτη, ανάδειξη και προβολή της ιδιαίτερης τοπικής ταυτότητας της περιοχής, ενώ εκτιμάται ότι μπορεί να επιφέρει πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα αν προβληθεί με σύγχρονους τρόπους και διασυνδεθεί με τους λοιπούς πολιτιστικούς πόρους της περιοχής. Η συντονισμένη διοργάνωση των εκδηλώσεων αυτών και η συστηματική προβολή τους, **η οποία μέχρι στιγμής δεν κρίνεται επαρκής**, μπορεί να καταστήσει αυτές πυρήνα τοπικής ανάπτυξης και προώθησης των τοπικών προϊόντων, τονώνοντας έτσι την τοπική οικονομία.

Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις και ο αριθμός των συλλόγων που δραστηριοποιούνται σε κάθε ΔΕ της περιοχής μελέτης παρουσιάζονται εκτενέστερα στην εμβάθυνση σε κάθε μια ΔΕ που παρουσιάζεται στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου.

7.1.7 Ο Κρητικός γάμος²³

Ο Κρητικός γάμος και η Κρητική βάφτιση αποτελούν σημαντικές κοινωνικές εκδηλώσεις για την Κρητική κοινωνία, οι οποίες εορτάζονται με ανάλογη λαμπρότητα, διαρκούν συνήθως αρκετές ημέρες και αποτελούν εκδηλώσεις χαράς, κοινωνικής αλληλεπίδρασης και διατήρησης των παραδόσεων.

Στις εκδηλώσεις αυτές η συμμετοχή είναι ευρύτατη αφού το "κάλεσμα" περιλαμβάνει τους πάντες. Μέχρι την ημέρα του μυστηρίου οι συγγενείς και φίλοι στέλνουν δώρα, τα λεγόμενα "κανίσκια" που είναι συνήθως τοπικά προϊόντα (λάδι, τυρί, κρασί και πατάτες, κρέας κ.ά.). Την παραμονή όλοι βοηθούν τους "προικαδόρους" στη μεταφορά των προικιών της νύφης στο σπίτι του γαμπρού. Τα φορτώνουν πάνω σε στολισμένα άλογα που ακολουθούνται από την πομπή συγγενών και φίλων, ενώ ακούγονται τυροβολισμοί και κρητικές μαντινάδες.

7.1.8 Παραδοσιακές αγροτικές δραστηριότητες-γιορτές

Στην περιοχή μελέτης, όπως και σε άλλα μέρη της Κρήτης, πραγματοποιούνται αγροτικές δραστηριότητες, οι οποίες εξαιτίας της σημασίας τους για τον παραγωγό αλλά και την

²³ Πηγή: <http://www.mews.gr/el/news.php?n=39>

παραγωγική διαδικασία λάμβαναν τη μορφή γιορτής. Η παράδοση αυτή συνεχίζεται ακόμη και σήμερα για αρκετές από τις δραστηριότητες που αποτελούν σημαντικά γεγονότα για την τοπική παράδοση και συνιστούν αφορμή για έντονη κοινωνική συνένωση και αλληλεπίδραση.

Κουρές ζώων

Οι κουρές των ζώων (προβάτων) πραγματοποιούνται στις αρχές του καλοκαιριού (Ιούνιο) από τον κάθε κτηνοτρόφο χωριστά για την παραγωγή μαλλιού και την αλάφρυνση των ζώων από τη ζέστη. Η συγκεκριμένη διαδικασία σημαίνει το τέλος μιας περιόδου (της χειμερινής) και την έναρξη μίας νέας στην κτηνοτροφική παραγωγή. Το γεγονός αυτό αποτελεί την αιτία μιας μεγάλης γιορτής, η οποία είναι άρρηκτα δεμένη με τον **κτηνοτροφικό τρόπο ζωής και τον πολιτισμό της**.

Η κουρά των ζώων αποτελεί μια από τις εντυπωσιακές γιορτές που λαβαίνει χώρα κάθε χρόνο, στα πλαίσια της οποίας κάθε κτηνοτρόφος προσκαλεί φίλους και συγγενείς να τον βοηθήσουν στο δύσκολο αυτό έργο και μετά τους κερνά και ακολουθεί τρικούβερο γλέντι και φαγοπότι. Έτσι αποτελεί γεγονός συνάντησης των κτηνοτρόφων της περιοχής, οι οποίοι συνδράμουν στο συνάδελφό τους και το γιορτάζουν έπειτα με φαγοπότι.

Πάτημα σταφυλιών

Το πάτημα των σταφυλιών ακολουθεί του τρύγου στο τέλος του καλοκαιριού ή αρχές φθινοπώρου. Όμως, εξαιτίας και της χρήσης σύγχρονων τεχνολογικών μέσων για την παραγωγή μούστου, τα χαρακτηριστικά της δραστηριότητας αυτής έχουν αλλοιωθεί σε σχέση με το παρελθόν και σπάνια πλέον αποτελεί αφορμή για γιορτή.

Καζάνεματα

Το καζάνεμα αποτελεί διαδικασία παραγωγής της παραδοσιακής κρητικής τσικουδιάς και λαμβάνει χώρα το φθινόπωρο. Στη διαδικασία απόσταξης χρησιμοποιούνται τα τσικουδα (υπολείμματα σταφυλιών μετά την παραγωγή μούστου) και νερό. Συνήθως, η απόσταξη της τσικουδιάς γιορτάζεται κατά τη διαδικασία παραγωγής της από τον παραγωγό με καλεσμένα φιλικά πρόσωπα.

7.1.9 Η οινοποιία στους Δήμους Κισσάμου και Πλατανιά

Η οινοποιητική παράδοση κατέχει σημαντική θέση στην Κρήτη αλλά και στους Ν. Χανίων και Ρεθύμνης ειδικότερα. Όπως έχει ήδη αναφερθεί στην ενότητα που αφορά στη Στρατηγική της Έξυπνης Ειδίκευσης για την Περιφέρεια Κρήτης, το δίκτυο των **οινοποιών αποτελεί ένα δυναμικό δίκτυο**, που περιλαμβάνει 20 οινοποιεία σε ολόκληρη την Περιφέρεια και επιχειρεί να συνδέσει την παράδοση με την τοπική παραγωγή, αποσκοπώντας ταυτόχρονα να συνεισφέρει στην εξωστρέφεια της τοπικής οικονομίας. Τα οινοποιεία που εντάσσονται στους Ν. Χανίων και Ρεθύμνης παρουσιάζονται στην Εικόνα 7-7, κάποια εκ των οποίων βρίσκονται στην περιοχή μελέτης και μπορούν να αποτελέσουν **κόμβους διάχυσης της δικτύωσης** μικρότερων, ήδη υπάρχοντων στην περιοχή μελέτης ή νεοδημιουργούμενων οινοποιείων στο εν λόγω δίκτυο,

συμβάλλοντας στη δημιουργία συνεργειών και την περαιτέρω προώθηση του τοπικού οίνου σε ένα πολύ ευρύτερο κοινό παγκοσμίως.

Εικόνα 7-7: Δίκτυο Οινοποιών Νομών Χανίων και Ρεθύμνης

Πηγή: <http://winesurveyor.weebly.com/tour1904.html>

Στο Ν. Χανίων γενικότερα, κυρίαρχη παραδοσιακή ποικιλία είναι το **ερυθρό ρωμέικο**, που χρησιμοποιείται εκτεταμένα και σε λευκή οινοποίηση. Κύριο, όμως, προϊόν του ρωμέικου είναι ο **μαρουβάς**, το υψηλόβαθμο παλαιωμένο κόκκινο κρασί, με τον ιδιαίτερο, οξειδωμένο χαρακτήρα, που έχει διαμορφώσει τα γευστικά οινικά πρότυπα γενεών και γενεών (Μακρής, 2008). Το γιατί ο παραδοσιακός μαρουβάς δεν έχει τύχει κάποιας καλύτερης πορείας και δεν φέρει τουλάχιστον την ένδειξη «ονομασία κατά παράδοση», αποτελεί ζήτημα προς διερεύνηση αλλά και επιδίωξη.

Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι η λέξη μαρουβάς και τα παράγωγά της όπως π.χ. «μαρουβισμένο», που σημαίνει κάτι πεπαλαιωμένο, είναι γενικότερης χρήσης στην περιοχή. Εκτός από τον Τοπικό Οίνο Κρήτης, που αναφέρεται συνολικά στην Περιφέρεια Κρήτης, η μόνη άλλη αναγνωρισμένη ένδειξη στο νομό Χανίων είναι ο **Τοπικός Οίνος Κισσάμου**, που περιλαμβάνει τα όρια των σημερινών Δ. Βουκολιών, Ιναχωρίου, Κισσάμου, Κολυμβαρίου και Μυθήμνης. Προς το παρόν μόνον έξι κρασιά από δύο παραγωγούς φέρουν την ένδειξή του (Μακρής, 2008).

Η **αμπελουργική ζώνη** που παράγει τους οίνους **ΠΓΕ Κισσάμος** περιλαμβάνει εκτάσεις στις ΔΕ Κισσάμου, Ιναχωρίου και Μυθήμνης και στις ΔΕ Βουκολιών και Κολυμβαρίου.

Στον Πίνακα 7-1 παρουσιάζεται ο κατάλογος των οινοποιείων που δραστηριοποιούνται στην περιοχή μελέτης (η καταγραφή αφορά σε αυτά που έχουν σελίδα στο διαδίκτυο και ήταν έτσι «ανιχνεύσιμα» από τη σχετική διαδικτυακή αναζήτηση της ερευνητικής ομάδας).

Πίνακας 7-1: Οινοποιεία – Παραγωγοί Κρασιού Περιοχής Μελέτης
 Πηγή: <http://winesurveyor.weebly.com/tour1904.html>

Κεντρική Ένωση Χανίων	Κολυμβάρι Πλατανιά – (γραφεία στα Χανιά)
Αγροτική Εταιρεία Ανώσκελη	Ανώσκελη Βουκολιών Πλατανιά (& ελαιόλαδο)
Αμπελώνες Καραβιτάκη	Ποντικιανά Βουβών Κολυμβαρίου Πλατανιά
Κρασιά Καρτσωνάκης Ιωάννης	Κολυμβάρι Πλατανιά
Κτήμα Λουπάκη	Θέση Γρα Κυρά, Καρές Κολυμβαρίου Πλατανιά – επισκέψιμο οινοποιείο
Μαντώ, Ροδουσάκης	Άγιος Αντώνιος Καλλεργιανών Κισσάμου
Οινοποιία Μανουσάκη - Nostos	Βατόλακκος Μουσσούρων Πλατανιά
Οινοποιείο Πνευματικάκη	Δραπανιάς Μυθήμνης Κισσάμου
Οικογένεια Πατερομιχελάκη	Λουσακιές Κισσάμου
Ρακοκάζανο Δασκαλάκης	Βατόλακκος Μουσσούρων Πλατανιά – αποστακτήριο τσικουδιάς

Η **οινοποιία**, αποτελεί τον δεύτερο πυλώνα της τοπικής αγροτικής ανάπτυξης μετά την ελαιοκαλλιέργεια μέχρι το τέλος του 1980, ο οποίος εμφανίζει σημαντική προοπτική και εξωστρεφή προσανατολισμό στην Περιφέρεια Κρήτης γενικότερα και στην περιοχή μελέτης ειδικότερα τα τελευταία χρόνια.

7.1.10 Η παραγωγή κάστανου στους Δήμους Κισσάμου και Πλατανιά

Η καστανοπαραγωγή είναι στενά συνδεδεμένη με την παραγωγική βάση περιοχών της πρώην Επαρχίας Κισσάμου όπου καλλιεργείται, αλλά και με την παράδοση, την Κρητική διατροφή, στο πλαίσιο της οποίας αποτελεί την πρώτη ύλη για μια σειρά από τοπικά εδέσματα, ενώ ακόμη έχει αποτελέσει πηγή έμπνευσης για τη μουσική μέσα από μαντινάδες γύρω από το κάστανο. Στενά συνδεδεμένο με την παράδοση, συνιστά ένα από τα βασικά κεράσματα που συνοδεύουν κοινωνικές εκδηλώσεις, τα ρακοκάζανα κ.λπ., ενώ η «Γιορτή του Κάστανου» που λαμβάνει χώρα στο Έλος είναι η μοναδική εκδήλωση που συνδέεται με ένα τοπικό προϊόν.

Το κάστανο καλλιεργείται κυρίως στην ορεινή Κίσαμο (Ιναχώριο, Παλαιά Ρούματα, Σέμπρωνα και Πρασές). Στην περιοχή του Ιναχωρίου, η παραγωγή κάστανου αποτελεί σημαντικό μέρος της τοπικής οικονομίας και παράδοσης, ενώ συνδέεται με μια ιστορικής σημασίας και φυσικού κάλλους περιοχή, έναν τόπο με τα πολλά φαράγγια και ρυάκια. Το κάστανο ενώνει, μεταξύ άλλων, τα χωριά Έλος, Βλάτος, Λούχι, Κεραμωτή, Στροβλές, Κεφάλι, Παπαδιανά, Κάμπος, Κουτσοματάδο κ.ά. (Enet Ελευθεροτυπία, 30 Νοεμβρίου, 2015).

Το κρητικό κάστανο προέρχεται από τις ξεχωριστές ποικιλίες Ρογδιανή και Στροβλιανή, που είναι μοναδικές σε γεύση, σύσταση και θρεπτικές ιδιότητες.

Σε αντίθεση με τις περισσότερες περιοχές της χώρας, στην Κρήτη το κάστανο καλλιεργείται, όχι μόνο στα χωράφια, αλλά ακόμη και μέσα στους οικισμούς. Τα καστανοδάση ανέκαθεν ήταν πηγή υδατανθράκων, αλλά καθώς πολλοί παραγωγοί απομακρύνθηκαν από την καλλιέργεια τα προηγούμενα χρόνια, δημιουργήθηκαν προβλήματα. Σημαντικά πλήγματα ήταν οι ασθένειες, το έλκος της καστανιάς και η μελάνωση, που χτύπησαν ανελέητα το φυτικό κεφάλαιο της περιοχής.

Έχει κατατεθεί από τα Χανιά φάκελος για τον χαρακτηρισμό του κάστανου ως ΠΟΠ, με στόχο την αναβίωση της καστανοκαλλιέργειας, σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Υποτροπικών Φυτών Χανίων.

Η συλλογική προσπάθεια της “Αναπτυξιακής Εταιρεία Εννιά Χωριών Κισάμου” με τη κατασκευή συσκευαστηρίου και τον αγώνα για τη σύσταση δικτύου εμπορίας του καστανού έχει δημιουργήσει σοβαρές ελπίδες για την πραγματική και προς όφελος του συνόλου αξιοποίηση του σημαντικού αυτού προϊόντος (Χανιώτικα Νέα, 1^η Νοεμβρίου 2010).

Ένα από τα πανέμορφα καστανοδάση της περιοχής βρίσκεται σε κοντινή απόσταση από το Έλος. Η παρουσία στο συγκεκριμένο σημείο, που εκτείνεται σε μεγάλη έκταση, αποζημιώνει τον επισκέπτη καθώς το φυσικό τοπίο είναι μοναδικό και η θέα εξαιρετική. Παράλληλα ο παλιός εγκαταλελειμμένος οικισμός μέσα στο δάσος δημιουργεί ευκαιρίες για αγροτουριστική ανάπτυξη, αλλά και όλη η περιοχή για περιπάτους και επισκέψεις.

7.1.11 Παραδοσιακά επαγγέλματα

Στην Κρήτη καταγράφεται ένας σημαντικός αριθμός από παραδοσιακά επαγγέλματα. Μερικά από τα αυτά, που ξεχάστηκαν με το πέρασμα του χρόνου, είναι: ο καλαθοποιός, ο σαμαράς (ή σωμαράς), ο χαρκιάς ή ντεμιτζής (σιδηρουργός), ο πηγαδάς, ο ξυλουργός – μαραγκός, ο καρεκλοποιός, ο οργανοποιός, ο πεταλάς (αλμπάνης), ο τερζής ή τερεζής (ράφτης), ο πλανόδιος χασάπης ή ψαράς, ο τσαμπάζης (ζωέμπορος), ο μουκατατζής (φοροεισπράκτορας), ο γυρολόγος (πραματευτής), ο ζευγολάτης, ο σαπουνάς, ο βυρσοδέψης, ο τσαγκάρης, ο υποδηματοποιός, ο μπαλωματής, ο παιδονόμος, ο τελάλης (ντελάλης), ο αναλυτής μεταξιού, η υφάντρια (ανυφαντού) και η μαμή (Πηγή: Ημερολόγια 2006 και 2008 Εκπολιτιστικού και Αναπτυξιακού Συλλόγου Δραπανιά «Ο Δραπανιάς»).

Σύμφωνα με τοπικές μαρτυρίες, σε κίνδυνο βρίσκεται το επάγγελμα που σχετίζεται με την παραγωγή της Κρητικής φορεσιάς, καθώς καταγράφεται αυτή τη στιγμή μόνον ένας τεχνίτης/ράφτης και μάλιστα προχωρημένης ηλικίας, ο οποίος ασκεί αυτή την τέχνη, ενώ δεν υπάρχουν νεότεροι που να εκπαιδεύονται για τη συνέχιση του παραδοσιακού αυτού επαγγέλματος και της σχετικής τεχνογνωσίας στο χρόνο.

Ενδιαφέρουσα θα ήταν επίσης η ενασχόληση με την παραγωγή μουσικών οργάνων, με δεδομένη τη μακρά μουσική παράδοση της περιοχής, τέχνη που έχει, σύμφωνα με τις πληροφορίες από τους ντόπιους, χαθεί και η σχετική προμήθεια οργάνων γίνεται από την Αθήνα.

7.1.12 Η Ένωση Πολιτιστικών Φορέων Επαρχίας Κισσάμου (ΕΠΟΦΕΚ)

Σε επίπεδο Οικιστικής Κοινότητας Κισσάμου δραστηριοποιείται η Ένωση Πολιτιστικών Φορέων Επαρχίας Κισσάμου (ΕΠΟΦΕΚ), που ιδρύθηκε το 2010. Βασικοί της στόχοι είναι:

- Η ευαισθητοποίηση και ενεργοποίηση των πολιτιστικών δυνάμεων της Περιφερειακής Ενότητας Χανίων και της επαρχίας Κισσάμου.
- Η καταγραφή, ανάδειξη και προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς, του λαϊκού πολιτισμού και των σύγχρονων μορφών πολιτισμού.
- Η δημιουργία πολιτιστικών θεσμών που να αποσαφηνίζουν την πολιτιστική ταυτότητα της επαρχίας Κισσάμου.
- Η προώθηση του πολιτιστικού διαλόγου και των ανταλλαγών ιδεών και η συμβολή στη συνένωση των δυνάμεων του πολιτισμού σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο.
- Η επίτευξη αμφίδρομης επικοινωνίας με τους τοπικούς φορείς του πολιτισμού.
- Η δημιουργία ιστοσελίδας για όλους τους πολιτιστικούς φορείς της επαρχίας Κισσάμου.
- Η συμβολή στην αναγνώριση του ρόλου του πολιτισμού στην κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη και η ανάπτυξη πρωτοβουλιών για κοινές δράσεις με άλλους τομείς κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης, όπως τουρισμό, αθλητισμό, γεωργία, περιβάλλον κ.λπ.
- Η εκπόνηση και υλοποίηση προγραμμάτων που αφορούν όλες τις κοινωνικές ομάδες και ιδιαίτερα τη νεολαία και προωθούν την κινητικότητα, την πρωτοβουλία, τη διαπολιτισμική μάθηση και την αλληλεγγύη μεταξύ των νέων στην επαρχία Κισσάμου και πέρα από αυτή.
- Η διοργάνωση συνεδρίων και σημαντικών εκδηλώσεων.
- Η σύνδεση πολιτισμού και εκπαίδευσης.
- Η προώθηση της πολιτιστικής έρευνας.
- Η συμμετοχή σε εθνικά και ευρωπαϊκά προγράμματα.

Η περιοχή ενδιαφέροντος της ΕΠΟΦΕΚ είναι η πρώην Επαρχία Κισσάμου (Χάρτης 7-1).

Χάρτης 7-1: Περιοχή Δράσης ΕΠΟΦΕΚ

Πηγή: <http://epofek.gr/>

Η δημιουργία της ΕΠΟΦΕΚ αποτελεί ένα θετικό γεγονός για την καλύτερη οργάνωση και τον συντονισμό των δράσεων των πρωτοβάθμιων φορέων πολιτισμού. Επίσης αποτελεί μια προσπάθεια, η οποία μπορεί με έναν περισσότερο ουσιαστικό και δυναμικό τρόπο να συμβάλλει στην περαιτέρω ανάπτυξη του τομέα του πολιτισμού, την ανεύρεση πόρων για έργα υποδομής στον πολιτισμό, τη συνεργασία για την υποβολή προτάσεων για την ανεύρεση πρόσθετων πόρων που ενισχύουν την προσπάθεια ανάδειξης του Κισσαμίτικου πολιτισμού σε βασικό πυλώνα της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

7.2 Υλική Πολιτιστική Κληρονομιά

Η υλική πολιτιστική κληρονομιά περιλαμβάνει κτίσματα, ιστορικούς τόπους, μνημεία, μουσεία, κ.λπ. τα οποία κρίνεται σκόπιμο να προστατευτούν για το μέλλον. Περιλαμβάνουν αντικείμενα σημαντικά για την αρχαιολογία, την επιστήμη ή την τεχνολογία, που αφορούν την κουλτούρα μιας κοινωνίας.

Στη συνέχεια της ενότητας αυτής παρουσιάζεται ένα σύνολο από στοιχεία της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς που αφορούν το σύνολο της περιοχής μελέτης.

7.2.1 Τα αγροτικά μνημεία

Η οικονομία της Κρήτης μέχρι τα μέσα του αιώνα ήταν επικεντρωμένη στον αγροτικό τομέα. Στοιχεία που καταμαρτυρούν τον κύριο αυτό προσανατολισμό της τοπικής οικονομίας είναι διάσπαρτα στο εσωτερικό τμήμα του νησιού και κυρίως στις ορεινές και ημιορεινές περιοχές. Ως τέτοια μπορούν να θεωρηθούν τα ακόλουθα μνημεία της κρητικής αγροτικής υπαίθρου (ΕΤ.Α.Μ., 2002):

- Μητάτα: αποτελούσαν και συνεχίζουν να αποτελούν τόπο προσωρινής διαμονής για τους κτηνοτρόφους.
- Φάμπρικες: πρόκειται συνήθως για παλιά ελαιοτριβεία, τα οποία έχουν περιέλθει σε αχρηστία, διατηρούν ωστόσο αναλλοίωτη την αρχιτεκτονική τους αξία.
- Μύλοι, ανεμόμυλοι, χαρουπόμυλοι.
- Γεφύρια.
- Κρήνες κ.ά.

Η συγκεκριμένη κατηγορία κτισμάτων μπορεί να αποτελέσει βασικό συστατικό στοιχείο για τη χάραξη **θεματικών διαδρομών** στην ενδοχώρα του νησιού, αξιοποιώντας κατάλληλα και διασυνδέοντας αυτά με άλλους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους της περιοχής μελέτης.

Η αναλυτική αποτύπωση των κτισμάτων αυτών κρίνεται πρακτικά ανέφικτη στο πλαίσιο του παρόντος ερευνητικού έργου, καθώς ο εντοπισμός και η καταγραφή τους αποτελεί αντικείμενο μιας εξειδικευμένης μελέτης.

Στην ενότητα που αφορά στην καταγραφή των φυσικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής μελέτης ανά ΔΕ έχει γίνει μια προσπάθεια καταγραφής τέτοιων μνημείων, μέσα από την αναζήτησή τους στο υλικό που έχει δοθεί στην ερευνητική ομάδα από τους εμπλεκόμενους Δήμους και πολιτιστικούς φορείς της περιοχής, αλλά και την αναζήτηση σε άλλες πηγές (κυρίως

διαδικτυακές). Για τα αγροτικά αυτά μνημεία θα γίνουν κατάλληλες προτάσεις για την αποτελεσματικότερη αξιοποίησή τους στο πλαίσιο της χάραξης Στρατηγικής Πολιτιστικής Ανάπτυξης της περιοχής μελέτης με όρους βιωσιμότητας.

7.2.2 Φρούριο Καστελίου Κισσάμου

Το Καστέλι της Κισσάμου, που από το 1966 μετονομάστηκε σε Κίσσαμο, απλώνεται στον μυλό του Κόλπου Μυρτίλος ή Κισσάμου, ανάμεσα στις Χερσονήσους της Γραμβούσας και της Σπάθας. Το όνομα του το οφείλει στο **ενετικό φρούριο** που ήταν κτισμένο εκεί (Εικόνα 7-8). Το φρούριο καταρχήν κτίστηκε από τον Γενουάτη Ερρίκο Πεσκατόρε στη θέση της αρχαίας Κισσάμου, στις αρχές του 13ου αιώνα και ήταν ένα από τα 15 φρούρια που οχύρωσε αμέσως με την κατάληψη της Κρήτης το 1204. Όταν οι Ενετοί εξεδίωξαν τους Γενουάτες, το φρούριο περιήλθε στην κατοχή τους. Έτσι, το επισκεύασαν και το κατέστησαν αμυντικό στρατιωτικό κέντρο της περιοχής.

Το σχήμα του φρουρίου ήταν ασύμμετρο πεντάγωνο και, όπως όλα τα ενετικά φρούρια, είχε χώρους στρατωνισμού, φυλακές, εκκλησιάκι και πηγάδι. Από τις πρώτες κιόλας εναντιώσεις των Κρητικών στην ενετική κατοχή, το φρούριο του Καστελίου Κισσάμου έγινε στόχος των εξεγερμένων. Όταν το 1262 οι Κρητικοί, με τη βοήθεια του Βυζαντινού Αυτοκράτορα Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου, επαναστάτησαν κατά των Ενετών, το φρούριο δέχτηκε τη σφοδρή επίθεση του, αλλά δεν έπεσε.

Κατά την περίοδο των επαναστάσεων του 1333 και 1341, οι Ενετοί κατέστρεψαν τον οικισμό που είχε αναπτυχθεί τριγύρω από το φρούριο, ενώ αργότερα αποφάσισαν την ανοικοδόμησή του. Από τότε κι έπειτα, ο συνοικισμός ονομάστηκε Καστέλι.

Το 1538, το φρούριο καταστράφηκε από τον Χαϊρεντίν Μπαρμπαρόσα και το 1554 επιδιορθώθηκε ριζικά. Το 1583, το Castel Chisamo είχε 845 κατοίκους και το 1630 είχε 35 κανόνια. Το 1595 καταστράφηκε ολοσχερώς από σεισμό, αλλά ξανακατασκευάστηκε το 1635 από τον Lorenzo Contarini.

Το 1646 οι Τούρκοι πολιορκήσαν το φρούριο, το οποίο έπεσε μετά την προδοσία του φρουραρχου Giovanì Medici, ο οποίος είχε απελπιστεί, καθώς το φρούριο είχε υποστεί πολλές ζημιές και οι στρατιώτες είχαν αποδεκατιστεί από την πανώλη. Οι Τούρκοι το επισκεύασαν αμέσως.

Το 1692, που σημειώθηκε η πρώτη Κρητική επανάσταση με υποκινητή τον Ενετό ναύαρχο Αλοΐσιο Μοτσενίγο, οι επαναστάτες κατέλαβαν το φρούριο. Όμως οι Τούρκοι το επανακατέλαβαν.

Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας το φρούριο υπήρξε θέατρο πολλών επαναστατικών δραστηριοτήτων. Το 1821, στο φρούριο φυλακίστηκε ο επίσκοπος Κισσάμου Μελχισηδέκ Δεσποτάκης. Από εκεί ο τουρκικός όχλος τον έσυρε, την ημέρα της Αναλήψεως, στον τόπο απαγχονισμού του. Όταν η επανάσταση γενικεύτηκε, οι 1800 Τούρκοι της Κισσάμου βρήκαν καταφύγιο στο φρούριο, το οποίο πολιορκούσαν οι επαναστάτες και δύο υδραΐικα πλοία.

Εικόνα 7-8: Φρούριο Καστελιού Κισσάμου

Πηγή: www.kastra.eu

Πηγή: history-pages.blogspot.com

Τον Φεβρουάριο του 1823, στα πλαίσια της προετοιμασίας για την αποβίβαση του νέου Γενικού Αρχηγού του αγώνα στην Κρήτη Εμμανουήλ Τομπάζη, οργανώθηκε η εκκαθάριση των επαρχιών Κισσάμου και Σελίνου, αναγκάζοντας τους Τούρκους να ταμπουρωθούν στο φρούριο. Έτσι, έφτασε στο λιμάνι του Δραπανιά η γαλέτα Τερψιχόρη, που μετέφερε τον Τομπάζη, ο οποίος αντικατέστησε τον Μιχ. Αφεντούλιεφ και 600 Έλληνες εθελοντές από την Ήπειρο. Οι Έλληνες πολιορκήσαν το φρούριο ως τις 25 Μαΐου, όταν οι Τούρκοι παρέδωσαν το φρούριο και τον οπλισμό τους. Η ελληνική σημαία υψώθηκε μετά από αιώνες στην Κρήτη, αλλά για λίγο καιρό.

Οι Τούρκοι μεταφέρθηκαν στα Χανιά, όπου ανασυγκροτήθηκαν και επέστρεψαν στην Κίσαμο. Μετά από σφοδρές μάχες, κατάφεραν να ανακαταλάβουν το Καστέλι. Το 1825 το φρούριο ξανάπεσε στα χέρια 900 Ελλήνων επαναστατών, που ήρθαν από τη Μονεμβάσια. Αρχικά κατευθυνόταν προς τη Γραμβούσα, αλλά ο κακός καιρός και η πληροφορία ότι στην Κίσαμο υπήρχαν μόλις 20 φρουροί, τους οδήγησε στην πολιορκία του φρουρίου στο Καστέλι. Ωστόσο, μετά από 3-4 μέρες, 2000 Τούρκοι κατέφτασαν στο Καστέλι και ανακατέλαβαν το φρούριο, αναγκάζοντας τους Έλληνες να υποχωρήσουν στη Γραμβούσα.

Στην μεγάλη επανάσταση του 1866, το φρούριο υπήρξε και πάλι στόχος των επαναστατών, αρχηγός των οποίων ήταν ο Σκαλίδης. Το φρούριο πολιορκήθηκε υπό τον συνταγματάρχη Βυζάντιο και τον ταγματάρχη Φρουδαράκη, αλλά η πολιορκία λύθηκε όταν ο τελευταίος σκοτώθηκε. Το 1897-8, η ιστορία επαναλήφθηκε, αλλά οι Τούρκοι, διασώθηκαν από τις Μεγάλες Δυνάμεις.

Σήμερα, τα λείψανα του φρουρίου, τα περισσότερα εκ των οποίων είναι υπολείμματα τουρκικών κυρίως κτηρίων, στέκουν ακόμη σε μερικά σημεία, θυμίζοντας το έντονο παρελθόν τους.

7.2.3 Οι αρχαίες πόλεις της Επαρχίας Κισσάμου

Στην Επαρχία Κισσάμου καταγράφονται οι κάτωθι αρχαίες πόλεις ²⁴:

²⁴ Πηγή: http://www.chania-info.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=441&Itemid=176

Πόλη	Περιγραφή
	Π= Πελασγική εποχή 1500 π.χ-1350 π.χ. Μ= Μινωική εποχή 1350 π.χ- 650 π.χ. Ε= Ελληνική εποχή 500 π.χ- 69 π.χ. Ρ= Ρωμαϊκή εποχή 69 π.χ- 330 μ.χ.
Αγνείον (Ρ)	Στον Άγιο Σώστη στο ακρωτήριο της Γραμβούσας, πόλη και ιερό του Απόλλωνα (λιμήν εστίν έχων ιερό...εσώτερος κόλπος και καλείται Μυρτίλος και ύδωρ έχει). Σώζονται ερείπια - δεν έχουν γίνει ανασκαφές.
Ιναχώριον (Ρ)	Βρίσκεται κάπου στα Εννιά χωριά μεταξύ των χωριών Κούνεσι και Περιβολίων. Ίναχος: ονομασία από την Μυθολογία, όνομα που αποδίδεται στον γιο του Ωκεανού και της Τηθύος. Αναφέρεται στα γεωγραφικά του Πτολεμαίου στις σελίδες 3 και 15. Άγνωστη περιοχή.
Κίσαμος (Ε-Ρ)	Βρίσκεται στο σημερινό Καστέλι. Ο Ντάπερ αναφέρει στην σελίδα 34 των «Κρητικών βιβλίων», Τόμος Α΄ «Η Κίσαμος ή Κύσαμος ήτον εις τον καιρόν των Χριστιανών πόλις επισκοπική και ο ΙΒ΄ θρόνος. Κατά το παρόν ονομάζεται ωσαύτως Κίσαμος» - Εκτεταμένα Ερείπια - Σωστικές Ανασκαφές.
Μήθυμνα (Μ-Ε-Ρ)	Βρίσκεται στα νότια του χωριού Νωπήγεια. Κατά την τελευταία δεκαετία εξ αιτίας της διάνοιξης του νέου εθνικού δρόμου έγιναν ανασκαφές νότια της περιοχής των Νωπηγείων από την αρχαιολόγο και διευθύντρια της ΚΕ΄ εφορίας προι/κών και κλασικών αρχαιοτήτων κ Μ. Βλαζάκη, όπου ανακαλύφθηκε μινωικός οικισμός, καθώς και λείψανα κλασικής –ελληνιστικής αλλά και ρωμαϊκής περιόδου, που συνηγορούν ότι ίσως υπήρχε τελικά η αρχαία πόλη Μήθυμνα στην περιοχή αυτή (Αρχαιολογικό Δελτίο 1991, 46, σελ. 412). Ερείπια σε Μικρή Έκταση - Σωστικές Ανασκαφές.
Πολυρρήνια (Π-Ε-Ρ), ή Πολύρην (Στ.Βυζάντιος), ή Πολύρρηνα (Πτολεμαίος)	Βρίσκεται στο χωριό Πάνω Παλαιόκαστρο. Ο Στράβων αναφέρει στο Κεφάλαιο Χ, σελ. 479 «Απέχουσι δε θαλάττης ως τριάκοντα σταδίους, Φαλασάρνης δε εξήκοντα. Κωμηδόν δ΄ ὠκουν πρότερον. Ειτ΄ Αχαιοί και Λάκωνες συνώκησαν τειχίσαντες ερυμνόν χωρίον βλέπον προς Μεσημβρίαν». Ο Ντάπερ στα Κρητικά βιβλία Α΄, αρ. 426, σελ. 65 αναφέρει ότι «Από Κύσαμον έως έν τέταρτο της λεύγας, ευρίσκονται εις ένα λόφον τα ερείπια μιας παλαιάς πόλεως Αυτή η πόλις καλείται σήμερον από τους κατοίκους του τόπου Παλαιόν Ελληνικόν Κάστρον». Ερείπια σε Μεγάλη Έκταση - Σωστικές Ανασκαφές.
Φαλάσαρνα (Ε)	Βρίσκεται στο ακρωτήριο Κούτρι. Ο Σκύλαξ, στον περίπλου του, σελ.47, αναφέρει «πόλις προς τον ήλιο δυόμενον η προειρημένη Φαλάσαρνα και λιμήν κλειστός». Φαίνεται ότι μαζί με την Κυδωνία αποτελούσαν τα μοναδικά «κλειστά λιμάνια» στην Κρήτη. Στις ερευνητικές ανασκαφές του 1986-87, τα συμπεράσματα των οποίων δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό ΑΙΑ 92,4 σελ 463-479, φαίνεται ότι οι λιμενικές εγκαταστάσεις αποτελούν ενιαίο σύνολο με τις οχυρώσεις της αρχαίας πόλης, αλλά η λιμενολεκάνη και το κανάλι είναι εξ ολοκλήρου τεχνητά. Είναι πιθανόν η πόλη να ζούσε κυρίως από την πειρατεία και το δουλεμπόριο, με μέγιστη ακμή την ελληνιστική περίοδο (Αρχαιολογικό Δελτίο 42, σελ 567, Ελπίδα Χατζηδάκη). Τμηματικές Ερευνητικές Ανασκαφές.
Αχαία (Π)	Χώρα Πολυρρηνίων. Ο κ. Ναναδάκης την τοποθετεί κοντά στο χωριό Αζωγυρές, βασιλείο του Κέκρωπα, βασιλεύς κατόπιν των Αθηνών τον 15 π.χ αιώνα. Ίσως όμως να χαρακτηρίζονταν όλη η επικράτεια των Πολυρρηνίων με αυτό το όνομα. Άγνωστη Περιοχή.
Βίεννος (Ρ)	Πόλη κάπου μεταξύ Κριού Μετόπου και Φαλάσαρνας, μια ώρα δρόμο ΝΑ της

Πόλη	Περιγραφή
	Σκλαβοπούλας [Σταδιασμοί 335 από Κριού Μετώπου (στάδια 12) περίπλους εις Βιέννος σταβ. ιβ. Λιμάνι έχει και ύδωρ]. Ο Κορνήλιος γράφει για τους κατοίκους της πόλεως αυτής «Ότε κάποτε ξηρασία όλην την Κρήτην ελυμαίνετο, αποικίας σε άλλους τόπους εξέπεμψαν. Οι κάτοικοί της έλαβον χρησμόν να εγκατασταθούν σε τόπο τελματώδη. Έρθον εις την κοιλάδα του Ροδανού ποταμού της Γαλλίας και εκεί εγκαταστάθηκαν και εις την νέα πόλιν έδωσαν το όνομα της μητροπόλεως και την ονόμασαν Βιέννος», σημερινή Βιέν. Άγνωστη Περιοχή.
Δίκτυνα (Ε-Ρ)	Ιερό της Βριτομάρτις Αρτέμιδος στο ακρωτήριο Ειρήνης (κοινώς Ροδωπού). Ο Σράβων αναφέρει «Της Μέντοι Κυδωνίας όρος Τίτυρος, εν ώ ιερόν εστί, ού Δικταίον, αλλά Δικτύνναιον». Ο κ. Ναναδάκης την ορίζει σαν πόλη-ιερό. Γνωστή Περιοχή - Σωστικές Ανασκαφές.
Ελαία (Ε)	Εικάζεται ότι βρίσκεται κάπου στα δυτικά του Καστελιού ή στο ακρωτήριο Γραμβούσας (Πλίνιος IV 59). Αρκετοί ιστορικοί την τοποθετούν στην Καλυβιανή Κισάμου και με τα ονόματα Ελέα-Ετέα. Άγνωστη Περιοχή.
Κεραία (Ρ)	Πόλης αυτόνομος, σύμμαχος της Πολυρρήνιας και μάλλον με κοινά σύνορα, μιας και το νόμισμά της ήταν σχεδόν το ίδιο με αυτής, με παραστάσεις του Απόλλωνα και της Άρτεμις. Ο Πολύβιος ονομάζει τους κατοίκους Κερέτας. Σε επιγραφή που έχει βρεθεί αναφέρονται μεταξύ των άλλων ότι συμμεύησαν με τον Ευμένη τον Β΄. Λέγεται ακόμα ότι ο σπουδαιότερος Κρητικός ποιητής καταγόταν από την Κεραία και ονομαζόταν Ριανός. Την τοποθετούν στο χωριό Ρόκκα και αυτά τα ερείπια έβαξε ο Bursian. Μικρά Ερείπια στην Ρόκκα - Σωστικές Ανασκαφές.
Κώρυκος (Ρ)	Εικάζεται ότι βρίσκεται κάπου στο ακρωτήριο Γραμβούσας (Πτολεμαίος III 15,2 Κώρυκος άκρα και πόλις γεωγρ. πλατ. 34ο 40΄). Ο Μελέτιος στην γεωγραφία του αναφέρει «Κώρυκος Άκρα, κοινώς Κόρνικο, και πόλις ποτέ κατά το δυτικόν μέρος της νήσου, όπου παράκεινται αι Κώρυκαι νήσοι και αι Μύλαι νήσου». Ακόμα υπάρχει νόμισμα στο βιβλίο του Golzius III 221 (Insularum Nomismata) των Κορυκίων, που φέρει τα γνωστά κρητικά σύμβολα (Πάσλεν II 61,47). Άγνωστη Περιοχή.
Πέργαμος (Ε)	Αρχαία πόλη. Αναφέρεται ότι οι Αχαιοί έκτισαν κάστρο στην πόλη αυτή. Ίσως όμως είναι και ονομασία περιοχής Ν.Α των Γρυμπιλιανών (Σκύλαξ περίπλους 47). Αναφέρεται και από τον Spratt (Travels, 1865 II, 206) σαν η Περγαμιαία χώρα. Σήμερα η θέση Τρουλλί ΝΔ των Γριμπιλιανών έχει πολλές πιθανότητες. Ελάχιστες σωστικές ανασκαφές στα Γρυμπιλιανά.
Ραμνούς (Ρ)	Μάλλον στο Στόμιο αν και αναφέρεται και σαν λιμάνι της Γραμβούσας. Ο Κλαύδιος Πτολεμαίος το αναφέρει σαν λιμάνι. Αντίθετα ο Πλίνιος την αναφέρει και την τοποθετεί στο εσωτερικό του νησιού, με το όνομα Ράμνον. Το λιμάνι Ραμνούς πρώτος το αναφέρει ο Μποουλτεμόντι το 1415 κατά την περιήγησή του στην Κρήτη και το τοποθετεί στο σημερινό λιμάνι της Γραμβούσας. Ο Sieber στον χάρτη του το σημειώνει στον Αποκόρωνα και συγκεκριμένα στο χωριό Ράμνη. Ο γυμνασιάρχης Λυκούργος Βιδαλάκης προσπάθησε να ετυμολογήσει την λέξη με το Ράμα= Ύψιστος + Ινούς= Ινώ η προστάτιδα της ναυτιλίας. Άγνωστη Περιοχή.
Μυκήναι (Π)	Πελασγική πόλη πλησίον της Κισάμου. Ίσως το σημερινό Σελί, 3 χιλιόμετρα δυτικά, ο λόφος πάνω από το λιμάνι. Στον Φόρ αναφέρεται, αλλά έχει την τοποθεσία με ερωτηματικό. Άγνωστη Περιοχή.
Μωδαίοι (;	Κάπου κοντά στην Πολυρρήνια. Ίσως όμως και το σημερινό χωριό Μόδι (Ο Ν. Πλάτων το 1953 ήταν σίγουρος ότι η περιοχή των ΜΩΔΑΙΩΝ ήταν το

Πόλη	Περιγραφή
	σημερινό Μάλεμε). Τελευταία από αυτοψίες σε περιοχές ανατολικά του κόλπου της Κισσάμου υπάρχει η εντύπωση ότι το κοινό των Μοδαίων ίσως ήταν η περιοχή κάπου στα Λυριδιανά Κισσάμου. Η άποψη άλλων είναι ότι βρισκόταν λίγο πιο νότια της Πολυρρήνιας στο οροπέδιο Μώδια (Λουσακιές), άποψη που ακούγεται ως μια καλή πιθανότητα. Άγνωστη Περιοχή.
Τεγέα (Ε)	Ανατολικά της Πολυρρήνιας. Δεν υπάρχουν πολλά στοιχεία για την πόλη αυτή, μόνο ότι οι Αχαιοί κατά την δεύτερη εκστρατεία κατά της Κρήτης έκτισαν και εδώ κάστρο. Κατά τον πρόεδρο της αρχαιολογικής εταιρίας Χανίων κ. Ναναδάκη είναι μαζί με την Μυκίνα οι δύο άγνωστες πόλεις στον Νομό Χανίων (από την μελέτη του «Αι τεσσαράκοντα μια πόλεις του νομού Χανίων», σελ. 213). Άγνωστη Περιοχή.
Φάρος (;)	Πόλη της Δυτικής Κρήτης. Τοποθεσία μάλλον. Ίσως όμως και ψαροχώρι στην περιοχή του Σφηναρίου. Άγνωστη Περιοχή.
Χερσόνησος (Ρ)	Μάλλον στο ακρωτήριο του Σφηναρίου. Ο Πτολεμαίος μάλιστα στο βιβλίο «Γεωγραφική Υφήγησις», ΙΙΙ, 15,2, δίνει γεωγρ. πλάτος 34ο 35' και περιγράφει ότι η πόλη αυτή, μαζί με τα Φαλάσαρνα, ήταν τα λιμάνια της Πολυρρήνιας. Ακόμα αναφέρει ότι η Ραμνούς απέχει 10 μίλια νότια από τα Φαλάσαρνα και το Ιναχώριον, 16 μίλια νότια από την Χερσόνησο. Βάση αυτών οι αρχαίες πόλεις ΦΑΛΑΣΑΡΝΑ- ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΣ- ΡΑΜΝΟΥΣ- ΙΝΑΧΩΡΙΟΝ θα βρίσκονται στο κάθετο άξονα Φαλάσαρνα –Ελαφονήσι. Την αναφέρει ακόμα και ο γεωγράφος Μελέτιος μεταξύ Φαλασάρνων και Ραμνούς. Άγνωστη Περιοχή.

7.2.4 Πολιτιστικές διαδρομές

Οι πολιτιστικές διαδρομές σαν ιδέα ξεκίνησαν από το στόχο της διασύνδεσης του τουρισμού με τον πολιτισμό και το περιβάλλον, μέσα από μια σχέση ισορροπίας και αμοιβαίου οφέλους. Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της πολιτικής της Περιφέρειας Κρήτης και των Τοπικών Αναπτυξιακών Φορέων για διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος, εμπλουτισμού του με νέα στοιχεία, χρονική επιμήκυνση και χωρική επέκταση των τουριστικών πόρων, έχουν δημιουργηθεί **πολιτιστικές διαδρομές και πολιτιστικά μονοπάτια** σε διάφορα σημεία του νησιού. Τα μονοπάτια ή διαδρομές λειτουργούν ως σύνδεσμος μεταξύ στοιχείων από τον πολιτισμό, την κοινωνική δομή, το φυσικό περιβάλλον και τις συνήθειες του τόπου. Χαρακτηριστικά παραδείγματα από την Περιφέρεια Κρήτης αποτελούν οι ακόλουθες πολιτιστικές διαδρομές (ΕΤ.Α.Μ., 2002):

- «Οι Δρόμοι της Παραδοσιακής Υφαντικής» στον Νομό Ρεθύμνου,
- «Οι Δρόμοι του Κρασιού» στις Αρχάνες,
- «Οι πολιτιστικές διαδρομές» του Ν. Ηρακλείου, της Επαρχίας Σητείας κ.ά.

Σε αρκετές περιπτώσεις τα έργα αυτά έχουν χρηματοδοτηθεί από Κοινοτικές Πρωτοβουλίες ή Κοινοτικά Προγράμματα (π.χ. εργασίες στο Ευρωπαϊκό Μονοπάτι Ε4, πολιτιστική και φυσιολατρική διαδρομή επαρχίας Σητείας και του Νομού Ηρακλείου) ή έχουν υλοποιηθεί με την πρωτοβουλία μιας οργάνωσης ή ενός συλλόγου.

Οι πολιτιστικές ή θεματικές διαδρομές είναι ένα «συστατικό» του τουριστικού προϊόντος της Κρήτης, το οποίο βρίσκεται σε φάση ανάπτυξης και υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις (σωστό

σχεδιασμό, κατάλληλες παρεμβάσεις, ορθολογική διαχείριση, ήπια ανάπτυξη κ.λπ.) θα αποτελέσει τη βάση **εμπλουτισμού του τουριστικού προϊόντος** και θα συμβάλλει στη γενικότερη **τοπική ανάπτυξη**.

Στην **περιοχή μελέτης –Δήμοι Κισσάμου και Πλατανιά–** καταγράφονται ήδη κάποιες προσπάθειες αξιοποίησης των φυσικών και πολιτιστικών πόρων για την ανάπτυξη πολιτιστικών διαδρομών (βλ. στη συνέχεια του κεφαλαίου, στην περιγραφή των πολιτιστικών πόρων ανά ΔΕ των Δ. Κισσάμου και Πλατανιά). Με δεδομένη τη **στενή σχέση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς με την ανάπτυξη του τουριστικού τομέα**, στο πλαίσιο του παρόντος ερευνητικού έργου θα δοθεί ιδιαίτερο βάρος στην περαιτέρω αξιοποίηση των υπαρχόντων πόρων για την ανάπτυξη πολιτιστικών διαδρομών, με σκοπό την ανάδειξη των πόρων αυτών και την ήπια τουριστική ανάπτυξη του συνόλου της περιοχής όπου αυτοί εμφανίζονται.

7.2.5 Τοπία Ιδιαιτέρου Φυσικού Κάλλους (ΤΙΦΚ)

Ο όρος ΤΙΦΚ εισήχθηκε στην ελληνική νομοθεσία μέσω του Ν. 1469/1950 ‘περί προστασίας ειδικής κατηγορίας οικοδομημάτων και έργων τέχνης μεταγενέστερων του 1830’. Με τον όρο αυτό χαρακτηρίστηκαν τόποι που διακρίνονται για την αισθητική τους αξία και παραμένουν σε σημαντικό βαθμό φυσικοί. Οι τόποι αυτοί δύναται να συνδυάζουν ταυτόχρονα φυσικά και πολιτιστικά τοπία. Ωστόσο, με τον χαρακτηρισμό αυτό δεν παρέχεται και η απαραίτητη προστασία.

Στη ΔΕ Κολυμβαρίου εντοπίζονται τα εξής ΤΙΦΚ (<https://filotis.itia.ntua.gr/biotopes/>) (Χάρτης 7-1):

- **Άγιος Παύλος:** Στον τόπο αυτό βρίσκεται η Μονή Πέτρου και Παύλου Ροδωπού και η απομονωμένη παραλία Αγίου Παύλου Ροδωπού με βότσαλα και πεντακάθαρα νερά. Στην περιοχή της Μονής ξεχωρίζει ο ιερός ναός Αγίου Παύλου με τοιχογραφίες από τον 11^ο αιώνα, ενώ σώζονται και άλλα κτίσματα (λίθινη θολωτή αποθήκη, επίσημη κατοικία Μονής κ.ά.) (<http://www.cretanbeaches.com/el/>).
- **Δίκτυννα:** Στη θέση αυτή βρίσκονται τα ερείπια της Δίκτυννας σε μικρό πλάτωμα κατάφυτο με βελανιδιές, το οποίο καταλήγει σε παραλία με βότσαλα. Επίσης, στο σημείο αυτό καταλήγει το φαράγγι, από όπου διερχόταν και ο αρχαίος δρόμος Δίκτυννας-Πολυρρήνιας. Τέλος, το τοπίο της Δίκτυννας δέχεται ιδιαίτερες πιέσεις από ανθρώπινες παρεμβάσεις.
- **Ρόκκα Χανίων:** Αναλύεται στη ΔΕ Μυθήμνης.

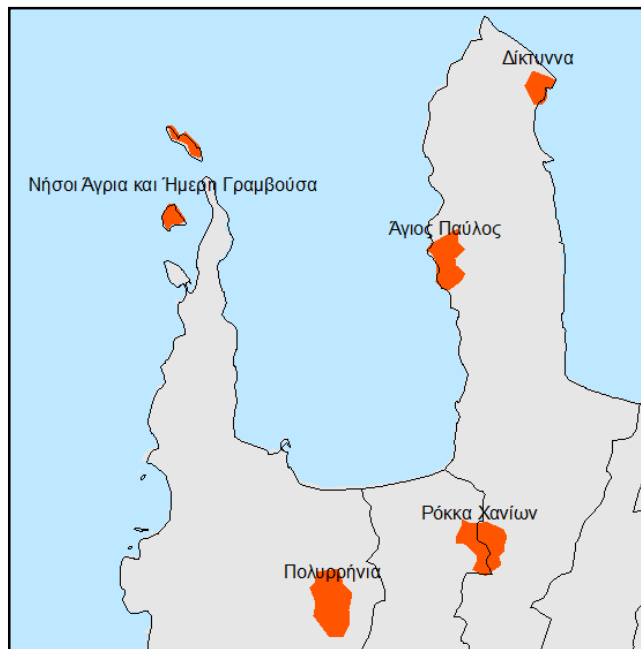
Στη ΔΕ Κισσάμου βρίσκονται δύο ΤΙΦΚ (<https://filotis.itia.ntua.gr/biotopes/>) (Χάρτης 7-2):

- **Νήσοι Άγρια και Ήμερη Γραμβούσα:** Στις νησίδες αυτές η βλάστηση είναι αραιή φρυγανική και στην Άγρια Γραμβούσα υπάρχουν ερείπια φρουρίου και εκκλησιών από την περίοδο των Ενετών. Παρά το μεγάλο πλήθος των επισκεπτών, το τοπίο παραμένει σε καλή κατάσταση.
- **Πολυρρήνια:** Στην περιοχή αυτή συναντάται στην κορυφή απόκρημνου λόφου, ο οποίος περιβάλλεται από χαράδρες και φαράγγια, η αρχαία Πολυρρήνια πάνω από την πεδιάδα της Κισσάμου. Η ακρόπολη της αρχαίας πόλης περιβάλλεται μέχρι και σήμερα από

τείχη, ενώ στους πρόποδες του λόφου είναι κτισμένος ο σύγχρονος οικισμός ανάμεσα σε ελαιώνες και οπωρώνες.

Χάρτης 7-2: Οι Θέσεις των ΤΙΦΚ της Περιοχής Μελέτης

Πηγή: <https://filotis.itia.ntua.gr/biotopes/>, ίδια επεξεργασία

Στα όρια των Δ. Κισσάμου και Πλατανιά χωροθετείται το ΤΙΦΚ Ρόκκας Χανίων (Χάρτης 7-2). Ο οικισμός της Ρόκκας είναι κτισμένος στη βάση απότομου λόφου και αποτελείται σε μεγάλο βαθμό από παλιά αξιόλογα σπίτια, αν και τα περισσότερα από αυτά είναι εγκαταλελειμμένα. Πάνω από το χωριό βρίσκονται ερείπια αρχαίου οικισμού, ενώ από την περιοχή αυτή διέρχεται και φαράγγι (<https://filotis.itia.ntua.gr/biotopes/>).

7.2.6 Ο «Κύκλος των Φαραγγιών»

“Μια διαδρομή πολιτισμού, παράδοσης, φυσικού κάλλους, Κρητικών γεύσεων & φιλοξενίας στην ενδοχώρα του Νομού Χανίων”

Ο **Κύκλος των Φαραγγιών** αποτελεί ένα Σχέδιο Συλλογικής Δράσης και Συνεργασίας του “Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης - Ελαιουργείον”, της Περιφέρειας Κρήτης, των Δήμων Πλατανιά και Καντάνου - Σελίνου, των Πολιτιστικών Φορέων και της τοπικής κοινωνίας, με στόχο την ανάπτυξη της ενδοχώρας του Νομού Χανίων (Εικόνα 7-9).

Το Σχέδιο περιλαμβάνει 17 χωριά της ενδοχώρας του Νομού Χανίων (Ανώσκελη, Καρρές, Μοθιανά, Επισκοπή, Βασιλόπουλο, Αστρικας, Ρόκκα, Κρύα Βρύση, Πανέθημος, Δελιανά, Μεσαύλια, Φλώρια, Σπίνα, Παλαιά Ρούματα, Κακόπετρος, Ζυμπραγού και Δρομόνερο), τα οποία συγκροτούν ένα **κύκλο φυσικής διαδρομής** με ιστορική, πολιτιστική, κοινωνική και οικονομική συνέχεια.

Εικόνα 7-9: Ο Κύκλος των Φαραγγιών

Πηγή: <http://www.pemptousia.gr/2012/11/o-kiklos-ton-farangion/>

Η εν λόγω δράση φιλοδοξεί να προωθήσει και να αναδείξει τον πολιτισμό, την παράδοση, τον φυσικό πλούτο, τη διατροφή και τη φιλοξενία στην πιο αυθεντική τους μορφή και περιλαμβάνει πολιτιστικά μνημεία (Βυζαντινά, Ενετικά, Οθωμανικά, Σύγχρονα), μνημεία φυσικού κάλλους (φαράγγια, μονοπάτια, μνημειακά δέντρα και πάρκα), σύγχρονους πολιτιστικούς φορείς (τοπικοί πολιτιστικοί σύλλογοι, συνεταιρισμοί, Λαϊκή Βιβλιοθήκη, Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Ελαιουργείον), παραγωγικά κέντρα τοπικών προϊόντων (ελαιουργεία, οινοποιεία, τυροκομείο, εργαστήριο μελιού, εργαστήριο υφαντικής) και σημεία διαμονής, αναψυχής και εστίασης.

Επιπλέον, επιδιώκεται η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς της ενδοχώρας, αλλά και η άμεση επαφή των κατοίκων της με τα σύγχρονα πολιτιστικά ρεύματα, τα προγράμματα και τις τεχνολογίες γνώσης και μάθησης μαζί με την προβολή του γηγενούς, αυθεντικού πολιτισμού της υπαίθρου, με ουσιαστική συνέπεια την οικονομική αναθέρμανση της ενδοχώρας και τελικό στόχο τη διατήρηση του έμφυτου υλικού της και τη βελτίωση του επιπέδου της καθημερινής του ζωής (<http://www.pemptousia.gr/2012/11/o-kiklos-ton-farangion/>).

7.2.7 Ο «Δρόμος των Μουσείων»

Έξι στάσεις πολιτισμού από το Κρητικό στο Λιβικό Πέλαγος

Ο **Δρόμος των Μουσείων** (Εικόνα 7-10) αποτελεί ένα μακροπρόθεσμο πρόγραμμα του “Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης - Ελαιουργείον”, σε συνεργασία με την ΠΕ Χανίων, τους Δ. Πλατανιά και Καντάνου – Σελίνου, τα Μουσεία: Κρητικών Βοτάνων, Αλιείας, Ελιάς Βουβών,

το Ιστορικό Μουσείο Καντάνου και το Μουσείο Ακριτών της Ευρώπης, για την ανάπτυξη των κοινών πολιτιστικών στόχων των έξι μουσείων που συμμετέχουν σε αυτό, τη χάραξη ενός νέου **πολιτισμικού δρόμου**, που ταυτόχρονα είναι και ένας οδικός άξονας που διασχίζει από άκρη σε άκρη και τους δύο Δήμους, ενώνοντας το Κρητικό με το Λιβυκό Πέλαγος, σε μια πορεία με έξι καθοριστικές στάσεις πολιτισμού (κάθε στάση και ένα μουσείο).

Ξεκινώντας από τον Βορρά, όπου βρίσκεται το ακρωτήριο της Σπάθας και η Ορθόδοξη Ακαδημία Κρήτης και καταλήγοντας στον Νότο, στην Παλαιοχώρα του Δ. Καντάνου - Σελίνου, ο δρόμος των μουσείων αποτελεί μια διαδρομή πολιτισμού με έξι μείζονος σημασίας σταθμούς που επαυξάνει, αναδεικνύει και προβάλλει τόσο το κοινό πολιτιστικό βεληνεκές των μουσείων αυτών, όσο και τις γηγενείς πολιτιστικές αξίες της ενδοχώρας που διατρέχει (Πηγή: Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης «Ελαιουργείον»).

7.2.8 Δίκτυο αγροτουρισμού Δυτικής Κρήτης

Το Δίκτυο Αγροτουρισμού Δυτικής Κρήτης ιδρύθηκε το Σεπτέμβριο του 2001, με τη μορφή αστικής εταιρίας μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα και σήμερα αριθμεί πάνω από 35 μέλη, τα οποία είναι ιδιοκτήτες ατομικών ή συλλογικών επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην Δυτική Κρήτη (νομοί Χανίων και Ρεθύμνου). Στόχοι του Δικτύου είναι η προώθηση της βιώσιμης και αειφόρου ανάπτυξης και η προβολή και ενίσχυση των τοπικών κοινωνιών και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Επίσης, η διάδοση περιβαλλοντικής συνείδησης, εναλλακτικών μορφών τουρισμού καθώς και η προστασία του δομημένου, πολιτισμικού και φυσικού περιβάλλοντος, της άγριας και μη χλωρίδας και πανίδας (<http://www.chania.eu/index.php/el/tourism-el/agrotourism-el/agrotourism-network-el>).

Οι επιχειρηματικές δραστηριότητες των μελών του Δικτύου αναπτύσσονται σε διάφορα μικρά χωριά της Δυτικής Κρήτης και ανήκουν στις εξής κατηγορίες:

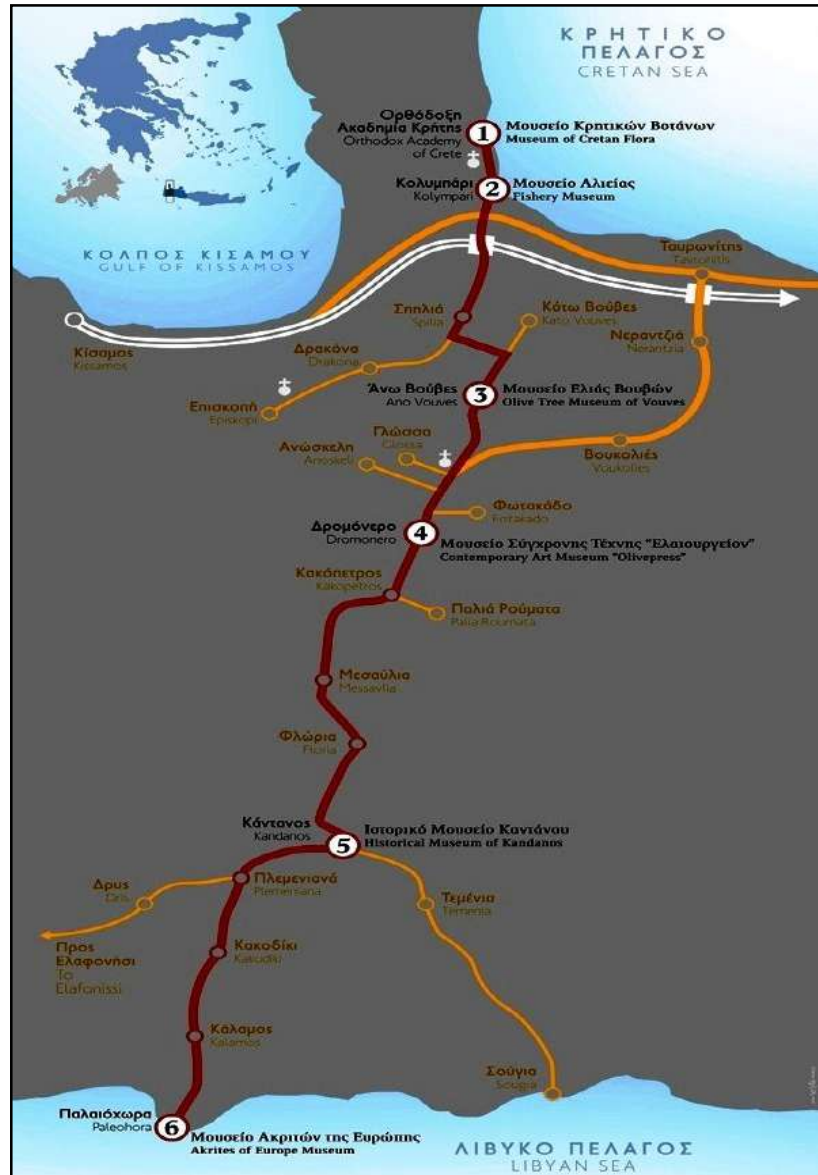
- Βιοκαλλιέργειες.
- Παραδοσιακά καταλύματα.
- Εστιατόρια κρητικής κουζίνας / παραδοσιακά καφενεία.
- Παραγωγή παραδοσιακών προϊόντων.
- Παραδοσιακά επαγγέλματα.
- Δράσεις εναλλακτικού τουρισμού.
- Οργάνωση εκδηλώσεων – σεμιναρίων – συνεδρίων.

Τα μέλη του Δικτύου Αγροτουρισμού Δυτικής Κρήτης που βρίσκονται στην περιοχή μελέτης είναι:

- Μηλιά: Βλάτος, ΔΕ Κισσάμου.
- Afrata Villas: Αφράτα, ΔΕ Κολυμβαρίου.
- Biolea: Άστρικας, ΔΕ Κολυμβαρίου.

Εικόνα 7-10: Ο Δρόμος των Μουσείων

Πηγή: www.kantanouselinou.gr

7.2.9 Το Ευρωπαϊκό Μονοπάτι E4

Παρά το γεγονός ότι το Ευρωπαϊκό μονοπάτι δεν αποτελεί μέρος της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής μελέτης, εν τούτοις η παρουσία του σε αυτή αναδεικνύει την αξία του φυσικού και πολιτιστικού της πλούτου και δίνει τη δυνατότητα στον τοπικό πληθυσμό και τους επισκέπτες να περιδιαβούν τους τόπους από τους οποίους αυτό περνά και να έρθουν σε επαφή με τους ιδιαίτερης αξίας πολιτιστικούς πόρους της περιοχής.

Το E4 είναι ένα ευρωπαϊκό μονοπάτι μεγάλων διαδρομών υπό την εποπτεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ορεινής Πεζοπορίας (E.W.V.) και έχει σχεδιαστεί και σηματοδοτηθεί από την

Ελληνική Ομοσπονδία Ορειβασίας – Αναρρίχησης για το ελληνικό του τμήμα. Ξεκινά από τα Πυρηναία, διασχίζει ολόκληρη την οροσειρά των Άλπεων και μέσω της Γιουγκοσλαβίας φτάνει στη Φλώρινα, από όπου ξεκινά και το ελληνικό τμήμα του. Διασχίζει ολόκληρη την Ελλάδα έως το Γύθειο και από εκεί συνεχίζει νοητά στο Καστέλι Κισσάμου.

Το τμήμα του Ευρωπαϊκού Μονοπατιού E4 που διέρχεται από την περιοχή μελέτης υποδιαιρείται στις ακόλουθες διαδρομές (Πίνακας 7-2).

Πίνακας 7-2: Διαδρομές Ευρωπαϊκού Μονοπατιού E4 στην Περιοχή Μελέτης
 Πηγή: <http://www.destinationcrete.gr/>

Διαδρομή	Μήκος Μονοπατιού	Διάρκεια	Προτεινόμενη Περίοδος	Επίπεδο Δυσκολίας	Είδος Σήμανσης
E4.01 «Καστέλι Κισσάμου - Πολυρρήνια»	6,5 χλμ.	1,5 ώρες	Άνοιξη & Φθινόπωρο	Εύκολη διαδρομή σε ασφαλτοστρωμένο δρόμο με μικρές κλίσεις	E4
E4.02 «Πολυρρήνια - Σφηνάρι»	15,5 χλμ.	3 ώρες	Άνοιξη & Φθινόπωρο	Εύκολη διαδρομή σε βατό δρόμο με μικρές κλίσεις	E4
E4.03 «Σφηνάρι - Κεφάλι»	25 χλμ.	5 ώρες	Άνοιξη & Φθινόπωρο	Χωρίς καμία δυσκολία	E4 (Αραιή σήμανση έως ανύπαρκτη)
E4.04 «Κεφάλι - Χρυσοκαλίτισσα»	11,5 χλμ.	2 ώρες	Άνοιξη & Φθινόπωρο	Χωρίς καμία δυσκολία	E4 (Αραιή σήμανση έως ανύπαρκτη)
E4.05 «Χρυσοκαλίτισσα - Άγιος Ιωάννης»	9 χλμ.	1 ώρα και 45 λεπτά	Άνοιξη, Καλοκαίρι & Φθινόπωρο	Χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες	E4 (σημάδια κόκκινα σε ορισμένα τμήματα)

Χάρτης 7-3: Χωρική Ανάπτυξη Ευρωπαϊκού Μονοπατιού E4 στην Περιφέρεια Κρήτης
 Πηγή: <http://www.kathimerini.gr/>

Από το σημείο αυτό αρχίζει το κρητικό τμήμα του Ε4 (βλ. Χάρτη 7-3), κατεβαίνει προς την Ελαφόνησο, διασχίζει όλη την Κρήτη (σε δύο τμήματα της διαδρομής χωρίζεται σε δύο κλάδους που ξαναενώνονται) και αφού φτάσει ως την Κάτω Ζάκρο, ανεβαίνει πάλι προς το Βορρά και καταλήγει στην περιοχή της Σητείας. Στη Σούγια, το μονοπάτι διακλαδίζεται σε βόρειο και νότιο τμήμα. Το βόρειο τμήμα είναι καθαρά αλπικό και οι περιπατητές πρέπει να έχουν την απαραίτητη εμπειρία. Το νότιο τμήμα, στη νότια ακτή του νησιού, είναι πολύ τραχύ σε αρκετά σημεία, λόγω των κρητικών βράχων. Το μήκος κάθε κλάδου είναι περίπου 320 χλμ. και χρειάζονται τρεις εβδομάδες για τη διάσχισή του. Δίνει τη δυνατότητα στους περιπατητές να γνωρίσουν την άγνωστη Κρητική φύση, αφού περνά από παλιά μονοπάτια, οικισμούς, μοναστήρια και βέβαια από τα ψηλά βουνά της Κρήτης (<http://www.destinationcrete.gr/>).

7.2.10 Ενάλιες και παράκτιες αρχαιότητες

Στην πρώην Επαρχία Κισσάμου διακρίνονται και αρκετές ενάλιες και παράκτιες αρχαιότητες, όπως ορίζονται από τον Ν. 3028/2002. Λόγω της θέσης τους στον ενιαίο θαλάσσιο χώρο της περιοχής, οι αρχαιότητες αυτές παρουσιάζονται στην παρούσα ενότητα, ενώ οι υπόλοιπες αρχαιότητες, μνημεία και σχετικοί χώροι παρουσιάζονται στις επιμέρους ΔΕ (βλ. ενότητες 7.4-7.8). Σύμφωνα με επίσημο έγγραφο της Εφορείας Ενάλιων Αρχαιοτήτων (Τμήμα Ενάλιων Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων και Ερευνών) προς την ερευνητική ομάδα του παρόντος έργου (Α.Π.: ΥΠΠΟΑ/ΓΔΑΠΚ/ΕΕΑ/27115/15569/570), οι παράκτιες και ενάλιες αρχαιότητες που εντοπίζονται στην επικράτεια των δύο υπό μελέτη Δήμων είναι οι εξής:

- Στον Δ. Πλατανιά εντοπίζονται κτιριακά βυθισμένα κατάλοιπα από την περιοχή Ψαθί μέχρι τον όρμο Κάτω Γαλατά. Αποφάσεις Κήρυξης: ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Α1/Φ25/35736/1488/22-8-89 (ΦΕΚ 820/β/25-10-89), ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Α1/Φ25/35736/1488/22-8-1989 – (ΦΕΚ 879/Β/30-11-89), ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Α1/Φ43/ 2791/2578ΠΕ/ (ΦΕΚ 90/Β/31-1-02).
- Στην ανατολική πλευρά της χερσονήσου Ροδωπού, στην ευρύτερη περιοχή από τον όρμο Χοιρονήσι μέχρι τον όρμο Μένιες, εντοπίζονται αρχαία ναυάγια, ενώ ο όρμος Μένιες ταυτίζεται με αρχαία λιμενική θέση για την εξυπηρέτηση του παρακείμενου ιερού της Δίκτυνας και του οικισμού.
- Στη δυτική πλευρά της ίδιας χερσονήσου εντοπίζονται κατάλοιπα χρήσης αγκυροβολίου στον όρμο του Αγίου Παύλου.
- Στον μυχώ του όρμου Κισσάμου είναι υπό κήρυξη η περιοχή από τον Μαύρο Μόλο μέχρι το λιμάνι Καβονησίου. Περιλαμβάνει τον Μαύρο Μόλο (ανυψωμένο λιμενικό έργο των ρωμαϊκών ή και προγενέστερων χρόνων), κατάλοιπα ναυαγίου στον όρμο του Αγίου Ιωάννη Δάμιαλη και κατάλοιπα λιμενικής χρήσης στον όρμο Καβονησίου.
- Στη δυτική πλευρά του ακρωτηρίου της Γραμβούσας υπάρχουν αρχαιολογικά λείψανα που μαρτυρούν λιμενική χρήση στον όρμο του Αγίου Σώστη, ενώ βορειότερα εντοπίζονται κατάλοιπα ναυαγίου των ρωμαϊκών χρόνων.
- Στην ανατολική πλευρά του ακρωτηρίου της Γραμβούσας εντοπίζονται κατάλοιπα ρωμαϊκού ναυαγίου (στα βορειοανατολικά του ακρωτηρίου), ανάμεσα στην κορυφή του ακρωτηρίου και την νησίδα Άγρια Γραμβούσα νεώτερο ναυάγιο, στην περιοχή της Ήμερης Γραμβούσας νεώτερο ναυάγιο και λιμενική χρήση και πιθανό ναυάγιο και ενδείξεις λιμενικής χρήσης στην περιοχή του Μπάλου.

- Νοτιότερα είναι γνωστό στην παραλία και τη χέρσο το Λιμάνι της Φαλάσσαρνας, σήμερα στη στεριά.
- Τέλος, κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο αποτελεί το Ελαφονήσι, καθώς και η απέναντι ακτή του με την Υπουργική Απόφαση Α/Φ31/36852/2942/12-10-73 (ΦΕΚ 1242/Β/1973). Στην ευρύτερη περιοχή του όρμου εντοπίζεται πιθανό αρχαίο ναύγιο.

7.3 Σημαντικές Προσωπικότητες της Κισσάμου

Μια από τις σημαντικές προσωπικότητες της περιοχής μελέτης και ιδρυτή της Ορθόδοξης Ακαδημίας Κρήτης απετέλεσε ο **Μητροπολίτης Ειρηναίος Γαλανάκης**. Ο Ειρηναίος (κατά κόσμον Μιχαήλ Γαλανάκης) ήταν Μητροπολίτης Κισσάμου και Σελίνου και Μητροπολίτης Γερμανίας. Ο Ειρηναίος γεννήθηκε στο Νεροχώρι Αποκορώνου Χανίων το Νοέμβριο του 1911. Σπούδασε στο Ιεροδιδασκαλείο Κρήτης και στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, από την οποία αποφοίτησε το 1937. Πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές στην Θεολογία και στην Κοινωνιολογία στη Γαλλία, στα Πανεπιστήμια της Λιλ και του Παρισιού.

Εργάστηκε ως καθηγητής Θεολογίας σε σχολεία του Νομού Χανίων την περίοδο 1938 - 1945. Εκάρην Μοναχός στην Ιερά Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή Αγίας Τριάδος Τζαγκαρόλων υπό του Επισκόπου Κυδωνίας και Αποκορώνου Αγαθαγγέλου. Το 1946 χειροτονήθηκε Διάκονος και κατόπιν Πρεσβύτερος από τον Κυδωνίας και Αποκορώνου Αγαθάγγελο Ξηρουχάκη και του δόθηκε το οφίκιο του Αρχιμανδρίτη. Χρημάτισε Υποδιευθυντής της Εκκλησιαστικής Σχολής Κρήτης και επίσης προσέφερε τις υπηρεσίες του ως εφημέριος και Ιεροκήρυκας της Μητροπόλεως Κυδωνίας και Αποκορώνου. Τον Δεκέμβριο του 1957, η Ιερά Επαρχιακή Σύνοδος της Εκκλησίας της Κρήτης τον εξέλεξε δια κλήρου επίσκοπο της Ιεράς Επισκοπής Κισσάμου και Σελίνου και χειροτονήθηκε στις 22 Δεκεμβρίου 1957. Στις 25 Σεπτεμβρίου 1962, με την ανύψωση των Επισκοπών της Εκκλησίας Κρήτης σε Μητροπόλεις προήχθη σε Μητροπολίτη. Χρημάτισε δύο φορές Τοποτηρητής της Ιεράς Μητροπόλεως Κυδωνίας και Αποκορώνου.

Στις 16 Δεκεμβρίου 1971 εξελέγη από την Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Μητροπολίτης της Ιεράς Μητροπόλεως Γερμανίας. Επί Αρχιερατείας του αναγνωρίστηκε η Ορθόδοξη Μητρόπολη Γερμανίας ως τρίτη επίσημη εκκλησία στη χώρα, οικοδομήθηκε ο Ιερός Μητροπολιτικός Ναός της Αγίας Τριάδος και το Μητροπολιτικό μέγαρο στη Βόννη, αλλά και πολλοί άλλοι Ιεροί Ναοί σε άλλα μεγάλα κέντρα της Γερμανίας. Συνήθιζε να ομιλεί κάθε Σάββατο από το γερμανικό Ραδιόφωνο στους εκεί Έλληνες και άρχισε να εκδίδει το μηνιαίο περιοδικό με τίτλο «Ορθόδοξος Μετανάστης». Παραιτήθηκε το 1980. Στις 26 Ιανουαρίου 1981 ο Μητροπολίτης Ειρηναίος, τη φροντίδα και επιμονή Κλήρου και Λαού των Επαρχιών Κισσάμου και Σελίνου, επανήλθε εκ νέου στη Μητρόπολη Κισσάμου και Σελίνου. Στις 24 Αυγούστου του 2005 υπέβαλε την παραίτησή του για λόγους υγείας στην Ιερά Επαρχιακή Σύνοδο της Εκκλησίας Κρήτης, η οποία και έγινε αποδεκτή.

Επί Αρχιερατείας του οραματίστηκε και ίδρυσε την **Ορθόδοξο Ακαδημία Κρήτης**. Επί των ημερών του, με τη συνεργασία και άλλων κοινωνικών παραγόντων δημιουργήθηκε η μεγάλη ναυτιλιακή εταιρεία Α.Ν.Ε.Κ. (Ανώνυμη Ναυτιλιακή Εταιρεία Κρήτης), η ΕΤ.ΑΝ.ΑΠ. (Εταιρεία Αναπτύξεως Αποκορώνου), η Εταιρεία Αναπτύξεως Σελίνου, η Α.Ν.Ε.Ν. (Ανώνυμη Ναυτιλιακή Εταιρεία Νότου). Ήταν ισόβιος Πρόεδρος του «Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και

Μελετών Ελευθέριος Βενιζέλος» και είχε τιμηθεί με το ανώτατο παράσημο της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας.

7.4 Δημοτική Ενότητα Βουκολιών

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται οι **φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι** που συγκροτούν την **πολιτιστική ταυτότητα της ΔΕ Βουκολιών** (φυσικό περιβάλλον, υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά, πολιτιστικές υποδομές, πολιτιστικοί φορείς και πολιτιστικές εκδηλώσεις).

7.4.1 Φυσική κληρονομιά

Η είσοδος της ΔΕ Βουκολιών βρίσκεται 18 χλμ. δυτικά της πόλης των Χανίων. Στα όριά της βρίσκεται η ιστορική μεταλλική γέφυρα του Ταυρωνίτη ποταμού, που εκβάλλει σε μια δενδρόφυτη παραλία, στην οποία σχηματίζεται ένας **φυσικός υγροβιότοπος**. Ο υγροβιότοπος αυτός αποτελεί φυσικό ενδιαίτημα για πολλά είδη πανίδας, αλλά και σημαντικό σταθμό για αποδημητικά πουλιά, σμήνη των οποίων διασχίζουν τον φθινοπωρινό ουρανό σε διάφορους σχηματισμούς.

Οικότοποι με ειδικό καθεστώς προστασίας

Στο βόρειο τμήμα της περιοχής της ΔΕ Βουκολιών εκτείνεται ένα μικρό τμήμα της προστατευόμενης περιοχής «ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΣ ΡΟΔΩΠΟΥ – ΠΑΡΑΛΙΑ ΜΑΛΕΜΕ», που είναι ενταγμένη στο δίκτυο NATURA 2000 ως Τόπος Ειδικού Κοινοτικού Ενδιαφέροντος (Special Community Interest – SCI) με κωδικό GR4340003.

Η προστατευόμενη αυτή περιοχή εκτείνεται βορειοδυτικά της Κρήτης (περίπου 20 χλμ. από τα Χανιά) και περιλαμβάνει τη Χερσόνησο Ροδωπού και την παράκτια περιοχή από το Κολυμβάρι έως τον Πλατανιά. Το θαλάσσιο τμήμα της οριοθετείται από καμπύλη βάθους των 50 μ. και χαρακτηρίζεται από την παρουσία λιβαδιών Ποσειδωνίας, ενώ το χερσαίο της τμήμα χαρακτηρίζεται από:

- α) Απόκρημνες βραχώδεις ακτές, βράχια του Αιγαίου, χάσματα, σάρες και καταβόθρες.
- β) Φρύγανα επηρεασμένα από τη βόσκηση.
- γ) Συστάδες από σκίνους *Pistacia lentiscus* σε καλή κατάσταση.
- δ) Τμήματα καλλιεργούμενα με αμπέλια.
- ε) Τοπικά περιορισμένη εντατικής μορφής οικοδομική δραστηριότητα.

Φυσιολατρικά μονοπάτια

Αξιόλογος **φυσικός πόρος** της περιοχής είναι και το **δασάκι «Λιμνί»**, που βρίσκεται στον οικισμό Πολεμάρχι.

Επίσης στην περιοχή των Μεσαυλιών ξεκινάει ένα από τα ομορφότερα φαράγγια της Κρήτης, το **φαράγγι των Μεσαυλιών-Δελιανών** (Εικόνα 7-11), μήκους 3 χιλιομέτρων, που φτάνει μέχρι το χωριό **Δελιανά** της ΔΕ Κολυμβαρίου. Στο φαράγγι βρίσκουν μόνιμο καταφύγιο περίπου δέκα

αετοί, που συμβιώνουν αρμονικά με τον τοπικό πληθυσμό και βρίσκονται υπό την προστασία του (<http://www.platanias.gr/sightseeing/boukolies/kakopetros.html>).

Εικόνα 7-11: Φαράγγι Μεσσαυλιών-Δελιανών – ΔΕ Βουκολιών

Επίσης, υπάρχει και το **μικρό φαράγγι στη γειτονιά των Ληδιανών**, μήκους 6 χιλιομέτρων, που ξεκινάει από το κρυφό σχολειό-εκκλησία του Αγίου Γεωργίου στο Χαμαλεύρι και, αφού ενωθεί στα μέσα της διαδρομής με άλλο μονοπάτι, μήκους περίπου 4 χιλιομέτρων που ξεκινάει από τον Άγιο Βασίλειο στο Βαβουλέδο, συνεχίζουν σε κοινή διαδρομή καταλήγοντας στην πλατεία του χωριού. Τα δύο μονοπάτια, στα οποία κυριαρχεί το έντονο φυσικό στοιχείο και η βιοποικιλότητα της χλωρίδας, έχουν κατασκευαστεί με χρηματοδότηση του προγράμματος LEADER²⁵.

Στον οικισμό της **Άνω Κεφάλας**, ο δρόμος για τον Σέμπρωνα οδηγεί σε μια καταπράσινη περιοχή σπουδαίου **φυσικού κάλλους**, με ποτάμι που κυλάει χειμώνα-καλοκαίρι σχηματίζοντας μικρούς καταρράκτες. Από εδώ ξεκινάει **μονοπάτι 6 χιλιομέτρων** που κατασκευάστηκε με χρηματοδότηση του προγράμματος LEADER, μια διαδρομή που αξίζει να ακολουθήσει κάθε φυσιολάτρης επισκέπτης (Βρύση Δασκάλου-Μητάτο Σκουφιδιανό-Παλαιά Ρούματα).

Κατάληξη αλλά και αφετηρία των περισσότερων **φυσιολατρικών διαδρομών** της περιοχής είναι ο **γραφικός οικισμός Παλαιά Ρούματα**. Οι διαδρομές αυτές περιστοιχίζονται από ορεινούς όγκους και αποτελούν κέντρο δημιουργίας και διατήρησης ενός πλούσιου πολιτισμού (<http://www.chania-citizen-guide.gr>).

²⁵ <http://www.chania-info.gr/>

Μνημειακά ελαιόδενδρα

Στο πλαίσιο της λειτουργίας του Συνδέσμου Ελαιοκομικών Δήμων Κρήτης (ΣΕΔΗΚ), έχει συσταθεί και λειτουργεί **Επιτροπή Αξιολόγησης Μνημειακών Ελαιοδέντρων**, που έχει ανακηρύξει ως Μνημειακά **6 ελαιόδενδρα**. Το 2008, στο πλαίσιο του προγράμματος INTERREG, μετά από αξιολόγηση ειδικής διεπιστημονικής επιτροπής, ανακηρύχθηκαν ως μνημειακά και έχουν αναδειχθεί με ενημερωτικές και οδικές πινακίδες, ιστοσελίδα, έκδοση βιβλίου, δημοσιεύματα, κ.λπ. μερικά ακόμη ελαιόδενδρα, ένα από τα οποία βρίσκεται στην περιοχή της ΔΕ. Αυτό είναι η **Ελιά Παλαιών Ρουμάτων**, που βρίσκεται κοντά στην κεντρική πλατεία του χωριού.

Ιαματικές πηγές

Κοντά στο μετόχι Νέμπρους υπάρχει ιαματική πηγή, που βοήθουσε στη θεραπεία των στομαχικών προβλημάτων. Οι γυναίκες συνήθιζαν να λούζουν εκεί τα μαλλιά τους (<http://www.imks.gr/metropolis/order/parishes/eastkissamos/153-2012-03-13-11-02-18.html>).

7.4.2 Υλική πολιτιστική κληρονομιά

Η παρούσα ενότητα αφορά σε πολιτιστικά στοιχεία που έχουν εντοπιστεί στην περιοχή της ΔΕ Βουκολιών (κηρυγμένοι και μη αρχαιολογικοί χώροι και μνημεία, διατηρητέα κτίρια και παραδοσιακοί οικισμοί) και εντάσσονται στις προβλέψεις του Ν. 3028/2002 (ΦΕΚ 153Α/28.06.2002) ή σε δεσμεύσεις αρμοδιότητας των υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Κηρυγμένες κλασικές αρχαιότητες και βυζαντινοί και μεταβυζαντινοί χώροι και μνημεία

Σύμφωνα με επίσημο έγγραφο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Χανίων (Α.Π.: 3155, 15/06/2016), στην περιοχή διακρίνονται τα εξής κηρυγμένα μνημεία (βλ. Πίνακα 7-3):

- Άγιος Αθανάσιος στις Βουκολιές του 14^{ου}-15^{ου} αι.
- Άγιος Ανδρέας στις Βουκολιές του 13^{ου} αι.
- Άγιος Κωνσταντίνος στις Βουκολιές (θέση Νέμπρος) με χρονολογία ανέγερσης 1452-1462.
- Εκκλησιάκι Αγίου Παντελεήμονα στις Βουκολιές που χρονολογείται από τα χρόνια της τουρκοκρατίας.

Μη κηρυγμένες κλασικές αρχαιότητες και βυζαντινοί και μεταβυζαντινοί χώροι και μνημεία

Γεωμετρικοί τάφοι (8^{ου}-7^{ου} αι. π.Χ.) που έχουν έρθει στο φως ύστερα από ανασκαφές, καταμαρτυρούν ότι ο **οικισμός Γαβαλομούρι** είχε αρχίσει να κατοικείται από τα χρόνια της Γεωμετρικής περιόδου²⁶. Επιπλέον, κλασικές ταφές έχουν βρεθεί και στην περιοχή της Κάτω Κεφάλας Βουκολιών και των Παλαιών Ρουμάτων.

²⁶ <http://www.chania-citizen-guide.gr/>

Σύμφωνα με την ιστοσελίδα της Ενορίας Μεταμόρφωσης Σωτήρος Βουκολιών²⁷, ένα πλήθος αξιόλογων βυζαντινών μνημείων καταγράφονται στη ΔΕ Βουκολιών, τα οποία παρουσιάζονται στον Πίνακα 7-3 και περιλαμβάνουν και το μη κηρυγμένο μνημείο του **Αγίου Παντελεήμονα**.

Πίνακας 7-3: Αξιόλογα Βυζαντινά Μνημεία ΔΕ Βουκολιών
Πηγή: Ενορία Μεταμόρφωσης Σωτήρος Βουκολιών

Περιγραφή	Υπεύθυνος Φορέας	Θέση	Χαρακτηριστικά
Άγιος Αθανάσιος	28η ΕΒΑ	Βουκολιές	Πρόκειται για μισογκρεμισμένο μονόκλιτο ναύδριο. Διατηρούνται πάνω από το τεταρτοσφαιρίο δύο ωραία κεφάλια ανδρών (υπολείμματα από τη φιλοξενία του Αβραάμ). Επίσης, στον νότιο τοίχο στην ανατολική γωνία, διακρίνεται η Οσία Μαρία η Αιγυπτία να δέχεται από τον Ερημίτη τη θεία Μετάληψη. Στη βορεινή γωνία του δυτικού τοίχου, υπάρχει παράσταση των κολασμένων. Σε μερικά σημεία, κάτω από τη στρώση των τοιχογραφιών που φαίνονται και που ελάχιστες σώζονται, αποκαλύπτεται παλαιότερο στρώμα με ενδιαφέρουσες τοιχογραφίες. Τοποθετείται χρονικά στον 14 ^ο -15 ^ο αι.
Άγιος Ανδρέας	28η ΕΒΑ	Βουκολιές	Η εκκλησία του Αγίου Ανδρέα βρίσκεται λίγα μέτρα πιο πάνω από την πλατεία των Βουκολιών. Είναι ένα μικρό εκκλησάκι των Βυζαντινών χρόνων. Στα παλαιά χρόνια οι άνθρωποι του χωριού βλέποντας τους τοίχους, οι οποίοι ήταν γεμάτοι από αγιογραφίες, να ξεθωριάζουν, θεώρησαν καλό να τους ασπίσουν. Σήμερα, χάρη στην παρέμβαση της αρχαιολογικής υπηρεσίας, κατέστη δυνατή η ανάδειξη τμημάτων των αγιογραφιών αυτών. Τοποθετείται χρονικά στον 13ο αι.
Άγιος Κωνσταντίνος	28η ΕΒΑ	Βουκολιές (θέση Νέμπρος)	Χρονολογία ανέγερσης: 1452-1462. Το καμπαναριό είναι του 1645. Οι τοιχογραφίες είναι εντελώς άτονες και ξεθωριασμένες. Μονάχα η Βάφτιση διατηρείται σε σχετικά καλή κατάσταση. Ο ζωγράφος χρησιμοποιεί μια ευχάριστη κλίμακα. Η επιγραφή (διαστάσεων 0,30 X 1,07) στο νότιο παραστάτη της πόρτας διατηρείται σε καλή κατάσταση.
Εκκλησάκι Αγίου Παντελεήμονα	28η ΕΒΑ	Βουκολιές	Από τα χρόνια της τουρκοκρατίας υπάρχει το εκκλησάκι του Αγίου Παντελεήμονα μέσα στην ιδιόκτητη περιουσία της οικογένειας Γεραιουδάκη, που ανακατασκεύασε το εκκλησάκι όταν αγόρασε την κτηματική της περιουσία και μαζί το εκκλησάκι από τους Οθωμανούς, που αποχωρούσαν μετά την απελευθέρωση της Κρήτης. Σήμερα λειτουργεί στη μνήμη των Αγίων Παντελεήμονα και Σπυρίδωνα.

²⁷ <http://www.imks.gr/en/the-metropolis/administrative/parishes3/eastern-parishes/143-gabalomuri.html>

Περιγραφή	Υπεύθυνος Φορέας	Θέση	Χαρακτηριστικά
Άγιος Βασίλειος	28η ΕΒΑ	Βαβουλέδο – Παλαιά Ρούματα	Εντοπίζονται τοιχογραφίες του 15 ^{ου} αιώνα στο βόρειο κλίτος.

Αξιόλογο μνημείο από την εποχή της Τουρκοκρατίας είναι και ο **Πύργος των Βουκολιών**, οχυρό με πύργο που κτίστηκε από τους Τούρκους τα τελευταία χρόνια της κυριαρχίας τους στην Κρήτη, σε στρατηγικό σημείο για την αποτελεσματική άμυνά τους από τις επιθέσεις των Κρητών επαναστατών. Βρίσκεται σε απόσταση 600μ. νοτιοδυτικά των Βουκολιών. Ο Πύργος αναστηλώθηκε σε μικρότερο του αρχικού μεγέθους το 1999 και το κλειδί του βρίσκεται στο Μουσείο Μπενάκη.

Επίσης, κοντά στα Παλαιά Ρούματα, στο συνοικισμό Κάμερες υπάρχει το **αρχοντικό των Ρενιέρηδων** (Βενετσιάνικη Έπαυλη Renier), το μοναδικό στην ευρύτερη περιοχή που έχει **οικόσημο** και χρονολογείται από την εποχή της ενετοκρατίας²⁸.

Στον οικισμό Κουλουκουθιανά (επαρχιακός δρόμος Ταυρωνίτη - Βουκολιών που οδηγεί στην Παλαιόχωρα, 2 χιλιόμετρα πριν τις Βουκολιές) βρίσκεται το μνημείο του έφεδρου λοχία του Ελληνικού Στρατού Ιωάννη Λαζόπουλου που έπεσε ηρωικά στις 21 Μαΐου 1941, σε μια σφοδρή μάχη με χιτλερική φάλαγγα που κατευθυνόταν προς την Κάντανο και κατ' επέκταση στην Παλαιόχωρα (<http://iakonos-xania.blogspot.gr/>).

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι σε κοντινή απόσταση από τον οικισμό Χαμαλεύρι βρίσκεται η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, η οποία αποτέλεσε 'κρυφό σχολειό' τα χρόνια της Τουρκοκρατίας (<http://www.afilad.gr/?p=255>).

Νεώτερα μνημεία

Στην ΤΚ Ταυρωνίτου υπάρχει η **γέφυρα Ταυρωνίτη**, που έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/240/9755/5-2-1991 (ΦΕΚ 175/Β'/1991). Σύμφωνα με την απόφαση αυτή, το μνημείο χρήζει ειδικής κρατικής προστασίας με βάση τις διατάξεις του Ν. 1469/1950, καθώς αποτελεί ζωντανό μάρτυρα στη μνήμη των αγωνιστών της Κρήτης και των ξένων που την υπερασπίστηκαν κατά τη διάρκεια της εισβολής των Γερμανών στις 20 Μαΐου του 1941.

Η μεταλλική γέφυρα του ποταμού Ταυρωνίτη κτίστηκε επί Κρητικής Πολιτείας το 1901 για να συνδέσει την πόλη των Χανίων και την επαρχία Κυδωνίας με τις επαρχίες Κισσάμου και Σελίνου. Λόγω του μεγάλου πλάτους του ποταμού (150μ.) δεν μπορούσε να κτιστεί πέτρινη και γι' αυτό έγινε σιδερένια. Σχεδιάστηκε από τον μηχανικό Μιχάλη Σαββάκη και τα σίδηρα μεταφέρθηκαν από τη Γερμανία. Είχε ξύλινο οδόστρωμα πλάτους 3,5μ. και πεζοδρόμια στα δύο πλάγια πλάτους 60 εκ. Η γέφυρα χαρακτηρίστηκε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο για τη σημασία της στη μάχη της Κρήτης (βρίσκεται στα όρια του αεροδρομίου του Μάλεμε) και της μετέπειτα περιόδου της Γερμανικής Κατοχής. Μέρος της κατέρρευσε από τους βομβαρδισμούς

²⁸ <http://www.chania-info.gr/>

και αναστηλώθηκε πρόχειρα από τους Γερμανούς. Αργότερα, κατά την περίοδο 1997-1998, λόγω της φυσικής της φθοράς και της διάβρωσης που υπέστη από τα ορμητικά νερά το ίδιο τμήμα κατέρρευσε ξανά. Το 2000 έγινε πλήρης αποκατάσταση ολόκληρης της γέφυρας στην αρχική της μορφή και έγινε προσπάθεια ανάδειξης όλου του ιστορικού χώρου και των μνημείων γύρω από αυτόν με την αποκατάσταση της παραπλήσιας μικρής μεταλλικής γέφυρας και του ενδιαμέσου πολυβολείου (<http://hatzikos.blogspot.com>).

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί ότι εκτός από τη γέφυρα του Ταυρωνίτη, στην περιοχή της επαρχίας Κισσάμου υπάρχουν και οι ακόλουθες γέφυρες που χρήζουν προστασίας και ανάδειξης (Ημερολόγιο 2012, Σύλλογος Προβολής Κισσάμου «Η Γραμπούσα»):

- Η γέφυρα της Καλυδωνίας, που κτίστηκε επί Γερμανικής Κατοχής.
- Η γέφυρα του Σκουτελώνα, που χτίστηκε το 1910.
- Η γέφυρα στο Μεσονήσι.
- Η γέφυρα στην Κολένη.
- Η γέφυρα στα Νωπήγεια.
- Η γέφυρα Λουραδιανών (κοντά στα Δελιανά), της οποίας τα παραπέτα καταστράφηκαν από δυνατή πλημμύρα το 1935.
- Η γέφυρα στα Νοχιά, που συνδέει τον οικισμό με τον ερειπωμένο σήμερα οικισμό «Πώδε Τζινευριανά».
- Η παλιά γέφυρα στα Νοχιά, που είναι εγκαταλελειμμένη σήμερα και βρίσκεται δίπλα στην παλιά Εθνική Οδό Χανίων – Καστελλίου.
- Η καμάρα στον οικισμό Βουλγάρω με τα άλλα δύο μικρότερα βοηθητικά γεφύρια.
- Η γέφυρα που συνδέει τα Τοπόλια με τη γειτονιά Νησί.
- Η γέφυρα στην Πολυρρήνια, που βρίσκεται κοντά στον Ιερό Ναό του Άι Γιάννη, στο Σηρικιανό φαράγγι.
- Η γέφυρα Καλουδιανών (Τυφλός Ποταμός), που κατασκευάστηκε πριν το '40 και ανακατασκευάστηκε γύρω στο '80.
- Η γέφυρα στα Περβόλια Ιναχωρίου, που κτίστηκε το 1910 από τον αρχιτεχνίτη καμπαναριών και ξερολιθιών Ιωάννη Χαραλαμπάκη (το 1917 έφραξε από νεροποντή).

Στην ΤΚ Βουκολιών, στον οικισμό Βουκολιές έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** το κτίριο ιδιοκτησίας Ιωάννη Κωνσταντουδάκη, με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/2190/29504/10-6-1997 (ΦΕΚ 755/Β'/1997). Το κτίριο αυτό αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα λαϊκής αρχιτεκτονικής, σημαντικό για τη μελέτη της ιστορίας της αρχιτεκτονικής της περιοχής.

Επίσης, σύμφωνα με επίσημο έγγραφο της Υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Κρήτης (Α.Π.: 218, 11.03.2016), ενδιαφέροντα μη κηρυγμένα νεώτερα μνημεία στην περιοχή είναι ο εγκαταλελειμμένος οικισμός Παλαιά Ρούματα και οι δύο νερόμυλοι στις παρυφές του.

Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει το «**Δέντρο των Εθνών**» στο Πάρκο «Χρήστος Πολέντας», το οποίο δημιουργήθηκε στην περιοχή του οικισμού Νερατζιά της ΤΚ Βουκολιών προς τιμή της οδικής ασφάλειας. Το εν λόγω μνημείο υλοποιήθηκε το 2011 από τον Σύλλογο Αρωγής & Αλληλεγγύης οικογενειών θυμάτων τροχαίων δυστυχημάτων Περιφέρειας Κρήτης "Άγιος Χριστόφορος", σε συνεργασία με τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών. Αποτελεί το **μοναδικό**

(Θεματικό) Πάρκο στον κόσμο, σύμβολο και σημείο αναφοράς για τη μνήμη των θυμάτων στην ασφάλτο.

Το «Δέντρο των Εθνών» αποτελεί **πέτρινο γλυπτό μνημείο**, στο οποίο αναπαριστάται ένα δέντρο ελιάς με συμβολικό χαρακτήρα, που αποτελείται από:

- **πέντε ρίζες** που φέρουν τα ονόματα των χωρών που ίδρυσαν τον Ο.Η.Ε. και
- **πέντε κλαδιά** που συμβολίζουν τις πέντε ηπείρους του πλανήτη.

Πάνω στα κλαδιά έχουν τοποθετηθεί **193 φύλλα**, τα οποία συμβολίζουν τις αντίστοιχες χώρες-μέλη του Ο.Η.Ε.

Εικόνα 7-12: «Δέντρο των Εθνών» στο Πάρκο «Χρήστος Πολέντας»

Το 2012, στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών, πραγματοποιήθηκε τρισάγιο στη μνήμη όλων των θυμάτων της ασφάλτου, ενώ έγιναν και τα αποκαλυπτήρια μιας ακόμη πλάκας, στην οποία αναγράφεται μήνυμα του Γ.Γ. του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών για την απότιση φόρου τιμής στη μνήμη των θυμάτων από τροχαία δυστυχήματα (<http://www.haniotika-nea.gr/104959-mnimi-thumatwn-troxaiwn>).

7.4.3 Άυλη πολιτιστική κληρονομιά

Στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά εντάσσονται ήθη και έθιμα, παράδοση, η μουσική ιστορία της περιοχής κ.λπ.

Σύμφωνα με τα έθιμα, τους θρύλους και τις παραδόσεις της περιοχής, κάθε Σάββατο πρωί γινόταν ζωοπανήγυρη, μια εμποροπανήγυρι με το όνομα «**Παζάρι Βουκολιών**».

Το πρωί της 25ης Μαρτίου υπήρχε το έθιμο της **λαμπαδηφορίας**. Τα παιδιά ξυπνούσαν νωρίς, περιδιάβαιναν τις Βουκολιές ξυπνώντας τον κόσμο, χτυπώντας τις πόρτες, λέγοντας αστεία και τραγουδώντας. Στα χέρια τους κρατούσαν από ένα φανάρι ή μια αυτοσχέδια δάδα.

Διασχίζοντας το χωριό Μέσα Βουκολιές, το πρώτο που συναντά ο επισκέπτης είναι ένα εικονοστάσι στο όνομα της Αγίας Αικατερίνης στο αριστερό μέρος του δρόμου. Εκεί υπήρχε κατάλοιπο μιας μεγάλης οικοδομής του Ιερού Ναού της Αγίας Αικατερίνης. Κατά την παράδοση η εκκλησία ήταν τόσο μεγάλη, ώστε το το παρακείμενο ποτάμι περνούσε κάτω από τους θόλους των θεμελίων του ναού. Η καταστροφή της εκκλησίας είναι ανάλογη με το σπάσιμο ενός φράγματος που είχε γίνει στο Φωτακάδω λόγω της κατάπτωσης ενός βουνού, σχηματίζοντας μια μικρή λίμνη με το όνομα «Κολύμπα» που υπάρχει μέχρι σήμερα. Σύμφωνα με την παράδοση, ένας Τούρκος βρήκε ράβδους χρυσού στον χώρο ανάμεσα στη γωνία της εκκλησίας και την κοίτη του ποταμού, αλλά πηγαίνοντας στην Κωνσταντινούπολη για να εξαργυρώσει το χρυσάφι πετάχτηκε στη θάλασσα από ναύτες του καραβιού με το οποίο ταξίδευε. Οι Γερμανοί εξαφάνισαν τα ερείπια της εκκλησίας.

7.4.4 Αγροτικοί συνεταιρισμοί

Στην περιοχή της ΔΕ Βουκολιών δραστηριοποιούνται οι κάτωθι αγροτικοί συνεταιρισμοί:

- Αγροτικός συνεταιρισμός Βουκολιών – Κισσάμου,
- Αγροτικός συνεταιρισμός Παλαιών Ρουμάτων, και
- Αγροτικός συνεταιρισμός Πολεμαρχίου.

Η ΔΕ Βουκολιών, διαμέσου του Δ. Πλατανιά συνολικά, συμμετέχει στον «**Σύνδεσμο Ελαιοκομικών Δήμων Κρήτης**» (ΣΕΔΗΚ), που έχει ως σκοπό του την προώθηση του κρητικού ελαιολάδου.

Επίσης, στον οικισμό των Παλαιών Ρουμάτων έχει την έδρα του ο Αγροτικός Συνεταιρισμός Καστανοπαραγωγών Χανίων Κρήτης πιστοποιώντας τη σημασία της καλλιέργειας και συλλογής καστανού για την περιοχή (<http://www.agrotypos.gr/index.asp?mod=articles&id=55242>).

Τέλος, σημαντική δράση παρουσιάζει και ο γυναικείος πληθυσμός των Παλαιών Ρουμάτων με τον Αγροτικό Συνεταιρισμό Γυναικών 'Η Αρχόντισσα', ο οποίος δραστηριοποιείται από το 2007 παρασκευάζοντας χειροποίητα τοπικά προϊόντα (γλυκίσματα, ζυμαρικά κ.ά.) (<http://harxontissa.gr/>).

7.4.5 Πολιτιστικές υποδομές

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ιστοσελίδας της Ενορίας Μεταμόρφωσης Σωτήρος Βουκολιών²⁹, η Επισκοπή Κισσάμου και Σελίνου έχει δημιουργήσει για την εξυπηρέτηση των κατοίκων της περιοχής μια σειρά από Κοινωφελή Ιδρύματα, όπως το **Οικοτροφείο Αρρένων Βουκολιών** που ιδρύθηκε το 1963 και σήμερα χρησιμοποιείται από συλλόγους και φορείς για διάφορες δραστηριότητες, καθώς και το **Φυσικοθεραπευτήριο**, το οποίο ιδρύθηκε από την Ιερά Μητρόπολη Κισσάμου και Σελίνου σε συνεργασία με το Ανουσάκειο Ίδρυμα.

Στην περιοχή Αρχοντικό βρίσκεται η **λαϊκή βιβλιοθήκη**, που φιλοξενεί έναν αξιόλογο αριθμό βιβλίων³⁰.

Στα Παλαιά Ρούματα λειτουργεί λαϊκή βιβλιοθήκη η οποία ιδρύθηκε το 1944. Η εποχή και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες ιδρύθηκε επέβαλαν μια τιτάνια συλλογική προσπάθεια των μορφωμένων ανθρώπων του χωριού για τη μόρφωση και πληροφόρηση της ευρύτερης περιοχής. Σήμερα αριθμεί 7.000 τίτλους βιβλίων, ποικίλων θεμάτων, για παιδιά μαθητές και ενήλικες. Περιλαμβάνει υλικό για τέχνες φιλοσοφία, ιστορία, λογοτεχνία, επιστήμες, τεχνολογία, καθώς και φωτογραφικό ιστορικό αρχείο (<http://www.aera.gr/crete-news.htmlarchive/2871-------lr.html>).

Αξίζει να αναφερθεί ότι στο Τεχνικό Πρόγραμμα του Δήμου Πλατανιά έχει ενταχθεί και το έργο «**Δημιουργία χώρου πολλαπλών χρήσεων στην Τ.Κ. Βουκολιών**». Το έργο αυτό χρηματοδοτήθηκε από το Ε.Π. Κρήτης και Νήσων Αιγαίου 2007-2013, έχει ολοκληρωθεί και σύντομα αναμένεται η έναρξη της λειτουργίας του.

7.4.6 Πολιτιστικοί φορείς

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΠΟΦΕΚ, οι **Πολιτιστικοί Σύλλογοι** που δραστηριοποιούνται στη ΔΕ Βουκολιών Επαρχία Κισσάμου είναι οι ακόλουθοι:

- Πολιτιστικός Σύλλογος Ανώσκελης
- Πολιτιστικός Σύλλογος Φωτακάδο.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Χρυσουαγής «Ο ΜΟΥΛΕΤΕΣ».
- Σύλλογος Γυναικών Παλαιών Ρουμάτων.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Καλλιθέας.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Πολεμαρχίου.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Ταυρωνίτη.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Βουκολιών.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Γαβαλομουρίου.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Κακοπέτρου.
- Σωματείο «ΛΑΪΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΛΑΙΩΝ ΡΟΥΜΑΤΩΝ».

²⁹ <http://www.imks.gr/metropolis/order/parishes/eastkissamos/153-2012-03-13-11-02-18.html>

³⁰ <http://www.chania-citizen-guide.gr/>

7.4.7 Πολιτιστικές εκδηλώσεις

Σημαντική πολιτιστική εκδήλωση στην περιοχή της ΔΕ Βουκολιών ήταν το «**Παζάρι των Βουκολιών**», που γίνονταν στον ομώνυμο οικισμό από τον καιρό της Τουρκοκρατίας. Οι Βουκολιές, πριν και μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο αποτελούσαν το εμπορικό κέντρο της Κεντρικής και Ανατολικής Κισσάμου και μέρους του Κεντρικού Σελίνου. Λόγω της ανάπτυξης γεωργοκτηνοτροφικών δραστηριοτήτων, η περιοχή αποτελούσε πόλο έλξης επισκεπτών για την πώληση και ανταλλαγή προϊόντων. Αν και κατά τα παλαιότερα χρόνια το παζάρι των Βουκολιών ήταν ένας από τους σημαντικότερους χώρους οικονομικών συναλλαγών και κοινωνικών σχέσεων, ωστόσο **σήμερα έχει υποβαθμιστεί και κινδυνεύει να χαθεί**.

Το παζάρι γινόταν κάθε Σάββατο. Στα χρόνια της άνθισης του, καταλάμβανε όλη τη σημερινή πλατεία των Βουκολιών. Πριν τον πόλεμο, οι κρεοπώλες βρίσκονταν στην ανατολική πλευρά της πλατείας κάτω από ένα μεγάλο υπόστεγο, ενώ μετά τον πόλεμο απαγορεύθηκε η πώληση κρεάτων από υπαίθριους κρεοπώλες για λόγους υγιεινής και από τότε δημιουργήθηκαν εκεί μαγαζιά με ψυγεία για το εμπόριο κρέατος. Το εμπόριο ζώων κυριαρχούσε από παλιά στο παζάρι των Βουκολιών, αφού βοσκοί έφερναν ολόκληρα κοπάδια από πρόβατα, κατσίκια και βόδια, που σφάζονταν ή πουλιούνταν εκεί. Μάλιστα το πρώτο έργο υποδομής που έγινε στις Βουκολιές ήταν ένα κτίριο για τη σταύλιση των ζώων που προορίζονταν για το Παζάρι του Σαββάτου. Κατασκευάστηκε με προσωπική εργασία των κατοίκων και διατηρείται μέχρι σήμερα. Έχει στεγάσει κατά καιρούς διάφορες υπηρεσίες και συλλόγους, ενώ σήμερα στεγάζει τον Δήμο και την Αστυνομία. Η ατμόσφαιρα θύμιζε γιορτή, καθώς ήταν μια ευκαιρία για φίλους και συγγενείς να ξαναβρεθούν αφού, καθώς δεν υπήρχαν ξενοδοχεία, όσοι έρχονταν για το παζάρι αναγκάζονταν να καταλύουν σε φιλικά και συγγενικά σπίτια.

Το **παζάρι** που συγκεντρώνει τον περισσότερο κόσμο σήμερα είναι αυτό της **Μεγάλης Παρασκευής**, που είναι η εμποροπανηγυρη του νομού και η μοναδική που έχει διατηρήσει το λαϊκό χαρακτήρα της παλαιάς εποχής. Σύμφωνα με μαρτυρίες κατοίκων, εκεί γινόταν κυρίως εμπόριο ζώων αλλά και λαχανικών, ενώ κατά τη διάρκεια του παζαριού γίνονταν και τα συνοικέσια, γι' αυτό κατέβαιναν κοπέλες στις Βουκολιές από τα γύρω χωριά. Ο Ναός της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος με τον στολισμένο Επιτάφιο και τις ψαλμωδίες υποδέχεται τους επισκέπτες, οι οποίοι δεν παραλείπουν να περάσουν για να ανάψουν ένα κερί και να προσευχηθούν (<http://www.imks.gr/metropolis/order/parishes/eastkissamos/153-2012-03-13-11-02-18.html>).

Αξιόλογη πολιτιστική εκδήλωση αποτελεί και το παραδοσιακό γλέντι που διοργανώνουν οι κάτοικοι του οικισμού Πολεμαρχίου στο δασάκι «**Λιμνύ**» κάθε χρόνο την παραμονή του πανηγυριού της Αγίας Παρασκευής. Επίσης στον οικισμό της Χρυσανγής, με τον όμορφο ελαιώνα με μεγάλες αιωνόβιες ελιές και το παλιό Δημοτικό Σχολείο - το λεγόμενο της Αγ. Τριάδος - διοργανώνεται κάθε χρόνο ένα μεγάλο πανηγύρι στην ομώνυμη γιορτή (<http://www.chania-info.gr/>).

Ακόμη ο Καλλικρατικός Δήμος Πλατανιά έχει διοργανώσει διάφορες κοινωνικές εκδηλώσεις στην περιοχή της ΔΕ Βουκολιών, με σημαντικότερες τις ακόλουθες:

- Πολιτιστικές βραδιές σε συνεργασία με χορευτικούς ομίλους.

- Θεατρικές παραστάσεις (μια σε κάθε ΔΕ του Καλλικρατικού Δ. Πλατανιά) σε συνεργασία με το Πανελλήνιο Μεταναστευτικό Θέατρο, με είσοδο δωρεάν για το κοινό.
- 2η Πανελλήνια Υπαίθρια Γιορτή Μπριτζ στις Βουκολιές.
- Διοργάνωση, σε συνεργασία με την Σκακιστική Ακαδημία Χανίων, τουρνουά σκακιού με μαθητές των Δημοτικών Σχολείων του Δήμου και Πρωταθλητές Σκακιού.
- Διοργάνωση Παγκρήτιου Πρωταθλήματος Καράτε στο Κλειστό Γυμναστήριο Ταυρωνίτη.
- Επίσκεψη του Πανεπιστημίου Ορέων & της Ομάδας του κ. Παλλήκαρη σε χωριά του Δήμου και συζήτηση με τους κατοίκους της περιοχής για το περιβάλλον, την κοινωνία, την οικονομία, τον πολιτισμό, την κοινωνική συνοχή και την **υφαντική τέχνη**.
- Σειρά παραστάσεων από το ΔΗΠΕΘΕΚ, με την υποστήριξη του Δήμου σε όλες τις ΔΕ.
- Γιορτή της Αγίας Τριάδος την παραμονή του Αγίου Πνεύματος από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Γαβαλομουρίου «Η Αγία Τριάδα».
- Γιορτή της Βρύσης το πρώτο Σάββατο του Αυγούστου από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Γαβαλομουρίου «Η Αγία Τριάδα».
- Πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής στις 25/07 από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Πολεμαρχίου.
- Πανηγύρι του Αγίου Δημητρίου στις 25/07 από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Φωτακάδο.

7.4.8 Αξιόλογοι και ενδιαφέροντες οικισμοί

Στη ΔΕ Βουκολιών δεν υπάρχουν οικισμοί που να έχουν χαρακτηριστεί ως παραδοσιακοί. Παρόλα αυτά, με Νομαρχιακές Αποφάσεις που καθορίζουν τα όρια των οικισμών έχουν χαρακτηριστεί:

- ως αξιόλογος ο οικισμός Δέμπλα, και
- ως ενδιαφέροντες οι οικισμοί Άνω Κεφάλα, Γαβαλομούρι, Κάτω Κεφάλα, Κουλκουθιανά, Μέσα Βουκολιές, Φωτακάδο, Κοτσυφιανά, Νεριανά και Χρυσουγή.

Ειδικότερα, στις αποφάσεις οριοθέτησης των οικισμών, για όλους τους οριοθετημένους οικισμούς του Δήμου υπάρχει συνημμένο Δελτίο Αρχιτεκτονικής Αναγνώρισης, το οποίο περιέχει μορφολογικούς περιορισμούς για τις νέες οικοδομικές εργασίες. Για τη διατήρηση της παραδοσιακής φυσιογνωμίας των οικισμών, οι οικοδομικές άδειες σε όλους τους οικισμούς πρέπει να ελέγχονται από την ΕΠΑΕ (Επιτροπή Πολεοδομικού και Αρχιτεκτονικού Ελέγχου) της Περιφερειακής Ενότητας Χανίων και να δίνεται έμφαση στην τήρηση των παραπάνω μορφολογικών περιορισμών. Επίσης, σύμφωνα με τη Μελέτη Τοπικού Αναπτυξιακού Προγράμματος της Επαρχίας Κισσάμου (Βογιατζάκης κ.ά., 1995) ειδική μνεία γίνεται για τους οικισμούς Νεριανά και Πολεμάρχι.

Επιπλέον, στη ΔΕ Βουκολιών χωριό με ξεχωριστή ιστορική σημασία είναι ο Κακόπετρος. Το χωριό έχει χαρακτηριστεί ως **μαρτυρικό** λόγω του πλήθους των θυμάτων από τη ναζιστική Γερμανία (<http://www.haniotika-nea.gr/76456-mnimi-irwn/>). Επίσης, ένας άλλος ιστορικός οικισμός, τα Παλαιά Ρούματα, συμμετέχει στο σύνδεσμο **‘τα όμορφα χωριά της Κρήτης’** με άλλους 14 οικισμούς, σύμφωνα με απόφαση της Περιφέρειας Κρήτης (<http://www.anogeia.gr/municipality/participation/villages-crete.html>).

7.5 Δημοτική Ενότητα Κολυμβαρίου

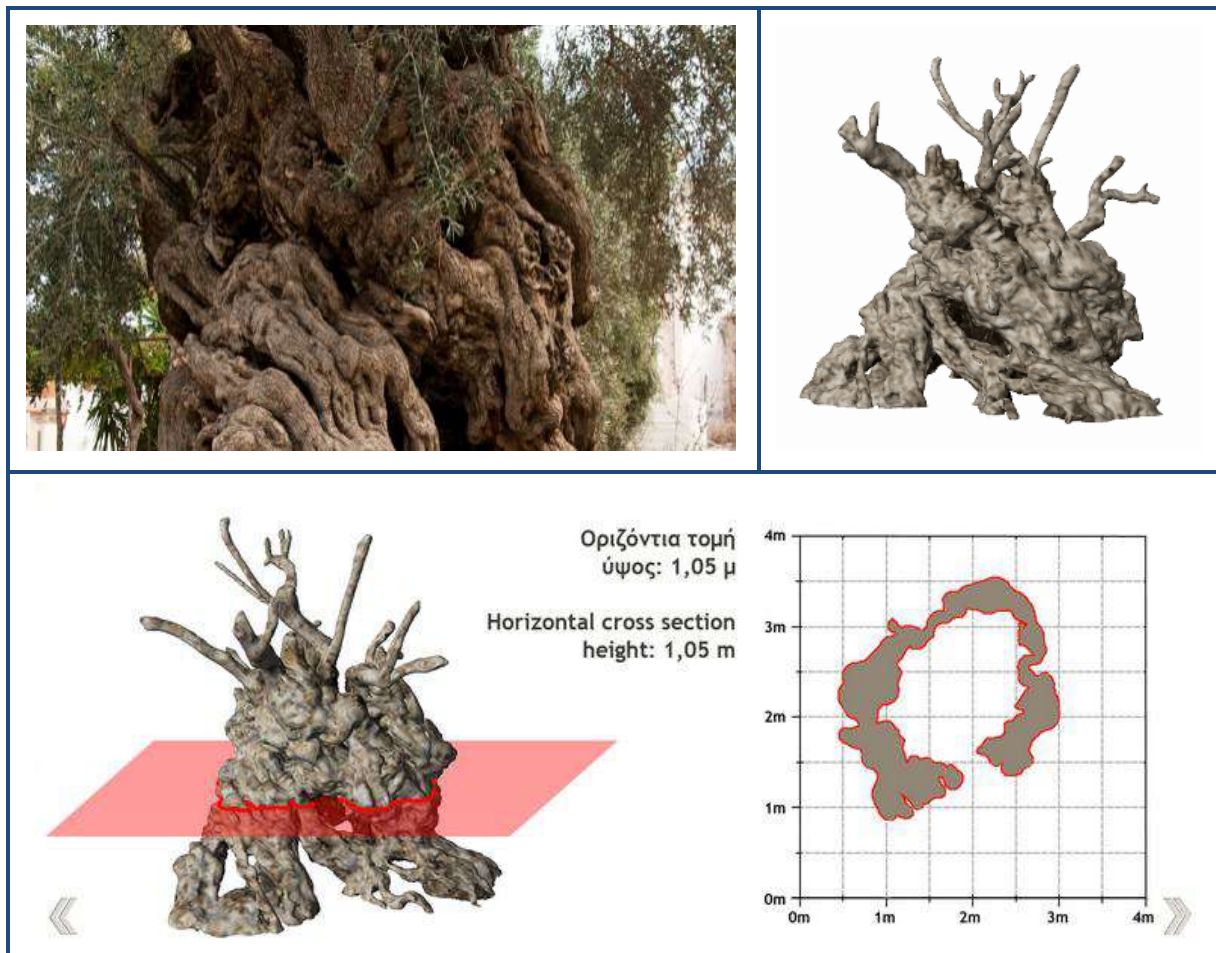
Στην παρούσα ενότητα εξετάζονται οι **πολιτιστικοί πόροι της ΔΕ Κολυμβαρίου**.

7.5.1 Φυσική κληρονομιά

✚ Μνημειακά ελαιόδενδρα

Στη ΔΕ Κολυμβαρίου βρίσκεται η **Μνημειακή Ελιά Βουβών** (Εικόνα 7-12), για τον ευρύτερο χώρο της οποίας έχει δημοπρατηθεί μελέτη διαμόρφωσης που θα χρηματοδοτηθεί από το ΕΠ Κρήτης και Νήσων Αιγαίου 2007-2013.

Εικόνα 7-13: Μνημειακή Ελιά Βουβών
Πηγή: <http://www.olivemuseumvouves.com/>

Η συγκεκριμένη ελιά, χαρακτηρισμένη ως μνημειακή από την Επιτροπή Αξιολόγησης Μνημειακών Ελαιοδέντρων του Συνδέσμου Ελαιοκομικών Δήμων Κρήτης (ΣΕΔΗΚ), είναι ένα από τα **αρχαιότερα δένδρα ελιάς παγκοσμίως**, του οποίου η ηλικία υπολογίζεται μεταξύ 3.000 και 5.000 ετών. Έχει χαρακτηριστεί με την **603/17-2-1997 Απόφαση** του Γ.Γ. Περιφέρειας

Κρήτης ως «**διατηρητέο μνημείο της φύσης λόγω του ιδιαίτερου αισθητικού, οικολογικού και ιστορικού ενδιαφέροντός του**» και κάθε χρόνο δέχεται περίπου 20.000 επισκέπτες, με προοπτική ραγδαίας αύξησης αυτών.

Το πανάρχαιο δένδρο της ελιάς στις Βούβες αποτελεί ένα ενδιαφέρον **μνημείο της φύσης**, σύμβολο της μακροχρόνιας καλλιέργειας της ελιάς στην ευρύτερη περιοχή της Οικιστικής Ενότητας Κισσάμου.

Επίσης, στην περιοχή της ΔΕ Κολυμβαρίου υπάρχει η **Ελιά Αστρικα**, που είναι ενταγμένη στον κατάλογο 9 ακόμη ελαιόδεντρων που αξιολογήθηκαν θετικά, αλλά προς το παρόν δεν πληρούν όλες τις απαιτούμενες ιδιοκτησιακές και περιβαλλοντικές και προϋποθέσεις για να ανακηρυχθούν ως μνημειακά. Ωστόσο, είναι σε ειδική λίστα προτεραιότητας μέχρι την επίλυση των διαφόρων προβλημάτων.

Στην περιοχή του Δ. Πλατανιά, εκτός από τη μνημειακή ελιά Βουβών (ΔΕ Κολυμβαρίου), βρίσκονται ακόμη τουλάχιστον άλλα **δέκα μνημειακά ελαιόδεντρα**, τα οποία μαρτυρούν τη μεγάλη σχέση των κατοίκων της περιοχής με την ελιά από τα βάθη της μακρινής αρχαιότητας.

Σπήλαια

Σπήλαιο Αγίου Ιωάννη του Ερημίτη (ή Ξένου): βρίσκεται στο χωριό Μαραθοκεφάλα και πήρε το όνομά του από τον Άγιο που έμενε εκεί. Το σπήλαιο είναι φωτεινό, μεγαλόπρεπο και επιβλητικό και έχει **χωρητικότητα 3.000- 4.000 ατόμων**, καθώς και μια σπάνια θέα στον κάμπο του Κολυμβαρίου. Το εκκλησάκι του Αγίου είναι χτισμένο στα δεξιά της εισόδου και γιορτάζει στις 7 Οκτωβρίου (Σχέδιο Στρατηγικού Σχεδιασμού Επιχειρησιακού Προγράμματος Δήμου Πλατανιά 2015-2019, 2015).

Σπήλαιο Ελληνόσπηλιος: βρίσκεται κοντά στην παραλία Αφράτα. Η είσοδος του σπηλαιού απέχει πολύ μικρή απόσταση από τη δημοφιλή παραλία, παρόλα αυτά η προσέγγισή του απαιτεί τη διάσχιση βραχώδους περιοχής, η οποία δεν διαθέτει κατάλληλη σήμανση. Στο Ελληνόσπηλιο βρέθηκαν σημαντικά αρχαιολογικά ευρήματα, όπως οστά ανθρώπων και ζώων (<https://greece.terrabook.com/chania/el/>).

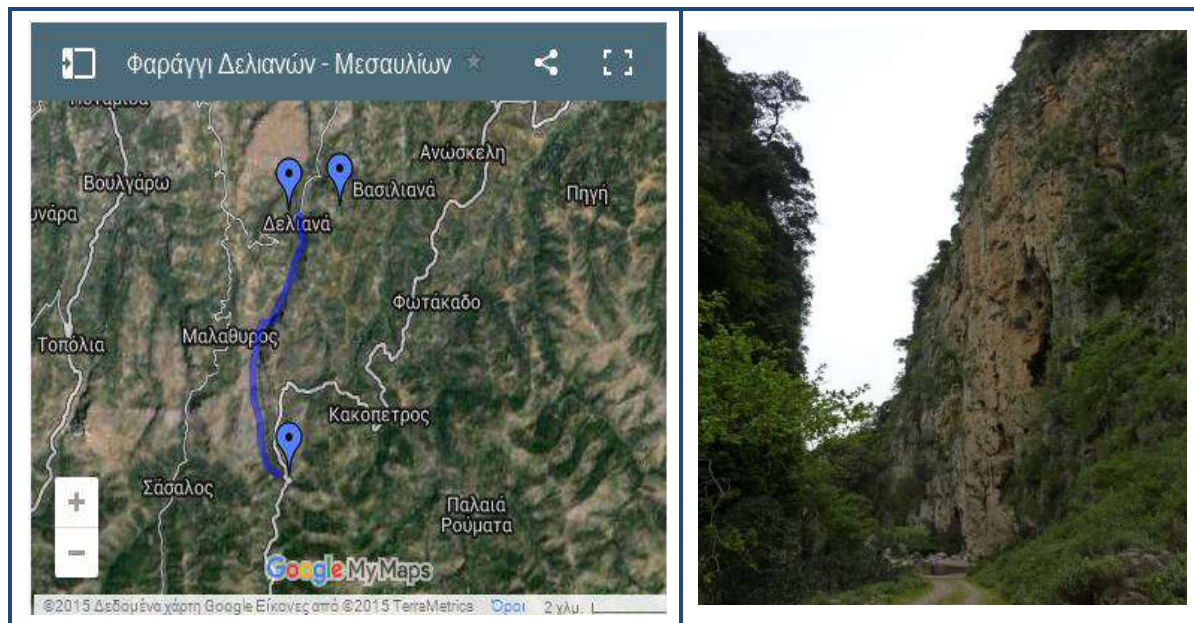
Φαράγγια

Φαράγγι Μεσαυλίων-Δελιανών: βρίσκεται 37 χλμ. δυτικά της πόλης των Χανίων. Ξεκινά από το χωριό Μεσαύλια (ΤΚ της ΔΕ Βουκολιών) και καταλήγει στα Δελιανά (βλ. Εικόνα 7-13). Η πορεία στο φαράγγι είναι εύκολη, διαρκεί περίπου μια ώρα και προτείνεται ακόμη και σε παιδιά, καθώς διέρχεται μέσα από χωματόδρομο. Χαρακτηριστικό του φαραγγιού είναι η πυκνή βλάστηση με πλατάνια και καστανιές γύρω από το ποτάμι. Η καλύτερη εποχή είναι η άνοιξη, όταν η βλάστηση βρίσκεται στο απόγειό της και το νερό στο ποτάμι ρέει άφθονο (Στρατηγικό Σχέδιο Επιχειρησιακού Προγράμματος Δήμου Πλατανιά 2015-2019, 2015).

Φαράγγι Ρόκκας: βρίσκεται 32 χλμ. δυτικά της πόλης των Χανίων, στην περιοχή του Κολυμβαρίου. Το φαράγγι, μήκους 2 χλμ., ξεκινά κοντά στο χωριό Δελιανά και καταλήγει στον οικισμό της Ρόκκας (ΤΚ της ΔΕ Μυθήμνης). Η πεζοπορία μέσα από το φαράγγι είναι αρκετά εύκολη (διαρκεί περίπου 2 ώρες) και συνιστάται στην αρχή του καλοκαιριού, όταν υπάρχει

ακόμη λίγο νερό. Κατά μήκος του φαραγγιού υπάρχουν πολλά πλατάνια, ενώ σε μερικά σημεία τα κατακόρυφα τοιχώματα υψώνονται εντυπωσιακά. Στην έξοδο του φαραγγιού βρίσκεται ο οικισμός Μεσονήσι και από εκεί χωματόδρομος οδηγεί στο χωριό Ρόκκα (Στρατηγικό Σχέδιο Επιχειρησιακού Προγράμματος Δήμου Πλατανιά 2015-2019, 2015).

Εικόνα 7-14: Φαράγγι Μεσαυλίων-Δελιανών

🚩 Οικότοποι με ειδικό καθεστώς προστασίας

Στη ΔΕ Κολυμβαρίου υπάρχουν οι ακόλουθοι οικότοποι με ειδικό καθεστώς προστασίας (<http://www.biodiversity.gr/natura.php>):

- Η «**Χερσόνησος Ροδωπού**», που έχει έκταση 2.920 ha και είναι χαρακτηρισμένη ως Ζώνη Ειδικής Προστασίας (Special Protection Area, SPA) με κωδικό GR4340021.
- Η «**Χερσόνησος Ροδωπού – Παραλία Μάλεμε**», που έχει έκταση 8.753,27 ha και είναι χαρακτηρισμένη ως Τόπος Κοινοτικής Σημασίας (Special Community Interest, SCI), με κωδικό GR4340003.

Στην ποιότητα και ιδιαίτερη **περιβαλλοντική αξία** της περιοχής του Ροδωπού συμβάλλουν οι ακόλουθοι παράγοντες:

- Η ύπαρξη του **αρχαιολογικού χώρου του Δικτύνναιου** στο βορειότερο άκρο της χερσονήσου και η κακή κατάσταση του οδικού δικτύου μετά το οικισμό του Ροδωπού, που λειτουργούν ως εμπόδιο για εκτεταμένες ανθρώπινες δραστηριότητες.
- Η ύπαρξη **υποθαλάσσιων απολιθωμάτων θηλαστικών** στην περιοχή της Ραβδούχας.
- Το γεγονός ότι η συγκεκριμένη τοποθεσία αποτελεί σημαντικό **καταφύγιο** για την άγρια πανίδα της Κρήτης (Corgine, MEDSPA) εξαιτίας της θέσης και της γεωμορφολογίας της (ιδιαίτερα σημαντική για τα πτηνά που φωλιάζουν σε γκρεμούς, σημαντικός διάδρομος μετανάστευσης για κίρκους και ερωδιούς).

- Η ύπαρξη πολλών ενδημικών ειδών (φυτών και ζώων) σε ποικίλους και καλά διατηρημένους **βιοτόπους**, καθώς και ειδών όπως η *Fritillaria graeca*, ενδημικό των νησιών του Αιγαίου, το οποίο εντοπίζεται μόνο στη Χερσόνησο Ροδωπού και η παρουσία του είναι πολύ σπάνια.
- Το ότι η παράκτια περιοχή από το Κολυμπάρι έως τον Πλατανιά αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά **σημεία αναπαραγωγής της χελώνας** *Caretta Caretta* στην Κρήτη.
- Η φιλοξενία πλήθους άλλων **σπάνιων ειδών χλωρίδας και πανίδας**, όπως το φυτό *Ophrys bombyliflora*, το ενδημικό *Malcolmia flexuosa* ssp *Naxensis* και το φίδι *Natrix tessellata* (<http://www.ecovalue-crete.eu/el/sites/gr4340003>).

Μονοπάτια – περιπατητικές διαδρομές

Στον Δ. Πλατανιά υπάρχει μεγάλο πλήθος περιπατητικών διαδρομών και μονοπατιών. Ένα μικρό μέρος αυτών εντοπίζονται στη ΔΕ Κολυμβαρίου και βρίσκονται σε διαδικασία ανάδειξης και αξιοποίησης από την Τεχνική Υπηρεσία του Δήμου. Συγκεκριμένα υλοποιούνται (Στρατηγικό Σχέδιο Επιχειρησιακού Προγράμματος Δήμου Πλατανιά 2015-2019, 2015):

- Εργασίες ανάδειξης και αξιοποίησης μονοπατιών ιδιαίτερου οικολογικού ενδιαφέροντος χερσονήσου Ροδωπού.
- Ανάδειξη και αξιοποίηση φυσιολατρικής διαδρομής στην ΤΚ Πανεθήμου.
- Ανάδειξη – αξιοποίηση φυσιολατρικής διαδρομής Πολυρρήνια – Ροδωπός – Δίκτυννα (Μένιες).

7.5.2 Υλική πολιτιστική κληρονομιά

Η περιοχή της ΔΕ Κολυμβαρίου, που καταλαμβάνει το δυτικό μέρος του κόλπου των Χανίων, τη χερσόνησο της Σπάθας και μια πλούσια ενδοχώρα, περιλαμβάνει στα όριά της ένα σημαντικό αριθμό κυρίως **βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων**, σε συνδυασμό με ένα εξαιρετικού φυσικού κάλλους τοπίο, ιδίως όσον αφορά τη χερσόνησο της Σπάθας. Η ακμή της περιοχής εμφανίζεται από την αρχαιότητα με τα Μινωικά λείψανα, που εντοπίζονται γύρω από το Κολυμβάρι, το **γεωμετρικό τάφο στις Βούβες**, το πολύ σημαντικό **ιερό της Αρτέμιδος-Δίκτυννας** στον γραφικό όρμο Μένιες της χερσονήσου Σπάθα, το σπήλαιο **Ελληνόσπηλιος** κοντά στα Αφράτα, καθώς και μια σειρά από **βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία**, διεσπαρμένα στους οικισμούς και τις αγροτικές τοποθεσίες του Δήμου.

Η θέση της περιοχής στα βόρεια παράλια της Κρήτης, η μικρή απόσταση και η εύκολη πρόσβαση από το κυριότερο κέντρο της Δυτικής Κρήτης, την Κυδωνιά της αρχαιότητας, στη συνέχεια τα Χανιά των χριστιανικών χρόνων, συνέβαλε στη διαχρονική ύπαρξη μνημείων υψηλής ποιότητας. Τα μνημεία απαρτίζουν μια ενδιαφέρουσα, για τη διαχρονική σημασία τους και την υψηλή ποιότητά τους, πολιτιστική διαδρομή που συνδυάζεται με το φυσικό κάλλος της ευρύτερης περιοχής, μέρος της οποίας (η χερσόνησος της Σπάθας) είναι ενταγμένο στο Δίκτυο NATURA 2000.

Η καταλυτική επί χρόνια, δυναμική παρουσία της **Ορθόδοξης Ακαδημίας Κρήτης**, ενός ιδρύματος του Οικουμενικού Πατριαρχείου, συγκεντρώνει καθημερινά ένα πολυπληθές, διεθνές κοινό και αποτελεί χώρο διαλόγου και ενημέρωσης ανάμεσα σε θρησκείες και λαούς.

Οι θεσμοθετημένοι πολιτιστικοί πόροι, που παρουσιάζονται στη συνέχεια, αναζητήθηκαν στον **Διαρκή Κατάλογο των Κηρυγμένων Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων της Ελλάδος** (<http://listedmonuments.culture.gr/>). Πιο συγκεκριμένα στη ΔΕ Κολυμβαρίου υπάρχουν:

✚ Κηρυγμένες κλασικές αρχαιότητες και βυζαντινοί και μεταβυζαντινοί χώροι και μνημεία

- Τα λείψανα του **ναού της Δικτύνης (Δικτυναίου)** και τα ερείπια ελληνορωμαϊκών κτισμάτων στον μυχό του κοιλίσκου, στη θέση Μένιες της χερσονήσου Ροδωπού, τα οποία έχουν κηρυχθεί ως **αρχαιολογικός χώρος** με την ΥΑ 15904/24-11-1962 (ΦΕΚ 473/Β'/1962). Το Δικτύνναιο ήταν αρχαίο ιερό αφιερωμένο στην Άρτεμη – Δίκτυννα (Αρτέμιδα Βριτόμαρτι, τη θεά και προστάτιδα του κυνηγιού) στο άκρο του ακρωτηρίου Σπάθας, στο οποίο η πρόσβαση γινόταν από τον αρχαίο δρόμο Ροδωπού – Δικτύνναιου, μήκους 18 χιλιομέτρων ή από τη θάλασσα. Η αρχαία Δίκτυννα αποτελούσε το σπουδαιότερο κέντρο λατρείας στη δυτική Κρήτη κατά την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή περίοδο. Με την ΥΑ Α/Φ31/36852/2942/12-10-1973 (ΦΕΚ 1242/Β'/1973) η περιοχή του Δικτύνναιου στο Ακρωτήριο Σπάθα έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικός τόπος ιδιαίτερου φυσικού κάλλους**.
- Τα **ερείπια ελληνορωμαϊκών κτιρίων** στη θέση «Κατσικουλέ» κοντά στον οικισμό Σκορδιλιανά της ΤΚ Γλώσσης, τα οποία έχουν χαρακτηριστεί ως **αρχαιολογικός χώρος** με την ΥΑ 21220/10-8-1967 (ΦΕΚ 527/Β'/1967).
- Η περιοχή της **Μονής Γωνιάς Κολυμβαρίου** που έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικός τόπος ιδιαίτερου φυσικού κάλλους** με την ΥΑ Α/Φ31/36852/2942/12-10-1973 (ΦΕΚ 1242/Β'/1973). Η Μονή της Γωνιάς χρονολογείται το 1634 μ.Χ.
- Τα ερείπια **μινωικού οικισμού** επί του υψώματος «Σιόπατα», πάνω από το ναό της Αγίας Βαρβάρας προς το νοτιοανατολικό τμήμα της ΤΚ Νοχιών, τα ερείπια **ελληνικού οικισμού** στη θέση «Χαλέπα» κοντά στην ΤΚ Νοχιών, τα ερείπια **Μυκηναϊκού οικισμού και ελληνικής πόλεως** αγνώστου ονόματος (ίσως της αρχαίας Πολίχνης ή Περγάμου) στο ύψωμα «Ρίζα» και κοντά στη θέση «Αγία Ειρήνη» στα Γριμπιλιάνα, καθώς και το **προϊστορικό και ελληνικό σπήλαιο «Ελληνοσπήλιο»** βόρεια της Ιεράς Μονής Γωνιάς, τα οποία έχουν χαρακτηριστεί ως **αρχαιολογικοί χώροι** με την ΥΑ 21220/10-8-1967 (ΦΕΚ 527/Β'/1967).
- Η **Μονή Γωνιάς** έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** με την 9252/294/5-2-1948 (ΦΕΚ 29/Β'/1948).
- Η **Ενετική Έπαυλη** στον Ροδωπό έχει κηρυχθεί ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** με την ΥΑ ΥΠΠΕ/Β1/Φ38/10323/184/10-3-1982 (ΦΕΚ 120/Β/1982), διότι αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα αστικής αρχιτεκτονικής σε αγροτική περιοχή του τέλους της Βενετοκρατίας και των χρόνων της όψιμης Ενετοκρατίας (1627) στην Κρήτη. Διακρίνεται λόγω των έντονων στοιχείων του ευρωπαϊκού μαννιερισμού και αποτελούσε κατοικία του Βενετού φεουδάρχη της περιοχής. Η έπαυλη έχει απαλλοτριωθεί από το ΥΠΠΟ.
- Το **κτίσμα ιδιοκτησίας Κ. Μουστάκη Παρίση**, που βρίσκεται στην Καμάρα Καλυδονίας έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ38/42284/999/16-11-1987 (ΦΕΚ 714/Β'/1987), καθώς αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα αρχιτεκτονικής της όψιμης Ενετοκρατίας ή της πρώιμης Τουρκοκρατίας στην Κρήτη.

- Η **οικία ιδιοκτησίας Στ. Αναστασάκη**, που βρίσκεται στον οικισμό Σπηλιά έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ38/42285/995/16-11-1987 (ΦΕΚ 715/Β'/1987), καθώς αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα της αρχιτεκτονικής των χρόνων της πρώιμης Τουρκοκρατίας στην περιοχή της πρώην Επαρχίας Κισσάμου.
- Το συγκρότημα «**Χατζητραγανού Μετόχου**» ιδιοκτησίας Πολ. Πολυχρονίδη, που βρίσκεται στην ΤΚ Βουβών έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ38/39233/997/23-12-1988 (ΦΕΚ 100/Β'/1989) επειδή αποτελεί τυπικό δείγμα αγροτικής αρχιτεκτονικής των χρόνων της πρώιμης και όψιμης Τουρκοκρατίας.
- Η **οικία ιδ. Χρυσάνθης Ακρωτηριανάκη**, που βρίσκεται στην Καμάρα Δελιανών έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ38/13387/307/18-4-1990 (ΦΕΚ 325/Β'/1990), καθώς αποτελεί τυπικό δείγμα της τοπικής αρχιτεκτονικής του 18ου αι.
- Το **παλιό αρδευτικό δίκτυο Αγιάς - Κολυμβαρίου** στο Ν. Χανίων έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/59352/1636/16-6-1995 (ΦΕΚ 1038/Β'/1995), επειδή χρήζει κρατικής προστασίας αποτελώντας ένα σημαντικό δείγμα βιομηχανικής τεχνολογίας για τη μελέτη της ιστορίας της Αρχιτεκτονικής.
- Ο **νερόμυλος στο χωριό Σπηλιά**, έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο**, με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1253/24156/2-4-1997 (ΦΕΚ 461/Β'/1997), καθώς αποτελεί ενδιαφέρον κτίσμα ειδικής κατηγορίας οικοδομημάτων, στο οποίο συνδυάζονται οι αυστηρές μορφολογικές λύσεις που επιβάλλει μια συγκεκριμένη τεχνολογία και η θαυμάσια αισθητική αντίληψη του λαϊκού τεχνίτη. Ο μύλος είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την ιστορία του τόπου και τις ιστορικές μνήμες των κατοίκων και είναι επίσης σημαντικός για την μελέτη της ιστορίας της Αρχιτεκτονικής.
- Η **αγροτική κατοικία ιδιοκτησίας Γεωργίου Νικ. Ντιγριντάκη** στις Άνω Βούβες έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/4374/57188/13-11-1997 (ΦΕΚ 1071/Β'/1997), καθώς αποτελεί τον τόπο κατοικίας του Καπετάν Γιώργου Αλέξ. Ντιγριντάκη, ιστορικής μορφής της περιοχής, που διαδραμάτισε ενεργό ρόλο στα σημαντικά ιστορικά γεγονότα του τέλους του 19ου και του πρώτου μισού του 20ου αιώνα στα Χανιά. Πρόκειται για τυπικό δείγμα λαϊκής αρχιτεκτονικής του 18ου αι., με καταβολές στην παράδοση της Βενετοκρατίας στην Κρήτη.
- Ο **ανεμόμυλος ιδιοκτησίας Αρχοντάκη-Κουκουνάκη** στον οικισμό Άσπρα Νερά έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** λόγω του ότι αποτελεί ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον κτίσμα της προβιομηχανικής περιόδου, με ενδιαφέρουσα αρχιτεκτονική αισθητική, που εντάσσεται αρμονικά στο φυσικό περιβάλλον. Αυτός ο ανεμόμυλος αποτελεί σημείο αναφοράς για την περιοχή, έχοντας συνδεθεί τόσο με τις παραγωγικές ασχολίες και την οικονομία όσο και με τις ιστορικές μνήμες των κατοίκων. Για την καλύτερη προστασία, ανάδειξη και προβολή του μνημείου ορίζεται περιβάλλον χώρος πενήντα μέτρων (50 μ.) περιμετρικά αυτού.
- Τμήμα του κτιρίου **αποθηκών** στον οικισμό Πλακάλωνα έχει χαρακτηριστεί ως **διατηρητέο** από το Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. με την Υ.Α. 80840/5128α/ 02.12.1986 (ΦΕΚ 1333/Δ'/1986). Πρόκειται για ισόγειο λιθόκτιστο κτίσμα με επικάλυψη από δώμα με λεπίδια και περιμετρικά στο δώμα μαλτεξόπλακες. Στα κουφώματα υπάρχουν πέτρινα πρέκια, ενώ στο εσωτερικό του κτιρίου υπάρχουν επτά κάμαρες ενετικής και λαϊκής

κρητικής μορφής. Ένα τμήμα του κτιρίου κτίστηκε επί Ενετοκρατίας και το υπόλοιπο επί Τουρκοκρατίας. Ενδιαφέρον στοιχείο στη διαμόρφωση της όψης αποτελεί ο φούρνος αριστερά από την πύλη της αυλής. Για το κτίριο αυτό, που αποτελεί ιδιοκτησία του Ευστρατίου Χατζηδάκη, με την απόφαση χαρακτηρισμού του ως διατηρητέου γίνεται καθορισμός ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης³¹.

- Το κτίριο του **παλαιού Δημοτικού Σχολείου** που βρίσκεται στο Κολυμβάρι έχει χαρακτηριστεί ως διατηρητέο από το Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. με την Υ.Α. 69115/3891α/03.10.1988 (ΦΕΚ 782/Δ'/1988). Πρόκειται για πετρόκτιστο κτίριο απλής μορφής, με ισόγειο και δώροφο τμήμα λόγω κλίσης εδάφους και με στέγη. Χαρακτηρίζεται από αυστηρή συμμετρία στις όψεις και στην κάτοψη, η οποία ακολουθεί μια περιμετρική διάταξη των αιθουσών γύρω από ένα αίθριο, όπου βρίσκεται και η είσοδός τους. Τα παράθυρα είναι κατακόρυφα ορθογώνια με τοξωτό πρέκι και οι γωνίες του κτιρίου τονίζονται με πελεκητή πέτρα από πορόλιθο. Για το κτίριο αυτό, με την απόφαση χαρακτηρισμού του ως διατηρητέου γίνεται καθορισμός ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης³².
- Το κτίριο **ιδιοκτησίας Δημητρίου και Εμμανουήλ Αγοραστάκη**, που βρίσκεται στον οικισμό Δελιανά, έχει χαρακτηριστεί ως διατηρητέο από το ΥΠΕΧΩΔΕ με την Υ.Α. 2453/541α/03.02.1999 (ΦΕΚ 136/Δ'/1999). Ειδικότερα, ως διατηρητέο χαρακτηρίζεται το αρχικό κτίριο, όχι όμως τυχόν μεταγενέστερα στοιχεία, που αλλοιώνουν την αρχική αρχιτεκτονική του φυσιογνωμία. Ο καθορισμός τέτοιων μεταγενέστερων στοιχείων διενεργείται από την ΕΠΑΕ. Για το κτίριο αυτό, με την απόφαση χαρακτηρισμού του ως διατηρητέου γίνεται καθορισμός ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης³³.

³¹ Σύμφωνα με το ΦΕΚ 1333/Δ'/1986, στο χαρακτηρισμένο ως διατηρητέο τμήμα του κτιρίου απαγορεύεται κάθε αφαίρεση, αλλοίωση ή καταστροφή των επιμέρους αρχιτεκτονικών και διακοσμητικών του στοιχείων, ενώ επιτρέπεται η αποκατάσταση, η επισκευή, ο εκσυγχρονισμός των εγκαταστάσεων, η ενίσχυση του φέροντα οργανισμού, καθώς και επεμβάσεις για λόγους λειτουργικούς και χρήσης του κτιρίου, εφόσον δεν αλλοιώνεται ο γενικός αρχιτεκτονικός του χαρακτήρας και δεν καταστρέφονται οι καμάρες και τα λοιπά υπάρχοντα στοιχεία του. Σε περίπτωση ανέγερσης νέων οικοδομών στη θέση των τμημάτων του κτιρίου που δε χαρακτηρίζονται διατηρητέα επιβάλλεται η τήρηση του αρχιτεκτονικού και μορφολογικού χαρακτήρα του διατηρητέου τμήματος του κτιρίου. Δεν επιτρέπεται η τοποθέτηση φωτεινών ή μη επιγραφών και διαφημίσεων στο κτίριο ή στον περιβάλλοντα χώρο του. Επιτρέπεται μόνο η τοποθέτηση επιγραφών περιορισμένων διαστάσεων που υποδηλώνουν τυχόν χρήση του κτιρίου. Για οποιαδήποτε επέμβαση στο κτίριο απαιτείται η έγκριση της ΕΠΑΕ (Επιτροπή Πολεοδομικού και Αρχιτεκτονικού Ελέγχου).

³² Σύμφωνα με το ΦΕΚ 782/Δ'/1988, απαγορεύεται κάθε καταστροφή, αφαίρεση ή αλλοίωση των επιμέρους αρχιτεκτονικών ή καλλιτεχνικών διακοσμητικών στοιχείων του. Επιτρέπεται η αποκατάσταση του κτιρίου στην αρχική του μορφή, η στατική ενίσχυση του φέροντα οργανισμού και κάθε εσωτερική μεταρρύθμιση για λόγους στατικούς ή λειτουργικούς, εφόσον δεν αλλοιώνεται ο γενικός αρχιτεκτονικός χαρακτήρας του. Απαγορεύεται η τοποθέτηση διαφημίσεων και φωτεινών επιγραφών στο κτίριο, πλην των αναγκαίων επιγραφών περιορισμένων διαστάσεων που πληροφορούν για τη χρήση του κτιρίου. Για οποιαδήποτε οικοδομική εργασία απαιτείται η έγκριση της ΕΠΑΕ.

³³ Σύμφωνα με το ΦΕΚ 136/Δ'/1999, επιτρέπονται οι εργασίες επισκευής και συντήρησης του αρχικού κτιρίου (στο τυπολογικό, μορφολογικό, κατασκευαστικό και διακοσμητικό επίπεδο) και γίνονται κατά τρόπο συμβατό με την κατασκευαστική και τεχνική δομή του. Απαγορεύεται η τοποθέτηση φωτεινών ή μη επιγραφών και διαφημίσεων στο χαρακτηριζόμενο ως διατηρητέο κτίριο, πλην των αναγκαίων επιγραφών περιορισμένων διαστάσεων που υποδηλώνουν τη χρήση του. Για οποιαδήποτε επέμβαση στο κτίριο απαιτείται η έγκριση της ΕΠΑΕ.

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με επίσημο έγγραφο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Χανίων (Α.Π.: 3155, 15.06.2016), στα κηρυγμένα μνημεία περιλαμβάνονται και οι εξής ναοί:

- Ναός του Μιχαήλ Αρχαγγέλου με την περιβόητη Ροτόντα, στην Επισκοπή που χρονολογείται τον 6ο, 8ο, 12ο, 13ο και 14ο αι.
- Ιερός ναός Αγίου Στεφάνου στην περιοχή Δρακώνας που χρονολογείται στο 14^ο-15^ο αι.

Ειδικότερα, ο πρώτος αποτέλεσε έναν από τους ελάχιστους πρωτοβυζαντινούς ναούς που σώζεται ακέραιος ως την οροφή του, γεγονός που τον καθιστά ένα μνημείο **υπερεθνικής σημασίας**. Η ιστορική διαδρομή του ναού παρουσιάζεται στις εξής περιόδους [Μελέτη Τοπικού Αναπτυξιακού Προγράμματος Επαρχίας Κισσάμου (1995), <http://www.chania-info.gr/>]:

- **Παλαιοχριστιανική Περίοδος:** Στο δεύτερο μισό του 6^{ου} αιώνα χρονολογείται ο ναός του Μιχαήλ Αρχαγγέλου (Ροτόντα) στην Κάτω Επισκοπή, το σημαντικότερο χριστιανικό μνημείο της Κρήτης. Ανήκει στην ομάδα των περίκεντρων κτισμάτων των χρόνων του Ιουστινιανού και το εντελώς ανάλογο παράδειγμα από απόψεως αρχιτεκτονικής σώζεται σε επίπεδο θεμελίων στο Conjun της Παλαιάς Σερβίας. Διασώζει τμήματα του αρχικού τοιχογραφικού διακόσμου και των ψηφιδωτών δαπέδων. Λείψανα της παλαιοχριστιανικής περιόδου σε μεγάλη έκταση εντοπίστηκαν και κάτω από τον σύγχρονο ναό της Παναγίας στην Πανέθυμο.
- **Περίοδος Εικονομαχίας:** Στο ναό του Μιχαήλ Αρχαγγέλου στην Επισκοπή αποκαλύφθηκαν εκτεταμένα τμήματα τοιχογραφιών από την περίοδο της Εικονομαχίας, η ύπαρξη των οποίων είναι εξαιρετικά σπάνια.
- **Μεσοβυζαντινή Περίοδος:** Από την περίοδο αυτή σώζονται εκτεταμένα λείψανα από το τρίτο στρώμα ζωγραφικής στον ναό της Επισκοπής. Πρόκειται για έργα υψηλότατου επιπέδου, που δείχνουν την επικράτηση της Κομνηνικής τέχνης στην Κρήτη και τις καλλιτεχνικές διασυνδέσεις της Κρήτης με την Κωνσταντινούπολη.

Μη κηρυγμένες κλασικές αρχαιότητες και βυζαντινοί και μεταβυζαντινοί χώροι και μνημεία

Τα αξιόλογα μη κηρυγμένα μνημεία (ρωμαϊκά, βυζαντινά και νεώτερα) που απαντώνται στην περιοχή της ΔΕ Κολυμβαρίου είναι τα ακόλουθα [Μελέτη Τοπικού Αναπτυξιακού Προγράμματος Επαρχίας Κισσάμου (1995), <http://www.chania-info.gr/>]:

- Η **Μονή Αγίου Ιωάννου του Ερημίτη**, που βρίσκεται μέσα σε σπήλαιο στον οικισμό Σπηλιά.
- Ο ναός του **Αγίου Βασιλείου** στις Βούβες (με τοιχογραφίες του 14^{ου} αι.).
- Το **Μετόχι Γρα Κεράς** που βρίσκεται στην ΤΚ Δελιανών.
- Ο **Οθωμανικός κρουνός** που βρίσκεται στο χωριό Μοθιανά και χρονολογείται το 1822.

Σημαντική είναι και η **θρησκευτική παράδοση** της περιοχής, καθώς στην επικράτεια του Δήμου βρίσκονται διάσπαρτοι σημαντικοί ναοί από πολλές περιόδους της ιστορίας του πολιτισμού.

Επίσης, στην περιοχή της ΔΕ Κολυμβαρίου σώζεται μέχρι σήμερα ένας μεγάλος αριθμός από τοιχογραφημένους ναούς, που καλύπτουν όλες τις καλλιτεχνικές τάσεις της περιόδου της Βενετοκρατίας, από τα τέλη του 13^{ου} μέχρι τις αρχές του 16^{ου} αιώνα. Πιο συγκεκριμένα καταγράφονται οι ακόλουθοι μη κηρυγμένοι χώροι και μνημεία (<http://www.chania-info.gr>):

- Ο ναός της **Αγίας Μαρίας** σε μια όμορφη τοποθεσία κοντά στα Ραβδούχα, έργο του δραστήριου ζωγράφου Θεοδώρου-Δανιήλ Βενιέρη, ο οποίος εκφράζει τις συντηρητικές τάσεις του τέλους του 13ου αιώνα που επικρατούν στην αποκομμένη από το Βυζάντιο Κρήτη.
- Ο ναός του **Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου** στα Δελιανά, στον οποίο αποκαλύπτεται, διατηρημένος σε άριστη κατάσταση, ο τοιχογραφικός διάκοσμος, έργο του Μιχαήλ Βενιέρη στις αρχές του 14ου αιώνα. Ο Μιχαήλ ανήκει στους ζωγράφους που αρχίζουν να δέχονται ξανά επιδράσεις από την σε εξέλιξη Παλαιολόγεια Τέχνη, που κυριαρχεί στο Βυζάντιο. Το πλούσιο θεματολόγιο, ιδίως η εκτεταμένη παράσταση της δευτέρας Παρουσίας, που καταλαμβάνει ολόκληρο το δυτικό τμήμα και η πλούσια χρωματική κλίμακα προσδίδουν στο μνημείο αυτό ιδιαίτερη σημασία.
- Ο μικρός μονόχωρος ναός της **Παναγίας στη Σπηλιά** (έχει αποκατασταθεί και συντηρηθεί) με τις παλαιολόγειες τοιχογραφίες του, που χρονολογείται μέσα στο 14^ο αιώνα.
- Η **Μονή Αγίου Παύλου Ροδωπού**, που χρονολογείται τον 14ο και 15ο αιώνα. Πιο συγκεκριμένα, σε δύο εποχές (τέλη 14ου και αρχές 15ου αιώνα) χρονολογούνται οι γεμάτες από χαράγματα πειρατών, σφουγγαράδων και αρχόντων της βενετοκρατίας τοιχογραφίες στον ναό της απομονωμένης μικρής μονής του Αγίου Παύλου, κοντά σε ένα γραφικό όρμο της χερσονήσου Σπάθας. Οι παλιότερες αποτελούν λαϊκότερες απηχήσεις της Μακεδονικής Σχολής στην Κρήτη και οι νεότερες πρώιμα έργα της Κρητικής Σχολής.
- Η **Μονή Αγίου Γεωργίου** στις Μένιες, που χρονολογείται τον 14ο και 16ο αιώνα. Ειδικότερα, στον 14^ο αιώνα χρονολογούνται και τα ελάχιστα δείγματα υψηλής ποιότητας, που αποκαλύφθηκαν στον μονόχωρο ναό της μικρής και ενδιαφέρουσας, από αρχιτεκτονικής άποψης, μονής του Αγίου Γεωργίου πάνω από τις Μένιες. Ένας οχυρωματικός πύργος του 16ου αιώνα στον περίβολο της μονής προειδοποιούσε για την άφιξη εχθρικών ή πειρατικών πλοίων.
- Η **Μονή Αγίου Ιωάννη** στο Γκιώνα, που χρονολογείται τον 16ο αιώνα, αποτελεί μέχρι σήμερα ένα από τα μεγαλύτερα θρησκευτικά προσκυνήματα της Κρήτης, παρά τη δυσκολία προσπέλασης.
- Ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο καλοδιατηρημένος λαϊκότερος διάκοσμος του ναού του **Αγίου Βασιλείου** κοντά στη Γλώσσα. Σπάνια, για τα δεδομένα της Κρήτης, περίπτωση αποτελεί ο τοιχογραφημένος στο πρώτο μισό του 15ου αιώνα ναός του Αγίου Φωτίου με τη δυτικότερη τεχνοτροπία του.
- Το παλιό καθολικό της **Μονής Γωνιάς**, σε ένα ύψωμα πάνω από το νεότερο μοναστηριακό συγκρότημα, κτίστηκε και τοιχογραφήθηκε σε τρεις περιόδους (αρχές 14^{ου}, αρχές 15^{ου} και 16^{ου} αιώνας). Το δεύτερο στρώμα ζωγραφικής είναι ιδιαίτερα υψηλής ποιότητας και ανήκει σε μια ομάδα παλαιολόγειων μνημείων της Κρήτης, που αποτελούν τους «προδρόμους» της Κρητικής Σχολής.

- Στον 15^ο αιώνα χρονολογείται και ο κατάγραφος ναός του **Αγίου Παντελεήμονα** στα Ζυμβραγού, με μεγάλη ποικιλία εικονογραφικών θεμάτων και μια μεγάλη παράσταση της Δευτέρας Παρουσίας στο δυτικό μέρος του.
- Σημαντικές είναι και οι τοιχογραφίες, που διακρίνονται κάτω από ασβεστοκονιάματα στον ναό της **Ζωοδόχου Πηγής** στον Άστρικα, έργα υψηλής ποιότητας της πρώιμης Κρητικής Σχολής.
- Η **νεώτερη Μονή Γωνιάς** κτίστηκε στο πρώτο μισό του 17ου αιώνα, καθώς η θρησκευτική πολιτική των Βενετών απέναντι στους Ορθόδοξους γίνεται πιο ανεκτική. Πρόκειται για ένα μεγάλο κτηριακό συγκρότημα, με έντονες τις επιδράσεις της Δυτικής αρχιτεκτονικής, που περιβάλλει τον τρίκογχο ναό. Η Μονή διασώζει μια από τις μεγαλύτερες συλλογές της Κρήτης σε πολύτιμες εικόνες από τον 14^ο μέχρι τον 18^ο αιώνα, εκτεθειμένη σε μια αίθουσα μαζί με εκκλησιαστικά κειμήλια και σπάνια βιβλία.
- Στο κέντρο του οικισμού Σπηλιά, το μικρό **μετόχι του Μιχαήλ Αργαγγέλου** διασώζει στον ναό του τον πλούσιο ξυλόγλυπτο διάκοσμο και τις εικόνες του από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα. Στο ίδιο χωριό, εκτίθεται μια πλούσια συλλογή από εικόνες (15^{ος} έως 19^{ος} αιώνας), διάφορα εκκλησιαστικά κειμήλια, καθώς και μια συλλογή από αντικείμενα του λαϊκού βίου που συμπληρώνουν την εικόνα για τον τοπικό πολιτισμό.

Επιπλέον, διάφοροι μη κηρυγμένοι αρχαιολογικοί χώροι, με εντοπισμένες αρχαιότητες, βρίσκονται στις περιοχές: Καλυδονία, Ραβδούχα, χερσόνησος Ροδωπού, Πλακάλωνα, Πάτελες Καμισιανών, Άστρικας, Δελιανά και Κλαδουριανά.

Νεώτερα μνημεία

Στη ΔΕ Κολυμβαρίου απαντώνται και αρκετά νεώτερα μνημεία. Σύμφωνα με επίσημο έγγραφο της Υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Κρήτης (Α.Π.: 218,11.03.2011), στην περιοχή έχουν χαρακτηριστεί ως νεώτερα μνημεία τα εξής:

- Συγκρότημα αγροτικής κατοικίας φερ. ιδιοκτησίας Γ. Ντιγριντάκη στον οικισμό Άνω Βούβες (Φ.Ε.Κ. 1071/Β/4.12.1997).
- Νερόμυλος στο χωριό Σπηλιά Κισσάμου (Φ.Ε.Κ. 461/Β/06.06.1997).
- Ανεμόμυλος φερ. ιδιοκτησίας Αρχοντάκη-Κουκουνάκη μεταξύ των οικισμών Άσπρα Νερά και Ροδωπού (Φ.Ε.Κ. 782/Β/25.06.2002).
- Αρδευτικό δίκτυο Αγιάς-Κολυμβαρίου (Φ.Ε.Κ. 1038/Β/14.12.1995).

Επίσης, σύμφωνα με το ίδιο έγγραφο, ενδιαφέροντα μη κηρυγμένα νεώτερα μνημεία αποτελούν ο Κουλές (ένα χιλιόμετρο δυτικά του οικισμού Πύργος), η οικία Μινωτή (οικισμός Δελιανά) και η κρήνη στον οικισμό Καμάρα Καλυδονίας.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί ότι υλοποιήθηκε στην Καμάρα Καλυδονίας το έργο «Αποκατάσταση – ανάδειξη παλαιάς παραδοσιακής βρύσης και περιβάλλοντος χώρου αυτής», που χρηματοδοτήθηκε από το Πρόγραμμα Αγροτική «Ανάπτυξη της Ελλάδας 2007-2013, Αλέξανδρος Μπαλατζής».

Επίσης, είναι υπό ένταξη για χρηματοδότηση το έργο «Αποκατάσταση παλαιάς παραδοσιακής οικίας στα Γριμπιλιανά Κολυμβαρίου, που θα χρηματοδοτηθεί από το Πρόγραμμα Αγροτική «Ανάπτυξη της Ελλάδας 2007-2013, Αλέξανδρος Μπαλατζής».

Πολιτιστικές Διαδρομές

Η ένταξη των ανωτέρω μνημείων σε **πολιτιστικές διαδρομές** που θα συνδυάζουν τα ιστορικά στοιχεία της περιοχής (αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία, παραδοσιακοί οικισμοί) με τα τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και αξίας (φαράγγια, δάση, ορεινά μονοπάτια κ.λπ.) αποτελεί μία ενδιαφέρουσα προσέγγιση για την ολοκλήρωση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς και την «παραγωγή πολιτιστικών προϊόντων» ελκυστικών τόσο για τον τοπικό πληθυσμό όσο και για τους επισκέπτες του τόπου.

Με βάση τη Μελέτη Τοπικού Αναπτυξιακού Προγράμματος της Επαρχίας Κισσάμου (Βογιατζάκης και άλλοι, 1995) διαδρομές που έχουν κατά καιρούς προταθεί από διάφορους τοπικούς φορείς (Νομαρχιακό Συμβούλιο Χανίων – ΠΕΠ Κρήτης, Αναπτυξιακή Εταιρεία Επαρχίας Κισσάμου – Προγράμματα LEADER II και INTERREG II, ΠΕΠ Κρήτης) και ενσωματώνουν έναν σημαντικό αριθμό αξιόλογων φυσικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής της Δημοτικής Ενότητας Κολυμβαρίου και των γειτονικών της είναι οι ακόλουθες:

- Διαδρομή «Κολυμβάρι (Μ. Γωνιάς) – Αφράτα – Μένιες» [ΔΕ Κολυμβαρίου].
- Διαδρομή «Ροδωπού – Άγιος Ιωάννης Γκιώνας – Άγιος Παύλος» [ΔΕ Κολυμβαρίου].
- Διαδρομή «Κολυμβάρι – Σπηλιά – (Σπήλαιο Αγίου Ιωάννη) – Δρακώνα (Άγιος Στέφανος) – Επισκοπή (Μιχαήλ Αρχάγγελος ή Ροτόντα) – Άστρικας – Δελιανά (Άγιος Ιωάννης)» [ΔΕ Κολυμβαρίου].
- Διαδρομή «Μαλάθυρος (Μιχ. Αρχάγγελος) – Ποροφάραγγο – Δελιανά – (Μετόχι Γρα Κεράς) – Πανέθημος (Κρύα Βρύση) – Φαράγγι Ρόκκας – Ρόκκα (Αρχαίο Φρούριο)» [ΔΕ Μυθήμνης – ΔΕ Κολυμβαρίου].

7.5.3 Αγροτικοί συνεταιρισμοί - Αγροτική παράδοση

Στους ηλιόλουστους ελαιώνες που καλλιεργούνται στους λόφους της περιοχής Κολυμβαρίου Χανίων, παράγεται μια από τις **καλύτερες παγκοσμίως και βραβευμένες ποιότητες ελαιολάδου**. Ένα ελαιόλαδο υψηλής διατροφικής αξίας, με αρώματα άγριων βοτάνων.

Στην περιοχή δραστηριοποιείται η **Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Κολυμβαρίου**³⁴. Η Ένωση έχει μια μακριά επιτυχημένη πορεία, ασχολούμενη με την παραγωγή, τυποποίηση και προώθηση ελαιολάδου της περιοχής, αποτελώντας μια από τις μεγαλύτερες ενώσεις στην Κρήτη. Διαθέτει σύγχρονες εγκαταστάσεις και τεχνολογικό εξοπλισμό. Πρόσφατα το ελαιόλαδο που παράγεται στο Κολυμβάρι χαρακτηρίστηκε ως **Προϊόν Ονομασίας Προέλευσης (ΠΟΠ)** στη βάση της ποιότητάς του, των χημικών χαρακτηριστικών του που απορρέουν από τις συγκεκριμένες ποικιλίες ελιάς, του μικροκλίματος της περιοχής, του εδάφους και της καλλιεργητικής μεθόδου.

Επίσης, η περιοχή και πιο συγκεκριμένα ο οικισμός Νοχιά έχει πλούσια παράδοση στην κεραμική τέχνη, καθώς ήταν ένα από τα σημαντικότερα κέντρα παραγωγής κεραμικών στην Κρήτη (35 ενεργά καμίνια) με μεγάλη αναγνωρισιμότητα για τις στάμνες (λαήνες) του. Ωστόσο,

³⁴ <http://www.kriti.net/kolymvari/>

σήμερα η παραγωγή είναι αρκετά περιορισμένη. Ακόμη, ο γειτονικός οικισμός Πλακάλωνα αποτέλεσε κέντρο κατασκευής πιθαριών (<http://www.noxia.gr/index.files/Page377.htm>).

Η ΔΕ Κολυμβαρίου, διαμέσου του Δ. Πλατανιά συνολικά, συμμετέχει στον «**Σύνδεσμο Ελαιοκομικών Δήμων Κρήτης**» (ΣΕΔΗΚ), που έχει ως σκοπό την προώθηση του κρητικού ελαιολάδου.

7.5.4 Πολιτιστικές υποδομές

Οι σημαντικότερες πολιτιστικές υποδομές της ΔΕ Κολυμβαρίου είναι οι ακόλουθες:

- Ορθόδοξη Ακαδημία Κρήτης.
- Μουσείο Θαλάσσιου Πλούτου και Αλιευτικής Παράδοσης.
- Μουσείο Ελιάς Βουβών.
- Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης «Ελαιουργείον».
- Μουσείο Κρητικών Βοτάνων.
- Υπαίθριο Πέτρινο Θέατρο του Αλέξη Μινωτή στην ΤΚ Επισκοπής.

Ορθόδοξη Ακαδημία Κρήτης (ΟΑΚ)

Η βασική αποστολή της ΟΑΚ είναι η διαλογική μαρτυρία και η λειτουργική διακονία της Ορθοδοξίας στο σύγχρονο κόσμο. Ως εκ τούτου, το έργο της είναι αφιερωμένο στην καλλιέργεια του πνεύματος του διαλόγου ανάμεσα στην Ορθοδοξία και στις άλλες ομολογίες και θρησκείες και γενικότερα ανάμεσα στην πίστη, την επιστήμη και τον πολιτισμό.

Εικόνα 7-15: Η Ορθόδοξη Ακαδημία Κρήτης

Πηγή: <http://www.oac.gr/el/>

Εμπνευσμένη από την πλατωνική παράδοση του συμφιλοσοφείν, η ΟΑΚ φιλοδοξεί να αποτελεί ένα χώρο διαλόγου και πνευματικής ανταλλαγής στη διακονία του Θεού και των ανθρώπων (<http://www.oac.gr/el/>).

✚ Μουσείο Θαλάσσιου Πλούτου και Αλιευτικής Παράδοσης³⁵

Σημαντικό τομέα της τοπικής οικονομίας έχει αποτελέσει και η **αλιεία**. Η παράδοση στον τομέα αυτό αποτυπώνεται στα εκθέματα του **Μουσείου Θαλάσσιου Πλούτου και Αλιευτικής Παράδοσης** (Εικόνα 7-15).

Το Μουσείο Θαλάσσιου Πλούτου και Αλιευτικής Παράδοσης γεννήθηκε το 2000 από την ΑΛΜΑ Α.Ε., αναπτυξιακή εταιρεία λαϊκής βάσης με βασικούς μετόχους τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση, τη ΔΕ Κολυμβαρίου, επιχειρηματίες της περιοχής Κολυμβαρίου, ιδιώτες, απλούς ανθρώπους της περιοχής και άλλους φορείς. Οι εργασίες του ξεκίνησαν το 2001 και η λειτουργία του ξεκίνησε το 2005. Η επένδυση του Μουσείου, εντάχθηκε στο επιχειρησιακό πρόγραμμα PESCA του Υπουργείου Γεωργίας του Τμήματος Αλιείας.

Το μουσείο στεγάζεται σε ένα σύγχρονο κτήριο στο Κολυμβάρι Κυδωνίας, το οποίο έχει **παράδοση στον τομέα της αλιείας**. Στους χώρους του μπορεί κανείς να θαυμάσει αλιευτικά σκάφη, αρχαίες άγκυρες, καμάκια, πυροφάνια και άλλα εργαλεία των ψαράδων, καθώς και μια πλούσια συλλογή από ψάρια, κογχύλια, κοράλλια, σφουγγάρια, εχινόδερμα και άλλους θαλάσσιους οργανισμούς.

Εικόνα 7-16: Μουσείο Θαλάσσιου Πλούτου και Αλιευτικής Παράδοσης – ΔΕ Κολυμβαρίου

Πηγή: <http://www.platanias.gr/sightseeing/tour.html>, <http://www.pyxida.gr/>

Σκοπός του Μουσείου, είναι να διατηρήσει ζωντανή τη **μνήμη της αλιευτικής παράδοσης** και να αναδείξει τον πλούτο του Ελληνικού βυθού μέσα από τα εκθέματα και τις συλλογές του. Παράλληλα, με τη διεξαγωγή ποικίλων εκδηλώσεων και δραστηριοτήτων (όπως εκθέσεις φωτογραφίας, διαλέξεις κ.ά.) στην αίθουσα πολλαπλών χρήσεων και στο πέτρινο εξωτερικό

³⁵ http://www.chania-citizen-guide.gr/0-customlinks_250_%CE%9A%CE%BF%CE%BB%CF%85%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%81%CE%B9.html

αμφιθέατρο προσφέρει επιμορφωτικό έργο, ενημέρωση και ψυχαγωγία (Πηγή: Εφημερίδα «Χανιώτικα Νέα», Αριθμός Φύλλου 12456, 17 Μαΐου 2008).

✚ **Μουσείο Ελιάς Βουβών**

Η βαθιά ριζωμένη παράδοση της καλλιέργειας της ελιάς στη ΔΕ Κολυμβαρίου αλλά και γενικότερα στην περιοχή μελέτης αποτυπώνεται στο **Μουσείο Ελιάς** (Εικόνα 7-16), που βρίσκεται στις Άνω Βούβες Κολυμβαρίου και περιλαμβάνει πλούσια και σπάνια εκθέματα από την μακραίωνη παράδοση της περιοχής στην ελαιοκομία και στην ελαιοκαλλιέργεια.

Στόχος του Μουσείου Ελιάς Βουβών είναι η διάσωση και ανάδειξη όλων των στοιχείων της ζωής των κατοίκων των Βουβών, αλλά και των κατοίκων των λοιπών περιοχών της Κρήτης και της χώρας, των σχετικών με το δένδρο της ελιάς, σε όλο το φάσμα της σχέσης με το δένδρο αυτό, από τη φύτευση, την καλλιέργεια του εδάφους, το κλάδεμα, τη συλλογή του πολύτιμου καρπού του, την αποθήκευσή του, τη μεταφορά του στο ελαιουργείο, την έκθλιψή του, κ.λπ. (<http://www.olivemuseumvouves.com/>).

Επίσης, τη χρησιμοποίησή του στη **διατροφή**, αλλά και στις εορτές και εκδηλώσεις, στη βράβευση των αθλητών, καθώς και των νικητών σαν στοιχείο δόξης, αλλά και στη γενικότερη εικόνα του δέντρου της ελιάς ως βασικού στοιχείου της παράδοσης, συμβόλου ειρήνης, φιλίας και πολιτισμού (<http://www.olivemuseumvouves.com/>).

Το Μουσείο Ελιάς Βουβών έχει το προνόμιο να βρίσκεται δίπλα στο **μνημειακό δένδρο της Ελιάς των Βουβών**, το αρχαιότερο δένδρο ελιάς στον κόσμο. Η γηραιότερη μνημειακή ελιά, ένα θαύμα της φύσης με πάνω από 3.000 χρόνια ζωή που βρίσκεται στις Πάνω Βούβες (Εικόνα 7-17) αποτελεί το αποτύπωμα της μακρόχρονης παράδοσης της ελαιοκαλλιέργειας στην περιοχή.

Το σημείο όπου βρίσκεται αποτελεί σήμερα πόλο έλξης για πάνω από 20.000 επισκέπτες ετησίως από όλο τον πλανήτη, με προοπτική ραγδαίας αύξησης των επισκεπτών. Είναι κηρυγμένο ως διατηρητέο μνημείο της φύσης με την **603/17-2-1997 Απόφαση** του Γενικού Γραμματέα Περιφέρειας Κρήτης.

Το μνημειακό δέντρο της Ελιάς των Βουβών είναι αποτελεί την **αρχαιότερη ελιά του κόσμου**, με τα κλαδιά της οποίας στέφθηκαν οι ολυμπιονίκες μαραθωνοδρόμοι στους πρόσφατους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας (<http://www.chania-info.gr/>).

Εικόνα 7-17: Μουσείο Ελιάς
<http://www.olivemuseumvouves.com/default.aspx?lang=el>

Εικόνα 7-18: Μνημειακή Ελιά Βουβών

✚ Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης «Ελαιουργείον»

Η δημιουργία του Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης «Ελαιουργείον» (Εικόνα 7-18), αποτελεί μια προσπάθεια διάσωσης και αξιοποίησης του παλιού ελαιουργείου του Αγροτικού Συνεταιρισμού Ζυμπραγού, που βρίσκεται στον οικισμό Δρομόνερο της ΔΕ Κολυμβαρίου, 33 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά της πόλης των Χανίων. Το ελαιουργείο διέκοψε τη λειτουργία του το 1980. Στόχος της αναγέννησής του ως μουσείο είναι η στέγαση στους χώρους του εκδηλώσεων πολιτισμού, μετατρέποντάς το σε έναν τόπο μνήμης και ένα πεδίο δράσεων στην ενδοχώρα του νησιού. Η υλοποίηση του στόχου αυτού γίνεται πραγματικότητα μέσα από τη δράση της Μη Κερδοσκοπικής Εταιρείας Πολιτισμού “Ελαιουργείον”.

Εικόνα 7-19: Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης «Ελαιουργείον» στο Δρομόνερο – ΔΕ Κολυμβαρίου
Πηγή: <http://www.platanias.gr/sightseeing/tour.html>

Το κτήριο του Παλιού Ελαιουργείου αποτελείται από τον κεντρικό οικοδομικό πυρήνα που κατασκευάστηκε με λιθοδομή τη δεκαετία του 1920 και από πέρυγκες – δορυφόρους κατασκευασμένες σε διαδοχικές οικοδομικές φάσεις ως τη δεκαετία του 1970. Το 1980 σταμάτησε η λειτουργία του ως ελαιοτριβείο και αφέθηκε να καταρρέει.

Κατά την ανασυγκρότησή του, στόχος ήταν η διατήρηση των πρωταρχικών υλικών του κτηρίου με τον αυθεντικό τεχνολογικό του εξοπλισμό, με όσο το δυνατόν λιγότερες παρεμβάσεις. Ο μηχανικός εξοπλισμός του ελαιοτριβείου είναι Ελληνικής κατασκευής, χρονολογείται από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 και διατηρήθηκε ως σημείο μνήμης και αναφοράς των αρχικών λειτουργιών του χώρου (<http://www.platanias.gr/sightseeing/tour.html>).

Σήμερα το «Ελαιουργείον – Εργοστάσιο Τέχνης» είναι ένας **πολυδιάστατος πολιτιστικός οργανισμός**. Απαρτίζεται από:

- την «**Πινακοθήκη Εικαστικών Τεχνών**», που στόχο της έχει τη διοργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και την παρουσίαση περιοδικών εικαστικών εκθέσεων, και

- το «**Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης**», που σκοπός του είναι η διαφύλαξη, η παρουσίαση και η ανάδειξη των μόνιμων συλλογών του «Ελαιουργείου» και η μελέτη /προώθηση των διαδραστικών επαφών της σύγχρονης τέχνης με τον άνθρωπο.

Μουσείο Κρητικών Βοτάνων

Βρίσκεται σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο στις εγκαταστάσεις της Ορδόθοξης Ακαδημίας Κρήτης (ΟΑΚ) (Εικόνα 7-19), όπου εκτίθεται μια μοναδική συλλογή 9.000 βοτάνων, δωρεά του Γάλλου καθηγητή Βοτανολογίας Ζακ Σαφράν, ο οποίος ερευνά και συλλέγει Κρητικά βότανα από το 1964.

Εικόνα 7-20: Χώρος Μουσείου Κρητικών Βοτάνων στην ΟΑΚ
 Πηγή: <http://www.oac.gr/el/moyseio/moyseio-kritikwn-votanwn/>

Το Μουσείο Κρητικών βοτάνων της ΟΑΚ περιλαμβάνει αίθουσα - εκθετήριο, εργαστήριο και δωμάτια για τη φιλοξενία ερευνητών. Οι **στόχοι** του Μουσείου Κρητικών Βοτάνων της ΟΑΚ είναι (<http://www.patris.gr/articles/134445?PHPSESSID=#.VhZIkSsatHg>):

- **Επιστημονικοί** - μελέτη της χλωρίδας της Κρήτης και συμβολή στην αξιοποίησή της.
- **Εκπαιδευτικοί** - ενημέρωση μαθητών, φοιτητών, πολιτών.
- **Οικολογικοί** - ευαισθητοποίηση και μέριμνα για τη χλωρίδα της Κρήτης, σε συνεργασία με Δήμους και άλλες Υπηρεσίες, επιστημονικούς και οικολογικούς φορείς, με ιδιαίτερη έμφαση στη φροντίδα για είδη ενδημικών βοτάνων υπό εξαφάνιση, για απειλούμενα είδη ενδημικών βοτάνων, καθώς και για νέα είδη ενδημικών βοτάνων που μόλις ανακαλύφθηκαν.
- **Πολιτιστικοί** - ανάδειξη της αισθητικής και τουριστικής αξίας του φυσικού κάλλους της Κρήτης.
- **Κοινωνικοί** - δημιουργία θέσεων εργασίας.

Τα εγκαίνια του μουσείου αυτού έγιναν στο πλαίσιο συνεδρίου με θέμα «Οικολογική Θεολογία

και Περιβαλλοντική Ηθική», με τη συμμετοχή επιστημόνων από όλο τον κόσμο, στοιχείο το οποίο ανέδειξε τη σημασία του μουσείου αλλά και των Κρητικών βοτάνων σε διεθνές επίπεδο.

7.5.5 Πολιτιστικοί φορείς

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΠΟΦΕΚ³⁶, οι Πολιτιστικοί Σύλλογοι που δραστηριοποιούνται στη Δημοτική Ενότητα Κολυμβαρίου είναι οι ακόλουθοι:

- Πολιτιστικός Σύλλογος Νοχιών.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Πανεθήμου – Κρύας Βρύσης.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Αφράτων.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Ροδωπού.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Βασιλόπουλου.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Γλώσσας.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Δελιανών.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Επισκοπής «Η ΡΟΤΟΝΤΑ».
- Πολιτιστικός Σύλλογος Ζυμπραγού.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Καρών Κισσάμου «Ο Ραδάμανθυς».
- Πολιτιστικός Σύλλογος Μαραθοκεφάλας.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Μοθιανών – Σκαφιώτου «Η Αναγέννηση».
- Μορφωτικός και Εκπολιτιστικός Σύλλογος Πλακαλώνων.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Άστρικα.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Σπηλιάς.
- Πολιτιστικός και Μορφωτικός Σύλλογος Κυριών και Δεσποινίδων Βουβών «Ο Άγιος Νικόλαος».
- Σύλλογος Κυριών και Δεσποινίδων Καλυδωνίας.
- Σύλλογος Κυριών και Δεσποινίδων Ροδωπού.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Νεολαίας «Ραβδούχα».
- Πολιτιστικός Σύλλογος Καμισιανών – Ραπανιανών «Η ΘΑΛΑΙΑ».
- Πολιτιστικός Σύλλογος Δρακώνας.
- Παλαιό Ελαιουργείο Δρομόνερου.
- Σύλλογος Επαγγελματιών Αλιέων Κολυμβαρίου.
- Αθλητικός Χορευτικός Σύλλογος «Οι Πελαγοί».

7.5.6 Πολιτιστικές εκδηλώσεις

Η στενή διασύνδεση της περιοχής με τον αγροτικό τομέα και την παράδοση –το **σύμπλεγμα του διατροφικού/πολιτιστικού τομέα**– αποτελεί το επίκεντρο πλήθους εκδηλώσεων σε όλη την Οικιστική Ενότητα Κισσάμου, μέσα από τις οποίες επιτυγχάνεται η προβολή του συμπλέγματος αυτού, αλλά και η κοινωνική συνοχή και επικοινωνία.

Ο Καλλικρατικός Δ. Πλατανιά έχει διοργανώσει διάφορες κοινωνικές εκδηλώσεις στην περιοχή της ΔΕ Κολυμβαρίου, με σημαντικότερες τις ακόλουθες:

³⁶ <http://issuu.com/epofek/docs/fylladio.ekdilwsewn.2014/0>

- 6-7 Οκτωβρίου: πανηγύρι του Αγίου Ιωάννου του Ερημίτη.
- 24 Δεκεμβρίου: αναπαράσταση της Γέννησης του Χριστού.
- Πολιτιστικές βραδιές σε συνεργασία με τους κατά τόπους χορευτικούς ομίλους.
- Στέγη πρώτου και πρώτης λαμπαδηδρόμου με στεφάνι από την Ελιά των Βουβών κατά την Τελετή Αφής της Φλόγας της Ελπίδας των Special Olympics στον Ιερό Λόφο της Πνύκας στην Αθήνα.
- Άφιξη της Φλόγας της Ελπίδας των Special Olympics στην Ελιά των Βουβών και στη συνέχεια στην πλατεία του Πλατανιά.
- Στις 10 Μαΐου του 2013 διοργανώθηκε στην ΤΚ Βουβών Τελετή Κοπής του Κότινου από τη Μνημειακή Ελιά Βουβών, που συνόδευε την Ολυμπιακή Φλόγα των Ολυμπιακών Αγώνων του Λονδίνου στο ταξίδι της στην Κρήτη και την ελληνική αποστολή κατά την είσοδό της στο Ολυμπιακό στάδιο του Λονδίνου στην Τελετή Έναρξης των Ολυμπιακών Αγώνων.
- Θεατρικές παραστάσεις σε συνεργασία με το Πανελλήνιο Μεταναστευτικό Θέατρο (μια σε κάθε Δημοτική Ενότητα) με δωρεάν είσοδο για το κοινό.
- Επίσκεψη του Πανεπ/μιου Ορέων & της Ομάδας του κ. Παλλήκαρη σε χωριά του Δήμου με συζήτηση με τους κατοίκους της περιοχής για το περιβάλλον, την κοινωνία, την οικονομία, τον πολιτισμό, την κοινωνική συνοχή και την **υφαντική τέχνη**.
- Σειρά παραστάσεων από το ΔΗΠΕΘΕΚ με τη στήριξη του Δήμου σε όλες τις ΔΕ.
- Πολλαπλές δράσεις στο Μουσείο Αλιείας στο Κολυμβάρι.
- Βραδιά Οινογενεσίας με κρασιά Χωρικής Οινοποίησης: ξεκίνησε το 2014 και πραγματοποιείται σε ετήσια βάση από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Πανεθήμου – Κρύας Βρύσης και τον Αναπτυξιακό – Πολιτιστικό φορέα ‘τα όμορφα χωριά μας’ (<http://www.haniotika-nea.gr/2i-vradia-inogefsias-me-krasia-chorikis-inopiisis-to-savvato-stin-panethimo/>).
- Γιορτή Μαραθόπιτας την τελευταία Κυριακή του Ιουλίου από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Μαραθοκεφάλας.
- Πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής στις 25/07 από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Μοθιανών – Σκαφιώτου «Η Αναγέννηση».
- Ιερά Παράκληση και Ευλογία των Καρπών της Γης στην Ροτόντα την πρώτη Κυριακή του Αυγούστου από την Ιερά Μονή Κισσάμου και Σελίνου και τον Πολιτιστικό Σύλλογο Επισκοπής «Η Ροτόντα».
- Γιορτή κρασιού στις Βούβες (συνήθως την 2^η Παρασκευή και το 2^ο Σάββατο του Αυγούστου) από τον Πολιτιστικό και Μορφωτικό Σύλλογο Κυριών και Δεσποινίδων Βουβών «Ο Άγιος Νικόλαος».
- Κρητική βραδιά στις 08/08 από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Νεολαίας Κολυμβαρίου.
- Κρητική βραδιά στις 17/08 από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Άστρικα.
- Πανηγύρι της Παναγίας της Μυρτιδιώτισσας στις 23/09 στα Νωπήγεια από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Νεολαίας Κολυμβαρίου.

Η **Κοινωφελής Επιχείρηση Δήμου Πλατανιά** (Κ.Ε.ΔΗ.Π.) επιμελήθηκε κατά τα έτη 2011-2013 τις ακόλουθες δραστηριότητες:

- Συνδιοργάνωση Φεστιβάλ «**Γη, Πολιτισμός, Τουρισμός**» του Δ. Πλατανιά.
- Διοργάνωση εκδήλωσης συγκομιδής ελαιοκάρπου αρχαίας ελιάς Βουβών.
- Υποστήριξη στη συγγραφή του κεφαλαίου για το extra παρθένο ελαιόλαδο της περιοχής Κολυμβαρίου στο βιβλίο «Olive Oil Sensory Science».
- Δαπάνη έκδοσης τριών ενημερωτικών οδηγιών για ενημέρωση επισκεπτών και Δημοτών του Καλλικρατικού Δ. Πλατανιά.

7.5.7 Αξιόλογοι και ενδιαφέροντες οικισμοί

Στη ΔΕ Κολυμβαρίου δεν υπάρχουν οικισμοί που να έχουν χαρακτηριστεί ως παραδοσιακοί. Παρόλα αυτά, με Νομαρχιακές Αποφάσεις που καθορίζουν τα όρια των οικισμών, έχουν χαρακτηριστεί:

- ως **αξιόλογος** ο οικισμός Βένι, και
- ως **ενδιαφέροντες** οι οικισμοί Επισκοπή, Άγιος Γεώργιος, Ζυμπραγός, Δρομόνερο, Άνω Βούβες, Λουκουμιγελιανά, Ποντικιανά, Ροδωπός, Αστράτηγος, Αφράτα, Βασιλιανά, Καρές, Μετόχι, Βασιλόπουλο, Καρθιανά, Καμάρα (ΤΚ Καλυδονίας), Κουμούλι, Μελισουργείο, Γερακιανά, Δρακώνα, Γλώσσα, Μοθιανά, Σκαφιώται, Γρα Κερά, Δελιανά, Καμάρα (ΤΚ Δελιανών), Πύργος, Καλάμι, Γριμπιλιανά-Κολυμπάρι, Σπηλιά, Μαραθοκεφάλα, Καμισιανά, Ραπανιανά, Μινωθιανά, Σκουτελώνα και Ραβδούχα.

Ειδικότερα, στις αποφάσεις οριοθέτησης των οικισμών, για όλους τους οριοθετημένους οικισμούς του Δήμου υπάρχει συνημμένο Δελτίο Αρχιτεκτονικής Αναγνώρισης, το οποίο περιέχει μορφολογικούς περιορισμούς για τις νέες οικοδομικές εργασίες. Για τη διατήρηση της παραδοσιακής φυσιογνωμίας των οικισμών, οι οικοδομικές άδειες σε όλους τους οικισμούς πρέπει να ελέγχονται από την ΕΠΑΕ (Επιτροπή Πολεοδομικού και Αρχιτεκτονικού Ελέγχου) της Περιφερειακής Ενότητας Χανίων και να δίνεται έμφαση στην τήρηση των παραπάνω μορφολογικών περιορισμών.

Σύμφωνα με τη Μελέτη του Τοπικού Αναπτυξιακού Προγράμματος της Επαρχίας Κισσάμου (Βογιατζάκης και άλλοι, 1995), ειδική μνεία γίνεται για τους οικισμούς Ροδωπός, Αστράτηγος, Πλακάλωνα, Τζινεβριανά (εγκαταλελειμμένος οικισμός κοντά στα Νοχιά), Γρα Κέρας (ΤΚ Δελιανών), Γριμπιλιανά (μεμονωμένα κτίσματα, τούρκικο μετόχι), Μαραθοκεφάλα, Ζυμπραγός και Ραβδούχα (μεμονωμένα κτίσματα).

Εδώ θα πρέπει να επισημανθεί ότι το 1983 ανατέθηκε από το Υφυπουργείο Νέας Γενιάς σε ομάδα από επιστήμονες και φοιτητές η μελέτη με θέμα «Αναβίωση Παραδοσιακού Οικισμού Κάτω Τζινεβριανών, Νοχιά Κρήτης» στο πλαίσιο του Προγράμματος «Οικονομικές – Αναπτυξιακές Πρωτοβουλίες Νέων». Η ομάδα αποτύπωσε και κατέγραψε τον οικισμό διερευνώντας τα χαρακτηριστικά του στοιχεία, με αποτέλεσμα τη διατύπωση προτάσεων επανάχρησής του.

Ειδικότερα, η πρόταση βασίστηκε στη διατήρηση του χαρακτήρα του οικισμού και σε ένα απλό κτιριολογικό πρόγραμμα, προσαρμοσμένο στα ήδη υπάρχοντα κτίσματα, σε μια προσπάθεια το νέο σύνολο να διατηρεί την ποιότητα του παλιού. Βασικός στόχος ήταν η αναβίωση και επανάχρηση του οικισμού, ούτως ώστε να μπορέσει να φιλοξενήσει νέους ανθρώπους, με ένα κοινό αίσθημα δημιουργίας. Στους απλούς, σχεδόν ασκητικούς, χώρους των παλαιών κατοικιών εισήχθη μια νέα λογική, που αποσκοπούσε στην αύξηση των δυνατοτήτων φιλοξενίας του συγκροτήματος, στο πλαίσιο της οποίας εντάχθηκαν χώροι όπως ένα μικρό εστιατόριο και ένας χώρος πολλαπλών χρήσεων (<http://www.triantafyllou.eu/?p=6>).

7.6 Δημοτική Ενότητα Ιναχωρίου

Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι που συγκροτούν την πολιτιστική ταυτότητα της ΔΕ Ιναχωρίου (φυσικό περιβάλλον, υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά, πολιτιστικές υποδομές, πολιτιστικοί φορείς και πολιτιστικές εκδηλώσεις). Τα στοιχεία αυτά αντλήθηκαν από τη Μελέτη ΣΧΟΟΑΠ του πρώην Καποδιστριακού Δ. Ιναχωρίου (Χουρδάκης και άλλοι, 2010), καθώς και από διαδικτυακές πηγές και μελέτες.

7.6.1 Φυσική κληρονομιά

Η **πανίδα** της περιοχής, αν και χαρακτηρίζεται από μεγάλη βιοποικιλότητα, έχει επηρεαστεί σημαντικά από τις ανθρώπινες δραστηριότητες, με τους πληθυσμούς της να είναι σήμερα σημαντικά μικρότεροι. Ευτυχώς οι λατομικές δραστηριότητες (εξόρυξη γύψου) έχουν περιοριστεί σε συγκεκριμένες θέσεις και πλέον, λόγω έλλειψης αδειοδοτήσεων, δεν λειτουργούν όπως πριν μια δεκαετία, που προκάλεσαν σημαντικές περιβαλλοντικές επιβαρύνσεις.

Το δυτικό τμήμα της παραλιακής ζώνης της ΔΕ Ιναχωρίου, αν και έχει δεχτεί αρκετές πιέσεις, λόγω της εγκατάστασης ελαιώνων και θερμοκηπίων, της τουριστικής ανάπτυξης στα, μικρής έκτασης, παράκτια τμήματά του, αλλά και της ύπαρξης ταυτόχρονα της παραλίας του Ελαφονησιού, που προσελκύει πλήθος επισκεπτών, δεν έχει υποστεί σημαντικές αλλοιώσεις. Ωστόσο, ο ιδιαίτερος παραδοσιακός χαρακτήρας που έχει διατηρηθεί στην περιοχή (μικροί κόλποι ενδιάμεσα από βραχώδεις ακτές, στις οποίες η πρόσβαση γίνεται μέσα από τη διάσχιση ρεμάτων με πολύ πυκνή βλάστηση από λυγαριές, πικροδάφνες, μυρτιές κ.λπ.) αναμένεται να

κεντρίσει το τουριστικό ενδιαφέρον στο μέλλον. Θα πρέπει, ωστόσο, να επισημανθεί ότι αυτά τα οικοσυστήματα είναι ιδιαίτερα ευαίσθητα, δεν αναγεννιούνται εύκολα και έτσι κάθε ενδεχόμενη παρέμβαση πρέπει να γίνεται με ιδιαίτερη προσοχή.

Τις **περιβαλλοντικές πιέσεις** που δέχεται η παράκτια ζώνη μαρτυρεί τόσο η δημιουργία, κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες, των δύο νέων οικισμών Λιβάδια και Χρυσοσκαλίτισσα, όσο και η δημιουργία δύο λιμνοδεξαμενών στην περιοχή.

Η περιοχή της ΔΕ Ιναχωρίου παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον όσον αφορά το **φυσικό της περιβάλλον**, καθώς κατέχει σημαντική **θέση στον κύριο διάδρομο μετανάστευσης των πτηνών**. Μεταξύ της περιοχής της συγκεκριμένης ΔΕ και της Αφρικής δεν υπάρχει άλλη στεριά και έτσι αποτελεί κρίσιμη θέση στάσης κατά τη μετανάστευση των πτηνών, τόσο κατά την κάθοδο προς την Αφρική όσο και κατά την άνοδο³⁷. Επίσης, οι ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει το **κλίμα** και η **γεωμορφολογία** της περιοχής έχουν αναπτύξει μικροπεριβάλλοντα, σπάνια για την υπόλοιπη Κρήτη και την Ελλάδα. Σημαντικό επίσης είναι το γεγονός ότι τα μικροπεριβάλλοντα αυτά δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερη υποβάθμιση, με αποτέλεσμα να είναι εφικτή η διαχείριση και η περαιτέρω προστασία τους.

Το **τοπίο** της περιοχής είναι σύνθετο και χαρακτηρίζεται από έναν συνδυασμό ορεινών και παραθαλάσσιων περιοχών. Το ορεινό τμήμα χαρακτηρίζεται από έντονο γενικά ανάγλυφο, με έντονα επίσης διαφοροποιούμενη υφή, καθώς εναλλάσσονται τα ρέματα με τις πλαγιές και οι περιοχές με υψηλή βλάστηση με αυτές με χαμηλή. Στον συνδυασμό αυτό εντάσσονται και οι παραδοσιακές καλλιέργειες, με τα όριά τους από φυσική βλάστηση και τις κατά τόπους αναβαθμίδες τους.

Το **καθεστώς προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος** θωρακίζεται νομικά κυρίως από τη δασική νομοθεσία και τον Ν. 1650/86, που καθορίζει τον τρόπο και τις διαδικασίες περιβαλλοντικών αδειοδοτήσεων αρκετών δραστηριοτήτων και θεσμοθετεί την οριοθέτηση περιοχών ειδικού ενδιαφέροντος. Με βάση τη δασική νομοθεσία, εκτός του ότι απαγορεύεται η αλλαγή χρήσεως γης των δασών και των δασικών εκτάσεων, έχει προκύψει και η κήρυξη αναδασωτέων εκτάσεων, καθώς και ο χαρακτηρισμός εκτάσεων ως δασικών. Και στις δύο αυτές κατηγορίες εκτάσεων απαγορεύεται η όποια υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος. Δυστυχώς, όμως, η **βόσκηση** συνεχίζεται ανεξέλεγκτα, με αποτέλεσμα να περιορίζονται τα οφέλη που προκύπτουν από τα παραπάνω.

Οικότοποι με ειδικό καθεστώς προστασίας

Στο πλαίσιο του Ν. 1650/1986 έχουν οριστεί τέσσερις περιοχές που εντάσσονται στο δίκτυο NATURA 2000 ως Τόποι Κοινοτικής Σημασίας (Ειδικού Κοινοτικού Ενδιαφέροντος – Special

³⁷ Η πανίδα της περιοχής είναι εκπληκτικού πλούτου. Μεταξύ άλλων, υπάρχουν προστατευόμενα ενδημικά είδη που συναντώνται σε ελάχιστες περιοχές της Κρήτης, της Ελλάδας και της Ευρώπης, όπως ο περίφημος γυπαετός της Κρήτης (γνωστός ως κοκκαλάς), αλλά και ένα σπάνιο είδος γερακιού το "βαρβάκι" (falco eleonopae), που το 35% του πληθυσμού του πανευρωπαϊκά ζει στα βουνά της Κρήτης. Επίσης, στα ορεινά του Δήμου εκτρέφεται μεγάλος αριθμός ελεύθερων αιγοπροβάτων, τα οποία αποτελούν σημαντικό πόρο για την τοπική οικονομία, αλλά διαδραματίζουν και πολύ σημαντικό ρόλο στην επιβίωση του γυπαετού (<http://www.chania-info.gr/>).

Community Interest – SCI) και μια Περιοχή Ειδικής Προστασίας (Special Protection Area - SPA). Από τους ιδιαίτερους οικοτόπους της περιοχής, ειδικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα μεσογειακά εποχιακά τέλματα (μικρά κοιλώματα του εδάφους, που περιοδικά πλημμυρίζουν).

Α. «ΝΗΣΟΣ ΕΛΑΦΟΝΗΣΟΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΤΙΑ ΘΑΛΑΣΣΙΑ ΖΩΝΗ» (Τόπος Κοινοτικής Σημασίας, με Κωδικό GR4340002) και **«ΠΑΡΑΛΙΑ ΑΠΟ ΧΡΥΣΟΣΚΑΛΙΤΙΣΣΑ ΜΕΧΡΙ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟ ΚΡΙΟΣ»** (Τόπος Κοινοτικής Σημασίας, με Κωδικό GR4340015).

Το **Ελαφονήσι**, αποτελεί ένα από τα σπανιότερα τοπία σε όλη την Ευρώπη. Πρόκειται για μια εκτεταμένη αμμώδη παραλία σπάνιας ομορφιάς, που βλέπει στο Λυβικό πέλαγος και ένα νησάκι, που είναι προσβάσιμο με τα πόδια (Εικόνα 7-20). Βρίσκεται μόλις 100 μ. από τη δυτική ακτή της Κρήτης. Τα νερά σε αυτή τη λωρίδα είναι μεταξύ μισού και ενός μέτρου βάθος, σχηματίζοντας έτσι μια λιμνοθάλασσα που δημιουργεί ένα μαγευτικό τοπίο. Κατά τους καλοκαιρινούς μήνες δέχεται πάνω από 1.000 εκδρομείς ημερησίως (Μελέτη Τουριστικής Ανάπτυξης Περιφέρειας Κρήτης, 2003).

Όσον αφορά τη βλάστηση, παρατηρούνται συστάδες κέδρων, ένα είδος που σε ευρωπαϊκό επίπεδο εμφανίζεται μόνο στην Κρήτη, καθώς και σπάνια ενδημική γλωρίδα, όπως τα κρινάκια της άμμου. Η περιοχή της παραλιακής ζώνης, που είναι ενταγμένη στο πρόγραμμα προστασίας NATURA 2000, έχει έκταση 500 στρ. (Μελέτη ΣΧΟΟΑΠ ΔΕ Ιναχωρίου).

Εικόνα 7-21: Ελαφονήσι
Πηγή: www.velanosvillas.com

Στους παραπάνω βιότοπους περιλαμβάνονται οι **τύποι οικοτόπων** που παρουσιάζονται στον Πίνακα 7-4 που ακολουθεί.

Για τις περιοχές **«ΝΗΣΟΣ ΕΛΑΦΟΝΗΣΟΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΤΙΑ ΘΑΛΑΣΣΙΑ ΖΩΝΗ»** και **«ΠΑΡΑΛΙΑ ΑΠΟ ΧΡΥΣΟΣΚΑΛΙΤΙΣΣΑ ΜΕΧΡΙ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟ ΚΡΙΟΣ»** έχει εκπονηθεί Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη (Ε.Π.Μ.), η οποία δεν έχει θεσμοθετηθεί (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Κισσάμου 2012-2014, Α΄ Φάση: Στρατηγικός Σχεδιασμός).

Πίνακας 7-4: Τύποι Βιοτόπων ΔΕ Ιναχωρίου
 Πηγή: Χουρδάκης και άλλοι, 2010

Κωδικός	Όνομασία Οικοτόπου
1240	Απόκρημνες βραχώδεις ακτές με βλάστηση στη Μεσόγειο (με ενδημικά <i>Limonium</i> spp.)
1310	Μονοετής βλάστηση με <i>Salicornia</i> και άλλα είδη των λασπωδών και αμμοδών ζωνών
2110	Υποτυπώδεις κινούμενες θίνες
2120	Κινούμενες θίνες της ακτογραμμής με <i>Ammophila arenaria</i> (λευκές θίνες)
2250*	Λόχμες των παραλιών με άρκευθους (<i>Juniperus</i> spp.)
2260	Θίνες με βλάστηση σκληρόφυλλων θάμνων (<i>Cisto-Lavenduletalia</i>)
3170*	Μεσογειακά εποχικά τέλματα
5212	Δενδρώδεις θαμνώνες με <i>Juniperus phoenicea</i>
5331	Σχηματισμοί δενδρώδους ευφορβίας
5420 ή 542013	Φρύγανα <i>Sarcopoterium spinosum</i>
5420 ή 54204A	Φρύγανα <i>Sarcopoterium spinosum</i>
5420 ή 542056	Φρύγανα <i>Sarcopoterium spinosum</i>
5420 ή 542057	Φρύγανα <i>Sarcopoterium spinosum</i>
5420 ή 542058	Φρύγανα <i>Sarcopoterium spinosum</i>
6220 ή 62201E	Ψευδοστέπες με αγρωστώδη και μονοετή φυτά (<i>Thero-Brachypodietea</i>)
6220 ή 62201F	Ψευδοστέπες με αγρωστώδη και μονοετή φυτά (<i>Thero-Brachypodietea</i>)
6420 ή 642018	Μεσογειακοί λειμώνες υψηλών χόρτων και βούρλων (<i>Molinio-Holoschoenion</i>)
8217 ή 82171E	Χασμοφυτική βλάστηση ασβεστολιθικών πρανών της Ελλάδας - Βράχια του Αιγαίου
92D0 ή 92D017	Θερμομεσογειακές παραποτάμιες στοές (<i>Nerio-Tamariceteae</i>), παραποτάμιες στοές της Νοτιο-Δυτικής Ιβηρικής χερσονήσου (<i>Securinegion tinctoriae</i>)
9320 ή 932012	Δάση ελιάς και χαρουπιάς
9320 ή 932017	Δάση ελιάς και χαρουπιάς
9370* ή 937011	Δάση φοινίκων του γένους <i>Phoenix</i>
9540 ή 954045	Μεσογειακά δάση πεύκης με ενδημικά είδη πεύκης συμπεριλαμβανόμενου των <i>Pinus mugo</i> και <i>Pinus leucodermis</i>
1110	Αμμοσύρσεις που καλύπτονται διαρκώς από θαλάσσιο νερό μικρού βάθους
1120*	Εκτάσεις θαλάσσιου βυθού με βλάστηση (<i>Ποσειδωνίες</i>)
1170	Υφαλοι

Σημείωση: όπου υπάρχει αστερίσκος πρόκειται για οικοτόπο προτεραιότητας

Β. «ΕΛΟΣ ΤΟΠΟΛΙΑ – ΣΑΣΑΛΟΣ – ΑΓΙΟΣ ΔΙΚΑΙΟΣ» (Τόπος Κοινοτικής Σημασίας, με Κωδικό GR 4340004)

Η περιοχή είναι ενταγμένη στο δίκτυο NATURA 2000 και περιλαμβάνει όλο το βορειοδυτικό τμήμα του Δήμου. Για την περιοχή αυτή έχει εκπονηθεί Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη (ΕΠΜ), η οποία δεν έχει θεσμοθετηθεί (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Κισσάμου 2012-2014, Α΄ Φάση: Στρατηγικός Σχεδιασμός).

Γ. «ΜΕΤΕΡΙΖΙΑ ΑΓΙΟΣ ΔΙΚΑΙΟΣ - ΤΣΟΥΝΑΡΑ - ΒΙΤΣΙΛΙΑ ΛΕΥΚΩΝ ΟΡΕΩΝ» (Ζώνη Ειδικής Προστασίας με Κωδικό GR4340016).

Η περιοχή αυτή ενώνει τις δύο περιοχές NATURA 2000 και περιλαμβάνει το **Καταφύγιο Άγριας Ζωής**, που οριοθετήθηκε με βάση τη δασική νομοθεσία (Ν. 2637/1998). Έχει έκταση 39.350 στρέμματα και είναι απαραίτητη για την αναπαραγωγή, διατροφή, φωλεοποίηση και μετανάστευση σπάνιων ειδών της άγριας πανίδας. Είναι ταξινομημένη σαν περιοχή SPA, που εκτός των άλλων ρυθμίζει τη γεωργία, την κτηνοτροφία, την εξόρυξη και τη λατομία και απαγορεύει το κυνήγι και τη ρυμοτόμηση εντός των ορίων του. Για την υποστήριξη της πανίδας έχουν δημιουργηθεί δεξαμενές με νερό, σπάστρες, ταΐστρες και παρατηρητήριο. Τα όρια της περιοχής ξεκινούν από την κορυφή του Άγιου Δικαίου έως τη λιμνοδεξαμενή της Χρυσοσκαλίτισσας, ακολουθώντας το φυσικό ανάγλυφο της περιοχής. Επίσης, συμπεριλαμβάνεται σε αυτό και η έκταση της νήσου Ελαφώνησος.

Σύμφωνα με την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ, στις παραπάνω δύο περιοχές διακρίνονται **12 τύποι οικοτόπων** (Πίνακας 7-5), ένας από τους οποίους είναι οικότοπος προτεραιότητας.

Πίνακας 7-5: Αντιστοιχία Τύπων Οικοτόπων ΔΕ Ιναχωρίου με την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ
Πηγή: Χουρδάκης και άλλοι, 2010

Κωδικός	Όνομασία Οικοτόπου
3170*	Μεσογειακά εποχικά τέλματα
3290	Ποταμοί της Μεσογείου με περιοδική ροή
5420	Φρύγανα με αστοιβή (<i>Sarcopoterium spinosum</i>)
5430	Διαπλάσεις Κρήτης (<i>Euphorbieto – Verbascion</i>)
8217	Ασβεστολιθικά βράχια του Αιγαίου
8230	Πρωτογενείς λειμώνες σε βραχώδεις δόμους
8310	Σπήλαια των οποίων δεν γίνεται τουριστική εκμετάλλευση
9260	Δάση καστανιάς (<i>Castanea sativa</i>)
92C0	Δάση πλατάνου της Ανατολής (<i>Platanion orientalis</i>)
92D0	Παρόχθια δάση-στοές της θερμής Μεσογείου (<i>Nerio – Tamaricetea</i>)
9310	Δάση με <i>Quercus pubescens</i> στην Κρήτη
9320	Δάση Oleo - Ceratonion

* Οικότοπος προτεραιότητας

Μνημειακά (ελαιό)δενδρα

Εντός της περιοχής της ΔΕ Ιναχωρίου βρίσκεται το **μνημειακό ελαιόδεντρο «Μεγάλη Ελιά» Αερινού**, ενώ αναμένεται να ανακηρυχθούν ως μνημειακά και άλλα 9 ελαιόδενδρα, που παρουσιάζουν την αναγκαία ωριμότητα για περαιτέρω ανάδειξη και ανάπλαση, ώστε να καταστούν επισκέψιμα αξιοθέατα.

Οι βασικοί στόχοι του ΣΕΔΗΚ όσον αφορά την ανάδειξη των **μνημειακών ελαιοδέντρων** είναι:

- Η προστασία των ελαιοδέντρων αυτών και η διατήρησή τους ως **βασικών στοιχείων της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς**.

- Ο εμπλουτισμός της ενδοχώρας με **αξιοθέατα** που συνδέονται με τη φύση, την ιστορία και τον πολιτισμό του τόπου, ώστε να αποτελέσουν **πόλους έλξης** για την ανάπτυξη του εσωτερικού τουρισμού.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι σημασία δεν έχει μόνο η ανακήρυξη, αλλά και η **ανάπλαση και ανάδειξη των ελαιοδέντρων αυτών**, στα οποία καλούνται να συμβάλουν οι τοπικές διοικήσεις αλλά και οι τοπικοί φορείς.

Ένα ακόμη φυσικό μνημείο ανεκτίμητης αξίας που απαντάται στην περιοχή της Δημοτικής Ενότητας είναι ο **Πλάτανος Βλάτους**, που βρίσκεται στη θέση «Μιχαλιανά» του οικισμού Βλάτους. Πρόκειται για ένα πελώριο αιωνόβιο πλάτανο, με τεράστιο κούφωμα στη ρίζα του, μέσα στο οποίο κρύβονταν άνθρωποι και πυρομαχικά κατά την Τουρκοκρατία και την γερμανική κατοχή. Κηρύχθηκε ως **διατηρητέο μνημείο της φύσης** με την Απ. 202306/3584/1977 (ΦΕΚ 590/Β/1977).

Καταρράκτες Τζιτζιφιάς

Στην περιοχή της Τζιτζιφιάς δεσπόζουν δύο καταρράκτες με έντονη ροή και πλούσιο φυσικό περιβάλλον στους πρόποδες του βουνού (Άγιος Δίκαιος) (<http://www.haniotika-nea.gr/i-katarraktes-tis-tzitzifias/>).

7.6.2 Υλική πολιτιστική κληρονομιά

Η παρούσα ενότητα αφορά σε πολιτιστικά στοιχεία που έχουν εντοπιστεί στην περιοχή της ΔΕ Ιναχωρίου (κηρυγμένοι και μη αρχαιολογικοί χώροι και μνημεία, διατηρητέα κτίρια και παραδοσιακοί οικισμοί) και εντάσσονται στις προβλέψεις του Ν. 3028/2002 (ΦΕΚ 153Α/28.06.2002) ή σε δεσμεύσεις αρμοδιότητας των υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Στο σύνολο της ΔΕ Ιναχωρίου υπάρχουν **2 κηρυγμένοι αρχαιολογικοί χώροι και 4 ιστορικά διατηρητέα μνημεία**, ενώ παρατηρείται και **πλήθος αξιόλογων μη κηρυγμένων μνημείων της βυζαντινής περιόδου**. Πολλά από αυτά τα μνημεία βρίσκονται σε θέσεις φυσικού κάλλους ή αξιόλογης θέας, τόσο κοντά όσο και στην ευρύτερη περίμετρο των οικισμών της ΔΕ. Η πλειονότητά τους καταλαμβάνει την κεντρική και νοτιοδυτική περιοχή της ΔΕ Ιναχωρίου. Για τα μνημεία και τις ενδιαφέρουσες οικιστικές ενότητες, στις οποίες εντοπίζονται, θα πρέπει να ληφθεί μέριμνα από τις αρμόδιες Υπηρεσίες (Εφορείες Αρχαιοτήτων, ΥΠΠΟ, ΥΠΕΧΩΔΕ) για τη διερεύνηση, την ιεράρχηση των προτεραιοτήτων και την ενδεχόμενη προστασία και ανάδειξή τους.

Κηρυγμένες κλασικές αρχαιότητες και βυζαντινοί και μεταβυζαντινοί χώροι και μνημεία

Στην ΤΚ Βάθης υπάρχουν οι ακόλουθοι **κηρυγμένοι αρχαιολογικοί χώροι**:

- «ΤΑ ΕΡΕΠΙΑ ΜΙΝΩΙΚΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ»

Βρίσκονται πάνω στο ύψωμα προς το νότιο τμήμα της Ιεράς Μονής Χρυσοσκαλίτισσας και αμέσως παραπλεύρως της Μονής, στη θέση «Αγαστερούλι» σε απόσταση ενός χιλιομέτρου. Η κήρυξή τους έγινε με την Υ.Α. 21220/10-8-1967 (ΦΕΚ 527/Β'/1967).

- «Η ΝΗΣΟΣ ΕΛΑΦΟΝΗΣΟΣ ΚΑΙ Η ΠΑΡΑΛΙΑ ΕΝΑΝΤΙ ΑΥΤΗΣ».

Στην ΤΚ Βάθης, το Ελαφονήσι ή Λαφονήσι και η παραλία έναντι αυτού έχουν κηρυχθεί ως **ιστορικός τόπος** με την Υ.Α. 5778/8-7-1972 (ΦΕΚ 519/Β'/1972), αλλά και ως **αρχαιολογικός χώρος και Τόπος Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους (ΤΙΦΚ)** με την Υ.Α. Φ31/36852/2942/12-10-73 (ΦΕΚ1242/Β'/1973).

Όλα τα παραπάνω μνημεία βρίσκονται υπό την εποπτεία της ΚΕ' Εφορείας Προϊστορικών & Κλασικών Αρχαιοτήτων.

Στην ΤΚ Κεφαλίου, στον οικισμό Κεφάλι, έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** το ενετικό μέγαρο με την ονομασία «**Πύργος Καλλέργη**». Πρόκειται για Βενετσιάνικη Έπαυλη, που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον από ιστορική και αρχιτεκτονική άποψη (ΥΑ 4701/3-3-1967, ΦΕΚ 183/Β'/1967).

Στην ΤΚ Βάθης έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** η Ι. Μ. Κοιμήσεως της Θεοτόκου Χρυσοσκαλίτισσας με την ΥΑ ΥΠΠΕ/Β1/Φ38/15668/353/10-3-1982 (ΦΕΚ 180/Β'/1982). Πρόκειται για κτίσμα των ύστερων χρόνων της Ενετοκρατίας, που αποτελείται από το κύριο συγκρότημα, που είναι τοποθετημένο πάνω σε βράχο, μέσα σε τοπίο φυσικού κάλλους και από προσκτίσματα για αγροτική χρήση σε μικρή απόσταση.

Στην ΤΚ Έλους αξιόλογο **κηρυγμένο μνημείο της ενετικής περιόδου** αποτελεί ο **Ιερός Ναός του Αγίου Ιωάννη Θεολόγου**, που βρίσκεται στο κέντρο του οικισμού Έλος. Πρόκειται για καμαροσκέπαστο τοιχογραφημένο ναό, που έχει υποστεί σημαντική αλλοίωση της αρχικής του δομής με την επέκτασή του προς τα δυτικά, αφού κατεδαφίστηκε ολόκληρη η δυτική του πλευρά. Ο ναός αναφέρεται για πρώτη φορά στα «Χρονικά» του Αρχαιολογικού Δελτίου (Τομ. 25, 1970, Μέρος Β' 2, σελ. 491) από τον Μανώλη Μπορμπουδάκη, λανθασμένα όμως με την ονομασία Άγιος Νικόλαος.

Παρά τις φθορές του τοιχογραφικού διακόσμου από την εισερχόμενη υγρασία της στέγης, διακρίνεται το εικονογραφικό πρόγραμμα, τα θέματα του οποίου είναι από τον ευαγγελικό και αγιολογικό κύκλο, διατεταγμένα κατά το συνηθισμένο στους καμαροσκέπαστους ναούς σύστημα. Σύμφωνα με τον Μιχάλη Ανδριανάκη, ο διάκοσμος του ναού μπορεί να αποδοθεί μαζί με αρκετά άλλα μνημεία στον ζωγράφο του πρώτου μισού του 14^{ου} αι. Ιωακείμ. Τόσο ο ναός, όσο και το παρακείμενο υδραγωγείο στον οικισμό Έλος χαρακτηρίστηκαν ως **ιστορικά διατηρητέα μνημεία** με την Υ.Α. ΥΠΠΕ/ΑΡΧ/Β1Φ38/46488/992/7-9-1983 (ΦΕΚ 566/Β'/1983), καθώς αποτελούν τυπικά δείγματα εκκλησιαστικής τέχνης των χρόνων της Ενετοκρατίας στην Κρήτη και αγροτικής αρχιτεκτονικής των χρόνων που την ακολουθούν. Γύρω από τα δύο μνημεία έχει οριστεί ζώνη προστασίας 50 μ. Ο ναός έχει ενταχθεί στο Ε.Π. Κρήτης στο Μέτρο 5.6, με αντικείμενο την αποκατάσταση και συντήρηση των τοιχογραφιών του.

✚ Μη κηρυγμένες κλασικές αρχαιότητες και βυζαντινοί και μεταβυζαντινοί χώροι και μνημεία

Στα όρια της περιοχής της ΤΚ Βάθης βρίσκονται διάσπαρτα κατάλοιπα της **αρχαίας πόλης Ιναχώριον**, η οποία αναφέρεται στα Γεωγραφικά του Πτολεμαίου, αλλά δεν έχει εντοπιστεί έως σήμερα.

Επίσης, στην ΤΚ Κάμπου στην περιοχή Βαρσαμάκια κοντά στον οικισμό Μελισσιά, απαντάται **ενετικός πύργος** (πύργος Αγίου Δημητρίου³⁸) μαζί με τη **φρατζεσκανική εκκλησία του Αγίου Γρηγορίου**.

Σύμφωνα με πληροφορίες από την ΠΕ Χανίων, αξιόλογο μνημείο αποτελεί και το κτίριο του **Ελαιοτριβείου** στην περιοχή Μοθιανά Βλάτους, καθώς και μια **εκκλησία** στον οικισμό Βλάτος.

Επίσης, μη κηρυγμένοι αρχαιολογικοί χώροι βρίσκονται στις περιοχές: Αμυγδαλοκεφάλι, όρμος Στομίου, Αψάνισσα Λιβαδιών, Πλοκαμιανά και Βουλγάρω.

Τα αξιόλογα μη κηρυγμένα βυζαντινά μνημεία που απαντώνται στην περιοχή της ΔΕ Ιναχωρίου παρουσιάζονται στον Πίνακα 7-6.

Το **μνημείο του Αγίου Γεωργίου** στη Βάθη, καθώς και ο **Ιερός Ναός του Αγίου Αθανασίου** στο Κεφάλι διαθέτουν εγκεκριμένες μελέτες.

Πίνακας 7-6: Αξιόλογα μη Κηρυγμένα Βυζαντινά Μνημεία ΔΕ Ιναχωρίου
Πηγή: Χουρδάκης και άλλοι, 2010

Περιγραφή	Υπεύθυνος Φορέας	Θέση	Χαρακτηριστικά
Ι. Ναός Μεταμόρφωσης του Σωτήρος	28η ΕΒΑ	Κεφάλι	Η εκκλησία ακολουθεί τον συνηθισμένο τύπο των μονόκωρων καμαροσκέπαστων ναών. Στον βόρειο τοίχο υπάρχει επιγραφή, στην οποία αναγράφεται η χρονολογία 1320, που υποδηλώνει το έτος τοιχογράφησης του ναού. Διακρίνονται χαράγματα οικοσήμεων, χρονολογιών και ονομάτων. Για την εικονογράφηση του ναού εργάστηκαν δύο ζωγράφοι, με διαφορετική τεχνοτροπία.
Ι. Ναός Αγίου Αθανασίου	28η ΕΒΑ	Κεφάλι	Η εκκλησία ακολουθεί τον συνηθισμένο τύπο των μονόκωρων καμαροσκέπαστων ναών. Στον δυτικό τοίχο, πλάι στην πόρτα, διακρίνεται η επιγραφή 1393, που δηλώνει το έτος τοιχογράφησης του ναού. Επίσης, στον νότιο τοίχο διατηρείται η κτητορική επιγραφή με το όνομα της Άννας Μοσκάννας.
Ι. Ναός Παναγίας	28η ΕΒΑ	Βαράδω	Μονόκωρος ναός, με τοιχογραφίες αρκετά κατεστραμμένες λόγω των αλάτων που προκλήθηκαν από την εισερχόμενη υγρασία.
Ι. Ναός	28η ΕΒΑ	Παπαδιανά	Απλός μονόκλιτος ναός, του οποίου η καμάρα υποστηρίζεται

³⁸ <http://www.cretanbeaches.com/el/>

Περιγραφή	Υπεύθυνος Φορέας	Θέση	Χαρακτηριστικά
Αγίου Δημητρίου		(Βαράδω)	με σφενδόνιο. Ο τοιχογραφικός διάκοσμος έχει υποστεί σημαντικές φθορές λόγω της εισερχομένης υγρασίας για μεγάλο χρονικό διάστημα.
Ι. Ναός Μιχαήλ Αρχάγγελου	28η ΕΒΑ	Βάθη	Μονόκλιτος καμαροσκέπαστος ναός, με τοιχογραφικό διάκοσμο που διατηρείται σε αρκετά καλή κατάσταση. Η εικονογράφηση του ναού έγινε πιθανότατα από δύο αγιογράφους, λόγω των διαφορετικών τεχνοτροπιών. Μεγάλο μέρος της επιγραφής του ναού έχει καταστραφεί, όπου υπήρχε και η χρονολογία. Η διάταξη των θεμάτων και η τεχνοτροπία τοιχογράφησης του ναού οδηγούν στη χρονολόγησή του στο α' μισό του 14 ^{ου} αι.
Ι. Ναός Αγίου Γεωργίου	28η ΕΒΑ	Βάθη	Μονόκλιτος τοιχογραφημένος ναός, με πλευρικά «τυφλά» αψιδώματα. Η καμάρα του ναού είχε γκρεμιστεί και ανακατασκευάστηκε με τα ίδια υλικά, όπως διαπιστώνεται από τα τμήματα που διατηρούν τοιχογράφηση. Η επιγραφή που υπάρχει στο κέντρο της κόγχης του ιερού διατηρεί τη χρονολογία 1284, που είναι μια από τις παλαιότερες στην Κρήτη.
Ι. Ναός Αγίου Ιωάννη	28η ΕΒΑ	Βάθη	Μονόκλιτος καμαροσκέπαστος ναός, με τοιχογραφικό διάκοσμο που δεν διατηρείται σε καλή κατάσταση λόγω των αλάτων που έχουν καλύψει τη μεγαλύτερη ζωγραφική επιφάνεια.
Ι. Ναός Αγίων Αποστόλων	28η ΕΒΑ	Τζιτζιφιά	Απλός, μονόκλιτος, καμαροσκέπαστος, τοιχογραφημένος ναός. Τα θέματα του εικονογραφικού προγράμματος είναι από τον ευαγγελικό και αγιολογικό κύκλο. Η τοιχογράφηση του ναού χρονολογείται πιθανότατα στο β' μισό του 14 ^{ου} αι.
Ιερά Μονή Χρυσοσκαλίτισσας ³⁹	28η ΕΒΑ	Μονή Χρυσοσκαλίτισσας	Στα τέλη του 19ου αιώνα οι μοναχοί αποφάσισαν να ανοικοδομήσουν έναν καινούργιο μεγάλο ναό πάνω στο βράχο και να κατεδαφίσουν τον παλιό σπηλαιώδη. Ο

³⁹ Δεν υπάρχουν γραπτές μαρτυρίες για το ξεκίνημα του ιερού προσκυνήματος της Χρυσοσκαλίτισσας. Η παράδοση αναφέρει ότι η ιερότητα του χώρου αρχίζει με την παρουσία (εύρεση) της εικόνας της Κοίμησης της Θεοτόκου σε κόγχη του βράχου. Η εικόνα αυτή κρύφτηκε εκεί πιθανότατα την εποχή της εικονομαχίας 726-842 μ.Χ. Λέγεται μάλιστα ότι βρέθηκε από έναν γεωργό που έβλεπε σαν όραμα φλόγα καντηλιού τα βράδια. Πριν κτιστεί η Χρυσοσκαλίτισσα στη θέση της υπήρχε άλλος ναός στο όνομα της Κοίμησης της Θεοτόκου, που ήταν προσκολλημένος σε σπηλαιώδη βράχο. Στη σκέπη του βράχου υπήρχε και άλλος συνεχόμενος ναός της Αγίας Τριάδος. Το όνομα το πήρε (κατά την παράδοση) από ένα χρυσό σκαλοπάτι, το τελευταίο από τα ενενήντα οκτώ που είχε τότε. Τα πρώτα χρόνια της Τουρκοκρατίας, ο Πατριάρχης αναγκάστηκε να πουλήσει τα κτήματα της Μονής, καθώς και το χρυσό σκαλοπάτι, για να πληρώσει τους βαρύτατους φόρους που είχε επιβάλει ο σουλτάνος, με συνέπεια την ερήμωση του Μοναστηριού.

Την ημέρα του Πάσχα του 1824 έγινε η μεγαλύτερη σφαγή σε ολόκληρη την Κρήτη στο Λαφονήσι από τους Τουρκοαιγύπτιους. Στο πέρασμά τους χάλασαν δέκα εκκλησίες της περιοχής. Πέρασαν και από τη Χρυσοσκαλίτισσα που ήταν έρημη. Ήθελαν να την ισοπεδώσουν, αλλά τους εμπόδισε ένα σμήνος μελισσών, που είχε για κυνέλη την κόγχη που βρίσκεται το εικονοστάσι το οποίο βρίσκεται στην άνοδο προς τη Μονή. Το 1943 εγκαταστάθηκαν οι Γερμανοί κατακτητές στη Μονή (αφού

Περιγραφή	Υπεύθυνος Φορέας	Θέση	Χαρακτηριστικά
			καινούργιος ναός χτίστηκε το 1894 και είναι δίκλιτος, αφιερωμένος στην Κοίμηση της Θεοτόκου και στην Αγία Τριάδα.
Ι. Ναός Αγίου Γεωργίου	28η ΕΒΑ	Στροβλές, τοποθεσία «Καλόγερος»	Μονόχωρος, καμαροσκέπαστος ναός, με τοιχογραφίες που έχουν απολεπιστεί λόγω της μακροχρόνιας υγρασίας στο εσωτερικό του ναού.
Ι. Ναός Τιμίου Σταυρού	28η ΕΒΑ	Στροβλές	Μονόχωρος καμαροσκέπαστος ναός, του οποίου η δυτική πλευρά κατεδαφίστηκε για να επεκταθεί ο ναός προς αυτή την πλευρά. Οι τοιχογραφίες χρονολογούνται από τον 14 ^ο αι. και διατηρούνται σε αρκετά καλή κατάσταση. Το πέτρινο καμπαναριό κατασκευάστηκε το β' μισό του 19 ^{ου} αι.

Μερικά ακόμη **βυζαντινά μνημεία** που παρουσιάζουν ενδιαφέρον λόγω των αξιόλογων αρχιτεκτονικών τους στοιχείων παρουσιάζονται στον Πίνακα 7-7:

Πίνακας 7-7: Αξιόλογα Βυζαντινά Μνημεία ΔΕ Ιναχωρίου
Πηγή: Χουρδάκης και άλλοι, 2010

Βυζαντινά Μνημεία	
• Μιχαήλ Αρχάγγελος στο Αμυγδαλοκεφάλι	• Αγ. Ιωάννης ο Πρόδρομος στο Βλάτος
• Αγ. Παρασκευή (τοιχογραφημένη, 14 ^{ος} αι.) στον Κάμπο	• Αγ. Γεώργιος στη Ρογδιά
• Αγ. Μάμας (σε σπηλιά) στο Αμυγδαλοκεφάλι	• Αγ. Μάμας στη Ρογδιά
• Αγ. Ιωάννης Θεολόγος στην Κεραμωτή	• Αγ. Ιωάννης ο Πρόδρομος στο Έλος
• Αγ. Κυριακή στην Κεραμωτή	• Αγ. Γεώργιος στο Έλος
• Αγ. Ιωάννης ο Ερημίτης στην Κεραμωτή	• Κοίμηση της Θεοτόκου στο Έλος
• Αγ. Πατέρες (σε σπηλιά) στην Κεραμωτή	• Πέτρου και Παύλου στο Έλος
• Santa Maria (ενετοκρατίας) στη Βάθη	• Ζωοδόχου Πηγής στη Λίμνη
• Αγ. Βασίλειος στη Βάθη	• Μεταμόρφωση Σωτήρος στο Λούχι
• Αγ. Αντώνιος στα Πλοκαμιανά	• Αγ. Ιωάννης ο Θεολόγος στον Κάμπο
• Αγ. Σπυρίδων (σε σπηλιά) στα Πλοκαμιανά	• Γεννέσιον Θεοτόκου στα Παπαδιανά
• Αγία Τριάδα στο Βλάτος	• Αγ. Παρασκευή στα Παπαδιανά

Το μνημείο της Αγίας Παρασκευής Κάμπου διαθέτει εγκεκριμένη μελέτη προστασίας.

έδωξαν τους μοναχούς). Τότε πολυβολήθηκαν από αγγλικό αεροπλάνο. Σημάδια του πολυβολισμού φαίνονται σε χαμηλή εικόνα του τέμπλου. Η ζωή της Μονής ξανάρχισε μετά την 27η Ιανουαρίου 1944, την ημέρα που έφυγαν οι Γερμανοί. Αυτή η ζωή συνεχίζεται αδιάκοπα από τους φιλόξενους και δραστήριους μοναχούς, που προσφέρουν τις υπηρεσίες τους και κρατούν ζωντανό το ιερό αυτό προσκύνημα.

Νεώτερα μνημεία

Σύμφωνα με επίσημο έγγραφο της Υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Κρήτης (Α.Π.: 218, 11.03.2016), το μοναδικό κηρυγμένο νεώτερο μνημείο της ΔΕ Ιναχωρίου είναι ένα κτήριο ιδιοκτησίας Ελληνικού Δημοσίου (ημιτελής ναός) στον οικισμό Βλάτος (Φ.Ε.Κ. 178/Α.Α.Π./19.08.2015), ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο μη κηρυγμένος ως νεώτερο μνημείο νερόμυλος στον οικισμό Κάμπος, στη θέση Άνω Κουμαρόλακκος.

Επιπλέον, αξιόλογο δείγμα νεότερης αρχιτεκτονικής αποτελούν οι χαρακτηριστικές καμινάδες των σπιτιών στους γραφικούς οικισμούς της. Επιπλέον, αξιοσημείωτες για την περιοχή είναι οι πλύστρες ή πλυσταριά στους οικισμούς Κεραμωτή, Παπαδιανά και Αερινός.

Πολιτιστικές διαδρομές

Κρίνεται απαραίτητη η ένταξη των ανωτέρω μνημείων σε πολιτιστικές διαδρομές που θα συνδυάζουν τα ιστορικά στοιχεία της περιοχής (αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία, παραδοσιακοί οικισμοί) με τα τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και αξίας (φαράγγια, δάση, ορεινά μονοπάτια κ.λπ.).

Με βάση τη Μελέτη του Τοπικού Αναπτυξιακού Προγράμματος της Επαρχίας Κισσάμου (Βογιατζάκης και άλλοι, 1995) μια διαδρομή που έχει κατά καιρούς προταθεί από διάφορους τοπικούς φορείς (Νομαρχιακό Συμβούλιο Χανίων – ΠΕΠ Κρήτης, Αναπτυξιακή Εταιρεία Επαρχίας Κισσάμου – Προγράμματα LEADER II και INTERREG II, ΠΕΠ Κρήτης) και ενσωματώνει έναν σημαντικό αριθμό αξιόλογων φυσικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής των Δημοτικών Ενοτήτων Ιναχωρίου και Κισσάμου είναι η διαδρομή «**Πολυρρήνια – Σηρικάρι – Βλάτος (Μηλιά) – Αμυγδαλοκεφάλι (Σημαντηριανά) – Κεφάλι – Μονοπάτι Ε4**».

7.6.3 Άυλη πολιτιστική κληρονομιά

Στην ΔΕ Ιναχωρίου επικρατούν τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά της Περιφέρειας Κρήτης, που εμφανίζουν έναν πιο έντονο χαρακτήρα σε περιοχές που είναι λιγότερο τουριστικά ανεπτυγμένες. Ολόκληρος σχεδόν ο τοπικός πληθυσμός διατηρεί τα παραδοσιακά ήθη και έθιμα. Έτσι απαντά κανείς ακόμη και σήμερα πολλούς ηλικιωμένους κρητικούς με την παραδοσιακή στολή (στιβάνια, γκιλόττες, μαύρο πουκάμισο και το κροσσωτό κεφαλομάντηλο), καθώς και ηλικιωμένες γυναίκες που είναι ντυμένες στα μαύρα και καλύπτουν το κεφάλι τους με τσεμπέρι. Οι άντρες και οι γυναίκες νεότερης ηλικίας δεν συνηθίζουν να φορούν πλέον παραδοσιακά ρούχα, εκτός αν συμμετέχουν σε κάποια πολιτιστική εκδήλωση.

Διατηρούνται ακόμη οι στενοί οικογενειακοί και συγγενικοί δεσμοί, τα πατροπαράδοτα έθιμα, η μουσική και τα τραγούδια. Τα ριζίτικα και οι μαντινάδες συγκινούν ακόμα, όχι μόνο τους ηλικιωμένους, αλλά και τους νέους, που συνεχίζουν την παράδοση, δημιουργώντας νέες καλλιτεχνικές ομάδες που συμμετέχουν στις τοπικές πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Το βιολί, η λύρα και το λαούτο παραμένουν τα χαρακτηριστικά μουσικά όργανα, οι κρητικοί χοροί με σημαντικότερο τον **τοπικό Χανιώτικο «Συρτό»**⁴⁰ εξακολουθούν να χορεύονται σε κάθε ευκαιρία και οι μαντινάδες και τα ριζίτικα τραγούδια αντηχούν σε κάθε γλέντι. Ο Χανιώτικος «Συρτός» παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, λόγω του ξεχωριστού χορευτικού τρόπου απόδοσης της παλαιότερης μορφής του, που διατηρείται στην Επαρχία Κισσάμου γενικότερα, αλλά και του πολύ μεγάλου αριθμού συνοδευτικών μελωδιών (μουσικών σκοπών), που οι περισσότερες είναι δημιουργίες σπουδαίων μουσικών της Κισσάμου του 19^{ου} και του 20^{ου} αι.

7.6.4 Αγροτικοί συνεταιρισμοί

Σύμφωνα με το Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π. της ΔΕ Ιναχωρίου, οι αγροτικοί συνεταιρισμοί της περιοχής είναι:

- Αγροτικός Συνεταιρισμός Αμυγδαλοκεφαλίου.
- Αγροτικός Συνεταιρισμός Βάθης.
- Αγροτικός Συνεταιρισμός Βλάτους.
- Αγροτικός Συνεταιρισμός Έλους.
- Αγροτικός Συνεταιρισμός Κάμπου.
- Αγροτικός Συνεταιρισμός Κεφαλίου.
- Αγροτικός Συνεταιρισμός Περιβολίων.
- Αγροτικός Συνεταιρισμός Στροβλών.

Η ΔΕ Ιναχωρίου συμμετέχει στο «Σύνδεσμο Ελαιοκομικών Δήμων Κρήτης» (ΣΕΔΗΚ), που δημιουργήθηκε πρόσφατα και έχει ως σκοπό του την προώθηση του κρητικού ελαιολάδου.

7.6.5 Πολιτιστικές υποδομές - Πολιτιστική παραγωγή

Όσον αφορά τις πολιτιστικές υποδομές, στη ΔΕ Ιναχωρίου χώρος πολιτιστικών εκδηλώσεων υπάρχει μόνο στα παλιά Δημοτικά Σχολεία, που ανακατασκευάστηκαν με δαπάνες του Δήμου και βρίσκονται στις ΤΚ Αμυγδαλοκεφαλίου, Βλάτους και Κάμπου. Επίσης, στην ΤΚ Βάθης χρησιμοποιείται η αίθουσα του παλαιού Κοινοτικού Καταστήματος.

Αίθουσες πολλαπλών δραστηριοτήτων (πνευματικά κέντρα) υπάρχουν στις ΤΚ Βλάτους (σύγχρονη), Στροβλών, Αμυγδαλοκεφαλίου και Κάμπου.

Τέλος, στον οικισμό Περιβόλια, δύο χιλιόμετρα από το Κεφάλι, λειτουργεί το Μουσείο Αναγνώστη Σκαλίδη το οποίο φιλοξενεί μια μικρή συλλογή φωτογραφιών και προσωπικών αντικειμένων του Αναγνώστη Σκαλίδη, καθώς και άλλου υλικού (φωτογραφίες ηρώων αγωνιστών τουρκομάχων, μακεδονομάχων, πολυτιμότερα και μοναδικά έγγραφα, βιβλία προαγωγών, ημερολόγια που γράφουν για σκληρές και άνισες μάχες και οικογενειακά κειμήλια)

⁴⁰ Ο **Χανιώτικος συρτός** αποτελεί έναν από τους πιο διαδεδομένους χορούς της Κρήτης, με την πρώτη οργανική εκτέλεση της μουσικής του χορού να αποδίδεται στον Κισσαμίτη βιολάτορα Στέφανο Τριανταφυλλάκη ή «Κιώρα», από τα Γαλουβά Λουσακιών και την πρώτη βηματική απόδοσή του να αποδίδεται σε κατοίκους του οικισμού Πατεριανά της Κοινότητας Λουσακιών, περίπου το 1750 (ΕΠΟΦΕΚ, <http://issuu.com/>).

που επαληθεύει τη δράση του στον αγώνα των Κρητικών εναντίων των Τούρκων (1818-1901) και τη θέση του υπέρ της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα (<http://www.crete.gr/>).

7.6.6 Πολιτιστικοί φορείς και δράσεις

Κέντρο Περιβάλλοντος και Βιώσιμης Ανάπτυξης

Αποτελεί το σημαντικότερο πολιτιστικό φορέα που δραστηριοποιείται στην περιοχή της ΔΕ. Πρόκειται για «αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία», με έδρα την ΤΚ Βλάτους, που συμμετέχει ενεργά σε θέματα σχετικά με το περιβάλλον και τον πολιτισμό.

Ειδικότερα, όσον αφορά τον **πολιτιστικό τομέα**, συμμετέχει στον σχεδιασμό και την υλοποίηση των δύο σημαντικότερων πολιτιστικών γεγονότων της περιοχής, που είναι:

- Τα «Ελαφονήσια».
- Η «Γιορτή του Κάστανου».

Οι δραστηριότητες αυτές περιγράφονται σε επόμενη ενότητα.

Ένωση Πολιτιστικών Φορέων Επαρχίας Κισσάμου

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΠΟΦΕΚ⁴¹, οι Πολιτιστικοί Σύλλογοι που δραστηριοποιούνται στη ΔΕ Ιναχωρίου παρουσιάζονται στον Πίνακα 7-8.

Πίνακας 7-8: Πολιτιστικοί Σύλλογοι ΔΕ Ιναχωρίου
Πηγή: ΕΠΟΦΕΚ

Πολιτιστικοί Φορείς Δημοτικής Ενότητας Ιναχωρίου	
1	Πολιτιστικός Σύλλογος Αναγνώστου Σκαλίδη «Περιβόλια»
2	Πολιτιστικός Σύλλογος Βλάτους «Οι Νέοι Ορίζοντες»
3	Σύλλογος Γυναικών Ιναχωρίου «Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ»
4	Πολιτιστικός Σύλλογος Απανταχού Κεραμωτιανών
5	Σύλλογος Αλληλεγγύης «Ο ΚΑΜΠΟΣ»
6	Σύλλογος Ιναχωριτών (ή Εννιαχωριανών) Αθήνας – Πειραιά «ΠΑΝΑΓΙΑ ΧΡΥΣΟΣΚΑΛΙΤΙΣΣΑ»
7	Μορφωτικός Πολιτιστικός Αθλητικός Σύλλογος Πλοκαμιανών Κισσάμου

7.6.7 Πολιτιστικές εκδηλώσεις (θεματολογία)

Στο σύνολο της Επαρχίας Κισσάμου διοργανώνεται κάθε χρόνο από την ΕΠΟΦΕΚ (κυρίως κατά τους καλοκαιρινούς και φθινοπωρινούς μήνες, από Ιούνιο μέχρι Οκτώβριο) πλήθος πολιτιστικών εκδηλώσεων, που διακρίνονται στις ακόλουθες βασικές κατηγορίες:

- Παραδοσιακές εκδηλώσεις.

⁴¹ <http://issuu.com/epofek/docs/fylladio.ekdilwsewn.2014/0>

- Μουσικές εκδηλώσεις – Συναυλίες.
- Εκθέσεις φωτογραφίας – Εικαστικά.
- Εκθέσεις τοπικών παραδοσιακών προϊόντων.
- Θεατρικές παραστάσεις – Προβολές ταινιών.
- Λοιπές εκδηλώσεις (π.χ. αθλητικές δραστηριότητες, πεζοπορίες, εκδρομές, αστροπαρατηρήσεις).

Πιο συγκεκριμένα, στην περιοχή της ΔΕ Ιναχωρίου, οι κυριότερες παραδοσιακές εκδηλώσεις που αναπτύσσονται είναι:

Τα «Ελαφονήσια»

Πρόκειται για μια **πολιτιστική εκδήλωση** που διοργανώνεται κάθε χρόνο κατά τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο στη ΔΕ Ιναχωρίου με κύριο διοργανωτή τον Δήμο, καθώς και την πρώην Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χανίων – Νομαρχιακή Επιτροπή Λαϊκής Επιμόρφωσης (ΝΕΛΕ) (νυν Τμήμα Δια Βίου Μάθησης, Παιδείας και Απασχόλησης, που ανήκει στη Δ/ση Ανάπτυξης της ΠΕ Χανίων), το Κέντρο Περιβάλλοντος και Βιώσιμης Ανάπτυξης και το Σύλλογο Εννιαχωριανών Αττικής.

Η εκδήλωση γίνεται σε όλο τον Δήμο και αναπτύσσει **θεματικές ενότητες**, που σχετίζονται με:

- Την πολιτιστική παράδοση (τραγούδι, μουσική).
- Το περιβάλλον (στην περιοχή της ΔΕ υπάρχουν τέσσερις περιοχές ενταγμένες στο δίκτυο NATURA 2000).
- Ιστορικά γεγονότα (ομιλίες, τιμητικές εκδηλώσεις).
- Αθλητικές εκδηλώσεις (αγώνες δρόμου).
- Έκθεση φωτογραφίας (προϊόντων, φυσικών τοπίων, πολιτισμικών στοιχείων της περιοχής).

Η «Γιορτή του Κάστανου»

Πρόκειται για τριήμερες εκδηλώσεις που γίνονται κατά τους μήνες Οκτώβριο ή Νοέμβριο κάθε έτους και σχετίζονται με το συγκεκριμένο **τοπικό προϊόν** και τη διασύνδεσή του με τη λαϊκή παράδοση, την οικονομία και το περιβάλλον της περιοχής. Λαμβάνουν χώρα στην ΤΚ Έλους, η ευρύτερη περιοχή της οποίας είναι γνωστή ως **«Καστανοχώρια»**.

Αποτελεί μια από τις ελάχιστες γιορτές που γίνονται στην ΠΕ Χανίων με θεματολογία που αφορά κάποιο συγκεκριμένο τοπικό προϊόν και ως εκ τούτου κάθε χρόνο η επιτυχία της είναι δεδομένη.

Πίνακας 7-9: Κυριότερα Πανηγύρια ανά ΤΚ και Οικισμό της ΔΕ Ιναχωρίου
 Πηγή: Χουρδάκης και άλλοι, 2010

Τοπική Κοινότητα/ Οικισμός	Πανηγύρια	Ημερομηνία
TK ΑΜΥΓΔΑΛΟΚΕΦΑΛΙΟΥ		
Αμυγδαλοκεφάλι	Αγ. Παντελεήμονας	27/7
Κεραμωτή	Αγ. Μύρωνας και Αντάμωμα Απανταχού Κεραμωτιανών	17/8
TK ΒΑΘΗΣ		
Βάθη	Αγ. Ιωάννης Χρυσόστομος	
Πλοκαμιανά	Αγ. Αντώνιος	17/1
Χρυσοκαλίτιστα	Παναγίας	15/8
TK ΒΛΑΤΟΥΣ		
Βλάτος	Γέννηση Θεοτόκου	8/9
Βλάτος	Απ. Θωμά	
Μηλιά	Αγ. Ιωάννης	8/5
Ρογδιά	Αγ. Γεώργιος	23/4
TK ΕΛΟΥΣ		
Έλος	Αγ. Νικόλαος	6/12
Αη Δίκιος	Αη Δίκιος	6/5
Λίμνη	Ζωοδόχου Πηγής	
Λούχι	Ευαγγελισμός της Θεοτόκου	25/3
TK ΚΑΜΠΟΥ		
Κάμπος	Αγ. Ιωάννης ο Θεολόγος	26/9
Κάμπος	Αγ. Παρασκευή	26/7
Μελισσιά	Αγ. Μάμας, Αγ. Χαράλαμπος	2/9,10/2
TK ΚΕΦΑΛΙΟΥ		
Κεφάλι	Χριστού	6/8
Αερινός	Τίμιος Σταυρός	14/9
Παπαδιανά	Γέννηση της Παναγίας	8/9
TK ΠΕΡΙΒΟΛΙΩΝ		
Περιβόλια	Αγ. Ιωάννης ο Θεολόγος	26/9
TK ΣΤΡΟΒΛΩΝ		
Στροβλές	Αγ. Παντελεήμονας	27/7
Στροβλές (Καλογέρων)	Αγ. Γεώργιος	23/4
Αλιγοί	Ζωοδόχου Πηγής	23/4

Ανάμεσα στις εκδηλώσεις παραδοσιακού χαρακτήρα των κατοίκων της περιοχής ξεχωριστή θέση κατέχουν τα πανηγύρια, που γίνονται συνήθως μια φορά το χρόνο, όταν γιορτάζει ο πολιούχος Άγιος κάθε οικισμού. Οι γιορτές αυτές συνοδεύονται από φαγοπότη, γλέντι με κρητικούς και άλλους δημοτικούς χορούς, με την εμβέλειά τους να ξεπερνάει κατά πολύ τα όρια της ΔΕ. Τα κυριότερα πανηγύρια ανά ΤΚ παρουσιάζονται στον Πίνακα 7-9.

Οι θρησκευτικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται κατά τη διάρκεια όλου του χρόνου στην περιοχή διατηρούν ακόμη τις συνήθειες των παλαιών πανηγυριών, με τα

κεράσματα από τους κατοίκους (σαρδέλες, κουκιά, ελιές, τυρί, βραστό κρέας, τηγανητά ψάρια κλπ.) σε όλους τους παρευρισκόμενους, και τη συνοδεία κρητικής μουσικής και χορού.

Εντυπωσιακές είναι οι κοινωνικού χαρακτήρα εκδηλώσεις (αρραβώνες, γάμοι, βαφτίσεις κ.λπ.), που συχνά γίνονται με ανοικτό κάλεσμα και απεριόριστες ποσότητες φαγητού και ποτού, συνοδεία πάντα ζωντανής παραδοσιακής μουσικής, χορού και φιλόξενης διάθεσης. Άλλες εκδηλώσεις παραδοσιακού χαρακτήρα είναι το κάψιμο του Ιούδα το Πάσχα.

7.6.8 Αξιόλογοι και ενδιαφέροντες οικισμοί

Στη ΔΕ Ιναχωρίου δεν υπάρχουν οικισμοί που να έχουν χαρακτηριστεί ως παραδοσιακοί. Παρόλα αυτά, με Νομαρχιακές αποφάσεις που καθορίζουν τα όρια των οικισμών έχουν χαρακτηριστεί:

- ως **αξιόλογοι** οι οικισμοί Πλοκαμιανά και Τζιτζιφιά, και
- ως **ενδιαφέροντες** οι οικισμοί Αμυγδαλοκεφάλι, Κεραμωτή, Βάθη, Χρυσοσκαλίτισσα, Έλος, Λίμνη, Λούχι, Κάμπος, Μπερμπαθιανά, Πλαγιά, Μελισσιά, Κεφάλι, Φελεσιανά, Θεοδωριανά, Παπαδιανά, Αερινός και Περιβόλια.

Στις αποφάσεις οριοθέτησης των οικισμών, για όλους τους οριοθετημένους οικισμούς του Δήμου υπάρχει συνημμένο Δελτίο Αρχιτεκτονικής Αναγνώρισης, το οποίο περιέχει μορφολογικούς περιορισμούς για τις νέες οικοδομικές εργασίες. Για τη διατήρηση της παραδοσιακής φυσιογνωμίας των οικισμών, οι οικοδομικές άδειες σε όλους τους οικισμούς πρέπει να ελέγχονται από την ΕΠΑΕ (Επιτροπή Πολεοδομικού και Αρχιτεκτονικού Ελέγχου) της Περιφερειακής Ενότητας Χανίων και να δίνεται έμφαση στην τήρηση των παραπάνω μορφολογικών περιορισμών.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι η **Μελέτη ΣΧΟΟΑΠ Δήμου Ιναχωρίου** προτείνει την εφαρμογή ειδικών όρων δόμησης των παραδοσιακών οικισμών, σύμφωνα με τις διατάξεις του ΠΔ της 19-10-1978 (ΦΕΚ 594/Δ'/1978), όπως αυτό τροποποιήθηκε και ισχύει σήμερα, που επιβάλλουν τη διατήρηση των αξιόλογων κτιρίων ή στοιχείων και το σεβασμό του χαρακτήρα των οικισμών.

Σύμφωνα με τη Μελέτη Τοπικού Αναπτυξιακού Προγράμματος της Επαρχίας Κισσάμου (Βογιατζάκης κ.ά., 1995) ειδική μνεία γίνεται για τους οικισμούς Μηλιά (βρίσκεται στην ΤΚ Βλάτους), Βλάτος και Κουφή Γκάρα (βρίσκεται στην ΤΚ Έλους), ενώ σύμφωνα με πληροφορίες της ΠΕ Χανίων έχουν γίνει μελέτες για τους αξιόλογους οικισμούς Βάθη και Λούχιον.

Στο πλαίσιο του Προγράμματος Κοινωφελούς Χαρακτήρα με τίτλο «Καταγραφή και Ανάδειξη της Νεότερης Αρχιτεκτονικής και Κινητής Κληρονομιάς της Περιφερειακής Ενότητας Χανίων» (Οκτώβριος 2012 - Φεβρουάριος 2013) εκπονήθηκαν μελέτες για τους ενδιαφέροντες οικισμούς **Βάθη και Λούχι**⁴². Μια συνοπτική περιγραφή των στοιχείων που αφορούν τους οικισμούς αυτούς δίνεται στη συνέχεια.

⁴² Ενδιαφέροντες αξιόλογοι οικισμοί για τους οποίους έχουν γίνει σχετικές μελέτες. Τα στοιχεία σχετικά με τους οικισμούς αυτούς διατέθηκαν στην ερευνητική ομάδα από την ΠΕ Χανίων.

Βάθη

Πρόκειται για ορεινό αγροτικό οικισμό, που βρίσκεται σε υψόμετρο 320 μ. πάνω από τη θάλασσα, στον κεντρικό οδικό άξονα Κισσάμου – Ελαφονησίου, μετά την παράκαμψη για το χωριό Κεφάλι, σε απόσταση 66 χλμ. από τα Χανιά και 31 χλμ. από το Καστέλι. Αρχικά ο οικισμός είχε την ονομασία «Κούνενι» (από το λατινικό *cuneus*=σφήνα), ενώ στη συνέχεια μετονομάστηκε σε Βάθη (1960).

Το φυσικό περιβάλλον του οικισμού χαρακτηρίζεται από μεγάλη ποικιλία βλάστησης (ελιές, πλατάνια κ.ά.), ρυάκια και πηγές. Το 1944 ο οικισμός καταστράφηκε από τους Γερμανούς, που προκάλεσαν την ερήμωσή του. Ενώ παλαιότερα ο οικισμός είχε πληθυσμό 300 κατοίκων, σήμερα κατοικούν μόνο 32 κάτοικοι. Τα βασικά χαρακτηριστικά του οικισμού παρουσιάζονται στη συνέχεια.

Χαρακτηριστικά Οικισμού Βάθη	
Παραγωγή και Οικονομική Δομή	Κύριες δραστηριότητες κατοίκων: γεωργία, κτηνοτροφία, μελισσοκομία και χειροτεχνία.
Πολεοδομική Φυσιognωμία	Επικρατούσα πολεοδομική δομή οικισμού: Γραμμική σε επίπεδα και συστάδες. Το παλιό τμήμα του οικισμού είναι ανεπτυγμένο σε συστάδες. Ειδικότερα, η δόμηση είναι άναρχη, με κτίρια κατά μήκος ρέματος, αλλά και κάποια κτισμένα γραμμικά, που δημιουργούν καλντερίμια. Ένας κεντρικός οδικός άξονας διασχίζει περιμετρικά τον οικισμό, ενώ το χωριό διχοτομείται από ποτάμι σε δυο επιμέρους οικισμούς. Ο οικισμός έχει δύο πλατείες (η δεύτερη δημιουργήθηκε μετά από τη διάνοιξη δρόμου από τους Γερμανούς το 1944).
Αρχιτεκτονική Φυσιognωμία	Επικρατούσα μορφολογική δομή κτιρίων: Διώροφα πλατυμέτωπα με πλακοσκεπή. Στα μορφολογικά χαρακτηριστικά των κατοικιών εντάσσονται οι εσοχές στους τοίχους κάτω από την σκάλα (λαϊνοθέστρες ή λαϊνοστάτες) για την αποθήκευση του δοχείου λαδιού, το μέγεθος και το σχήμα των καμινάδων, καθώς και το τζάκι. Αρκετά κτήρια έχουν κτητορικές επιγραφές, που χρονολογούν την ανοικοδόμησή τους στο 1880. Τα παράθυρα είναι ποικίλων διαστάσεων, με πέτρινο ή ξύλινο υπέρθυρο, οι εξωτερικές πόρτες έχουν παρόμοια κατασκευή, ενώ τα κουφώματα είναι ξύλινα, πολύ απλά, με καρφωτά παντζούρια από σανίδες.

Στο πλαίσιο της προαναφερθείσας μελέτης, εκτός από την αποτύπωση των μορφολογικών χαρακτηριστικών του οικιστικού αποθέματος, έχει γίνει απεικόνιση σε χάρτες σημείων, θέσεων και διαδρομών ειδικού ενδιαφέροντος, οι οποίες θα ληφθούν υπόψη με λεπτομέρεια σε επόμενο στάδιο του παρόντος έργου.

Λούχι

Πρόκειται για ορεινό οικισμό που βρίσκεται στη νοτιοδυτική πλευρά της Κρήτης, παραπλεύρως του κεντρικού άξονα Κισσάμου – Ελαφονησίου και σε απόσταση 23,9 χλμ. από το Καστέλι. Βρίσκεται σε υψόμετρο 620 μ. και ορίζεται από τις κορυφογραμμές των ορεινών όγκων «Άγιος Δικαίος» και «Κουτρούλης».

Το φυσικό περιβάλλον του οικισμού χαρακτηρίζεται από πλούσια βλάστηση (καστανιές, κουμαριές, ελαιόδεντρα), καθώς έχει πολλά νερά που αναβλύζουν από μικρές πηγές που βρίσκονται σε χαμηλότερο υψόμετρο, κάτω από τις ρίζες τεράστιων πλατάνων.

Περμετρικά του οικισμού παρατηρείται έντονη διαφοροποίηση του γεωγραφικού ανάγλυφου. Σήμερα ο οικισμός **δεν έχει μόνιμο πληθυσμό**. Ωστόσο, οι σύγχρονες παρεμβάσεις στα κτήρια υποδηλώνουν ότι οι κάτοικοι διατηρούν δεσμούς με τον οικισμό, ενώ οι νεόδμητες κατασκευές, μπορεί να προδιαγράφουν μια τάση έστω και εποχιακής «επιστροφής», καθώς ο οικισμός γειτνιάζει με τον άξονα προς Ελαφονήσι. Τα βασικά χαρακτηριστικά του οικισμού έχουν ως ακολούθως.

Χαρακτηριστικά Οικισμού Λούχι	
Παραγωγή και Οικονομική Δομή	Κύριες ασχολίες κατοίκων: αγροτικές δραστηριότητες.
Πολεοδομική Φυσιογνωμία	Επικρατούσα πολεοδομική δομή οικισμού: Γραμμική δόμηση που αναπτύσσεται αμφιθεατρικά. Ο οικισμός διατρέχεται από 2 κεντρικούς άξονες. Ο άνω είναι οδικός μέχρι ένα σημείο, με αποτέλεσμα η είσοδος στον οικισμό να γίνεται από πεζόδρομο. Οι δύο αυτοί άξονες ενώνονται μεταξύ τους με 2 δευτερεύοντες τσιμεντοστρωμένους πεζόδρομους, ενώ παλαιά πέτρινα καλντερίμια εντοπίστηκαν μόνο σε λίγα σημεία.
Αρχιτεκτονική Φυσιογνωμία	Επικρατούσα μορφολογική δομή κτιρίων: Πλατυμέτωπα κτίρια, παράλληλα τοποθετημένα στις υψομετρικές καμπύλες, ισόγεια αλλά και διώροφα. Τα κτίρια έχουν απλές όψεις, χωρίς ιδιαίτερα διακοσμητικά στοιχεία, που δίνουν ένα ισορροπημένο σύνολο απλότητας και γραφικότητας (κτισμένα με ακανόνιστη λιθοδομή από σχιστόπλακες διαφόρων μεγεθών που συναντώνται στη περιοχή), ενώ στεγάζονται με δώμα ή κεραμοσκεπή. Τα παράθυρα είναι κυρίως μικρά, λίγα και ασύμμετρα, διατεταγμένα στην όψη με πέτρινο ή ξύλινο υπέρθυρο, οι εξωτερικές πόρτες έχουν παρόμοια κατασκευή, ενώ τα κουφώματα είναι ξύλινα, πολύ απλά, με καρφωτά παντζούρια από σανίδες. Λόγω της εγκατάλειψης του οικισμού, υπάρχει μεγάλος αριθμός ερειπωμένων κτιρίων, ενώ παρατηρήθηκαν και αρκετές παρεμβάσεις και αλλοιώσεις στις όψεις των κτιρίων και στο εσωτερικό τους (χρήση μπετόν, κουφωμάτων από αλουμίνιο και ελενίτ), που δεν εντάσσονται στην εικόνα του αυθεντικού, παλιού, παραδοσιακού οικισμού και αλλοιώνουν αισθητά τον χαρακτήρα του συνόλου.

Στο πλαίσιο της προαναφερθείσας μελέτης για τον εν λόγω οικισμό, εκτός από την αποτύπωση των μορφολογικών χαρακτηριστικών του οικιστικού αποθέματος έχει γίνει απεικόνιση σε χάρτες σημείων, θέσεων και διαδρομών ειδικού ενδιαφέροντος, οι οποίες θα ληφθούν υπόψη με λεπτομέρεια σε επόμενο στάδιο της παρούσας μελέτης.

7.7 Δημοτική Ενότητα Κισσάμου

Η ΔΕ Κισσάμου αποτελεί μια περιοχή με πλούσια παράδοση, η οποία χάνεται στα βάθη των αιώνων. Η παράδοση αυτή συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση μιας **πολύμορφης πολιτιστικής κληρονομιάς**, η οποία διατηρείται και αξιοποιείται σήμερα σε σημαντικό βαθμό μέσα από τη δραστηριοποίηση της τοπικής κοινωνίας. Το πολιτιστικό περιβάλλον της περιοχής είναι άρρηκτα συνδεδεμένο και με το φυσικό περιβάλλον, καθώς είχε σημαντική επιρροή στο

σχηματισμό του αγαθού του πολιτισμού και μπορεί να έχει σημαντικό ρόλο στην περαιτέρω ανάδειξή του, στο πλαίσιο της διατήρησης της ταυτότητας της περιοχής και της τοπικής ανάπτυξης που συνδέεται με αυτή. Στη συνέχεια, γίνεται γίνεται μια καταγραφή των αξιόλογων φυσικών πόρων και των διάφορων πτυχών του πολιτιστικού περιβάλλοντος της ΔΕ Κισσάμου.

7.7.1 Φυσική κληρονομιά

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται οι αξιόλογοι φυσικοί πόροι της ΔΕ Κισσάμου, οι οποίοι παρουσιάζουν ενδιαφέρον και είναι προστατευόμενες περιοχές ή περιοχές που χρήζουν προστασίας. Οι περιοχές αυτές διακρίνονται σε (filotis.itia.ntua.gr και Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013):

- **Βιότοπους**
 - ✓ NATURA: Ήμερη και Άγρια Γραμβούσα – Τηγάνι και Φαλάσαρνα – Ποντικονήσι, Όρος Λιβιάδι – Βίγλια (GR4340001), Χερσόνησος Γραμβούσας και Νησίδες Ήμερη και Άγρια Γραμβούσα, Ποντικονήσι (GR4340017) και Έλος – Τοπόλια – Σάσαλος – Άγιος Δίκαιος (GR4340004).
 - ✓ CORINE: Νησίδες Άγρια Γραμβούσα, Ήμερη Γραμβούσα και Ποντικονήσι (A00020039), Χερσόνησος Τηγάνι και Νήσοι Γραμβούσες (A00050008), Όρος Κουτρούλης (A00010067) και Νοτιοδυτική Κρήτη (A00040100).
- **Τοπία**
 - ✓ Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους: Νήσοι Άγρια και Ήμερη Γραμβούσα (AT6020011), Μπάλος (Γραμβούσα) (AT6020012) και Πολυρρήνια (AT6010033).
 - ✓ Άλλα: Φαλάσαρνα (AT9900174).
- **Φαράγγια:** Σηρικαρίου και Μαγγανίστρας-Λουσακιών.
- **Θέσεις γεωπεριβαλλοντικού ενδιαφέροντος:** ορισμένες κατοπτρικές επιφάνειες ρηγμάτων.
- **Αιγιαλός και παραλία:** καθορισμός των ορίων τους στον κόλπο Κισσάμου, στην παραλία Φαλάσαρνας και στην παραλία Λιμενίσκου (κάλυψη μεγαλύτερου μέρους παράκτιου μετώπου ΔΕ) με αποφάσεις και διατάξεις νομοθετικού περιεχομένου.
- **Ρέματα:** οριοθέτηση ρεμάτων σε κάποιες περιπτώσεις.

Πρόσθετα, σύμφωνα με επίσημο έγγραφο της Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας Σπηλαιολογίας (Α.Π.: ΥΠΠΟΑ/ΓΔΑΠΚ/ΕΠΣ/ΤΑΠΠΠ/26929/15457/351/185), στην περιοχή βρίσκονται και τα ακόλουθα σπήλαια:

- Τερσανάς ή Ταρσανάς. Βρίσκεται στην ανατολική βραχώδη ακτή της χερσονήσου Γραμβούσας και διακρίνεται για την επιβλητική του είσοδο προς τη θάλασσα. Εντός του σπηλαίου έχει βρεθεί κεραμική των μεσαιωνικών χρόνων.
- Άγιος Ιωάννης Νταμιάλη. Βρίσκεται δίπλα στον παράλιο δρόμο που συνδέει την Κίσιναμο με το λιμάνι. Στην είσοδό του έχει χτισθεί ναός αφιερωμένος στον Άγιο Ιωάννη τον Πρόδρομο, ενώ απέναντί του σε αίθουσα του σπηλαίου έχουν τοποθετηθεί ζωγραφικές παραστάσεις σε φυσικό μέγεθος από τη Γέννηση, Σταύρωση και Ανάσταση του Χριστού.

7.7.2 Υλική πολιτιστική κληρονομιά

Στη ΔΕ Κισσάμου έχει καταγραφεί πλήθος αρχαιολογικών χώρων, κτισμάτων, μνημείων και στοιχείων πολιτιστικής κληρονομιάς, αν και η συντήρηση και η ανάδειξη/προβολή τους είναι ελλιπής. Οι θεσμοθετημένοι πολιτιστικοί πόροι που παρουσιάζονται στη συνέχεια (εκτός από τα τρία κτίσματα που έχουν χαρακτηριστεί ως διατηρητέα από το ΥΠΕΧΩΔΕ) αναζητήθηκαν στο **Διαρκή Κατάλογο των Κηρυγμένων Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων της Ελλάδος** (<http://listedmonuments.culture.gr/>).

Κηρυγμένες κλασικές αρχαιότητες και βυζαντινοί και μεταβυζαντινοί χώροι και μνημεία

- Η **Νησίδα Γραμβούσα** έχει χαρακτηριστεί ως **αρχαιολογικός χώρος** με την ΥΑ 82094/3813/56/22-1-1957 (ΦΕΚ 40/Β/7-2-1957).
- Η **Αρχαία πόλη Κίσαμος** έχει χαρακτηριστεί ως **αρχαιολογικός χώρος** σύμφωνα με την ΥΑ 3888/21-2-1967 (ΦΕΚ 168/Β'/1967). Κάτω από τη σύγχρονη κωμόπολη της Κισσάμου βρίσκονται τα ερείπια της πλούσιας παραλιακής αρχαίας πόλης της Κισσάμου, λιμανιού της Πολυρρήνιας. Οι συνεχείς ανασκαφές φέρνουν στο φως σημαντικά αρχαία μνημεία, όπως τάφους, λουτρά, βίβλες με εντυπωσιακά ψηφιδωτά δάπεδα και πολλά κινητά ευρήματα (γλυπτά, αγγεία, εργαλεία κ.λπ.) (Τοπικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Επαρχίας Κισσάμου, 1995).
- Η **Πολυρρήνια** κηρύσσεται ως **αρχαιολογικός χώρος** με την ΥΑ 15904/24-11-1962 (ΦΕΚ 473/Β'/1962) και ως **ιστορικός τόπος** με την ΥΑ Α/Φ31/36852/2942/12-10-1973 (ΦΕΚ 1242/Β'/1973). Πρόκειται για ισχυρή μεσογειακή πόλη της Δυτικής Κρήτης. Είναι ορατά στην περιοχή αρχαία μνημεία, ενώ παρατηρείται συνύπαρξη του παραδοσιακού στάσιμου οικισμού με τα λείψανα του αρχαίου οικισμού. Σώζονται, μεταξύ άλλων, μεγάλο τμήμα ελληνικών, ρωμαϊκών και ενετικών τειχών, τα θεμέλια του ναού της Δικτύνης Αρτέμιδος, το περίφημο Ρωμαϊκό Υδραγωγείο, πιθανόν έργο του Ανδριανού και τα ερείπια της αρχαίας Ακρόπολης και Νεκρόπολης (τάφοι, αγγεία κ.λπ.).
- Τα **Φαλάσαρνα** αποτελεί μοναδικό παράδειγμα αρχαίας λιμενικής πόλης ανυψωμένης στην ξηρά. Ορατά είναι τα αρχαία μνημεία σε μεγάλη έκταση. Έχει χαρακτηριστεί ως **αρχαιολογικός χώρος** με την ΥΑ 3888/21-2-1967 (ΦΕΚ 168/Β'/1967) και ως **ιστορικός τόπος** με την ΥΑ Α/Φ31/36852/2942/12-10-1973 (ΦΕΚ 1242/Β'/1973). Σύμφωνα με την πρώτη απόφαση, τα ερείπια της αρχαίας πόλης της Φαλάσαρνας βρίσκονται πάνω στη χερσόνησο Κουτρί. Με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Α1/Φ25/61214/3228/20-12-1994 (ΦΕΚ 23/Β'/1995) γίνεται καθορισμός ζωνών Α' και Β' προστασίας του αρχαιολογικού χώρου και ορίζονται οι χρήσεις γης στη ζώνη Α⁴³.

⁴³ Ειδικότερα, στην οριοθετούμενη ζώνη Α', απόλυτης προστασίας του κυρίως αρχαιολογικού χώρου, απαγορεύονται οποιαδήποτε αλλοίωση του εδάφους, η δόμηση, καθώς και οποιαδήποτε νέα κατασκευή (αποθήκες, θερμοκήπια κ.λπ.) για την οποία απαιτείται ή δεν απαιτείται άδεια της αρμόδιας πολεοδομικής αρχής. Για την επισκευή και την ανακαίνιση των υφισταμένων χωρίς άδεια κατασκευών, καθώς και για κάθε είδους καλλιέργεια θα απαιτείται η προηγούμενη έγκριση και επίβλεψη της αρμόδιας ΚΕ' ΕΠΚΑ Χανίων. Στη ζώνη Β', η αρμόδια Υπηρεσία θα επιτρέπει τη δόμηση από πλευράς αρχαιολογικού νόμου με ειδικούς όρους και περιορισμούς, οι οποίοι θα διατυπωθούν σε υπό έκδοση Απόφασή της, που θα προωθηθεί για θεσμοθέτηση στο συναρμόδιο Υπουργείο Χωροταξίας, Περιβάλλοντος και Δημοσίων Έργων. Οποιαδήποτε δραστηριότητα στη Ζώνη αυτή θα επιτρέπεται μόνο εφ' όσον έχει την προβλεπόμενη από τις σχετικές διατάξεις του Κ.Ν.

- Τα **ερείπια της Ακροπόλεως** της αρχαίας Κισσάμου, επί του λόφου «Σελλί» δυτικά του Καστελλίου (με την αρ. ΥΠΠΟΑ/ ΓΔΑΠΚ/ ΔΠΚΑ/ ΤΑΧ/ Φ43/ 16099/ 9595/ 1021/ 364/10-2-2014 (ΦΕΚ 53/ΑΑΠ/20-02.2014) οριοθετήθηκε προσωρινά στο πλαίσιο του προωθούμενου ΓΠΣ Κισσάμου),), καθώς και τα **ερείπια ελληνορωμαϊκού φρουρίου** ή φάρου στην παραλιακή θέση «Καστρί» δυτικά της ΤΚ Πλατάνου, έχουν χαρακτηριστεί ως **αρχαιολογικός χώρος** με την ΥΑ 21220/10-8-1967 (ΦΕΚ 527/Β'/1967).
- Ο αρχαιολογικός χώρος «**Βιγλιά**». Στη θέση «Βιγλιά» Γραμβούσας, με την Υ.Α. ΥΠΠΟΤ/ΓΔΑΠ/ΑΡΧ/Α1/Φ43/76612/3451/9-8-2011 (ΦΕΚ 240/ΑΑΠ/21-9-2011) έχουν κηρυχθεί τα οικιστικά και ταφικά κατάλοιπα των μινωικών κυρίως, αλλά και των ιστορικών χρόνων.
- Τα ερείπια οικοδομήματος ελληνορωμαϊκών χρόνων στη θέση «**Γερακόδεμπλα**» επί του αυχένος μεταξύ των λόφων Σελλί και Κουλές περί τα 4 χλμ. δυτικά του Καστελλίου Κισσάμου. Ως ζώνη προστασίας ορίζεται απόσταση 50 μ., με Υ.Α. 21220/10-8-1967 ΦΕΚ 527/Β/24-8-1967.
- Ο αρχαιολογικός χώρος «**Ελληνικό Σπηλιάρι-Σγούρνες**» ή «**Μουσάς**». Το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο έχει γνωμοδοτήσει ομόφωνα, με την με αρ. 19/28-8-12 πράξη, υπέρ της κήρυξης – οριοθέτησης του αρχαιολογικού χώρου Ελληνικό Σπηλιάρι-Σγούρνες ή Μουσάς εκτός του οικισμού Άνω Κουνουπίτσας του Δήμου Κισσάμου. Με την αρ. πρωτ. ΥΠΑΙΘΠΑ/ ΓΔΑΠΚ/ ΔΠΚΑ/ ΤΑΧ/ Φ43/ 125922/ 37206/ 7292/ 5666/14-05-2013(ΦΕΚ 203/4-6-2013) απόφαση κήρυξης και οριοθέτησης του αρχαιολογικού χώρου στη θέση «Ελληνικό Σπηλιάρι-Σγούρνες», έχουν χαρακτηριστεί ως αρχαιολογικός χώρος: το νεκροταφείο υστεροκλασικής/πρώιμης ελληνοιστικής και ρωμαϊκής περιόδου, οικοδομικά κατάλοιπα της ρωμαϊκής περιόδου και επιφανειακά ευρήματα της μινωικής ελληνοιστικής και ρωμαϊκής περιόδου.
- Ο αρχαιολογικός χώρος στο **Φουρνάδο** αναπτύσσεται εντός και εκτός του ομώνυμου οικισμού, στην ενδοχώρα του ΔΔ Γραμβούσας. Πρόκειται, για νέα αρχαιολογική θέση μινωικών και ιστορικών χρόνων, στη δυτική πλαγιά λόφου σε ημιορεινή περιοχή. Με την αρ. πρωτ. ΥΠΠΟΑ/ΓΔΑΠΚ/ΔΠΚΑ/ΤΑΧ/Φ43/ 30186/1799/1954/758/17-4-2014 (ΦΕΚ 147/ΑΑΠ/9-5-2014) απόφαση προσωρινής οριοθέτησης του αρχαιολογικού χώρου Φουρνάδος, ΔΔ Γραμβούσας Δ. Κισσάμου, ΠΕ Χανίων, στο πλαίσιο του ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, έχουν χαρακτηριστεί ως αρχαιολογικός χώρος: τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα συγκροτήματος που χρονολογούνται από τους πρώιμους ρωμαϊκούς μέχρι και τους βυζαντινούς χρόνους και υπαίθριος ιερός χώρος της μινωικής περιόδου.
- Το **Ενετικό κτίριο «Retonda»** στον οικισμό Καλάθηνες έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό μνημείο** με την ΥΑ 16307/9-9-1965 (ΦΕΚ 605/Β'/1965) λόγω του ενδιαφέροντος αρχιτεκτονικού του σχεδίου και έχει κηρυχθεί ιστορικό διατηρητέο μνημείο με την ΥΑ 20085/9-11-1965 (ΦΕΚ 772/Β'/1965) ως ενδιαφέρον, από αρχιτεκτονικής απόψεως, οικοδόμημα.
- Το **Ενετικό μέγαρο** της οικογένειας Παπαντωνάκη στον οικισμό Καλάθηνες έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** με την ΥΑ 4701/3-3-1967 (ΦΕΚ 183/Β'/1967).

5351/32 «περί Αρχαιοτήτων» προηγούμενη έγκριση και την επίβλεψη της αρμόδιας ΚΕ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Χανίων για την προστασία των περιλαμβανομένων στο τμήμα αυτό αρχαιοτήτων" (έχει εκδοθεί η Υ.Α. ΥΠΠΟ/Α1/Φ25/11129/632/19-6-1995 για τις χρήσεις γης και τους όρους δόμησης στη Ζώνη Β' Φαλάσαρνας, αλλά δεν έχει εκδοθεί ΚΥΑ σε ΦΕΚ).

- Το **Κτίριο Δημοσίων Υπηρεσιών** στο Καστέλι έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** με την ΥΑ ΥΠΠΕ/64018/2448/17-11-1979 (ΦΕΚ 52/Β'/1980), γιατί αποτελεί χαρακτηριστικό αρχιτεκτόνημα των χρόνων της Ενετοκρατίας και της ύστερης Τουρκοκρατίας.
- Η **οικία ιδ. Μανώλη Βαρουχάκη** στον οικισμό Νέο Χωριό έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ38/42286/ 1000/1-12-1987 (ΦΕΚ 763/Β'/1987) διότι αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα τοπικής αρχιτεκτονικής της πρώιμης και όψιμης Τουρκοκρατίας, με καταβολές από την παράδοση της Ενετοκρατίας.
- Η **οικία ιδ. Μηνά Βουλγαρίδη** στον οικισμό Πολυρρήνια έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ38/11304/272/29-03-1990 (ΦΕΚ 295/Β'/1990) επειδή αποτελεί τυπικό δείγμα της τοπικής αρχιτεκτονικής των χρόνων της Τουρκοκρατίας.
- Η **οικία ιδ. Πολυχρόνη Πολυχρονίδη** στον οικισμό Καλλεργιανά έχει χαρακτηριστεί ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ38/ 27740/653/16-8-1990 (ΦΕΚ 600/Β'/1990), καθώς αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα της τοπικής αρχιτεκτονικής των χρόνων της ύστερης Τουρκοκρατίας.
- Το **οικοδομικό συγκρότημα ιδιοκτησίας Ιωάννη Σταματάκη** στον οικισμό Καλυβιανή έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ38/10322/203/26-5-1995 (ΦΕΚ 543/Β'/1995). Πρόκειται για τυπικό δείγμα λαϊκής αρχιτεκτονικής του 18^{ου} αι., με καταβολές στην παράδοση της Βενετοκρατίας στην Κρήτη.
- Οι **δύο νερόμυλοι ιδιοκτησίας της οικογένειας Κατσικανδράκη και της οικογένειας Βεστάκη** στον οικισμό Σινειανά έχουν χαρακτηριστεί ως **ιστορικά διατηρητέα μνημεία** με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ38/ΚΗΡ/12898/316/7-11-1997 (ΦΕΚ 1072/Β'/1997), καθώς αποτελούν τυπικά για την περιοχή αρχιτεκτονικά δείγματα προβιομηχανικών εγκαταστάσεων επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων (σιταριού και κριθαριού), τα οποία μπορούν να αναχθούν στον 18^ο αι. Ο πρώτος μύλος (ιδιοκτησίας Κατσικανδράκη) βρίσκεται στην είσοδο του Σηρικαριανού φαραγγιού, είναι πετρόκτιστος και διατηρείται σε αρκετά καλή κατάσταση. Τα αρχιτεκτονικά του μέλη («ζουριό», «γλυκάτο», δεξαμενή) και τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά στοιχεία του (μυλόπετρες κ.ά.) διατηρούνται με ελάχιστες αλλοιώσεις και προσφέρουν πολλές πληροφορίες για τη λειτουργία του. Σε εξίσου καλή κατάσταση διατηρείται και ο δεύτερος νερόμυλος (ιδιοκτησίας Βεστάκη), ο οποίος βρίσκεται σε μικρή απόσταση από τον πρώτο.
- Το **κτιριακό συγκρότημα "Palazzetto"**, που βρίσκεται στη Χαρβάτα Κισσάμου έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ38/ΚΗΡ/48896/1936/25-12-1998 (ΦΕΚ 24/Β'/1999). Όπως αναφέρεται από τον G. Gerola, έχει κτιστεί στην εποχή της ενετοκρατίας (16^{ος} αι.), όπως αποδεικνύεται από τα σωζόμενα αρχιτεκτονικά λείψανα (θόλοι, θυρώματα, παράθυρα κ.λπ.), αποτελώντας ένα από τα αξιόλογα δείγματα της Βενετσιάνικης Αρχιτεκτονικής στην Κρήτη.
- Το **ισόγειο πετρόκτιστο κτίσμα** (Ερείπιο – Κατοικία – 1850) στην Κάτω Καμάρα έχει χαρακτηριστεί ως **διατηρητέο κτίριο παραδοσιακής Κρητικής Αρχιτεκτονικής** με την Απόφαση 3053/311α/30.01.1989 Δ-70 α/ 10.02.1989 του Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.
- Το **κτίριο στην οδό Σκαλίδη** στο Καστέλι, που έχει χαρακτηριστεί ως **διατηρητέο** με την Απόφαση 59518/2665α/16.05.1991, Δ-358 α/12.06.1991 Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.,

χρονολογείται δε ίσως και πριν από τις αρχές του προηγούμενου αιώνα (Κατοικία 1800-1830).

- Το κτίριο στην **Οδό Τομπάζη** (ΟΤ 12Α) στο Καστέλι έχει χαρακτηριστεί ως **διατηρητέο** με την Απόφαση 36366 α/28.08.2009 ΑΑΠ-445α/16.09.2009 Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.

✚ Μη κηρυγμένες κλασικές αρχαιότητες και βυζαντινοί και μεταβυζαντινοί χώροι και μνημεία

Τα αξιόλογα **μη κηρυγμένα μνημεία** (ρωμαϊκά, βυζαντινά και νεώτερα) που απαντώνται στην περιοχή της ΔΕ Κισσάμου είναι τα ακόλουθα (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013 και Μελέτη Τοπικού Αναπτυξιακού Προγράμματος Επαρχίας Κισσάμου, 1995):

- Ύπαρξη αρχαιοτήτων στη θέση **Κονιδιανά** στον οικισμό Λουσακιές (ΚΕ΄ Εφορεία Προϊστ. & Κλ. Αρχ. 3315/11-07-2008).
- Μη κηρυγμένοι ή υπό οριοθέτηση χώροι **Μπουρούνι-Μακρύς Τοίχος Πλατάνου** (Πρόταση οριοθέτησης με αρ. πρωτ. 3965/8-7-2013 ΚΕ΄ ΕΠΚΑ), Πάτελα-Καβούσι και άλλες θέσεις στο ΔΔ Πλατάνου, περιοχές του ΔΔ Λουσακιών, κ.ά.
- **Μονή Παναγιάς Τυλίου** στον οικισμό Αζωγυράς: βυζαντινή εκκλησία του 15^{ου} αι., σε ιδιαίτερου φυσικού κάλλους τοπίο.
- **Μονή Γρα Κεράς** στο Κάτω Παλαιόκαστρο (ΤΚ Πολυρρήνιας).
- **Βυζαντινή Εκκλησία (τρουλαίος ναός) της Παναγίας** με τοιχογραφίες του 13^{ου} αι. και ενετική οικία στο ΔΔ Ζαχαριανών.
- **Βυζαντινή εκκλησία Αϊ Κυρ Γιάννης**, του 13^{ου}-14^{ου} αι., μονόχωρος ναός του Αρχαγγέλου Μιχαήλ με τοιχογραφίες του 15^{ου} αι. και διάσπαρτες οικίες Ενετοκρατίας στον οικισμό Καβούσι (ΤΚ Πλατάνου).
- **Βυζαντινός ναός του Αγ. Πολυκάρπου** του 13^{ου} αι. στον οικισμό Λουσακιές: η τριμάρτυρη κεντρική εκκλησία και ο περιβάλλον χώρος της από κοινού με το πετρόκτιστο κτίριο του μελλοντικού Λαογραφικού Μουσείου, αποτελούν ένα **αξιόλογο αρχιτεκτονικό σύνολο**.
- **Ναός των Αγίων Αποστόλων** του 15^{ου} αι., με σχεδόν κατεστραμμένες τις τοιχογραφίες του και ο ναός της Αγίας Τριάδας του 14^{ου} αι. στον οικισμό Σηρικάρι.
- **Ναός του Αγίου Γεωργίου**, βυζαντινός του 14^{ου} αι. στον οικισμό Κουκουναρά.
- **Ναός της κοίμησης της Θεοτόκου** στον οικισμό Πολυρρήνια: χτισμένος μέσα σε έναν βράχο και υπάρχουν μερικές αξιόλογες εικόνες μέσα σε αυτόν.
- **Εκκλησία της Παναγίας και της Αγίας Τριάδας** στον οικισμό Καλάθηνες με πλούτο εικονογραφικών θεμάτων, είναι κατεστραμμένη σε σημαντικό βαθμό και δεν έχει χρονολογηθεί και ο διπλός ναός Άγιος Γεώργιος, με αρχιτεκτονική γλυπτική του 16^{ου} αι.
- Τα υπολείμματα του **ενετικού τείχους** στο κέντρο της πόλης, τα οποία δυστυχώς δεν προστατεύονται.
- **Βενετσιάνικη Οικία** στον Άγιο Γεώργιο Γραμβούσας.
- **Ενετικός Πύργος** στο Καβούσι (ΤΚ Πλατάνου).
- Ο ναός της **Αγίας Παρασκευής Περαχωρίου** (με τοιχογραφίες 13^{ου} αι., ο ναός Ανάληψης του Σωτήρα και η Οθωμανική κρήνη στον οικισμό Σταυρουλιανά στο ΔΔ Λουσακιών).

- Μονόχωρος ναός του **Αγίου Δημητρίου** (με τοιχογραφίες του 14^{ου} αι.) στη θέση Βαρσαμάκια στο ΔΔ Σφηναρίου.
- Μονόχωρος ναός του **Αγίου Νικολάου** (τοιχογραφίες του 14^{ου}-15^{ου} αι.), σπηλαιώδης ναός του Αγίου Φώτιου (τοιχογραφίες του 14^{ου} αι.) και ο ναός της **Γενέσιου της Θεοτόκου** (16^{ου} αι.) στο ΔΔ Φαλάσσαρνας.

Νεώτερα μνημεία

Σύμφωνα με επίσημο έγγραφο της Υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Κρήτης (Α.Π.: 218, 11.03.2016), στα κηρυγμένα νεώτερα μνημεία περιλαμβάνονται τα εξής:

- Η **οικία ιδ. Α. Ξαγοράρη** στο Καστέλι έχει χαρακτηριστεί ως **έργο τέχνης** με την ΥΑ ΥΠΠΕ/994/36884/26-6-1980 (ΦΕΚ 634/Β'/1980) γιατί αποτελεί ένα αξιόλογο κτίριο με νεοκλασσικά στοιχεία, όπως είναι οι λιτές και συμμετρικές όψεις, οι παραστάδες στα ανοίγματα και το τριγωνικό αέτωμα της κεντρικής εισόδου.
- Το **κτίριο ιδ. Αργυρώς Συνενάκη** στην οδό Πολεμιστών 1941 στο Καστέλι έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/44/16/2-2-1987 (ΦΕΚ 109/Β'/1987), γιατί αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα αρχιτεκτονικής των όψιμων χρόνων της Τουρκοκρατίας στην Κρήτη και είναι ένα από τα λίγα κτίρια της εποχής που έχουν διατηρηθεί στην πόλη. Το κτίριο είναι διώροφο, λιθόκτιστο, κεραμοσκεπές και έχει συμμετρικά ανοίγματα στις όψεις που πλαισιώνονται από λαξευτή πέτρα. Από λαξευτή πέτρα είναι και το γείσο της κεντρικής εισόδου στον όροφο. Επίσης, το κτίριο χρησίμευε για κατοικία του Μητροπολίτη Κισσάμου και Σελίνου.
- Το **κτίριο ιδ. Ν. Κατερουδάκη** στον οικισμό Πλάτανος έχει χαρακτηριστεί ως μνημείο με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΝΕΣΑΚ/64924/1577/22-9-2004 (ΦΕΚ 1519/Β'/2004), καθώς αποτελεί απόθεμα αγροτικής οικονομίας της νεοελληνικής περιόδου. Ειδικότερα, πρόκειται για τυπικό δείγμα αγροτικής κατοικίας, όπως διαμορφώθηκε στην περιοχή από τα μέσα του 19ου αι. μέχρι τις αρχές του 20ου, με ιδιαίτερα αρχιτεκτονικά και μορφολογικά στοιχεία, πολύτιμα για τη μελέτη της ιστορίας της Αρχιτεκτονικής.

Ακόμη, από το παραπάνω έγγραφο χαρακτηρίζονται ως ενδιαφέροντα ο οικισμός Πολυρρήνια και οι νερόμυλοι στους οικισμούς Πλάτανος, Λουσακιές, Καλάθηνες, Δάφνη και Σφηνάρι.

Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι εξής κατασκευές (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013 και Μελέτη Τοπικού Αναπτυξιακού Προγράμματος Επαρχίας Κισσάμου, 1995):

- **Τμήμα σχολείου** του 1928 στον οικισμό Ζερβιανά: σήμερα δεν διασώζει την αρχική του μορφή (κεραμοσκεπής και εμφανής λιθοδομή).
- **Παλιά ελαιουργεία** στον οικισμό Ζαχαριανά: διατηρούνται ακόμη στον οικισμό και τον γύρω του χώρο.
- **Παλιά ελαιουργεία** στον οικισμό Γαλουβάς: διατηρούνται, όχι όμως σε καλή ή έστω μέτρια κατάσταση.
- Ερείπια ενός **παλιού ελαιουργείου** στον οικισμό Πολυρρήνια. Δύο από τις κολώνες του έχουν παρθεί από την αρχαία Πολυρρήνια, η μια από το παλάτι και η άλλη από το ναό της Αρτέμιδος στον οικισμό Πολυρρήνια.

- Κτίρια **ελαιοτριβείου** και πρώην Δημοτικού Σχολείου στον οικισμό Καλάθενες.
- **Πετρόκτιστες κατοικίες** με αντιπροσωπευτικά χαρακτηριστικά στον οικισμό Ζαχαριανά.
- Το **οινοποιείο – συσκευαστήριο** βορειοδυτικά του πυκνοδομημένου τμήματος του οικισμού, το οποίο χρονολογείται τη δεκαετία του '80 ως κτίριο βιομηχανικής κληρονομιάς, το οποίο δεν έχει αξιοποιηθεί.
- **Διατηρητέο κτίσμα** όπου λειτουργεί το κοινοτικό γραφείο στον οικισμό Πολυρρήνια.
- Όλες οι παλιές **πέτρινες κατοικίες** που έχουν διασωθεί στον οικισμό Πολυρρήνια.
- Κτίριο του **μονοθέσιου σχολείου** στο Κατωχώρι στον οικισμό Πολυρρήνια: **σήμερα δεν λειτουργεί**, με έναν περιβάλλοντα χώρο διαμορφωμένο με αξιόλογο τρόπο.
- **Κτίριο του πρώην Δημοτικού Σχολείου** στον οικισμό Καλλεργιανά: έχει ανακαινιστεί προκειμένου να λειτουργήσουν **πολιτιστικές δραστηριότητες**.

Πολιτιστικές Διαδρομές

Με βάση τους παραπάνω πολιτιστικούς πόρους, διαδρομές που έχουν κατά καιρούς προταθεί από διάφορους τοπικούς φορείς (Νομαρχιακό Συμβούλιο Χανίων – ΠΕΠ Κρήτης, Αναπτυξιακή Εταιρεία Επαρχίας Κισσάμου – Προγράμματα LEADER II και INTERREG II, ΠΕΠ Κρήτης) και ενσωματώνουν έναν σημαντικό αριθμό αξιόλογων φυσικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής της παρούσας ΔΕ και των γειτονικών της είναι οι ακόλουθες (Μελέτη Τοπικού Αναπτυξιακού Προγράμματος της Επαρχίας Κισσάμου, 1995):

- Διαδρομή «Πολυρρήνια – Λουσακιές (Γαλουβάς) – Μονοπάτι Ε4» [ΔΕ Κισσάμου].
- Διαδρομή «Πολυρρήνια – Φαράγγι Σηρικαρίου – Σηρικάρι (Καστανόδασος) – Μπερπαθιανά – Κάμπος (Φαρ. Κάμπου)» [ΔΕ Κισσάμου].
- Διαδρομή «Πολυρρήνια – Καλάθενες (Rotonda) – Τοπόλια (Αη Κυρ Γιάννης, Σπήλαιο Αγ. Σοφίας) – Ποταμίδα (Κωμόλιθοι) [ΔΕ Κισσάμου – ΔΕ Μυθήμνης].
- Διαδρομή «Πολυρρήνια – Σηρικάρι – Βλάτος (Μηλιά) – Αμυγδαλοκεφάλι (Σημαντηριανά) – Κεφάλι – Μονοπάτι Ε4» [ΔΕ Κισσάμου – ΔΕ Ιναχωρίου].

7.7.3 Πολιτιστικές υποδομές

Οι πολιτιστικές υποδομές είναι σημαντικές για τη διατήρηση και προώθηση του πολιτισμού και των δράσεών του.

Στην Κίσαμο λειτουργεί το **Αρχαιολογικό Μουσείο Κισσάμου**, το οποίο υπάγεται στην ΚΕ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων. Η θέση του μουσείου έχει τη σημειολογία της, καθώς κάτω από τον σύγχρονο οικισμό της Κισσάμου βρίσκεται η αρχαία πόλη της Κισσάμου. Το Μουσείο στεγάζεται στο κτίριο του παλαιού Ενετοτουρκικού Διοικητηρίου, το οποίο βρισκόταν μέσα στην περίμετρο του βενετσιάνικου κάστρου, που ενισχύθηκε κατά την τουρκοκρατία.

Τα εκθέματα του Μουσείου παρέχουν μια διαχρονική εικόνα της ιστορίας της ευρύτερης περιοχής της Κισσάμου από την προϊστορική εποχή μέχρι και την ύστερη αρχαιότητα, δηλ. τους παλαιοχριστιανικούς χρόνους. Η έκθεση είναι χωρισμένη σε ενότητες με βάση χρονολογικά και τοπικά κριτήρια και είναι κατανεμημένη στο ισόγειο και τον όροφο του κτιρίου. Έτσι ο

επισκέπτης γνωρίζει τις αρχαιότητες της περιοχής με χρονολογική σειρά. Επιπλέον τα ευρήματα παρουσιάζονται κατά ανασκαφικά σύνολα και θεματικές ενότητες (<http://odysseus.culture.gr/>).

Το σύνολο της έκθεσης του Μουσείου περιλαμβάνει αρκετό πληροφοριακό και εποπτικό υλικό. Για την πληρέστερη ενημέρωση και την προσέλκυση του ενδιαφέροντος των επισκεπτών υπάρχει στη διάθεσή τους μια ηλεκτρονική παρουσίαση, με έρευνα και τεκμηρίωση γύρω από τον πλέον καταστροφικό σεισμό της αρχαιότητας, το 365 μ.Χ., που έπληξε την Κρήτη και ισοπέδωσε την πόλη της Κισσάμου.

Επίσης, στη ΔΕ Κισσάμου λειτουργούν τα παρακάτω **πολιτιστικά κέντρα** (Μελέτη Γ.Π.Σ. Δήμου Κισσάμου, 2013):

- Αίθουσα εκδηλώσεων Δήμου Κισσάμου.
- ‘Ενόρασις’ Ιεράς Μητρόπολης Κισσάμου & Σελίνου.
- ‘Φαλδάμειο Οίκημα’ Ιεράς Μητρόπολης Κισσάμου & Σελίνου.
- Τσατσαρωνάκειο Πολιτιστικό Πολυκέντρο Ιεράς Μητρόπολης Κισσάμου & Σελίνου.
- Πολιτιστικός χώρος πρώην Δημοτικού Σχολείου Λουσακιών.
- Πολιτιστικός χώρος πρώην Δημοτικού Σχολείου Καλλεργιανών.
- Αίθουσα εκδηλώσεων Κουτουφιανών.

7.7.4 Πολιτιστικοί φορείς

Οι πολιτιστικοί φορείς, που ξεχωρίζουν με τη δραστηριότητά τους στη ΔΕ Κισσάμου και εντάσσονται στην Ένωση Πολιτιστικών Φορέων Επαρχίας Κισσάμου (ΕΠΟΦΕΚ), είναι οι παρακάτω:

	
<ul style="list-style-type: none">• Πολιτιστικός και Μορφωτικός Σύλλογος των Απανταχού Καλλεργιανών –Μαρεδιανών – Βαρδιανών «Η Βάρδια».• Πολιτιστικός Σύλλογος Γραμβούσας.• Πολιτιστικός Σύλλογος Λουσακιών.• Σύλλογος Νεολαίας Κισσάμου (ΝΕ.ΚΙ.).• Σύλλογος Προβολής Κισσάμου «Η Γραμπούσα».• Σύλλογος Ριζιτών «Η Κίσσαμος».• Φιλολογικός Σύλλογος Κισσάμου «Κισσαμικός».• Πολιτιστικός Σύλλογος Πύργου Καστελίου.• Παραδοσιακή Συντροφιά Δυτικής Κρήτης «ΟνειροΚρήτες».• Πολιτιστικός Σύλλογος Κουκουναράς «Η ΠΗΓΑΔΑ».	<ul style="list-style-type: none">• Όμιλος Βρακοφόρων Κισσάμου.• Σύλλογος Κισσαμιτών Αττικής.• Σύλλογος Γυναικών Πλατάνου.• Σύλλογος Κυριών και Δεσποινίδων Αγίου Αντωνίου.• Σύλλογος Κυριών και Δεσποινίδων Καστελίου «Η Κοινωνική Πρόνοια».• Δημιουργικός και Εξωραϊστικός Σύλλογος Κατοίκων Πλατάνου «Η Ενότητα».• Χορευτικός Σύλλογος Κισσάμου «Η Κίσσαμος».• Φωτογραφική Ομάδα Κισσάμου.• Μορφωτικός Πολιτιστικός Σύλλογος «Ο ΓΗΓΕΝΗΣ» .• Πολιτιστικός Επιμορφωτικός Σύλλογος πρώην Κοινότητας Κουκουναράς.

Επίσης, στην Κίσσαμο δραστηριοποιούνται (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013):

- αθλητικά σωματεία όπως ο ‘Αθλητικός Όμιλος Κισσάμου’ και οι ποδοσφαιρικές ομάδες ‘Κισσαμικός’ και ‘Θύελλα Καλαθενών’ και
- εθελοντικές ομάδες καθαριότητας – δεντροφύτευσης και αιμοδοσίας.

7.7.5 Πολιτιστικές εκδηλώσεις

Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις της ΔΕ Κισσάμου καλύπτουν ένα φάσμα δραστηριοτήτων και πιο συγκεκριμένα περιλαμβάνουν (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013):

- **Γραμπούσια:** Αποτελεί θεσμό με ιστορία άνω των 25 ετών, που διαρκεί από τον Αύγουστο έως τις αρχές Σεπτεμβρίου στην Κίσσαμο. Διοργανώνεται από τον Σύλλογο Προβολής Κισσάμου «Η Γραμπούσια». Το πρόγραμμα εκδηλώσεων περιλαμβάνει αθλητικές εκδηλώσεις, λογοτεχνικές, λαογραφικές και καλλιτεχνικές βραδιές και κορυφώνεται με την αναπαράσταση του κρητικού παραδοσιακού γάμου.
- **Καρναβάλι:** Πραγματοποιείται την Κυριακή της Αποκριάς σε ετήσια βάση.
- **Παζάρι Μεγάλης Παρασκευής:** Πραγματοποιείται από το 2011 υπό την αιγίδα του Δ. Κισσάμου και του Νέου Εμπορικού Συλλόγου Κισσάμου στο κέντρο της Κισσάμου, κατά τη διάρκεια του οποίου στήνονται πάγκοι εμπόρων και παραγωγών με παραδοσιακά Κισσαμίτικα προϊόντα.
- **‘Φεστιβάλ Κισσαμίτικης Κουλτούρας – Ημέρες Δημιουργίας & Γευσιγνωσίας’:** Διοργανώνεται στην Κίσσαμο από το 2008 και περιλαμβάνει έκθεση τοπικών προϊόντων της περιοχής και πραγματοποίηση διάφορων πολιτιστικών εκδηλώσεων.
- **Γιορτή Γιοργαλίδικου αλόγου:** Λαμβάνει χώρα κάθε χρόνο και διοργανώνεται από το Σύλλογο Φύλων Γιοργαλίδικων αλόγων Δυτικής Κρήτης ‘Τα Κισσαμίτικα’ με τη συμμετοχή ιδιοκτητών αλόγων. Σκοπός της γιορτής αυτής είναι η γνωριμία της τοπικής κοινωνίας και των επισκεπτών με το παραδοσιακό άλογο της Κρήτης (<http://www.haniotika-nea.gr/128367-giorti-giorgalidikou-alogou/>).
- **Αθλητικές Εκδηλώσεις** από το τέλος Ιουλίου έως τα μέσα Αυγούστου από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Νεολαίας Κισσάμου.
- **Ετήσιες Εκδηλώσεις** στις 03/08 (βραδιά κρητικού συρτού) και 05/08 (πανηγύρι Μεταμόρφωσης του Σωτήρος) από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Λουσακιών.
- **Αυγουστιάτικη Πανσέληνος** από την Περιφέρεια Κρήτης και τον Πολιτιστικό Σύλλογο Ρόκκας στον αρχαιολογικό χώρο της Ρόκκας.
- **Αναβίωση Πατητού** τον Σεπτέμβριο από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Γραμβούσας.

Στις πολιτιστικές εκδηλώσεις της περιοχής μελέτης περιλαμβάνονται και πλήθος **θρησκευτικών και λαϊκών πανηγυριών**. Τα πιο γνωστά από αυτά είναι (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013):

- Ιανουάριος: 1 - Αγ. Βασιλείου (Λουσακιές), 6 - Φώτων (Κίσσαμος, Παραλία Τελωνείου, Πλάκα), 11 - Αγ. Θεοδοσίου (Κίσσαμος), 17 - Αγ. Αντωνίου (Κίσσαμος Καμάρα).
- Φεβρουάριος: 2 - Υπαπαντής Χάμπαθα (Καλυβιανής Γραμβούσας).
- Μάρτιος: 25 - Ευαγγελισμός Θεοτόκου (Κίσσαμος).

- Απρίλιος: 23 - Αγ. Γεωργίου (Πύργος Κισσάμου, Γραμβούσα).
- Μάιος: 6 - Αγ. Αθανασίου (Καλάθηνες).
- Ιούνιος: 21 - Παραμονή Αγ. Πάντων (Μπάλο Γραμβούσας), 23 - Γενέθλιον του Προδρόμου (Σπήλαιο Ντάμιαλη στην Κίσαμο), 29 - Παραμονή Αγ. Αποστόλων (Νησί Γραμβούσας).
- Ιούλιος: 19 - Παραμονή Προφήτη Ηλία (Λουσακιές, Σπήλαιο Ντάμιαλη Κισσάμου).
- Αύγουστος: 12 - Άγιος Φώτης-Ανίκητος (Φαλάσαρνα), 14-15 - Κοίμηση Θεοτόκου (Σηρικάρι), 17 - Αγ. Μύρων (Πύργος Κισσάμου), 29 - Αγ. Ιωάννης (Πολυρρήνια).
- Σεπτέμβριος: 8 - Παναγία Γρα Κερά (Καλλεργιανά), 14 - Τιμίου Σταυρού (Σηρικάρι), 20 - Αγ. Κυρ. Ιωάννου (Φαλάσαρνα), 24 - Μυρτιδιώτισσας (Κάτω Παλιόκαστρο Κισσάμου).
- Οκτώβριος: 7 - Αγ. Πατέρες (Πολυρρήνια).
- Νοέμβριος: 3 - Αγ. Γεωργίου (Πύργος Κισσάμου, Γραμβούσα, Καλλεργιανά), 8 - Αρχ. Μιχαήλ & Γαβριήλ (Κίσαμος).
- Δεκέμβριος: 6 - Αγ. Νικολάου (Λιμάνι Κισσάμου), 12 - Αγ. Σπυρίδων (Κίσαμος, πολιούχος), 24 - Αναπαράσταση της γέννησης του Χριστού (Σπήλαιο Ντάμιαλη Κίσαμος).

7.7.6 Αξιόλογοι και ενδιαφέροντες οικισμοί

Στη ΔΕ Κισσάμου δεν έχει χαρακτηριστεί κάποιος οικισμός ως παραδοσιακός, αλλά σύμφωνα με το σχετικό νομοθετικό πλαίσιο⁴⁴ έχουν χαρακτηριστεί αρκετοί ως (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013):

- **Αξιόλογοι:** Κουνουπίτσα, Πιπεριανά, Καλυβιανή, Αζογυράς και γειτονιά Ντουλιανά, Παλαιόκαστρο, Πολυρρήνια και Τσικαλαριά.
- **Ενδιαφέροντες:** Άγιος Γεώργιος, Γραμβούσα και γειτονιά Αθανασιανά, Ζερβιανά και γειτονιά Καμάρτσος, Καρεφιλιανά και γειτονιά Μπαλαμπιανά, Νιο Χωριό και γειτονιά Κουτουφιανά, Φουρνάδος, Τράχηλος, Μετόχι Αγίου Γεωργίου, Πλάτανος, Καβούσι, Άνω Σφηνάρι, Λουσακιές, Ζαχαριανά, Μεράδα, Γαλουβάς, Φτερόλακκα, Μετόχι, Γρηγοριανά, Σινενιανά, Κωστογιάννηδες, Καλάθηνες, Δάφνη, Βαρδιανά, Μαρεδιανά και Καλλεργιανά.

Στο πλαίσιο του Προγράμματος Κοινωφελούς Χαρακτήρα με τίτλο «Καταγραφή και Ανάδειξη της Νεότερης Αρχιτεκτονικής και Κινητής Κληρονομιάς της Περιφερειακής Ενότητας Χανίων» (Οκτώβριος 2012 – Φεβρουάριος 2013) εκπονήθηκε μελέτη για τον **αξιόλογο οικισμό Πολυρρήνια**.

Πρόκειται για αγροκτηνοτροφικό – ημιορεινό οικισμό, που αποτελεί έναν τυπικό παραδοσιακό ορεινό οικισμό της Κρήτης με ιδιαίτερο αρχαιολογικό ενδιαφέρον, αφού κτίστηκε το 1.100 π.Χ.

⁴⁴ Το νομοθετικό αυτό πλαίσιο περιλαμβάνει το από 24.4.85 Π.Δ. (ΦΕΚ 181 Δ /3.5.85), όπως αυτό τροποποιήθηκε με το από 14.2.1987 Π.Δ. (ΦΕΚ 133/Δ/23.3.87) και με το από 29.4.89 Π.Δ. (ΦΕΚ 293/Δ/16.5.89) και με βάση τις υπ' αριθμό 244/20-1-87, 5114/8-10-90, 7010/22-10-87, 7157/2-2-88, 5597/25-9-87, 2526/27-4-88, 3216/20-7-89, 5842/23-8-88, 4730/18-9-89, 4729/18-9-89 και 4728/12-9-89 αποφάσεις του Νομάρχη Χανίων.

Βρίσκεται 7 χλμ. νότια της Κισσάμου (υψόμετρο 418μ.) και είναι χτισμένος στις πλαγιές ενός φυσικού οχυρού, στα ερείπια της αρχαίας πόλης, η οποία γνώρισε ευημερία κατά την ελληνιστική περίοδο. Η στρατηγική θέση του οικισμού ενισχύθηκε από τα τείχη της οχύρωσης που την περιέβαλλαν, με πύργους πολυγωνικούς και ημικυκλικούς, που σώζονται μέχρι και σήμερα.

Μέχρι το 1940 ο οικισμός ονομαζόταν Άνω Παλαιόκαστρο, ενώ μετά το 1940 μετονομάστηκε σε Πολυρρήνια, στην αρχαία δηλαδή ονομασία, που σημαίνει πολλά πρόβατα. Λόγω έλλειψης νερού οι κάτοικοι δημιούργησαν ένα πολύπλοκο υδρευτικό σύστημα, που περιλάμβανε λαξευτές δεξαμενές συλλογής νερού και δύο υδραγωγεία λαξευμένα στο βράχο. Οι σήραγγες των υδραγωγείων φτάνουν σε άγνωστο βάθος, συνδέονται με υπόγειες κρήνες, δεξαμενές λαξευτές ή χτιστές και η κατασκευή τους αποτελεί ένα μηχανικό επίτευγμα όμοιο του Ευπαλίνειου Ορύγματος.

Χαρακτηριστικά Οικισμού Πολυρρήνιας	
Παραγωγή και Οικονομική Δομή	Κύριες δραστηριότητες κατοίκων: γεωργία, κτηνοτροφία. Στην περιοχή παράγονται τυπικά κρητικά προϊόντα, όπως λάδι και κρασί, ενώ οι καλλιέργειες και τα βοσκοτόπια τους εκτείνονται σε μεγάλη ακτίνα γύρω από τον οικισμό.
Πολεοδομική Φυσιογνωμία	Επικρατούσα πολεοδομική δομή οικισμού: Γραμμική σε επίπεδα. Ο οικισμός αποτελεί τμήμα της αρχαίας πόλης, που ήταν περιτοιχισμένη και εκτεινόταν προς τον βορρά, όπως μαρτυρούν οι λαξευτές οικίες κοντά στην Ακρόπολη. Ο οικισμός αναπτύσσεται σε 2 βασικές γειτονιές, το πανωχώρι (κύριο τμήμα του οικισμού) και το κατωχώρι. Η κύρια και μοναδική για τα οχήματα είσοδος στο χωριό γίνεται από τον δρόμο που διασχίζει τον οικισμό μέχρι την κεντρική πλατεία, ενώ σε ολόκληρο τον οικισμό έχει αναπτυχθεί ένα πυκνό δίκτυο μονοπατιών (επιστρωμένων με ποταμίσιους λίθους ή τσιμέντο), που βασίζεται στην τοπογραφία της περιοχής, στις αρχαίες διαδρομές και στις ιδιοκτησίες. Οι δημόσιοι χώροι πιθανότατα καθορίστηκαν κατά τους ελληνιστικούς χρόνους, αφού οι πλατείες βρίσκονται μπροστά από αρχαία υδραγωγεία ή εκκλησίες.
Αρχιτεκτονική Φυσιογνωμία	Επικρατούσα μορφολογική δομή κτιρίων: Ανήκουν σε διάφορες τυπολογίες, που όλες προκύπτουν από τον τύπο του προϊστορικού κυβικού μονόχωρου, με δώμα και ελάχιστα ανοίγματα. Αργότερα εξελίχθηκε το καμαρόσπιτο με προσθήκη νέων κτιρίων, καθώς και ενός ορόφου, που είναι με εμφανείς γωνιόλιθους και ξύλο για τα κουφώματα. Τα ανοίγματα ήταν λίγα και περιορίζονταν στην εξώθυρα και σε ένα ή δύο μικρά παράθυρα. Τα υλικά δόμησης ήταν ο ασβεστόλιθος ή ο μαλακός κίτρινος παρόλιθος για τους τοίχους, που επιχρίονταν με ένα παχύ στρώμα σοβά με εμφανείς γωνιόλιθους, και ξύλο για τα κουφώματα και τις δοκούς. Διακοσμητικό στοιχείο των κτισμάτων αποτελούσαν οι καμινάδες, αλλά το χαρακτηριστικό που καθιστά μοναδικά τα κτίσματα του οικισμού αυτού είναι η ενσωμάτωση αρχαίων στοιχείων, που γίνονταν είτε για λόγους επιβολής κυριαρχίας της νέας αυτοκρατορίας ή θρησκείας έναντι της παλιάς (π.χ. ο ναός των 99 Πατέρων, που χτίστηκε στη θέση αρχαίου ιερού) είτε για πρακτικούς λόγους (στην περίπτωση των οικιών, τα αρχιτεκτονικά μέλη ήταν καλά λαξευμένες ανθεκτικές πέτρες για δόμηση, όπως μάρμαρα και ασβεστόλιθοι).

Το **φυσικό περιβάλλον** του οικισμού είναι πλούσιο σε χλωρίδα και πανίδα, με επικρατούσες τις ελιές. Τα βασικά χαρακτηριστικά του οικισμού παρουσιάζονται στη συνέχεια.

Στο πλαίσιο της προαναφερθείσας μελέτης για τον αξιόλογο αυτόν οικισμό, εκτός από την αποτύπωση των μορφολογικών χαρακτηριστικών του οικιστικού αποθέματος έχει γίνει απεικόνιση σε χάρτες σημείων, θέσεων και διαδρομών ειδικού ενδιαφέροντος, οι οποίες θα ληφθούν υπόψη με λεπτομέρεια σε επόμενο στάδιο της παρούσας μελέτης.

7.8 Δημοτική Ενότητα Μυθήμνης

Σε γενικές γραμμές η ΔΕ Μυθήμνης παρουσιάζει ένα αξιόλογο πολιτιστικό απόθεμα, δεδομένου ότι κάποιοι από τους οικισμούς της κατοικούνταν από αρχαιοτάτων χρόνων, γεγονός το οποίο καταγράφεται σε κείμενα αρκετών αρχαίων συγγραφέων. Η ιστορική διαδρομή της περιοχής είναι συνεχής από την αρχαιότητα έως σήμερα, καθώς αρκετοί οικισμοί της υπήρξαν ισχυρά οικιστικά κέντρα με ιδιαίτερη πολιτιστική σημασία. Το **πολιτιστικό περιβάλλον** της περιοχής συνιστά γι' αυτή σημαντικό **συγκριτικό πλεονέκτημα**, καθώς η αξιοποίησή του παρέχει τη δυνατότητα ανάπτυξης εναλλακτικών τουριστικών δραστηριοτήτων που σχετίζονται με τον πολιτισμό και την ανάδειξη της τοπικής ταυτότητας της περιοχής.

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζεται το σύνολο των πολιτιστικών πόρων της ΔΕ Μυθήμνης, οι οποίοι συνθέτουν το πολιτιστικό της προφίλ. Πιο αναλυτικά, περιγράφεται η υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά, οι διαθέσιμες πολιτιστικές υποδομές, οι πολιτιστικοί φορείς της περιοχής, καθώς και οι ποικίλης φύσεως πολιτιστικές εκδηλώσεις που λαμβάνουν χώρα στη Δημοτική αυτή Ενότητα της περιοχής μελέτης.

7.8.1 Φυσική κληρονομιά

Από το **φυσικό περιβάλλον** της ΔΕ Μυθήμνης ξεχωρίζουν οι εξής φυσικοί πόροι (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013):

- Προστατευόμενη περιοχή 'ΕΛΟΣ-ΤΟΠΟΛΙΑ-ΣΑΣΑΛΟΣ-ΑΓΙΟΣ ΔΙΚΑΙΟΣ' από το δίκτυο NATURA 2000 (GR4340004-SCI).
- Περιοχή Ρόκκας ως **Τοπίο Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους** (ΤΙΦΚ) λόγω του αρχαιολογικού ενδιαφέροντος που παρουσιάζει, της ιδιαίτερης αισθητικής της αξίας και της φυσικής της ομορφιάς.
- **Φαράγγι Τοπολίων**: Το φαράγγι των Τοπολίων βρίσκεται στην ενδοχώρα της πρώην επαρχίας Κισσάμου, στο δυτικό τμήμα του Ν. Χανίων. Ξεκινά από το ομώνυμο χωριό και μετά από περίπου 1500 μέτρα καταλήγει σε μια κατάφυτη κοιλάδα δίπλα στο χωριό Κουτσοματάδος. Για τη διάσχισή του, η οποία δεν παρουσιάζει ιδιαίτερο βαθμό δυσκολίας, απαιτείται περίπου μία ώρα. Αν και μικρό σχετικά σε μήκος, το φαράγγι είναι επιβλητικόρμε τα κατακόρυφα τοιχώματά του να φτάνουν τα 300 μέτρα σε ύψος και το πλάτος στην κοίτη του κυμαίνεται από 5 έως 50 μέτρα. Η κοίτη του είναι κατάφυτη από πλατάνια, πικροδάφνες και άλλα χαρακτηριστικά φυτά της κρητικής υπαίθρου, ενώ στα γεμάτα σχισμές και σπηλιέςτυμνά τοιχώματά του βρίσκει καταφύγιο μεγάλος αριθμός πτηνών. Χαρακτηριστικό του φαραγγιού είναι οι πολυάριθ-

μες σπηλαιώδεις κοιλότητες στα τοιχώματά του, ενώ επισκέψιμο σε μικρό μήκος είναι το **σπήλαιο της Αγίας Σοφίας**, με την ομώνυμη εκκλησία στο εσωτερικό του (<http://www.destinationcrete.gr/el/gorges-crete/chania-gorges/topolia-gorge>).

7.8.2 Υλική πολιτιστική κληρονομιά

Στη ΔΕ Μυθήμνης έχει καταγραφεί πλήθος αρχαιολογικών χώρων, κτισμάτων, μνημείων και στοιχείων πολιτιστικής κληρονομιάς, αν και η συντήρηση και η προβολή τους κρίνεται ελλιπής. Οι θεσμοθετημένοι πολιτιστικοί πόροι που παρουσιάζονται στη συνέχεια αναζητήθηκαν στον Διαρκή Κατάλογο των Κηρυγμένων Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων της Ελλάδος (<http://listedmonuments.culture.gr/>).

Κηρυγμένες κλασικές αρχαιότητες και βυζαντινοί και μεταβυζαντινοί χώροι και μνημεία

- Τα **Νωπήγεια**, Μινωικό κέντρο και οικισμός των ιστορικών χρόνων που εκτείνεται σε μεγάλη επιφάνεια δυτικά του ποταμού Κολένη, αποτελούν **αρχαιολογικό χώρο**, στον οποίο έχει γίνει καθορισμός ζωνών προστασίας **A και B** ⁴⁵ με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Α1/Φ25/11023/529 π.ε./14-5-1997 (ΦΕΚ 469/Β'/1997). Στη συνέχεια, με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Α1/Φ25/ΚΗΡ/11023/529 π.ε./14-5-1997 (ΦΕΚ 485/Β'/1998) γίνεται διόρθωση σφαλμάτων όσον αφορά την ονομασία του αρχαιολογικού χώρου και τον καθορισμό των ζωνών Α και Β.
- Η **Ρόκκα**, αρχαία πόλη, κηρύχθηκε ως **αρχαιολογικός χώρος** και οριοθετήθηκε με την ΥΑ ΥΠΠΟΤ/ΓΔΑΠΚ/ΑΡΧ/Α1/Φ43/38189/1668/6-5-2011 (ΦΕΚ 137/ΑΑΠ/2011) βάσει των δεδομένων της αρχαιολογικής έρευνας πεδίου στην περιοχή, για λόγους προστασίας, έρευνας και ανάδειξης σημαντικών αρχαιοτήτων που περιλαμβάνουν οικιστικά κατάλοιπα αρχαίας πόλης και νεκροταφείο των ελληνιστικών κυρίως χρόνων. Αρμόδιος φορέας προστασίας είναι η ΚΕ' ΕΠΚΑ.
- Τα **ερείπια αρχαίας πόλεως** αγνώστου ονόματος, ίσως του Κοινού Μωδαίων, κοντά στις ΤΚ Δραπανιά και Λιριδιανών, τα **ερείπια ελληνορωμαϊκού οικισμού** στη θέση «Στο Ζερβίδο» περίπου 1 χλμ. δυτικά της ΤΚ Ποταμίδας, καθώς και τα **ερείπια ελληνορωμαϊκού οικισμού**, ίσως του Κοινού Μωδαίων, κοντά στην ΤΚ Φαλελιανών έχουν χαρακτηριστεί ως **αρχαιολογικός χώρος** με την ΥΑ 21220/10-8-1967 (ΦΕΚ

⁴⁵ Ειδικότερα, στην οριοθετούμενη Ζώνη Α απαγορεύεται οποιαδήποτε αλλοίωση του εδάφους, καθώς και οποιαδήποτε κατασκευή (π.χ. αποθήκες, θερμοκήπια) για την οποία απαιτείται ή δεν απαιτείται άδεια της αρμόδιας πολεοδομικής αρχής. Στη Ζώνη αυτή, η οποία θα διατηρήσει τη γεωργοκτηνοτροφική της χρήση, επιτρέπονται μόνον οι ανοικτές, με αβαθή άρροση, καλλιέργειες και τα απλά (με δίκτυο) επιφανειακά έργα άρδευσης, με τον όρο ότι θα εκτελούνται σε μικρό βάθος (0,30 μ.), ενώ το ίδιο ισχύει και για τη βοσκή. Για τα νομίμως υφιστάμενα κτίρια εντός ζώνης θα επιτρέπεται μόνον η συντήρηση και η επισκευή τους, απαγορευομένης οποιασδήποτε επέκτασης (καθ' ύψος ή κατ' επέκταση). Στη Ζώνη Β, η αρμόδια Υπηρεσία θα επιτρέπει από πλευράς αρχαιολογικού Νόμου τη δόμηση με ειδικές χρήσεις γης, όρους και περιορισμούς, που διατυπώνονται σε υπό έκδοση απόφασή της και οι οποίοι μετά από επεξεργασία από το συναρμόδιο ΥΠΕΧΩΔΕ θα θεσμοθετηθούν με ειδικό προεδρικό διάταγμα που θα προωθηθεί από τους δύο συναρμόδιους Υπουργούς Πολιτισμού και ΥΠΕΧΩΔΕ. Οποιαδήποτε όμως δραστηριότητα και στη Ζώνη αυτή θα επιτρέπεται μόνον εφόσον έχει την προβλεπόμενη από τις σχετικές διατάξεις του Κ.Ν. 5351/32 «Περί αρχαιοτήτων» προηγούμενη έγκριση της Υπηρεσίας και την επίβλεψη της αρμόδιας ΚΕ' Εφορείας Αρχαιοτήτων.

527/B'/1967). Ο αρχαιολογικός χώρος στα Φαλελιανά Κισσάμου οριοθετήθηκε πρόσφατα με την ΥΠΟΠΑΙΘ/ΓΔΑΠΚ/ΔΠΚΑ/ΤΠΚΑΧΜΑΕ/Φ57/73995/44302/3517/1057/15-04-2015 Υ.Α. (ΦΕΚ 82/ΑΑΠ/6.05.15).

- Το προϊστορικό και ελληνικό **σπήλαιο της Αγίας Σοφίας**, που βρίσκεται περίπου 2 χλμ. νότια της ΤΚ Τοπολίων έχει χαρακτηριστεί ως **αρχαιολογικός χώρος** με την ΥΑ 21220/10-8-1967 (ΦΕΚ 527/B'/1967).
- Η **Ενετική Έπαυλη «Trevisan»** κοντά στον οικισμό Κόκκινο Μετόχι μαζί με τα προσκτίσματά της έχει χαρακτηριστεί ως **ιστορικό μνημείο** με την ΥΑ 16307/9-9-1965 (ΦΕΚ 605/B'/1965), καθώς αποτελεί ένα παράδειγμα, από τα καλύτερα σωζόμενα στο νησί, ενετικής επαύλεως του 16^{ου} αι. Με την ΥΑ 20084/9-11-1965 (ΦΕΚ 772/B'/1965) το ίδιο κτίσμα κηρύσσεται ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο**.
- Η **Ενετική κρήνη οικίας** των κληρονόμων Θ. Πετρίδη στον οικισμό Τοπόλια χαρακτηρίζεται ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** με την ΥΑ 4701/3-3-1967 (ΦΕΚ 183/B'/1967).
- Το **αγροτικό συγκρότημα** των χρόνων της πρώιμης Τουρκοκρατίας ιδιοκτησίας Γ. Μπασιά, Καλογρίδη και Κουτσοурέλη στον οικισμό Μάκρωνα (ΤΚ Βουλγάρω) χαρακτηρίζεται ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** με την ΥΑ ΥΠΠΕ/Β1/Φ38/35793/789/7-8-1985 (ΦΕΚ 568/B'/1985), καθώς αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα αγροτικής αρχιτεκτονικής με επιδράσεις από την παράδοση της Ενετοκρατίας στην Κρήτη.
- Το **κτηριακό συγκρότημα** ιδ. Γεωργ. Καρτσωνάκη, που βρίσκεται στον οικισμό Μπαχαδιανά (ΤΚ Μαλαθύρου) χαρακτηρίζεται ως **ιστορικό διατηρητέο μνημείο** με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ38/7734/1187/22-12-1988 (ΦΕΚ 97/B'/1989), καθώς αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα αρχιτεκτονικής της πρώιμης Τουρκοκρατίας στην Κρήτη, με αναμνήσεις από την παράδοση της Ενετοκρατίας και επεμβάσεις του β' μισού του 19^{ου} αι.
- Το **κάστρο** που βρίσκεται στην περιοχή της ΤΚ Μαλαθύρου (φρούριο Μαλαθύρου) χαρακτηρίζεται με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ38/53384/1073/26-1-1993 (ΦΕΚ 72/B'/1993) ως **βυζαντινό μνημείο**.
- Ο **Ιερός Ναός Αγίου Νικολάου** Εισοδίων της Θεοτόκου που βρίσκεται στον Δραπανιά κηρύχθηκε με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ38/ΚΗΡ/39086/1378/20-9-1999 (ΦΕΚ 1862/B'/1999) ως κτίριο που χρήζει ειδικής κρατικής προστασίας. Πρόκειται για δίκλιτο ναό, τα κλίτη του οποίου στεγάζονται με δυο ημικυκλικούς θόλους. Αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα της ναοδομίας νεοκλασικής αρχιτεκτονικής του β' μισού του 19^{ου} αι., με στοιχεία από την παράδοση της όψιμης Βενετοκρατίας στην Κρήτη και με ενδιαφέροντα εσωτερικό διάκοσμο.

Μη κηρυγμένες κλασικές αρχαιότητες και βυζαντινοί και μεταβυζαντινοί χώροι και μνημεία

Τα αξιόλογα **μη κηρυγμένα μνημεία** (ρωμαϊκά, βυζαντινά και νεώτερα) που απαντώνται στην περιοχή της ΔΕ Μυθήμνης είναι τα ακόλουθα (Μελέτη Τοπικού Αναπτυξιακού Προγράμματος Επαρχίας Κισσάμου, 1995):

- Η Βυζαντινή Εκκλησία Αγίας Βαρβάρας στα Λατζιανά, του 11^{ου} αι.

- Ο Άγιος Γεώργιος Νωπηγείων, που βρίσκεται μέσα στον αρχαιολογικό χώρο Νωπηγείων και χρονολογείται κατά τη βυζαντινή περίοδο (15^{ος} αι).
- Ο Άγιος Παντελεήμονας στα Νωπήγεια, που χρονολογείται κατά τη βυζαντινή περίοδο (12^{ος} αι).
- Ο Άγιος Γεώργιος (με τοιχογραφίες του 14^{ου} αι.) στα Τσουρουνιανά, που χρονολογείται το 1327.
- Η Βυζαντινή Εκκλησία Αγίας Ειρήνης Μαλαθύρου, του 15^{ου} αι.
- Η Βυζαντινή Εκκλησία Μιχαήλ Αρχαγγέλου στο Μαλάθυρο, που χρονολογείται τον 15^ο αι.
- Ο μονόχωρος ναός της Παναγίας (με τοιχογραφίες του 14^{ου} αι.) στο ΔΔ Μαλάθυρο.
- Ο Άγιος Νικόλαος στο Μουρί που χρονολογείται τον 13^ο αι.
- Ο μονόχωρος ναός του Αγίου Γεωργίου (16^{ος} αι.), ο ναός του Αγίου Γεωργίου (19^{ος} αι.) και ο μονόχωρος τοιχογραφημένος ναός της Αγίας Μαρίας στο ΔΔ Μουρίου.
- Η Αγία Τριάδα Τοπολίων που χρονολογείται τον 14^ο αι.
- Η Εκκλησία Αγίας Άννας στην Ποταμίδα και το κρυφό σχολειό που αποτελούν μνημεία της Τουρκοκρατίας.
- Ο Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος (τοιχογραφημένος ναός του 14^{ου}-15^{ου} αι.), ο μονόχωρος ναός Γενέσιου της Θεοτόκου (14^{ος}-15^{ος} αι.) και ο ναός του Σωτήρα Χριστού (16^{ος} αι.) στον οικισμό Μάκρωνα του ΔΔ Βουλγάρω.
- Ο μονόχωρος καμαροσκεπής ναός της Ανάληψης (14^{ος}-15^{ος} αι.), ο σταυροειδής εγγεγραμμένος ναός του Αγίου Παντελεήμονα (11^{ος}-12^{ος} αι.), ο Άγιος Ιωάννης Ερημίτης (16^{ος} αι. - στον οικισμό Πάνω Δραπανιάς), ο ναός της Κοίμησης της Θεοτόκου (19^{ος} αι. - στον οικισμό Πάνω Δραπανιάς) και ο σπηλαιώδης ναός του Αρχαγγέλου Μιχαήλ (οικισμός Πάνω Δραπανιάς) στο ΔΔ Δραπανιά.
- Ο ναός του Αγίου Γεωργίου (με τοιχογραφίες του 14^{ου} αι.) στα Χορευτιανά.
- Η ιστορική γέφυρα των Μουσαδιανών, στη θέση «Μεσονήσι».

Επίσης, στους μη κηρυγμένους χώρους συγκαταλέγονται οι εξής περιοχές: θέση «**Ελληνικά**» ή «**Πετρολίμνη**» εκτός οικισμού Χαιρεθανών, ευρύτερη περιοχή Μαρεδιανών, περιοχή Αγίου Θωμά Τοπολίων, Καλάθενες, Τρία Αλώνια, θέση «**Κατερμάδω**» εκτός οικισμού Ποταμίδας, Βουλγάρω και Άη κυρ-Γιάννης Τσουρουνιανών.

Νεώτερα μνημεία

Σύμφωνα με επίσημο έγγραφο της Υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Κρήτης (Α.Π.: 218, 11.03.2016), δεν υπάρχουν κηρυγμένα νεώτερα μνημεία στην περιοχή, αλλά ενδιαφέρον παρουσιάζει η σήραγγα των Τοπολίων.

Πολιτιστικές διαδρομές

Με βάση τους παραπάνω φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους, πολιτιστικές διαδρομές που έχουν κατά καιρούς προταθεί από διάφορους τοπικούς φορείς (Νομαρχιακό Συμβούλιο Χανίων – ΠΕΠ Κρήτης, Αναπτυξιακή Εταιρεία Επαρχίας Κισσάμου – Προγράμματα LEADER II και INTERREG II, ΠΕΠ Κρήτης) και ενσωματώνουν έναν σημαντικό αριθμό αξιόλογων φυσικών

και πολιτιστικών πόρων της περιοχής της παρούσας ΔΕ και των γειτονικών της είναι οι ακόλουθες (Μελέτη Τοπικού Αναπτυξιακού Προγράμματος της Επαρχίας Κισσάμου, 1995):

- Διαδρομή «Μαλάθυρος (Μιχ. Αρχάγγελος) – Ποροφάραγγο – Δελιανά – (Μετόχι Γρα Κεράς) – Πανέθημος (Κρύα Βρύση) – Φαράγγι Ρόκκας – Ρόκκα (Αρχαίο Φρούριο)» [ΔΕ Μυθήμνης – ΔΕ Κολυμβαρίου].
- Διαδρομή «Σάσαλος – Μουρί – Βουλγάρω (Λατζιανά, Αγία Βαρβάρα)» [ΔΕ Μυθήμνης].
- Διαδρομή «Πολυρρήνια – Καλάθενες (Rotonda) – Τοπόλια (Αη Κυρ Γιάννης, Σπήλαιο Αγ. Σοφίας) – Ποταμίδα (Κωμόλιθοι).

7.8.3 Πολιτιστικές υποδομές

Στη ΔΕ Μυθήμνης, η μοναδική υποδομή που καταγράφεται είναι το **‘Ευρομεσογειακό κέντρο νεότητας – Πέτρινο θέατρο’** στον οικισμό Νωπήγεια (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

7.8.4 Πολιτιστικοί φορείς

Η πολιτιστική δραστηριότητα, που παρουσιάζεται στην περιοχή, υποστηρίζεται από τους πολιτιστικούς και εξωραϊστικούς συλλόγους. Οι σύλλογοι αυτοί ανήκουν κατά πλειοψηφία στην ΕΠΟΦΕΚ.

Πιο συγκεκριμένα, οι σύλλογοι που εντάσσονται στην ΕΠΟΦΕΚ και έχουν την έδρα τους σε οικισμούς της ΔΕν Μυθήμνης είναι οι ακόλουθοι (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013):

- Πνευματικό Κέντρο Περβολακίων – Σφακοπηγαδιού «Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ».
- Πολιτιστικός Σύλλογος Σάσαλου.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Φαλελιανών «Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ».
- Πολιτιστικός Σύλλογος Βουλγάρω.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Κουτσοματάδω.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Φαλελιανών «ΤΟ ΑΝΤΑΜΩΜΑ».
- Σύλλογος Γυναικών Καλουδιανών «Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου».
- Πολιτιστικός Σύλλογος Ποταμίδας.
- Πολιτιστικός και Περιβαλλοντικός Σύλλογος Τοπολίων.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Χαιρεθιανών.
- Πολιτιστικός Σύλλογος Κεράς «Η ΑΝΤΩΝΟΥΣΑ».
- Πολιτιστικός Σύλλογος Μαρτυρικής Μαλαθύρου.
- Εκπολιτιστικός και Αναπτυξιακός Σύλλογος Δραπανιά Κισσάμου.

7.8.5 Πολιτιστικές εκδηλώσεις

Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις που διοργανώνονται κατά κανόνα σε ετήσια βάση, είναι κυρίως θρησκευτικού και λαογραφικού χαρακτήρα και σχετίζονται άμεσα με την τοπική παράδοση. Οι κυριότερες πολιτιστικές εκδηλώσεις που λαμβάνουν χώρα στην περιοχή είναι οι ακόλουθες (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013):

- 23^η Απριλίου: Αγ. Γεωργίου (Καλουδιανά).
- 3^η και 4^η Ιουλίου: Γιορτή του Αγίου Ανδρέα από το Πνευματικό Κέντρο Περβολακίων – Σφακοπηγαδίου.
- 19^η Ιουλίου: Παραμονή Προφήτη Ηλία (Ποταμίδα).
- 27^η Ιουλίου: Αγ. Παντελεήμονας (Νωπήγεια Κισσάμου).
- 5^η και 6^η Αυγούστου: Μεταμορφώσεως (Νωπήγεια Κισσάμου).
- 8^η Αυγούστου: Διάβαση Τοπολιανού φαραγγιού και κρητική βραδιά από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Τοπολιών.
- 14^η και 15^η Αυγούστου: Κοίμηση Θεοτόκου (Βουλγάρω ‘Παναγιά της Κορυφής’, Ρόκκα).
- 2^ο δεκαπενθήμερο του Αυγούστου: Γιορτή τρυγητού στο Σφακοπηγάδι από το Πνευματικό Κέντρο Περβολακίων – Σφακοπηγαδίου.
- Τελευταία Κυριακή Αυγούστου: Αφιέρωμα στη μνήμη των πεσόντων από τους Γερμανούς (Μαλάθυρος).
- 20^η Σεπτεμβρίου: Αγ.Κυρ. Ιωάννου (Τσουρουνιανά).
- 9^η Νοεμβρίου: Αγ. Νεκταρίου (Βουλγάρω).
- 24^η Δεκεμβρίου: Αναπαράσταση της γέννησης του Χριστού (Σπήλαιο Αγ. Σοφίας Τοπόλια).

7.8.6 Ενδιαφέροντες οικισμοί

Στη ΔΕ Μυθήμνης δεν υπάρχουν οικισμοί που να έχουν χαρακτηριστεί ως παραδοσιακοί. Παρόλα αυτά, έχουν αξιολογηθεί, σύμφωνα με το σχετικό νομοθετικό πλαίσιο⁴⁶, ως **ενδιαφέροντες** οι εξής οικισμοί: Άνω Δραπανιάς, Φαλελιανά, Κοτσιανά, Περιβολάκια, Παπαγιαννάκηδες, Χαραυγή, Ρόκκα, Κερά, Λατζιανά, Σφακοπηγάδι, Τριαλώνια, Αρμενοχώρι, Τοπόλια και Αϊκυργιάννης (Μελέτη ΓΠΣ Δήμου Κισσάμου, 2013).

Επίσης, ο οικισμός Μαλάθυρος έχει χαρακτηριστεί ως **‘μαρτυρικό χωριό’**, καθώς 62 κάτοικοι εκτελέστηκαν από τους Γερμανούς ναζί στις 28 Αυγούστου 1944 (<http://www.malathiros.blogspot.gr/>).

⁴⁶ Το νομοθετικό αυτό πλαίσιο περιλαμβάνει το από 24.4.85 Π.Δ. (ΦΕΚ 181 Δ /3.5.85), όπως αυτό τροποποιήθηκε με το από 14.2.1987 Π.Δ. (ΦΕΚ 133/Δ/23.3.87) και με το από 29.4.89 Π.Δ. (ΦΕΚ 293/Δ/16.5.89) και με βάση τις υπ’ αριθμό 244/20-1-87, 5114/8-10-90, 7010/22-10-87, 7157/2-2-88, 5597/25-9-87, 2526/27-4-88, 3216/20-7-89, 5842/23-8-88, 4730/18-9-89, 4729/18-9-89 και 4728/12-9-89 αποφάσεις Νομάρχης Χανίων.

8 Αξιολόγηση Πολιτιστικού Περιβάλλοντος Περιοχής Μελέτης

Στην ενότητα αυτή επιχειρείται μια **πρώτη αξιολόγηση του πολιτιστικού περιβάλλοντος** της περιοχής μελέτης, αλλά και των γενικότερων χαρακτηριστικών της σε σχέση με τη δυνατότητα αξιοποίησης των πολιτιστικών πόρων της. Για τον σκοπό αυτό αξιοποιείται η μέθοδος ποιοτικής αξιολόγησης SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats), στο πλαίσιο της οποίας διερευνώνται τα πλεονεκτήματα και οι αδυναμίες που απορρέουν από το εσωτερικό περιβάλλον της περιοχής μελέτης, καθώς και οι ευκαιρίες και οι απειλές που απορρέουν από το εξωτερικό περιβάλλον.

Η καταγραφή των πλεονεκτημάτων και αδυναμιών στηρίζεται στη μελέτη της υπάρχουσας κατάστασης (εσωτερικό περιβάλλον), αλλά και τον σχολιασμό σε σχέση με αυτά (πλεονεκτήματα και αδυναμίες) που γίνεται σε σχετικές με την περιοχή μελέτες [Σχέδιο Στρατηγικού Σχεδιασμού Επιχειρησιακού Προγράμματος 2012-2014 Δήμου Κισσάμου» (2011) και Δήμου Πλατανιά 2015-2019 (2015)].

Η καταγραφή των ευκαιριών και απειλών συνδέεται με τις τάσεις που καταγράφονται στο εξωτερικό περιβάλλον σε σχέση με μια σειρά από παράγοντες και μπορούν να επηρεάσουν την εξέλιξη της περιοχής γενικότερα και τα θέματα της διαχείρισης και αξιοποίησης των φυσικών και πολιτιστικών πόρων ειδικότερα.

Πλεονεκτήματα περιοχής μελέτης

- Πλεονεκτική γεωγραφική θέση στον ανεπτυγμένο βόρειο άξονα της Περιφέρειας Κρήτης^{47, 48}
- Καλή πρόσβαση - πάνω στο Βόρειο Οδικό Άξονα της Κρήτης (ΒΟΑΚ) και εγγύτητα στον Αερολιμένα των Χανίων^{43, 44}
- Τουριστικός προορισμός διεθνούς εμβέλειας (η Περιφέρεια Κρήτης γενικότερα)
- Παρουσία ποικιλίας υποδομών φιλοξενίας (ξενοδοχειακές μονάδες διαφόρων κατηγοριών)
- Η ύπαρξη αξιόλογων περιοχών και σημείων που μπορούν να στηρίξουν την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού και αναψυχής⁴⁴
- Ύπαρξη παραδοσιακών ελαιώνων με το χαρακτηριστικό τοπίο που δημιουργούν^{43, 44}
- Ύπαρξη λιμενικών υποδομών που μπορούν να συνεισφέρουν στην ανάπτυξη θαλάσσιου τουρισμού^{43, 44}
- Υπάρχουσες υποδομές, υπηρεσίες, εμπόριο⁴⁴
- Προοπτική δημιουργίας υποθαλάσσιου πάρκου που θα αναβαθμίσει το τουριστικό προϊόν⁴³
- Αξιοποίηση της πρωτοβουλίας «Σύμφωνο των Δημάρχων» - Δ, Πλατανιά, για τη μείωση των εκπομπών CO₂ κατά 20% έως το 2020⁴³
- Το εργατικό δυναμικό που απασχολείται στον αγροτικό τομέα έχει πολύτιμη εμπειρία και πολύ καλή εξειδίκευση και προσαρμογή στην εφαρμογή της νέας τεχνολογίας⁴⁴
- Καλλιέργειες με υψηλή προστιθέμενη αξία, που απευθύνονται στην εγχώρια αλλά και την αγορά του εξωτερικού - καλλιέργεια υψηλών στόχων π.χ. Σταμναγκάθι, Ασκόλιμπρος⁴⁵
- Επάρκεια αρδευόμενων εκτάσεων – μικρά & μεγάλα αρδευτικά έργα⁴⁴
- Μεγάλος αριθμός πολιτιστικών φορέων με σημαντική δράση στον τομέα του πολιτισμού
- Μεγάλος αριθμός αγροτικών συνεταιρισμών που προωθούν τα προϊόντα του αγροτικού τομέα με παραδοσιακές και σύγχρονες δράσεις – τεχνολογία (π.χ. Συνεταιρισμός Κολυμβαρίου)
- Άνθιση αλιείας - Τοπικοί Σύλλογοι αλιέων, αλλά και η σημαντική υποδομή αλιευτικών καταφυγίων στις Δυτικές ακτές και στο βόρειο τμήμα⁴⁴
- Πολλοί ελεύθεροι χώροι, εντός και εκτός οικισμών, που ανήκουν στην κυριότητα του Δήμου (Κισσάμου), αλλά δεν έχουν αξιοποιηθεί⁴⁴
- Η έντονη ποικιλότητα του ανάγλυφου – αξιόλογα οικοσυστήματα / μοναδικότητα των τοπίων – περιοχές Δικτύου NATURA 2000^{43, 44}
- Αξιόλογα παράκτια οικοσυστήματα – μοναδικές παραλίες στο Δήμο^{43, 44}
- Ιδιαίτερης αξίας προστατευόμενες περιοχές^{43, 44}
- Ύπαρξη σημαντικών αρχαιολογικών/ιστορικών χώρων^{43, 44}
- Διατήρηση σε ικανοποιητικό βαθμό της πολεοδομικής / αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας των οικισμών^{43, 44}
- Το νότιο / κεντρικό ορεινό τμήμα της περιοχής μελέτης, που αποτελεί τον «σύνδεσμο» μεταξύ παραλίας και ευρύτερης οροσειράς των Λευκών Ορέων, διατηρεί την αυθεντικότητά του σε ζώνες φυσικής βλάστησης οικολογικά σημαντικές και σε φυσική ομορφιά^{43, 44}
- Ύπαρξη αδόμητης έκτασης σε μη παραλιακούς οικισμούς⁴⁴
- Ύπαρξη ΜΑΙΧ, ΤΕΙ Κρήτης^{43, 44}
- Χωροθέτηση ΒΙΟΠΑ⁴³
- Σημαντικές δυνατότητες για ανάπτυξη γυναικείας επιχειρηματικότητας (παραδοσιακή μαγειρική, χειροτεχνία, κέντημα κ.λ.π.) και σύνδεσής της με τουριστικό τομέα

⁴⁷ Δ. Πλατανιά

⁴⁸ Δ. Κισσάμου

Πλεονεκτήματα περιοχής μελέτης

(γαστρονομικός τουρισμός)

Αδυναμίες περιοχής μελέτης

- Ο γεωργικός κλήρος είναι πολύ μικρός κάτω από 30 στέμματα - έντονος πολυτεμαχισμός (10,15 στρεμ.) ανά γεωργική εκμετάλλευση⁴⁴
- Ξηροθερμικές συνθήκες στη περιοχή - μικρό ποσοστό των αρδευόμενων εκτάσεων⁴⁴
- Ενεργειακή εξάρτηση από ορυκτά καύσιμα^{43, 44}
- Μονομερής σε μεγάλο βαθμό εξάρτηση από τον μαζικό τουρισμό^{43, 44}
- Απουσία συγκροτημένου σχεδίου τουριστικής ανάπτυξης και προβολής^{43, 44}
- Έλλειψη αναγνωρισιμότητας τοπικών προϊόντων και σύνδεσης με τον τουρισμό^{43, 44}
- Υψηλό ποσοστό απασχολούμενων στον τουριστικό τομέα, ο οποίος όμως αντιμετωπίζει διαρθρωτικά προβλήματα με κυριότερο την εποχικότητα και τη μονομέρεια (μαζικός)⁴⁴
- Μείωση απασχόλησης στον αγροτικό τομέα^{43, 44}
- Πληθυσμιακή αποδυνάμωση από τον νεότερο πληθυσμό – γήρανση πληθυσμού (μεγάλος αριθμός κατοίκων των υψηλών ηλικιακά ομάδων)^{43, 44}
- Δημογραφική μείωση του ενεργού πληθυσμού^{43, 44}
- Μη επαρκής αξιοποίηση πολιτιστικών πόρων για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού (π.χ. πολιτιστικός, αγροτουρισμός, οικοτουρισμός, ορειβατικός τουρισμός, γαστρονομικός τουρισμός, τουρισμός περιπέτειας, αρχαιολογικός τουρισμός, ιστορικός τουρισμός, θαλάσσιος τουρισμός, συνεδριακός τουρισμός κ.ά.)^{43, 44}
- Μέτρια ποιότητα οικιστικού περιβάλλοντος – οικισμοί/συνεκτικοί πυρήνες - Έλλειψη επαρκών κοινόχρηστων/ελεύθερων χώρων και κοινωφελών εγκαταστάσεων στους οικισμούς^{43, 44}
- Προβλήματα ύδρευσης και άρδευσης σε κάποιες περιοχές, ιδιαίτερα κατά τη θερινή περίοδο^{43, 44}
- Έλλειψη κατάλληλης διαμόρφωσης παραλιακού τμήματος
- Σύγκρουση χρήσεων γης (γεωργική γη α' προτεραιότητας/τουρισμός - κατοικία)^{43, 44}
- Υποβάθμιση της παραλιακής τουριστικής ζώνης με χαμηλής ποιότητας τουριστικά καταλύματα και υπηρεσίες⁴⁴
- Σημαντικός κυκλοφοριακός φόρτος κατά τους θερινούς μήνες λόγω τουριστικής κίνησης^{43, 44}
- Έλλειψη δημοτικών χώρων στάθμευσης^{43, 44}
- ✓ Κακή ποιότητα οδικού δικτύου (μικρό εύρος, ζημιές στο οδόστρωμα, απουσία διαγραμμίσεων, φωτισμού, σήμανσης) - Έλλειψη οδικής ασφάλειας^{43, 44}
- ✓ Ελλιπής συγκοινωνιακή σύνδεση των οικισμών μεταξύ τους^{43, 44}
- Περιορισμένη δυνατότητα μετακίνησης και με ποδήλατα (βιώσιμη κινητικότητα στους οικισμούς της περιοχής)^{43, 44}
- Μη επαρκής υποστήριξη καλλιτεχνικής δημιουργίας^{43, 44}
- Έλλειψη περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης των κατοίκων^{43, 44}
- Έλλειψη οργάνωσης δικτύων εθελοντών ανά θεματικό τομέα^{43, 44}
- Μεγάλη δημογραφική αύξηση του πληθυσμού τρίτης ηλικίας^{43, 44}
- Έλλειψη πολιτιστικών υποδομών^{43, 44}
- Έλλειψη προστασίας και σχεδίου ανάδειξης πλούσιας πολιτιστικής κληρονομιάς^{43, 44}

Αδυναμίες περιοχής μελέτης

- Απουσία Φορέα Διαχείρισης για τις περιοχές NATURA ^{43, 44}
- Ελλιπής δασοπροστασία και αντιπυρικής προστασίας ^{43, 44}
- Μη επαρκής ανάπτυξη δικτύωσης και συνεργασιών με όμορους δήμους και την Περιφέρεια ^{43, 44}

Ευκαιρίες εξωτερικού περιβάλλοντος

- Η Κρήτη είναι τουριστικός προορισμός διεθνούς εμβέλειας και αναγνωρισιμότητας – Ο πολιτισμός συστατικό στοιχείο της ταυτότητας της περιφέρειας
- Η διεθνής αναγνώριση της Κρητικής διατροφής για την ποιότητα και τις ευεργετικές επιδράσεις στη υγεία
- Η αλλαγή των διατροφικών προτύπων και η στροφή προς την ποιότητα μετά και από τα διατροφικά σκάνδαλα (food care/scare)
- Ζήτηση β'/παραθεριστικής κατοικίας στους οικισμούς, από Έλληνες και αλλοδαπούς ^{44, 45}
- Στροφή προς ένα ποιοτικό πρότυπο τουριστικής κατανάλωσης – ο τουρίστας περιηγητής – Προοπτικές για την ανάπτυξη στην ενδοχώρα εναλλακτικών μορφών τουρισμού – συμπληρωματικότητα μαζικού και εναλλακτικού τουρισμού
- Αλλαγή προτύπων κατανάλωσης τουριστικού προϊόντος – Δυνατότητα διεύρυνσης της τουριστικής περιόδου (τουριστική κίνηση όλο το χρόνο) – Μείωση πιέσεων από την τουριστική δραστηριότητα
- Εμφάνιση αναδυόμενων τουριστικών αγορών
- Ανάπτυξη δικτύων τουριστικών προορισμών σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο για την επιδίωξη συνεργασιών και την υλοποίηση κοινών δράσεων
- Προώθηση προγραμμάτων και πολιτικών που ενισχύουν την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, την πρόληψη και προαγωγή υγείας, την παιδεία και δια βίου μάθηση σε εθνικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο
- Δυνατότητες χρηματοδότησης με την αξιοποίηση ευρωπαϊκών προγραμμάτων, του ΣΕΣ 2014-2020 και των ευκαιριών χρηματοδότησης από εθνικούς πόρους
- Προώθησης δικτύωσης και συνεργασιών ανάμεσα σε τοπικούς φορείς δημοσίου, ιδιωτικού και εθελοντικού τομέα

* 43: Δ. Πλατανιά

** 44: Δ. Κισσάμου

Απειλές εξωτερικού περιβάλλοντος

- Κλιματική αλλαγή – επιπτώσεις στον αγροτικό και τουριστικό τομέα ^{43, 44}
- Οικονομική ύφεση σε παγκόσμιο επίπεδο – αλλαγή προτύπων κατανάλωσης – επιπτώσεις σε αγροτικό/τουριστικό τομέα ^{43, 44}
- Κοινωνική απομόνωση και κοινωνικός αποκλεισμός λόγω ανεπαρκών δεξιοτήτων τοπικού πληθυσμού σε νέες τεχνολογίες ^{43, 44}
- Ανταγωνισμός από άλλες Μεσογειακές χώρες τόσο στον αγροδιατροφικό όσο και στον τουριστικό τομέα ^{43, 44}
- Σημαντική εξάρτηση από τον τουριστικό τομέα, έναν ιδιαίτερα ευάλωτο και ανοικτό στις παγκόσμιες εξελίξεις τομέα ^{43, 44}

* 43: Δ. Πλατανιά

** 44: Δ. Κισσάμου

9 Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Agenda 21 (1994), The United Nations Programme of Action from Rio 1992, Earth Summit, United Nations Department of Public Information, ISBN 92-1-100509-4.
- COM(2007) 242 τελικό, «Ανακοίνωση σχετικά με μια Ευρωπαϊκή Ατζέντα για τον Πολιτισμό σε έναν Κόσμο Παγκοσμιοποίησης», Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Βρυξέλλες, 10.5.2007.
- COM(2007) 621 final, Agenda for a Sustainable and Competitive European Tourism, Communication from the Commission, Commission of the European Communities, Brussels, 19.10.2007.
- COM(2010) 352 final Europe, the world's No 1 tourist destination – a new political framework for tourism in Europe. European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, 30.6.2010.
- Defner, A. & Metaxas, Th. (2005), «Shaping the Vision, the Identity and the Cultural Image of European Places», Amsterdam.
- James A. Banks & Cherry A. McGee Banks, (2001), «*Multicultural Education: Issues and Perspectives*», John Wiley & Sons, New York.
- Stratigea, A., Papakonstantinou, D. and Giaoutzi, M. (2008), «ICTs and Tourism Marketing for Regional Development», In H. Coccosis and J. Psycharis (Eds.), *Regional Analysis and Policy – The Greek Experience*, Springer Physica-Verlag, Heidelberg, ISBN 978-3-7908-2085-0, pp. 315-333.
- Stratigea, A. and Katsoni, V. (2015), A Strategic Policy Scenario Analysis Framework for the Sustainable Tourist Development of Peripheral Small Island Areas - The Case of Lefkada-Greece Island, *European Journal of Futures Research (EJFR)*, 3:5, DOI: 0.1007/s40309-015-0063-z, SpringerOpen, pp. 1-17, (<http://dx.doi.org/10.1007/s40309-015-0063-z>).

Ελληνική

- Απόφαση Αριθμ. 24208 (2009), ΦΕΚ 1138, Έγκριση Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό και της Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων αυτού, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 11 Ιουνίου 2009, σελ. 14345-14364.
- Απόφαση Αριθμ. 6876/4871 (2008), Έγκριση του Γενικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, ΦΕΚ 128/3 Ιουλίου 2008, σελ. 2253-2300.

Αστική Διαχείριση Α.Ε. (2014), Στρατηγική Έξυπνης Ειδικεύσης Περιφέρειας Κρήτης (RIS Crete), Ενδιάμεση Διαχειριστική Αρχή Περιφέρειας Κρήτης, Δεκέμβριος.

Βογιατζάκης, Π., Δελλαδέτσιμας, Π., Κοτζαμπόπουλος, Α., Μελάκη, Ι., Νικολαΐδης, Ε. και Σκυλουράκης, Π. (1995), «Μελέτη Τοπικού Αναπτυξιακού Προγράμματος της Επαρχίας Κισσάμου», 1995-1997, ΑΝΕΤΕΚ - Αναπτυξιακή Εταιρεία Επαρχίας Κισσάμου Α.Ε., Επαρχία Κισσάμου.

Δημητρόπουλος, Α. και Εργολάβου, Μ. (2007), «Η Προστασία του Πολιτιστικού Περιβάλλοντος», Κείμενο Εργασίας, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Σχολή Νομικών Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Νομικό, Αθήνα.

Εnet Ελευθεροτυπία, 30 Νοεμβρίου, 2015, Το κάστανο.

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Κρήτης 2014-20 βάσει του στόχου «επενδύσεις για την ανάπτυξη και την απασχόληση», (2014) (υποβληθείσα πρόταση CCI 2014GR16M2OP011).

ΕΤ.Α.Μ. Ε.Π.Ε. - Εταιρεία Αναπτυξιακών Μελετών (2002), «Μελέτη Τουριστικής Ανάπτυξης της Περιφέρειας Κρήτης», Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ), Υπουργείο Ανάπτυξης.

Εφημερίδα «Χανιώτικα Νέα», Αριθμός Φύλλου 12456, 17 Μαΐου 2008.

Καμηλάκη, Α. (2009), «Οργανική Μουσική Παράδοση της Επαρχίας Κισσάμου», Πτυχιακή Εργασία, Τμήμα Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

Καραγιάννης, Στ.& Έξαρχος, Γ., (2006), «Τουρισμός -. Τουριστική Οικονομία, Ανάπτυξη, Πολιτική, Ηράκλειο, Κέντρο Τεχνολογικής Έρευνας Κρήτης.

Κλουτσινώτη, Ο., ΟΜΙΚΡΟΝ ΕΠΕ και Κατσέλης, Ι. (2014), «Αξιολόγηση, Αναθεώρηση και Εξειδίκευση Περιφερειακού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Περιφέρειας Κρήτης - Χάρτης Κατηγοριών Καλύψεων και Χρήσεων Γης Ν. Χανίων», Φάση Β', Στάδιο 1, Υπουργείο Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής, Διεύθυνση Χωροταξίας, Απρίλιος, Αθήνα.

Κλουτσινώτη, Ο., ΟΜΙΚΡΟΝ ΕΠΕ και Κατσέλης, Ι. (2014), «Αξιολόγηση, Αναθεώρηση και Εξειδίκευση Περιφερειακού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Περιφέρειας Κρήτης - Στρατηγική Περιβαλλοντική Μελέτη – Προστατευόμενες Οικολογικά Ευαίσθητες Περιοχές Ν. Χανίων», Φάση Β', Στάδιο 1, Υπουργείο Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής, Διεύθυνση Χωροταξίας, Απρίλιος, Αθήνα.

Κλουτσινώτη, Ο., ΟΜΙΚΡΟΝ ΕΠΕ και Κατσέλης, Ι. (2014), «Αξιολόγηση, Αναθεώρηση και Εξειδίκευση Περιφερειακού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Περιφέρειας Κρήτης - Στρατηγική Περιβαλλοντική Μελέτη – Χάρτης Προσανατολισμού», Φάση Β', Στάδιο 1, Υπουργείο Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής, Διεύθυνση Χωροταξίας, Απρίλιος, Αθήνα.

Λαζαρέτου, Σ. (2014), «Η Έξυπνη Οικονομία: Πολιτιστικές και Δημιουργικές Βιομηχανίες στην Ελλάδα – Μπορούν να Αποτελέσουν Προοπτική Εξόδου από την Κρίση;», Τράπεζα της Ελλάδος, Νο 175, Φεβρουάριος.

Μακρής, Γ. (2008), «Στη σκιά των Λευκών Ορέων», *Το Αμπελοτόπι*, Τεύχος 49, Σεπτέμβριος, σελ. 16-19.

«Μελέτη Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Δήμου Κισσάμου» (2013), ΔΕ Κισσάμου και Μυθήμνης.

Μπιτσακάκη, Α. και άλλοι (2013), «Μελέτη Γ.Π.Σ. Δήμου Κισσάμου» (Δ.Ε. Κισσάμου & Μυθήμνης), Δήμος Κισσάμου, Περιφέρεια Κρήτης.

Ν. 1469/1950, «Κωδικοποίηση Βασικής Αρχαιολογικής Νομοθεσίας», Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, ΦΕΚ 169/Α/7.8.1950.

Ν 1650/1986, «Για την Προστασία του Περιβάλλοντος», Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, ΦΕΚ 160/16.10.1986, σελ. 3257-3272.

Ν. 2539/1997, Συγκρότηση της Πρωτοβάθμιας Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, ΦΕΚ 244/04.12.1997, Αρ. Φύλλου 244.

Ν. 2637/1998, «Σύσταση Οργανισμού Πιστοποίησης Λογαριασμών, Οργανισμού Πληρωμών και Ελέγχου Κοινοτικών Ενισχύσεων Προσανατολισμού και Εγγυήσεων, Οργανισμού Πιστοποίησης και Επίβλεψης Γεωργικών Προϊόντων, Γενικών Διευθύνσεων και θέσεων προσωπικού στο Υπουργείο Γεωργίας και Εταιρείας Αξιοποίησης Αγροτικής Γης Α.Ε. και άλλες διατάξεις», Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, ΦΕΚ 200/27.08.1998.

Ν. 3028/2002, «Για την Προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς», Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, ΦΕΚ153/28.06.2002, σελ. 3003-3030.

Ν. 3852/2010 (Πρόγραμμα Καλλικράτης), «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης – Πρόγραμμα Καλλικράτης», Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, ΦΕΚ 87, 07.06.2010, σελ. 1785-1920.

Οδηγία 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 21ης Μαΐου 1992 για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας, Επίσημη Εφημερίδα, Αριθ. L 206 της 22.07.1992, σελ. 0007 – 0050.

Παχάκη, Κ., Αγγελίδου, Φ., Αναστασάκου, Ζ.Ν., Δεδειγάν, Β., Κουνάρης, Ε., Λέρτα, Σ., Μπαλτζάκης, Π., και Τερροβίτη - Χειμωνίτη, Στ. (2000), «Ο Πολιτισμός ως Κλάδος Οικονομικής Δραστηριότητας», Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Εκθέσεις: 32, Αθήνα.

Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Χωρικής Ενότητας Κρήτης - Νήσων Αιγαίου 2007 – 2013.

Σκούλα Μ., Dal Cin D'Agata C., Γεωργιακάκης, Π. και Λυμπεράκης, Π. (2010), «Αυλή Πολιτιστική Κληρονομιά και Βιοποικιλότητα: Εθνοβιολογική Μελέτη στην Περιοχή του Κίσσημου στην Κρήτη», Πάρκο Διάσωσης Χλωρίδας και Πανίδας, Πολυτεχνείο Κρήτης, Κοινωφελές Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση.

«Σχέδιο Δράσης για την Αειφόρο Ενέργεια – Σ.Δ.Α.Ε. Δήμου Πλατανιά» (2014), Δήμος Πλατανιά.

«Σχέδιο Στρατηγικού Σχεδιασμού Επιχειρησιακού Προγράμματος Δήμου Πλατανιά 2015-2019», (2015), Τμήμα Προγραμματισμού, Οργάνωσης και Πληροφορικής, Γεράνι.

«Σχέδιο Στρατηγικού Σχεδιασμού Επιχειρησιακού Προγράμματος 2012-2014 Δήμου Κισσάμου» (2011), Δήμος Κισσάμου.

Σωπασή, Ε. (2014), Επιχειρηματικότητα και Τουριστική Πολιτιστική Ανάπτυξη, Εκπαιδευτικό Υλικό για τα Κέντρα Δια Βίου Μάθησης, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευση

και Δια Βίου Μάθηση, ΕΣΠΑ 2007-2013 <<http://kdvm.gr/Media/Default/Pdf/%20enotites/1.3.pdf>>.

ΦΕΚ 196/Δ/4.3.1988, ΥΑ 76921/3925, «Έγκριση Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Καστελλίου Κισσάμου», Ν. Χανίων.

ΦΕΚ 3155/Β/12.12.2013, Αριθ. 67659, «Έγκριση τροποποίησης Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό και της Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων αυτού», ΥΠΕΚΑ.

Χουρδάκης⁴⁹, Α., Πρωτοπαπαδάκης, Κ., Αρνέλος, Ι., Ψωματάκης, Σ., Σκυλουράκης, Π., Γιαλύτη, Ε., Μανουσέλης, Ν. και Μαλλιαράκης, Ζ. (2010), «Σχέδιο Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοικτής Πόλης (Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π.) Δήμου Ιναχωρίου,» Δήμος Ιναχωρίου, Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Κρήτης 2000 – 2006, Άξονας προτεραιότητας 4, Μέτρο 4.1., «ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΣ-ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ » (ΠΔΕ) 2003, ΣΑΕ 075/3, κωδικός έργου 2003ΣΕΟ750009).

Διαδικτυακοί τόποι

Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων:

<http://archaeocadastre.culture.gr/el/shetika-me-to-ergo/orismo>

ICOMOS – International Council on Museums and Sites: <http://www.international.icomos.org/> (Πρόσβαση Ιούλιος 2015).

ΔΗΜΩΦΕΛΕΙΑ – Δημοτική Κοινωφελής Επιχείρηση Καβάλας: <http://www.kavalagreece.gr/wpcontent/uploads/2011/> (Πρόσβαση Φεβρουάριος 2011).

Δήμος Κισσάμου – Διαδικτυακή Πύλη: www.kissamos.gr (Πρόσβαση Ιούλιος 2015).

Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.): <http://www.statistics.gr/> (Πρόσβαση Ιούλιος 2015).

Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων: <http://archaeocadastre.culture.gr/el/shetika-me-to-ergo/orismo> (Πρόσβαση Σεπτέμβριος 2015).

geodata.gov.gr - Δημόσια Δεδομένα, Ανοικτά Δεδομένα: <http://geodata.gov.gr/geodata/> (Πρόσβαση Ιούλιος, 2015).

‘iChania – Chania Citizen Guide’: <http://www.chania-citizen-guide.gr/> (Πρόσβαση Ιούλιος 2015).

Σύνδεσμος Ελαιοκομικών Δήμων Κρήτης – ΣΕΔΗΚ: <http://www.sedik.gr/> (Πρόσβαση Ιούλιος 2015).

Πρόγραμμα Καλλικράτης: <http://www.kallikratis.eu/> (Πρόσβαση Σεπτέμβριος 2015).

Εναλλακτικός Τουρισμός στη Δυτική Κρήτη: <http://www.chania-info.gr/> (Πρόσβαση Σεπτέμβριος 2015).

Chania-reporter: <http://chania-reporter.blogspot.gr/> (Πρόσβαση Σεπτέμβριος 2015).

Δήμος Πλατανιά: <<http://www.platanias.gr/sightseeing/boukolies/kakopetros.html>> (Πρόσβαση Σεπτέμβριος 2015).

Ιερά Μητρόπολις Κισσάμου και Σελίνου: <http://www.imks.gr/> (Πρόσβαση Σεπτέμβριος 2015).

Chania Crete Greece: <http://www.chania.eu/> (Πρόσβαση Σεπτέμβριος 2015).

Velanos Villas Traditional Guesthouses: www.velanosvillas.com (Πρόσβαση Ιούλιος 2015).

⁴⁹ Σύμφωνα με την πληροφόρηση της ερευνητικής ομάδας και τη διαδικτυακή αναζήτηση, το ΣΧΟΟΑΠ Ιναχωρίου παραδόθηκε το 2010, ενώ το 2014 δεν είχε ακόμη θεσμοθετηθεί.

Destination Crete – Premium Travel Portal: <http://www.destinationcrete.gr/> (Πρόσβαση Ιούλιος 2015).

Οικοσκοπιο: <http://www.oikoskopio.gr> (Πρόσβαση Σεπτέμβριος 2015).

CHANIA terrabook: <https://greece.terrabook.com/chania/el/> (Πρόσβαση: Οκτώβριος 2015).

LIFE – Natura 2000 – Value Crete: <http://www.ecovalue-crete.eu/el/sites/gr4340003> (Πρόσβαση Οκτώβριος 2015).

Διαρκής Κατάλογος των Κηρυγμένων Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων της Ελλάδος: <http://listedmonuments.culture.gr/> (Πρόσβαση Σεπτέμβριος 2015).

Ένωση Πολιτιστικών Φορέων Επαρχίας Κισσάμου (ΕΠΟΦΕΚ): www.epofek.gr

Η Επαρχία Κισσάμου πριν την κατάργησή της το 1997: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CF%80%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%AF%CE%B1_%CE%9A%CE%B9%CF%83%CF%83%CE%AC%CE%BC%CE%BF%CF%85

Μουσείου Κρητικών Βοτάνων - ΟΑΚ: <http://www.patris.gr/articles/134445?PHPSESSID=#.VhZIkSsatHg> (Πρόσβαση Ιούλιος 2015).

Μουσείο Θαλάσσιου Πλούτου και Αλιευτικής Παράδοσης: http://www.chania-citizen-guide.gr/0-customlinks_250_%CE%9A%CE%BF%CE%BB%CF%85%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%81%CE%B9.html (Πρόσβαση Ιούλιος 2015).

Τοπικός Οίνος Κισσάμου: <http://winesurveyor.weebly.com/tour1904.html> (Πρόσβαση Ιούλιος 2015).

Βάση Δεδομένων για την Ελληνική Φύση ΦΙΛΩΤΗΣ: <http://filotis.itia.ntua.gr/biotopes/> (Πρόσβαση Ιούλιος 2015).

Μουσείο Ελιάς Βουβών: <http://www.olivemuseumnouves.com/default.aspx?lang=el> (Πρόσβαση Ιούλιος 2015).

<http://www.chania-info.gr/> (Πρόσβαση Ιούλιος 2015).

<http://platanias.dev.edu.uoc> (Πρόσβαση Ιούλιος 2015).

Ορθόδοξη Ακαδημία Κρήτης (ΟΑΚ): <http://www.oac.gr/el/> (Πρόσβαση Ιούλιος 2015).

Φυσικό Θεραπευτήριο Βουκολιών: <http://www.annousakeio.gr/fysikotherapeutirio02-gr.html>

Κίσσαμος: <http://clubs.pathfinder.gr/kissamoslive/1000940>.

Διαδικτυακός τόπος TK Λουσακιών: <http://lousakies.gr/ereyna-exwstrefeia/eyrwpaika-programmata>.

Χάρτης περιοχής μελέτης: http://www.chania-citizen-guide.gr/0-customlinks_250_%CE%9A%CE%BF%CE%BB%CF%85%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%81%CE%B9.html

Ο Κύκλος των Φαραγγιών- <http://www.pemptousia.gr/2012/11/o-kiklos-ton-farangion/>
Enet Ελευθεροτυπία, 30 Νοεμβρίου, 2015
<http://www.afilad.gr/?p=255>
<http://hatzikos.blogspot.com>)
<http://www.agrotypos.gr/index.asp?mod=articles&id=55242>
<http://harxontissa.gr/>)
<http://www.haniotika-nea.gr/76456-mnimi-irwnn/>).
<http://www.anogeia.gr/municipality/participation/villages-crete.html>
<http://www.noxia.gr/index.files/Page377.htm>

Γιορτή Γιοργαλίδικου αλόγου - <http://www.haniotika-nea.gr/128367-giorti-giorgalidikou-alogou/>
<http://www.malathiros.blogspot.gr/>).

Δίκτυο αγροτουρισμού - <http://www.chania.eu/index.php/el/tourism-el/agrotourism-el/agrotourism-network-el>

Δ.Ε.ΔΙ.Σ.Α. Α.Ε. (ΟΤΑ) - (http://dedisa.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=49&Itemid=28&lang=en).

«Δέντρο των Εθνών», Πάρκο «Χρήστος Πολέντας», ΤΚ Βουκολιών - <http://www.haniotika-nea.gr/104959-mnimi-thumatwn-troxaiwn>

**Κατανομή Μόνιμου Πληθυσμού Δημοτικών Ενοτήτων
ανά Τοπική Κοινότητα/Οικισμό**

Πίνακας Ι-1: Κατανομή Μόνιμου Πληθυσμού ΔΕ Βουκολιών ανά Τοπική Κοινότητα/Οικισμό
 Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., στοιχεία απογραφών 2001 και 2011

Χωρική Ενότητα	2011				2001		
	Αριθμός Κατοίκων	Διαφορά με Προηγούμενη Καταγραφή	Ποσοστά επί του Συνόλου του Δήμου	Ποσοστά επί του Συνόλου της ΔΕ	Αριθμός Κατοίκων	Ποσοστά επί του Συνόλου του Δήμου	Ποσοστά επί του Συνόλου της ΔΕ
Δήμος Πλατανιά	16.874	-990	100,00	-	17.864	100,00	-
ΔΕ Βουκολιών	3.116	-99	18,47	100,00	3.215	18,00	100,00
ΤΚ Ανώσκελης	79	-6	0,47	2,54	85	0,48	2,64
Ανώσκελη,η	79	-6	0,47	2,54	85	0,48	2,64
ΤΚ Βουκολιών	1.007	-27	5,97	32,32	1.034	5,79	32,16
Άνω Κεφάλαι,η	23	-2	0,14	0,74	25	0,14	0,78
Βουκολιαί,αι	733	37	4,34	23,52	696	3,90	21,65
Γαβαλομούριον,το	83	-11	0,49	2,66	94	0,53	2,92
Κάτω Κεφάλαι,η	7	-15	0,04	0,22	22	0,12	0,68
Κουλκουθιανά,τα	49	-4	0,29	1,57	53	0,30	1,65
Μέσα Βουκολιαί,αι	29	-12	0,17	0,93	41	0,23	1,28
Φωτακάδον,το	83	-20	0,49	2,66	103	0,58	3,20
ΤΚ Κακοπέτρου	89	-35	0,53	2,86	124	0,69	3,86
Κακόπετρος,ο	50	-23	0,30	1,60	73	0,41	2,27
Κοτσυφιανά,τα	10	-3	0,06	0,32	13	0,07	0,40
Μεσαύλια,τα	29	-9	0,17	0,93	38	0,21	1,18
ΤΚ Νέου Χωρίου Κυδωνίας	197	-125	1,17	6,32	322	1,80	10,02
Καφούρος,ο	17	-24	0,10	0,55	41	0,23	1,28
Μουλαμεριανά,τα	7	-27	0,04	0,22	34	0,19	1,06
Νέον Χωρίον,το	151	-34	0,89	4,85	185	1,04	5,75

Χωρική Ενότητα	2011				2001		
	Αριθμός Κατοίκων	Διαφορά με Προηγούμενη Καταγραφή	Ποσοστά επί του Συνόλου του Δήμου	Ποσοστά επί του Συνόλου της ΔΕ	Αριθμός Κατοίκων	Ποσοστά επί του Συνόλου του Δήμου	Ποσοστά επί του Συνόλου της ΔΕ
Πετρέζ,ο	5	-16	0,03	0,16	21	0,12	0,65
Πηγή,η	17	-24	0,10	0,55	41	0,23	1,28
TK Νεριανών	68	-27	0,40	2,18	95	0,53	2,95
Νεριανά,τα	68	-27	0,40	2,18	95	0,53	2,95
TK Παλαιών Ρουμάτων	314	-108	1,86	10,08	422	2,36	13,13
Κατζιανά,τα	6	-7	0,04	0,19	13	0,07	0,40
Κεχρές,ο	43	-28	0,25	1,38	71	0,40	2,21
Ληδιανά,τα	25	-3	0,15	0,80	28	0,16	0,87
Λουφαρδιανά,τα	27	-13	0,16	0,87	40	0,22	1,24
Μιχαλιανά,τα	14	-3	0,08	0,45	17	0,10	0,53
Μπουγιουκλιανά,τα	22	-6	0,13	0,71	28	0,16	0,87
Νεαρά Εσιανά,τα	33	-3	0,20	1,06	36	0,20	1,12
Παλαιά Ρούματα,τα	127	-34	0,75	4,08	161	0,90	5,01
Πλατανές,ο	17	-11	0,10	0,55	28	0,16	0,87
TK Πολεμαρχίου	170	1	1,01	5,46	169	0,95	5,26
Πολεμάρχιον,το	170	1	1,01	5,46	169	0,95	5,26
TK Ταυρωνίτου	973	298	5,77	31,23	675	3,78	21,00
Δέμπλα,η	85	40	0,50	2,73	45	0,25	1,40
Ταυρωνίτης,ο	888	258	5,26	28,50	630	3,53	19,60
TK Χρυσανγής	219	-70	1,30	7,03	289	1,62	8,99
Καλλιθέα,η	83	-22	0,49	2,66	105	0,59	3,27
Νερατζιά,η	20	6	0,12	0,64	14	0,08	0,44

Χωρική Ενότητα	2011				2001		
	Αριθμός Κατοίκων	Διαφορά με Προηγούμενη Καταγραφή	Ποσοστά επί του Συνόλου του Δήμου	Ποσοστά επί του Συνόλου της ΔΕ	Αριθμός Κατοίκων	Ποσοστά επί του Συνόλου του Δήμου	Ποσοστά επί του Συνόλου της ΔΕ
Χρυσανγή,η	116	-54	0,69	3,72	170	0,95	5,29

Πίνακας Ι-2: Κατανομή Μόνιμου Πληθυσμού ΔΕ Κολυμβαρίου ανά Τοπική Κοινότητα/Οικισμό

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., στοιχεία απογραφών 2001 και 2011

Χωρική Ενότητα	2011				2001		
	Αριθμός Κατοίκων	Διαφορά με Προηγούμενη Καταγραφή	Ποσοστά επί του Συνόλου του Δήμου	Ποσοστά επί του Συνόλου της ΔΕ	Αριθμός Κατοίκων	Ποσοστά επί του Συνόλου του Δήμου	Ποσοστά επί του Συνόλου της ΔΕ
Δήμος Πλατανιά	16.874	-990	100,00	-	17.864	100,00	-
ΔΕ Κολυμβαρίου	4.457	-475	26,41	100,00	4.932	27,61	100,00
TK Αφράτων	137	24	0,81	3,07	113	0,63	2,29
Αφράτα,τα	137	24	0,81	3,07	113	0,63	2,29
TK Βασιλοπούλου	76	-24	0,45	1,71	100	0,56	2,03
Βασιλόπουλον,το	55	-13	0,33	1,23	68	0,38	1,38
Καρθιανά,τα	21	-11	0,12	0,47	32	0,18	0,65
TK Βουβών	265	-20	1,57	5,95	285	1,60	5,78
Άνω Βούβαι,αι	15	-2	0,09	0,34	17	0,10	0,34
Βούβαι,αι	137	-3	0,81	3,07	140	0,78	2,84
Λουκουμιελιανά,τα	18	-2	0,11	0,40	20	0,11	0,41
Ποντικιανά,τα	95	-13	0,56	2,13	108	0,60	2,19
TK Γλώσσης	151	-55	0,89	3,39	206	1,15	4,18
Γλώσσα,η	69	-16	0,41	1,55	85	0,48	1,72
Μοθιανά,τα	61	-36	0,36	1,37	97	0,54	1,97
Σκαφιώται,οι	21	-3	0,12	0,47	24	0,13	0,49
TK Δελιανών	114	-65	0,68	2,56	179	1,00	3,63
Γρα Κερά,η	20	-17	0,12	0,45	37	0,21	0,75
Δελιανά,τα	58	1	0,34	1,30	57	0,32	1,16
Καλάμιον,το	5	-12	0,03	0,11	17	0,10	0,34
Καμάρα,η	22	-35	0,13	0,49	57	0,32	1,16
Πύργος,ο	9	-2	0,05	0,20	11	0,06	0,22

TK Δρακόνας	117	-95	0,69	2,63	212	1,19	4,30
Γερακιανά,τα	33	-12	0,20	0,74	45	0,25	0,91
Δρακόνια,η	84	-83	0,50	1,88	167	0,93	3,39
TK Επισκοπής	218	-47	1,29	4,89	265	1,48	5,37
Άγιος Αντώνιος,ο	56	-13	0,33	1,26	69	0,39	1,40
Αστρικας,ο	97	-1	0,57	2,18	98	0,55	1,99
Επισκοπή,η	65	-33	0,39	1,46	98	0,55	1,99
TK Ζυμπραγού	62	-61	0,37	1,39	123	0,69	2,49
Άγιος Γεώργιος,ο	14	-11	0,08	0,31	25	0,14	0,51
Δρομόνερρον,το	9	-18	0,05	0,20	27	0,15	0,55
Ζυμπραγός,ο	39	-32	0,23	0,88	71	0,40	1,44
TK Καλυδονίας	290	-42	1,72	6,51	332	1,86	6,73
Βένιον,το	6	-13	0,04	0,13	19	0,11	0,39
Καλυδονία,η	106	-25	0,63	2,38	131	0,73	2,66
Καμάρα,η	99	-3	0,59	2,22	102	0,57	2,07
Κουμούλιον,το	7	-3	0,04	0,16	10	0,06	0,20
Μελισσουργείον,το	72	2	0,43	1,62	70	0,39	1,42
TK Καμισιανών	557	40	3,30	12,50	517	2,89	10,48
Καμισιανά,τα	557	40	3,30	12,50	517	2,89	10,48
TK Καρών Κισσάμου	110	-96	0,65	2,47	206	1,15	4,18
Βασιλιανά,τα	21	-20	0,12	0,47	41	0,23	0,83
Καρές,αι	58	-53	0,34	1,30	111	0,62	2,25
Μετόχιον,το	24	-13	0,14	0,54	37	0,21	0,75
Πεταλιανά,τα	7	-10	0,04	0,16	17	0,10	0,34
TK Κολυμβαρίου	1.109	168	6,57	24,88	941	5,27	19,08
Κολυμβάρι,το	1.088	169	6,45	24,41	919	5,14	18,63
Μονή Οδηγητριάς	21	-1	0,12	0,47	22	0,12	0,45

Κυρίας Γωνιάς,η							
TK Νοχιών	214	-37	1,27	4,80	251	1,41	5,09
Νοχιά,τα	176	-6	1,04	3,95	182	1,02	3,69
Πλακάλωνα,τα	38	-31	0,23	0,85	69	0,39	1,40
TK Πανεθήμου	89	-41	0,53	2,00	130	0,73	2,64
Κρύα Βρύση,η	37	-13	0,22	0,83	50	0,28	1,01
Πανεθήμος,η	52	-28	0,31	1,17	80	0,45	1,62
TK Ραβδούχας	120	-22	0,71	2,69	142	0,79	2,88
Παραλία,η	13	2	0,08	0,29	11	0,06	0,22
Ραβδούχα,η	107	-24	0,63	2,40	131	0,73	2,66
TK Ροδωπού	391	-80	2,32	8,77	471	2,64	9,55
Άσπρα Νερά,τα	8	-3	0,05	0,18	11	0,06	0,22
Αστράτηγος,ο	46	-6	0,27	1,03	52	0,29	1,05
Ροδωπός,ο	337	-71	2,00	7,56	408	2,28	8,27
TK Σπηλιάς	437	-22	2,59	9,80	459	2,57	9,31
Βαγί,το	31	-4	0,18	0,70	35	0,20	0,71
Δαρμαροχώριον,το	65	7	0,39	1,46	58	0,32	1,18
Μαραθοκεφάλαια,η	73	-3	0,43	1,64	76	0,43	1,54
Σπηλιά,η	268	-22	1,59	6,01	290	1,62	5,88

Πίνακας Ι-3: Κατανομή Μόνιμου Πληθυσμού ΔΕ **Ιναχωρίου** ανά Τοπική Κοινότητα/Οικισμό
 Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., στοιχεία απογραφών 2001 και 2011

Χωρική Ενότητα	2011				2001		
	Αριθμός Κατοίκων	Διαφορά με προηγούμενη καταγραφή	Ποσοστά επί του συνόλου του Δήμου	Ποσοστά επί του συνόλου της ΔΕ	Αριθμός Κατοίκων	Ποσοστά επί του συνόλου του Δήμου	Ποσοστά επί του συνόλου της ΔΕ
Δήμος Κισσάμου	10.790	-680	100,00	-	11.470	100,00	-
ΔΕ Ιναχωρίου	912	-266	8,45	100,00	1.178	10,27	100,00
ΤΚ Αμυγδαλοκεφαλίου	112	-3	1,04	12,28	115	1,00	9,76
Αμυγδαλοκεφάλιον,το	18	3	0,17	1,97	15	0,13	1,27
Κεραμωτή,η	18	-14	0,17	1,97	32	0,28	2,72
Λιβάδια,τα	76	8	0,70	8,33	68	0,59	5,77
ΤΚ Βάθης	127	-36	1,18	13,93	163	1,42	13,84
Βάθη,η	44	-25	0,41	4,82	69	0,60	5,86
Μονή Χρυσοσκάλιτισης,η	66	6	0,61	7,24	60	0,52	5,09
Πλοκαμιανά,τα	15	-10	0,14	1,64	25	0,22	2,12
Τζίτζιφιά,η	2	-7	0,02	0,22	9	0,08	0,76
ΤΚ Βλάτους	159	-18	1,47	17,43	177	1,54	15,03
Βλάτος,το	99	-14	0,92	10,86	113	0,99	9,59
Ρογδιά,η	60	-4	0,56	6,58	64	0,56	5,43
ΤΚ Έλους	223	-69	2,07	24,45	292	2,55	24,79
Έλος,το	130	-64	1,20	14,25	194	1,69	16,47
Λίμνη,η	90	5	0,83	9,87	85	0,74	7,22
Λούχιον,το	3	-10	0,03	0,33	13	0,11	1,10
ΤΚ Κάμπου	107	-56	0,99	11,73	163	1,42	13,84
Κάμπος,ο	25	-20	0,23	2,74	45	0,39	3,82
Μελισσιά,η	22	-12	0,20	2,41	34	0,30	2,89

Χωρική Ενότητα	2011				2001		
	Αριθμός Κατοίκων	Διαφορά με προηγούμενη καταγραφή	Ποσοστά επί του συνόλου του Δήμου	Ποσοστά επί του συνόλου της ΔΕ	Αριθμός Κατοίκων	Ποσοστά επί του συνόλου του Δήμου	Ποσοστά επί του συνόλου της ΔΕ
Μπερπαθιανά,τα	42	-10	0,39	4,61	52	0,45	4,41
Πλαγιά,η	18	-14	0,17	1,97	32	0,28	2,72
TK Κεφαλίου	80	-48	0,74	8,77	128	1,12	10,87
Αερινόζ,ο	6	-7	0,06	0,66	13	0,11	1,10
Θεοδωριανά,τα	8	1	0,07	0,88	7	0,06	0,59
Κεφάλιον,το	38	-16	0,35	4,17	54	0,47	4,58
Παππαδιανά,τα	26	-18	0,24	2,85	44	0,38	3,74
Φελεσιανά,τα	2	-8	0,02	0,22	10	0,09	0,85
TK Περιβολίων Κισσάμου	39	0	0,36	4,28	39	0,34	3,31
Περιβόλια,τα	39	0	0,36	4,28	39	0,34	3,31
TK Στροβλών	65	-36	0,60	7,13	101	0,88	8,57
Αλιγοί,οι	21	-14	0,19	2,30	35	0,31	2,97
Στροβλές,αι	44	-22	112,82	4,82	66	0,58	5,60

Πίνακας Ι-4: Κατανομή Μόνιμου Πληθυσμού ΔΕ Κισσάμου ανά Τοπική Κοινότητα/Οικισμό
 Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., στοιχεία απογραφών 2001 και 2011

Χωρική Ενότητα	2011			2001		
	Κάτοικοι	Διαφορά (προηγ. απογραφή)	Ποσοστά επί του Συνόλου της Δ.Ε.	Κάτοικοι	Διαφορά (προηγ. απογραφή)	Ποσοστά επί του συνόλου της Δ.Ε.
ΔΕ Κισσάμου	7.579	126	100,00	7.453	978	100,00
ΔΚ Κισσάμου	4.275	219	56,41	4.056	1.055	54,42
Κίσσαμος,ο	4.236	267	55,89	3.969	1.044	53,25
Κουνουπίτσα,η	39	15	0,51	24	4	0,32
Πύργος,ο	66	3	0,87	63	7	0,85
ΤΚ Γραμβουσίης	796	-43	10,50	839	30	11,26
Άγιος Γεώργιος,ο	104	-26	1,37	130	8	1,74
Αζογυράς,ο	33	-1	0,44	34	-4	0,46
Γραμβουσιά,η	92	-31	1,21	123	-12	1,65
Ζερβιανά,τα	66	-38	0,87	104	6	1,40
Καλυβιανή,η	136	21	1,79	115	4	1,54
Καρεφιλιάνα,τα	55	3	0,73	52	-15	0,70
Νέον Χωρίον,το	97	9	1,28	88	14	1,18
Πιπεριανά,τα	24	-5	0,32	29	-7	0,39
Τράχηλος,ο	169	31	2,23%	138	39	1,85
Φουρνάδος,ο	20	-6	0,26	26	-3	0,35
ΤΚ Καλαθενών	160	-31	2,11	191	-91	2,56
Καλάθειαι,αι	160	-31	2,11	191	-91	2,56
ΤΚ Καλλεργιανών	520	188	6,86	332	74	4,45
Καλλεργιανά,τα	56	5	0,74	51	-12	0,68
Άγιος Αντώνιος,ο	284	128	3,75	156	68	2,09
Βαρδιανά,τα	14	0	0,18	14	-5	0,19
Δάφνη,η	9	-5	0,12	14	-2	0,19

Χωρική Ενότητα	2011			2001		
	Κάτοικοι	Διαφορά (προηγ. απογραφή)	Ποσοστά επί του Συνόλου της Δ.Ε.	Κάτοικοι	Διαφορά (προηγ. απογραφή)	Ποσοστά επί του συνόλου της Δ.Ε.
Κάμπος,ο	122	62	1,61	60	35	0,81
Μαρεδιανά,τα	35	-2	0,46	37	-10	0,50
ΤΚ Κουκουναράς	88	-21	1,16	109	-52	1,46
Κουκουναρά,η	41	-4	0,54	45	-23	0,60
Τσικαλαριά,τα	17	7	0,22	10	-1	0,13
Χαρχαλιανά,τα	23	-5	0,30	28	-21	0,38
Χορευτιανά,τα	7	-19	0,09	26	-7	0,35
ΤΚ Λουσακίων	373	-57	4,92	430	-22	5,77
Λουσακιά,αι	127	-29	1,68	156	-9	2,09
Γαλουβάς,ο	13	1	0,17	12	-9	0,16
Ζαχαριανά,τα	91	10	1,20	81	-17	1,09
Μεράδα,η	81	-15	1,07	96	5	1,29
Μετόχιον,το	9	-11	0,12	20	12	0,27
Φτερόλακκα,τα	52	-13	0,69	65	-4	0,87
ΤΚ Πλατάνου	1.179	-85	15,56	1.264	127	16,96
Πλάτανος,ο	975	-46	12,86	1.021	103	13,70
Ανω Σφηνάριον,το	5	0	0,07	5	-3	0,07
Καβούσιον,το	13	-2	0,17	15	-12	0,20
Λιμενίσκος,ο	40	-5	0,53	45	40	0,60
Σφηνάριον,το	125	-32	1,65	157	0	2,11
Φαλασαρνά,τα	21	0	0,28	21	-1	0,28
ΤΚ Πολυρρήνιας	78	-32	1,03	110	-109	1,48
Πολυρρήνια,η	31	-36	0,41	67	-38	0,90
Γρηγοριανά,τα	32	2	0,42	30	-29	0,40
Κάτω Παλαιόκαστρον,το	15	2	0,20	13	-42	0,17

Χωρική Ενότητα	2011			2001		
	Κάτοικοι	Διαφορά (προηγ. απογραφή)	Ποσοστά επί του Συνόλου της Δ.Ε.	Κάτοικοι	Διαφορά (προηγ. απογραφή)	Ποσοστά επί του συνόλου της Δ.Ε.
ΤΚ Σηρικαρίου	110	-12	1,45	122	-34	1,64
Σηρικάριον,το	19	-13	0,25	32	-21	0,43
Κιολιανά,τα	22	1	0,29	21	2	0,28
Κωστογιάννηδες,οι	32	-1	0,42	33	-3	0,44
Σινενιανά,τα	37	1	0,49	36	-12	0,48

Πίνακας Ι-5: Κατανομή Μόνιμου Πληθυσμού Δ.Ε. **Μυθήμνης** ανά Τοπική Κοινότητα/Οικισμό
 Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., στοιχεία απογραφών 2001 και 2011

Χωρική Ενότητα	2011				2001		
	Αριθμός Κατοίκων	Διαφορά με προηγούμενη Απογραφή	Ποσοστά (επί του συνόλου της Δ.Ε.)	Ποσοστά (επί του συνόλου του Δήμου)	Αριθμός Κατοίκων	Ποσοστά (επί του συνόλου της Δ.Ε.)	Ποσοστά (επί του συνόλου του Δήμου)
Δ.Ε. ΜΥΘΥΜΝΗΣ	2299	-540	100,00	21,31	2839	100,00	24,75
ΤΚ Δραπανιά	427	-35	18,57	3,96	462	16,27	4,03
Δραπανιάς, ο	276	-23	12,02	2,56	299	10,53	2,61
Άνω Δραπανιάς, ο	26	-2	1,13	0,24	28	0,99	0,24
Κόκκινον Μετόχιον, το	67	-6	2,93	0,63	73	2,57	0,64
Νωπήγεια, τα	57	-5	2,49	0,53	62	2,18	0,54
ΤΚ Βουλγάρω	314	-46	13,66	2,91	360	12,68	3,14
Βουλγάρω, το	178	-26	7,74	1,65	204	7,19	1,78
Δερμιζιανά, τα	18	-3	0,80	0,17	21	0,74	0,18
Λατζιανά, τα	18	-3	0,80	0,17	21	0,74	0,18
Μάκρωνας, ο	17	-3	0,76	0,16	20	0,70	0,17
Μουρίον, το	55	-8	2,39	0,51	63	2,22	0,55
Χουδαλιανά, τα	27	-4	1,18	0,25	31	1,09	0,27
ΤΚ.Καλουδιανόν	385	6	16,75	3,57	379	13,35	3,30
Καλουδιανά, τα	349	5	15,20	3,24	344	12,12	3,00
Κορφαλόνας, ο	15	0	0,66	0,14	15	0,53	0,13
Κουρθιανά, τα	20	0	0,88	0,19	20	0,70	0,17
Τ.Κ. Μαλαθύρου	89	-131	3,87	0,82	220	7,75	1,92
Μαλάθυρος, η	89	-131	3,87	0,82	220	7,75	1,92
ΤΚ Περβολακίων	150	-10	6,52	1,39	160	5,64	1,39
Περβολάκια, τα	55	-4	2,41	0,51	59	2,08	0,51
Παπαγιαννάκηδες, οι	51	-3	2,20	0,47	54	1,90	0,47

Χαραυγή, η	44	-3	1,92	0,41	47	1,66	0,41
TK Ποταμίδας	224	-2	9,74	2,08	226	7,96	1,97
Ποταμίδα, η	224	-2	9,74	2,08	226	7,96	1,97
TK Ρόκκας	88	-51	3,83	0,82	139	4,90	1,21
Ρόκκα, η	46	-27	2,01	0,43	73	2,57	0,64
Κερά, η	42	-24	1,82	0,39	66	2,32	0,58
TK Σασάλου	48	-49	2,09	0,44	97	3,42	0,85
Σάσαλος, ο	21	-22	0,93	0,20	43	1,51	0,37
Κοντουδιανά, τα	8	-8	0,34	0,07	16	0,56	0,14
Μαντεριανά, τα	19	-19	0,82	0,17	38	1,34	0,33
TK.Σφακοπηγαδίου	116	-61	5,05	1,08	177	6,23	1,54
Σφακοπηγάδιον, το	54	-29	2,37	0,50	83	2,92	0,72
Αρμενοχώριον, το	29	-16	1,28	0,27	45	1,59	0,39
Τριαλώνια, τα	32	-17	1,40	0,30	49	1,73	0,43
TK Τοπολίων	225	-134	9,79	2,09	359	12,65	3,13
Τοπόλια, τα	105	-63	4,58	0,98	168	5,92	1,46
Αϊκυργιάννης, ο	44	-27	1,94	0,41	71	2,50	0,62
Καψανιανά, τα	25	-15	1,09	0,23	40	1,41	0,35
Κουτσοματάδος, ο	39	-23	1,69	0,36	62	2,18	0,54
Τσουρουιανά, τα	11	-7	0,49	0,10	18	0,63	0,16
TK Φαλειανών	163	-20	7,09	1,51	183	6,45	1,60
Φαλειανιά, τα	14	-2	0,62	0,13	16	0,56	0,14
Κολένη, η	53	-7	2,32	0,50	60	2,11	0,52
Κοτσιανά, τα	80	-10	3,49	0,74	90	3,17	0,78
Λυριδιανά, τα	15	-2	0,66	0,14	17	0,60	0,15
TK.Χαιρεθιανών	70	-7	3,04	0,65	77	2,71	0,67
Χαιρεθιανιά, τα	70	-7	3,04	0,65	77	2,71	0,67

Βότανα Οικιστικής Ενότητας Κισσάμου

Πίνακας Π.1: Βότανα Οικιστικής Ενότητας Κισσάμου

Πηγή: Εκπολιτιστικός και Αναπτυξιακός Σύλλογος Δραπανιά Κισσάμου «Ο Δραπανιάς», Ημερολόγιο 2015, Ιδία επεξεργασία

A/A	ΟΝΟΜΑ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ - ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ - ΧΡΗΣΗ
1	Αγριαγκινάρα	Πολυετής πόα, που ευδοκιμεί σε πεδινά και ημιορεινά άγονα πετρώδη μέρη. Βρίσκεται στην περιοχή της Γραμβούσας Χανίων. <u>Περίοδος ανθοφορίας:</u> Άνοιξη <u>Φαρμακευτικές ιδιότητες:</u> διουρητικό, εφιδρωτικό, αντιρευματικό, χολαγωγό. Καταπολεμά τις τροφικές δηλητηριάσεις και τις ασθένειες του συκωτιού. Αντιμετωπίζει ασθένειες όπως ο ίκτερος, το σκορβούτο, το οίδημα, οι χρόνιοι πόνοι και ορισμένοι πόνοι της καρδιάς. Απομακρύνει τη χοληστερίνη από το αίμα. Προλαβαίνει την υψηλή πίεση, το σακχαροδιαβήτη και τον καρκίνο του παχέος εντέρου. Αποτελεί πηγή μαγνησίου, που σταθεροποιεί τους χτύπους της καρδιάς. <u>Διατροφή:</u> Μαγειρεύεται βραστό, με αλεύρι και λεμόνι, φρικασέ, ακόμη και με κρέας.
2	Ασκόλυμπος	Πολυετές φυτό, αγκαθωτό, που φυτρώνει τόσο στα πιο πετρώδη εδάφη, όσο και στην άμμο δίπλα στη θάλασσα. Σήμερα καλλιεργείται σε μεγάλη έκταση. <u>Περίοδος ανθοφορίας:</u> Μάιος – Σεπτέμβριος <u>Φαρμακευτικές ιδιότητες:</u> Η ρίζα του φυτού χρησιμοποιείται από τα αρχαία χρόνια ως φάρμακο για διάφορες παθήσεις. Η βρασμένη ρίζα χρησιμοποιείται ως ζωμός για γαστρεντερικά προβλήματα, δερματοπάθειες, νεφροληθιάσεις και αρθρίτιδες. <u>Διατροφή:</u> Οι ρίζες και οι μίσχοι γίνονται σούπες ή μαγειρεύονται με κρέας. Γίνονται επίσης τουρσί με ξύδι και λάδι.
3	Σταμναγκάθι ή Γιαλοράδικο	Πρόκειται για ένα είδος ραδικιού, που φυτρώνει κοντά στον γιαλό και είναι πολυετές. Η ονομασία προήλθε από τη χρήση του ξυλώδους αγκαθωτού κορμού του για να κλείσουν τις στάμνες. <u>Φαρμακευτικές ιδιότητες:</u> διουρητικό, πλούσιο σε αντιοξειδωτικές πολυφαινόλες, σε Ω3 λιπαρά οξέα, σε βιταμίνες C και E, καθώς και σε μέταλλα και ιχνοστοιχεία (σίδηρος, κάλιο, νάτριο, φώσφορο και μαγνήσιο). <u>Διατροφή:</u> Τα φύλλα του καταναλώνονται ωμά (σαλάτα) ή βραστά ή φρικασέ με κατσίκι.
4	Ραδίκιο, Πικροράδικο ή Πικραλίδα	Πολυετές φυτό αυτοφυόμενο, άφθονο σε χέρσους, αλλά και καλλιεργημένους αγρούς. <u>Φαρμακευτικές ιδιότητες:</u> η ρίζα του φυτού θεωρείται ότι έχει συμπτκνωμένες, θεραπευτικές ιδιότητες, ενώ από τον Διοσκουρίδη θεωρείται ως αντιδιαβητικό και ηπατικό φυτό. <u>Διατροφή:</u> Χρησιμοποιείται ωμό σε σαλάτες και βραστό ή με αρνί – κατσίκι φρικασέ.
5	Γλιστρίδα, Αντράκλα	Αυτοφύες, αλλά και καλλιεργήσιμο φυτό. <u>Φαρμακευτικές ιδιότητες:</u> υψηλή περιεκτικότητα σε Ω3 λιπαρές ουσίες, βιταμίνη C, σίδηρο και θεραπευτικό για προβλήματα καρδιάς <u>Διατροφή:</u> Σαλατικό της θερινής περιόδου, που αναμιγνύεται με μαρούλι, ντομάτα, αγγούρι, μαϊντανό και κρεμμύδι.
6	Βολβοί	Πολυετή φυτά, που απαντώνται τόσο σε χέρσα όσο και σε καλλιεργημένα μέρη της Κρήτης.

A/A	ΟΝΟΜΑ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ - ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ - ΧΡΗΣΗ
	(ασκορδού- λακκοί) βροβιοί	Περίοδος ανθοφορίας: Φεβρουάριος – Απρίλιος <u>Φαρμακευτικές ιδιότητες:</u> ορεκτικό, τονωτικό, αφροδισιακό <u>Διατροφή:</u> Σερβίρονται βραστοί με λάδι και ξίδι ή γίνονται τουρσί. Τα βλαστάρια με τα άνθη τρώγονται τσιγαριστά σε ομελέτες.
7	Αγόγλωσσος	Πολυετής πόα που φυτρώνει σε εγκαταλελειμμένα χωράφια, βραχύδη μέρη και άκρες δρόμων. <u>Φαρμακευτικές ιδιότητες:</u> Μεγάλη περιεκτικότητα σε βιταμίνη Ε. <u>Διατροφή:</u> Τα φύλλα του φυτού βράζονται, αλευρώνονται, αλείφονται με αυγό και τηγανίζονται (όπως και οι αγογλωσσοκεφτέδες). Επίσης καταναλώνονται τσιγαριστά.
8	Μάραθο	Πολυετές φυτό που φυτρώνει παντού σε ακαλλιέργητους και υγρούς τόπους. <u>Φαρμακευτικές ιδιότητες:</u> Χρησιμοποιείται για τον πόνο των αυτιών, της κυστίτιδας και των αρθρικών. Προφυλάσσει από τη γρίπη, το βήχα, τον κοκκίτη, το άσθμα, τις στομαχικές διαταραχές, τη ναυτία, τους κοιλιακούς πόνους των παιδιών, ενώ είναι και ευεργετικό για τα μαλλιά και αντιρυτιδικό. Το αιθέριο έλαιο των σπόρων του χρησιμοποιείται στη αρωματοποιία, την ποτοποιία και τη βιομηχανία καλλυντικών. <u>Διατροφή:</u> Βράζεται μαζί με κουκιά (σπόρους) και συνοδεύεται με λεμόνι και λάδι. Αρωματίζει διάφορα φαγητά, όπως όσπρια, χοχλιούς κλπ, ενώ τα σπόρια του αρωματίζουν τη μουσταλευριά, τις ελιές και τα τουρσί. Ακόμη, αποτελεί βασικό συστατικό της μαραθόπιτας, που περιέχει επίσης φρέσκα και ξερά κρεμμυδάκια και λίγα φύλλα φρέσκου σκόρδου.
9	Αγριόπρασο ή Σχοινόπρασο	Πολυετής πόα, που ευδοκίμει σε χωράφια καλλιεργημένα, αμπελώνες, χέρσα γη της πεδινής και περισσότερο της ημιορεινής ζώνης. Βρίσκεται σε αραιούς πληθυσμούς σε όλο το νησί. <u>Περίοδος ανθοφορίας:</u> Μάιος – Ιούνιος <u>Διατροφή:</u> Η ρίζα του καταναλώνεται στα τσιγαριστά χόρτα, ενώ χρησιμοποιείται και στις πρασόπιτες.
10	Φασκόμηλο ή Σάλβια η φαρμακευτική	Πολυετές φυτό, που αναπτύσσεται σε ηλιόλουστες περιοχές με πετρώδη άγονα εδάφη. <u>Περίοδος ανθοφορίας:</u> τέλος της άνοιξης <u>Φαρμακευτικές ιδιότητες:</u> Στα αρχαία χρόνια χρησιμοποιείτο ως πολυφάρμακο. Είναι ιδιαίτερα τονωτικό, απολυμαντικό, ευεργετικό στα μαλλιά, ενώ το αφέψημά του χρησιμοποιείται για τη θεραπεία της ουλίτιδας.
11	Μαλοτήρα	Πρόκειται για το τσάι του βουνού. Ποώδες φυτό, που απαντάται σε υψηλά υψόμετρα της δυτικής Κρήτης. <u>Περίοδος ανθοφορίας:</u> Καλοκαίρι <u>Φαρμακευτικές ιδιότητες:</u> αντιοξειδωτικό, τονωτικό, αντιφλεγμονώδες, βακτηριοστατικό, αποτοξινωτικό. Χρησιμοποιείται για τα κρυολογήματα και τις παθήσεις του αναπνευστικού, ενώ είναι ευεργετικό και για τα αιμοφόρα αγγεία της καρδιάς. <u>Διατροφή:</u> Χρησιμοποιείται σαν αφέψημα.
12	Δίκταμος	Φυτρώνει σε άγρια βράχια και χαράδρες. <u>Περίοδος ανθοφορίας:</u> Ιούνιος – Οκτώβριος <u>Φαρμακευτικές ιδιότητες:</u> καταπραϊντικό των πεπτικών διαταραχών, αλλά και θερμαντικό βραστάρι κατά της

A/A	ΟΝΟΜΑ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ - ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ - ΧΡΗΣΗ
		γρίτης και του κρυολογήματος.
13	Ζαχός ή Τσόχος	Ανήκει στην οικογένεια των αστεροειδών, ενώ είναι γνωστό και σαν πικρήθρα ή κουφολάχανο. <u>Φαρμακευτικές ιδιότητες:</u> Έχει πρωτεΐνες, βιταμίνες και ανόργανα στοιχεία. Ο χυμός του χρησιμοποιείται σε ασθένειες του ήπατος. <u>Διατροφή:</u> Οι βλαστοί του βράζονται και αποτελούν συστατικό των χορτόπιτων.
14	Καυκαλήθρα, Τορδύλιο το Απουλο	Αρωματικό φυτό, ποώδες, μονοετές, που φυτρώνει συνήθως σε καλλιεργημένα ή μη χωράφια. <u>Περίοδος ανθοφορίας:</u> Άνοιξη <u>Φαρμακευτικές ιδιότητες:</u> Αναζωογονεί το νευρικό σύστημα και είναι αξιόλογο θεραπευτικό κατά της μελαγχολίας. <u>Διατροφή:</u> Τρώγεται ωμό ή βρασμένο μαζί με άλλα χορταρικά ως σαλάτα. Συνήθως προστίθεται σε μικρή ποσότητα στο μίγμα των χόρτων για χορτόπιτες.
15	Αχάτζικας, Σκάνδηξ, το χτένι της Αφροδίτης	Αυτοφύες, ποώδες φυτό. <u>Περίοδος ανθοφορίας:</u> Άνοιξη <u>Διατροφή:</u> Χρησιμοποιείται στα χορτοκαλίτσουνα.
16	Λαγουδοπαξή μαδο, Γλήχομα	Αυτοφύες, ποώδες φυτό, που φυτρώνει σε δροσερά και σκιερά μέρη. <u>Διατροφή:</u> Λόγω της ιδιαίτερης αρωματικής του γεύσης προστίθεται συχνά στα φαγητά αντί του μαϊντανού. Είναι απαραίτητο για τα χορτοκαλίτσουνα.
17	Γαλατσίδα	Μονοετές ή πολυετές ποώδες φυτό, που φυτρώνει σε πετρώδη εδάφη, απόκρημνα μέρη, χέρσα χωράφια, ανάμεσα σε πεζούλες με θαμνότοπους, σε καλλιεργημένα χωράφια από την παραθαλάσσια έως την ορεινή ζώνη. <u>Διατροφή:</u> Τα φύλλα και οι βλαστοί του καταναλώνονται βραστοί, ωμοί ή τσιγαριστοί και μπαίνουν σε χορτόπιτες ή καλτσούνια.
18	Κάπαρη	Έρπων θάμνος, που εντοπίζεται στην παραλιακή και ημιορεινή ζώνη σε βράχους, τοίχους ή και καλλιεργημένα χωράφια. <u>Φαρμακευτικές ιδιότητες:</u> ορεκτικό, διουρητικό <u>Διατροφή:</u> Τα τρυφερά βλαστάρια και τα άνθη της πριν ανοίξουν τα μπουμπούκια καταναλώνονται σε σαλάτες αφού καθαριστούν από τα αγκάθια, βραστούν και γλυκαθούν, αλατίζονται και μπαίνουν σε ζύδι και λάδι.
19	Πετροκαρά, Πετροφυλλιά	Ενδημικό φυτό της Κρήτης, διετές, που ευδοκιμεί σε ασβεστολιθικές πλαγιές, σχισμές βράχων, απότομες πλαγιές και σκιερά μέρη. <u>Περίοδος ανθοφορίας:</u> Απρίλιος – Ιούνιος <u>Διατροφή:</u> Τα φύλλα της και οι βλαστοί της καταναλώνονται τσιγαριστά σε μείγμα με άλλα χόρτα. Είναι πολύ γλυκά και εύγευστα και χρησιμοποιούνται στα καλτσούνια.
20	Τσιγλάντερο	Ευδοκιμεί σε ελαιώνες, ασβεστολιθικά χαλίκια, ορεινά εδάφη και καλλιεργημένα χωράφια. <u>Διατροφή:</u> Οι τρυφεροί βλαστοί του καταναλώνονται τσιγαριστοί με άλλα χόρτα γίνονται και ωραία

A/A	ΟΝΟΜΑ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ - ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ - ΧΡΗΣΗ
		καλτσούνια.
21	Κουτσούνάδα – Παπαρούνα	Μονοετές φυτό. <u>Φαρμακευτικές ιδιότητες:</u> Αντιβηχικό, αντισπασμωδικό, ηρεμιστικό. <u>Διατροφή:</u> Τα φύλλα και οι βλαστοί βράζονται και τρώγονται σκέτα ή με άλλα χόρτα. Χρησιμοποιούνται σε χορτόσουπες και με άλλα μυρωδικά στα χορτοκαλίτσουνα.
22	Τσουκνίδα	Ετήσιο φυτό που συναντάται παντού σε καλλιεργημένους και ακαλλιεργητούς τόπους. <u>Φαρμακευτικές ιδιότητες:</u> πηγή βιταμινών Β1, Β2, Β3, Β5 και C, ασβεστίου, σιδήρου, καλίου, μαγγανίου, μαγνησίου, φωσφόρου, σεληνίου και ψευδαργύρου. Χρησιμοποιείται και για την αντιμετώπιση της οξείας ή χρόνιας νεφρίτιδας, του ίκτερου, βρογχικών παθήσεων και δυσκοιλιότητας. Βοηθά στην αποβολή των πετρών του νεφρού, στις ουρολοιμώξεις και στην υπερπλασία προστάτη. Θεραπεύει επίσης με εξωτερική χρήση τις αρθρίτιδες, τις νευραλγίες, τις τενοντίτιδες, την ισχιαλγία και τους πόνους των αρθρώσεων.
23	Αβρωνιές ή Ομβριές – Σπαράγγια άγρια	Πολυετής αναρριχώμενη κλιματίδα, που φυτρώνει σε ακαλλιεργητούς τόπου και κυρίως κάτω από ελιές. <u>Φαρμακευτικές ιδιότητες:</u> ο ζωμός τους είναι διουρητικός <u>Διατροφή:</u> Τα τρυφερά βλαστάρια μαζεύονται, βράζονται ελαφρά και τρώγονται με λάδι και ξίδι για ορεκτικό, αλλά γίνονται και τσιγαριστά με άλλα λαχανικά και κρεμμύδια.
24	Θυμάρι και μαντζουράνα	<u>Φαρμακευτικές ιδιότητες:</u> Καταπολεμούν τη δυσπεψία και τα αέρια. Αντισηπτικά, διουρητικά, διεγερτικά, ευστόμαχα, κατά του βήχα και του κοκίτη, των εντερικών σκουληκιών και κατά των πονόδοντων (θυμάρι). Τα μάνια με θυμάρι κάνουν καλό στους χρόνιους ρευματισμούς και τα αρθρικά.

**Ενδημικά σπάνια και απειλούμενα φυτά
Οικιστικής Ενότητας Κισσάμου**

Πίνακας III.1: Ενδημικά σπάνια και απειλούμενα φυτά της περιοχής
 Πηγή: Σύλλογος Προβολής Κισάμμου «Η Γραμπούσα», Ημερολόγιο 1998, Ιδία επεξεργασία

A/A	ΟΝΟΜΑ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ
1	Άνθεμις η λεία - Antemiss glaberrima (Rech. F.) Greuter	Κινδυνεύον ενδημικό φυτό, που απαντάται στα νησιά Ήμερη και Άγρια Γραμπούσα. Φύεται σε βραχώδεις ακτές. Βρίσκεται στο Κόκκινο βιβλίο των σπανίων και απειλούμενων φυτών της Ελλάδος και προστατεύεται βάσει της Οδηγίας 42/93/ΕΟΚ της 21 Μαΐου 1992. Περίοδος ανθοφορίας: Απρίλιος-Μάιος
2	Βερμπάσκουμ αρκτούρους – Verbascum arcturus L.	Ενδημικό φυτό της Δυτικής και Κεντρικής Κρήτης, που φύεται σε κάθετα ασβεστολιθικά βράχια. Περίοδος ανθοφορίας: Μάρτιος - Μάιος
3	Βαλεριάνα ή αζαρόφυλος – Valeriana asarifolia Duft.	Ενδημικό φυτό Κρήτης – Καρπάθου. Πιθανώς το άσαρον ή αγρία νάρδος του Διοσκουρίδου. Φύεται σε βραχώδεις τόπους. Περίοδος ανθοφορίας: Μάρτιος - Απρίλιος
4	Σκουτελλάρια η του Sieber (Scutellaria sieberi Benth)	Ενδημικό φυτό της Κρήτης με ευρύτερη εξάπλωση σε όλο το νησί, που φύεται σε βραχώδεις τόπους. Περίοδος ανθοφορίας: Απρίλιος - Ιούνιος
5	Ίνουλα η βαμβακώδης - Inula candida (L.) Cass	Ενδημικό φυτό της Ελλάδος, που απαντάται στην Κρήτη και τα Κύθηρα σε απόκρημνους βράχους. Περίοδος ανθοφορίας: Μάιος - Ιούνιος
6	Κενταύρεια ή ραπανοειδής - Centaureia raphanina L. Subsp. raphanina	Ενδημικό φυτό της Κρήτης, της Κάσου και της Καρπάθου, που φύεται σε βραχώδεις τόπους. Περίοδος ανθοφορίας: Απρίλιος - Ιούλιος
7	Λιμόνιουμ το Φρειδερίκιον - Limonium frederici (Barbey) Rech. F.	Ενδημικό φυτό της Ελλάδος. Στην Κρήτη βρίσκεται στην περιοχή της Γραμβούσας, στη χερσόνησο του Ροδώπου και στις νήσους Διονυσάδες. Φύεται σε βραχώδεις περιοχές. Περίοδος ανθοφορίας: Ιούλιος
8	Δίκταμος – Origanum dictamnus L.	Απειλούμενο αρωματικό ενδημικό φυτό της Κρήτης, που φύεται σε απόκρημνες πλαγιές ασβεστολιθικών βράχων και πωλείται ευρέως αποξηραμένο για την παρασκευή ροφημάτων. Καλλιεργείται σε μικρή κλίμακα, αλλά δεν έχει σταματήσει η συλλογή του από τη φύση, με αποτέλεσμα να έχουν περιοριστεί οι πληθυσμοί του. Βρίσκεται στο Κόκκινο Βιβλίο των σπανίων και απειλούμενων φυτών της Ελλάδας και προστατεύεται βάσει της Οδηγίας 42/93/ΕΟΚ της 21 Μαΐου 1992. Περίοδος ανθοφορίας: Ιούνιος - Οκτώβριος

Α/Α	ΟΝΟΜΑ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ
9	Πετρομαρούλα η πετεροειδής – <i>Petromarula pinnata</i> (L.) A.DC.	Ενδημικό φυτό της Κρήτης, που βρίσκεται σε όλο το νησί σε βραχώδη και πετρώδη μέρη. Είδος εδάδιμο, που είναι τοπικά γνωστό ως «μαρουλίδα». Περίοδος ανθοφορίας: Απρίλιος - Μάιος
10	Έβενος ο κρητικός - <i>Ebenus cretica</i> L.	Ενδημικό φυτό της Κρήτης, γνωστό ως «αρχοντόξυλο». Βρίσκεται σε όλο το νησί, σε απόκρημνες πλαγιές. Περίοδος ανθοφορίας: Απρίλιος - Μάιος
11	Κρόκος ο λείος – <i>Crocus laevigatus</i> Bory & Claub	Ενδημικό φυτό της Ελλάδος, που βρίσκεται σε όλη την Κρήτη, στην Εύβοια, στην Αττική, στην Πελοπόννησο και στις Κυκλάδες. Φύεται σε πετρώδη και βραχώδη εδάφη ανάμεσα σε φρύγανα. Περίοδος ανθοφορίας: Σεπτέμβριος - Νοέμβριος
12	Ανδροκύμβιον το του Reehingeri – <i>Androcymbium reehingeri</i> Greuter	Κινδυνεύον ενδημικό φυτό της Κρήτης, που βρέθηκε και περιγράφηκε για πρώτη φορά στην Ελαφόνησο. Βρέθηκε και στα Φαλάσαρνα και στο πλαίσιο του προγράμματος LIFE Δυτικής Κρήτης στην Ήμερη Γραμβούσα. Φύεται σε αμμώδη και πετρώδη εδάφη. Βρίσκεται στο Κόκκινο βιβλίο των Σπανίων και απειλούμενων φυτών τα Ελλάδος και προστατεύεται βάσει της Οδηγίας 42/93/ΕΟΚ της 21 Μαΐου 1992. Περίοδος ανθοφορίας: Δεκέμβριος - Ιανουάριος

**Χάρτης Φυσικών και Πολιτιστικών Πόρων
Οικιστικής Ενότητας Κισσάμου**

**Κείμενα Ρένας Λουτζάκη για τη Μουσική και τον Χορό
στους Δήμους Κισσάμου και Πλατανιά, καθώς και για το
Μουσείο Μουσικών Κρήτης**

Η Μουσική στους Δήμους Κισσάμου και Πλατανιά

Ο Νομός Χανίων καλύπτει το δυτικό τμήμα της Κρήτης και είναι ο δεύτερος σε έκταση και πληθυσμό στο νησί μετά τον Νομό Ηρακλείου. Η μουσική παράδοση της περιοχής, οι ρίζες της οποίας ανιχνεύονται από τους διάφορους μελετητές ήδη από τη βυζαντινή εποχή, εξακολουθεί να είναι έντονη έως και σήμερα. Τρεις είναι οι βασικοί μουσικοί-πολιτισμικοί παράγοντες που επέδρασαν καθοριστικά στη διαμόρφωση του συγκεκριμένου μουσικού ύφους κατά την περίοδο από τον 5^ο έως και τον 19^ο αιώνα: η βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική, η ιταλική αστική μουσική και η οθωμανική μουσική παράδοση.

Επιπλέον, κατά τον 20^ο αιώνα η τοπική μουσική δέχτηκε σημαντικές επιρροές από την κουλτούρα των Μικρασιατών προσφύγων αλλά και από τα ποικίλα σύγχρονα ελληνικά λαϊκά και δημοφιλή ακούσματα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός σύνθετου καλλιτεχνικού μορφώματος, το οποίο διατηρεί σε μεγάλο βαθμό τα μουσικά, τραγουδιστικά και χορευτικά χαρακτηριστικά του παρελθόντος ενσωματώνοντας σε αυτά νεωτερικές πρακτικές και συμβολισμούς. Οι διαδικασίες της εμπορευματοποίησης και της παγκοσμιοποίησης των πολιτισμικών προϊόντων -όπως αντίστοιχα και στο χορό- έχουν παίξει σημαντικό ρόλο στην τοπική μουσική δημιουργία των τελευταίων ετών. Επίσης, οι τοπικές σχολές διδασκαλίας της μουσικής και του χορού καθώς και οι πολιτιστικοί σύλλογοι που δημιουργήθηκαν στο πνεύμα της αναβίωσης παλαιών μουσικών μορφών και πρακτικών προσδιόρισαν σε μεγάλο βαθμό αυτό που σήμερα νοείται ως «τοπική μουσική και χορευτική παράδοση της Δυτικής Κρήτης».

Τα Χανιά, ως μεγαλύτερη πόλη και πρωτεύουσα του Νομού, αποτελεί τον κύριο πολιτισμικό κόμβο της περιοχής που φέρει τη σφραγίδα μίας αστικού τύπου μουσικής παράδοσης. Στο πλαίσιο αυτό, τα Παλιά Ρούματα στο Δήμο Πλατανιά και η Κίσσαμος (με επίκεντρο το Καστέλι και τις Λουσακιές), είναι οι γειτονικοί πολιτισμικοί δορυφόροι των Χανίων, οι οποίοι, ωστόσο, είναι δυνατό να αναδειχθούν ως ιδιαίτερη περίπτωση, καθώς θεωρούνται ζωντανή «εστία» δημιουργίας μουσικών και χορευτικών ιδιωμάτων και μορφωμάτων της τοπικής μουσικής και χορευτικής παράδοσης.

Τα Παλαιά Ρούματα (Τοπική Κοινότητα στη Δημοτική Ενότητα Βουκολιών) ανήκουν στο Δήμο Πλατανιά. Αποτελείται από 17 μικρούς οικισμούς σκαρφαλωμένους στις πλαγιές που το περιβάλλουν. Κεντρικός οικισμός τα «Αρχοντικά» στην καρδιά του οποίου βρίσκεται ο επιβλητικός Ναός του Αγίου Σπυρίδωνα, το Μνημείο της Εθνικής Αντίστασης και η Βιβλιοθήκη των Παλιών Ρουμάτων η οποία λειτουργεί από το 1944. Υπάρχουν επίσης αγροτικοί συνεταιρισμοί, σωματεία νέων και χορευτικοί σύλλογοι. Πλούσιο σε βλάστηση και υπέροχες φυσιολατρικές διαδρομές -μονοπάτια χαρτογραφημένα και ασφαλή- αληθινός παράδεισος για φυσιολάτρες. **Οι κάτοικοι του**, άντρες και γυναίκες έχουν ισχυρή παρουσία, που έμαθαν να προσαρμόζονται με τα στοιχεία της φύσης και να τα μετασχηματίζουν σε μαντινάδες, χορούς και ριζίτικο τραγούδι. **Θεωρείται ένα σημαντικό κέντρο δημιουργίας και διατήρησης τοπικού πολιτισμού, ανέγγιχτο από τον τουρισμό. Στον τομέα του χορού δύο είναι τα στοιχεία που το διακρίνουν: ο συρτός και η ρουμαθιανή ή γιτσικιά σούστα.** Ιδιαίτερα, η ρουμαθιανή σούστα ένας ανδρικός κατά γενική ομολογία αλυσιδωτός χορός στον οποίο ο προεξάρχων του χορού εκτελεί κάποια ταλίμια ενώ οι υπόλοιποι συμπαρίστανται στον πρώτο καθώς δεν χορεύουν αλλά μετέχουν της χορευτικής διαδικασίας περιμένοντας ο καθένας από αυτούς να ηγηθεί του χορού

μόλις οι συνθήκες το επιτρέχουν. Τα όργανα που αποδίδουν την Ρουμαθιανή σούστα είναι κυρίως το βιολί με λαγούτο και το θιαμπόλι με λαγούτο ή και μόνο του.

Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει στους λαϊκούς οργανοπαίκτες, τους αδελφούς Γουβεράκια, τον Γιώργο Μπομπολάκη και στο Μιχάλη Λουφαρδάκη, άξιους τεχνίτες του βιολιού.

Το δεύτερο πολιτιστικό κύτταρο της περιοχής είναι οι Λουσακιές, μία μικρή αυτόνομη κοινότητα του Δήμου Κισσάμου με επιμέρους συνοικισμούς (Λάκκοι, Μετόχι, Βάρδια, Μεράδες, Φτερόλακα, Λιμπιανιά, Γαλουβάς, Νταμπαριανιά, Βλασιανιά, Λιβιάδι, Τζανακιανιά, Σταματιανιά, Μουλουδιανιά, Παπαδιανιά, Βολικιανιά, Λουδιανιά, Ζαχαριανιά, Σταυρουλιανιά, Πρινιακός, Καναβάς, Πατεριανιά), από τους οποίους άλλοι κατοικούνται και άλλοι όχι. Αρχικά, η συγκρότηση της κοινότητας στηρίχθηκε στην ιδέα ενός κεντρικού συνοικισμού όπου βρίσκεται η εκκλησία, το νεκροταφείο, το σχολείο-πολιτιστικό κέντρο και η «παλιά κοινότητα» με τα λιγοστά καφενεία και σπίτια. Πλατεία, όπως συναντάμε σε άλλα χωριά, δεν υπάρχει. Ως τόπος με ιδιαίτερη πολιτισμική ανάπτυξη, η περιοχή έχει γίνει σημείο αναφοράς σε σχέση με ζητήματα που συνδέονται άμεσα με την μουσική. Δύο είναι οι ιστορίες περί μουσικής που δεσπόζουν στη Δυτική Κρήτη: ο λουσακιανός συρτός και η κρητική λύρα.

Η περιοχή της Κισσάμου έχει συνδέσει το όνομά της με τη «γέννηση» του πλέον διαδεδομένου και ευρύτερα γνωστού χορού της Κρήτης: του συρτού. Κατά την προφορική αυτή ιστορία, ο συρτός γεννήθηκε το 1750 σε έναν γάμο στην ορεινή γειτονιά των Πατεριανών στις Λουσακιές από τον ξακουστό βιολιστή Στέφανο Τριανταφυλλάκη ή Κιόρο. Ο γάμος του Μανούσου Πατεράκη ή Πατερομανώλη υπήρξε η αφορμή για να συναντηθούν οι καπεταναίοι της περιοχής και να συνεννοηθούν για την επανάσταση. Μία από τις αποφάσεις τους ήταν και η δημιουργία ενός καινούριου πολεμικού χορού, ο οργανικός σκοπός του οποίου θα βασίζονταν σε παλιές μελωδίες από τραγούδια Κρητών της Πόλης που αργότερα εγκαταστάθηκαν στην Κίσαμο.

Ενώ η ιστορία του συρτού στηρίζεται σε μία θετική αντίληψη της μουσικής κουλτούρας ως ενός διαρκώς εξελισσόμενου μορφώματος, το οποίο δημιουργεί νέα πολιτισμικά παράγωγα, η δεύτερη, η κρητική λύρα, έχει ως βάση την επινοημένη ιδέα περί «πολιτισμικής αυθεντικότητας» και η επικράτηση (και η συνακόλουθη δημοφιλία) της έναντι του βιολιού. Τη σχετική ιστορία σχολιάζει στο βιβλίο με τίτλο «Κρητική Λύρα. Ένας Μύθος» που έγραψε και κυκλοφόρησε το 1987, ένας από τους σημαντικότερους ντόπιους μουσικούς, ο Κωνσταντίνος Παπαδάκης ή Ναύτης. Στο βιβλίο αυτό ο Παπαδάκης προτάσσει τρία σημεία στα οποία η «ιστορία της λύρας» διαψεύδεται αποκρούοντας την άποψη του Σίμονα Καρά για την προέλευση της λύρας, τη μοναδικότητα και τη διάδοσή της σε παγκρήτιο επίπεδο και την καταλληλότητά της όσον αφορά στην επιτέλεση της κρητικής μουσικής.

Σύμφωνα με τους μουσικολόγους, η μουσική στις επαρχίες Κισσάμου και Πλατανιά εμφανίζεται με δύο μορφές. α) τα τραγούδια και β) τους ενόργανους ή χορευτικούς σκοπούς. Μια περαιτέρω κατάταξη των τραγουδιών παρουσιάζει τρεις βασικές κατηγορίες: τα ιστορικά, τα ριζίτικα και τις μαντινάδες. Ωστόσο, οι ίδιοι οι χρήστες της μουσικής και των τραγουδιών αναγνωρίζουν άλλου τύπου κατατάξεις όπως για παράδειγμα ο τρόπος με τον οποίο τα ερμηνεύουν. Έτσι οι ντόπιοι κατατάσσουν τα τραγούδια σε αυτά της τάβλας, της στράτας ή του δρόμου (όπου και ο γάμος) και τα τραγούδια που συνδέονται με τις κύριες φάσεις της ζωής ενός ατόμου (γέννηση, γάμος, θάνατος).

Η περιοχή της Κισσάμου παρουσιάζει μία πλειάδα ντόπιων μουσικών, τραγουδιστών και χορευτών, οι οποίοι σφράγισαν με τη ζωή και το έργο τους την τοπική παράδοση. Στο Καστέλι τον τόνο έδινε η οικογένεια Κουτσοурέλη. Ο Στέλιος ο πιο μικρός από τα αδέρφια είχε δικό του καφενείο και ήταν σολίστας στο λαούτο. Ο αδερφός του Γιώργος, επίσης λαουτιέρης έπαιζε στο Ραδιοφωνικό Σταθμό Αθηνών. Τα τελευταία όμως χρόνια γύρισε κι αυτός στο Καστέλι, στο καφενείο του αδελφού του στην Κίσαμο, όπου τα βράδια όπως διηγούνται οι σύγχρονοι Κισσαμίτες, έκλειναν την πόρτα του καφενείου και το γλέντι έφτανε μέχρι το πρωί. Οι Στέλιος και Γιώργος έφτιαχναν δικούς τους σκοπούς. Ο εννιαχωρίτικος για παράδειγμα θεωρείται δημιουργία του Κουτσοурέλη. Μια διαφορετική μορφή ήταν ο Νικόλας ο Τσέγκας, ψαράς στο επάγγελμα, καλός τραγουδιστής στις μαντινάδες, που συνέπραξε με τον Κουτσοурέλη και έβγαλε κι αυτός τις δικές του μελωδίες, αν και δεν έπαιζε κανένα όργανο. Είχε όμως τη φωνή του. Όπως λένε άνθρωποι που τον γνώρισαν, το όργανο του Τσέγκα ήταν η φωνή, με αυτή δημιουργούσε τις μελωδίες που εμπνεόταν από τους ήχους της θάλασσας όταν ψάρευε. Ανάμεσα στις μελωδίες που δημιούργησε ο Τσέγκας ήταν και ο θρυλικός κακράπης, ένα είδος συρτού, η ονομασία του οποίου οφείλεται στον ομώνυμο βράχο της Γραμβούσας. Είναι κι αυτός όπως ο ινάντιος δύσκολος σκοπός, με πολλά γυρίσματα, γεγονός που δυσκόλευε τους οργανοπαίκτες να τον ερμηνεύσουν σωστά χωρίς να ξεφεύγουν από τα πάσα (τα μέτρα) του χορού. Στο Καστέλι σπάνια να βρεις λύρα, αφού το βιολί την έχει πια αντικαταστήσει.

Οι χορευτικές (μελωδίες) που συναντάμε σε αυτές τις περιοχές είναι: λουσακιανός, καλεργιανός, χανιώτης, μελισσιανό (από τη Μελισσιά), γραμπουσιανό (Γραμπούσα), σφιναριώτικο (από το Σφινάρι), κολουπαριανό (από το Κολουπάρι), αλλά και τον караγκιουλέ, το μπαρμπούνη και τον ινάντιο. Ο ινάντιος, ο οποίος θεωρείται «μπερδεμένος σκοπός», είναι η αγαπημένη παραγγελιά των μερακλήδων στο γλέντι. Πέρα από την προσωπική ευχαρίστηση κάθε μερακλή, ο ινάντιος είναι το μέσον ώστε ο χορευτής να μπει σ' ένα δημιουργικό διάλογο με τον βιολάτορα, αλλά και οι ήχοι της μουσικής με τα πατήματά του.

Στην περιοχή που παρουσιάζουμε, το λαούτο έχει επικρατήσει σαν πασαδόρικο όργανο. Είναι όργανο συνοδείας πρωτίστως του βιολιού. Στην Κίσαμο ωστόσο, το λαούτο λειτουργούσε και ως σολιστικό όργανο. Γνωστός πριμαδόρος του λαούτου ήταν ο Γιώργης Κουτσοурέλης. Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ο Κουτσοурέλης δημιούργησε σχολή αφού αρκετοί λαουτιέρηδες ακολούθησαν την «γραμμή Κουτσοурέλη» παρ' όλον ότι στη συνέχεια ο καθένας από αυτούς πρόβαλε το δικό του προσωπικό ήχο. Για να χαρακτηριστεί ένας λαουτιέρης ως πριμαδόρος του λαούτου, όπως υποστηρίζουν οι μουσικολόγοι, πρέπει να παίζει τη μελωδία του τραγουδιού ενώ ταυτόχρονα να αυτοσυνοδεύεται με ισοκρατήματα κυρίως της τονικής. Δεν θα ήταν παρατυπία να αναφέρουμε εδώ το όνομα του Αντώνη Κλεινάκη (1894-1986) από την επαρχία Σελίνου, καθώς στο Σέλινο υπήρχαν πολλοί λαουτιέρηδες, όμως ο Κλεινάκης είχε αρκετά στοιχεία στο παίξιμο του που τον ξεχώριζαν. Επιπλέον, συνεργάστηκε με τα καλύτερα βιολιά της Κισσάμου όπως το Νικόλα Χάρχαλη, τον Γιώργο Μαριάνο, τον Κωστή Παπαδάκη και το Μιχάλη Κουνέλη, γεγονός βάση του οποίου μπορεί να πολυτογραφηθεί ως Κισσαμίτη.

Δεν θα μπορούσαμε ωστόσο, να μείνουμε στην απαρίθμηση μόνο μερικών ονομάτων οργανοπαίκτων, καθώς η περιοχή της Κισσάμου, περισσότερο από την περιοχή του Πλατανιά που ούσα κοντά στην πόλη των Χανίων αστικοποιήθηκε γρηγορότερα, έχει να παρουσιάσει μία πλειάδα ντόπιων μουσικών, οι οποίοι σφράγισαν με τη ζωή και το έργο τους την τοπική παράδοση. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα των Νικολάου Κατσούλη ή Κουφιανού, Νικολάου Χαρχαλάκη ή Χάρχαλη, και Μιχάλη Κουνελάκη ή Κουνέλη.

Ο Νικόλαος Χαρχαλάκης, περισσότερο γνωστός ως Χάρχαλης (Χαρχαλιανά 1884-1974). Γόνος μουσικής οικογένειας πήρε από πολύ μικρός το βιολί και με τον Φελεσογιάννη και τον Παλιμετάκη ως δασκάλους μυήθηκε στα μυστικά της κισσαμίτικης μουσικής. Δεν θεωρούσε τον εαυτό του συνθέτη, ωστόσο άφησε δύο συρτούς, τον συρτό του Χάρχαλη ή Χαρχαλιανό (1914 και τον Θερισσιανό (1923), αφιερωμένο στους Θερισσιανούς πολεμιστές της επανάστασης του 1905. Ο Χάρχαλης δεν περιορίστηκε αποκλειστικά στην Κίσαμο καθώς η φήμη του είχε ξεπεράσει όχι μόνο τα σύνορα της Κισσάμου αλλά επεκτάθηκε μέχρι τα Σφακιά. Στα γλέντια του τον συντρόφευαν οι λαουτιέρηδες Σταύρος Μαυροδημητράκης, ο Γιώργος Κουτσοουρέλης, Βασίλης Σκευάκης, Αντώνης Κλεινάκης, κ.α. Στο καφενείο του Κουτσοουρέλη ο Χάρχαλης έπαιζε αρκετά συχνά για τις φιλικές παρέες μέχρι τα γεράματα του που αποτραβήχθηκε στο χωριό του.

Η προσφορά του Χάρχαλη στην κρητική μουσική παράδοση υπήρξε μεγάλη και γι' αυτό ο *Σύλλογος Μουσικών Χανίων "Ο Χάρχαλης"* τον τίμησε δίνοντας το όνομά του στην επωνυμία του Συλλόγου. Ο σύλλογος ιδρύθηκε το 1976 με σκοπό τη διάσωση, διατήρηση, έρευνα και διάδοση της μουσικής κληρονομιάς της Κρήτης και ιδιαίτερα της δυτικής. Διατηρεί αίθουσα στην οδό Γρηγορίου Ε' 26 στην πόλη των Χανίων όπου έχει στεγάσει τις εκπαιδευτικές του δραστηριότητες (διδασκαλία σε νέους της μουσικής και όλων των παραδοσιακών οργάνων της Κρήτης αφιλοκερδώς) παράλληλα όμως, λειτουργεί ως δισκογραφική εταιρεία με αρκετούς και σημαντικούς τίτλους. Παράλληλα, λειτουργεί και ως μουσείο φωτογραφίας καθώς όλη αίθουσα καλύπτεται από παλιές και κατά περίπτωση σπάνιες φωτογραφίες από τη μουσική ζωή της δυτικής Κρήτης. Σημαντική επίσης είναι η συμβολή του στην καταγραφή, έρευνα και μελέτη της κρητικής μουσικής που είτε ο σύλλογος προβαίνει με τις δικές του δυνάμεις είτε σε συνεργασία με διακεκριμένους Έλληνες και ξένους μουσικολόγους, όπως τους: Γιώργο Αμαριανάκη και Λάμπρο Λιάβα, Γιώργο Παπαδάκη, Roberto Leydi, Tulia Magrini και άλλους.

Ο Μιχάλης Κουνελάκης ή Κουνέλης (Καρφιανά 1928-1999), ήταν κι αυτός από μουσική οικογένεια. Ο πατέρας του ήταν ο περίφημος Κουνελοκωστής, ένας από τους κορυφαίους βιολάτορες της εποχής του. Όπως μας διηγήθηκε ο ανηψιός του Μανώλης Καρτσωνάκης, στο δημοτικό σχολείο, και οι δύο επειδή αγαπούσαν τη μουσική αντί για βιβλία κρατούσαν τα μουσικά όργανα. Η φήμη του Μιχάλη Κουνέλη ξεπέρασε τα σύνορα της Κρήτης. Έτσι, το 1957 τον βρίσκουμε να παίζει στην Αθήνα μαζί με το φίλο του Παναγιώτη Καστάνη. Στην Αθήνα, έμεινε μέχρι το 1982, περίοδο που θεωρεί ότι τον ανέδειξε ως καλλιτέχνη. Δεν έμεινε όμως μόνο στην Αθήνα, στη συνέχεια μαζί με το Μιχάλη Πολυχρονάκη, μετά από πρόσκληση της Παγκρήτιας Αδελφότητας της Νέας Υόρκης έκανε μια τρίμηνη περιοδεία. Όπως αναφέρεται στη βιογραφία του, ο Κουνέλης έκανε οκτώ ταξίδια στην Αμερική. Στα ταξίδια αυτά, πάντα έβρισκε κάποια άλλο λαγούτο, αφού το δικό του λαγούτο, ο Μανώλης Καρτσωνάκης δεν του άρεσαν τα ταξίδια. Πολλά νοικοκυριά στις Λουσακίες μαρτυρούν ότι το δίδυμο Κουνέλης-Καρτσώνης ήταν η πρώτη τους επιλογή όταν κάποιος θα ήθελε να καλέσει όργανα για το γάμο του ή για κάποιο γλέντι. Το σημαντικότερο ωστόσο, έργο του ήταν η δημιουργία σχολής όπου δίδαξε για αρκετά χρόνια πολλά παιδιά ανάμεσα τους τον Ηλία Χορευτάκη και τον Θεόδωρη Πολυχρονάκη, αλλά και άλλους όπως τους Παπαδάκη Μιχάλη και Δημήτρη Χατζουλάκη που τιμήθηκαν με το πρώτο και δεύτερο βραβείο αντίστοιχα σε πανελλήνιο διαγωνισμό.

Αντίθετα με τον Μιχάλη Κουνέλη που σκοπός των τελευταίων χρόνων της ζωής του ήταν να μεταδώσει συστηματικά την βιολιστική τέχνη στα παιδιά της Κισσάμου, ο σκοπός του Κώστα

Παπαδάκη (ή Ναύτης), ήταν η διάσωση των γνήσιων μορφών της κρητικής μουσικής. Γιός του γνωστού βιολάτορα Βασίλη Παπαδάκη ή Κοπανίδη, όπως μαρτυρούν οι βιογράφοι του, ο Κώστας Παπαδάκης εκτός από μοναδικός δεξιοτέχνης του βιολιού, ήταν συνθέτης (πολλές μελωδίες που παίζονται ακόμα από τους σύγχρονους βιολάτορες είναι δικές του) και άριστος γνώστης και υποστηρικτής της παράδοσης. Με το παίξιμο του και την πολύχρονη προσφορά του στα μουσικά δρώμενα της Κρήτης, σίγουρα κατέχει μια θέση στο πάνθεον των μεγάλων μουσικών που σημάδεψαν την πορεία και την εξέλιξη της γνήσιας κρητικής μουσικής.

Η μουσική της Κρήτης είναι ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον αντικείμενο που προσελκύει πολλούς εραστές της κρητικής μουσικής και επιστήμονες να το ερευνήσουν. Σήμερα, στο διαδίκτυο βρίσκει κανείς ιστοσελίδες που άλλες με ερασιτεχνικό τρόπο και άλλες περισσότερο συστηματικά παρουσιάζουν βιογραφικά των μουσικών, άρθρα για τη μουσική και το χορό, σπάνιες ηχογραφήσεις, φωτογραφίες παλιών φωτογράφων ή από αρχεία, δισκογραφικές αναφορές. Ωστόσο, εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε δύο επιστημονικά πονήματα. Αποτέλεσμα επιτόπιας έρευνας το πρώτο είναι το δίτομο έργο *Μουσική Καταγραφή στην Κρήτη 1953-54, Υλικό από την εθνομουσικολογική έρευνα του Samuel Baud-Bovy* γενικής επιμέλειας Λάμπρου Λιάβα, εθνομουσικολόγου και αναπληρωτή καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών που κυκλοφόρησε από το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών-Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο Μέλπωσ Μερλιέ το 2007. Πολυτελής έκδοση με 2 τόμους και 2 μουσικά cd με δείγματα από την έρευνα του Ελβετού μουσικολόγου τη δεκαετία του 1950 στην Κρήτη, με ιδιαίτερες αναφορές στο μουσικό ιδίωμα της Δυτικής Κρήτης. Το δεύτερο είναι το δίτομο επίσης έργο του Θανάση Δεικτάκη, με τίτλο *Χανιώτες Μουσικοί που δεν υπάρχουν πια* τομ. 1 (1999), τομ. 2 (2009). Το θέμα και το περιεχόμενο του πονήματος του Δεικτάκη, εκτός που τροφοδοτεί τις πολλαπλές ιστοσελίδες στο διαδίκτυο, αποτέλεσε επιπλέον και το κύριο έναυσμα για τη δημιουργία του ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΚΡΗΤΗΣ, στις Λουσακίες Κισσάμου.

Ο Χορός στους Δήμους Κισσάμου και Πλατανιά

Στις αρχές της νέας χιλιετίας, η έννοια «κρητικός χορός» παρουσιάζεται ως πρόκληση για τον ερευνητή. Στην Κρήτη, σε σύγκριση με άλλες περιοχές της Ελλάδας, παρά τις ασήμαντες ή σημαντικές, μικρές ή μεγάλες μεταλλάξεις που έχει υποστεί λόγω οικονομικών, κοινωνικών ή άλλων μετασχηματισμών, ο χορός εμφανίζει έντονο κοινωνιολογικό και ανθρωπολογικό ενδιαφέρον. Δεν μιλάμε για ένα είδος που έχει εξαφανιστεί, αλλά για ένα είδος που η διαρθρωμένη εικόνα του κινείται σε δύο επίπεδα, του επαγγελματισμού και του βιωματικού, με το καθένα σε δύο κατευθύνσεις: της εκπαίδευσης και της ψυχαγωγίας. Το πρώτο επίπεδο αναφέρεται στους πολιτιστικούς συλλόγους, τα χορευτικά συγκροτήματα, τις πολυάριθμες σχολές, τους χοροδιδασκάλους και τους μαθητές, έναν κόσμο που δραστηριοποιείται γύρω από τον κρητικό χορό άλλοτε εντός και εκτός Κρήτης ή εντός και εκτός Ελλάδας. Είναι δηλαδή άτομα που διδάσκονται χορό, οργανώνουν παραστάσεις και εμφανίσεις, συμμετέχουν σε οργανωμένα γλέντια. Στον αντίποδα, βρίσκεται το άλλο επίπεδο, που πραγματώνεται στο καφενείο, το σπίτι, το γλέντι και το πανηγύρι, με πρωταγωνιστές τους χορευταράδες και τους μερακλήδες, τα άτομα δηλαδή που χορεύουν για το κέφι τους, την ευχαρίστησή τους, αλλά, κυρίως για την παρέα τους. Δυο κόσμοι που λειτουργούν παράλληλα, συνυπάρχουν, αλληλοβοηθούνται, κατά περίπτωση ανταγωνίζονται, ή/και αλληλοκατηγορούνται, ακόμα και αλληλοεκτιμούνται. Είναι φυσικό, λοιπόν, για ένα άτομο να χορεύει σε ένα συγγενικό του γάμο, σε ένα οικογενειακό γλέντι ή σε μια κοινοτική γιορτή και την ίδια στιγμή, ως μέλος ενός χορευτικού συγκροτήματος, μιας χορευτικής παρέας, ενδεδυμένο μάλιστα με την 'κρητική

φορεσιά', να μετέχει σε μια παράσταση, σε ένα τηλεοπτικό πρόγραμμα για λόγους εθνικούς, καλλιτεχνικούς ή/και εμπορικούς.

Στη δεκαετία του '50, τα *κρητικά*, ως χορευτικό είδος, ή, ακόμα, ως μέρος του εθνικού χορού των Ελλήνων, είχαν παρόμοια τύχη με τα αντίστοιχα δημοτικά, άλλα νησιώτικα, ή ποντιακά, θρακικά και ηπειρώτικα τραγούδια: επρόκειτο για «είδος υπό εξαφάνιση, αναχρονιστικό, παλιομοδίτικο». Ωστόσο, τα κρητικά, συγκριτικά πάντα με τους χορούς γεωγραφικών διαμερισμάτων της χώρας, οριοθετούσαν μια ξεχωριστή ηχητική και κινητική οντότητα, ιδιαίτερα αγαπητή σε ντόπιους και μη, που ενισχυόταν και υποστηριζόταν από τα πολλά πολιτιστικά κέντρα και οικογενειακές ταβέρνες που πρόσφεραν και συνεχίζουν να προσφέρουν κρητική μουσική, στην Κρήτη, στα μεγάλα αστικά κέντρα, σε πολλές πόλεις της Ελλάδας αλλά και στη διασπορά. Η δημοφιλία των κρητικών αποδεικνύεται άλλωστε και από την πλούσια σε αριθμό, ποικιλία και τίτλους παραγωγή αναλογικών και ψηφιακών δίσκων, τόσο στην επίσημη όσο και στην πειρατική δισκογραφική παραγωγή.

Παρά την έντονη συζήτηση που έχει αναπτυχθεί τα τελευταία χρόνια γύρω από τους χορούς της Κρήτης και τον τόπο προέλευσης τους, η ύλη που διδάσκεται στις σχολές κρητικού χορού και τα συγκροτήματα συντίθεται από τους τέσσερις κρητικούς χορούς: συρτό, πεντοζάλη, μαλεβιζιώτη και σούστα, που ενώ η παράδοση τους κατατάσσει κατά επαρχίες (Χανιώτικος συρτός, ρεθυμνιώτικη σούστα, καστρινός στο Ηράκλειο και πεντοζάλι στο Λασιθί βλ. Παπααρηγοράκης «Πώς γλεντούν οι Κρητικοί» *Κρητική Εστία* Νο 151-158, 1965) μέσω της διδασκαλίας (και δισκογραφίας) προβάλλονται ως παγκρήτιας εμβέλειας. Με αποτέλεσμα, ο χορευτής να υιοθετεί ένα στυλιζάρισμα στο τρόπο που χορεύει, που δεν είναι αποτέλεσμα της στιγμής και της παρέας αλλά επιβάλλεται από κάποιο διαμεσολαβητή. Είναι φυσικό λοιπόν, η απολύτως ελεγχόμενη αυτή συμπεριφορά, να μην μπορεί να συγκριθεί με την αυθόρμητη συμπεριφορά των μερακλήδων, που βιώνουν το χορό στο πανηγύρι, στα γλέντια, στην παρέα. Ο ερευνητής, λοιπόν, χρειάζεται να διεισδύσει στο εσωτερικό του χορού και να ανακαλύψει τι υπάρχει πίσω από την 'ψιμυδεκτή', όπως λένε στην Κρήτη, εικόνα του, για να βρει τους ανθρώπους που θα τον μυήσουν στις αξίες του χορού, κυρίως όμως, στα απλά μυστικά του.

Ο Δήμος Κισσάμου και ο Δήμος Πλατανιά, με επίκεντρο τις Λουσακιές και τα Παλιά Ρούματα αντίστοιχα, ως προς το χορό εμφανίζουν χαρακτηριστικά που η κοινή γνώμη ταυτίζει με τα χαρακτηριστικά των δύο προαναφερθέντων γεωγραφικών περιοχών. Ενώ το ύφος του χορού, ο ιδιαίτερος δηλαδή τρόπος έκφρασης του, παρουσιάζει στοιχεία τοπικότητας, δεν συνιστά αποκλειστικά μια παγιωμένη μορφή, αλλά ένα σύστημα που συγκροτείται από κινητικά και πολιτισμικά στοιχεία των δύο προαναφερθεισών περιοχών, τα οποία μας επιτρέπουν να μιλήσουμε για τρόπο/ους ερμηνείας ή ύφος/η επιτέλεσης, και το οποίο συμπεριλαμβάνει συμβολισμούς, οι οποίοι συνδέονται με ποικίλα πεδία κοινωνικών σχέσεων.

Στα εγχειρίδια χορού, ο συρτός, περισσότερο γνωστός ως χανιώτικος, αναφέρεται ως ο χαρακτηριστικός χορός της Κρήτης. Ανήκει στο γένος των συρτών (αντίθετος του πηδηχτού) και χορεύεται σε σχήμα κύκλου, με μπροστάρη οδηγό. Όσοι μετέχουν στον κύκλο κινούνται ομαδικά, χρησιμοποιώντας ποικιλότροπα ένα μοτίβο που επαναλαμβάνεται σταθερά καθώς εξελίσσεται η χορογραφία του χορού.

Ο συρτός που επικρατεί στις Λουσακιές και τα Παλαιά Ρούματα, διαφοροποιείται από το μοντέλο που μόλις περιγράψαμε, καθώς εδώ είναι αποτέλεσμα της συνεργασίας των μελών της

παρέας που θα σηκωθεί να χορέψει (από πέντε μέχρι δέκα άτομα), και τα οποία δεν είναι άγνωστα μεταξύ τους αλλά συνδέονται με δεσμούς φιλίας, γειτονίας ή οικογένειας, κυρίως όμως φροντίζουν ώστε ο ένας να γνωρίζει τις χορευτικές δυνατότητες του άλλου. Δηλαδή, θα πρέπει να ταιριάζουν μεταξύ τους. Γνωστή άλλωστε ήταν η επωδός που επικρατούσε στις παλιότερες γενιές των Λουσακιανών όταν στα γλέντια φώναζαν να σηκωθεί το περίφημο «εξάρν», όπως για παράδειγμα, τα αδέρφια Μαραγκουδάκη (Νικολής, Κωστής, Χαρίλαος, Μιχάλης κι ένας ακόμα) ή οι παλιότεροι: Ζαχαράκης Νικόλαος, Σταματάκης Αντώνης, Βερυκάκης Αντώνης, Βερυκομιχάλης, Βολικάκης Κωστής και Βλασταντώνης. Η έκφραση εκτός που χαρακτηρίζει τους καλούς χορευτές, είναι έκφραση που επιπλέον αναδεικνύει ότι το έξι ήταν ο ιδανικός αριθμός της χορευτικής παρέας.

Πρακτικά, ανεξάρτητα από τον αριθμό των ατόμων που μετέχουν (παρίστανται) στον κύκλο του χορού, στις Λουσακιές, μόνο δύο άτομα χορεύουν (ξεκινά ο πρώτος, υποστηριζόμενος από τον δεύτερο), ενώ τα υπόλοιπα, σχηματίζουν μian αλυσιδωτή σειρά, περιμένοντας υπομονετικά να περάσουν και αυτά στην πρωτιά όταν θα έρθει η σειρά τους. Κάθε άτομο που βρίσκεται στην κεφαλή του χορού, επιλέγει εκείνα τα κινητικά και πολιτισμικά στοιχεία που τον εκφράζουν και τα οποία ανασυνθέτει με τον ιδιαίτερο προσωπικό του τρόπο (προσωπικό ύφος). Μόλις ο πρώτος χορευτής ολοκληρώσει το χορό του, πηγαίνει να «σταθεί στο (α)στάρν» (στο τέλος της σειράς), δίνοντας τη θέση του στον δεύτερο, ο οποίος, μόλις γίνει πρώτος, γυρίζει προς το άτομο που στέκεται στα αριστερά του και ανοίγει χορευτικό διάλογο μαζί του. Με αυτό τον τρόπο, κάθε χορευτής που περνά μπροστά, δημιουργεί ζευγάρι με το άτομο που ακολουθεί. Και ενώ ο πρώτος με τα τσαλίμια του τραβά την προσοχή του κοινού, οι γνώστες στρέφουν την προσοχή τους στον δεύτερο, αν δηλαδή εκπληρώνει το ρόλο του και την αποστολή του ως βοηθός και ως βαστάζων. Παρ' όλον ότι ο δεύτερος χορεύει, στην ουσία δεν πρέπει να προβάλλεται, αλλά να βοηθάει τον πρώτο, να έχει στο νου του τι θα κάνει ο πρώτος, για να είναι έτοιμος να του φανεί χρήσιμος και σε περίπτωση που ο πρώτος παραστρατήσει από το ρυθμό, να τον επαναφέρει. Αν ο δεύτερος ξεφύγει, σίγουρα ξεφεύγει και ο πρώτος. Ο πρώτος πετυχαίνει με την προσωπικότητα και το ύφος του, ο δεύτερος ως ρυθμιστής της εκτέλεσης του χορού πετυχαίνει με τη στρατηγική του. Από τη σκοπιά του χορευτή λοιπόν, το ύφος αντιμετωπίζεται ως *δυνατότητα επιλογής κινητικών σχημάτων*. Ωστόσο, αυτό που φαίνεται ως ατομική επιλογή στην πραγματικότητα προσδιορίζεται (εν μέρει τουλάχιστον) από ποικίλους χορευτικούς παράγοντες. Είναι δύσκολο, λοιπόν, κανείς να μιλήσει αποκλειστικά για ατομικό ύφος αγνοώντας τα πολιτισμικά συμφοραζόμενα του χορού.

Σύμφωνα με την παράδοση που κυριαρχεί στις Λουσακιές, η μελωδία του συρτού δημιουργήθηκε με βάση δύο μελωδίες που είχαν συνθέσει Κρήτες εθελοντές μαχητές της Κωνσταντινούπολης και οι οποίοι με την επιστροφή τους στην Κρήτη έφεραν μαζί τους. Οι μελωδίες αυτές διατηρήθηκαν για δύο περίπου αιώνες ως τραγούδια. Η *πρώτη* οργανική εκτέλεση της χορευτικής μουσικής αποδίδεται στον βιολάτορα Στέφανο Τριανταφυλλάκη ή Κιώρο (18^{ος} αιώνας) από τη συνοικία Γαλουβά, στις Λουσακιές, ενώ η πρώτη βηματική απόδοση του χορού λέγεται ότι παρουσιάστηκε με αφορμή κάποιο γάμο, στον οικισμό Πατεριανά, και πάλι στο χωριό Λουσακιές. Έτσι, οι Λουσακιανοί, επιδιώκοντας να εμπλουτίσουν την ιστορία του χωριού τους, οικειοποιούνται το χορό συρτό που έκτοτε θεωρείται ο «εθνικός» τους χορός. Σήμερα ο συρτός χορεύεται σε όλη την Κρήτη, χωρίς κανείς να εγείρει ζήτημα πατρότητας, αφού όλοι πλέον παραδέχονται ότι η πηγή του συρτού είναι το χωριό Λουσακιές.

Για τη μουσική που συνοδεύει το χορό, ο ρόλος της είναι διττός: άλλοτε υποστηρικτικός του χορευτή και άλλοτε ως υπόστρωμα πάνω στο οποίο πατά, ο χορευτής προσπαθεί να μην ξεφύγει από το ρυθμό, κυρίως να μην ξεφύγει από το «πάσο», το κλείσιμο δηλαδή της μουσικής φράσης που συνδυάζεται με το κατέβασμα του δοξαριού και το κλείσιμο της χορευτικής φράσης. Στο χορό, μουσικοί και χορευτές έχουν μεν διακριτούς ρόλους, κάθε μέρος όμως, γνωρίζει πολύ καλά το τι θα κάνει το άλλο. Από τα όργανα της παρέας, το βιολί έχει τον κύριο λόγο, με τον λαγουτιέρη, καθισμένο στα αριστερά του, να ακολουθεί και να υποστηρίζει «τον τρόπο του βιολιού». Συχνά, με τη μορφή μαντινάδας, υπάρχει και φωνητική συνοδεία. Το τραγούδι ερμηνεύει ο βιολάτορας, αλλά χρέη μαντιναδόρου εκτελεί και ο λαγουτιέρης. Οι χορευτές δεν τραγουδούν ποτέ την ώρα της δράσης. Για να τραγουδήσει κάποιος χορευτής θα πρέπει να σταματήσει να χορεύει, να πάει δίπλα στα όργανα για να πει τη δική του μαντινάδα.

Οι σκοποί που συνοδεύουν το συρτό είναι πολλοί. Συνήθως παίζονται «σε σειρά», ο ένας σκοπός να διαδέχεται τον άλλο, χωρίς διακοπή. Οι σκοποί κάθε σειράς συνθέτουν ένα αρμονικά ταιριασμένο σύνολο που φαίνεται να ακολουθεί κάποιες ατομικές ή κοινωνικές επιλογές, οι οποίες δείχνουν να διέπονται από κάποιες κανονικότητες. Το μόνο που έχει να κάνει ο χορευτής είναι να παραγγείλει ένα σκοπό π.χ. το πρώτο, τον Ινάντιο, το Μελλισιανό, και στη συνέχεια, είναι δουλειά του βιολάτορα να ταιριάξει τους σκοπούς που θα ακολουθήσουν με βάση την τονικότητα του χορού της παραγγελιάς.

Τα τελευταία χρόνια στις Λουσακιές, συνηθίζεται ένας ακόμα χορός, το ρόδο, ένα είδος συρτού χορού και αποδίδεται κυρίως από γυναίκες. Το ρόδο ανήκει στους ξεχασμένους χορούς της μικρής κοινότητας, που ήρθε στην επικαιρότητα από την Ελένη Χατζουλάκη, σύζυγο του βιολάτορα Στέλιου Χατζουλάκη, η οποία με τη βοήθεια του Μιχάλη Κουνέλη αναβίωσαν τη μελωδία και το χορό. Τέλος, ο τρίτος τοπικός χορός που σηματοδοτεί την ολοκλήρωση του γλεντιού του γάμου είναι ο σταυρωτός, είδος συρτού και αυτός όπου οι οκτώ ή οι δώδεκα χορευτές (άντρες και γυναίκες) σχηματίζουν το σχήμα ενός ισοσκελούς σταυρού, με τους τέσσερις άντρες να τοποθετούνται στο ελεύθερο άκρο κάθε ακμής.

Στα Παλιά Ρούματα, στο Δήμο Πλατανιά, η δεύτερη σημαντική χορευτική πηγή του νομού Χανίων, όπου εξίσου επικρατεί ο συρτός χορός με την ίδια μορφή και δομή που μόλις περιγράψαμε στις Λουσακιές, ο συγκεκριμένος χορός δεν έχει την ίδια βαρύτητα στην κλίμακα αξιών των Ρουματιανών. Γι αυτούς προέχει η Γιτσικιά σούστα, ένα είδος πηδηχτού χορού που χορεύεται μόνο από άντρες οι οποίοι συγκροτούν μία ευθεία που κινείται μετωπικά προς τα εμπρός και προς τα πίσω. Αν και το όνομα γιτσικιά συνεχίζει να ισχύει στο εσωτερικό των Παλαιών Ρουμάτων, τα τελευταία χρόνια έχει επικρατήσει ο όρος Ρουμαθιανή σούστα. Την ονομασία αυτή έδωσε στο χορό ο Κωνσταντίνος Παπαδάκης, ο περίφημος βιολάτορας με το παρατσούκλι Ναύτης (1920-2003) από την επαρχία Κισσάμου, επειδή χορευόταν αποκλειστικά από άντρες. Τα όργανα που αποδίδουν την Ρουμαθιανή σούστα είναι κυρίως το βιολί με λαγούτο και το θιαμπόλι με λαγούτο ή και μόνο του.

Με το τραγούδι και με το χορό, οι κάτοικοι της Δυτικής Κρήτης επιτυγχάνουν να διασκεδάζουν με τρόπο ιδιαίτερο και προσωπικό, ο οποίος συγκρινόμενος με των άλλων, των μη Κισσαμιτών και των μη Πλατανιωτών, αναδεικνύει τι σημαίνει να είσαι Λουσακιανός (σήμερα δε μετά την υπαγωγή τους στο Δήμο Κισσάμου, και Κισσαμίτης), τι σημαίνει να είσαι Ρουματιανός. Είναι συχνή η αναφορά σε έννοιες όπως το «κισσαμίτικο ύφος», ο «λουσακιανός τρόπος», «εμείς, οι Λουσακιανοί», (ίδιες συνάφειες ισχύουν και για τους Ρουματιανούς) που προβάλλουν μια

ιδιαίτερη ταυτότητα, ξεχωριστή από αντίστοιχες άλλες (της Σελίνου, του Αποκορώνου, των Σφακιών) μέσα στο νομό Χανίων, πολύ περισσότερο μάλιστα του Ρεθύμνου, του Ηρακλείου ή του Λασηθίου), καθώς και αξίες και σημασίες που μερικοί τηρούν και σέβονται στην ατομική, οικογενειακή και κοινοτική ζωή τους.

Μουσείο Μουσικών Κρήτης - Το Νέο Θεματικό Μουσείο

Πρόκειται για το έργο της μετατροπής του Δημοτικού Σχολείου, σε θεματικό Μουσείο με παράλληλη ανάπλαση όλου του κοινόχρηστου χώρου στη θέση Λουσακιές, στο Δήμο Κισσάμου.

Στη Δυτική Κρήτη, σε μια περιοχή με εξαιρετικά σημαντική μουσική, χορευτική και τραγουδιστική παράδοση, η δημιουργία ενός μουσείου εξειδικευμένο στους οργανοπαίκτες, τη μουσική και το χορό της νήσου Κρήτης αποτελούσε πάγιο στόχο του Πολιτιστικού Συλλόγου των Λουσακιών (Δήμος Κισσάμου). Για την υλοποίηση του στόχου αυτού, το παλιό Δημοτικό Σχολείο Λουσακιών περιήλθε στο Σύλλογο από το Δήμο Κισσάμου. Με χρηματοδότηση από τα Ολοκληρωμένα Προγράμματα, από το Δήμο Κισσάμου και την Περιφέρεια Κρήτης, αλλά και με πολύ προσωπική εργασία, το κτήριο του σχολείου έχει πλέον αναπαλαιωθεί, προκειμένου να μεταμορφωθεί σε ένα σύγχρονο πολιτισμικό χώρο που θα φιλοξενήσει το σχετικό μουσείο.

Η έρευνα: Ο έντονος κοινωνικός μετασχηματισμός της κρητικής κοινωνίας, πυροδοτεί το ολοένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για το λαϊκό πολιτισμό και υπαγορεύει την καταγραφή και μελέτη του. Εν τω μεταξύ η εμφάνιση των νέων τεχνολογιών σε συνδυασμό με την εφαρμογή των κοινωνικών επιστημών στη μελέτη των πολιτισμικών φαινομένων άνοιξε νέους ορίζοντες στην ερμηνευτική προσέγγιση και παρουσίασή τους. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η πιλοτική έρευνα που ξεκίνησε ο Πολιτιστικός Σύλλογος Λουσακιών, το 2000 με στόχο την καταγραφή, τεκμηρίωση και ανάδειξη δεδομένων για το μουσικό και χορευτικό πολιτισμό της Δυτικής Κρήτης, με αρχική έμφαση τον ευρύτερο χώρο της Κισσάμου και στη συνέχεια και σε άλλες περιοχές του νησιού. Η πολύχρονη έρευνα απέδωσε πλούσιο υλικό που αντλήθηκε από τις διηγήσεις και μνήμες των κατοίκων και των οργανοπαίκτων της ευρύτερης περιοχής της Κισσάμου, αναδεικνύοντας τις διαφορετικές οπτικές γωνίες και τους διαφορετικούς τρόπους θέασης των πραγμάτων σε μια τοπική κοινωνία μέσα από τις προσλήψεις, ερμηνείες, νοηματοδοτήσεις και αναπαραστάσεις των ίδιων των κατοίκων της. Τα υλικά και άυλα τεκμήρια που έχουν μέχρι σήμερα συγκεντρωθεί, είτε από την έρευνα είτε από ιδιώτες, θα αποτελέσουν τον πυρήνα του Μουσείου Μουσικών Κρήτης που θα φιλοξενηθεί στο Δημοτικό Σχολείο, στις Λουσακιές Κισσάμου.

Προϊόντα της έρευνας έχουν ήδη παρουσιαστεί σε επιστημονικές συναντήσεις. Επιπλέον συνδυάζοντας το θεωρητικό με το εκπαιδευτικό, το πρακτικό με το καλλιτεχνικό, ευρήματά της χρησιμοποιήθηκαν και στην παράσταση με τίτλο: Μουσικές και χοροί της Κρήτης: 'Τ' άκουσες Αρετούσα μου» (11 & 12 Δεκεμβρίου 2003, επιτόπια έρευνα - επιστημονική επιμέλεια: Λάμπρος Λιάβας) που παρουσιάστηκε στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών.

Το θέμα του Μουσείου: Η Κρήτη είναι ένας ζωντανός πολιτισμικός χώρος. Η θέση της, κόμβος της παλαιότερης πολιτισμικής θάλασσας του κόσμου, της Μεσογείου, φαίνεται να εξηγεί -σε ένα βαθμό- πως ακόμα και σήμερα στην ηλεκτρονική εποχή του διαδικτύου, της τηλεόρασης και της πληροφορικής, αφουγκραζόμενη τα νέα ρεύματα, γεννά και παράγει πολιτισμό. Με μια

πολιτιστική κιβωτό θα μπορούσε να παραλληλιστεί, καθώς φυλάει μέσα της πολιτισμικές πρακτικές και σύμβολα, που δημιουργήθηκαν μέσα στην καθημερινή και εθιμική ζωή των κατοίκων της. Επιπλέον, βρισκόμενη στο κέντρο του σταυρού που ενώνει τη Δύση με την Ανατολή και το Βορρά με το Νότο, η Κρήτη δημιούργησε δίκτυα του πολιτισμού που σήμερα μπορεί να αναγνωρίσει κανείς μέσα στη μουσική, το χορό, το τραγούδι, στα οικογενειακά γλέντια, στις εθιμικές τελετές και τα πανηγύρια της.

Το Μουσείο: Στις σύγχρονες κοινωνικές επιστήμες αποτελεί σταθερή αξία η διερεύνηση της κοινωνικής εμπειρίας σε προσωπικό επίπεδο. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η βιοματική αντίληψη των κοινωνικών πρακτικών και αυτή καθαυτή η έκφρασή τους, με ιστορικό και εθνογραφικό προσανατολισμό. Κάθε βιογράφιση αντιμετωπίζει τον βιογραφούμενο ως προσωπική έκφραση μίας κοινωνικής πραγματικότητας, η ιστορία ζωής του οποίου συνομιλεί διττά με την ιστορία της κοινωνίας του. Οι εμπειρίες και τα βιώματά του αλληλοδιαπλέκονται με τις εμπειρίες και τα βιώματα των άλλων ανθρώπων με τους οποίους έζησε και εργάστηκε μαζί ως μέλος μίας συγκεκριμένης κοινωνίας. Επιπλέον, η αφηγηματική διαδικασία εμπεριέχει τον ιστορικό σχολιασμό της κοινωνικής πραγματικότητας, τον οποίο αναδεικνύει με στοιχεία μυθοπλασίας, κατασκευάζοντας με τον τρόπο αυτό μία εκδοχή της βιοματικής πραγματικότητας». Στο πλαίσιο αυτό, ένα από τα πιο πρωτοποριακά χαρακτηριστικά του Μουσείου Μουσικών Κρήτης θα είναι ο προσωποκεντρικός χαρακτήρας του. Το Μουσείο θα αποτελείται από πορτρέτα λαϊκών μουσικών της Κρήτης. Βασιζόμενα στη συγκεκριμένη μεθοδολογική προσέγγιση, τα εκθέματα του Μουσείου θα περιστρέφονται γύρω από τη ζωή και το έργο κρητικών μουσικών (συγχρονική και διαχρονική προσέγγιση). Στόχος τα εκθέματα που θα συγκεντρωθούν να αποτελέσουν συμβολικούς κόμβους που θα συνδέουν τον επιστημονικό-μουσειακό χώρο με τις τοπικές κοινωνίες και τις μουσικές πρακτικές τους. Η προσέγγιση των προσώπων θα γίνεται τόσο μέσω των υλικών όσο και των άυλων τεκμηρίων που θα τα συνοδεύουν. Στο επίκεντρο της προσέγγισης θα βρίσκονται τα πολιτισμικά δίκτυα, οι προφορικές ιστορίες και οι αφηγήσεις ζωής με έμφαση στη σχέση μεταξύ μουσικής και κοινωνίας, η θέση του μουσικού ως μέλος της οικογένειας του, ως μέλος της τοπικής κοινωνίας και ως μέλος της μουσικής οικογένειας, θα θιγούν επίσης γενικότερα ζητήματα που συνδέουν την τέχνη με τον πολιτισμό. Το Μουσείο θα παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και από τεχνολογική άποψη. Εκτός από τη φυσική υπόσταση των εκθεμάτων θα δημιουργηθούν και εικονικές παραστάσεις σε μία προσπάθεια πολυμεσικής ανασύστασης συγκεκριμένων οπτικοακουστικών τοπίων. Επίσης, η τεχνολογία θα χρησιμοποιηθεί κατά τη συλλογή, την αποκατάσταση και την τεκμηρίωση των εκθεμάτων, ήδη από τα αρχικά στάδια επεξεργασίας του πρωτογενούς υλικού. Τα εκθέματα και το υπόλοιπο υποστηρικτικό υλικό που θα πλαισιώσει τις συλλογές του Μουσείου θα προέλθουν είτε από επιτόπια έρευνα είτε από υπάρχουσες πηγές. Επιπλέον, μετά από συνεννοήσεις με άλλους τοπικούς φορείς και παράγοντες (συλλόγους, σωματεία, συλλέκτες και ερευνητές, μέσα μαζικής ενημέρωσης και επιστήμονες) το σώμα του πραγματολογικού υλικού θα εμπλουτιστεί με νέα αντικείμενα, συνεντεύξεις, ηχητικές και οπτικοακουστικές καταγραφές. Με τον τρόπο αυτό, τα εκθέματα του Μουσείου θα περικλείουν εκτός από τα πρόσωπα-μουσικούς της Κρήτης και την υπόλοιπη μουσική, τραγουδιστική και χορευτική παράδοση του νησιού, παλαιότερη και σύγχρονη.

Σε δεύτερη φάση, εκτιμάται ότι θα ακολουθήσει μια βασική εθνομουσικολογική και ανθρωπολογική επεξεργασία του υπάρχοντος υλικού, αλλά και η συνέχιση της επιτόπιας εθνογραφικής έρευνας καθώς και η μουσειολογική μελέτη για το χώρο του Μουσείου. Η συμβολή εμπειρών επιστημόνων από τους τομείς της εθνομουσικολογίας αλλά και ευρύτερα των

κοινωνικών επιστημών καθώς και της μουσειολογίας, θα συμβάλει τόσο στην πρωτοτυπία της σύλληψης της ιδέας για το Μουσείο των Μουσικών όσο και στην καινοτομικότητα της συγκρότησής του αυτής καθεαυτής.